

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
ІШКІ ІСТЕР МИНИСТРЛІГІ
БӘРІМБЕК БЕЙСЕНОВ АТЫНДАҒЫ ҚАРАҒАНДЫ АКАДЕМИЯСЫ

РЕСПУБЛИКА КАЗАХСТАН
МИНИСТЕРСТВО ВНУТРЕННИХ ДЕЛ
КАРАГАНДИНСКАЯ АКАДЕМИЯ ИМЕНИ БАРИМБЕКА БЕЙСЕНОВА

KARAGANDA ACADEMY
OF THE MINISTRY OF INTERNAL AFFAIRS
OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN NAMED AFTER B. BEYSENOV

ХАБАРШЫ – ВЕСТНИК

№ 2 (84)

2024

Қазақстан Республикасы ІІМ
Бәрімбек Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының
2024 жылғы 25 маусым
№ 2 (84)
«ХАБАРШЫ — ВЕСТНИК» журналы

Қазақстан Республикасының Мәдениет және ақпарат
министрлігінде тіркелген

31.05.2012 ж. № 12781-Ж Куәлік

Серия 1972 жылы құрылған.

Ғылыми жұмыстың негізгі нәтижелерін жариялау үшін Қазақстан
Республикасы Білім және ғылым министрлігі
Білім және ғылым саласындағы сапаны қамтамасыз ету комитеті
ұсынатын басылымдар тізбесіне енгізілген
(Қазақстан Республикасы БҒМ 2021 жылғы 11 ақпандағы
№ 2 ҚБПУ бұйрығы).

Бас редакторы

О. Т. Сейтжанов, заң ғылымдарының кандидаты, доцент

Редакциялық алқа

М. Ю. Бурдин, заң ғылымдарының докторы, профессор
(Украина);

В. Н. Стратонов, заң ғылымдарының докторы, профессор,
Украинаның еңбек сіңірген заңгері;

А. Х. Миндагулов, заң ғылымдарының докторы, профессор
(Ресей Федерациясы);

У. Х. Мухамедов, заң ғылымдарының докторы, профессор
(Өзбекстан Республикасы);

И. А. Насонова, заң ғылымдарының докторы, профессор
(Ресей Федерациясы);

Н. С. Нижник, заң ғылымдарының докторы, профессор,
Жоғары мектептің еңбек сіңірген қызметкері
(Ресей Федерациясы);

К. М. Осмоналиев, заң ғылымдарының докторы, профессор
(Қырғызстан Республикасы);

В. В. Кожокар, заң ғылымдарының кандидаты
(Ресей Федерациясы);

П. В. Грідюшко, заң ғылымдарының кандидаты, доцент
(Беларусь Республикасы);

Уфук Айхан, қауымдастырылған профессор
(Түрік Республикасы);

И. Ш. Борчашвили, заң ғылымдарының докторы, профессор,
Қазақстанның еңбек сіңірген қайраткері;

С. Е. Қайыржанова, заң ғылымдарының докторы, доцент;

М. Ч. Қоғамов, заң ғылымдарының докторы, профессор;

К. С. Лакбаев, заң ғылымдарының докторы, профессор;

С. С. Молдабаев, заң ғылымдарының докторы, профессор;

Е. О. Түзелбаев, заң ғылымдарының докторы, профессор;

З. С. Тоқыбаев, заң ғылымдарының докторы, профессор;

А. Д. Шаймұханов, заң ғылымдарының докторы, профессор;

С. Қ. Алтайбаев, заң ғылымдарының кандидаты;

А. Б. Жакулин, заң ғылымдарының кандидаты, доцент;

Ж. Ш. Құсайынов, заң ғылымдарының магистрі
(жауапты хатшы).

**Нөмірмен жұмыс
істегендер**

Редакторлар

Лухтина Е. Ю.

Қалиев Б. А.

**Дизайн,
техникалық редакциялау
және компьютерлік
беттеу:**

Аубакирова С. М.

Басуға 30.05.2024 ж.

тапсырылды

Баспаға 25.06.2024 ж.

қол қойылды

Шартты баспа табақ 41,7.

Формат 60×84^{1/8}.

Офсеттік қағаз.

Баспа офсеттік.

Тапсырыс № 409.

Тиражы 200 дана.

*Тоқсанына 1 рет
басылып шығарылады*

Редакция материалдарды
қайтармайды.

Материалдарды қайта басып
шығару редакцияның
рұқсатымен ғана мүмкін.

Қазақстан Республикасы ІІМ

Б. Бейсенов атындағы

Қарағанды академиясының

2024 жылға арналған

ғылыми, оқу

басылымдарының

тақырыптық жоспары

№ 2 позициясы.

Қазақстан Республикасы ІІМ

Б. Бейсенов атындағы

Қарағанды академиясының

баспаханасында басылған,

Қарағанды қ.,

Ермеков көшесі, 124.

журнал «ХАБАРШЫ — ВЕСТНИК»
Карагандинской академии
МВД РК им. Баримбека Бейсенова
№ 2 (84) за 2024 год
25 июня

**Зарегистрирован в Министерстве культуры и
информации Республики Казахстан,
свидетельство № 12781-Ж от 31.05.2012 г.**

Серия основана в 1972 г.

Включен в перечень изданий, рекомендуемых Комитетом
по обеспечению качества в сфере образования и науки
Министерства образования и науки Республики Казахстан
для публикации основных результатов научной деятельности
(приказ МОН РК № 2 ДСП от 11 февраля 2021 года).

Главный редактор

О. Т. Сейтжанов, кандидат юридических наук, доцент

Редакционная коллегия

М. Ю. Бурдин, доктор юридических наук, профессор
(Украина);

В. Н. Стратонов, доктор юридических наук, профессор,
Заслуженный юрист Украины;

А. Х. Миндагулов, доктор юридических наук, профессор
(Российская Федерация);

У. Х. Мухамедов, доктор юридических наук, профессор
(Республика Узбекистан);

И. А. Насонова, доктор юридических наук, профессор
(Российская Федерация);

Н. С. Нижник, доктор юридических наук, профессор,
Заслуженный работник высшей школы
(Российская Федерация);

К. М. Осмоналиев, доктор юридических наук, профессор
(Кыргызская Республика);

В. В. Кожокар, кандидат юридических наук
(Российская Федерация);

П. В. Грідюшко, кандидат юридических наук, доцент
(Республика Беларусь);

Уфук Айхан, ассоциированный профессор
(Турецкая Республика);

И. Ш. Борчаишвили, доктор юридических наук, профессор,
Заслуженный деятель Казахстана;

С. Е. Каиржанова, доктор юридических наук, доцент;

М. Ч. Козамов, доктор юридических наук, профессор;

К. С. Лакбаев, доктор юридических наук, профессор;

С. С. Молдабаев, доктор юридических наук, профессор;

Е. О. Тузельбаев, доктор юридических наук, профессор;

З. С. Токубаев, доктор юридических наук, профессор;

А. Д. Шаймуханов, доктор юридических наук, профессор;

С. К. Алтайбаев, кандидат юридических наук;

А. Б. Жакулин, кандидат юридических наук, доцент;

Ж. Ш. Кусаинов, магистр юридических наук
(ответственный секретарь).

**Над номером
работали**

Редакторы

Е. Ю. Лухтина,
Б. А. Калиев

**Дизайн,
техническое
редактирование,
компьютерная вёрстка:**
С. М. Аубакирова

Сдано в набор 30.05.2024.
Подписано в печать 25.06.2024.

Усл. печ. л. 41,7.
Формат 60×84^{1/8}.
Бумага офсетная.
Печать офсетная.
Заказ № 409.
Тираж 200 экз.

Издается 1 раз в квартал

Материалы редакцией
не возвращаются.
Перепечатка материалов
возможна только
с разрешения редакции.

Тематический план
научных, учебных изданий
Карагандинской академии
МВД РК им. Б. Бейсенова
на 2024 г., позиция № 2.
Отпечатано в типографии
Карагандинской академии
МВД РК им. Б. Бейсенова,
г. Караганда,
ул. Ермекова, 124.

**The journal «KHABARSHI — VESTNIK»
of the Karaganda Academy
of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
No. 2 (84) for 2024
June 25**

**Registered with the Ministry of Culture and
Information of the Republic of Kazakhstan,
certificate No. 12781-Zh of 31.05.2012**

The series was founded in 1972.

It is included in the list of publications recommended by the Committee for Quality Assurance in the Field of Education and Science of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan for the publication of the main results of scientific activity (Order of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan No. 2 for official use dated February 11, 2021).

Chief editor

O. T. Seytzhanov, *Candidate of legal Sciences, Associate Professor*

Editorial board

M. Y. Burdin, *Doctor of Law, Professor
(Ukraine);*

V. N. Stratonov, *Doctor of Law, Professor,
Honored Lawyer of Ukraine;*

A. Kh. Mindagulov, *Doctor of Law, Professor
(Russian Federation);*

U. H. Mukhamedov, *Doctor of Law, Professor
(Republic of Uzbekistan);*

I. A. Nasonova, *Doctor of Law, Professor
(Russian Federation);*

N. S. Nizhnik, *Doctor of Law,
Professor, Honored Worker of Higher Education
(Russian Federation);*

K. M. Osmonaliev, *Doctor of Law, Professor
(Kyrgyz Republic);*

V. V. Kozhokar, *Candidate of legal Sciences,
(Russian Federation);*

P. Gridyushko, *Candidate of legal Sciences, Associate Professor
(Republic Of Belarus);*

Ufuk Ayhan, *Associate Professor (Turkish Republic);*

I. Sh. Borchashvili, *Doctor of Law, Professor,
Honored worker of Kazakhstan;*

S. E. Kairzhanova, *Doctor of Law, Associate Professor;*

M. H. Kogamov, *Doctor of Law, Professor;*

K. S. Sakbaev, *Doctor of Law, Professor;*

S. S. Moldabaev, *Doctor of Law, Professor;*

E. O. Tuzelbaev, *Doctor of Law, Professor;*

Z. S. Tokubaev, *doctor of law, Professor;*

A. D. Shaimukhanov, *Doctor of Law, Professor;*

S. K. Altybaev, *Candidate of legal Sciences;*

A. B. Jakulin, *Candidate of legal Sciences, Associate Professor;*

Zh. Sh. Kussainov, *Master of Laws
(Executive Secretary).*

Worked on the issue:

Editors:

*E. Yu. Lukhtina,
B. A. Kaliev*

**Design,
technical editing,
computer layout:**

S. M. Aubakirova

Submitted to the set on
May 30, 2024.

Signed to the press in
June 25, 2024.

Conditional printed sheet 41,7.

The format is 60×84¹/₈.

Offset paper.

Offset printing.

Order No. 409.

Edition of 200 copies.

Published 1 time per quarter

Materials are not returned
by the editorial board.

Reprint of materials is possible
only with the permission
of the editorial board.

Thematic plan of publishing
departmental literature of the
Karaganda Academy of the
Ministry of Internal Affairs
of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beisenov for
2024, position No. 2.

Printed in the printing house of
the Karaganda Academy of the
Ministry of Internal Affairs of
the Republic of Kazakhstan
named after B. Beisenov,
Karaganda,
Yermekova str.. 124.

ҚҰҚЫҚ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚ ҚОЛДАНУ ПРОБЛЕМАЛАРЫ ПРОБЛЕМЫ ПРАВА И ПРАВОПРИМЕНЕНИЯ THE PROBLEMS OF LAW AND LAW ENFORCEMENT

УДК 343.1

Адилов С.А.,

*начальник Академии, кандидат юридических наук, генерал-майор полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова, г. Караганда,
Республика Казахстан, e-mail: sang77ar@gmail.com)*

Критерии классификации полномочий следственного судьи

Аннотация. В статье представлена авторская классификация полномочий следственного судьи по уголовно-процессуальному законодательству Республики Казахстан. Анализ был проведен с учетом расширения судебного контроля в рамках досудебного уголовного судопроизводства. Изучение полномочий следственного судьи, закрепленных в ст. 55 УПК РК, с применением методов классификации позволило сформировать выводы теоретического осмысления роли следственного судьи в системе судебного контроля. На основании проведенного теоретического исследования автором было предложено классифицировать его полномочия по следующим критериям: 1) в зависимости от функциональной направленности; 2) в зависимости от сферы применения; 3) в зависимости от стоящих перед судебным контролем задач.

Ключевые слова: следственный судья, судебный контроль, уголовный процесс, досудебное производство.

Конституционный принцип разделения властей на законодательную, исполнительную и судебную ветви [1], а также построение судопроизводства на основе принципа состязательности, предполагающего четкое разграничение функций обвинения, защиты и разрешения дела по существу [2], послужили основой для усиления судебной власти в Казахстане и введения судебного контроля над досудебным расследованием как важной гарантии обеспечения прав и свобод граждан при осуществлении производства по уголовным делам.

С учетом названных приоритетов, а также опираясь на опыт законодательства бывших союзных республик, пошедших по пути введения в судопроизводство самостоятельного субъекта судебного контроля, казахстанский законодатель вводит в уголовный процесс нового участника – следственного судью. В соответствии с ч. 3 ст. 54 УПК РК следственный судья — это судья, назначаемый председателем соответствующего суда первой инстанции, в полномочия которого входит судебный контроль за соблюдением прав, свобод и законных интересов лиц, вовлеченных в досудебное расследование.

Полномочия следственного судьи являются неотъемлемым атрибутом его концептуального предназначения. При этом они охватывают не только вопросы санкционирования и продления мер уголовно-процессуального принуждения и разрешения правовых споров, возникающих между участниками досудебного расследования, но и вопросы, затрагивающие сферу доказывания по уголовным делам.

Анализ этих полномочий (ст. 55 УПК РК) позволяет констатировать, что он выступает как самостоятельный и независимый субъект уголовно-процессуальной деятельности, которая носит исключительно юрисдикционный характер, не содержащий розыскных (следственных) начал. Обусловлено это законодательным императивом о запрете предрешать вопросы, которые по этому же уголовному делу могут быть положены в основу судебных решений в главном судебном разбирательстве при разрешении дела по существу (ч. 4 ст. 56 УПК РК). Вместе с тем, следственный судья вправе при решении вопросов, связанных с санкционированием меры пресечения «содержания под стражей», помимо исследования материалов дела,

относящихся к обстоятельствам, учитываемым при избрании указанной меры пресечения, проверять обоснованность подозрения лица в совершении преступления и при необходимости истребовать уголовное дело (ч. 3 ст. 148 УПК РК). При установлении фактов незаконного ограничения или иных нарушений прав и свобод человека, охраняемых законом интересов организаций следственный судья выносит частное постановление для решения вопроса об ответственности лиц, допустивших нарушения закона (ч. 6 ст. 56 УПК РК). Тем самым законодатель наделяет следственного судью полномочиями, аналогичными полномочиям судьи общей юрисдикции при проведении главного судебного разбирательства, ограничивая его лишь запретом вмешиваться в деятельность органов досудебного производства, в том числе путем дачи указаний о направлении расследования и проведения конкретных следственных действий, а также подменять эти органы, совершая действия или принимая решения вместо лиц, осуществляющих досудебное производство, надзирающего прокурора, а также суда, рассматривающего дело по существу (ч. 4 ст. 56 УПК РК).

Более того, с принятием Закона Республики Казахстан «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам совершенствования системы отправления правосудия» от 31 октября 2015 г. [3] начинается постепенное вытеснение прокурорского надзора судебным контролем за санкционированием следственных действий. Указанным законом ч. 1 ст. 55 УПК РК была дополнена п. п. 13, 14, 15, 16, полномочиями по санкционированию осмотра, обыска, выемки и личного обыска. В результате был расширен перечень решений органов досудебного расследования, подлежащих судебному санкционированию. В настоящее время следственный судья рассматривает вопросы о санкционировании следственных действий, содержащих элементы явного принуждения и вторжения в сферу конституционных прав граждан (наложение ареста на имущество, осмотр, обыск, выемка и личный обыск), морально-этического свойства (экзгумация трупа), международных правоотношений (объявление международного розыска).

Определяя объем полномочий следственного судьи, законодателем установлена процедура, при соблюдении которой активность суда носит вспомогательный характер, создавая лишь равные условия сторонам в исследовании (закреплении) доказательств и не предпринимая вопроса о виновности подозреваемого (обвиняемого). Изучение полномочий следственного судьи, закрепленных в ст. 55 УПК РК, с применением методов классификации позволило сформировать выводы теоретического осмысления роли следственного судьи в системе судебного контроля. Полагаем, что полномочия следственного судьи можно классифицировать по следующим основаниям (рис. 1):

- 1) в зависимости от функциональной направленности;
- 2) в зависимости от сферы применения;
- 3) в зависимости от стоящих перед судебным контролем задач.

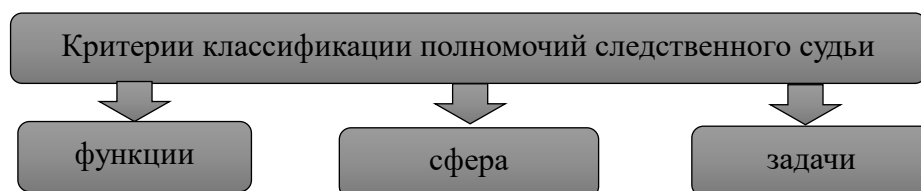

Рисунок 1. Критерии классификации полномочий следственного судьи

Классификация полномочий следственного судьи в зависимости от функциональной направленности содержит следующие критерии (рис. 2):

– санкционирование мер уголовно-процессуального принуждения и следственных действий, существенно ограничивающих конституционные права граждан, предусматривающее

рассмотрение не только наличия соответствующих для этого оснований, но и доказанность подозрения (обвинения) на момент применения мер пресечения;

– оказание содействия сторонам обвинения и защиты в реализации возложенных на них функций в целях достижения задач судопроизводства;

– обеспечение соблюдения прав и законных интересов участников проводимого расследования и разрешения возникающих между ними конфликтных ситуаций.

Рисунок 2. Классификация в зависимости от функциональной направленности

Классификация полномочий следственного судьи в зависимости от сферы применения содержит следующие критерии (рис.3):

1) обеспечивающие соблюдение и защиту конституционных прав и свобод участников досудебного расследования путем судебного санкционирования решений органов досудебного производства;

2) обеспечивающие надлежащую реализацию функции уголовного преследования путем дачи разрешения на производство отдельных следственных действий;

3) обеспечивающие должный ход досудебного производства, в том числе и в рамках должного поведения его участников;

4) иные полномочия следственного судьи, обеспечивающие реализацию принципа всестороннего, полного и объективного исследования обстоятельств дела и формирование внутреннего убеждения по поводу допустимости или недопустимости представленных ему материалов, а также обоснованности подозрения.

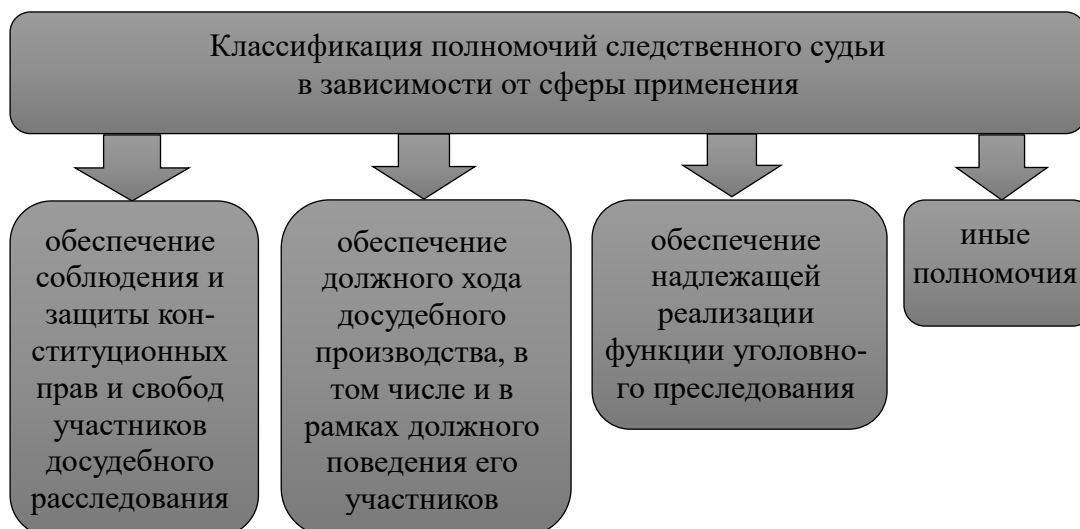

Рисунок 3. Классификация полномочий следственного судьи в зависимости от сферы применения

Классификация полномочий следственного судьи в зависимости от стоящих перед судебным контролем задач содержит следующие критерии (рис.4):

1) предупредительный судебный контроль, состоящий из полномочий по даче разрешения на производство отдельных следственных действий и применение определенных мер уголовно-процессуального принуждения, ограничивающих конституционные права и свободы участников расследования;

2) текущий судебный контроль, состоящий из полномочий по оказанию содействия сторонам обвинения и защиты в достижении стоящих перед ними задач в сфере доказывания путем организации и проведения по соответствующему ходатайству депонирования показаний свидетеля, потерпевшего и оказания содействия адвокату-защитнику при разрешении его мотивированных ходатайств, связанных с собиранием доказательств, отклоненных органом уголовного преследования;

3) последующий судебный контроль, состоящий из полномочий по рассмотрению жалоб на действия (бездействие) и решения прокурора, следователя и дознавателя, а также рассмотрение жалоб и протестов на постановления следственного судьи.

Рисунок 4. Классификация в зависимости от стоящих перед судебным контролем задач

Проведенное в настоящей статье исследование критериев классификации полномочий следственного судьи позволяет методологически полно представить значение данного участника уголовного судопроизводства в системе судебного контроля в казахстанском уголовном процессе. Также разработанная классификация может послужить основой и ориентиром в дальнейшем развитии института судебного контроля в обеспечении законности и соблюдения прав и законных интересов лиц, вовлеченных в орбиту уголовно-процессуальных отношений.

Список использованных источников

1. Конституция Республики Казахстан, п. 4 ст. 3 // https://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000_
2. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан, ст. 23 // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K14000002314>
3. Закон Республики Казахстан «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам совершенствования системы отправления правосудия» от 31 октября 2015 г. // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1500000378>.

Адилов С.А.,
Академия бастығы,
заң ғылымдарының кандидаты, полиция генерал-майоры
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., e-mail: sang77ar@gmail.com)

Тергеу судьясының өкілеттіктерін жіктеу критерийлері

Аннотация. Мақалада тергеу судьясының Қазақстан Республикасының қылмыстық іс жүргізу заңнамасы бойынша өкілеттіктерінің авторлық жіктемесі келтірілген. Талдау сотқа дейінгі қылмыстық сот ісін жүргізу шеңберінде сот бақылауының кеңеюін ескере отырып жүргізілді. ҚР ҚДЖК 55-бабында бекітілген тергеу судьясының өкілеттіктерін жіктеу әдістерін қолдана отырып зерделеу тергеу судьясының сот бақылау жүйесіндегі рөлін теориялық тұрғыдан түсіну қорытындыларын қалыптастыруға мүмкіндік берді. Жүргізілген теориялық зерттеу негізінде автор оның өкілеттіктерін келесі критерийлер бойынша жіктеуді ұсынды: 1) функционалдық бағытына байланысты; 2) қолдану саласына байланысты; 3) сот бақылауында тұрған міндеттерге байланысты.

Негізгі сөздер: тергеу судьясы, сот бақылауы, қылмыстық процесс, сотқа дейінгі іс жүргізу.

S.A. Adilov,
Head of the Academy,
Candidate of Legal Sciences, Major General of the Police
(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: sang77ar@gmail.com)

Criteria for classifying the powers of an investigating judge

Annotation. The article presents the author's classification of the powers of the investigating judge under the criminal procedure legislation of the Republic of Kazakhstan. The analysis was carried out taking into account the expansion of judicial control in the framework of pre-trial criminal proceedings. The study of the powers of the investigating judge, enshrined in Article 55 of the CPC of the Republic of Kazakhstan, using classification methods allowed us to form conclusions of a theoretical understanding of the role of the investigating judge in the judicial control system. Based on the theoretical research carried out, the author proposed to classify his powers according to the following criteria: 1) depending on the functional orientation; 2) depending on the scope of application; 3) depending on the tasks facing judicial control.

Keywords: investigating judge, judicial control, criminal proceedings, pre-trial proceedings.

УДК 343.711

Абенев Р.Т.,
преподаватель кафедры оперативно-розыскной деятельности, майор полиции
(Костанайская академия МВД РК им. Ш. Кабылбаева,
г. Костанай, Республика Казахстан, e-mail: risha13nur.1986@mail.ru);

Райбаев Д.К.,
начальник кафедры общеюридических дисциплин,
доктор философии (PhD), подполковник полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,
г. Караганда, Республика Казахстан, e-mail: doul_zare4ka@mail.ru)

Экономические детерминанты краж, совершаемых на железнодорожном транспорте в Республике Казахстан

Аннотация. В статье рассматривается один из немаловажных криминологических аспектов — причинность краж, совершаемых на железнодорожном транспорте, в частности, их экономические детерминанты. Правоприменительная практика правоохранительных органов, а также проведенный социологический опрос свидетельствуют о том, что неблагоприятные экономические факто-

ры, существующие в государстве, выступают одним из основных видов причинности, стимулирующих совершение краж не только в рассматриваемой отрасли, но и в целом во всех сферах жизнедеятельности государства. Безусловность практического значения данного вопроса определена отсутствием отечественного теоретического анализа в изучении детерминант краж, совершаемых в исследуемой отрасли хозяйствования. В статье изложены результаты социологического опроса, проведенного авторами, которые позволяют сделать исчерпывающий вывод о том, что диссонансные явления в различных отраслях экономики страны пагубно влияют на правопорядок. Дальнейший анализ позволит выработать действенные меры в выявлении, пресечении, раскрытии и предупреждении краж не только на объектах железнодорожного транспорта, но и в целом в Республике Казахстан.

Ключевые слова: причины, условия, кража, преступления, преступность, железнодорожный транспорт, детерминанты.

Одной из ключевых и, вместе с тем, сложных проблем в общественных науках, к числу которых относится криминология, является проблема причинности преступности. Причинность — это проблема не только теоретическая, но и практическая, ибо нельзя вести борьбу с преступностью на научной основе без изучения причин и условий, детерминирующих исследуемое негативное явление.

По мнению И.М. Мацкевича, «все причины преступлений следует разделить на две большие группы. Первая — это причины, непосредственно коренящиеся в личности преступника (назовем их для краткости причинами личности преступника), вторая – причины, связанные с недостатками и издержками существующего социально-общественного устройства (собственно причины преступности)» [1]. Мы разделяем мнение автора, так как любое преступление — это отражение взаимодействия индивидуальных свойств личности и объективной внешней обстановки, которая детерминирует то или иное поведение. Следует подчеркнуть, что ранее нами был рассмотрен вопрос о личности преступника, совершающего тайное хищение в исследуемой отрасли хозяйствования. Поэтому нам необходимо обратить внимание на причины, связанные с внешними обстоятельствами, побуждающими личность к совершению рассматриваемого преступного деяния.

Прежде чем приступить к рассмотрению данного вопроса, необходимо отметить, что в науке криминологии причины и условия понимаются как разные явления неотделимого социального комплекса. Эти детерминанты образуют целостную систему негативных процессов, происходящих в обществе, и способствующих совершению преступлений. Как справедливо полагал Н.А. Стручков, «...преступность лишь в главном, в основном, в конечном итоге обусловлена определенными причинами. Между тем действие этих причин зависит от целого ряда обстоятельств...» [2, 98–99].

Как известно, причины тесно взаимосвязаны с условием и понимаются как одно общее явление. Справедливо отмечала А.И. Долгова, что «условие — это то, что само по себе не порождает преступность или преступление, но влияет на процессы порождения, участвует в детерминации преступности» [3, 339]. Мы полностью разделяем ее позицию, так как, несомненно, условия образуют и обеспечивают развитие определенной среды, взаимодействующей с причиной и порождающей преступный результат.

В науке существуют различные подходы к исследованию причин и условий краж, совершаемых на транспорте. Научные труды таких авторов, как В.В. Фомина, Л.В. Новикова, О.Г. Фокина, О.В. Ивушкина и многих др., свидетельствуют о различных подходах к изучению данной проблемы. По нашему мнению, можно по-разному подойти к изучению проблем причин и условий краж, совершаемых на объектах железнодорожной инфраструктуры. Здесь следует подчеркнуть, что в рассматриваемой отрасли хозяйствования причины и условия исследуемого вида преступления характерны и для других сфер деятельности государства.

Между тем, учитывая особенность функционирования железнодорожного транспорта и процессов, происходящих в рассматриваемой отрасли, существует ряд специфических при-

чин и условий возникновения преступности. Поэтому следует разделить детерминанты краж, совершаемых на транспорте, на следующие группы:

- 1) общие причины и условия, детерминирующие кражи на транспорте;
- 2) непосредственные причины и условия, детерминирующие кражи на транспорте.

Общеизвестно, что тайное хищение является одним из самых распространенных видов совершаемых преступлений. Тем самым, можно отметить, что общие причины и условия рассматриваемого института, порождены существующими неблагоприятными экономическими, политическими, социальными, нравственными проблемами в стране. Отдельные же детерминанты представляют собой результат организационно-хозяйственных и управленческих недостатков, а также виктимологического поведения части населения.

В этой связи интересны результаты проведенного нами анкетирования сотрудников ОВД и граждан. Так, анketируемые из числа сотрудников на вопрос: «Каковы общие причины краж на транспорте?» указали следующее: безработица – 46,6 %; бедность – 39,1 %; рост цен – 31,9 %; отсутствие моральных ценностей и недостатки в воспитании – 21,8 %; несовершенство уголовного законодательства – 9,4 %; иные – 28,3 %.

Аналогичное мнение высказали граждане, отметив следующие причины краж на транспорте: безработица – 26,3 %; бедность – 26,3 %; рост цен – 18,5 %; отсутствие моральных ценностей, воспитания – 15,6 %; поиски дополнительного заработка – 3 %, иное – 13,4 %.

Большинство вышеуказанных причин относятся к социально-экономическим негативным явлениям общества и государства в целом. В связи с этим, на наш взгляд, существует необходимость рассмотреть данные явления подробнее.

Экономическое развитие страны влияет как на виды и уровень преступлений, так и на обстоятельства, их порождающие. Так, И.И. Карпец отмечал: «Причины преступности необходимо, прежде всего, искать в экономических отношениях, в их противоречиях, несбалансированности хозяйственного механизма, пороках и недостатках экономического планирования, а также в системе распределительных отношений» [4, 109]. В то же время, американский криминолог В. Фокс писал: «...имущественные преступления растут в периоды экономических спадов, а преступления против личности – в периоды процветания, хотя уровень преступности в целом остается относительно стабильным» [5, 310].

Мы разделяем мнение профессора И.И. Карпеца, так как проблемы экономических отношений могут вызвать разбалансированность во всех сферах государства, тем самым образуя тяжкие последствия для общества. Более того, как нам представляется, недостатки в хозяйственной деятельности способствуют росту преступности. В своем труде И.И. Карпец отметил: «...рыночные отношения, образно говоря, изначально беременны преступностью» [6, 29].

Мы согласны с тем, что «...противоречия экономического характера, а именно резкое несоответствие результатов реформы экономики ожиданиям общества, выразилось в падении производства и обнищании большинства населения страны» [7, 33]. Безусловно, рыночная экономика имеет некоторые положительные стороны, способствующие развитию нашей республики. Однако необходимо учитывать, что капиталистическая экономика строится на конкуренции, которая может вызвать такие социально опасные явления, как безработица, рост цен и др.

Ранее мы, рассматривая личность преступника, совершившего кражи на транспорте, выявили преобладание безработных – 52,9 %. Ежегодно в нашей стране доля зарегистрированных безработных в численности рабочей силы постоянно растет. Так, с 2018 г. по 2022 г. число безработных увеличилось с 443,6 тыс. до 450,3 тыс. человек, то есть на 1,49 % (рис. 1).

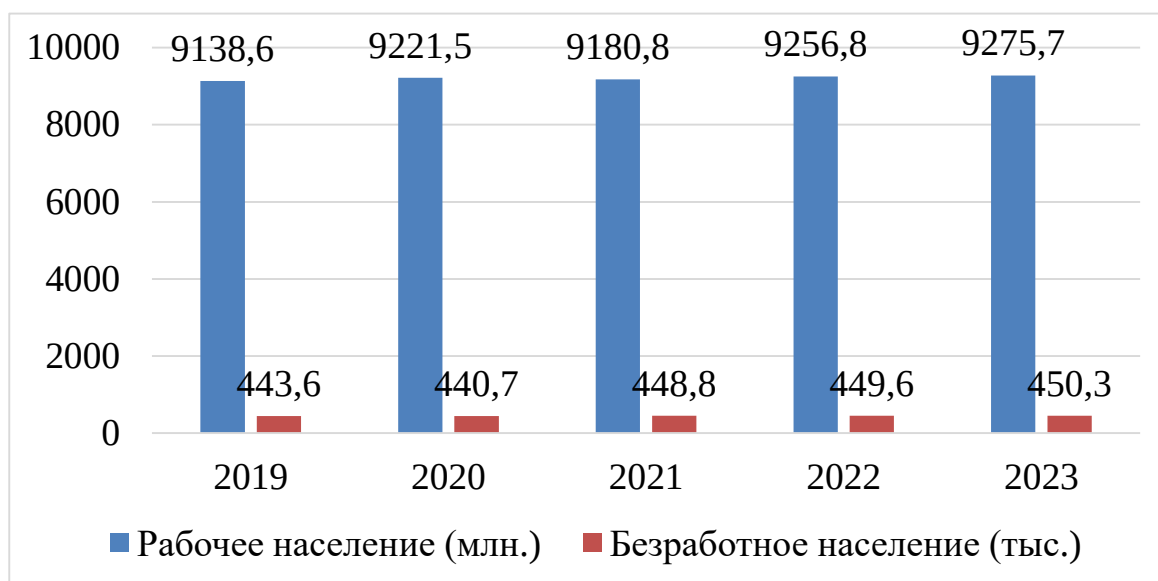

Рисунок 1. Количество безработного населения в Республике Казахстан (тыс.)

Здесь уместно отметить, что безработица, прежде всего, представляет собой весьма сложный экономический, социальный и психологический фактор. Необходимо учитывать тот факт, в каком обществе человек чаще оказывается безработным. Либо это общество с процветающей экономической ситуацией, либо с серьёзными недостатками. Безработица в обществе с развитой экономической обстановкой оказывает воздействие на рост преступлений, так как у населения появляется ощущение бедности и формируется сознание оторшенности. Безработный, находящийся в таком положении, длительное время может оказаться субъектом преступных деяний. Поэтому важно понимать и оценивать безработицу как один из детерминантов краж, в том числе и на транспорте.

Учитывая тот факт, что часто кражи на транспорте совершаются ранее судимыми лицами, то безработица является чуть ли не основной причиной такого рода преступных деяний. Представляется, что у человека, освободившегося из мест лишения свободы, отсутствуют средства для удовлетворения накопившихся экономических потребностей. Соответственно, данное обстоятельство может вызвать у него криминальную мотивацию, побуждающую к совершению действий противоправного характера.

Между тем, в условиях диверсификации экономических процессов в стране необходимо обратить внимание на развитие самой железнодорожной инфраструктуры. Ведь развитие транспортной логистики представляет огромный вклад в развитие экономического благополучия нашего государства. Следует отметить, что крупнейшим структурным объектом железных дорог Казахстана является компания КТЖ. Наряду с этим, железнодорожная отрасль является самой крупной в Казахстане, и около 1 % населения страны трудятся в ней. На базе КТЖ функционируют такие компании, как «АО «Пассажирские перевозки», «КТЖ-Грузовые перевозки», «Военизированная железнодорожная охрана», «Қазтеміртранс» и др.

Вышеуказанное свидетельствует о многочисленности работников и структурированности КТЖ. Передача в конкурентный рынок охранных функций, грузовых и пассажирских железнодорожных перевозок, хранения товаро-материальных ценностей, ремонтно-восстановительных работ и т. д. вызывает определенные разногласия в обеспечении функционирования рассматриваемой отрасли. В последующем такие обстоятельства могут негативно влиять на ухудшение криминальной обстановки на транспорте. Так, к примеру, несогласованность структурных подразделений компании в вопросах поставки на погрузку и разгрузку вагонов между станцией и частными фирмами создает условия для их долгих простоев с гру-

зом, что вызывает преступный интерес со стороны расхитителей имущества. Кроме того, многие частные грузооператоры нацелены на получение максимальной выгоды с минимальными затратами. В связи с этим слабо обновляется парк грузовых вагонов, что крайне негативно влияет на ситуацию с безопасностью перевозок.

Здесь необходимо отметить, что экономические преобразования в стране повлияли на оптимизацию рабочих мест в КТЖ, что привело к росту безработицы. Обратим внимание на положение дел с ежегодным сокращением рабочего персонала в КТЖ: ТОО «КТЖ-Грузовые перевозки» «ГП» (табл. 1); АО «Пассажирские перевозки» (табл. 2); АО «Қазтеміртранс» (табл. 3).

Таблица 1

**Данные о сокращённых работниках
ТОО «КТЖ-Грузовые перевозки» «ГП» (2019-2023 гг.)**

Наименование	2019	2020	2021	2022	2023
Количество работников, человек, в том числе:	51398	50344	47301	46948	46256
Административно-управленческий персонал, человек	2663	2654	1910	1840	1846
Производственный персонал, человек	48735	47690	45391	45108	44540

Таблица 2

Данные о сокращённых работниках АО «Пассажирские перевозки» (2019–2023 гг.)

Наименование	2019	2020	2021	2022	2023
Количество работников, человек, в том числе:	13 413	12 577	11 611	10952	10889
Административно-управленческий персонал, человек	736	697	663	601	564
Производственный персонал, человек	12 677	11 880	10 948	10321	10308

Таблица 3

Данные о сокращённых работниках АО «Қазтеміртранс» (2019–2023 гг.)

Наименование	2019	2020	2021	2022	2023
Количество работников, человек, в том числе:	1254	1318	903	827	799
Административно-управленческий персонал, человек	360	411	326	313	298
Производственный персонал, человек	894	907	577	514	501

Следует также обратить внимание на низкий уровень среднемесячной заработной платы работников транспорта. К примеру, официальная заработная плата производственного персонала за 2020 г. составила 192 649 тыс. тенге, в то же время по стране она составила 233 136 тыс. тенге (табл. 4).

Таблица 4

**Сведения о средней заработной плате в Республике Казахстан
(2019–2023 гг.)**

Наименование	2019	2020	2021	2022	2023
Административно-управленческий персонал	291974	316 570	345 763	417 192	461 022
Производственный персонал	164143	175 436	192 649	236 287	252364
Среднемесячная номинальная заработная плата одного работника	176 050	203 883	233 136	275 580	299 782

Здесь уместно отметить мнение Д.А. Шестакова, который писал: «Потребность материального порядка формируется под воздействием достатка наиболее обеспеченных слоев населения, а возможность легального удовлетворения определяется рамками доходов той социальной группы, к которой индивиды относятся» [8, 41].

В условиях ежегодного роста цен на социально значимые продукты, налоги и другие платежи затраты населения увеличиваются, что может побуждать людей к поиску дополнительного дохода, часто незаконного. Такое обстоятельство может выступать в качестве причины совершения краж на транспорте работниками рассматриваемой отрасли.

Статистика показывает, что работниками железнодорожной отрасли совершено более 18 % краж. В ходе изучения уголовных дел можно сделать вывод, что кражи ими совершались для получения дополнительного дохода, поскольку получаемая заработная плата недостаточно удовлетворяла жизненные потребности работников рассматриваемой отрасли. Так, например, опрос сотрудников ОВД показал, что причинами краж на транспорте, совершаемыми работниками рассматриваемой отрасли, являются: низкая заработная плата – 41 %; материальное положение работников – 33,7 %; слабое социальное обеспечение работников со стороны работодателя – 21,8 %; отсутствие интереса к работе – 9,1 %; иные причины – 37 %.

Из вышеизложенного следует, что ежегодные сокращения рабочих, низкая заработная плата работающих в КТЖ не только приводит к негативным экономическим процессам, таким как убыточность, низкая производительность, неплатежеспособность и т. д., но и порождает безработицу, негативным последствием которой является бедность и социальная напряженность в стране. Конечный итог негативных процессов, происходящих в КТЖ, приводит к возникновению детерминантов, способствующих совершению краж на железнодорожном транспорте.

Резюмируя вышеизложенное, на наш взгляд, проведенные экономические реформы породили в казахстанском обществе социальное и экономическое неравенство, тем самым оказали негативное влияние не только на уровень жизни населения страны, но и на криминализацию общественного сознания. Монополизация железнодорожной отрасли хозяйствования пагубно отразилась на социально-экономическом благополучии, в том числе создало те самые общие детерминанты, способствующие совершению преступлений, в том числе в исследуемой отрасли хозяйствования.

Список использованной литературы:

1. Мацкевич И.М. Причины преступлений // Человек: преступление и наказание // <https://cyberleninka.ru/article/n/prichiny-prestupleniy> (дата обращения: 15.10.2021 г.)
2. Стручков Н.А. Изучение обстоятельств, обуславливающих преступность в СССР // Советское государство и право. — 1971. — № 12. — С. 98–99.
3. Криминология: Учебник для вузов / Под общ. ред. А.И. Долговой. — М., 2005. — 339 с.
4. Карпец И.И. Проблема преступности. — М., 1969. — 109 с.

5. Фокс В. Введение в криминологию / Перевод к.ю.н. Л.А. Нежинской, М.А. Тумановой. — М.: Прогресс, 1985. — 310 с.
6. Карпец И.И. Преступность: иллюзии и реальность. — М., 1992. — 29 с.
7. Ешенгалиев А.Т. Причины и условия, способствующие совершению террористических актов в Республике Казахстан // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2017. — № 2. — С. 32–36.
8. Шестаков Д.А. Корыстная направленность и ее формирование в криминальной семье // Вестник Ленинградского университета. — 1983. — № 5. — 41 с.

Абенов Р.Т.,

*жедел-ізвестіру қызметі кафедрасының оқытушысы, полиция майоры
(Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы,
Қазақстан Республикасы, Қостанай қ., e-mail: risha13nur.1986@mail.ru);*

Райбаев Д.К.,

*жалпы заң пәндері кафедрасының бастығы,
философия докторы (PhD), полиция подполковнигі
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., e-mail: doul_zare4ka@mail.ru)*

Қазақстан Республикасында теміржол көлігінде жасалатын ұрлықтардың экономикалық детерминанттары

Аннотация. Мақалада автор маңызды криминологиялық аспектілердің бірін теміржол көлігінде ұрлықтың себебі, атап айтқанда оның экономикалық детерминанттары ретінде қарастырады. Құқық қорғау органдарының құқық қолдану практикасы, сондай-ақ жүргізілген әлеуметтік сауалнама мемлекетте бар қолайсыз экономикалық факторлар тек қарастырылып отырған салада ғана емес, тұтастай алғанда мемлекет өмірінің барлық салаларында ұрлық жасауды ынталандыратын себептіліктің негізгі түрлерінің бірі болып табылатындығын көрсетеді. Бұл мәселенің практикалық маңыздылығының шартсыздығы зерттелетін шаруашылық саласында ұрлықтың детерминанттарын зерттеуде отандық теориялық талдаудың болмауымен анықталады. Мақалада автор жүргізген социологиялық сауалнаманың нәтижелері көрсетілген, бұл ел экономикасының әртүрлі салаларындағы диссонанстық құбылыстар құқықтық тәртіпке теріс әсер етеді деген толық қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Автордың бұдан әрі жүргізген талдауы темір жол көлігі объектілерінде ғана емес, жалпы Қазақстан Республикасында ұрлықты анықтауда, жолын кесуде, ашуда және алдын алуда пәрменді шаралар әзірлеуге мүмкіндік береді.

Негізгі сөздер: себептері, шарттары, ұрлық, қылмыс, қылмыс, теміржол көлігі, детерминанттар.

R.T. Abenov,

*lecturer of the Department of Operational Investigative Activities, Police Major
(Kostanay Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after Sh. Kabybayev, e-mail: risha13nur.1986@mail.ru);*

D.K. Raibayev,

*Head of the Department of General Legal Disciplines,
Doctor of Philosophy (PhD), Police Lieutenant Colonel
(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: doul_zare4ka@mail.ru)*

Economic determinants of thefts committed on railway transport in the Republic of Kazakhstan

Annotation. In this article, the author considers one of the important criminological aspects as the causality of thefts committed on railway transport, in particular its economic determinants. The law enforcement practice of law enforcement agencies, as well as the conducted sociological survey, indicates that unfavorable economic factors existing in the state are one of the main types of causality that stimulate the commission of thefts not only in the industry in question, but also in general in all spheres of state activi-

ty. The unconditional practical significance of this issue is determined by the lack of domestic theoretical analysis in the study of the determinants of thefts committed in the industry under study. The article presents the results of a sociological survey conducted by the author, which allow us to draw an exhaustive conclusion that dissonant phenomena in various sectors of the country's economy adversely inspire law and order. The analysis carried out by the author in the future will make it possible to develop effective measures in detecting, suppressing, disclosing and preventing theft not only at railway transport facilities, but also in the Republic of Kazakhstan as a whole.

Keywords: causes, conditions, theft, crimes, criminality, railway transport, determinants.

ӘОЖ. 347.157

Аубакирова Г.А.,

*жалпы заң пәндері кафедрасының аға оқытушысы, полиция полковнигі
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., e-mail: gulaub2007@mail.ru)*

Эмансипация және эмансипацияланған азаматтардың құқық субъектілігінің проблемалары

Аннотация. Құқық субъектілігі — бұл құқықтың әртүрлі салалары пайдаланатын құқықтық санат. Осы уақытқа дейін осы ұғымның біржақты нақты анықтамасы жоқ десек те болады. Азаматтық құқықтағы құқықтық субъектілік ұғымын айқындау және азаматтық құқық субъектілерін сипаттау, азаматтық құқықтық қатынастарға қатысушылардың жалпы белгілерін анықтау, азаматтық құқықтардың пайда болуы мен жүзеге асырылуының нақты нысандарын талдау үшін бастапқы пункт болып табылады. Азаматтық заңнамадағы өзгерістерге байланысты құқық субъектілік санаты жаңа ой толғауды қажет етеді. Азаматтық айналымға жекелеген қатысушылардың құқық субъектілігінің ерекшеліктерін айқындау мәселесі маңызды болып табылады. Заңнама мен практикада пайдаланылатын бұрынғы «құқық субъектілігі», «құқық қабілеттілігі», «әрекет қабілеттілігі» ұғымдары өзгерді, жаңа элементтермен толықты. Бұл бапта эмансипация проблемалары және эмансипацияланған азаматтардың проблемалары қаралады.

Негізгі сөздер: құқық субъектілігі, құқық қабілеттілігі, әрекет қабілеттілігі, эмансипация, кәмелетке толмаған, сот, қорғаншы және қамқоршы орган, асырап алушылар.

1989 жылғы 20 қарашадағы Бала құқықтары туралы конвенцияға сәйкес балаларды заңмен немесе арнайы қорғауды, жеке адамның бостандығы мен қадір-қасиетін қамтамасыз ететін жағдайларда оның физикалық, ақыл-ой, моральдық, рухани және әлеуметтік тұрғыдан сау және қалыпты жолмен дамуына әсер ететін мүмкіндіктер мен қолайлы жағдайларды қамтамасыз ету қажет [1].

Эмансипация институты отандық азаматтық заңнама үшін салыстырмалы түрде жаңа болып табылады.

Бұл институт шетелдік заңнама нормаларынан және Еуропа елдерінен алынған. Англия мен АҚШ елдеріне эмансипация институты әлі де белгісіз.

Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексіне (бұдан әрі — ҚР АҚ) эмансипация туралы нормалардың енгізілуі себебі қазақстандық жаңа экономикалық жағдайларына байланысты сияқты.

Заң шығарушы орган эмансипация институтын қарастыра отырып кәмелетке толмағандардың қаржылық тәуелсіздік алуына ықпал ету, оларды еңбек қызметіне тарту, кәмелетке толмаған азаматтардың кәсіпкерлік қызметпен айналысу құқықтарының кепілдіктерін заңнамалық тұрғыдан нығайту ниетін басшылыққа алды.

Заң шығарушы эмансипация институтын енгізе отырып, ҚР АҚ-де эмансипация институтының субъектілеріне қойылатын жалпы талаптарды, кәмелетке толмағанды толығымен әрекетке қабілетті деп жариялаудың жалпы шарттары мен тәртібін белгілейтін бір баппен шектелді.

Қазіргі уақытқа дейін азаматты толығымен әрекетке қабілетті (эмансипацияланған) деп жариялау рәсімін, тетігін айқындайтын қандай да бір заңға тәуелді нормативтік акт жоқ. Эмансипация институтын нақты құқықтық реттеудің болмауы, ҚР АҚ 22-1-бабының ішкі қарама-қайшылығы, бір жағынан, эмансипация туралы норманы практикада қолдануда қиындықтар туғызады, екінші жағынан, осы мәселе бойынша біркелкі практиканың болмауына алып келеді.

Эмансипация институты (әрекетке қабілеттілікті шектеу, азаматты әрекетке қабілетсіз деп тану институты сияқты) азаматтық және азаматтық іс жүргізу құқығының нормаларымен реттелуге тиіс. Бұдан басқа, ҚР АҚ-нің 22-1-бабы өзгертуді, неғұрлым нақты тұжырымдауды қажет етеді.

ҚР АҚ-нің 22-1-бабына сәйкес он алты жасқа толған кәмелетке толмаған адам, егер ол еңбек шарты бойынша жұмыс істесе немесе заңды өкілдерінің келісімімен кәсіпкерлік қызметпен айналысса, толық әрекетке қабілетті деп жариялануы мүмкін [2].

Қорғаншылық және қамқоршылық органының шешімі бойынша кәмелетке толмағанды толық әрекетке қабілетті деп жариялау — заңды өкілдерінің келісімімен немесе келісім болмаған кезде — сот шешімі бойынша жүргізіледі.

Осы норманы талдау мыналарды анықтауға мүмкіндік береді:

1. Заң азаматты толық қабілетті деп жариялау туралы мәселе туындауы мүмкін жасты анықтайды. Эмансипация мүмкіндігі кәмелетке толмағандарға 16 жасқа толғаннан кейін беріледі.

2. Толық әрекетке қабілетті деп жариялау рәсімі болуы мүмкін шарттар: еңбек шарты бойынша жұмыс не заңды өкілдерінің келісімімен кәсіпкерлік қызметпен айналысу болып табылады.

3. Кәмелетке толмағанды эмансипация рәсімінің қажетті элементі ретінде толық әрекетке қабілетті деп жариялауға заңды өкілдердің келісімінің болуы.

4. Кәмелетке толмағанды толығымен әрекетке қабілетті деп жариялау рәсімін жүзеге асыратын орган — қорғаншы және қамқоршы орган (егер заңды өкілдердің келісімі болса) немесе сот (келісім болмаған жағдайда) болып табылады [3].

Аталған норма бірнеше түзетулерді қажет етеді.

Біріншіден, заң шығарушы азаматты толығымен әрекетке қабілетті деп жариялауға екі негіз қарастырған:

- еңбек құқықтық қатынастарында болу фактісі;
- кәсіпкерлік қызметпен айналысу.

ҚР Азаматтық кодексінің 22-1-бабының мағынасы бойынша, кәмелетке толмаған адам толық қабілетті деп жарияланған кезде еңбек шарты бойынша жұмыс істеуі немесе кәсіпкерлік қызметпен айналысуы керек [2].

Кәмелетке толмағанның еңбек қызметіне қатысты Қазақстан Республикасы Еңбек кодексінің (бұдан әрі — ҚР ЕК) 31-бабына сәйкес 1. Он алты жасқа толған азаматтармен еңбек шартын жасасуға мүмкіндік беріледі.

2. Еңбек шарты жасалуы мүмкін:

1) он бес жасқа толған азаматтар орта білім беру ұйымында негізгі орта, жалпы орта білім алған жағдайларда;

2) оқудан бос уақытта денсаулығына зиян келтірмейтін және оқу процесін бұзбайтын жұмысты орындау үшін 14 жасқа толған оқушылармен;

3) кинематография ұйымдарында, театрларда, театр және концерт ұйымдарында, цирктерде осы тармақтың 2) тармақшасында айқындалған шарттарды сақтай отырып, денсаулығы мен адамгершілік дамуына нұқсан келтірмей туындылар жасауға және (немесе) орындауға қатысу үшін он төрт жасқа толмаған адамдармен [4].

Қолданыстағы еңбек заңнамасына сәйкес он бес жасқа толған адам еңбек ету құқығына ие болады.

Осылайша, еңбек заңнамасының нормалары 16 жасқа дейін кәмелетке толмаған бала белгілі бір уақыт аралығында еңбек қызметін тұрақты негізде жүзеге асыратын жағдайды көздейді.

Белгілі бір уақытта еңбек қызметін жүзеге асыру кәмелетке толмағанның өз бетінше, өз қалауы бойынша оған тиесілі құқықтарды иелену және жүзеге асыру, еңбек қызметі нәтижесінде алынған табыстарға ақылмен иелік ету, қажетті заңдық әрекеттерді жасау, өз бетінше жауапкершілік, оның ішінде зиян келтіргені үшін де жауапкершілік алу қабілетін бағалауға мүмкіндік береді [5].

Кәмелетке толмағандарды — кәсіпкерлік қызметпен айналысуға толық қабілетті деп тану мәселесі күрделірек болып табылады.

ҚР Азаматтық кодексінің 22-1-бабының 1-тармағының мазмұны бойынша кәмелетке толмаған бала толық әрекетке қабілетті деп жарияланған кезде кәсіпкерлік қызметпен айналысуға тиіс [2].

Бірақ та бұл мәселені іс жүзінде қою бірқатар қиындықтарды тудырады.

Кәсіпкерлік кодекстің 36-бабына сәйкес «Егер өтініш беруші кәмелетке толмаған жағдайда, хабарламаға заңды өкілдердің келісімі, ал мұндай келісім болмаған кезде - неке кию (ерлі-зайыпты болу) туралы куәліктің көшірмесі не қорғаншы және қамқоршы органның шешімі немесе кәмелетке толмағанды толығымен әрекетке қабілетті деп жариялау туралы сот шешімі қоса беріледі» [6].

Бұл жағдайда да қайшылықтарды көру болады. Жоғарыда айтылғандай, кәмелетке толмаған адам толығымен әрекетке қабілетті деп жарияланған кезде кәсіпкерлік қызметпен айналысуы тиіс, ал Кәсіпкерлік кодексінің 36-бабы жеке кәсіпкер ретінде тіркелу үшін кәмелетке толмаған адамды толығымен әрекетке қабілетті деп жариялау туралы қорғаншы және қамқоршы органның немесе соттың қолданыстағы шешімі қажет екенін көрсетеді [6].

Қазіргі қолданыстағы заңнама жеке кәсіпкер ретінде тіркелу кәсіпкерлік қызметпен айналысудың міндетті шарты болып табылатынын көздейді.

Тіркеусіз кәсіпкерлік қызметпен айналысу азаматтық заңнаманы бұзу ғана емес, белгілі бір жағдайларда заңсыз кәсіпкерлік үшін Қазақстан Республикасы ҚК-нің 214-бабы бойынша қылмыстық жауаптылыққа әкеп соғуы мүмкін [7].

Осыған байланысты ҚР Азаматтық кодексінің 22-1-бабында кәмелетке толмағанды іс жүзінде кәмелетке толмаған адамның кәсіпкерлік қызметпен айналысуы емес, онымен айналысу ниеті толық қабілетті деп тану үшін негіз ретінде қарастырған жөн [2].

Дәл осы ақпарат кәмелетке толмағанға жеке кәсіпкер ретінде тіркелуге және кәсіпкерлік қызметпен айналысуға мүмкіндік береді.

Екінші негізде эмансипацияланған деп жариялау үшін кәмелетке толмағанның кәсіпкерлік қызметпен айналысу ниеті ғана емес, сонымен бірге оның психикалық жетілуі де маңызды болып көрінеді. Бұл жерде кәмелетке толмағандардың заңды іс-әрекеттерінің салдарын ескере отырып, ақылға қонымды әрекет ету қабілеті (өзінің заңды мәні бар іс-әрекеттерін туындайтын салдарлармен барабар байланыстыру қабілеті), оның психикалық жай-күйі, зияткерлік даму деңгейі, кәсіпкерлік қызметпен айналысу үшін жеткілікті білім мен дағдылардың болуы ескерілуі тиіс.

Осыған байланысты азаматты толығымен әрекетке қабілетті деп жариялау үшін міндетті критерий ретінде психологтың қорытындысы негізінде айқындалатын кәмелетке толмаған адамның психикалық жетілуін енгізген жөн.

Осыны негізге ала отырып, ҚР АҚ 22-1-бабының I-тармағы мынадай редакцияда жазылсын:

«Он алты жасқа толған кәмелетке толмаған адам, егер ол еңбек шарты бойынша жұмыс істейтін болса немесе кәсіпкерлік қызметпен айналысу ниеті болса, оның заңды өкілдерінің келісімімен толық әрекетке қабілетті деп жариялануы мүмкін» [2].

Екіншіден, азаматты толығымен әрекетке қабілетті деп жариялау рәсімі реттелуі тиіс.

Біздің ойымызша, бұл, біріншіден, азаматтық іс жүргізу кодексінде, ал екіншіден, кәмелетке толмағанды толығымен әрекетке қабілетті қорғаншы және қамқоршы органдар деп жариялау рәсімін реттейтін заңға тәуелді акт (мысалы, ереже) деңгейінде жасалуы тиіс.

Атап айтқанда, кәмелетке толмағанды эмансипациялау туралы мәселені шешуге қатысатын адамдарды толығымен әрекетке қабілетті деп жариялау туралы өтінішті қараудың тәртібі мен мерзімдері туралы мәселе шешілуге тиіс.

Қазіргі уақытта эмансипация туралы өтінішпен кім жүгінуге тиіс деген мәселе шешілмеген, заңда заңды өкілдердің келісім нысаны туралы да ештеңе айтпайды.

Біздің ойымызша, толығымен әрекетке қабілетті деп жариялау туралы өтінішпен кәмелетке толмаған баланың өзі жүгінуі тиіс. Бұл жағдайда әңгіме Қазақстан Республикасы Конституциясының 26-бабында [8], ҚР АҚ 19-бабында бекітілген азаматтың кәсіпкерлік қызметпен айналысу құқығын іске асыру туралы болып отыр [2].

Заңды өкілдердің келісім нысанына келсек, бұл мәселе ҚР АҚ 22-бабының 1-тармағына ұқсас шешілуі тиіс, яғни ата-аналардың, асырап алушылардың, қамқоршының келісімі жазбаша нысанда берілуі тиіс.

Эмансипацияға келісімді екі ата-ана, асырап алушылар немесе қамқоршы беруі тиіс [9].

Үшіншіден, кәмелетке толмағанды толығымен әрекетке қабілетті деп жариялауды қорғаншы және қамқоршы органдар қашан және қашан сот тәртібімен жүзеге асырады деген мәселе неғұрлым нақты шешілуі тиіс.

ҚР АҚ 22-1-бабында [2] осы мәселені шешу кәмелетке толмағанның заңды өкілдерінің келісімінің болуына немесе болмауына байланысты.

Мәселен, толық әрекетке қабілетті деп жариялау туралы мәселені қорғаншы және қамқоршы орган ата-анасының, асырап алушыларының немесе қамқоршысының келісімі болған кезде шешеді, ал ондай келісім болмаған кезде — сот шешеді.

Егер эмансипацияға қарсы ата-аналардың, асырап алушылардың немесе қамқоршылардың бірі болса, онда бұл мәселені де сот шешуге тиіс.

ҚР АҚ-нің 22-1-бабы [2] қорғаншы және қамқоршы органның кәмелетке толмағанды толығымен әрекетке қабілетті деп жариялаудан бас тарту туралы шешім қабылдағаны туралы ештеңе айтпайды.

Біздің ойымызша, қорғаншы және қамқоршы органның әрекетке толық қабілетті деп жариялаудан бас тартуы кәмелетке толмағанды әрекетке толық қабілетті деп тану туралы өтінішпен сотқа жүгіну құқығынан айыруға тиіс емес. Бұл ретте, эмансипациядан дәлелді бас тартуды алған жағдайда, кәмелетке толмаған адам осы мәселені түпкілікті шешу үшін тікелей сотқа жүгіне алады.

Бұл ретте бұл жағдайда қорғаншы және қамқоршы органның эмансипациядан бас тартуынан кейін сотқа жүгіну әкімшілік тәртіппен қабылданған шешімге шағымдану ретінде емес, дербес тәртіппен жүзеге асырылуға тиіс.

Біздің пікірмізше эмансипация туралы істерді соттың ерекше ведомстволық бағыныстылығына, сондай-ақ кәмелетке толмаған адамның өзінің заңды өкілдерінің алдын ала келісімінсіз эмансипация процесіне бастама жасай алатындығына жатқызу қажет.

Тиісінше, ҚР АҚ-нің 22-1-бабының 2-тармағының орнына мынадай мазмұндағы абзацты заң жүзінде бекіту ұсынылады: «Кәмелетке толмаған адамды толығымен әрекетке қабілетті деп жариялау (эмансипация) сот шешімі бойынша, оның жеке қатысуымен сот отырысына жүргізіледі» [2].

Төртіншіден, жариялауды толық әрекетке қабілетті деп тану мүмкіндігі туралы мәселені шешу орынды. Толық әрекетке қабілетті деп жариялау, біздің ойымызша, қайтарымызсыз сипатқа ие.

Осыған байланысты эмансипация туралы қабылданған шешімді алып тастауға болмайды.

Бұл ретте бұл жарияланымды толық әрекетке қабілетті деп тану туралы мәселе қарастырылмайды (мысалы, эмансипация рәсімі бұзылған кезде; заңда белгіленген толық әрекетке қабілетті деп жариялау шарттарын бұзу; кәмелетке толмаған адамды толығымен әрекетке қабілетті деп тану туралы мәселені шешу үшін маңызы бар жағдайларды зерттемеу, атап айтқанда, кәмелетке толмаған адамның психикалық жетілуін ескермей шешім қабылдау; кәмелетке толмаған адамның заңды өкілдерін іске қатысуға тартпау; психологтың қорытындысын ескермей шешім қабылдау және т. б.).

Декларацияны толығымен жарамды деп тану туралы мәселені сот шешуі керек. Эмансипацияны жарамсыз деп тану туралы өтінішпен кәмелетке толмағанның өзі, оның заңды өкілдері (ата-аналар, асырап алушылар, қамқоршы), прокурор, қорғаншылық және қамқоршылық органдары жүгіне алады. Сондықтан ҚР Азаматтық кодексінің 22-1-бабын [2] мынадай мазмұндағы тармақпен толықтырған жөн: «Кәмелетке толмағанды толық әрекетке қабілетті» деп танудың салдары.

Эмансипацияның мақсаты кәмелетке толмаған адамға толыққанды азаматтық-құқықтық мәртебе беру болып табылады.

Кәмелетке толмағанды толығымен әрекетке қабілетті деп тану оның мүліктік және өзге де азаматтық-құқықтық мәселелер бойынша өз бетінше шешімдер қабылдай алатын, міндеттемелер бойынша және зиян келтіргені үшін жауапты бола алатын дәрежеге жеткенін куәландырады.

Эмансипацияланған адамның құқықтық жағдайы кәмелетке толған азаматтың құқықтық жағдайымен сәйкес келмейді.

Кәмелетке толмағанды толығымен әрекетке қабілетті деп танудың құқықтық салдарының екі тобын бөліп көрсетуге болады: кәмелетке толмағанның құқықтық мәртебесінің өзгеруіне байланысты салдарлар және кәмелетке толмағанның құқықтарына әсер етпейтін салдарлар.

Эмансипацияланған мәртебедегі өзгерістер негізінен тек жекелеген азаматтық және отбасылық құқықтық қатынастарға қатысты.

Бұл жағдайда кәмелетке толмағанның заңды өкілдері оның қандай да бір міндеттемелері бойынша субсидиарлық жауапкершілікке тартылмайды (ҚР АҚ 22-бабы) [2]. Эмансипацияланған азамат өзінің заңды өкілдерінің жазбаша келісімінсіз мәмілелерді өз бетінше жасауға мүмкіндік алады.

Эмансипация кәмелетке толмағанның кейбір отбасылық құқықтарына да әсер етеді. Мәселен, «Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы» Кодекстің 176-бабының 2-тармағына сәйкес [10] кәмелетке толмаған балалар кәмелетке толғанға дейін толық әрекет қабілеттілігіне ие болған жағдайда кәмелетке толмаған адамның ата-анасынан асырап-бағу құқығы тоқтатылады.

«Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы» Кодекстің 130-бабына сәйкес [10] «кәмелетке толмаған адамға қамқоршылық қамқорлықтағы адам он сегіз жасқа толғанда, сондай-ақ ол некеге тұрған кезде ерекше рұқсатсыз тоқтатылады». Эмансипация туралы бұл бапта айтылмайды.

Сонымен қатар кәмелетке толмағанның құқық субъектілігі кәмелетке толудың басталуы маңызды қатынастарда өзгермейді.

Заң бірқатар жағдайларда белгілі бір құқықтық қатынастарға түсу мүмкіндігін азаматтың дәл кәмелетке толуымен байланыстырады.

Кәмелетке толмағанның құқық субъектілігі кәмелетке толудың басталуы мәні бар қатынастарда өзгермейді. Мәселен, ҚР АҚ-нің 22-1-бабының 3-тармағында эмансипацияланған кәмелетке толмаған адамның толық көлемде азаматтық құқықтарға ие екені және Қазақстан Республикасының заңнамалық актілерінде сатып алу үшін жас шамасы белгіленген құқықтар мен міндеттерді қоспағанда, міндеттерді атқаратыны (оның ішінде өзіне зиян келтіру салдарынан туындаған міндеттемелер бойынша дербес жауап береді) атап өтіледі [2].

Мысалы, «Жекелеген қару түрлерінің айналымына мемлекеттік бақылау жасау туралы» Қазақстан Республикасы Заңының 15-бабының 1-тармағына сәйкес «Он сегіз жасқа толған Қазақстан Республикасы азаматтарының тұрғылықты жеріндегі ішкі істер органдарынан нақты қару түрін иемденіп алуға рұқсат алғаннан кейін, өзін-өзі қорғауға арналған тегіс ұзын ұңғылы атыс қаруын және аңшылық қаруды қоспағанда, азаматтық қаруды иемденіп алуға құқығы бар» [11].

«Әскери қызмет және әскери қызметшілердің мәртебесі туралы» Қазақстан Республикасы заңының 31-бабына сәйкес «Он сегіз жастан жиырма жеті жасқа дейінгі, әскерге шақыруды кейінге қалдыруға немесе әскерге шақырылудан босатылуға құқығы жоқ азаматтар Қарулы Күштерді, басқа да әскерлер мен әскери құралымдарды жасақтау үшін қажетті санында мерзімді әскери қызметке шақырылуға жатады» [12].

Толығымен әрекетке қабілетті деп жариялау кәмелетке толмаған адамның еңбек құқықтық қатынастарына әсер етпейді. ҚР КК 31-бабына сәйкес [4] кәмелетке толмағандар (18 жасқа толмаған адамдар) еңбек құқығы қатынастарында кәмелетке толғандарға теңестіріледі, ал еңбекті қорғау, жұмыс уақыты, демалыс және басқа да еңбек жағдайлары саласында заңмен белгіленген жеңілдіктерді пайдаланады (ҚР КК 69-б.) [4]. Кәмелетке толмағанды толығымен әрекетке қабілетті деп жариялау фактісі кәмелетке толмаған қызметкерлер үшін еңбек заңнамасында көзделген жеңілдіктерге әсер етпейді, ол оларды жоғалтпайды.

Кәмелетке толмаған балалар кәмелетке толғанға дейін толық әрекетке қабілетті болады (он сегіз жасқа толмаған адам («Неке (ерлі-зайыптылық) және «Отбасы туралы» Кодекстің 1-бабы) [10]. Демек, эмансипацияланған адамға кәмелетке толмаған балалардың құқықтарын қорғайтын заңнама — «Бала құқықтары туралы» ҚР заңы [13], Бала құқықтары туралы БҰҰ Конвенциясы қолданылады деп болжау қисынды [14].

Осылайша, кәмелетке толмаған (тіпті эмансипацияланған) адамның жекелеген құқықтары мен міндеттері белгілі бір жасқа толғаннан кейін ғана туындауы мүмкін. Эмансипация кәмелетке толмағанның құқықтық мәртебесін айтарлықтай өзгертеді. Ол барлық әрекетке қабілетті азаматтар сияқты өз әрекеттерімен азаматтық құқықтарды алу және жүзеге асыру, өзіне азаматтық міндеттер жасау және оларды орындау қабілетіне ие болады. Ол кәмелетке толмаған болып қалады және оған кәмелетке толмағандардың құқықтарын қорғау туралы нормалар қолданылады.

Эмансипацияланған кәмелетке толмағанның құқықтық мәртебесі осындай қатынастарда өзгермейді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Карымсаков Р.Ш., Нарбинова М.М., Каженова А.С. Правовое положение несовершеннолетних по уголовному законодательству стран СНГ // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2023. — № 1 (79). — С. 76–82.
2. Гражданский кодекс Республики Казахстан (Общая часть), принят Верховным Советом Республики Казахстан 27 декабря 1994 г. № 268-ХІІІ. (с изм. и доп. по сост. на 05.01.2024 г.) // https://adilet.zan.kz/rus/docs/K940001000_
3. Перепелкина Н.В. Частноправовые аспекты правового статуса несовершеннолетних // Бюллетень нотариальной практики. — 2007. — № 6. — С. 21.

4. Трудовой кодекс Республики Казахстан от 23 ноября 2015 г. № 414-V (с изм. и доп. по сост. на 11.02.2024 г.) // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1500000414>
5. Раев Д. Пределы прав несовершеннолетних эмансипированных граждан // Российская юстиция. — 2007. — № 8. — С. 26.
6. Кодекс Республики Казахстан от 29 октября 2015 г. № 375-V «Предпринимательский кодекс Республики Казахстан» (с изм. и доп. по сост. на 11.02.2024 г.) // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1500000375>
7. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 г. № 226-V (с изм. и доп. по сост. на 12.09.2023 г.) // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226>
8. Конституция Республики Казахстан (принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 г.) (с изм. и доп. по сост. на 19.09.2022 г.) // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000>
9. Величкова О.И. Проблемы законного представительства несовершеннолетних // Цивилист. — 2007. — № 3. — С. 17.
10. Кодекс Республики Казахстан от 26 декабря 2011 г. № 518-IV «О браке (супружестве) и семье» (с изм. и доп. по сост. на 01.01.2024 г.) // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1100000518>
11. Закон Республики Казахстан от 30 декабря 1998 г. № 339-I «О государственном контроле за оборотом отдельных видов оружия» (с изм. и доп. по сост. на 01.05.2023 г.) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1011889
12. Закон Республики Казахстан от 16 февраля 2012 года № 561-IV «О воинской службе и статусе военнослужащих» (с изм. и доп. по сост. на 04.04.2024 г.) // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1200000561>
13. Закон Республики Казахстан от 8 августа 2002 года № 345-II «О правах ребенка в Республике Казахстан» // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z020000345>
14. Конвенция о правах ребенка (Нью-Йорк, 20 ноября 1989 г.) Постановление Верховного Совета Республики Казахстан от 8 июня 1994 года. «О ратификации Конвенции о правах ребенка» // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/B940001400>

Аубакирова Г.А.,

*старший преподаватель кафедры общеправовых дисциплин, полковник полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,
г. Караганда, Республика Казахстан, e-mail: gulaub2007@mail.ru)*

Эмансипация и проблемы правосубъектности эмансипированных граждан

Аннотация. Правосубъектность — это правовая категория, которая используется различными отраслями права. До настоящего времени нет единства в определении данного понятия. Вместе с тем, определение понятия правосубъектности в гражданском праве является отправным пунктом для характеристики субъектов гражданского права в целом, выявления общих признаков участников гражданских правоотношений, для анализа конкретных форм возникновения и осуществления гражданских прав. В связи с произошедшими изменениями в гражданском законодательстве категория правосубъектности нуждается в новом осмыслении. Важным является вопрос определения особенностей правосубъектности отдельных участников гражданского оборота. Прежние понятия «правосубъектность», «правоспособность», «дееспособность», используемые в законодательстве и практике, изменились, наполнились новыми элементами. В данной статье рассматриваются проблемы эмансипации и проблемы эмансипированных граждан.

Ключевые слова: правосубъектность, правоспособность, дееспособность, эмансипация, несовершеннолетний, суд, орган опеки и попечительства, родители, усыновители.

G.A. Aubakirova,

*Senior Lecturer of the department of General Legal Disciplines, Police Colonel
(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: gulaub2007@mail.ru)*

Emancipation and problems of the subject of law of emancipated citizens

Annotation. Legal personality is a legal category that is used by various branches of law. To date, there is no unity in the definition of this concept. At the same time, the definition of the concept of legal personality in civil law is a starting point for characterizing subjects of civil law in general, identifying common features of participants in civil relations, and analyzing specific forms of the emergence and exercise of civil rights. Due to the changes in civil legislation, the category of legal personality needs a new understanding. It is important to determine the specifics of the legal personality of individual participants in civil turnover. The previous concepts of «legal personality», «legal capacity», «legal capacity» used in legislation and practice have changed, filled with new elements. This article discusses the problems of emancipation and the problems of emancipated citizens.

Keywords: legal personality, legal capacity, legal capacity, emancipation, minors, court, guardianship authority, parents, adoptive parents.

УДК 340

Баймуханов Е.М.,

*начальник кафедры профессионально-психологической подготовки и управления ОВД,
кандидат политических наук, подполковник полиции
(e-mail: baimuhanov.e81@mail.ru);*

Майлыбаева Н.Б.,

*доцент кафедры уголовного процесса,
магистр юридических наук, полковник полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,
г. Караганда, Республика Казахстан, e-mail: Maylybaeva75@mail.ru)*

Обеспечение защиты несовершеннолетних от насилия в Республике Казахстан

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы, связанные с обеспечением прав и свобод несовершеннолетних в Республике Казахстан в законодательстве и на практике. Приводятся статистические данные по преступлениям, совершенным в отношении несовершеннолетних, а также их половой неприкосновенности. Анализируются международные документы, нормы Конституции и статьи национального законодательства страны в области защиты прав несовершеннолетних. Предлагаются меры по снижению уровня преступлений в отношении детей, как на законодательном уровне, так и в действиях сотрудников правоохранительных органов. В частности, авторы считают необходимым ужесточить наказание в уголовном законодательстве и ввести альтернативное наказание в виде пожизненного лишения свободы за педофилию и убийство малолетнего.

Ключевые слова: защита, права несовершеннолетних, убийство малолетнего, педофилия, система защиты, ограничения, «уязвимая категория».

На сегодня вопросы защиты прав несовершеннолетних, особенно от различного рода насилия, в Республике Казахстан очень актуальны. За годы независимости нашей страной сделано немало в деле обеспечения прав и свобод ребенка: сформирована национальная модель защиты прав ребенка, выстроенная на институциональном и законодательном уровнях в соответствии с международными стандартами; ведется работа по имплементации в правовую сферу и применению на практике положений международных правовых документов; ратифицировано около 60 международных документов, касающихся прав человека, в том числе 15 – по защите прав детей [1, 59].

Национальная модель защиты прав ребенка включает в себя участковых инспекторов полиции по делам несовершеннолетних, работников психологической службы в организациях среднего образования, региональных уполномоченных по правам ребенка, Уполномоченного по правам ребенка в РК, а также государственные и общественные институты, такие как Национальная комиссия по делам женщин и семейно-демографической политике при Президенте РК, Межведомственная комиссия по делам несовершеннолетних и защите их прав при Правительстве РК, соответствующие комитеты Сената и Мажилиса Парламента РК, Комитет по охране прав детей МП РК, Управление ювенальной полиции и защиты женщин от насилия Комитета административной полиции МВД РК, которые осуществляют свою деятельность по всей территории страны. Однако, как показала практика, насилие в отношении детей имеет место до сих пор. Так, за 12 месяцев 2023 г. в отношении несовершеннолетних совершено 2686 правонарушений, из которых 2471 преступление, более того, 531 из них – особо тяжкие [2]. Как отметил К-Ж. К. Токаев в январе текущего года на расширенном заседании МВД Республики Казахстан, «остро нуждается в обновлении система защиты прав несовершеннолетних. К этой работе правительству надо подойти обстоятельно, привлечь к ней институты гражданского общества и экспертов» [3].

Защита прав детей в Республике Казахстан регламентируется рядом нормативных правовых актов, такими как Закон РК «О правах ребенка», Кодекс РК «О браке (супружестве) и семье», кроме того, нормативными актами, регулирующими вопросы образования, гражданско-правовые, жилищные и трудовые отношения. Практически все сферы жизни затрагивают права маленьких граждан нашего государства.

Так как в международной практике несовершеннолетние наравне со взрослыми пользуются одинаковыми правами и свободами без всякой дискриминации, то это означает, что действие всех международных договоров, соответственно, распространяется и на несовершеннолетних. Например, дети так же, как и взрослые, не должны подвергаться произвольному аресту, к ним нельзя применять пытки, их свобода, честь и достоинство неприкосновенны. Более того, к ним применяются ограничения по применению силы и огнестрельного оружия со стороны сотрудников силовых структур.

Принято считать несовершеннолетних уязвимой категорией населения, так как в силу своего психического и физиологического состояния они не могут сами противостоять насилию, зачастую те, кто должен их защищать, сами совершают в отношении них преступления – это родители, опекуны, близкие родственники. Поэтому международным сообществом было принято решение о принятии отдельного документа, который бы регулировал и охранял права детей. Таким документом, предусматривающим всеобъемлющую защиту прав детей, стала Конвенция о правах ребенка 1989 г. (далее — Конвенция) [4], которую Республика Казахстан ратифицировала в 1994 г. [5].

Основные принципы Конвенции подразумевают, что дети имеют право на выживание, развитие, защиту и возможность активного участия в общественной жизни. Она также подчеркивает, что ребенок — самостоятельная личность, обладающая правами человека независимо от своих родителей или опекунов.

В соответствии со статьей 1 Конвенции, ребенком является каждое человеческое существо до достижения 18-летнего возраста, если по национальным законам не установлен более ранний возраст достижения совершеннолетия [4].

Признание ребенка самостоятельным субъектом права включает в себя гражданские, политические, экономические, социальные и культурные права, хотя конвенция не разделяет их четко. Основная идея заключается в том, что реализация одного права неразрывно связана с реализацией других. Это не только список прав ребенка, но и набор обязательств, которые государства готовы принять по отношению к детям. Эти обязательства могут быть прямыми, такими как право на образование и справедливое судебное разбирательство в отношении них,

или косвенными, позволяющие родителям и опекунам выполнять свои обязанности, быть в роли защитников и тех, кто прививает основные ценности общества. Важно отметить, что конвенция не умаляет значение семьи и ее роли в воспитании и защите детей. Более того, Основным законом Республики Казахстан в статье 27 закрепляется положение о том, что «брак и семья, материнство, отцовство и детство находятся под защитой государства. Забота о детях и их воспитание являются естественным правом и обязанностью родителей» [6]. Однако бывают такие случаи, когда из каких-то личных соображений родители или опекуны идут на примирение с преступником, тем самым оставляя без ребенка защиты.

В связи с этим, по нашему мнению, оправданным является внесение изменений и дополнений в 2023 г. в ст. 146 УК РК «Жестокое, бесчеловечное или унижающее достоинство обращение, пытки» в части расширения субъектов данного преступления, где добавлено лицо, выступающее в официальном качестве. Под данную категорию подпадают работники учебного, воспитательного, лечебного, медико-социального учреждения (организации), педагоги, инструкторы, медицинские работники, а также работники по договору [7]. Это важно, т. к. данная статья теперь защищает несовершеннолетних детей от насилия в школе, в медицинских учреждениях, детских садах со стороны персонала этих учреждений. За жестокое обращение виновное лицо будет нести серьезную уголовную ответственность, кроме того, по данной статье нет примирения на стадии досудебного расследования т. е. виновное лицо должно предстать перед судом и понести наказание. Это, по нашему мнению, является серьезной защитой прав несовершеннолетнего. Так как ранее такие преступления квалифицировались как нанесение легкого вреда здоровью и предполагали примирение, родители или опекуны примирялись на стадии досудебного расследования и виновное лицо уходило от ответственности. Чувствуя свою безнаказанность, такие «горе-работники» совершали насилие над малолетними. К примеру, в 2019 г. в одном из детских садов Алматы произошел неприятный инцидент – нянечка избивала ребенка, который не хотел засыпать. Следы от побоев обнаружили родители, которые и забили тревогу. В ходе разбирательств родители выяснили, что нянечка ранее уже была замечена в совершении таких действий и была уволена с прошлого места работы [8].

На протяжении нескольких лет в Республике Казахстан на уровне высших государственных органов рассматривается вопрос об ужесточении наказания за преступления против половой неприкосновенности несовершеннолетних. По нашему мнению, это необходимо, так как по данным УКПСиСУ при Генеральной прокуратуре, за 12 месяцев 2023 г. в отношении несовершеннолетних по ст. 120 УК РК совершено 223 преступления, по ст. 121 УК РК – 221, по ст. 122 УК РК – 310, по ст. 123 УК РК – 8, по ст. 14 УК РК – 123 [2].

В связи с изменениями в Конституцию в 2022 г., когда народ на референдуме проголосовал за отмену смертной казни, за педофилию и убийство несовершеннолетних правозащитники и общественность просят ввести безальтернативное наказание в виде пожизненного лишения свободы. В настоящее время такой законопроект находится на рассмотрении в Мажилисе Парламента Республики [9]. Однако есть опасение, что безальтернативная мера наказания «пожизненное заключение» за педофилию может привести к совершению более тяжких преступлений, таких как убийство, т. к., опасаясь быть наказанным, преступник в целях сокрытия следов преступления может лишить жизни свою жертву. В связи с этим необходимо более осторожно относиться к такому виду наказания.

Кроме того, поскольку дети относятся к уязвимой категории населения, сотрудники правоохранительных органов должны уделять их защите особое внимание. Необходимо с пониманием и терпением отнестись к просьбе о помощи от самого ребенка или посторонних людей, которые заметили негативные действия в отношении несовершеннолетних, а также принимать все возможные меры по предупреждению преступности среди несовершеннолетних.

Подводя итоги сказанному, считаем, что для обеспечения защиты прав несовершеннолетних, в частности, от насилия, на законодательном уровне необходимо:

- 1) ввести безальтернативное наказание «пожизненное лишение свободы» за педофилию и убийство детей;
- 2) исключить за истязание несовершеннолетнего такую меру наказания, как «ограничение свободы»;
- 3) для предотвращения фактов жестокого обращения с детьми разрешить превентивные посещения интернатных учреждений в неограниченных количествах и без предварительного предупреждения;
- 4) дать возможность сотрудникам полиции проверять факты насилия в отношении несовершеннолетних по их жалобам, обращениям посторонних лиц и реагировать на публикации о таких фактах в СМИ.

Кроме того, сотрудникам полиции в целях снижения уровня преступности в отношении детей, противодействия безнадзорности и бродяжничеству, а также в целях профилактики совершения несовершеннолетними преступлений необходимо:

- 1) собирать информацию о детях и их родителях на своем участке и познакомиться с ними;
- 2) если видно, что дети находятся вне школы во время занятий, выяснять обстоятельства и уведомлять об этом родителей и администрацию школы;
- 3) немедленно расследовать любые инциденты, указывающие на недостаточный уход или жестокое обращение с детьми дома, в школе или в полицейском участке;
- 4) устраивать регулярные встречи с представителями социальных и медицинских служб для обсуждения проблем, связанных с детьми и имеющих отношение к работе правоохранительных органов.

Список использованной литературы:

1. Салахотдинов И.Н. Некоторые вопросы обеспечения прав несовершеннолетних в Республике Казахстан // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2018. — № 3. — С. 58–62.
2. Статистические отчеты УКПСиСУ при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан <https://qamqor.gov.kz/crimestat/statistics> (дата обращения 29.02.2024 г.)
3. Система остро нуждается в обновлении: Токаев о защите женщин и детей от насилия <https://www.nur.kz/incident/crime/2056797-podderzhivayu-uzhestochenie-tokaev-vyskazalsya-o-probleme-bytovogo-nasiliya-v-kazahstane/> (дата обращения 29.02.2024 г.)
4. Конвенция о правах ребенка, принята резолюцией 44/25 Генеральной Ассамблеи от 20 ноября 1989 г. // https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/childcon.shtml (дата обращения 29.02.2024 г.)
5. Постановление Верховного Совета Республики Казахстан от 8 июня 1994 г. № 77-ХІІІ «О ратификации Конвенции о правах ребенка» // https://online.zakon.kz/m/document/?doc_id=1003020 (дата обращения 29.02.2024 г.)
6. Конституция Республики Казахстан (принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 г., с изм. и доп. по сост. на 19.09.2022 г.) // https://online.zakon.kz/document/?doc_id=1005029 (дата обращения 29.02.2024 г.)
7. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 г. № 226-V (с изм. и доп. по сост. на 12.09.2023 г.) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575252&pos=154;-78#pos=154;-78 (дата обращения 29.02.2024 г.)
8. Избиение ребенка в детсаду в Алматы: прошлое нянечки шокировало родителей // <https://www.nur.kz/incident/crime/1820097-izbienie-rebenka-v-detsadu-v-almaty-prosloe-nanecki-sokirovalo-roditelej/> (дата обращения 29.02.2024 г.)

9. Пожизненно лишать свободы педофилов и убийц детей: Мажилис одобрил закон // <https://www.nur.kz/politics/kazakhstan/2062148-za-ubiystvo-rebenka-i-pedofiliyu-budut-lishat-svobody-pozhiznenno-v-kazahstane/> (дата обращения 29.02.2024 г.)

Баймуханов Е.М.,

*кәсіби-психологиялық даярлық және ІІО басқару кафедрасының бастығы,
саяси ғылымдардың кандидаты, полиция подполковнигі
(e-mail: baimuhanov.e81@mail.ru);*

Майлыбаева Н.Б.,

*қылмыстық процесс кафедрасының доценті,
заң ғылымдарының магистрі, полиция полковнигі
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., e-mail: Maylybaeva75@mail.ru)*

Кәмелетке толмағандарды Қазақстан Республикасындағы зорлық-зомбылықтан қорғауды қамтамасыз ету

Аннотация. Мақалада Қазақстан Республикасында кәмелетке толмағандардың құқықтары мен бостандықтарын заңнамада және практикада қамтамасыз етуге байланысты мәселелер қарастырылады. Кәмелетке толмағандарға қатысты жасалған қылмыстар, сондай-ақ олардың жыныстық тиіспеушілігі бойынша статистикалық деректер келтіріледі. Халықаралық құжаттар, Конституция нормалары және елдің кәмелетке толмағандардың құқықтарын қорғау саласындағы ұлттық заңнамасының баптары талданады. Заңнамалық деңгейде де, құқық қорғау органдары қызметкерлерінің іс-әрекеттерінде де балаларға қатысты қылмыс деңгейін төмендету бойынша шаралар ұсынылады. Атап айтқанда, қылмыстық заңнамадағы жазаны қатаңдату және педофилия мен жас баланы өлтіргені үшін «өмір бойына бас бостандығынан айыру» түріндегі баламасыз жазаны енгізу.

Негізгі сөздер: қорғау, кәмелетке толмағандардың құқықтары, кәмелетке толмағандарды өлтіру, педофилия, қорғаныс жүйесі, шектеулер, «осал санат».

E.M. Baymukhanov,

*Head of the Department of Professional Psychological Training and Management
of the Department of Internal Affairs, Candidate of Political Sciences, Police Lieutenant Colonel
(e-mail: baimuhanov.e81@mail.ru);*

Mailybayeva N.B.,

*Associate Professor of the Department of Criminal Procedure,
Master of Law, Police Colonel
(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: Maylybaeva75@mail.ru)*

Ensuring the protection of minors from violence in the Republic of Kazakhstan

Annotation. The article discusses issues related to ensuring the rights and freedoms of minors in the Republic of Kazakhstan in legislation and in practice. Statistical data on crimes committed against minors, as well as their sexual integrity, are provided. The article analyzes international documents, norms of the Constitution and articles of the national legislation of the country in the field of protection of the rights of minors. Measures are proposed to reduce the level of crimes against children, both at the legislative level and in the actions of law enforcement officers. In particular, the tightening of penalties in criminal legislation and the introduction of an alternative punishment in the form of «life imprisonment» for pedophilia and the murder of a minor.

Keywords: protection, rights of minors, murder of a minor, pedoph.

Биекенов Н.А.,

*Қазақстан Республикасы Президент Әкімшілігінің
Құқық қорғау жүйесі бөлім меңгерушісінің орынбасары,
заң ғылымдарының докторы, доцент
(Қазақстан Республикасы, Астана қ.);*

Салкебаев Т.С.,

*әкімшілік құқықтық пәндер кафедрасының бастығы,
философия (PhD) докторы, полиция полковнигі
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., e-mail: salkebaev@mail.ru)*

Қазақстан Республикасында integrity check механизімін енгізудің кейбір мәселелері

Аннотация. Мақалада сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл және мемлекеттік қызметкерлердің, құқық қорғау органдары қызметкерлерінің осы істегі парасаттылығын күшейту мәселелері қарастырылады. Авторлар мемлекеттік қызметкерлерді парасаттылыққа тексеру бойынша жүргізілген пилоттық жоба — integrity check нәтижелеріне талдау жасаған. Ол осы үдеріске қатысушыларды парасаттылыққа тексеру бойынша, адам құқығы мен бостандығына нұқсан келтірмей, құқығы мен міндеттерін реттейтін заң тұрғысынан әрекет ететін, нақты арнайы механизмді жасауды ұсынады. Ол механизм барлық сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін қамти отырып, оны кейбір жауапсыз басшылардың жеке қызметкерлермен «есеп айырысу» мақсатында қолдануына жол бермеуді сөз етеді. Авторлар «Кәсіби парасаттылыққа тексеруді ұйымдастыру және жүргізу тәртібі туралы» заң қабылдауда қандай нормативтік-құқықтық актілерге өзгертулер мен толықтырулар енгізу қажеттігіне түсінік береді.

Негізгі сөздер: integrity check, парасаттылық, сыбайлас жемқорлық, тұрақты, лауазымдық міндеттемелер, сыбайлас жемқорлық тәуекелдері.

Сыбайлас жемқорлық және оның көріністері — бұл қоғам мен тұтастай мемлекет өмірінің барлық салаларына әсер ететін жағымсыз құбылыс. Сыбайлас жемқорлық кез келген елдің экономикалық өсуі мен дамуына үлкен кедергі болып табылады. Оның тән белгісі-лауазымды адамның іс-әрекеті мен оның жалдаушысының мүдделері арасындағы немесе сайланған адамның іс-әрекеті мен қоғамның мүдделері арасындағы қақтығыс. Сыбайлас жемқорлықтың көптеген түрлері шенеунік жасаған алаяқтыққа ұқсас және мемлекеттік билікке қарсы қылмыстар санатына жатады [1, 154].

Бұл құбылысты жою үшін әр елде әртүрлі әдістер қолданылады, соның бірі мемлекеттік қызметкерлерді парасаттылыққа тексеру — integritycheck. Қазақстан Республикасында мұндай тәжірибені мемлекеттік деңгейде енгізу қажеттілігі туралы көбірек айтылуда. Бұл механизм АҚШ, Ұлыбритания, Австралия, Венгрия, Молдова, Ирландия, Румыния сияқты елдерде енгізілген, онда бұл институт жеке құрам арасында, әдетте, құқық қорғау блогында құқық бұзушылықтардың алдын алу шарасы ретінде пайдаланылады. Бұл механизмнің негізіне қызметкердің қолдан жасалған құқықтық емес жағдайға деген көзқарасын, әрекетін тексеру жатады, сол арқылы оның сыбайлас жемқорлық көріністеріне деген тұрақтылығы мен лауазымдық міндеттерін бұзуға қаншалықты бейімі бар екені айқындалады.

2023 жылдың 10 наурызында Қазақстанда Президент әкімшілігінің бейіндік бөлімдерінің және осы мәселеге мүдделі мемлекеттік органдары өкілдерінің қатысуымен парасаттылыққа тексеруді (integritycheck) енгізу бойынша сарапшылар ұсынған ұсыныстарды талқылаудың дөңгелек үстелі ұйымдастырылды.

Сонымен қатар, аталған мәселеге қатысты іс-шараларды жүзеге асыру барысында Сыбайлас жемқорлыққа қарсы қызметте (2022 жылдың 22 шілдесінен бастап) және ішкі істер

органдарында (2023 жылдың қаңтарынан бастап) парасаттылыққа тексерудің (integritycheck) пилоттық жобасы басталды.

Мысалы, Сыбайлас жемқорлыққа қарсы қызметте лауазымы бойынша сыбайлас жемқорлық тәуекелдерге баруға мүмкіндігі бар қызметкерлер (ықтимал теріс қылықтармен, өкілеттіктерден асып кетуімен, процессуалдық емес байланыстармен байланысты) пилоттық тексеруге енгізілді.

Тексеруге енгізілмеген тұлғаларға қатысты тәртіптік сипаттағы шаралар қолданылмайды. Бұл ретте пилоттық жобаға қатысушылар үшін әкімшілік және қылмыстық-құқықтық салдарға әкеп соғуы мүмкін әрекеттерге жол берілмейді.

Бүгінгі күні Агенствоның және оған қатысты аймақтық бөлімшелердің барлығы 719 қызметкері тестілеуден өтті, оның ішінде 138 қызметкер, яғни 19 % теріс нәтиже көрсетті (олар құқықтық емес жағдайлар туралы хабарлаған жоқ).

Сонымен қатар, тексеруге енгізілмеген 67 қызметкерден үшінші тұлғалардың заңсыз әрекеттері туралы жазбаша рапорттар түскен, бұл дегеніміз пилоттық жобаның жеке құрам арасында құқықбұзушылықтың алдын-алу жағынан тиімділігін және қызметкерлердің жауапкершілік деңгейінің артқанын көрсетіп отыр [2].

Полицияда жаңа сервистік модельді қамтамасыз етуге және патрульдік-бекеттік қызмет қызметкерлерінің азаматтармен өзара іс-қимылына баса назар аударылды.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясаттың 2022–2026 жылдарға арналған тұжырымдамасын (Президенттің 02.02.2022 ж. № 802 Жарлығымен бекітілген) іске асыру мақсатында Министрлік пен сыбайлас жемқорлыққа қарсы қызмет арасында ынтымақтастық туралы Меморандумға қол қойылды.

2023 жылы Мемлекет басшысы бекіткен, Сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясаттың 2022–2026 жылдарға арналған тұжырымдамасына сәйкес ПО қызметкерлерін парасаттылыққа тексеру бойынша «Integrity Check» пилоттық жобасы жүзеге асырылды.

Полицейлердің күнделікті жұмысына барынша жақын тиісті кейстер әзірленді.

Еліміздің барлық аймақтарында ПМ ішкі қауіпсіздік қызметі 4 мыңнан астам қызметкерлер мен 1 434 қызмет атқару объектілері тексерістен өтті.

Пилоттық жоба қызметтік жұмыстарында оң әсер етті. Қызметкерлер өз міндеттерін аса жауапкершілікпен орындайтын болды, өтініштерге жедел қызмет көрсетілді, азаматтарға дұрыс және сыпайы жауап беретін болды, бұл сервистік модель мен клиентке бағдарлану қағидаларына сәйкес келеді.

Integrity Check тиімділігі мен өміршеңдігіне қызметкерлердің оларды пара алу әрекеттеріне итермелеу туралы жіберген хабарламаларының 8 есе өсуі (96-дан 763-ке дейін) дәлел бола алады. 119 факті (пара беру) бойынша сотқа дейінгі тергеп-тексеру басталды [3].

Сыбайлас жемқорлық әрекеттер деңгейі патрульдік полицияда 54 % (84-тен 39-ға дейін) төмендесе, көші-қон қызметінде 47 % (19-дан 10-ға дейін) төмендеген.

Пилоттық жоба жол полицейлері арасында да құқық бұзушылықтың алдын алуды күшейтті. Мысалы, ЖЖЕ бұзу фактілерін тіркеу үш есеге (+33 %) өссе, мас күйінде көлік айдаған жүргізушілерді және жылдамдықты асырғандарды ұстау фактілері 15 % өскен, ал пара ұсыну фактілері туралы баянаттар саны 10 есеге көбейген (17-ден 168-ге дейін) [4].

Кейбір жағдайларда бұл сыбайлас жемқорлық қылмысының жолын кесуге көмектесті. Оған Шортанды ауданы кент әкімдерінің бірінің оқиғасын мысалға келтіруге болады. Шенеулік жазадан құтылу мақсатында тергеушіге 8 млн. теңгеге жуық пара ұсынған. Полиция қызметкері бұл әрекеттің қолдан жасалғанын немесе нақты жағдай екенін анықтамастан, бірден басшыларға оның әрекетін хабарлаған. Нәтижесінде шенеулік 4 жылға сотталды және оған өмір бойы мемлекеттік қызметте жұмыс істеуге тыйым салынды [5].

Парасаттылыққа тексеру механизмін (integritycheck) өзге мүдделі мемлекеттік органдармен келісу кезінде келесі ұстанымдар анықталды:

ҰҚК аталған институтты енгізу сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдың қосымша құралы бола алады деп есептейді.

Агенттіктің және ПМ-нің пилоттық жобаларын қолданыстағы заңнамаға қандай да бір өзгерістер енгізбей-ақ жүзеге асыруға болатынын және оң нәтижелер бергенін ескере отырып, парасаттылықты тексерудің осындай сценарийлерін, оның ішінде енгізусіз немесе ең төменгі заңнамалық өзгерістер енгізе отырып қолданылуы мүмкін Үлгілік ережелерді даярлау кезінде әзірлеу мүмкіндіктерін қарастыру қажет.

ҚМА пікірінше, парасаттылықты тексеру механизмі (integrity check) егжей-тегжейлі пысықтауды, оның ішінде техникалық құралдарды қолдану және тәртіптік жауапкершілікке тартуды талап етеді.

Бас прокуратура ықтимал тәуекелдер мен жағымсыз салдарларды пысықтау, тексерілетін адамның арандатуын болдырмау, сондай-ақ тексеру жүргізу функциясын өз қауіпсіздігі бөлімшелеріне жүктеу қажеттігін атап өтті.

Тұрмыстық сыбайлас жемқорлық ауқымын ескере отырып, БП мұндай тексеруді халыққа мемлекеттік қызметтер көрсету салаларында және мемлекеттік бағдарламаларды іске асыруға бөлінген бюджет қаражатын жұмсауға байланысты неғұрлым қолайлы деп санайды.

ПМ осы механизмді қолдай отырып, тексеру нәтижелері бойынша жауапкершілікті заңнамалық деңгейде регламенттеуді ұсынады.

Жоғарғы Сот тәртіптік ықпал ету шараларымен шектеліп, қылмыстық немесе әкімшілік қудалау шегіне тексеруден өтпеген мемлекеттік қызметшілерді тартуды алып тастауды ұсынады, бұл ретте теріс нәтижеге шағымданудың сотқа дейінгі тәртібін көздейді.

Жоғарыда айтылғандардың негізінде, әрбір органның жеке қауіпсіздік бөлімшелерінің күшімен құқық қорғау органдарының қызметкерлерін сыбайлас жемқорлыққа қарсы тұрақтылыққа тексерудің қазақстандық шындыққа бейімделген моделін енгізу ұсынылады.

Мемлекеттік органдардың, квазимемлекеттік сектор субъектілерінің бастамашыл өтініші кезінде парасаттылыққа тексеру (integritycheck) жүргізуді сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жөніндегі уәкілетті органға жүктеу ұсынылады.

Парасаттылыққа тексерудің (integritycheck) келесі механизмін енгізуді ұсынамыз:

1. Тексеру сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін ішкі талдау нәтижелері бойынша айқындалатын сыбайлас жемқорлық тәуекелдеріне неғұрлым бейім лауазымдар тізіміне сәйкес сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық қаупі жоғары бөлімшелердің қызметкерлеріне қатысты жүргізіледі (сыбайлас жемқорлық тәуекелдеріне ішкі талдау жүргізудің Үлгілік ережелері Қазақстан Республикасы Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл агенттігі (Сыбайлас жемқорлыққа қарсы қызмет) Төрағасының 16.01.2023 жылғы № 21 бұйрығымен бекітілген).

Таңдамалы тестілеу өзінің немен аяқталатыны белгісіздігіне байланысты тексерудің тежегіш әсерін күшейтеді, осылайша бақылаушының үнемі қатысуы мен жауапкершілікті қажет етеді.

2. Әрбір тексеру бойынша тексерілетін лауазымдар, сценарийлердің түрлері және оларды өту нұсқалары, дайындық рәсімдері, сценарийлерді іске асыру үшін қажетті шарттар мен техникалық құралдар, тексеруді жүзеге асыратын тұлғалар, тексеру жүргізуге тартылуы мүмкін қосымша тұлғалар, тексеру жүргізудің мерзімдері мен ұзақтығы көрсетілген жоспар жасалады.

Тексеру жүргізу жоспары құпия сипаттағы құжат болып табылады, оны тексеру жүргізуге уәкілетті бөлімшенің басшысы бекітеді және оны жүргізу үшін негіз болып табылады.

Сценарийлер азаматтармен өзара іс-қимыл кезінде сыбайлас жемқорлық көріністерін талдау негізінде әзірленеді. ҚР ҚК 412-1 «Қылмысты арандату» бабы бойынша қылмыстық заңнаманы бұзумен байланысты және қылмыс құрамының белгілері бар парасаттылықты тексеру үшін жағдайларды модельдеуге жол берілмейді [6].

Тексерілетін тұлғаларды қорғау кепілдігін қамтамасыз ету мақсатында тексеруші тараптан тексеру жүргізу кезінде заңсыз іс әрекеттер мен ақпаратты жария еткені үшін жауапкершілікті көздеу ұсынылады.

3. Лауазымдық міндеттер мен кәсіби этика ережелерін нақты бұзумен байланысты сценарийлердің күрделілік дәрежесін бағалау ұсынылады.

Заңмен қорғалатын жеке өмірге, тұрғын үйге, жеке және отбасылық құпияға қол сұғылмаушылықты, сондай-ақ жеке салымдар мен жинақтардың, хат алмасулардың, телефон арқылы сөйлесулердің, пошталық, телеграфтық және өзге де хабарламалардың құпиясына әсер етпейтін мәліметтерді алу үшін техникалық құралдарды қолдануға рұқсат етіледі.

4. Тексеру аяқталғаннан кейін оны ұйымдастыруға жауапты адам парасаттылыққа тексеру (integritycheck) жүргізуге уәкілетті бөлімше басшысының атына баянат жасайды.

5. Оң нәтиже болған жағдайда — тексеруден өткен адамға оның өту фактісі туралы хабарланбайды. Бұл жедел тексерулер мен сценарийлер туралы ақпараттың құпиялылығын сақтау мақсатында жасалады.

6. Теріс нәтиже болған жағдайда — тексерілген тұлғаға жүргізілген тексеру туралы хабарланады.

Егер қызметкер тексеру нәтижелерімен келіссе және өз әрекетіне өкінсе, онда бұл жағдай тәртіптік жауапкершілікті жеңілдететін жағдай ретінде қарастырылады.

Тәртіптік жауапкершілік дәрежесі тексеру барысында орын алған лауазымдық міндеттер мен әдеп ережелерін нақты бұзу негізінде және жеңілдететін мән-жайларды ескере отырып айқындалады.

Сонымен бірге, тексерудің теріс нәтижесі қайталанған жағдайда-қызметкер теріс себептер бойынша жұмыстан шығарылады.

7. Егер қызметкер келіспесе, онда арнайы қызметтік тергеу жүргізіледі, оның шеңберінде құқық қорғау органындағы қызмет барысында тұлғаға қатысты келіп түскен барлық шағымдар зерделенеді, сыбайлас жемқорлыққа қарсы шектеулердің, лауазымдық міндеттердің, Әдеп кодексінің сақталуы тексеріледі, қаржылық құжаттар сұралады және өмір салты, мүліктің шығу тегі зерделенеді, қылмыстық, әкімшілік және еңбек тарихы және басқа тиісті ақпараттар зерттеледі.

Тәртіптік комиссияның шешімімен тұлға құқық қорғау органынан теріс себептермен жұмыстан шығарылғанға дейін тәртіптік жауаптылыққа ұсынылуы мүмкін.

Осылайша, парасаттылыққа теріс тексерудің салдары қызметкерге қатысты арнайы қызметтік тергеу жүргізу болып табылады, оның нәтижелері бойынша жауапкершілік дәрежесі айқындалатын болады.

Бүгінгі таңда парасаттылықты тексеру (integritycheck) заңнамада реттелмеген, осыған байланысты бұл механизмді «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» Заңның 2-тарауына енгізу ұсынылады.

Тексеру жүргізудің Үлгілік ережені агенттік Президент Әкімшілігімен келісім бойынша айқындайтын болады.

Үлгілік ережелерде осындай тексерудің мақсаттары, оны жүргізудің негізгі қағидаттары, әдістері, тестіленуші тұлғалардың да (кімге қатысты тексеру жүргізіліп жатыр), сондай-ақ «тексерушінің» құқықтары мен міндеттері, тексеруге жататын лауазымды тұлғалардың тізбесі, тексеру нәтижелері үшін жауапкершілік шаралары қаралатын болады.

Сондай-ақ, парасаттылықты тексеру қорытындылары бойынша заңдық салдарларды бекіту үшін «Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызметі туралы», «Құқық қорғау қызметі туралы», «Әскери қызмет және әскери қызметшілердің мәртебесі туралы» заңдарға арнаулы қызметтік тергеу институтын енгізу, теріс себептер бойынша жұмыстан босату негіздерін кеңейту және т. б. бөлігінде өзгерістер енгізу қажет.

Сонымен қатар, тексеру жүргізілген мемлекеттік қызметшінің құқықтары мен міндеттерін заңнамалық тұрғыдан келесідей бекіту ұсынылады:

1) қызметке кірер алдында аудио және бейне тіркеу құралдарын қолдану мүмкіндігімен ақпараттандырылған келісім алу міндетті рәсімі;

2) өзіне қатысты жүргізілген тексеруге қатысты оның нәтижелері жарияланғаннан кейін ақпарат алу;

3) тексеру нәтижелеріне сотқа дейінгі тәртіппен шағымдану.

Осылайша, парасаттылықты тексеру (integrity check) мемлекет пен халықтың мүдделеріне ықтимал залалдың алдын алуға болатын алдын алу механизмі болып табылады. Аталған институтты енгізу мемлекеттік аппараттың сапалы құрамдас бөлігін жақсартуға және азаматтардың сенімін арттыруға ықпал ететін болады.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс қимыл агенттігі әрбір органның өзіндік қауіпсіздік бөлімшелерінің күшімен құқық қорғау органдарының қызметкерлерін сыбайлас жемқорлыққа қарсы тұрақтылыққа тексерудің қазақстандық шындыққа бейімделген моделін енгізуді ұсынады.

Мемлекеттік органдардың, квазимемлекеттік сектор субъектілерінің бастамашыл өтініші кезінде, сондай-ақ Мемлекет басшысының тапсырмасы бойынша парасаттылыққа тексеру жүргізуді сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жөніндегі уәкілетті органға жүктеу ұсынылады.

Тұтастай алғанда, парасаттылықты тексеруді енгізу мемлекеттік қызметшілерде сыбайлас жемқорлыққа қарсы ойлауды қалыптастыру құралдарының бірі бола алады.

Сонымен қатар, мұндай тексеру азаматтардың конституциялық құқықтарына әсер ететінін ескере отырып, оны жүргізудің негіздері, тәртібі мен құқықтық салдары заңнамалық деңгейде реттелуге тиіс.

Бұл ретте, қылмыстық әрекеттерге ұқсасын жасаумен бірдей құқықтық табиғаты прокурордың санкциясымен ғана жүргізілетін жедел-ізвестіру іс-шараларының қатарына парасаттылыққа тексеруді енгізу туралы мәселені зерделеу қажеттігін негіздейді.

Бұл тәсіл тексеру сценарийлерін ерікті түрде таңдау, теріс пайдалану тәуекелдерін азайтуға, сондай-ақ оның нәтижелері бойынша шешім қабылдаудың бірыңғай тәжірибесін қамтамасыз етуге бағытталған.

Сонымен қатар, аталған мәселелерді пысықтау кезінде мынаны ескеру қажет:

– тексеру кезінде тексеруге жасалған жағдайлар тексерілетін адамның функционалдық міндеттерімен шектелуі тиіс (мысалы, парасаттылықты тексеру жақын адамдар мен туыстардың проблемаларына байланысты жағдайға негізделетін жағдайлар алынып тасталуы тиіс);

– тексеру сценарийлерін қадағалау органымен алдын-ала келісіп алу қажет;

– тексеру жүргізуде қылмысты арандату белгілері болады, осыған байланысты заңнамалық деңгейде оған қатысушы адамдарды жауапкершіліктен босату шарттары, сондай-ақ оны жүргізудің келісілген тәртібінен ауытқуға жол берген лауазымды адамдардың жауапкершілігі көзделуі тиіс;

– сыбайлас жемқорлық тәуекелдеріне ұшыраған лауазымдар тізілімі түсінікті және ашық болуы тиіс (ол мемлекеттік органдар басшыларының ерікті талаптарды белгілеу фактілерін болдырмау үшін);

– жүргізілетін тексерулердің тиісті есебі қамтамасыз етілуі тиіс, бұл мемлекеттік қызметшілерге қысым жасау жағдайларын (бір адамның бірнеше рет тексерулерін) болдырмауға, қабылданатын шешімдерді ретке келтіруге, сондай-ақ осы жұмысты талдау мүмкіндігін беруге мүмкіндік береді;

– өзіндік қауіпсіздік (бөлімшелері мен Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл агенттігі ұсынған механизмді практикалық іске асыру осы қызметтердің штат санының жеткіліктілігін және оларды техникалық жарактандыруды болжамды зерттеуді талап етеді.

Тексеруді жүргізудің бастапқы кезеңінде оны құқық қорғау органдарымен ғана шектеп, іске асыруды өзіндік қауіпсіздік бөлімшелеріне жүктеп, прокуратураға оны жүргізудің заңдылығын қадағалау құзыретін беру ұсынылады.

Қызметтің барлық кезеңінде тексеру жүргізуге келісім беру/алу міндетті болып табылады.

Осы ретте тексеруді заңнамалық деңгейде реттеу ұсынылады:

– тексеру жүргізудің мақсаттары, негізгі қағидалары, негіздері мен тәсілдері;

Мысалы, негіз ретінде: лауазымдарды «сыбайлас жемқорлық тәуекелдеріне ұшыраған» санатына жатқызуды, жедел сигналдың немесе қызметкердің әрекеттеріне шағымның түсуін (қылмыстық құқық бұзушылыққа байланысты емес) анықтау көзделсін.

Мұнда ойластырылған жағдайлар тексерілетін тұлғалардың лауазымдық міндеттеріне тікелей қатысты табиғи күнделікті жағдайларды жаңғыртуға және қылмыстық заңнаманы бұзуға байланысты сценарийлерді қолдануға тыйым салуды белгілеуге тиіс екенін бекіту керек.

– тексерулерді есепке алу тәртібі;

Соның бір нұсқасы ретінде, тексеруді ҚСЖАЕК-не оның мәні туралы деректерді таратпай тіркеу ұсынылады (егжей-тегжейлі тексеру мемлекеттік органның журналдары деңгейінде жүзеге асырылады). Бұл тәсіл ақпараттың шығып кетуіне жол бермей, тексерулерді ерікті түрде тағайындау фактілерін, оның ішінде кейіннен алып тастауға мүмкіндік береді.

– тексеру жүргізу мерзімдері мен кезеңділігі;

Объективті мән-жайлар болған кезде ұзарту немесе тоқтата тұру мүмкіндігімен тексерулер арасындағы жартыжылдық аралықты және жоспарды бекіткен сәттен бастап оны жүргізудің 10 күндік мерзімін белгілеу ұсынылады.

– тексеруге жататын тұлғаларды анықтау механизмі;

– техникалық құралдарды (аудио-, видео) қолдануға рұқсат беру;

– тексеру рәсімін ресімдеу тәртібі.

Әрбір жағдай бойынша Жоспар құру ұсынылады, онда субъектіні таңдау негіздемесі; қолданылатын сценарийді (кейсті); тексеруге қатысушылар туралы деректер; тексерілетін тұлғадан күтілетін мінез-құлқы (оның іс-әрекеттеріне баға беруге мүмкіндік береді); техникалық құралдарды қолдану қажеттілігі; тексеруді жүргізудің мерзімдері мен ұзақтығы көрсетіледі.

Жоспар құпия сипаттағы құжат болып табылады, оны тексеруді жүргізуге уәкілетті бөлімшенің басшысы бекітеді және ол тексеру жүргізу үшін негіз болып табылады.

– қатысушылардың құқықтары мен міндеттері;

Оның ішінде бекітілген сценарийді орындау міндеті, тексеру туралы ақпаратты жария етуге және құқық бұзушылықты арандатуға жол бермеу;

– тексеру сценарийлерін бекіту тәртібі.

Сценарийлерді құқық қорғау органдарының бірінші басшыларының бірлескен ведомствоаралық бұйрығымен бекіту ұсынылады.

– тексеруді аяқтау нысаны;

Тексеру нәтижелері бойынша оны ұйымдастыруға жауапты адам қорытынды жасайды, оны басшы бекітеді.

– тексеру нәтижелері бойынша жауапкершілік шаралары;

Оң нәтиже болған жағдайда – тексеруден өткен адамға оның өту фактісі туралы хабарланбайды. Теріс нәтиже болған жағдайда – тексерілетін адамға ол туралы хабарланады және

нәтижелер мемлекеттік органның тәртіптік комиссиясына шығарылады, онда оған жауапкершілік дәрежесі айқындалады.

– нәтижелерге шағымдану тәртібі;

Ұсынылған механизмді жүзеге асыру үшін тексеру барысында техникалық құралдарды (прокуратураның санкциясымен), тәртіптік жауаптылық негіздерін қолдану мүмкіндігін заңнамалық тұрғыдан реттеу және енгізілетін механизмді қаржыландыру көзін (мысалы, мемлекеттік органның ағымдағы шығыстары есебінен) айқындау қажет.

Сондай-ақ, егер тексерілетін адам тексеру жүргізу кезінде қылмыстық немесе әкімшілік құқық бұзушылық құрамы қаралатын әрекеттер жасаса, мұндай әрекеттерді құқықтық бағалау заңда белгіленген тәртіппен жүзеге асырылатынын ескеру қажет.

Егер пилоттық жобаны пысықтау шеңберінде тексерудің мақсаттары мен тәсілдері кеңейтілетін болса (мысалы, қолданылатын кейстер сыбайлас жемқорлық фактілерін анықтауға бағдарланатын болады), онда Қылмыстық кодекске оның қатысушыларын жауапкершіліктен босату бөлігінде өзгерістер енгізу қажет болады.

Механизмді нақтылау үшін «Кәсіби парасаттылыққа тексеруді ұйымдастыру және жүргізу тәртібі туралы» Заң қабылдау қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Ладыгина О.А. Коррупционная составляющая деятельности полиции как фактор, нарушающий права человека: Мат-лы международ. науч.-практ. конф. // Современные тенденции развития юридической науки: Мат-лы международ.конф. 30 июня 2017 г. — Караганды: КА МВД РК, 2017. — С. 154–156.

2. Национальный доклад о противодействии коррупции за 2022 г. // [Электронный ресурс] URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/anticorruption/documents/details/494573?lang=ru> (дата обращения 09.05.2024 г.)

3. Integrity check: как проходит проверка сотрудников полиции // [Электронный ресурс] URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/qriim/press/news/details/500661?lang=ru> (дата обращения 09.05.2024 г.)

4. Статистические отчеты Комитета по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры Республики Казахстан // [Электронный ресурс] URL: <https://qamqor.gov.kz/portal/page/portal/POPageGroup/Services/Pravstat> (дата обращения 09.05.2024 г.)

5. Integrity check: как вычисляют потенциальных коррупционеров | Stop коррупция // [Электронный ресурс] URL: <https://24.kz/ru/tv-projects/stop-korrupsiya/item/609049-integrity-check-kak-vychislyayut-potentsialnykh-korrupsionerov-stop-korrupsiya> (дата обращения 09.05.2024 г.)

6. Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 3 шілдедегі Қылмыстық кодексі № 226-V (01.05.2024 ж. өзгерістер, толықтыруларымен) // [Электронный ресурс] URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575252 (дата обращения 09.05.2024 г.)

Биекенов Н.А.,
заместитель заведующего отделом правоохранительной системы
Администрации Президента Республики Казахстан,
доктор юридических наук, доцент
(Республика Казахстан, г. Астана);
Салкебаев Т.С.,
начальник кафедры административно-правовых дисциплин,
доктор философии (PhD), полковник полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,
г. Караганда, Республика Казахстан, e-mail: salkebaev@mail.ru)

Некоторые вопросы введения в Республике Казахстан механизма integrity check

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы противодействия коррупции и усиления добропорядочности государственных служащих, сотрудников правоохранительных органов в этой области. Авторы анализируют результаты пилотного проекта по проверке государственных служащих на добропорядочность — integrity check. Предлагается разработка специального механизма по проверке на законодательном уровне, который бы предусматривал четкую регламентацию прав и обязанностей участников данного процесса, не ущемлял права и свободы человека. Механизм, в котором бы были предусмотрены все коррупционные риски и невозможность его использования недобросовестным руководством в целях «сведения счетов» с отдельными сотрудниками. Авторы дают разъяснения, в какие нормативные правовые акты необходимо внести изменения и дополнения с принятием закона «О порядке организации и проведения проверки на профессиональную добропорядочность».

Ключевые слова: integrity check, добропорядочность, коррупция, устойчивость, должностные обязанности, коррупционные риски.

N.A. Biekenov,
Deputy Head of the Law Enforcement Department of the Presidential Administration
of the President of the Republic of Kazakhstan,
Doctor of Law, Associate Professor
(Republic of Kazakhstan, Astana);
T.S. Salkebayev,
head of the Department of Administrative and Legal Disciplines,
Doctor of Philosophy (PhD), Police Colonel
(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: salkebaev@mail.ru)

Some issues of the introduction of the integrity check mechanism in the Republic of Kazakhstan

Annotation. The article deals with the issues of combating corruption and strengthening the integrity of civil servants and law enforcement officers in this area. The authors analyze the results of a pilot project on checking civil servants for integrity — integrity check. It is proposed to develop a special mechanism for verification at the legislative level, which would provide for clear regulation of the rights and obligations of participants in this process, and would not infringe on human rights and freedoms. A mechanism that would provide for all corruption risks and the impossibility of its use by unscrupulous management in order to «settle accounts» with individual employees. The authors explain which regulatory legal acts need to be amended and supplemented with the adoption of the law «On the procedure for organizing and conducting checks on professional integrity».

Keywords: Integrity check, integrity, corruption, sustainability, official duties, corruption risks.

Бижан Н.Р.,
құқықтану және тарих кафедрасының доценті,
заң ғылымдарының кандидаты
(Шымкент университеті, Қазақстан Республикасы, Шымкент қ.,
e-mail: bizhan.72@mail.ru);

Сабилов А.И.,
құқық кафедрасының аға оқытушысы,
заң ғылымдарының кандидаты
(e-mail: sabirov_8109@mail.ru);

Каныбеков А.Ш.,
құқықтану кафедрасының аға оқытушысы,
заң ғылымдарының магистрі
(Орталық Азия инновациялық университеті,
Қазақстан Республикасы, Шымкент қ., e-mail: adilbek.kanybekov072@mail.ru)

**Жылжымайтын мүлік құқығын иеленуге
қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтың объективтік белгілері**

Аннотация. Мақалада жылжымайтын мүлік құқығын иеленуге қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтың объективтік белгілеріне құқықтық тұрғыдан баға беру сұрақтары қарастырылған. Қылмыстық құқық ғылымында тұлғаның меншігіндегі объектілерге қарсы жасалатын қылмыстарға ғана ғылыми көзқарастар бар, ол үшін жауапкершілік пен жаза тағайындалады. Мүлікті заңды пайдалану кезіндегі, атап айтқанда меншік құқығын иелену үрдісінде объектіге қолсұғу арқылы залалдар келтіру де қылмыстық құқық бұзушылық ретінде танылады. Алайда, оның объективтік және субъективтік белгілеріне, жауапкершілікке тарту, оған жаза тағайындау сұрақтары да қылмыстық заңнаманың талаптарында болуы тиіс. Жылжымайтын мүлік құқығын иеленуге қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтардың объективтік белгілерін баға бере отырып, тұлғалардың конституциялық құқықтарын қамтамасыз етуді іске асыру шеңберінде халықтың әл-ауқатын жақсартуға, экономикалық өсуді ұлғайтуға және білім беру, денсаулық сақтау, әлеуметтік қорғау мен жұмысқа орналастыру саласындағы бірқатар мәселелерді шешуге бағытталған мемлекеттік басқару моделін жетілдіруге мүмкіндік беретін қазақстандық құқықтық жүйені жаңғыртуға бағытталған шаралар ретінде қабылданады.

Негізгі сөздер: түйін сөздер: жылжымайтын мүлік құқығын иелену, құқық бұзушылықтардың объективтік белгілері, мемлекет, тұлға, саясат, құқық.

Азаматтық қоғам құрудың негізгі идеялары елдегі саяси жүйедегі реформалардың әсерінен өмірді барлық қырынан демократиялай отырып, жеке адам мүддесін ұжым, бүкіл қоғам мүддесімен ұштастыруға бағытталады. Азаматтық қоғам адамды қоғамдық дамудың орталығына қоя отырып, оның дұрыс өмір сүруі және еңбек ете алу жағдайын қамтамасыз етуге талпынады және солай болады да. Сонымен қатар, еркін қызмет етуге, әлеуметтік әділеттілікті, саяси бостандықты орнатуға, адамның жан-жақты дамуына және рухани баяуына мүмкіндіктер жасауға жағдай жасайды. Сондықтан азаматтық қоғам құруда еліміздегі жылжымайтын мүлік құқығын иеленуге қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтардың алдын алу маңыздылығы өзектілігін жойған жоқ.

Кез келген қылмыстық құқық бұзушылықтың қажетті және негізгі элементтерінің бірі қылмыстық құқық бұзушылықтың объектісі болып табылады. Олсыз құрамы да болмайды, қылмыстық құқық бұзушылық та жоқ.

Мақаланы жазу барысында методологиялық негізін материалистік диалектиканың қағидалары, құбылыстардың дамуы мен өзара байланыстылығының объективті заңдылықтарының тарихи негізділігі туралы зерттеулер құрайды. Жалпы диалектикалық зерттеулермен бірге зерттеудің тарихи, салыстырмалы-құқықтық, жүйелі-құрылымдық, формальды-логикалық, статистикалық және басқа да жаңа ғылыми және ішінара ғылыми әдістері қолданылды.

Сонымен бірге, еңбекте құқық қорғау органдары қылмыскерлерінің арасында сауалнама мен сұхбат жүргізу сияқты зерттеудің әлеуметтік әдістері пайдаланылды. Зерттеу нәтижесінің объективтілігіне қол жеткізу үшін аталған әдістер жинақталып, кешенді түрде қолданылды [1].

Қылмыстық құқық бұзушылықтың жалпы объектісі деп — барлық қоғамдық қатынастарды (жиынтығын) бұзғаны үшін қарастырылатын қылмыстық жауапкершілік, ал топтық не арнайы объектісі — белгілі бір салада немесе бір тарапты белгілері бойынша айқындалған не топтық қоғамдық қатынастар аталады. Осы орайда профессор Е.И. Қайыржановтың пікірінше: ««Қоғамдық қатынастардың» жалпы категориясының «тікелей» объектіге қатынасы қажетті айқындықты бермеді және бірнеше түсінбеушілікті тудырды». Кеңес үкіметі құрылған кезден Қазақстан Республикасы тәуелсіздігін алғанға дейінгі кезеңдегі барлық оқулықтар мен қылмыстық құқық курстарында, «тікелей» объектіні — нақты қоғамдық қатынастарға бағытталған жеке қылмыстар» [2, 49] - деп түсіну қажеттігіне классикалық түрде баға берілген болатын. Мұндай түсініктің формальдылығын айқындау қиындыққа соқпайтыны анық. Бір немесе бірнеше тікелей не нақты бағытталған заңмен қорғалатын айқындалған қоғамдық қатынастарға байланысты қылмыстар «тікелей» объект болып табылады» деген түсінік бар.

Сонда, «тікелей» объект нақты қоғамдық қатынастар емес, қоғамдық қатынастардың жиынтығы бола ма? Онда еріксіз, топтық не арнайы объекті мен «тікелей объектінің ерекшелігі неде?» деген сұраққа жауап іздеу керек.

«Тікелей» объектісін түсіндірудегі мұндай шатасулар әлі күнге дейін тек ғылыми ғана емес, сондай-ақ оқу әдебиеттерінің беттерінде, жалпы, ерекше, жеке диалектика категориясын қолданудың дұрыс емес әдіснамалық тәсіліне байланысты орын алады. Негізгі қателік — қылмыстық құқық бұзушылықтың «тікелей» объектісі бойынша авторлар жеке, дара түрінде көргісі келетіндігінде, дегенмен оның бөлек ұғымын қолданады. Алайда, бөлек ұғымы — жеке, дара түсінігін айқындамайды. Соңғысы — әрқашан нақты жағдайға байланысты белгіленетін жеке түрінің нақты көрінісі ретінде табылады.

Бұл түсінбеушіліктер қылмыстық құқық бұзушылық объектілерін саралауда қоғамдық қатынастардың неғұрлым нақты көрінісі — «мүддені» қолданылған кезде жойылады.

Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодекстің Ерекше бөлігінің жүйесін құрудағы осындай түсінілген қылмыстық құқық бұзушылықтың топтық объектісінің рөлі айқын көрінеді, онда белгілі бір субъектілер мүдделерінің топтарын бұзғаны үшін жауапкершілікті көздейтін барлық қылмыстық-құқықтық нормалар белгіленген ретте шоғырланған.

ҚР Қылмыстық кодексте одан әрі нақтылау кезінде қандай да бір ерекше қылмыстық құқықтық бұзушылықтар туралы арнайы кіші топ нормалары құрылуы мүмкін. Бұл үрдісті екі бағытта жүзеге асыруға болады:

- мүдделердің субъектісі бойынша;
- қорғалатын мүдделердің сипаты мен мазмұны бойынша.

Заң теориясында формальды түрде қылмыстық құқық бұзушылықты объектісі ретінде құқық нормасын танылады. Профессор Н.С. Таганцев: «Егер де норма бұзылмаса, ол қандай болмасын шығын алып келгенімен қылмыс деп есептелінбейді. Сондықтан қылмыстың объектісі құқық нормасы болып табылады» - деп пікір білдіреді [3, 652]. Қылмыстық заңнама қоғам субъектілерін қылмыстық қолсұғушылықтан қорғайды. Жоғарыда аталған ғалым: «Қылмыстың объектісі — материалдық және материалдық емес игілік, саяси, моральдық мәдени және басқа да».

Неміс ғалым, зерттеуші Майер (1915 жылы) объектіні екіге бөліп көрсеткен:

- қылмыстық заңмен қорғалатын объект (меншік құқығы);
- қол сұғатын объект. Мысалы, меншікке қарсы жасалатын қылмыстық құқық бұзушылықтар тобына жататын ұрлықта объект болып мүлік табылады. Мұнда ғалымның пайым-

дауынша, қылмыстың заты мен объектісін бір. Бұл пікірмен, әрине келісу қиын. Егер жалпы және топтық объект қоғамдық қарым-қатынас болып табылса, «жалпы» және «жеке» категориялардың арақатынасы түсінігіне орай, тікелей объектінің тек қоғамдық қатынас болуы шарт [4, 27–31]. Бұл жөнінде заң ғылымдарының докторы, профессор Е.И. Қайыржанов: «Қоғамдық қатынастар» деген жалпы категорияны «тікелей объектіге» қатысты қолданғанда түсінбеушілік туындайды. Көптеген оқулықтарда «тікелей объект» деп, жеке қылмысқа бағытталған нақты қоғамдық қарым-қатынасты айтады. Мұны формальды түрде бір не бірнеше қылмысқа бағытталған, заңмен қорғалатын нақты қоғамдық қарым-қатынас – деген көзқарастар да бар. Демек, «тікелей» объект дегеніміз нақты қоғамдық қарым-қатынас емес, қоғамдық қатынастардың жиынтығы болған. Сонда «топтық» не «арнайы» және «тікелей» объект ұғымдары арасында айырмашылықтары қандай? Бұл сұрақтар қазіргі таңға дейін оқу құралдарында да, ғылыми еңбектерде де өз жауабын таппаған.

Ендігі жерде қарастырып отырған қылмыстық құқық бұзушылық объектісіне тоқталсақ.

ҚР ҚК-ң 201-бабында көрсетілген, яғни жерге заттай құқықтарды бұзу қылмыстық құқық бұзушылығының объектісі жерге байланысты қоғамдық қатынастарға қол сұғу:

«1. Азаматтардың немесе ұйымдардың құқықтарына немесе заңмен қорғалатын мүдделеріне не қоғамның немесе мемлекеттің заңмен қорғалатын мүдделеріне елеулі зиян келтіруге әкеп соққан, күш қолданып не оны қолдану қатерін төндіріп жасалған немесе адамдар тобы жасаған немесе заңсыз тінтумен ұласқан бөтен жер учаскесіне заңсыз кіріп кету, сол сияқты бөтен жер учаскесін заңсыз басып алу – екі мың айлық есептік көрсеткішке дейінгі мөлшерде айыппұл салуға не сол мөлшерде түзеу жұмыстарына не алты жүз сағатқа дейінгі мерзімге қоғамдық жұмыстарға тартуға не екі жылға дейінгі мерзімге бас бостандығын шектеуге не сол мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады.

2. Осы баптың бірінші бөлігінде көзделген, адам өзінің қызмет бабын пайдалана отырып жасаған іс-әрекеттер — белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан үш жылға дейінгі мерзімге айыра отырып, үш мың айлық есептік көрсеткішке дейінгі мөлшерде айыппұл салуға не сол мөлшерде түзеу жұмыстарына не сегіз жүз сағатқа дейінгі мерзімге қоғамдық жұмыстарға тартуға не үш жылға дейінгі мерзімге бас бостандығын шектеуге не сол мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады» [5] – деп көрсетілген.

Объектінің құқықтық игілік ретіндегі теориясы IX ғасырдың аяғында қылмыстық құқықтың классикалық және социологиялық мектептері аясында құрылды. Мәселен, неміс криминалисті Ф. Лист қылмыстық құқық бұзушылық объектісін заңмен қорғалған өмірлік мүдде ретінде анықтады. Бірақ, өкінішке орай, бұл теория кеңестік кезеңдегі мемлекеттердің даму барысында еленбеді, сондықтан кеңестік қылмыстық құқық ғылымында қылмыстық құқық бұзушылықтың объектісі қылмыстық заңмен қорғалатын қоғамдық қатынастар деген ереже жалпыға бірдей қабылданды [5].

Объект теориясының кейбір қоғамдық қатынастар ретінде қалыптаспаушылықтарын сезе отырып, бірнеше ғалымдар қылмыстық құқық бұзушылықтың объектісі ретінде мүддені қарастыруды ұсынды. Бұл тұрғыда мүдде қарапайым әлеуметтік қатынастардың «өзіндік пәндік» негізі болып табылады. Соңғысы, адамның санасына қарамастан туындайтын болса да, мүддемен байланысты қалыптасады. Қылмыстық құқық бойынша қылмыстық құқық бұзушылықтың объектісі халықтың мүдделеріне сәйкес келетін қоғамдық қатынастар ғана болып табылады. Мүдделер-қоғамдық мүдделерді білдіретін нақты көрініс. Қылмыстық-құқықтық қорғау объектісі түрінде мүддені бұлай түсіну, (белгілі бір мүдденің сипаты немесе мазмұны және оның тасымалдаушысы-субъект бойынша) объектіні қоғамдық қатынас ретінде неғұрлым нақты ұсынуда және зерттеуде белгілі бір рөл атқарады [6].

Біз де ұсынып отырған жылжымайтын мүлік құқығын иеленуде мемлекеттік қызметкерлер тарапынан сыбайлас жемқорлықсыз құрылған мемлекеттің басқару аппаратын қалыпта-

стыруды қамтамасыз етуді, аталған қылмыстық құқық бұзушылықтың қосымша тікелей объектісіретінде ұсынамыз [7]. Себебі, жоғарыда аталған салықтық міндетемелерді орындату-дағы, яғни мемлекеттік басқару аппаратын қамтамасыз етуге қаражаттарды жинауға қатысты мемлекеттік қызметкерлердің жұмысына дейін, жылжымайтын мүлік құқығын тұлғаларға заңды иелену барысында, олардың конституциялық құқықтарын шектемей, мемлекеттің басқару аппаратының заңды, жүйелі жұмысын жүргізу бар. Ол — мемлекеттің алдына қойылған стратегиялық жоспарларының негізгі сұрақтарының бірі болып табылады. Сондай-ақ, Жылжымайтын мүлік құқығын иеленуге қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтары үшін жаза мәселелері тарауында, ҚР Қылмыстық кодексіне қылмыстық жауаптылықты туындата-тын, ұсынылып отырған 201-1-шы және 201-2-баптардың 2-бөліктерін қылмыстық заңнама-ның 3-бабының 29-тармағындағы көрсетілген сыбайлас жемқорлық қылмыстар қатарына енгізілгені абзал.

Қол сұғу объектісін сипаттайтын, жылжымайтын мүлік құқығын иеленуге қарсы қылмы-стық құқық бұзушылықтың құрамының құрылымдық белгісі ретінде қылмыстық құқық бұзушылықтың заты болып табылады. Заң әдебиеттерде материалдық әлемнің заттарына нұсқау, заңды қолданатын сот төрелігі органдарына нақты критерийлерді арқылы қылмыстық құқықтық қорғаудың негізгі объектісін дәл анықтауға, қоғамға қауіпті әрекеттердің нақты бағытын анықтауға және оларды дұрыс саралауға үшін жасалды «деп дұрыс айтылған» [8].

Кейбір ғалымдар материалдық табиғаты және болмыс ретінде қабылдауға болатын зат-тарды, құндылықтарды қол сұғушылықтың заты деп санайды. Осы негізде олар заты бар және затсыз қылмыстық құқық бұзушылықтар бар деп мәлімдейді [9].

Ол, заттыққа, материалды объектілерге әсер ететін қылмыстық құқық бұзушылықтарды санайды, ал затсыз қылмыстық құқық бұзушылықтарға — әрекетсіздікпен әлеуметтік байла-ныстарды бұзатындарды жатқызады. Оның пікірінше, қылмыстық әрекет қылмыстық құқық бұзушылықтың үш тобына — материалдық объектіге, адам денесіне, оның психикасына әсер етумен сипатталады [10].

В.К. Глистин қылмыстық құқық бұзушылық объектісінің құрамындағы затты түсіндіру, оған байланысты қоғамдық көзқарас пайда болған және бар элемент ретінде, одан сапалық жағынан өзгеше құбылыстармен ауыстыруға әкеледі деп санайды [11].

Біздің пікірімізше, объект құрамындағы қылмыстық құқық бұзушылық затын қарастыра-тын авторлармен келісу керек, себебі көптеген жағдайларда қол сұғушылық объектісін дұрыс анықтауға мүмкіндік береді [12]. Осыған сүйене отырып, барлық қылмыстық құқық бұзушы-лықтарды заттық және затсыз деп бөлуге болады. Жылжымайтын мүлік құқығын иеленуге қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтар бірінші топқа жатқызылады [13].

Аталған іс-әрекеттің заты болып жер, жылжымайтын мүлік және оларға қатысты құқықтар табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексі. — Алматы: Жеті жарғы, 2021. — 220-б.
2. Каиржанов Е.И. Избранные труды. — Алматы: Экономика, 2008. — 360 с.
3. Таганцев Н.С. Лекции по русскому уголовному праву. Часть общая. — СПб., 1888. Вып. 2. — 1085 с.
4. Кригер Г.А. Квалификация хищений социалистического имущества. — М., 1971. — 285 с.
5. Загородников Н.И. Значение объекта преступления для определения меры наказания по совет-скому уголовному праву // Труды ВЮА. — Т. 10. — М., 1949. — 12 с.
6. Каиржанов Е.И. Интересы трудящихся и советский уголовный закон. Проблемы объекта пре-ступления. — Алматы: Казахстан, 1973. — 159 с.
7. Финансовое право РК. — Алматы: Каржы-Каражат, 1995. — 224 с.

8. Ляпунов Ю.И. Уголовно-правовая охрана природы органами внутренних дел. — М.: Академия МВД СССР, 1974. — 149с.
9. Советское уголовное право: Общая часть. — М.: Юрид. лит., 1982. — 439 с.
10. Каржанский Н.И. Объект посягательства и квалификация преступлений. — М.: ВСИШ МВД СССР. 1975. — 119 с.
11. Глистин В.К. Проблемы уголовно-правовой охраны общественных отношений. — Л., 1979. — 126 с.
12. Бижан Н.Р., Бекимбетов Т.Б., Каныбеков А.Ш. Тәуелді тұлғаларды пайдаланған ұйымдасқан және халықаралық қылмыстық құқық бұзушылықтар үшін жаза мәселелері // Қазақстан Республикасы ПМ Б. Бейсенов атындағы Қарғанады академиясының «Хабаршы — Вестник» журналы. — 2023. — № 4 (82) — 82–88 б.
13. Бижан Н.Р., Бекимбетов Т.Б., Сабиров А.И. Кәсіби заңгерлерді даярлаудың мәселелері // Қазақстан Республикасы ПМ Б. Бейсенов атындағы Қарғанады академиясының «Хабаршы — Вестник» журналы. — 2023. — № 4 (82) — 89–95 б.

Бижан Н.Р.,
доцент кафедры правоведения и истории,
кандидат юридических наук,
(Шымкентский университет, г. Шымкент, Республика Казахстан,
e-mail: bizhan.72@mail.ru);
Сабиров А.И.,
старший преподаватель кафедры права,
кандидат юридических наук
(e-mail: sabirov_8109@mail.ru);
Қаныбеков А.Ш.,
старший преподаватель кафедры права, магистр права
(Центрально-Азиатский инновационный университет,
г. Шымкент, Республика Казахстан, e-mail: adilbek.kanybekov072@mail.ru)

Объективные признаки уголовного правонарушения против приобретения прав на недвижимое имущество

Аннотация. В статье рассмотрены вопросы правовой оценки объективных признаков уголовного правонарушения против владения недвижимым имуществом. В науке уголовного права существуют различные научные взгляды на преступления, совершаемые против объектов, находящихся в собственности лица, за которые определена ответственность и назначение наказания. Уголовным правонарушением признается также причинение ущерба путем посягательства на объект имущества, которое находится в законном пользовании, в частности, в процессе получения в частную собственность недвижимого имущества. Однако его объективные и субъективные признаки, вопросы привлечения к ответственности, назначения наказания также должны содержаться в требованиях уголовного законодательства. В рамках реализации обеспечения конституционных прав лиц с оценкой объективных признаков уголовных правонарушений против приобретения прав на недвижимое имущество воспринимается как меры, направленные на модернизацию казахстанской правовой системы, позволяющей усовершенствовать модель государственного управления, направленную на улучшение благосостояния населения, увеличение экономического роста и решение ряда вопросов в области образования, здравоохранения, социальной защиты и трудоустройства.

Ключевые слова: владение недвижимым имуществом, объективные признаки правонарушений, государство, личность, политика, право.

N.R. Bizhan,

Associate Professor of the Department of Law and History,

Candidate of Legal Sciences

(Shymkent University, Republic of Kazakhstan, e-mail: bizhan.72@mail.ru);

A.I. Sabirov,

(e-mail: sabirov_8109@mail.ru);

A.Sh. Kanybekov,

Senior Lecturer, Central Asian Innovative University, Master of Laws

(Central Asian Innovative University, Republic of Kazakhstan,

the city of Shymkent, e-mail: adilbek.kanybekov072@mail.ru)

Objective signs of a criminal offense against the acquisition of rights to immovable property

Annotation. The article deals with the issues of legal assessment of objective signs of a criminal offense against the possession of real estate. In the science of criminal law, there are scientific views on crimes committed against objects owned by a person for which responsibility and punishment are determined. It is also a criminal offense to cause damage by encroaching on an object that is in the lawful use of property, in particular, in the process of obtaining immovable property into private ownership. However, his objective and subjective signs, issues of bringing to responsibility, sentencing him should also be contained in the requirements of criminal legislation. As part of the implementation of ensuring the constitutional rights of persons with an assessment of objective signs of criminal offenses against the acquisition of rights to immovable property, it is perceived as measures aimed at modernizing the Kazakh legal system, allowing to improve the model of public administration aimed at improving the welfare of the population, increasing economic growth and solving a number of issues in the field of education, health, social protection and employment.

Keywords: acquisition of rights to immovable property, objective signs of a right violation, state, personality, politics, law.

УДК 343.9:

Губайдуллин Ж.Ж.,

начальник кафедры организации безопасности на объектах транспорта,

магистр юридических наук, подполковник полиции

(e-mail: zhutagub@mail.ru);

Амангельдиев Д.А.,

начальник факультета профессиональной подготовки,

доктор философии (PhD), полковник полиции

(Актюбинский юридический институт МВД РК им. М. Бокенбаева,

г. Актобе, Республика Казахстан, e-mail: DarkhanKVSH1979@mail.ru)

Применение служебно-розыскных собак в оперативно-розыскной деятельности: проблемы и перспективы

Аннотация. В статье рассматриваются правовые и организационные проблемы такого общего оперативно-розыскного мероприятия, как применение служебно-розыскных собак. Закон Республики Казахстан «Об оперативно-розыскной деятельности» регламентирует их в качестве единственного средства, с помощью которого может осуществляться данное оперативно-розыскное мероприятие. Вместе с тем, появление и развитие новых, высокотехнологичных форм и методов преступной деятельности (таких как беспилотные летательные аппараты и др.) диктует необходимость законодательного расширения перечня животных, которых можно использовать в ходе оперативно-розыскной деятельности. В этой связи предлагается внести соответствующие изменения и дополнения в Закон Республики Казахстан «Об оперативно-розыскной деятельности».

Ключевые слова: оперативно-розыскная деятельность, служебно-розыскные собаки, служебные животные.

Общеизвестно, что животные сопровождали человека на протяжении продолжительного исторического периода. Использование их возможностей в основном обуславливалось особыми физиологическими особенностями: они имеют более острые, чем человеческие, слух, обоняние, зрение, у них больше физическая сила, скорость перемещения, выносливость, степень восприятия природных процессов и др. В последнее время использование животных людьми постепенно начало приобретать не только прикладной, но и эстетический, экологический, нравственный и правозащитный аспекты. Животные, особенно домашние, стали восприниматься не как средство облегчения многих рабочих функций, а как полноценные члены социума и семьи. Этот новый статус животных открыл для некоторых их видов возможности использования в правоохранительной деятельности и, в частности, в оперативно-розыскной (ОРД).

Соответственно, возник еще один аспект отношения к таким животным – морально-этический, выражающийся в соответствующем отношении к ним со стороны сотрудников органов — субъектов ОРД. Нам представляется, что позитивное отношение должно присутствовать не только к непосредственным участникам оперативно-розыскных мероприятий (ОРМ), о чем говорят Р.Ш. Карымсаков, С.Ж. Смоилов и Л.А. Умирзакова [1], но и к используемым в них животным. В этом случае их применение будет наиболее результативным.

В истории известны случаи подобного эффективного использования животных:

- собак (для задержания преступника, поиска закопанных трупов, орудий преступления);
- лошадей (для обнаружения пустот (подкопов) в земле вблизи мест лишения свободы);
- почтовых голубей, которые активно использовались в оперативных целях с конца XIX века и до недавнего времени [2].

Вполне понятно, что чаще всего в сфере правоохранительной деятельности, включая ОРД, используются служебно-розыскные собаки. Их применение обозначено в качестве одного из общих ОРМ в п. 2 ст. 11 Закона Республики Казахстан «Об оперативно-розыскной деятельности» (далее — Закон об ОРД) [3]. Следует отметить, что данное ОРМ является в определенном смысле уникальным, так как аналогичное действие отсутствует в оперативно-розыскных законах Российской Федерации, Республики Беларусь и Кыргызской Республики. Тем не менее, роль служебно-розыскных собак в правоохранительной деятельности значительна.

В системе служебного собаководства в зависимости от специальной подготовки различают следующие виды служебных собак:

- 1) розыскные;
- 2) специальные;
- 3) собаки-детекторы;
- 4) патрульные;
- 5) конвойные;
- 6) караульные [4].

Соответственно, в сфере ОРД наиболее активно используются:

- розыскные собаки – для розыска и задержания по запаху следа лиц, подозреваемых в совершении преступления, и других разыскиваемых лиц, поиска вещей и документов;
- специальные собаки – для обнаружения оружия, боеприпасов, взрывчатых веществ, наркотических и психотропных веществ, человеческих трупов (останков);
- собаки-детекторы – для проведения исследований запахов следов человека (одорологических исследований) [4].

Что касается почтовых голубей для тайной доставки сообщений, сейчас это уже неактуально на фоне бурного развития технологических методов передачи информации путем использования мобильной связи и глобальной сети Интернет. Но использование в ОРД, например, лошадей, перспективно и в наши дни. Хотя они не применяются в историческом контек-

сте поиска подкопов из мест лишения свободы (возможно, и напрасно), тем не менее, являются эффективным, а часто и незаменимым средством для преследования преступников на пересеченной местности и их задержания.

Технологический прогресс открывает новые ниши использования животных и даже птиц в ОРД. Так, очевидно взрывное развитие беспилотных летательных аппаратов (БПЛА, дроны) как в военной, так и в мирной сферах. Естественно, это неизбежно сопровождается криминализацией этой сферы. Например, уже имеются факты переправки с помощью дрона запрещенных средств связи, предметов в одну из павлодарских колоний в 2020 г. [5].

Вероятно, не за горами то время, когда с помощью БПЛА будут совершаться и другие уголовные правонарушения. Технические средства противодействия (антидроновые ружья) сложны в применении и не всегда эффективны из-за узкого диапазона рабочих частот. Создание средств радиоэлектронной борьбы (РЭБ) – процесс продолжительный и чрезвычайно дорогой. И здесь на помощь могут прийти ловчие птицы – соколы, орлы и иные хищники, которые поддаются дрессировке. Тем более, что в Казахстане имеется многовековой опыт беркутчи – специальных дрессировщиков.

Зарубежные страны уже на протяжении нескольких лет такие попытки предпринимают. Например, индийские военные в такой антидроновой технологии скомбинировали применение животных и птиц. Сначала они используют собаку, которая слышит шум приближающихся беспилотников и поднимает тревогу. После этого запускается коршун, атакующий летательный аппарат в воздухе, раздирая его когтями. Более того, к птице прикреплена action-камера, чтобы следить за обстановкой сверху [6].

Такое использование птиц имеет далеко идущие перспективы в сфере ОРД, прежде всего, с точки зрения наблюдения за фигурантами, розыска без вести пропавших, похищенного скота, транспорта и т. д. С их помощью можно действенно пресекать попытки доставки запрещенных предметов в места лишения свободы, а также попытки совершения различных правонарушений с помощью БПЛА. В то же время, по действующему законодательству их использование при осуществлении ОРМ не носит легитимный характер, так как в законе об ОРД говорится исключительно о служебно-розыскных собаках. То есть, использование лошадей, птиц и других представителей животного мира в сфере ОРД носит неоднозначный характер.

Более того, на наш взгляд, комментируемая норма Закона Республики Казахстан об ОРД не соответствует аналогичным положениям других законодательных актов. Так, статья 60 Закона Республики Казахстан «О правоохранительной службе» регламентирует применение сотрудниками в определенных случаях служебных животных [7]. Очевидно, что это гораздо более широкая категория, чем служебно-розыскные собаки. Об аналогичных полномочиях сотрудников правоохранительных органов, в том числе оперативных служб, использовать в своей деятельности служебных животных, а не только собак, говорится также в ст. 21 Федерального закона Российской Федерации «О полиции» [8] и в статье 19 Закона Республики Беларусь «Об оперативно-розыскной деятельности» [9].

Теория ОРД, классифицируя используемые ею средства, тоже относит к ним весь кластер служебных животных, не выделяя из них собак [10]. Поэтому с учетом вышеприведенного зарубежного опыта закрепление в Законе Республики Казахстан об ОРД лишь одного вида представителей животного мира – собак – представляется слишком зауженным подходом. На наш взгляд, что нормативно ограничивать спектр подобных средств ОРД ОВД нельзя.

Выше говорилось о собаках, лошадях и птицах. В то же время, многообразие оперативно-розыскных ситуаций может потребовать использования и других животных – кошек, пресмыкающихся, рептилий и др. в том числе экзотических. При этом их применение возможно не только с целью использования специфических биологических способностей, но и для со-

здания благоприятных условий вхождения в контакт с фигурантами либо как предмет контроля криминальной деятельности.

Подобный спектр возможностей использования представителей животного мира не укладывается в устоявшееся понятие «служебное животное», принятое в отечественном законодательстве. Так, согласно пункту 20) статьи 1 Закона Республики Казахстан «Об ответственном обращении с животными» служебные животные – животные, специально подготовленные и используемые (применяемые) в розыскных, сторожевых, патрульно-постовых, защитно-караульных, поисково-спасательных и иных служебных целях [11].

Очевидно, что невозможно подготовить таких служебных животных для всех случаев, возникающих в деятельности оперативных подразделений ОВД. Например, когда это касается экзотических животных или птиц, потребность в которых может возникнуть в единичных случаях. Поэтому, с нашей точки зрения, статус «служебный» в таких ситуациях представляется излишним и, чтобы устранить подобные противоречия, следует изменить нормы Закона Республики Казахстан об ОРД, регламентирующие использование представителей животного мира.

Здесь целесообразно возвратиться к опыту соседних стран (Россия, Кыргызстан), а также Белоруссии, где их применение не фигурирует в качестве самостоятельного ОРМ. Наиболее оптимальным вариантом является модель Закона об ОРД Республики Беларусь, где оно обозначено как право органов — субъектов ОРД использовать служебных животных, но с исключением дефиниции «служебных».

На основании изложенного предлагается:

- исключить из п. 2 ст. 11 Закона Республики Казахстан об ОРД подпункт б), регламентирующий такое общее ОРМ, как применение служебно-розыскных собак;
- дополнить ст. 8 Закона Республики Казахстан об ОРД «Права органов, осуществляющих оперативно-розыскную деятельность», пунктом следующего содержания:

«2-1) использовать при осуществлении оперативно-розыскных мероприятий животных;».

Учитывая, что в соответствии с п. 6) ст. 1 Закона Республики Казахстан «Об ответственном обращении с животными» под животными понимаются позвоночные животные, в эту же категорию, соответственно, входят и птицы.

Мы считаем, что такой подход серьезно расширит тактические рамки проводимых ОРМ и позитивно отразится на правоприменительной практике противодействия преступности.

Список использованной литературы:

1. Карымсаков Р.Ш., Смоилов С.Ж., Умирзакова Л.А. Морально-этические принципы в оперативно-розыскной деятельности (когнитивно-лингвосинергетический метод) // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2023. — № 3 (81). — С. 131–136.
2. Пономарев В.Т. Азартные игры с животными. — Донецк, 2003. — 288 с. — С. 185.
3. Закон Республики Казахстан от 15 сентября 1994 г. № 154-ХІІІ «Об оперативно-розыскной деятельности». [Электронный ресурс] — Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1003158 (дата обращения 13.03.2024).
4. Направления использования служебных собак в оперативно-розыскной деятельности. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://alldetectives.ru/ord/sredstva-ispolzuemye-v-operativno-rozysknoj-deyatelnosti/inye-sredstva-primenyaemye-dlya-obespecheniya-operativno-rozysknoj-deyatelnosti/napravleniya-ispolzovaniya-služhebnykh-sobak-v-operativno-rozysknoj-deyatelnosti.html> (дата обращения 10.03.2024 г.).
5. Квадрокоптер использовали в качестве курьера в казахстанскую колонию. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://diapazon.kz/news/103427-kvadrokopter-ispolzovali-v-kachestve-kurera-v-kazahstanskuyu-koloniyu> (дата обращения 25.04.2023).

6. В Индии хищных птиц начали использовать для борьбы с дронами. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://www.grozny-inform.ru/news/world/146272/> (дата обращения 16.03.2024).
7. Закон Республики Казахстан от 6 января 2011 г. № 380-IV «О правоохранительной службе». — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1100000380> (дата обращения 16.03.2024).
8. Федеральный закон Российской Федерации от 7 февраля 2011 г. № 3-ФЗ «О полиции». — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=LAW&n=455810&dst=100001#eAsnF7UGavWgn9k41> (дата обращения 16.03.2024).
9. Закон Республики Беларусь «Об оперативно-розыскной деятельности» 307-3 от 15 июля 2015 г. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://kodeksy-bel.com/zakon_rb_ob_operativno-rozysknoj_deyatel_nosti.htm (дата обращения 16.03.2024).
10. Квалификационный подход к классификации средств оперативно-розыскной деятельности. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://ozlib.com/892803/pravo/kvalifikatsionnyy_podhod_klassifikatsii_sredstv_operativno_razysknoy_deyatelnosti (дата обращения 16.03.2024).
11. Закон Республики Казахстан от 30 декабря 2021 г. № 97-VII ЗРК «Об ответственном обращении с животными». — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z2100000097> (дата обращения 16.03.2024).

Губайдуллин Ж.Ж.,
көлік объектілерінде қауіпсіздікті ұйымдастыру кафедрасы бастығы,
заң ғылымдарының магистрі, полиция подполковнигі
(e-mail: zhmagub@mail.ru);
Амангельдиев Д.А.,
кәсіби даярлық факультетінің бастығы,
(PhD) философия докторы, полиция полковнигі
(Қазақстан Республикасы ІІМ М. Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты,
Қазақстан Республикасы, Ақтөбе қ., e-mail: DarkhanKVSH1979@mail.ru)

**Жедел-іздістіру қызметінде қызметтік-іздістіру иттерін пайдалану:
мәселелер мен перспективалары**

Аннотация. Мақалада қызметтік-іздістіру иттерін пайдалану сияқты жалпы жедел-іздістіру қызметінің құқықтық және ұйымдастырушылық мәселелері қарастырылған. «Жедел-іздістіру қызметі туралы» Қазақстан Республикасының Заңы оларды осы жедел-іздістіру қызметін жүзеге асырудың бірден-бір құралы ретінде реттейді. Сонымен қатар, қылмыстық қызметтің жаңа, жоғары технологиялық нысандары мен әдістерінің (мысалы, ұшқышсыз ұшу аппараттары және т. б.) пайда болуы мен дамуы жедел-іздістіру қызметі барысында пайдалануға болатын жануарлар тізбесін заңнамалық кеңейту қажеттілігін талап етеді. Осыған байланысты «Жедел іздістіру қызметі туралы» Қазақстан Республикасының Заңына тиісті өзгерістер мен толықтырулар енгізу ұсынылады.

Негізгі сөздер: жедел іздістіру қызмет, қызметтік іздістіру иттер, қызметтік жануарлар.

Zh.Zh. Gubaidullin,

*Head of the Department of Security Organization at Transport Facilities,
Master of Laws, Police Lieutenant Colonel
(e-mail: zhumagub@mail.ru);*

D.A. Amangeldiyev,

*Head of the Faculty of Professional Training,
Doctor of Philosophy (PhD), Police Colonel
(Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after M. Bokenbayev, e-mail: DarkhanKVSH1979@mail.ru)*

The use of service-search dogs in operational-search activities: problems and prospects

Annotation. This article discusses the legal and organizational problems of such a general operational-search activity as the use of service-search dogs. The Law of the Republic of Kazakhstan «On Operational Investigative Activities» regulates them as the only means by which this operational investigative activity can be carried out. At the same time, the emergence and development of new, high-tech forms and methods of criminal activity (such as unmanned aerial vehicles, etc.) dictates the need for legislative expansion of the list of animals that can be used in the course of operational investigative activities. In this regard, it is proposed to make appropriate changes and additions to the Law of the Republic of Kazakhstan «On Operational Investigative Activities».

Keywords: operational search activities, service search dogs, service animals.

УДК 343.713; 343.98

Егизбаев Н.У.,

*кафедра национального и международного права Гуманитарно-юридической школы,
кандидат юридических наук, доцент
(e-mail: nurgeldi77@mail.ru);*

Нарбинова М.М.,

*декан Гуманитарно-юридической школы, кандидат юридических наук, доцент
(e-mail: m.narbinova@tau-edu.kz);*

Барсукова Р.А.,

*кафедра национального и международного права Гуманитарно-юридической школы,
кандидат юридических наук, профессор
(Университет «Туран-Астана», г. Астана, Республика Казахстан,
e-mail: barsukova@tau-edu.kz)*

Уголовно-правовые и криминалистические аспекты вымогательства: проблемы и пути решения

Аннотация. В статье раскрываются уголовно-правовые и криминалистические аспекты вымогательства, признаки и методы его расследования, а также проблемы квалификации и пути решения теоретического толкования и практического применения знаний, необходимых для правовой характеристики вымогательства как общественно опасного явления. Это преступление связано с использованием угроз, насилия или других незаконных методов с целью получения выгоды или денежных средств от жертвы. Вымогательство характеризуется следующими признаками: угрозы физической или психической травмы, шантаж, насилие или другие формы принуждения: может быть совершено как физически, так и с использованием электронных коммуникационных средств, таких как телефон, электронная почта или социальные сети.

Ключевые слова: вымогательство, шантаж, угроза, принуждение, электронная почта, преступление, насилие, социальные сети.

Вымогательство является опасным преступлением, которое имеет свои особенности и требует соответствующей уголовно-правовой квалификации в рамках уголовного законода-

тельства. Ниже приведены основные выводы относительно квалификации вымогательства как уголовного преступления.

Незаконность и противоправность проявляются в том, что вымогательство является противозаконным действием, которое нарушает права и интересы жертвы преступления. Преступное намерение и неправомерное посягательство на имущество или свободу жертвы являются существенными элементами этого преступления.

При определении субъективной стороны вымогательства требуется наличие умысла со стороны преступника. Он должен осознавать свои действия и намеренно требовать деньги, ценности или иные блага от жертвы с угрозой насилия, вреда или других негативных последствий. С объективной стороны вымогательство включает в себя применение к жертве угроз, насилия или других форм принуждения. Преступник должен совершить действия, вынуждающие жертву согласиться на его требования [1].

Вымогательство предполагает наличие определенной жертвы, которая подвергается принуждению и угрозам. Это лицо должно быть идентифицировано и выступать в качестве потерпевшего [2, 522].

В уголовном законодательстве РК предусмотрены квалифицированные виды вымогательства с применением особой жестокости, с использованием оружия или с участием организованной группы. Эти квалифицирующие признаки позволяют наказывать преступников более строго в зависимости от особой опасности и тяжести их действий [3, 58].

При расследовании вымогательства большая роль отводится криминалистам. Они проводят научно-технические исследования, собирают и анализируют вещественные и цифровые доказательства, а также помогают в выявлении и задержании подозреваемых. Нами были обозначены лишь несколько ключевых криминалистических аспектов, которые играют важную роль в раскрытии и расследовании вымогательства.

Сбор и анализ вещественных доказательств специалисты-криминалисты собирают вещественные доказательства с места преступления, такие как следы орудий преступления, отпечатки пальцев рук, ДНК и другие материалы, которые могут помочь идентифицировать преступника. Эти доказательства могут быть использованы для выявления лица, совершившего преступление, и подтверждения его вины.

Анализируя цифровые доказательства, можно прийти к выводу, что показывает, что в современном мире вымогатели все чаще используют электронные коммуникационные средства для своих преступных действий. Криминалисты проводят анализ электронных доказательств, таких как текстовые сообщения, электронные письма [4, 43].

Методика расследования вымогательства является сложной и часто связана с определенными проблемами. Ниже нами рассмотрены некоторые из наиболее распространенных проблем, с которыми сталкиваются правоохранные органы в этой области.

Одной из проблем является скрытность и страх: во многих случаях пострадавшие от вымогательства боятся обращаться в правоохранные органы или сообщать о преступлении. Страх перед расправой со стороны преступников, страх за собственную безопасность или опасения, связанные с публичным разоблачением, могут быть причинами, которые удерживают пострадавших от гласного сообщения о преступлении.

В расследовании вымогательства существует также проблема выявления и получения достаточных доказательств. Как правило, преступники стараются оставаться незаметными, не оставляют следов, что затрудняет сбор доказательств для их изобличения и задержания.

Кроме того, с развитием технологий преступники все чаще используют анонимные методы связи для контакта с жертвами преступлений и осуществления вымогательства. Это может быть осуществлено с использованием виртуальных номеров телефонов, анонимных электронных адресов или социальных сетей, что затрудняет идентификацию преступников и отслеживание их деятельности.

В некоторых случаях пострадавшие могут столкнуться с проблемами правильного изложения фактов вымогательства, что приведет к сложности в документировании. Пострадавшие могут ошибиться в вопросах, какие данные и доказательства необходимо зафиксировать и сохранить, а затем предоставить в правоохранительные органы, это может осложнить процесс расследования.

Одной из главных проблем при расследовании вымогательства является идентификация преступника.

Проблемы документирования при криминалистическом расследовании вымогательства могут оказывать значительное влияние на успешность расследования и возможность привлечения преступников к ответственности. Вот некоторые из проблем, с которыми сталкиваются правоохранительные органы при документировании вымогательства:

- недостаточная осведомленность пострадавших: пострадавшие могут быть недостаточно информированы о том, как правильно документировать факты вымогательства. Они могут упустить важные детали или неосознанно исказить информацию, что затрудняет последующее расследование. Важно, чтобы правоохранительные органы предоставляли четкие инструкции и помощь пострадавшим в правильном документировании случаев вымогательства;

- отсутствие достоверных доказательств: в расследовании вымогательства требуется собрать достаточное количество доказательств для подтверждения факта преступного деяния и установления вины подозреваемого. Однако пострадавшие могут столкнуться с трудностями в предоставлении надежных доказательств, таких как письма, сообщения, аудио- и видеозаписи или другие материалы, которые могут подтвердить факт вымогательства и идентифицировать преступника;

- проблемы с аутентичностью доказательств: современные технологии позволяют преступникам создавать поддельные доказательства, чтобы осложнить расследование вымогательства. Это может быть фальшивые документы, измененные аудио- или видеозаписи, или другие манипуляции с электронными коммуникациями. Для правоохранительных органов становится вызовом определение подлинности доказательств и проведение экспертиз для подтверждения их подлинности;

- конфиденциальность и защита данных: при документировании вымогательства возникает вопрос о конфиденциальности и защите данных, особенно когда дело касается электронных сообщений или информации, хранящейся на устройствах [5, 125].

Сбор доказательств является ключевым аспектом досудебного расследования вымогательства. Однако этот процесс может быть сложным и вызывает ряд проблем, которые затрудняют сбор необходимых доказательств. Вот некоторые из наиболее распространенных проблем сбора доказательств при криминалистическом исследовании вымогательства:

- отсутствие видимых физических улик: вымогательство часто осуществляется с использованием электронных средств связи, таких как телефоны, электронная почта, социальные сети и т. д. Это означает, что физические улики, такие как отпечатки пальцев или следы, могут отсутствовать. Это усложняет сбор прямых вещественных доказательств, которые могли бы изобличить преступника;

- анонимность преступников: преступники, совершающие вымогательство, часто используют анонимные номера телефонов, виртуальные частные сети или другие методы сокрытия своей личности. Это затрудняет идентификацию преступника и сбор доказательств, связанных с его личностью;

- сложности с электронными доказательствами: в случаях вымогательства, связанных с электронными коммуникациями, возникают проблемы со сбором и сохранением электронных доказательств. Они могут быть подвержены изменению, удалению или фальсификации. К тому же, необходимость соблюдения законов о конфиденциальности и защите персональных данных может ограничивать доступ к некоторым электронным доказательствам;

– недостаточная информация и сотрудничество со стороны пострадавшего: пострадавшие могут столкнуться с трудностями в предоставлении полной и точной информации о случаях вымогательства. Это может быть связано со стрессом, страхом или нежеланием раскрывать личные данные. Недостаток информации о преступлении затрудняет расследование и сбор доказательств.

Одним из важных следственных действий является сбор и анализ доказательств. Сюда можно включить фото- и видеозаписи, записи телефонных разговоров, электронную переписку, банковские операции и другие материалы, которые могут подтвердить факт преступления и идентифицировать преступника. Собранные доказательства анализируются и используются для установления вины преступника.

Правоохранительные органы могут применять обыски для получения дополнительных доказательств. В ходе обыска могут быть осуществлены поиск и изъятие компьютеров, мобильных устройств, записей и других материалов, которые могут быть связаны с преступлением. Важно соблюдать процедуры и требования, установленные уголовно-процессуальным законом, для обеспечения законности и достоверности собранных доказательств.

В процессе расследования вымогательства может потребоваться проведение различных экспертиз. Например, в ходе судебной компьютерно-технической экспертизы анализируются цифровые следы на электронных устройствах, графологической — исследуются подлинность письменных сообщений. Экспертные заключения могут быть использованы в качестве доказательств в суде [6, 107].

При расследовании вымогательства целесообразно организовать сотрудничество с другими правоохранительными органами и специализированными службами, такими как банки, провайдеры электронной связи или специалисты по информационной безопасности. Обмен информацией помогает установить источник угрозы и проследить действия преступников.

В целом, квалификация вымогательства в уголовном праве, а также криминалистические аспекты этого деяния требуют тщательного и дальнейшего исследования в юридической науке, что в целом должно быть направлено на защиту прав и законных интересов граждан, установление наказания для виновников и предупреждение подобных преступлений.

Список использованной литературы:

1. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V ЗРК. Статья 194. Вымогательство (по сост. на 01.12.2023 г.) // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226>
2. Комментарий к УК РК/ Под ред. проф. И.И. Рогова и проф. С.М. Рахметова. — Алматы, 2012. — 522 с.
3. Саткунова А.Э. История развития законодательства об уголовной ответственности за преступления против собственности в Казахстане // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2019. — № 1. — С. 58.
4. Иванов А.А., Иванова В.И. Криминалистика. — М., 2014. — 43 с.
5. Соколов В.Н. Криминалистическая тактика. — М., 2020. — 125 с.
6. Компанийц Б.А. Криминалистическая баллистика. — Саратов, 2019. — 107 с.

Егізбаев Н.О.,

*Гуманитарлық заң мектебі, ұлттық және халықаралық құқық кафедрасы,
заң ғылымдарының кандидаты, доцент
(e-mail: nurgeldi77@mail.ru);*

Нарбинова М.М.,

*Гуманитарлық заң мектебінің деканы, заң ғылымдарының кандидаты, доцент
(e-mail: m.narbinova@tau-edu.kz);*

Барсукова Р.А.,

*Гуманитарлық заң мектебі, ұлттық және халықаралық құқық кафедрасы,
заң ғылымдарының кандидаты, профессор
(«Тұран-Астана» университеті, Астана қ., Қазақстан Республикасы,
e-mail: barsukova@tau-edu.kz)*

Қорқытып алудың қылмыстық-құқықтық және криминалистикалық аспектілері: мәселелері мен шешу жолдары

Аннотация. Мақалада қорқытып алудың қылмыстық-құқықтық және криминалистикалық аспектілері, оның анықтамасы, тергеу белгілері мен әдістері, сондай-ақ оның біліктілігі мен теориялық түсіндіруді шешу жолдары және қорқытып алуды әлеуметтік қауіпті құбылыс ретінде сипаттау үшін білімді практикалық қолдану мәселелері қарастырылады. Бұл қылмыс жәбірленушіден пайда немесе қолма-қол ақша алу үшін қауіп-қатерді, зорлық-зомбылықты немесе басқа заңсыз әдістерді қолданумен байланысты. Қорқытып алудың белгілері мынадай сипатталады: физикалық немесе психологиялық жарақат алу қаупі, бопсалау, зорлық-зомбылық немесе мәжбүрлеудің басқа түрлері және физикалық тұрғыдан да, телефон, электрондық пошта немесе әлеуметтік медиа сияқты электронды байланыс құралдарын қолдану арқылы да жасалуы мүмкін.

Негізгі сөздер: қорқытып алу, бопсалау, қорқыту, мәжбүрлеу, электрондық пошта, қылмыс, зорлық-зомбылық, әлеуметтік желілер.

N.U. Yegizbayev,

*Humanities and Law School, Department of National and International Law,
Candidate of Legal Sciences, Associate Professor
(e-mail: nurgeldi77@mail.ru);*

M.M. Narbinova,

*Dean of the Humanities and Law School,
Candidate of Legal Sciences, Associate Professor
(e-mail: m.narbinova@tau-edu.kz);*

R.A. Barsukova,

*Humanities and Law School, Department of National and International Law,
Candidate of Legal Sciences, Professor
(«Turan-Astana» University, Astana, Republic of Kazakhstan,
e-mail: barsukova@tau-edu.kz)*

Criminal law and criminalistic aspects of extortion: problems and solutions

Annotation. The article examines the issues of the criminal law and criminalistic aspect of extortion, including its definition, signs and methods of investigation, as well as the problems of its qualification and ways to solve the theoretical interpretation and practical application of knowledge to characterize extortion as a socially dangerous phenomenon. This crime involves the use of threats, violence or other illegal methods to obtain benefits or money from the victim. The signs of extortion are characterized by the following: threats of physical or psychological trauma, blackmail, violence or other forms of coercion, and can be committed both physically and using electronic communication means such as telephone, e-mail or social networks.

Keyword: Extortion, blackmail, threat, coercion, email, crime, violence, social networks.

УДК 343.2

Ермекова З.Д.,

*ведущий научный сотрудник Межведомственного научно-исследовательского института
(Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре РК,
г. Косшы, Республика Казахстан, e-mail: 7171187@prokuror.kz);*

Кусаинов Ж.Ш.,

*начальник отдела организации научно-исследовательской
и редакционно-издательской работы, магистр юридических наук, полковник полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,
г. Караганда, Республика Казахстан, e-mail: dahar0001@mail.ru)*

Цифровая валюта как предмет взяточничества

Аннотация. На сегодня темпы развития цифровых технологий настолько велики, что законодатели того или иного государства вынуждены стремительно реагировать на такие изменения. Появление криптовалют заставило общество создать национальные денежные единицы в цифровом формате. Автор отмечает, что Российская Федерация законодательно признала национальную денежную единицу иностранного государства, выпускаемую в цифровой форме, а также создала свою национальную цифровую валюту. В связи с этим в статье предлагается по аналогии с законодательством России признать и законодательно закрепить в соответствующем правовом акте Республики Казахстан статус цифрового тенге и цифровую денежную единицу иностранного государства. Отмеченные изменения и дополнения позволят сформировать правовое поле для противодействия взяточничеству.

Ключевые слова: коррупция, цифровая валюта, предмет взяточничества, преступление, деньги.

Предметом взяточничества по уголовному законодательству России и Казахстана признаются деньги, ценные бумаги и иное имущество. При этом согласно ст. 290 УК РФ к предмету взяточничества относится незаконное оказание услуг имущественного характера и имущественные права (в том числе, когда взятка по указанию должностного лица передается иному физическому или юридическому лицу). Казахстанский же законодатель дополнительно к предмету взяточничества (ст. 366 УК РК) относит право на имущество и выгоды имущественного характера для себя или других лиц.

При этом по законодательству рассматриваемых стран (п. 9 Пленума Верховного Суда Российской Федерации «О судебной практике по делам взяточничества и об иных коррупционных преступлениях» от 9 июля 2013 г. № 24 [1] и п. 15 Нормативного постановления Верховного Суда Республики Казахстан от 27 ноября 2015 г. № 8 [2] предмет взятки должен получить денежную оценку с учетом действующих цен и тарифов на основании представленных сторонами доказательств, в необходимых случаях – на основании заключения эксперта.

На сегодня возникла необходимость рассмотрения цифрового формата валюты. Начало XXI века характеризуется быстрыми темпами развития цифровых технологий, что привело к началу информатизации общественной жизни и к появлению модернизированных цифровых технологий, в том числе цифровых денег. Цифровизация стала неотъемлемой частью современного общества и затрагивает все его сферы. Современные технологии позволяют быстро и легко обмениваться информацией, проводить онлайн-оплату товаров и услуг и т. д. [3, 172].

Самые известные валюты мира обретают цифровой формат. На фоне популярности криптовалют центробанки большинства государств уже находятся в процессе создания цифрового аналога своих национальных валют. Первой национальной цифровой валютой стал песчаный доллар с Багамских островов. С тех пор еще три страны внедрили в оборот свою цифровую национальную валюту и еще около 30 валют сегодня – на этапе пилотирования (юань, гривна, сом, тенге). При этом дальше всех продвинулся проект цифрового юаня [4].

В настоящее время цифровыми валютами центробанков уже можно оплатить покупки в Нигерии, а также на Ямайке и Багамских островах. 17 стран, включая Бразилию, Гонконг,

Иран, Турцию, Швецию, Южную Корею и Японию, находятся на стадии технологического тестирования своих решений для цифровых валют. А более 50 государств сейчас изучают возможность применения цифровых национальных валют — это, например, Вьетнам, Египет, Индонезия, ОАЭ, США, Южная Африка и страны Евразии [5].

В Российской Федерации 24 июля 2023 г. были опубликованы два федеральных закона [6], которые законодательно ввели в оборот цифровой рубль. Цифровой рубль — это все тот же рубль, а не новая валюта. С 1 августа 2023 г. у рубля есть три формы: наличная (бумажные купюры), безналичная (деньги на счетах в банках) и цифровая (цифровой рубль). Курс у цифрового рубля такой же — условно наличный рубль. Цифровой рубль является обязательством Банка России, им эмитируется (выпускается в обращение).

Цифровой рубль совмещает в себе признаки наличных и безналичных денег. Как наличные банкноты, единицы цифрового рубля идентифицируются уникальным цифровым кодом. С помощью цифрового рубля возможны дистанционные платежи. При этом, в отличие от цифрового рубля, безналичные деньги не идентифицируются и представляют собой просто запись суммы на счете банка.

Цифровой рубль не является криптовалютой: в отличие от «крипты», он признается законным платежным средством в России, его эмиссия имеет централизованный характер и обеспечивается Банком России, анонимные операции с ним невозможны. Кроме того, пользователи платформы цифрового рубля смогут защитить свои права в случае нарушений со стороны оператора и участников платформы или противоправных посягательств третьих лиц. У криптовалют подобные механизмы либо отсутствуют полностью, либо ограничены в использовании.

Применение цифрового рубля позволит автоматически отслеживать движение денежных средств, выделяемых в рамках государственных контрактов, или иных бюджетных платежей и исключить их незаконное использование. Полагаем, что для более эффективного противодействия нецелевому расходованию бюджета все бюджетные средства следует выделять в цифровых рублях с отметкой о допустимых целях, на которые их можно пустить. Так получится свести к минимуму хищения и прочие нарушения при расходовании бюджета.

Использовать цифровые рубли для накопления средств не получится. Вводится запрет на их привлечение во вклады и депозиты, невозможно начисление кэшбэка и процентов на остаток, запрещено кредитование счета цифрового рубля. Прямое обналичивание цифровых рублей тоже недоступно. Сначала их придется перевести в безналичные, а затем снять наличные в кассе или банкомате.

В Российской Федерации национальная денежная единица иностранного государства, выпускаемая в цифровой форме и являющаяся законным средством платежа, теперь признается юридически. Такие средства приравнивали по статусу к иностранной валюте в любой другой форме это следует из вступивших в силу 1 августа 2023 г. поправок к ФЗ «О валютном регулировании и валютном контроле». Так, пп. 6 п. 2 ч. 1 ст. 1 ФЗ «О валютном регулировании и валютном контроле» дополнен словами «а также национальная денежная единица иностранного государства (группа иностранных государств), выпускаемая в цифровой форме национальным центральным банком иностранного государства (группы иностранных государств) или иным органом иностранного государства, в функции которого входит выпуск таких денежных единиц, находящаяся в обращении и являющаяся законным средством платежа на территории соответствующего иностранного государства (группы иностранных государств)» [7]; [8].

В Республике Казахстан в 2021 г. Национальным банком при тесном сотрудничестве с участниками финансового рынка, экспертным сообществом и международными партнерами был реализован пилотный проект «Цифровой тенге». В 2022 г. Национальный Банк разработал модель принятия решения о внедрении цифрового тенге. В ноябре 2023 г. был запущен

этап внедрения платформы цифрового тенге в рамках промышленного комплекса. Кроме того, совместно с Международными платежными системами и 4 банками второго уровня запущены первые в мире банковские карты с привязкой к цифровому счету в цифровой валюте Центрального банка, что позволит гражданам тратить, снимать наличные и проводить операции в цифровом тенге в любой точке мира. В настоящее время продолжается исследование выгод и издержек от возможного внедрения цифрового тенге [9].

Внедрение цифрового тенге в процесс осуществления государственных закупок принесет множество позитивных изменений и преимуществ. Это повысит прозрачность и эффективность исполнения условий договоров. Благодаря данной технологии будет легче контролировать все этапы исполнения условий договорных отношений, снизится вероятность коррупции и недобросовестного исполнения обязательств. Использование цифрового тенге при оплате заработной платы государственным служащим, на наш взгляд, положительно повлияет на устранение коррупции в обществе в целом.

Ниже мы приводим судебное решение, которое позволяет заключить, что внедрение цифрового тенге положительно повлияет на исполнение обязательств в сфере государственных закупок, а также позволит исключить проявления коррупции.

Е., являясь руководителем ТОО «Печать», занимался издательской деятельностью. С 2014 г. он в рамках договоров государственных закупок оказывал услуги Министерству культуры и спорта по изданию общественно значимой литературы. В свою очередь, Ж., будучи знаком с Е. с 2014 г., осознавая, что в силу своего должностного положения может способствовать выделению объема по изданию литературы, задался преступным умыслом, направленным на получение взятки от последнего за действия, входящие в его служебные полномочия, в том числе за оказание последнему общего покровительства.

Далее 12 августа 2018 года Ж., преследуя свой корыстный умысел, встретился в г. Астана с Е., где спросил у него о сумме взятки, которую последний готов передать за предоставление объема по изданию литературы. Е. дал согласие на предоставление взятки в размере 30 % от поступлений по договорам о государственных закупках, заключенных между ТОО «Печать» и Министерством культуры и спорта.

25 сентября 2018 г. Министерство на основании акта приемки выполненных работ перечислило счетом к оплате в адрес ТОО «Печать» сумму в размере 40000000 тг. После этого Е. в целях исполнения ранее достигнутой им преступной договоренности с Ж. изыскал сумму взятки (которая составила 12000000 тг.), обналичив с расчетных счетов банка часть денежных средств, ранее поступивших от Министерства.

Суд признал Ж. виновным в совершении уголовного правонарушения, предусмотренного п. 2, 3 ч. 3 ст. 366 УК РК, и назначил ему наказание в виде лишения свободы сроком на 8 лет. Суд признал Е. виновным в совершении уголовного правонарушения, предусмотренного п. 2 ч. 3 ст. 367 УК РК, и назначил ему наказание в виде лишения свободы на 7 лет [9].

Отметим также, что внедрение и использование цифрового тенге, привязанного к цифровой валюте Национального Банка в Казахстане, обеспечит удобство использования нового цифрового тенге. Важнейшее преимущество цифровых денег — это то, что граждане смогут рассчитываться ими оффлайн, интернета для транзакций не нужно.

Цифровой тенге — это третья форма денег в дополнение к наличным и безналичным средствам. Цифровой тенге открывает новые возможности для адресных социальных выплат, повышения эффективности государственных закупок, оптимизации трансграничных платежей и создания программируемых платежей.

В качестве предложения по совершенствованию законодательства Республики Казахстан (в том числе и уголовного) целесообразно юридически признать национальную денежную единицу иностранного государства, выпускаемую в цифровой форме и являющуюся законным средством платежа. Кроме того, в случае введения цифрового тенге, учитывая положи-

тельный опыт законодательства Российской Федерации, считаем необходимым в Законе РК «О валютном регулировании и валютном контроле» закрепить статус цифрового тенге.

Полагаем, что иницилируемые предложения позволят достигнуть положительных результатов в противодействии и снижении коррупции в Республике Казахстан, так как цифровая валюта (цифровой тенге) может являться предметом коррупционных правонарушений (в том числе при взяточничестве).

Список использованной литературы:

1. Пленум Верховного Суда Российской Федерации «О судебной практике по делам взяточничества и об иных коррупционных преступлениях» от 9 июля 2013 г. № 24. // Информационная система «Параграф». prq.kz.
2. Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан от 27 ноября 2015 г. № 8. // Информационная система «Параграф». prq.kz.
3. Намысов Е.Д., Шульгин Е.П., Абеуов Д.А. Влияние цифровизации на правоохранительную деятельность в Республике Казахстан // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2023. — № 2 (80). — С. 172–179.
4. Национальный банк запустил цифровой тенге // <https://coinpost.finance>
5. Цифровой тенге // <https://www.tadviser.ru>
6. Федеральный закон от 24 июля 2023 г. № 339-ФЗ «О внесении изменений в статьи 128 и 140 части первой, часть вторую и статьи 1128 и 1174 части третьей Гражданского кодекса РФ» и Федеральный закон от 24 июля 2023 г. № 340-ФЗ «О внесении изменений в отдельные законодательные акты Российской Федерации» // Информационная система «Параграф». prq.kz.
7. Федеральный закон Российской Федерации «О валютном регулировании и валютном контроле» от 10.12.2003 г. № 173-ФЗ // Информационная система «Параграф». prq.kz.
8. Цифровой тенге. Доклад для публичных обсуждений. <https://www.nationalbank.kz>
9. Приговор № 71-35-19-00-1/253 от 30 октября 2019 г. по делу № 71-35-19-00-1/253. //URL: <https://sud.gov.kz> (дата обращения: 20.10.2023)

Ермекова З.Д.,

Ғылыми-зерттеу институтының жетекші ғылыми қызметкері

(Қазақстан Республикасы Бас Прокуратурасының жанындағы

Құқық қорғау органдары академиясы, Қосшы қ., e-mail: 7171187@prokuror.kz);

Құсайынов Ж.Ш.,

ғылыми-зерттеу және редакциялық-баспа жұмысын ұйымдастыру бөлімінің бастығы,

заң ғылымдарының магистрі, полиция полковнигі

(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,

Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., e-mail: dahar0001@mail.ru)

Цифрлық валюта пара беру нысаны ретінде

Аннотация. Бүгінгі таңда цифрлық технологиялардың даму қарқыны соншалық, белгілі бір мемлекеттің заң шығарушылары мұндай өзгерістерге тез әрекет етуге мәжбүр. Криптовалютаның пайда болуы қоғамды сандық форматта ұлттық ақша бірліктерін құруға мәжбүр етті. Автор Ресей Федерациясы цифрлық түрде шығарылатын шет мемлекеттің ұлттық ақша бірлігін заңды түрде мойындағанын, сондай-ақ өзінің ұлттық цифрлық валютасын жасағанын атап өтті. Осыған байланысты мақалада Ресей заңнамасына ұқсас түрде Қазақстан Республикасының тиісті құқықтық актісінде шет мемлекеттің цифрлық теңге және цифрлық ақша бірлігі мәртебесін тану және заңнамалық тұрғыдан бекіту ұсынылады. Белгіленген өзгерістер мен толықтырулар паракорлыққа қарсы тұру үшін құқықтық өрісті қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Негізгі сөздер: сыбайлас жемқорлық, цифрлық валюта, пара алу, қылмыс, ақша.

Z.Dz. Yermekova,

*Leading Researcher at the Interdepartmental Research Institute
(Law Enforcement Academy under the Prosecutor General's Office of the
of Republic of Kazakhstan, the city of Kossy, Republic of Kazakhstan,
e-mail: 7171187@prokuror.kz);*

Zh.Sh. Kusainov,

*Head of the Department For the Organization of Research and Editorial and Publishing Work,
Master of Law, Police Colonel
(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: dahar0001@mail.ru)*

Digital currency as a subject of bribery

Annotation. Today, the pace of development of digital technologies is so great that legislators of a particular state are forced to react rapidly to such changes. The emergence of cryptocurrencies forced the society to create national monetary units in a digital format. The author notes that the Russian Federation has legally recognized the national currency of a foreign state, issued in digital form, and has also created its own national digital currency. In this regard, the article proposes, by analogy with the legislation of Russia, to recognize and legislate in the relevant legal act of the Republic of Kazakhstan the status of the digital tenge and the digital monetary unit of a foreign state. The noted changes and additions will make it possible to form a legal framework for countering bribery.

Keywords: corruption, digital currency, bribery, crime, money.

УДК 342.1

Жемпиисов Н.Ш.,

*профессор кафедры специальных юридических дисциплин Академии,
кандидат юридических наук, старший советник юстиции
(Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре РК,
г. Косшы, Республика Казахстан, e-mail: oxbridge23@gmail.com)*

Органы внутренних дел как один из основных субъектов обеспечения общественной безопасности Республики Казахстан

Аннотация. Обеспечение общественной безопасности государства — важнейшая задача всех членов общества, включая государственные органы, коммерческие организации, общественные организации и простых граждан. В настоящей статье рассматривается стратегическая роль органов внутренних дел в государственно-правовом обеспечении общественной безопасности Республики Казахстан. ОВД выступает одним из главных оплотов обеспечения развития отечественного общества и государства. В этой связи автор через призму изучения зарубежных и отечественных подходов к деятельности ОВД отмечает особо важную государственно-правовую роль данного правоохранительного органа по активной нейтрализации значительной части внутренних (преступности) и внешних («информационного» экстремизма, терроризма, сетевых угроз) угроз институтам национальной и общественной безопасности Республики Казахстан.

Ключевые слова: органы внутренних дел, общественная безопасность, полицейская разведка, прогнозирование, государственно-правовое обеспечение.

В условиях роста внутренних угроз сегодня актуальными признаются вопросы обеспечения общественной безопасности Республики Казахстан. Решение этих вопросов направлено прежде всего на обеспечение целостности общества и его стабильности. Обеспечение общественной безопасности государства является важнейшей задачей всех членов общества, включая государственные органы, коммерческие организации (предпринимателей), общественные (включая неправительственные) организации и простых граждан.

При этом государственно-правовая роль органов внутренних дел в частности, в защите жизни, здоровья и благополучия граждан, духовно-нравственных ценностей казахстанского общества признается особенно важной. В Конституции Республики Казахстан органы внутренних дел (далее — ОВД), входящие в структуру Правительства, определены как государственный орган, осуществляющий обеспечение общественного порядка и безопасности.

Так, согласно п. 1) статьи 66 Основного Закона Республики Казахстан Правительство Республики Казахстан в лице ОВД наряду с другими государственными органами «разрабатывает основные направления... безопасности, обеспечения общественного порядка и организует их осуществление... [1].

История создания ОВД в Казахстане является достаточно богатой. В этой связи, учитывая ограниченность объема публикации, остановимся на более современном периоде ее развития — с момента обретения независимости как самостоятельного государства.

Первый этап законодательного обеспечения деятельности ОВД связан с принятием 23 июня 1992 г. Закона Республики Казахстан «Об органах внутренних дел Республики Казахстан». Согласно ст. 1 данного Закона, «органы внутренних дел Республики Казахстан – вооруженная правоохранительная система государственного управления, осуществляющая исполнительные и распорядительные функции по охране общественного порядка и борьбе с преступностью, защищающая конституционные права и интересы личности, гражданина и государства» [2]. При этом одной из задач в ст. 4 данного Закона было определено «обеспечение общественного порядка и общественной безопасности» [2].

Второй этап законодательной реформы ОВД был связан с принятием 21 декабря 1995 г. следующего Закона РК «Об органах внутренних дел Республики Казахстан», в ст. 1 «*Статус органов внутренних дел Республики Казахстан*» было закреплено, что «органы внутренних дел являются государственными органами, осуществляющими в соответствии с законодательством Республики Казахстан дознание, предварительное следствие и оперативно-розыскную деятельность, а также исполнительные и распорядительные функции по охране общественного порядка и обеспечению общественной безопасности, предупреждению и пресечению преступных и иных противоправных посягательств на права и свободы человека и гражданина, интересы общества и государства» [3]. Таким образом, в статусе ОВД отечественный законодатель уже закреплял функции по обеспечению общественной безопасности в стране.

Наряду с этим, в п. 1 ст. 2 Закона РК «Об органах внутренних дел Республики Казахстан» 1995 г. из двадцати шести задач законодатель в качестве приоритетной выделял задачу ОВД по охране общественного порядка и обеспечению общественной безопасности, в том числе в условиях чрезвычайного или военного положения.

Третий этап правовой реформы в сфере деятельности ОВД связан с принятием действующего Закона РК «Об органах внутренних дел Республики Казахстан» от 23 апреля 2014 г. В п. 1 ст. 1 данного Закона закреплено, что «органы внутренних дел Республики Казахстан являются правоохранительным органом, предназначенным для защиты жизни, здоровья, прав и свобод человека и гражданина, интересов общества и государства от противоправных посягательств, охраны общественного порядка и обеспечения общественной безопасности» [4].

Сопоставив характеристики института общественной безопасности государства в трех правовых актах об ОВД разных лет, отметим, что основная его суть связана с обеспечением защиты жизни, здоровья, прав и свобод человека и гражданина, интересов общества и государства. Вместе с тем, как правильно отметил С.Э. Титов: «Одним из предназначений полиции в современных условиях является обеспечение общественной безопасности» [5, 93].

В п. 1) ст. 4 Закона Республики Казахстан «О национальной безопасности Республики Казахстан» от 6 января 2012 г. дается законодательное определение понятия «общественная безопасность» как состояния защищенности жизни, здоровья и благополучия граждан, ду-

ховно-нравственных ценностей казахстанского общества и системы социального обеспечения от реальных и потенциальных угроз, при котором обеспечивается целостность общества и его стабильность [6].

Исходя из смысла данного определения, стержневыми ее элементами признаются жизнь, здоровье и благополучие граждан в целях обеспечения целостности общества и стабильности Республики Казахстан. Наименование статьи и самое главное фактическая суть и реальная деятельность ОВД подтверждают нам, что они признаются одними из важнейших субъектов обеспечения общественной безопасности.

Так, согласно п. 1 ст. 19 «Обеспечение общественной безопасности» Закона РК «О национальной безопасности Республики Казахстан» общественная безопасность обеспечивается решениями и действиями государственных органов, организаций, должностных лиц и граждан, направленными на обеспечение ряда ключевых и жизненно важных интересов народа Республики Казахстан. ОВД в соответствии с пп. 3) п. 1 ст. 9 Закона РК «О национальной безопасности Республики Казахстан» наряду со специальными государственными (*в частности, осуществляющими разведывательную, контрразведывательную деятельность*) и правоохранительными органами относится к силам обеспечения национальной и общественной безопасности.

ОВД Республики Казахстан выступают по факту главной «ударной силой» в борьбе не только с общеуголовной преступностью, но и другими видами уголовных правонарушений в стране. Так, согласно п. 2 ст. 187 «Подследственность» УПК Республики Казахстан, следователями ОВД предварительное следствие производится по наиболее значительному количеству дел об уголовных правонарушениях, предусмотренных статьями Уголовного кодекса Республики Казахстан, в сравнении со следователями другими правоохранительными и специальными государственными органами. Данный факт красноречиво показывает особую значимость ОВД Казахстана и их структурных подразделений в системном противодействии преступности.

За рубежом полиция выступает также одним из основных субъектов обеспечения общественной и национальной безопасности общества и государства. Считаем интересным успешный опыт Японии по профилактике преступности как одной из самых безопасных стран мира.

Так, в Японии «на вершине пирамиды полицейской системы страны стоит Национальная комиссия общественной безопасности (в нее входят пять членов во главе с председателем в ранге министра), которая с одобрения премьер-министра назначает главу Национального агентства полиции – Генерального комиссара НПА» [7, 9].

Сегодня в полицейской системе Японии существует ряд интересных для нас специальных подразделений: подразделения «по поддержанию общественной безопасности в экстремальных ситуациях. Одна из разновидностей таких подразделений – Riot Police Unit – создана для борьбы с массовыми беспорядками и террористическими актами. Необходимость создания и поддержания боевой готовности другого вида спецопераций полиции связана с особыми природными условиями страны, которая постоянно находится в зоне риска стихийных бедствий (ураганов, землетрясений, цунами и т. п.). Речь идет о спецподразделениях полиции «Disaster Relief Operation» по охране порядка, защите и помощи населению в районах стихийных бедствий [7, 13].

Кроме того, для достижения низкого уровня совершения преступлений японская полиция важнейшей из своих задач определяет «развитие контактов с населением и общественными организациями района...»: при каждом отделении полиции существует «совет по связи с населением», куда входят представители общественных организаций, органов местного самоуправления, администрации больших жилых комплексов, руководители групп волонтеров и т. п. [7, 13].

Подобный опыт имеется и в нашей стране, однако требует более глубокой и продуманной реализации.

Также, учитывая тесную связь полиции с обществом (населением), целесообразно создать в территориальных подразделениях и центральном аппарате ОВД специальные подразделения криминологов-прогнозистов, которые сегодня могут свободно, опираясь на возможности IT и используя искусственный интеллект, заниматься соответствующей прогностической деятельностью.

Правильно отмечает А. Завреник: «Общее требование прогностической полицейской деятельности заключается в том, чтобы с помощью алгоритмической обработки наборов данных – как связанных с преступлениями, так и несвязанных с преступлениями — выявлять закономерности будущих правонарушений, виктимизации и впоследствии пресекать их до совершения....» [8, 108–109]. При этом Т.С. Салкебаев и О.А. Ладыгина обоснованно утверждают, что «первой задачей, возложенной на ОВД, является: профилактика правонарушений...» [9, 104].

В полицейской системе КНР «фундаментом и первым элементом является Министерство общественной безопасности КНР. МОБ КНР является самым многочисленным ведомством – около 3 млн. человек» [10, 31–32]. Современная структура МОБ КНР включает 28 департаментов и управлений, среди которых следует выделить подразделения: «внешней разведки и контрразведки; политической безопасности; экономической безопасности (экономические преступления); антитеррористических действий; внутренней безопасности; политико-административный; пропаганды и агитации; расследования преступлений; по борьбе с наркотиками; предупреждения и расследования преступлений на религиозной почве и другие» [10, 36].

«Второй элемент полицейской системы КНР — это народная вооруженная полиция Китая, которая является составной частью вооруженных сил государства... Специальные формирования НВП КНР участвуют в контрразведывательной деятельности, а также выполняют задачи по борьбе с терроризмом и обеспечению безопасности полетов гражданской авиации. Численность народной вооруженной полиции составляет 1 млн. 500 тыс. человек» [10, 38–39].

Таким образом, изучение основных (двух из пяти) элементов полицейской системы КНР показывает, что сегодня в деятельности полиции во главу угла наряду с основной ее функцией – профилактикой (и, в целом, противодействием преступности) ставится получение необходимой и качественной информации, то есть, по сути, организация сильной разведывательной деятельности.

В системе ОВД Казахстана в соответствии с национальным законодательством, включая ведомственные правовые акты сегодня имеются, специальные оперативные подразделения, осуществляющие подобную деятельность. Вместе с тем, полагаем целесообразным сформировать в существующей структуре ОВД собственные разведывательные/контрразведывательные подразделения. Печальные события января 2022 г. показали, что руководство страны должно иметь альтернативные источники получения такой информации, особенно касающейся угроз национальной безопасности (посягательств на территориальную целостность, суверенитет и конституционный строй) страны, жизни и здоровья населения.

Ярким и довольно успешным примером такой специфичной деятельности является разветвлённые и глубоко структурированные разведывательные сообщества США и Израиля.

Сегодня, не является секретом, что преступность во многих государствах мира носит транснациональный характер и нередко посягает на основы экономической (через «услуги» экономических «убийц»), политической (используя возможности политической коррупции, сепаратистов, «пятой» колонии и др.) безопасности государства. В этой связи как никогда актуально сформировать в любом государстве мощное профессиональное разведывательное

сообщество с определением главной его цели – превентивно-оборонительной (в частности, информационного (контрмедийного), экономического, невоенного (гибридного) характера) деятельности. Справедливо отмечает А. Джейм: «Некоторые из наиболее базовых концепций, лежащих в основе разведывательной работы, — это цикл сбора разведывательной информации, анализ разведывательных данных, криминологическая теория..... Ключом к пониманию является правильное управление, анализ и интерпретация разведывательных сведений [11, 5].

В рамках данного вопроса интересен следующий опыт полиции штатов США. Так, «отделами полицейских агентств руководят «сержанты», это не специфичное звание, а должность.... Чтобы стать сержантом в полиции США, требуется не менее 7 лет. Вначале нужно несколько лет быть простым полицейским — патрульным на улице, затем подать рапорт в «Отдел детективов». Если подошел – пройти месячный курс подготовки, затем стажировка у опытного детектива и повышение квалификации у специалиста из ФБР (контрразведка)» [12, 94].

Сегодня система защиты прав и законных интересов граждан, организаций и государства недостаточно совершенна. При этом, как отмечает О.Т. Сейтжанов «полиция в рамках возложенных полномочий принимает меры реагирования только на последствия», особенно в отношении безопасности женщин и детей [13, 120].

На основании изложенного, с учетом изучения успешного опыта по организации деятельности полиции, правоохранительных (государственных) органов по обеспечению общественной безопасности ведущих стран мира предлагается продумать ряд структурных изменений национальной системы ОВД (расширив их полномочия):

- создать полноценную полицейскую разведку;
- сформировать подразделения кримиологов-прогнозистов;
- углубить связь полиции с населением;
- по опыту Японии создать спецподразделения для борьбы с массовыми беспорядками и террористическими актами, защиты и помощи населению в районах стихийных бедствий;
- на постоянной основе с учетом социально-экономических и иных показателей в государстве превентивно заниматься повышением статуса сотрудников (особенно тех лиц, кто работает «на земле») ОВД и защитой интересов близких членов их семей (на льготной основе получение образования, жилья и питания).

Список использованной литературы:

1. Конституция Республики Казахстан // https://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000_
2. Закон Республики Казахстан «Об органах внутренних дел Республики Казахстан» от 23 июня 1992 г. (утратил силу) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30061820&pos=1;-8#pos=1;-8
3. Закон Республики Казахстан «Об органах внутренних дел Республики Казахстан» от 21 декабря 1995 г. (утратил силу) // https://adilet.zan.kz/rus/docs/U950002707_
4. Закон Республики Казахстан «Об органах внутренних дел Республики Казахстан» от 23 апреля 2014 г. // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1400000199>
5. Титов С.Э. Органы внутренних дел как субъект противодействия преступности // Вестник Челябинского государственного университета. — 2012. — № 1 (255). — Право. Вып. 31. — С. 93–95.
6. Закон Республики Казахстан «О национальной безопасности Республики Казахстан» от 6 января 2012 г. // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1200000527>
7. Квашиш В.Е. Полиция Японии: организация и эффективность // Общество и право. — 2018. — № 2 (64). — С. 9–14
8. A. Završnik. Big Data, Crime and Social Control. Published by Routledge. — New York, 2018. — 249 p.

9. Салкебаев Т.С., Ладыгина О.А. Организационное совершенствование национальной полиции Казахстана: доктринальная модель // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2023. — № 2 (80). — С. 103–108.
10. Манцуров А.Ю. Современная полицейская система Китайской Народной Республики: Учеб. пос. — Хабаровск: РИО ДВЮИ МВД России, 2016. — 72с.
11. A. James. Understanding Police Intelligence Work // Policy Press University of Bristol. — Bristol. 2016. — 173 p.
12. Дресвянин С.П. Подготовка полиции США // Психопедагогика в правоохранительных органах. — 1999. — № 2 (10). — С. 92–94.
13. Сейтжанов О.Т. О концепции Кодекса о профилактике правонарушений // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2023. — № 1 (79). — С. 119–123.

Жемпиисов Н.Ш.,

*Академияның арнайы заң пәндері кафедрасының профессоры,
заң ғылымдарының кандидаты, аға әділет кеңесшісі*

*(Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары
академиясы, Қосшы қ., Қазақстан Республикасы, e-mail: oxbridge23@gmail.com)*

Қазақстан Республикасының қоғамдық қауіпсіздігін қамтамасыз етудің негізгі субъектілері бірі ретіндегі ішкі істер органдарының ролі

Аннотация. Мемлекеттің қоғамдық қауіпсіздігін қамтамасыз ету-мемлекеттік органдарды, коммерциялық ұйымдарды, қоғамдық ұйымдарды және қарапайым азаматтарды қоса алғанда, қоғамның барлық мүшелерінің маңызды міндеті. Осы бапта Қазақстан Республикасының қоғамдық қауіпсіздігін мемлекеттік-құқықтық қамтамасыз етудегі ішкі істер органдарының стратегиялық ролі қарастырылады. ІО отандық қоғам мен мемлекеттің дамуын қамтамасыз етудің басты тіректерінің бірі болып табылады. Осыған байланысты автор ІО қызметіне шетелдік және отандық тәсілдерді зерделеу призмасы арқылы осы құқық қорғау органының Қазақстан Республикасының ұлттық және қоғамдық қауіпсіздік институттарына ішкі (қылмыстың) және сыртқы ("ақпараттық" экстремизмнің, терроризмнің, желілік қатерлердің) едәуір бөлігін белсенді бейтараптандыру жөніндегі аса маңызды мемлекеттік-құқықтық ролін атап өтеді.

Негізгі сөздер: Ішкі істер органдары, қоғамдық қауіпсіздік, полиция барлау, болжау, мемлекеттік құқықтық қамтамасыз ету.

N.Sh. Zhempiissov,

*Professor of the Department of Special Legal Disciplines of the Academy,
Candidate of Legal Sciences, Senior Adviser of Justice*

*(Law Enforcement Academy under the Prosecutor General's Office of the of Republic of Kazakhstan,
the city of Kossy, Republic of Kazakhstan, e-mail: oxbridge23@gmail.com)*

Internal affairs bodies as one of the main subjects of ensuring public security of the Republic of Kazakhstan

Annotation. Ensuring the public safety of the State is the most important task of all members of the society, including government agencies, commercial organizations, public organizations and ordinary citizens. This article examines the strategic role of the internal affairs bodies in the state and legal provision of public security in the Republic of Kazakhstan. The Department of Internal Affairs is one of the main strongholds of ensuring the development of domestic society and the state. In this regard, the author, through the prism of studying foreign and domestic approaches to the activities of the Department of Internal Affairs, notes the particularly important state and legal role of this law enforcement agency in actively neutralizing a significant part of internal (crime) and external ("informational" extremism, terrorism, network threats) threats to the institutions of national and public security of the Republic of Kazakhstan.

Keywords: Internal affairs bodies, public safety, police intelligence, forecasting, state legal support.

УДК 343.3/.7

Жолжаксынов Ж.Б.,

*заместитель начальника Научно-исследовательского института,
доктор философии (PhD), ассоциированный профессор, майор полиции
(e-mail: zh.zholzhaksynov@kpa.gov.kz);*

Сейтжанов О.Т.,

*заместитель начальника Академии,
кандидат юридических наук, доцент, полковник полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,
г. Караганда, Республика Казахстан, e-mail: OlzhasSeitzhanov@yandex.ru);*

Правовой анализ уголовного законодательства в сфере недропользования: исторический аспект

Аннотация. Статья посвящена историко-правовому анализу уголовного законодательства Республики Казахстан в сфере недропользования. В частности, рассмотрены уголовно-правовые нормы, регламентирующие ответственность за рассматриваемый вид уголовных правонарушений в данной сфере с момента действия Уголовного кодекса Казахской ССР по настоящее время. Акцентируется внимание, что на протяжении всего анализируемого периода диспозиции и санкции уголовно-правовых норм подвергались изменениям. Выделены основные различия и сходства проанализированных норм. В заключение автором выдвинуто несколько предложений по совершенствованию уголовного законодательства, в том числе предложено внести изменения в содержание санкций ч. 2 ст. 333 и ч. 3 ст. 334 УК РК в части повышения максимального порога назначения наказания.

Ключевые слова: недропользование, уголовные правонарушения, экологическое законодательство, охрана и использование недр, категории преступлений, окружающая среда, материальный и формальный составы преступлений, экологический ущерб, общественно опасные последствия.

В последние годы Республика Казахстан акцентирует внимание на экологической политике как одном из ключевых направлений своего развития [1], особенно в контексте усиливающегося воздействия промышленности на окружающую среду. Данное обстоятельство подчеркивает необходимость совершенствования не только экологического, но и уголовного законодательства для обеспечения эффективной защиты и рационального использования природных ресурсов, включая недра, с целью минимизации негативного экологического воздействия.

Актуальность данной проблематики также связана с тем, что в декабре 2023 г. Президентом К.Ж. Токаевым был подписан Закон «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам недропользования и экологии» [2]. Данный Закон направлен на совершенствование инвестиционной деятельности по использованию недр Республики Казахстан. В этой связи вопрос их охраны является приоритетным.

Рассматривая исторические аспекты ответственности за нарушение правил охраны и использования недр, следует отметить, что в древнем Казахстане, начиная с эпохи бронзы (XVIII–XII века до н.э.), процветала металлургия, основанная на разработке меди, олова, и золота в различных регионах. Данные территории, защищаемые племенами андроновской культуры, указывают на древнее недропользование и предварительные формы охраны этих ресурсов [3].

Исследуя историческое развитие уголовного законодательства в сфере охраны и использования недр, обозначим, что Уголовный кодекс Казахской ССР от 22 июля 1959 г. (далее — УК КазССР) [4] содержал статью, предусматривающую ответственность за нарушение правил пользования недрами (ст. 159-2). При этом диспозиция рассматриваемой нормы была отсылочной, так как отсутствовали конкретно установленные признаки объективной стороны деяния.

Статья состояла из двух частей, каждая из которых предусматривала определённые общественно опасные последствия:

- по ч. 1 уголовной ответственности подлежало лицо, если его действия повлекли **или могли повлечь** (здесь и далее выделено авт. — Ж.Ж., О.С.) причинение ущерба населению, окружающей природной среде, природным ресурсам;

- по ч. 2 уголовной ответственности подлежало лицо, если его действия повлекли гибель людей или иные тяжкие последствия.

В качестве наказания предусматривались следующие виды:

- лишение права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью на срок до трех лет, или исправительные работы на срок до двух лет, или лишение свободы на срок до трех лет (ч. 1);

- лишение свободы на срок от трех до десяти лет (ч. 2).

Отметим, что такой нормы, как «категории преступлений», УК КазССР не содержал, поэтому сложным представляется определить, к какой категории преступления относились деяния, предусмотренные ст. 159-2 КазССР. Кроме того, действующий на тот период на территории Казахстана УК устанавливал лишь понятие тяжкого преступления (ст. 7-1, где содержался перечень конкретных норм, однако ст. 159-2 в данной норме отсутствовала).

В дальнейшем в 1997 г. был принят новый Уголовный кодекс. В данном нормативном правовом акте содержалась также одна норма, устанавливающая ответственность за рассматриваемый вид преступлений — ст. 286 УК РК (нарушение правил охраны и использования недр) [5].

Статья состояла из трех частей, каждая из которых предусматривала различные общественно опасные последствия:

- по ч. 1 привлекалось лицо, деяния которого повлекли причинение значительного ущерба;

- по ч. 2 привлекалось лицо, деяния которого повлекли массовую гибель растительного или животного мира, причинение крупного ущерба государству, вред здоровью населения;

- по ч. 3 уголовной ответственности подлежало лицо, деяния которого повлекли по неосторожности массовое заболевание людей или смерть человека.

Необходимо отметить, что с 1997 г. за рассматриваемый вид деяния устанавливалась уголовная ответственность не только за умышленные действия, но и за действия, совершенные по неосторожности.

В отличие от УК КазССР, УК РК принятый в 1997 г., характеризовал преступления, связанные с охраной и использованием недр как материальные: т. е. уголовная ответственность наступала лишь при наличии общественно опасных последствий. Как было указано выше, первая часть ст. 159-2 УК КазССР в своей диспозиции содержала формулировку «деяния повлекли или могли повлечь», что указывает на формальный признак состава преступления.

Что касается категории преступлений, то в соответствии с положениями УК РК редакции 1997 г.:

- указанные в ч. 1 ст. 286 УК деяния признавались преступлениями небольшой тяжести (в качестве наказания мог назначаться штраф, лишение права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью и исправительные работы);

- указанные в ч. 2 ст. 286 УК деяния признавались преступлениями средней тяжести (в качестве наказания назначалось лишение свободы сроком до пяти лет, а также лишение права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью);

- в ч. 3 ст. 286 УК РК неосторожные деяния признавались преступлениями средней тяжести (в качестве наказания назначалось лишение свободы сроком от трех до восьми лет).

Примечательным является то, что название рассматриваемой нормы было изменено в сравнении с уголовным законодательством КазССР: если ранее уголовной ответственности

подлежали лица, нарушающие правила пользования недрами, то с 1997 г. устанавливалась ответственность не только за нарушение правил пользования, но и за нарушения правил охраны недр.

Представляется весьма интересным тот факт, что ни в ст. 159-2 КазССР, ни в ст. 286 УК РК редакции 1997 г. ни разу не вносились изменения на протяжении всего периода их существования.

На сегодня действующий с 2014 г. УК РК предусматривает две нормы в данной сфере – ст. 333 «Нарушение правил охраны и использования недр» и 334 «Самовольное пользование недрами» [6].

В свою очередь, с момента действия нового УК РК 2014 г. в часть 1 ст. 333 дважды вносились изменения:

– Законом РК от 12.07.18 г. № 180-VI [7]. Изначально редакция ч. 1 в качестве последствий совершенного деяния предусматривала причинение крупного ущерба окружающей среде и причинение вреда здоровью человека. Изменения, внесенные в 2018 г., касались замены словосочетания «крупный ущерб окружающей среде» на «крупный экологический ущерб», т. е. затрагивали лишь вопросы совершенствования юридической техники. Отметим, что данная проблематика освещалась в работе казахстанских ученых [8].

В настоящее время ч. 1 ст. 333 УК РК, предусматривает в качестве последствий совершенного деяния причинение крупного ущерба или причинение вреда здоровью человека. Деяние признается **преступлением средней тяжести** (в качестве **наказания** предусмотрен штраф либо исправительные работы, либо привлечение к общественным работам, либо ограничение свободы на срок до трех лет, либо лишение свободы на тот же срок, с лишением права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью на срок до одного года или без такового).

В ч. 2 ст. 333 УК РК в качестве последствий совершенного деяния указывается причинение особо крупного ущерба либо смерть человека, либо массовое заболевание людей. Деяние признается **тяжким преступлением** (в качестве **наказания** предусмотрено лишение свободы на срок от трех до семи лет с лишением права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью на срок до трех лет или без такового).

Отметим, что ч. 1 ст. 333 УК РК представляет собой формальный состав, поскольку наступление общественно опасных последствий не является обязательным признаком, в отличие от ч. 2 данной статьи.

Что касается ст. 334 УК РК, то в данную норму вносились изменения дважды: в 2018 г. [7] и в 2023 г. [9]. При этом изменения касались криминализации рассматриваемого уголовного правонарушения:

– до 2018 г. ч. 1 ст. 334 УК РК предусматривала в качестве последствий причинение крупного ущерба. Деяние признавалось **проступком** (в качестве наказания мог назначаться штраф, исправительные работы, привлечение к общественным работам, арест на срок до пятидесяти суток, с лишением права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью).

Квалифицирующими составами рассматриваемой статьи являлись:

– причинение особо крупного ущерба (ч. 2). Деяние признавалось преступлением **средней тяжести** (в качестве наказания мог назначаться штраф, исправительные работы, общественные работы, ограничение свободы на срок **до трех лет** либо лишение свободы на тот же срок, с лишением права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью);

– совершение деяния преступной группой (ч. 3). Деяния признавалось также преступлением **средней тяжести** (наказание — лишение свободы сроком **до пяти лет**).

На наш взгляд, нелогичным со стороны законодателя являлось разделение вышеуказанных квалифицирующих признаков (ч. 2 и ч. 3 ст. 333 УК РК), поскольку данные деяния относились к одной категории преступлений, а разница в наказаниях была незначительной.

С 2023 г. и по настоящее время в диспозиции ч. 1 в качестве последствий указывается причинение значительного ущерба. Деяние, предусмотренное данной частью, является преступлением **средней тяжести** (в качестве наказания может быть назначен штраф, исправительные работы, общественные работы, ограничение свободы **на срок до трех лет** либо лишение свободы на тот же срок, с конфискацией имущества или без таковой, с лишением права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью).

При этом структура всей статьи относительно квалифицированных составов рассматриваемого деяния полностью изменена:

1) ч. 2 содержит такие квалифицирующие признаки, как:

- причинение крупного ущерба;
- совершение деяния группой лиц или группой лиц по предварительному сговору;
- совершение деяния неоднократно.

Деяния, регламентированные данной частью, признаются также **преступлениями средней тяжести** (наказание предусмотрено в виде штрафа, исправительных работ, общественных работ, ограничения свободы **на срок до четырех лет**, лишения свободы на тот же срок, с конфискацией имущества или без таковой, с лишением права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью).

2) ч. 3 содержит следующие квалифицирующие признаки:

- совершение деяния преступной группой;
- совершение деяния на особо охраняемых природных территориях;
- совершение деяния с причинением особо крупного ущерба. Данные деяния признаются **тяжкими преступлениями** (наказание предусмотрено в виде лишения свободы на срок **от трех до семи лет** с конфискацией имущества или без таковой, с лишением права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью).

Вместе с тем, ст. 334 УК РК предусматривает исключительно умышленную форму вины и содержит лишь материальные составы преступлений.

Таким образом, изменения в 2023 г. привели к криминализации деяния, предусмотренного ст. 334 УК РК, поскольку были введены новые квалифицирующие признаки и, в отличие от санкций, действовавших в 2018 г., увеличен размер наказаний за каждое из деяний.

Подводя итоги данного научного исследования, мы приходим к следующим выводам:

– до введения нового УК РК редакции 2014 г. уголовная ответственность за совершение правонарушений в сфере недропользования регламентировалась одной нормой;

– УК КазССР (ч. 1 ст. 159-2) предусматривал уголовную ответственность в рассматриваемой сфере не зависимо от наступления общественно опасных последствий, в то время как действующее законодательство предусматривает исключительно материальные составы преступлений, за исключением ч. 1 ст. 333 УК РК;

– с 1997 г., УК РК за рассматриваемый вид деяния устанавливал ответственность не только за умышленные действия, но и за действия, совершенные по неосторожности. В настоящее время уголовная ответственность предусматривается исключительно при наличии умышленной формы вины;

– во время действия УК КазССР рассматриваемый вид деяния не являлся тяжким преступлением, несмотря на то, что максимальное наказание предусматривалось в виде лишения свободы сроком до десяти лет. Так, ранее наказание могло назначаться значительно выше, чем в действующем УК РК: в редакции ч. 2 ст. 333 УК РК и в ч. 3 ст. 334 УК РК в качестве максимального наказания предусмотрено лишение свободы сроком до семи лет. Также до

2014 г. максимальное наказание за рассматриваемое деяние составляло до восьми лет лишения свободы.

В этой связи на основе исторического анализа уголовного законодательства Республики Казахстан в сфере охраны и использования недр предлагаем:

1) внести изменения, касающиеся введения уголовной ответственности за действия, совершенные по неосторожности;

2) признать составы уголовно наказуемых деяний, предусмотренных ч. 2 ст. 333 и ст. 334 УК РК, не только материальными, но и формальными, как это было предусмотрено ранее в действовавшем уголовном законодательстве Республики Казахстан.

Однако поскольку объем научной статьи не позволяет подробнее обосновать выдвинутую авторскую позицию, данные вопросы будут рассмотрены в следующих публикациях.

В заключение обоснованно предлагаем внести изменения в санкции ч. 2 ст. 333 УК РК и ч. 3 ст. 334 УК РК ввиду значительной общественной опасности рассматриваемых деяний в настоящее время и перспектив повышенного внимания со стороны инвесторов к недрам Республики Казахстан в связи с подписанием нового Закона. Так, считаем целесообразным увеличить срок максимального наказания, указанный в санкциях ч. 2 ст. 333 и ч. 3 ст. 334 УК РК, с семи до десяти лет.

Список использованной литературы:

1. Токаев К.-Ж. Казахстан в новой реальности: время действий: Послание Главы государства народу Казахстана от 1 сентября 2020 г. // https://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-1-sentyabrya-2020-g.

2. Закон Республики Казахстан от 28 декабря 2023 г. № 52-VIII «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам недропользования и экологии» // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=34120646&pos=1;-15#pos=1;-15.

3. Елюбаев Ж.С. История и основные этапы развития казахстанского права о недрах и недропользовании // Недропользование и право. — 2010. — № 1. https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31508626&pos=62;8#pos=62;8.

4. Уголовный Кодекс Казахской ССР от 22 июля 1959 г. // Ведомости Верховного Совета и Правительства Казахской ССР, 1959 г. № 22-23. // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1004273.

5. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 16 июля 1997 г. № 167. Утратил силу Кодексом РК от 3 июля 2014 г. № 226-V // https://adilet.zan.kz/rus/docs/K970000167_

6. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 г. № 226-V (с изм. и доп. по сост. на 12.09.2023 г.) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575252&pos=5073;-16#pos=5073;-16.

7. Закон Республики Казахстан от 12 июля 2018 г. № 180-VI «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам совершенствования уголовного, уголовно-процессуального законодательства и деятельности правоохранительных и специальных государственных органов» // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=34803153.

8. Шошаева Л.С., Кусаинова Л.К. Қоршаған ортаны қорғау саласындағы «зиян», «залал» және «нұқсан» түсініктерінің ара қатынасы // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2022. — № 1 (75). — С. 83–87.

9. Закон Республики Казахстан от 3 января 2023 г. № 186-VII «О внесении изменений и дополнений в Уголовный и Уголовно-процессуальный кодексы Республики Казахстан по вопросам усиления ответственности за экологические правонарушения и проявления вандализма» // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=37480417&pos=49;-47#pos=49;-47.

Жолжаксынов Ж.Б.,

*Ғылыми-зерттеу институты бастығының орынбасары,
философия докторы (PhD), қауымдастырылған профессор, полиция майоры
(e-mail: zh.zholzhaksynov@kpa.gov.kz);*

Сейтжанов О.Т.,

*Академия бастығының орынбасары,
заң ғылымдарының кандидаты, доцент, полиция полковнигі
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., e-mail: OlzhasSeitzhanov@yandex.ru)*

**Жер қойнауын пайдалану саласындағы
қылмыстық заңнаманы құқықтық талдау: тарихи аспект**

Аннотация. Мақала Қазақстан Республикасының жер қойнауын пайдалану саласындағы қылмыстық заңнамасын тарихи құқықтық талдауға арналған. Атап айтқанда, Қазақ КСР Қылмыстық Кодексінің қолданылу сәтінен бастап қазіргі уақытқа дейін осы саладағы қылмыстық құқық бұзушылықтардың қаралып отырған түрі үшін жауапкершілікті регламенттейтін қылмыстық-құқықтық нормалар қаралды. Талданған кезең ішінде қылмыстық-құқықтық нормалардың диспозициялары мен санкциялары өзгеріске ұшырағанына назар аударылады. Талданған нормалардың негізгі айырмашылықтары мен ұқсастықтары көрсетілген. Қорытындылай келе, автор қылмыстық заңнаманы жетілдіру жөнінде бірнеше ұсыныстар ұсынды, оның ішінде жаза тағайындаудың ең жоғары шегін арттыру бөлігінде ҚР ҚК 333-бабының 2-бөлігі мен 334-бабының 3-бөлігі санкцияларының мазмұнына өзгерістер енгізу ұсынылды.

Негізгі сөздер: жер қойнауын пайдалану, қылмыстық құқық бұзушылықтар, экологиялық заңнама, жер қойнауын қорғау және пайдалану, қылмыстар санаттары, қоршаған орта, қылмыстардың материалдық және ресми құрамы, экологиялық залал, қоғамдық қауіпті салдарлар.

Zh.B. Zholzhaxynov,

*Deputy Head of the Research Institute,
Doctor of Philosophy (PhD), Associate Professor, Police Major
(e-mail: zh.zholzhaksynov@kpa.gov.kz);*

O.T. Seitzhanov,

*Deputy Head of the Academy,
Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Police Colonel
(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: OlzhasSeitzhanov@yandex.ru)*

Legal analysis of criminal legislation in the sphere of subsoil use: historical aspect

Annotation. The article is devoted to the historical legal analysis of the criminal legislation of the Republic of Kazakhstan in the field of subsoil use. In particular, the criminal law norms regulating responsibility for the considered type of criminal offenses in this area from the moment of the Criminal Code of the Kazakh SSR to the present are considered. It is emphasized that throughout the analyzed period, the dispositions and sanctions of criminal law norms were subject to changes. The main differences and similarities of the analyzed norms are highlighted. In conclusion, the author put forward several proposals to improve criminal legislation, including a proposal to amend the content of sanctions in Part 2 of Article 333 and Part 3 of Article 334 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan in terms of increasing the maximum threshold for sentencing.

Keywords: subsoil use, criminal offenses, environmental legislation, protection and use of subsoil, categories of crimes, environment, material and formal corpus delicti, environmental damage, socially dangerous consequences.

УДК 343.3/7

Жолжаксынов Ж.Б.,
заместитель начальника Научно-исследовательского института,
доктор философии (PhD), ассоциированный профессор, майор полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,
г. Караганда, Республика Казахстан, e-mail: zh.zholzhaksynov@kpa.gov.kz)

Проблемы квалификации деяний в сфере охраны и использования недр в Республике Казахстан

Аннотация. Статья посвящена обзору уголовного законодательства, регламентирующего ответственность за нарушение охраны и использования недр в Республике Казахстан. Проведен анализ ст. ст. 333 и 334 Уголовного кодекса Республики Казахстан, а также иных нормативных правовых актов в сфере недропользования. Указывается, что нормативная правовая база в исследуемой сфере не только достаточно обширна, но и весьма специфична, поэтому при квалификации целесообразным представляется привлечение специалиста в сфере недропользования. Также произведен статистический анализ регистрации рассматриваемых уголовно наказуемых деяний. Представлена авторская позиция о причинах существующих в правоприменительной практике проблем при квалификации рассматриваемых деяний. В заключение автором предложены пути решения выявленных проблем.

Ключевые слова: недропользование, квалификация преступлений, правила охраны и использования недр, квалификация органов расследования, экологическое законодательство, уголовное правонарушение, регистрация преступлений, полезные ископаемые.

В настоящее время мы переживаем фазу ускоренной эксплуатации ресурсов, которая инициирует широкий диапазон передовых исследований в области извлечения полезных ископаемых. В данном контексте законодательное обеспечение вопросов использования недр представляет собой важнейшую составляющую в структуре развития соответствующих отраслей.

Анализ нормативной правовой базы в сфере охраны и использования недр в Республике Казахстан показал, что она достаточно обширна и охватывает не только законы, но и подзаконные нормативные правовые акты. Данное обстоятельство значительно затрудняет квалификацию деяний, предусмотренных в ст. ст. 333 и 334 УК РК, поскольку диспозиции данных статей являются отсылочными.

К примеру, ст. 333 УК РК в описательно-мотивировочной части содержит такие термины, как «правила охраны и использования недр» и «общие экологические требования», что подразумевает правоприменителя обратиться к конкретному нормативному правовому акту, регламентирующему данные правила. В свою очередь, ст. 334 УК РК содержит термины «пользование недрами» и «добыча недр», подробное понятие которых также не описывается в рассматриваемой норме [1].

Исследовав весь период действия уголовного законодательства Республики Казахстан, отметим, что ранее, до принятия УК РК 2014 г., аналогичные деяния регламентировались одной статьей: УК КазССР предусматривал ст. 159-2 [2], УК РК редакции 1997 г. предусматривал ст. 286 [3]. При этом данные нормы также являлись отсылочными, но как показывает анализ правоприменительной практики и научных работ в данном направлении, проблем квалификации данных деяний практически не существовало.

В этой связи попытаемся разобраться с действующим положением, связанным с проблемой квалификации деяний рассматриваемой категории. Кроме того, избранная тематика является актуальной в связи с тем, что согласно правовой статистике с 2017 г. наблюдается резкое падение регистрации уголовных правонарушений, предусмотренных ст. 334 УК РК: в 2023 г. зарегистрировано 26 фактов, в 2022 — 40, в 2021 — 59, в 2020 — 45, в 2019 — 59, в 2018 — 54, 2017 — 118, 2016 — 126, в 2015 — 214.

Вместе с тем, весьма интересным представляется тот факт, что регистрация по ст. 333 УК РК с 2023 по 2021 года нулевая, аналогичная тенденция наблюдалась и в 2019 г., в 2020 году – 2 факта, в 2018 г. был зарегистрирован 1 факт, в 2017 г. – 3 фактов, в 2016 г. – 2 факта, в 2015 г. – 12 фактов [4]. Так, анализ статистических данных прошлых лет показывает, что регистрация рассматриваемых деяний была намного выше, чем в настоящее время.

Анализ законодательства в сфере недропользования позволил выявить следующие причины, которые, на наш взгляд, могли повлиять на создание проблем с квалификацией рассматриваемых деяний, предусмотренных ст. 334 УК РК.

1. Кодекс «О недрах и недропользовании» 2017 г. содержит понятие недропользования и понятие недр (подробно описаны виды недр) [5]. При этом до 2015 г. действовали «Единые правила охраны недр при разработке месторождений твердых полезных ископаемых, нефти, газа, подземных вод в Республике Казахстан», утвержденные Постановлением Правительства Республики Казахстан от 21 июля 1999 г. № 1019.

В настоящее время существуют новый, единственный нормативно-правовой акт, регламентирующий правила охраны и использования недр: Приказ Министра энергетики Республики Казахстан от 15 июня 2018 г. № 239 «Об утверждении Единых правил по рациональному и комплексному использованию недр». Данные правила разработаны в соответствии с п. 11 ст. 121 (Общие условия разведки и добычи углеводородов) и пунктом 3 статьи 184 (Мониторинг исполнения проектных документов) Кодекса Республики Казахстан от 27 декабря 2017 г. «О недрах и недропользовании».

Таким образом, данные правила предусматривают лишь правила при добыче **углеводородов** (здесь и далее выделено авт. — Ж.Ж.), хотя в Кодексе РК «О недрах и недропользовании» от 27 декабря 2017 г., указывается, что недрами признается часть земной коры, расположенная ниже почвенного слоя, а при его отсутствии — ниже земной поверхности, дна водоемов и водотоков. Также Кодексом регулируется пользование недрами в отношении следующих ресурсов:

- 1) полезные ископаемые;
- 2) техногенные минеральные образования;
- 3) пространство недр (ст. 10).

2. С 2010 по 2017 гг. действовал Закон «О недрах и недропользовании» от 24 июня 2010 г. № 291-IV, где указывалось, что недропользователи при проектировании работ, связанных с использованием недрами, осуществлении геологического изучения, разведки и разработки месторождений полезных ископаемых обязаны обеспечить требования по рациональному и комплексному использованию недр и охране недр, регламентируемые правилами, инструкциями и методическими рекомендациями, утверждаемыми уполномоченным органом по изучению и использованию недр [6]. Таким образом, законодательно существовала отсылка на подзаконные нормативные правовые акты в виде инструкций, а также методические рекомендации, где подробно описывались правила охраны и использования недр в различных сферах. Данное положение отсутствует в действующем Кодексе «О недрах и недропользовании». Существует лишь ч. 4 ст. 122, где указывается, что недропользователи при проектировании и проведении работ по разведке и разработке месторождений **углеводородов** обязаны выполнять требования по рациональному и комплексному использованию и охране недр, и ч. 4 ст. 174, устанавливающая обязанность обеспечения требований по рациональному и комплексному использованию недр и охране недр при добыче **урана**.

Именно вышеуказанные обстоятельства мы связываем с тем, что с 2017 г. существенно снизилась регистрация уголовных правонарушений, предусмотренных ст. 334 УК РК.

В этой связи на сегодня при определении квалификации деяния, предусмотренного ст. 334 УК РК, органам расследования необходимо обращаться к тексту инструкций или методических рекомендаций, запрашивая данную информацию у соответствующих уполномо-

ченных органов, в зависимости от вида недр, правила охраны и использования которых нарушены, поскольку в настоящее время, как было указано выше, существует лишь Приказ Министра энергетики Республики Казахстан от 15 июня 2018 г. [7], где прописаны правила охраны и использования при добыче углеводородов (нефть, сырой газ и природный битум). Также существует приказ Министра по инвестициям и развитию Республики Казахстан от 30 декабря 2014 г. № 355 [8], но анализ данного нормативного акта показал отсутствие четко прописанных правил, нарушение которых подпадало бы под признаки уголовного правонарушения, предусмотренного ст. 334 УК РК. Кроме того, данные нормативные правовые акты обладают спецификой, что требует специальной квалификации, отсутствующей у органа расследования.

Поэтому целесообразным считаем обязательное обращение к помощи специалиста для точного определения квалификации рассматриваемых деяний. В свою очередь, приказы, регламентирующие правила охраны и использования **техногенных минеральных образований**, отсутствуют, хотя Закон «О недрах и недропользовании» указывает, что они признаются видами недр (ст. 10).

При этом относительно статьи ст. 333 УК РК в ходе исследования нами установлено следующее.

1. Диспозиция ст. 333 УК РК дважды подвергалась изменениям, в части терминологии, используемой в диспозиции ч. 1. Изначально, в 2014 г., редакция ч. 1 в качестве одного из последствий совершенного деяния предусматривала причинение крупного **ущерба окружающей среде**. Изменения, внесенные в 2018 г., касались замены словосочетания «крупный ущерб окружающей среде» на «крупный экологический ущерб». При этом отметим, что Экологический кодекс, где даётся понятие экологического ущерба, был принят только в 2021 г. [9]. В этой связи справедливо указать на тот факт, что в правоприменительной практике возникали проблемы с определением данного ущерба, поскольку его толкования не давалось ни в одном из действующих на то время (с 2018 по 2021 гг.) нормативных правовых актов.

2. В Кодексе РК «О недрах и недропользовании» от 27 декабря 2017 г., до 2021 года указывалось, что лица, причинившие **вред** ресурсам недр вследствие нарушения требований законодательства Республики Казахстан о недрах и недропользовании, обязаны его возместить (ч. 3 ст. 79). На сегодня, после внесения изменений Законом РК от 2 января 2021 г. № 401-VI, редакция данной части статьи вместо слова «вред» предусматривает слово «ущерб».

Таким образом, между казахстанским законодательством в сфере недропользования и Уголовным кодексом имела коллизия: в Кодексе предусматривалась ответственность за крупный ущерб окружающей среде (до 2018 г.) или за крупный экологический ущерб (до 2023 г.) в то время как в Законе «О недропользовании», до 2021 г. использовалось слово «вред».

Обсуждения вокруг определений «вреда» и «ущерба» продолжают уже многие годы не только в сфере уголовного права [10, 153], но и в других областях правоведения. Согласно мнению академика В.Н. Кудрявцева, «недостаточное осмысление терминологии и отсутствие общего понимания терминологии осложняют как научную, так и прикладную деятельность в области права» [11, 201].

В последующем Законом РК от 3 января 2023 г. № 186-VII диспозиция ч. 1 статьи 333 УК РК вновь была изменена, и конкретизация причинения ущерба как последствия совершения уголовно наказуемого деяния была исключена совсем. В часть 2 ст. 333 УК РК этим же Законом РК внесены изменения аналогичного характера, исключившие словосочетание «экологический ущерб».

3. Понятие «экологический ущерб» не может быть использовано при квалификации деяний в сфере недропользования, поскольку Экологическим кодексом Республики Казахстан от

2 января 2021 г. (далее — ЭК РК) не предусмотрен ущерб недрам. В этой связи полагаем, что регистрация данных уголовных правонарушений была вообще прекращена.

Экологическим ущербом в соответствии с ч. 1 ст. 131 ЭК РК признается ущерб, причиненный компонентам природной среды (животному и растительному миру, водам и землям), если отсутствует возможность их естественного восстановления в течение разумного периода времени до базового состояния без принятия мер по ремедиации. Таким образом, представленной интерпретации отсутствует такой компонент природной среды, как «недра». Данное обстоятельство связано с тем, что казахстанским законодательством предусмотрен Кодекс «О недрах и недропользовании» от 27 декабря 2017 г., где рассматривается положение об обязательном возмещении *ущерба*, причиненного недрам.

Таким образом, сегодня при квалификации деяния, ответственность за которое предусмотрена ст. 333 УК РК, следует руководствоваться положениями Кодекса «О недрах и недропользовании», поскольку именно в данном нормативном правовом акте указывается, что для экономической оценки ущерба ресурсам недр разработана специальная методика, которая утверждается уполномоченным органом в области твердых полезных ископаемых совместно с уполномоченными органами в области углеводородов и добычи урана. В этой связи органам расследования вновь следует обращаться к уполномоченным органам, запрашивая необходимую документацию.

Нельзя не отметить, что во время действия уголовного законодательства КазССР, действовал Кодекс «О недрах» от 4 августа 1976 г., согласно которому под нарушением правил пользования недрами следовало понимать самовольное пользование недрами и самовольную застройку площадей залегания полезных ископаемых (ст. 97 КН КазССР) [12]. То есть существующая уголовно-правовая норма (ст. 159-2 УК) охватывала как самовольное, так и несамовольное пользование недрами.

Также указывалось, что решением исполнительных комитетов районного (городского) Совета народных депутатов предприятия, организации, учреждения и граждане могут быть лишены права добычи в пределах предоставленных им земельных участков общераспространенных полезных ископаемых, торфа и пресных подземных вод в случае нарушения порядка и условий добычи (ст. 31 КН КазССР). Таким образом, Кодекс закреплял виды полезных ископаемых, за нарушения правил пользования которыми устанавливалась ответственность.

В заключение мы приходим к следующим выводам:

– с 2017 по 2021 г., между Кодексом РК «О недрах и недропользовании» и Уголовным кодексом РК существовала коллизия из-за того, что в рассматриваемых нормативных правовых актах использовалась различная терминология: в Кодексе – вред, в УК РК – ущерб. Данное обстоятельство, на наш взгляд, влекло путаницу в квалификации рассматриваемых деяний. При этом отметим, что, несмотря на аналогичную интерпретацию диспозиций ст. 333 УК РК редакции 2014 г. и ст. 286 УК РК редакции 1997 г. при применении ст. 286 УК РК данной коллизии не существовало, поскольку Кодекс РК «О недрах и недропользовании» был введен лишь в 2017 г.

– уголовная ответственность за самовольное пользование недрами введена в 2014 г., при этом понятие «самовольное пользование недрами» не предусмотрено ни в одном нормативном правовом акте, связанно со сферой недропользования;

– отсутствие четко прописанных правил по охране недр в целом приводит к затруднению при квалификации уголовных правонарушений, ответственность за которые предусмотрена ст. ст. 333 и 334 УК РК, что и порождает нулевую регистрацию по ст. 333 УК РК на протяжении последних трех лет (с 2021 по 2023 гг.) и значительное снижение регистрации с 2018 года уголовных правонарушений, предусмотренных как ст. 333, так и ст. 334 УК РК.

В этой связи целесообразным является пересмотр действующего законодательства в сфере недропользования и создание Единых правил, в которых будут четко прописаны виды недр, и правила их охраны и использования.

Кроме того, поскольку действующее законодательство в исследуемой сфере обладает спецификой, при квалификации рассматриваемых деяний в обязательном порядке необходимо привлекать специалиста соответствующей области либо при поступлении информации об уголовном правонарушении рассматриваемого вида органу расследования необходимо незамедлительно направлять требование в соответствующие уполномоченные органы, запрашивая документацию в виде инструкций и методических рекомендаций в соответствующей сфере использования недр.

Список использованной литературы:

1. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 г. № 226-V (с изм. и доп. по сост. на 12.09.2023 г.) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575252&pos=5073;-16#pos=5073;-16.
2. Уголовный Кодекс Казахской ССР от 22 июля 1959 г. // Ведомости Верховного Совета и Правительства Казахской ССР. — 1959. — № 22-23. // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1004273
3. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 16 июля 1997 г. № 167. Утратил силу Кодексом РК от 3 июля 2014 года № 226-V. // https://adilet.zan.kz/rus/docs/K970000167_
4. Отчеты 1-М «О зарегистрированных уголовных правонарушениях» // Портал органов правовой статистики и специальных учетов // <https://qamqor.gov.kz/crimestat/statistics>
5. Кодекс Республики Казахстан от 27 декабря 2017 г. № 125-VI «О недрах и недропользовании» (с изм. и доп. по сост. на 01.01.2024 г.) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31764592
6. Закон Республики Казахстан от 24 июня 2010 г. № 291-IV «О недрах и недропользовании» (с изм. и доп. по сост. на 24.05.2018 г.) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30770874
7. Приказ Министра энергетики Республики Казахстан от 15 июня 2018 г. «Об утверждении Единых правил по рациональному и комплексному использованию недр» // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1800017131>
8. Приказ Министра по инвестициям и развитию Республики Казахстан от 30 декабря 2014 г. № 355 «Об утверждении Правил обеспечения промышленной безопасности для опасных производственных объектов нефтяной и газовой отраслей промышленности» // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1400010250>
9. Кодекс Республики Казахстан от 2 января 2021 г. № 400-VI «Экологический кодекс Республики Казахстан» (с изм. и доп. по сост. на 01.01.2024 г.) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=39768520
10. Алибаев А.К. К вопросу о классификации экологического вреда // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2021. — № 3 (73). — С. 151–155.
11. Кудрявцев В.Н. Общая теория квалификации преступлений. 2. изд., перераб. и доп. — М.: Юрист, 1999. — 301 с.
12. Кодекс Казахской ССР о недрах. Утв. 4.VIII.1976 г. — Алма-Ата: Казахстан, 1976. — 134 с.

Жолжаксынов Ж.Б.,

*Ғылыми-зерттеу институты бастығының орынбасары,
философия докторы (PhD), қауымдастырылған профессор, полиция майоры
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., e-mail: zh.zholzhaksynov@kra.gov.kz)*

Қазақстан Республикасында жер қойнауын қорғау және пайдалану саласындағы іс-әрекеттерді саралау мәселелері

Аннотация. Мақала Қазақстан Республикасында жер қойнауын қорғау мен пайдалануды бұзғаны үшін жауапкершілікті реттейтін қылмыстық заңнамаға шолу жасауға арналған. Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 333 және 334-баптарына, сондай-ақ жер қойнауын пайда-

лану саласындағы өзге де нормативтік құқықтық актілерге талдау жүргізілді. Зерттелетін саладағы нормативтік құқықтық база жеткілікті кең ғана емес, сонымен қатар өте ерекше екендігі көрсетілген, сондықтан біліктілік кезінде жер қойнауын пайдалану саласындағы маманды тарту орынды болып көрінеді. Сондай-ақ қаралып отырған қылмыстық-жазаланатын әрекеттерді тіркеуге статистикалық талдау жүргізілді. Қарастырылып отырған әрекеттерді саралау кезінде құқық қолдану практикасындағы проблемалардың себептері туралы авторлық ұстаным ұсынылған. Қорытындылай келе, автор анықталған мәселелерді шешу жолдарын ұсынды.

Негізгі сөздер: жер қойнауын пайдалану, қылмыстардың біліктілігі, жер қойнауын қорғау және пайдалану ережелері, тергеу органдарының біліктілігі, экологиялық заңнама, қылмыстық құқық бұзушылық, қылмыстарды тіркеу, пайдалы қазбалар.

Zh.B. Zholzhaxynov,
*Deputy Head of the Research Institute,
Doctor of Philosophy (PhD), Associate Professor, Police Major
(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: zh.zholzhaksynov@kpa.gov.kz)*

Problems of qualification of acts in the sphere of protection and use of subsoil in the Republic of Kazakhstan

Annotation. This scientific article is devoted to the review of criminal legislation regulating responsibility for violation of protection and use of subsoil in the Republic of Kazakhstan. The article analyzes Art. 333 and 334 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan, as well as other normative legal acts in the sphere of subsoil use. It is specified that the normative legal base in the investigated sphere is not only rather extensive, but also very specific, therefore at qualification, it is expedient to involve the expert in the sphere of subsoil use. Also the statistical analysis of registration of the considered criminal-punishable acts is made. The author's position on the causes of existing problems in law enforcement practice in the qualification of the considered acts is presented. In conclusion the author offers ways of the solution of the revealed problems.

Keywords: subsoil use, qualification of crimes, rules of protection and use of subsoil, qualification of investigation bodies, environmental legislation, criminal offense, registration of crimes, minerals.

ӘОЖ 347.97/.99

Ибрагимова Ф.Г.,
*азаматтық-құқықтық пәндер кафедрасының меңгерушісі,
заң ғылымдарының кандидаты
(e-mail: flura.77@mail.ru);*

Каражанова Ж.К.,
*азаматтық-құқықтық пәндер кафедрасының аға оқытушысы,
(PhD) философия докторы
(e-mail: zhanat.karazhanova@mail.ru);*

Айтказин Е.М.,
*азаматтық-құқықтық пәндер кафедрасының аға оқытушысы, құқық магистрі
(«Alikhan Bokeikhan University» білім беру мекемесі,
Семей қ., Қазақстан Республикасы, e-mail: aytkazin1805@mail.ru)*

Эксаумақтық соттылық: құқықтық тетіктерін жетілдіру мәселелері

Аннотация. Мақала қазақстандық заңнамадағы эксаумақтық соттылық институтының қолданылуын қарастыратын нормаларды талдауға арналған. Тақырыптың өзектілігі осы институтты іске асыру тетігін заңнамалық мүмкіндіктер мен эмпирикалық жағдай тұрғысынан қарастырудан тұрады. Тәжірибе көрсеткендей эксаумақтық соттылық елімізде өте сирек жағдайда қолданылады және заңшығарушымен жаңашылдықты енгізуде қойылған мақсатқа қол жеткізілмеген. Осы институттың (жеткілікті тиімді) толық жұмыс істеуінде көптеген кедергілер бар. Мақала барысында жүргізілген талдау нәтижесінде авторлар эксаумақтық соттылық институты отандық сот жүйесі

үшін маңызды және оны қолдану механизмі жетілдірілген жағдайда болашағы бар деген түйінге келеді. Қолдану туралы бастама іс бойынша тараптардан шығатынын ескере отырып бұл институтқа және жалпы сотқа деген қоғам тарапынан сенімді арттыру үшін шаралар қажет, заңнаманы жетілдіру мүмкіндіктері қарастырылуы керек.

Негізгі сөздер: сот, эксаумақтық соттылық, азаматтық процесс, азаматтық іс, тараптар, соттылық, судья, сот төрелігі.

2021 жылдың 20 желтоқсанында қабылданған «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне азаматтық процестік заңнаманы жетілдіру және дауларды соттан тыс және сотқа дейінгі реттеу институттарын дамыту мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасының № 84-VII Заңымен [1] Қазақстан Республикасы Азаматтық процестік кодексіне «эксаумақтық соттылық» институты енгізілген болатын [2].

Маңызды мақсатына қарамастан эксаумақтық соттылық институтының өміршендігі туралы қоғамда сыни пікірлер көп, тәжірибеде институт өте сирек қолданылады. Маманның пікірінше іс жүзінде әзірге жаңашылдықтың механизмі толық пысықталмаған.

Сол себепті де бұл тақырыпты зерттеуге деген қызығушылық жоғары. Институттың еліміз үшін жаңа болуына байланысты бұл бағытта теориялық зерттеулердің жетіспеушілігі байқалады. Бүгінгі күнге азаматтық процестегі эксаумақтық соттылық мәселелеріне арналған арнайы әдебиеттер жоқ. Эксаумақтық соттылық мәселелері бойынша ақпараттың ең маңызды көзі «ZANMEDIA.KZ» және «online.zakon.kz» сайттарында жарияланған мақалалар болып отыр.

Мақалада қойылып отырған мақсат азаматтық процестегі эксаумақтық соттылықтың құқықтық негізін зерттей отырып, институттың тәжірибеде қолданылуына баға беру, толыққанды жұмыс істеуі жолындағы кедергілерді талқылау. Қолданылуын арттыруға әсер етуі тиіс шараларды ұсыну.

Материалдар мен зерттеу әдістері. Мақаланы дайындау үшін материалдар ретінде қолданыстағы Қазақстан Республикасы Азаматтық процестік кодексі, 2021 жылдың 20 желтоқсанында қабылданған «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне азаматтық процестік заңнаманы жетілдіру және дауларды соттан тыс және сотқа дейінгі реттеу институттарын дамыту мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасының № 84-VII Заңы пайдаланылды және терең талданды.

Эмпирикалық база ретінде Қазақстан Республикасы Бас Прокуратурасының Құқықтық статистика және арнайы есепке алу комитетінің сайтында ұсынылған республика бойынша азаматтық істердің жалпы көлемі және оның ішінде эксаумақтық соттылықпен жолданған істердің саны берілген деректер қолданылды.

Зерттеу барысында аналитикалық, жүйелік, формальды-құқықтық, салыстырмалы талдау және ғылыми жалпылау әдістері қолданылды. Осы әдістерге сүйене отырып азаматтық процестегі эксаумақтық соттылықтың құқықтық негізі зерттелді, институттың тәжірибеде қолданылуына баға беру мен оның толыққанды жұмыс істеуі жолындағы кедергілерді талдау мүмкін болды.

Талқылау. Жаңашылдыққа сәйкес тараптар Азаматтық процестік кодекстің 32-бабында көзделген тәртіп бойынша өзара келісім негізінде іс үшін эксаумақтық соттылықты таңдай алады. Тараптардың мұндай тандауы кезінде іс Республиканың ең аз жүктеме байқалатын кез келген басқа сотына автоматты түрде бөлінеді. Заңшығарушымен соттың тараптардың орналасқан жерінен қашықта орналасуы ешқандай қиындық туғызбауы тиіс деп болжанды, себебі тараптар мен өзге де қатысушы тұлғалар бейнеконференция арқылы онлайн режимде процеске қатысатын болады.

Институттың негізгі мақсаты – соттарға түсетін жүктемені оңтайландыру мен сыбайлас жемқорлықты азайту болып табылады. Сонымен қатар, сотқа деген сенімді арттыру мақсаты

да көзделінген, себебі, тараптар істің қай сотқа түсетінін білмейді, тиісінше істі қарайтын судьяның бейтараптығына күмән болмауы тиіс. Белсенді қолдану кезінде эксаумақтық соттылық ел астанасы мен облыс орталықтарының соттарындағы судьялардың жүктемесін азайтуы керек болды.

Аталғандардың ішіндегі сыбайлас жемқорлықпен күрес мәселесі қазіргі таңда мемлекет үшін күн тәртібіндегі негізгілердің біріне айналып отыр. Сыбайлас жемқорлықтың таралуына әдетте экономикадағы дағдарыс, қоғамдағы әлеуметтік шиеленіс және соның салдарынан жүргізілетін реформаларды жүзеге асырудағы қиындықтар ықпал етеді. Бұл қазіргі уақытта Қазақстанға да тән құбылыс, мұнда оң үрдістермен бірге осы салада шешілмеген мәселелердің болуы байқалады [3].

Осындай мақсаттарды жүзеге асыру үшін Қазақстан Республикасының 2021 жылғы 20 желтоқсандағы № 84-VII Заңымен [1] Азаматтық процестік кодекстің 32-бабына өзгеріс енгізілді, ол бап «эксаумақтық соттылық» сияқты ұғыммен толықтырылды [2]. Өзгеріс 2022 жылдың 1 тамызынан бастап қолданысқа енгізілді.

Істі эксаумақтық соттылықпен бағыттау республиканың барлық соттары арасында азаматтық істі бөлу мүмкіндігін көздейді. Эксаумақтық соттылық бойынша іс осы санаттағы істерді қарайтын басқа облыстың тиісті сотына жіберіледі.

Істі эксаумақтық соттылықпен бағыттау үшін:

1) тараптарға нақты іс үшін олардың өзара келісім бойынша аумақтық соттылықты өзгерту, яғни, эксаумақтық соттылықты таңдау мүмкіндігі туралы түсіндірілуі тиіс;

2) істі сот талқылауына дайындау сатысында екі тараппен қол қойған эксаумақтық соттылықты қолдану туралы өтініштер жіберілуі керек.

Ұсынылған өтініштерге қатысты сот шешім қабылдауы тиіс және ол қанағаттандырылған жағдайда істі IT-жүйе ең аз жүктемесі бар басқа сотқа бөледі. Маңыздысы, істі эксаумақтық соттылық бойынша беру екі тараптың келісімімен ғана мүмкін болады. Яғни, егер мұндай өтініш бір тараптан келіп түссе, ал екінші тарап оған келіспесе, онда іс өзге сотқа берілуге жатпайды.

Статистикалық деректерге сүйенсек 2023 жылы жалпы республика бойынша бірінші сатыдағы соттарда 282 618 азаматтық іс қаралған екен, оның ішінде 1645 іс эксаумақтық соттылық тәртібін пайдалану арқылы өзге соттарға жіберілген. Бұл елімізде қаралған жалпы азаматтық істердің 0,58 % құрайды.

Бұл жерде біздің назарымызды аудартқан бір жағдай — Астана қаласының көрсеткіші болды. Қаланың соттарынан 1313 іс эксаумақтық соттылық бойынша өзге өңірлердің соттарына жолданған. Бұл дегеніміз республика бойынша барлық эксаумақтық соттылық бойынша жолданған 1645 істің 1313-і осы қаланың өзіне ғана тиесілі. Мұндай көрсеткіш республика бойынша істердің 0,46 %, ал Астана қаласы бойынша (жалпы қала бойынша 26920 азаматтық іс) 4,8 % құрайды. Қалған өңірлер бойынша көрсеткіштер төмен [4].

Эксаумақтық соттылық институтының өміршендігіне қатысты зерттеуші ғалымдар мен сала мамандары арасында пікірлер әртүрлі және олардың көп бөлігі сыни тұрғыда. Мұндай пікірлердің болуына негіз бар деп санаймыз, жоғарыда келтірілген статистикалық деректер көрсеткендей институт тәжірибеде өте сирек қолданылуда.

3.X. Баймолдина өзінің азаматтық сот ісін жүргізудің новеллалары мен үрдістеріне арнаған зерттеуінде эксаумақтық соттылықтың келесі артықшылықтарын атаған, олар:

1. Соттар үшін де, процеске қатысушылар үшін де уақыт пен ресурстарды үнемдеу мүмкіндігі.

2. Сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін төмендетеді және жергілікті соттың бейтараптығына күмәнді жояды.

3. Істерді соттардың арасында әділ бөлу және судьяларға біркелкі жүктеменің артылуын қамтамасыз етуі тиіс.

Автордың пікірінше, іс жүзінде пандемиядан кейін Қазақстанда онлайн режимде процестерді өткізу басым, азаматтық істер бойынша сот отырыстарының 95 %-нан астамы онлайн форматта өтуде және бұл жағдай азаматтық істер бойынша эксаумақтық соттылық институтын қолдану үшін ыңғайлы. Өңірлердің басты ерекшеліктерінің бірі – халықтың әр түрлі тығыздығы болып отыр. Кейбір соттарда бір судьяға жүктеме жылына 700 іске жетсе, басқаларында істердің саны жеті есе аз болуы мүмкін. Негізгі жүктеме ірі қалалардағы соттардың судьяларына артылуда [5].

А.А. Асылбекова да өз зерттеуінің нәтижесінде азаматтық істің автоматты түрде бөлініп қаралған кезінде іс жан-жақты және объективті қаралуы тиіс деген түйінге келеді [6].

Ал судья А.А. Нурлыбекованың пікірінше эксаумақтық соттылықты қолданудың артықшылығымен қатар кемшіліктері де бар. Эксаумақтық соттылық ережелерін көпшілікке түсіндіру, сол арқылы институттың белсенді қолданылуына қол жеткізу арқылы ел астанасы мен облыс орталықтарының соттарында судьялардың жүктемесін азайтуға болады. Ал кемшілік ретінде маман тараптардың іс материалдарымен танысуы кезінде туындауы мүмкін ыңғайсыздықтар түріндегі тәуекелдердің бар екендігін атаған. Тараптар істі қарайтын соттың орналасқан жерінен алыс болса, материалдардың түпнұсқасымен танысу ниеті болған кезде қолайсыздықтар туындауы мүмкін [7].

Б. Тукуловтың пікірімен де келіспеуге болмайды, оған сәйкес: «географиялық болжамсыздық факторы бар эксаумақтық соттылық істің дұрыс қаралуына теріс әсер етуі мүмкін. Аз жұмыс істейтін соттың белгілі бір дауды қарауға тиісті біліктілігі болатынына кепілдік жоқ» [8].

Осыған ұқсас пікірді судья Б. Есенкожаева да білдірген. Маманның пікірінше іс жүзінде әзірге бұл жаңашылдықтың механизмі толық пысықталмаған: жүйенің мамандануды қалай ажырататыны анықталмаған. Осыған байланысты жеке даулар бойынша қиындықтар туындауы мүмкін. Мысалы, елдің әр аймағында өзіндік ерекшеліктері бар істер кездеседі: бұл өнеркәсіп, инфрақұрылым және тағыда басқаларына қатысты даулардың өзгешеліктері [9].

Судья Ж. Сейдалинаның осы институтты талдауға арнаған мақаласында жасаған түйіндері де маңызды деп санаймыз. Автордың пікірінше: «заң шығарушы сот процесіне эксаумақтық соттылықты енгізу идеясын сәтті жүзеге асыра алмады. Алайда, жобаның болашақта маңызы арта түсетінін ескере отырып жағдайды түзетуге тырысу қажет, мәселені шешуге кешенді түрде жақындау маңызды, заңнаманы жетілдіру мен өзгерту әрекеттері жалғасуы тиіс. Бұл ретте оны тек азаматтық қана емес, сонымен қатар әкімшілік сот ісін жүргізуде де қолдануға болады» [10].

Ұсынылған тетік бойынша эксаумақтық соттылықты таңдай отырып, тараптар «ыңғайсыз» сотқа тап болуы мүмкін. Ол ыңғайсыздықтар аумақтық қашықтықтан, дәлелдемелер берудің қиындығынан, өзге де әділсоттың жүзеге асыру кезіндегі кедергілерден туындауы мүмкін. Бірақ, мұнда нәтижелерін қолдануға болатын халықаралық тәжірибе бар. Мұндай жағдай жалпы құқық доктринасында «ыңғайсыз сот» тұжырымдамасы деп аталынады (*forum non conveniens*) және оған сәйкес әзірленген критерийлер қай сотты ыңғайсыз деп тануға болатынын анықтайды. Мысалы, АҚШ-та сот келесі жағдайлар орын алғанда сот ыңғайсыз деп танылуы мүмкін:

– дәлелдемелерге қол жеткізу қиын болса, оның ішінде жалған куәгерлерді сотқа әкелу қаупі де бар;

– куәгерлерді шақырумен байланысты жоғары шығындар болса;

– болашақ шешімнің орындалуына байланысты практикалық сипаттағы мәселелер туындауы мүмкін болса;

– әділсотты жүзеге асыруға қатысты өзге де кедергілер болса [11].

Маңызды мақсатына қарамастан эксаумақтық соттылық институтының өміршеңдігі туралы қоғамда сыни пікірлер көп және олардың болуы орынды деп санаймыз. Мұндай пікір-

лердің болуы себебін аталған институттың тәжірибеде қолдану көрсеткіштерінің төмендігінен көреміз және іс жүзінде қолдану механизміне қатысты шикіліктер байқалады. 2023 жылы республика бойынша бірінші сатыдағы соттарда қаралған азаматтық істердің 0,58 %-ы осы эксаумақтық соттылықты пайдалану арқылы қаралған екен. Бір қарағанда бірінші жыл үшін төмен де болса көрсеткіш болып көрінуі мүмкін, алайда, бұл статистиканың басым көп бөлігін еліміздің бір ғана қаласы беріп отырғанын ескеретін болсақ, мәселенің бар екенін аңғарамыз.

Мақала барысында талқыланған пікірлерге жасалынған талдауға сүйене отырып эксаумақтық соттылық институтының негізгі кемшіліктері ретінде келесілерді атауға болады:

- іс бағытталаған соттың нақты сол дауды қарауға тиісті біліктілігінің болуына байланысты күмән бар;

- тараптардың іс материалдарымен танысуы кезінде қиындықтар болуы мүмкін;

- қабылдануы кезінде заңшығарушымен артықшылық ретінде аталынған істің аз мерзім ішінде шешілуіне қатысты ешқандай кепілдіктің болмауы.

Біздің пікірімізше, жоғарыда аталғандармен қоса институттың белсенді қолданылуына кедергі болып отырған өзге де себептер бар. Ондай себептерді біз келесілерден көреміз:

1. Негізгі себепті осы институтты қолдану кезінде туындайтын географиялық болжамсыздық факторының болуынан көреміз. Әрине, осы жаңашылдықты енгізу кезіндегі басты идея да осы географиялық болжамсыздықты тудырумен байланысты болғанын да түсінеміз. Алайда, тәжірибе көрсеткендей мұндай болжамсыздықтың болуы тараптарды немесе олардың өкілдерін алаңдатады, тиісінше, осы соттылық түрін таңдамауға себепкер болып отыр. Көп жағдайда негізсіз болып табылатын мұндай психологиялық кедергілерді болашақта көпшілік жеңеді деп ойлаймыз, алайда әзірге қалыптасқан жағдай осындай, тараптар өздерінің пікірінше тәуекел болып табылатын мұндай қадамдарға барғылары келмейді.

2. Тағы бір кедергі болып отырған және заңшығарушымен ескерілмеген себеп ол сот ісін жүргізу тіліне қатысты қолайсыздықтар. Еліміздің өңірлеріне байланысты тіл ландшафты да өзгеретіні жасырын емес және бұл жағдайды да ескермеуге болмайды. Әсіресе еліміздің оңтүстігі мен солтүстігінен істер бір біріне түскен жағдайда қолайсыздықтар туындауы мүмкін.

3. Мемлекеттік бажды қай облыстың реквизиттері бойынша төлейтіндігіне байланысты заңда түсініксіздік бар.

Мақала барысында талқыланған заңгер ғалымдар мен сала мамандарының пікірлерін және заңнаманы талдау нәтижесін негізге ала отырып эксаумақтық соттылық институты отандық сот жүйесі үшін маңызды және қолдану механизмі жетілдірілген жағдайда болашағы бар деген түйінге келдік. Тақырып бойынша зерттеуімізді қорытындылай келе эксаумақтық соттылық институтын іс жүзінде белсенді қолданылуына көмегін тигізуі тиіс заңнаманы жетілдірудің келесідей шараларын ұсынамыз:

1. Институтты қолдану кезінде туындайтын географиялық болжамсыздық факторын азайту қажет. Заңшығарушы мұндай факторды тудыру арқылы сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін төмендетіп, соттың бейтараптығына қол жеткізгісі келгенін түсінеміз әрине және қолдаймыз. Алайда, тәжірибеде қалыптасқан жағдайдың талап етуіне байланысты тараптар үшін мұндай тәуекелдердің төмендеуі қажеттілік деп санаймыз.

Біз мұндай болжамсыздықты мүлдем жоймай, тек жартылай болжамды етуді ұсынамыз. Мәселен, тараптардың қалауы бойынша іс жолдануы мүмкін өңірлердің тізімі олардың өздерінің қалауы бойынша құрастырылатын болса. Оған сәйкес тізімде алғашқы тұрған өңірлердің соттары істі жіберу үшін бірінші кезекте қарастырылатын болады. Мысалы, Шымкент қаласынан азаматтық іс тараптардың қалауы бойынша бірінші кезекте Жамбыл облысының соттарының біріне жолданады, ол мүмкін болмаса екінші кезекте Түркістан облысының сот-

тарының біріне, үшінші кезекте Жетісу облысының соттарына жолданады және әрі қарай осындай тәртіппен жүре береді.

Өзгерісті сот органдарына арыздарды қабылдауға арналған «Сот кабинеті» және «eOtin-ish» сервистеріне қосымша функциялар енгізу арқылы жүзеге асыруға болады.

Мұндай өзгерістің нәтижелі болу мүмкіндігі жоғары деп санаймыз, себебі, істің көршілес облыстар мен қалалардың соттарына түсуі тараптармен жеңіл қабылдануы тиіс. Сондай ақ, осы өзгеріс арқылы тараптардың іс материалдарындағы құжаттардың түпнұсқасымен танысуы кезінде туындауы мүмкін қиындық түріндегі тәуекелдерді төмендетіп, сот ісін жүргізу тіліне қатысты қолайсыздықтарды жоя алады деп санаймыз.

2. Іс бағытталаған соттың нақты сол дауды қарауға тиісті біліктілігінің болуына байланысты тәуекелді жою қажет. Істер соттар мен судьяның нақты сол пәндегі істерді қарау тәжірибесін ескере отырып жолдануы немесе тараптардың келісімін алу арқылы жүзеге асуы тиіс. Мұны біз тараптарды ескерте отырып жүзеге асырған нәтижелі болады деп санаймыз. Мысалы, іс жолданған соттың немесе судьяның нақты істерді қарау тәжірибесі туралы деректер тараптарға қол жетімді болады және олар қаласа нақты сол соттың қарауынан бас тарта алатын болады.

3. Мемлекеттік бажды төлеуге қатысты заңдағы түсініксіздікті жою үшін оған өзгертулер қажет.

Мұндай өзгерту «Салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы» Қазақстан Республикасының Кодексінің соттарда мемлекеттік баж төлеу бойынша кейінге қалдыруды беру тәртібі мен шарттарын бекітетін 51-2-бабының 4 тармағында бекітілген тізімге толықтыру түрінде болуы мүмкін. Яғни, талап қоюды беру кезінде мемлекеттік баж төлеуге мүмкіндік бермейтін жағдайлардың қатарына эксаумақтық соттылықты қолдану кезінде жатқызу қажет.

Ал кейінге қалдыру мерзіміне келетін болсақ, жағдай жеке немесе заңды тұлғаның қаржылық жағдайының қиын болуына байланысты емес себеп болғандықтан осы баптың 3-ші тармағында бекітілген бір жыл емес, одан қысқа мерзімде төлену міндеттілігі бекітілуі мүмкін.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне азаматтық процестік заңнаманы жетілдіру және дауларды соттан тыс және сотқа дейінгі реттеу институттарын дамыту мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасының 2021 жылғы 20 желтоқсандағы № 84-VII Заңы // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z2100000084>

2. «Қазақстан Республикасының Азаматтық процестік кодексі» Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 31 қазандағы № 377-V Заңы // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1500000377>

3. Феткулов А.Х., Сейтхожин Б.У., Сарсембаев Б.Ш. Коррупция: оценка ситуации и постановка проблемы // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2023. — № 1 (79). — С. 156–161.

4. Интернет-портал Комитета по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры Республики Казахстан. Статистические отчёты: Отчет № 2 — «По рассмотрению гражданских дел судами первой инстанции» (за 2023 год) // URL: <https://qamqor.gov.kz/crimestat/statistics>

5. Баймолдина З.Х. Гражданское судопроизводство в Республике Казахстан: новеллы и тенденции // Правовое государство: теория и практика. — 2023. — № 3 (73). — С. 149–155.

6. Асылбекова А.А. Қазақстан Республикасының азаматтық процестік кодексіне енгізілген кейбір өзгерістер мен толықтырулар // Қазақстан Республикасының Заңнама және құқықтық ақпарат институтының Жаршысы. — 2022. — № 4 (71). — 94–100 б.

7. Нурлыбекова А.А. Экстерриториальная подсудность / Общественно-политический, правовой сайт «ZANMEDIA.KZ» // URL: <https://zanmedia.kz/%d1%8d%d0%ba%d1%81%d1%82%d0%b5%d1%>

80%d1%80%d0%b8%d1%82%d0%be%d1%80%d0%b8%d0%b0%d0%bb%d1%8c%d0%bd%d0%b0%d1%8f-%d0%bf%d0%be%d0%b4%d1%81%d1%83%d0%b4%d0%bd%d0%be%d1%81%d1%82%d1%8c/103623/

8. Тукулов Б. Досудебный протокол, экстерриториальная подсудность, образцовое решение и другие новшества ГПК // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=39750495&pos=6;-108#pos=6;-108

9. Есенкожаева Б. Вопросы экстерриториальной подсудности / Общественно-политический, правовой сайт «ZANMEDIA.KZ». URL: <https://zanmedia.kz/voprosy-eksterritorialnoj-podsudnosti/90487/>

10. Сейдалиева Ж. Вопросы введения экстерриториальной подсудности // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=39708091&pos=6;-108#pos=6;-108

11. Dodge W.S., Gardner M. and Whytock C.A. The Many State Doctrines of Forum Non Conveniens // 72 Duke Law Journal // URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4060356

Ибрагимова Ф.Г.,
заведующая кафедрой гражданско-правовых дисциплин,
кандидат юридических наук
(e-mail: flura.77@mail.ru);
Каражанова Ж.К.,
старший преподаватель кафедры гражданско-правовых дисциплин,
доктор философии (PhD)
(e-mail: zhanat.karazhanova@mail.ru);
Айтказин Е.М.,
старший преподаватель кафедры гражданско-правовых дисциплин,
магистр права
(Alikhan Bokeikhan University,
г. Семей, Республика Казахстан, e-mail: aytkazin1805@mail.ru)

**Экстерриториальная подсудность:
вопросы совершенствования правовых механизмов**

Аннотация. Статья посвящена анализу норм казахстанского законодательства, предусматривающих использование института экстерриториальной подсудности. Актуальность темы заключается в рассмотрении механизма реализации данного института с точки зрения законодательных возможностей и эмпирического состояния. Как показывает практика, экстерриториальная подсудность в стране применяется крайне редко, и не достигается поставленная законодателем цель по внедрению данного новшества. В полноценном функционировании данного (достаточно эффективного) института есть масса препятствий. В результате проведенного анализа авторы приходят к выводу, что институт экстерриториальной подсудности важен для отечественной судебной системы и перспективен в случае совершенствования механизма его применения. Учитывая, что инициатива по применению исходит от сторон по делу, необходимы меры для повышения доверия общественности к этому институту и суду в целом, должны быть рассмотрены возможности для совершенствования законодательства.

Ключевые слова: суд, экстерриториальная подсудность, гражданский процесс, гражданское дело, стороны, подсудность, судья, правосудие.

F.G. Ibragimova,

Head of the Department of Civil Law Disciplines, Candidate of Legal Sciences

(e-mail: flura.77@mail.ru);

Zh.K. Karazhanova,

Senior Lecturer at the Department of Civil Law Disciplines, Doctor of Philosophy (PhD)

(e-mail: zhanat.karazhanova@mail.ru);

Y.M. Aytказин,

Senior Lecturer at the Department of Civil Law Disciplines, Master of law

(«Alikhan Bokeikhan University» Educational Institution, Semey city

e-mail: aytказин1805@mail.ru)

Extraterritorial jurisdiction: issues of improving legal mechanisms

Annotation. The article is devoted to the analysis of the norms of Kazakh legislation providing for the use of the institution of extraterritorial jurisdiction. The relevance of the topic lies in considering the mechanism of implementation of this institution from the point of view of legislative possibilities and empirical state. As practice shows, extraterritorial jurisdiction is rarely used in the country and the goal set by the legislator to introduce this innovation is not achieved. There are a lot of obstacles in the full functioning of this (rather effective) institution. As a result of the analysis, the authors conclude that the institution of extraterritorial jurisdiction is important for the domestic judicial system and is promising if the mechanism of its application is improved. Given that the initiative to apply it comes from the parties to the case, measures are needed to increase public confidence in this institution and the court as a whole, the possibilities for improving the legislation should be considered.

Keywords: court, extraterritorial jurisdiction, civil procedure, civil case, parties, jurisdiction, judge, justice.

УДК 343.81

Иманбаев С.М.,

профессор кафедры национального и международного права,

кандидат юридических наук, профессор, полковник полиции в отставке

(e-mail: esirger57@mail.ru);

Комалов А.А.,

магистрант

(Университет «Туран-Астана», г. Астана, Республика Казахстан,

e-mail: alkom2204@mail.ru);

Скаков А.Б.,

профессор кафедры уголовного права и криминологии,

доктор юридических наук, профессор

(Костанайская академия МВД РК им. Ш. Кабылбаева,

г. Костанай, Республика Казахстан, e-mail: aidarkan@mail.ru)

Перспективы развития пенитенциарной системы Республики Казахстан

Аннотация. Тема статьи представляется актуальной, так как тюремная система играет важную роль в обеспечении безопасности общества и реабилитации заключенных. Авторы анализируют текущие проблемы и вызовы, с которыми сталкивается система исполнения наказаний в Казахстане, такие как недостаточные условия содержания, отсутствие эффективных программ реабилитации и другие. Авторы анализируют имеющиеся в настоящее время меры по модернизации и улучшению системы. Развитие пенитенциарной системы должно быть приоритетным в уголовной политике Казахстана, в этой связи предлагаются конкретные рекомендации и решения для преодоления существующих проблем и достижения лучших результатов в этой области.

Ключевые слова: пенитенциарная система, гражданское общество, образование, международные организации, реабилитация, ресоциализация, социальная поддержка, probation.

В последние годы власти предприняли ряд шагов для изменения структуры и методов работы в учреждениях, направленных на исправление осужденных и повышение степени их реабилитации.

Перспективы развития пенитенциарной системы Республики Казахстан: на пути к гуманизации и эффективности. Гуманизация условий содержания является ключевым аспектом развития пенитенциарной системы. Она связана с пониманием важности человеческого отношения к заключенным и их правам, а также с осознанием роли гуманизации в процессе реабилитации и подготовки осужденных для возвращения в общество. Гуманизация начинается с жилищных условий в учреждениях. Минимальные стандартные правила ООН в отношении обращения с заключенными (Правила Нельсона Манделы) предусматривают, что все помещения, которыми пользуются заключенные, особенно спальные помещения должны отвечать всем санитарным требованиям, причем должное внимание следует обращать на климатические условия, особенно на кубатуру этих помещений, их минимальную площадь, на освещение, отопление и вентиляцию [1].

Согласно Концепции правовой политики РК до 2030 г. в целях улучшения регулирования порядка и условий исполнения и отбывания наказаний, а также усиления охраны прав и свобод осужденных требуется дальнейшее совершенствование УИЗ путем его приближения к общепризнанным международным стандартам [2].

Ежегодно *Участники Национального превентивного механизма* выявляют несоответствие ряда учреждений минимальным стандартам содержания заключенных. Многие из этих зданий были построены в начале прошлого века, и рекомендации по их приведению в соответствие с Правилами Нельсона Манделы не могут быть выполнены из-за недостаточного финансирования [3]. За годы независимости введено в эксплуатацию только одно новое учреждение РУ-170/3 (№ 28) в г. Уральск 2015 года постройки, в основном пенитенциарная инфраструктура изношена, что не позволяет соблюдать необходимые условия содержания осужденных.

Мы считаем, что необходимо пересмотреть вопрос финансирования и провести тщательный анализ пригодности учреждений. По результатам анализа необходимо внести в Дорожную карту развития уголовно-исполнительной системы (далее — УИС) на последующие годы постепенный ремонт изношенных учреждений по уровню пригодности.

Социальная поддержка и работа служб пробации. Важно отметить, что до внесения законодательных изменений социально-правовая помощь как важный аспект работы института пробации в Республике Казахстан осуществлялась в рамках одного из ответственных направлений деятельности казахстанской службы пробации.

Изменения в законодательстве, направленные на сокращение функций по оказанию социально-правовой помощи подучетному контингенту со стороны службы пробации, привели к прекращению практики разработки соответствующих индивидуальных программ. Кроме того, на данный момент не определена конкретная структура для различных учреждений, которая бы координировала процесс оказания социально-правовой помощи в рамках пробации в местных исполнительных органах. На наш взгляд, это может затруднить повышение эффективности процесса ресоциализации подучетных лиц [4, 15].

Одним из ярких примеров проблем работы служб пробации послужило резонансное дело об убийстве 5-летней девочки в Туркестанской области. Сотрудника отдела службы пробации Д. лишили свободы на два года по обвинению в халатности из-за несоблюдения должного уровня работы по надзорному делу в отношении Г., отбывшего 10-летний срок наказания и позднее осужденного условным сроком за причинение тяжкого вреда здоровью. А через несколько месяцев подсудимый Г. изнасиловал и убил 5-летнюю девочку [5]. В Казахстане с момента принятия закона «О пробации» в 2016 г. ни один сотрудник не привлекался к ответ-

ственности за халатность. Это первое дело, в котором был осужден не только преступник, но и сотрудник службы пробации.

Для обеспечения эффективной и качественной работы службы пробации необходимо уделить особое внимание вопросам кадровой политики. Чтобы разработать эффективные программы реабилитации осужденных и обеспечить высокий уровень работы службы в целом, необходимо, чтобы состав персонала службы пробации включал высококвалифицированных специалистов. Эти специалисты должны иметь высшее образование в области юриспруденции, психологии и медицины [6, 100].

Несоблюдения должного уровня работы Д. вызвано не только халатностью, но и отсутствием в законе «О пробации» норм по количеству лиц, закрепленных за одним сотрудником отдела, а также отсутствием регламентов по финансированию деятельности служб пробации.

В ходе следствия было выявлено, что за осужденным Д. был закреплен надзор над 47 лицами, совершившими правонарушения. По мнению экспертов, осуществлять надзор за таким количеством лиц довольно сложно. Также выяснилось, что сотрудника не обеспечили служебной машиной, ГСМ и средствами телефонии, так как это изначально не было предусмотрено законами.

Мы считаем, что необходимо разработать организационно-правовые механизмы взаимодействия и координации деятельности служб пробации и ответственных субъектов с использованием инструментов, заложенных в национальном законодательстве о специальных социальных услугах, а также поднять вопрос финансирования.

Образование как ключ к развитию личности. Образование в тюрьме — это не только приобретение знаний, но и ключевой момент в развитии личности заключенных, поэтому в ст. 127 УИК РК предусмотрены нормы организации получения начального, основного среднего, общего среднего образования [7]. Предоставление образовательных программ способствует исправлению и формированию у заключенных чувства ответственности за свою жизнь и будущее.

Согласно п. 1 ст. 104 УИК РК в исправительных учреждениях осуществляется начальное профессиональное образование или профессиональная подготовка осужденных, не имеющих профессии (специальности), по которой осужденный может работать в данном учреждении или после освобождения [7]. В настоящее время исправительные учреждения республики предоставляют профессиональное образование по 50 востребованным на рынке труда специальностям, таким как плотник, штукатур-маляр, сантехник, электросварщик, фрезеровщик, швея, пекарь, повар, строитель широкого профиля и другие.

Профессиональная реабилитация и возможности трудоустройства. Профессиональная реабилитация заключенных — это важная составляющая успешной реинтеграции в общество. Предоставление профессионального обучения и тренингов помогает заключенным развивать навыки, необходимые для трудовой деятельности. Успешное завершение образовательных программ повышает шансы заключенных на трудоустройство после освобождения.

Целесообразно принять во внимание зарубежный опыт: в США, например, 150 предприятий, в которых трудятся осужденные, приносят 531 млн. \$ дохода. Поэтому мы считаем, что нужно ввести такую же практику для экономии средств бюджета. Напомним, что на одного заключенного из госбюджета выделяется 1,6 млн тенге. На данный момент в тюрьмах отбывают наказания 34 тыс. осужденных, итого расход на их содержание превышает 54 млрд. тенге в год. По данным Комитета уголовно-исполнительной системы МВД РК, озвученным на пленарном заседании Мажилиса, трудоустроено 60 % осужденных, но сколько государство экономит на этом, остается актуальным вопросом.

Для улучшения условий в исправительных учреждениях важным аспектом является предоставление трудоспособным осужденным возможности оплачиваемого труда согласно ст. 123 УИК РК [7]. На данный момент в республиканских государственных предприятиях

осужденные задействованы в различных видах деятельности, таких как металлообработка, деревообработка, швейное производство, пищевая промышленность, выпуск строительных материалов и т. п.

Партнерство пенитенциарной системы Республики Казахстан с гражданским обществом и международными организациями: обеспечение прозрачности. В современном мире, когда понимание важности справедливости, человеческих прав и гуманизации системы наказания становится все более актуальным, партнерство пенитенциарной системы Республики Казахстан с гражданским обществом и международными организациями приобретает особое значение. Этот союз способствует созданию прозрачной, ответственной и человеческой системы исправительных учреждений.

Гражданское общество представляет собой ключевой компонент в системе взаимодействия между обществом и государством. Вопросы, которые решаются в этом взаимодействии, а также участники этого процесса представлены в широком разнообразии. Одним из участников этой системы выступают органы и учреждения УИС. Следует отметить, что, хотя институты гражданского общества функционируют в рамках государственных отношений, они формируются и направлены, прежде всего, на решение проблем, существующих в обществе, а не на выполнение отдельных задач государства. Тем не менее, активное участие институтов гражданского общества в работе различных элементов государственного механизма не только способствует достижению общественно значимых целей, но также позволяет корректировать деятельность государственных органов, организаций и учреждений с учетом требований закона и основ социальной справедливости [8, 63].

К приоритетным следует отнести вопрос осознания представителями практических органов УИС понятия и содержания института гражданского общества. Несмотря на все возрастающую роль гражданского общества в целом и отдельных его структур в результатах практической деятельности четко просматривается тенденция практических работников относить к институтам гражданского общества и представителей государственных органов [8, 64].

Также важно отметить недостаточную правовую подготовку представителей институтов гражданского общества в контексте их взаимодействия. Прежде всего это относится к тем членам гражданского общества, которые в соответствии с действующим законодательством обладают полномочиями, предоставленными государством.

Обмен опытом с международными организациями. Сотрудничество с международными организациями открывает пенитенциарной системе доступ к передовому опыту, международным стандартам и лучшим практикам в области прав человека и уголовного правосудия. Участие в международных проектах и программах обмена позволяет улучшить стандарты работы и реализовать передовые тенденции.

Международная правозащитная организация Human Rights Watch выпустила доклад о состоянии прав человека в мире, в том числе в Казахстане, по итогам 2023 г. Правозащитники отмечают, что за два года, прошедших после массовых протестов, «власти так и не смогли или не захотели обеспечить ответственность ... по фактам применения избыточной силы против демонстрантов». МИД Казахстана и Human Rights Watch выражают заинтересованность в проведении объективного расследования событий января 2022 г. Важно отметить готовность казахстанских следственных органов рассмотреть каждый отдельный случай, вызывающий беспокойство среди граждан и международной общественности [9].

Партнерство с международными организациями предоставляет возможность для проведения независимых оценок и аудитов работы пенитенциарной системы. Это создает дополнительные гарантии соблюдения прав человека, поднимает стандарты и способствует развитию открытой и ответственной системы. Казахстан привержен всем своим обязательствам в обла-

сти защиты прав человека и готов к открытому диалогу и сотрудничеству с международными организациями.

Партнерство с гражданским обществом и международными организациями становится неотъемлемой частью стратегии развития тюремной системы Республики Казахстан. Представленные идеи демонстрируют фактическое содержание и актуальность вопросов взаимодействия уголовно-исполнительной системы с институтами гражданского общества на всех уровнях. Недостаточное понимание сути и особенностей институтов гражданского общества, отрицание отдельными субъектами эффективности взаимодействия с ними фактически ставит под вопрос возможность дальнейшего развития УИС Казахстана.

Список использованной литературы:

1. Минимальные стандартные правила ООН обращения с заключенными (Правила Нельсона Манделы) // URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/O1500000005>
2. Указ Президента Республики Казахстан от 15 октября 2021 г. № 674 «Об утверждении Концепции правовой политики Республики Казахстан до 2030 года» // URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=39401807
3. Текущие проблемы пенитенциарной системы РК. Выступление на презентации Консолидированного доклада участников НПИМ по итогам 2021 года // Олжас Сыздыков, член Общественной наблюдательной комиссии по Акмолинской области, член Общественного совета по вопросам деятельности органов внутренних дел РК // URL: <https://bureau.kz/novosti/tekushhie-problemy-sistemy/>
4. Алимпиев А.А. О перспективе внедрения новых механизмов оказания социально-правовой помощи лицам, находящимся под пробационным контролем как об одном из средств развития института пробации в Республике Казахстан // Международ. науч.-практ. конф. «Пенитенциарная безопасность: национальные традиции и зарубежный опыт»: ФСИН Самарский юрид. ин-тут, — 2023. — С. 15–19 // URL: <http://elibrary.udsu.ru/xmlui/bitstream/handle/123456789/21407/706.pdf?sequence=1>
5. Сотрудника службы пробации осудили по резонансному делу об убийстве девочки в Туркестанской области // Статья на информационном портале Zakon.kz // URL: <https://www.zakon.kz/obshestvo/6424274-sotrudnika-sluzhby-probatsii-osudili-po-rezonansnomu-delu-ob-ubiystve-devochki-v-turkestantskoy-oblasti.html>
6. Мухаметкалиев Н.Ж., Есмагамбетова Г.Т. Некоторые аспекты совершенствования приговорной пробации в Республике Казахстан // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2023. — № 1 (79). — С. 98–101.
7. Уголовно-исполнительный кодекс Республики Казахстан от 5 июля 2014 г. № 234-V (с изм. и доп. по сост. на 01.07.2023). // URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000234>
8. Подшибякин А.Н. Некоторые вопросы взаимодействия институтов гражданского общества с учреждениями уголовно-исполнительной системы (на примере Приволжского Федерального округа). Вестник Самарского юридического института // Научно-практический журнал. — 2023. — № 5 (56). — С. 62–65. // URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/nekotorye-voprosy-vzaimodeystviya-institutov-grazhdanskogo-obschestva-s-uchrezhdeniyami-ugolovno-ispolnitelnoy-sistemy-na-primere>
9. МИД Казахстана и Human Rights Watch начали диалог по расследованию «Трагического января» // Статья на информационном портале Nur.kz // URL: <https://www.nur.kz/politics/kazakhstan/1955266-mid-kazakhstan-i-human-rights-watch-nachali-dialog-po-rassledovaniyu-tragicheskogo-yanvary/>

Иманбаев С.М.,

*ұлттық және халықаралық құқық кафедрасының профессоры,
заң ғылымдарының кандидаты, профессор, отставкадағы полиция полковнигі
(e-mail: esirgep57@mail.ru);*

Комалов А.А.,

*магистрант,
(«Тұран-Астана» университеті, Астана қ., Қазақстан Республикасы,
e-mail: alkom2204@mail.ru);*

Скаков А.Б.,

*қылмыстық құқық және криминология кафедрасының профессоры,
заң ғылымдарының докторы, профессор
(Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы,
Қостанай қ., Қазақстан Республикасы, e-mail: aidarkan@mail.ru)*

Қазақстан Республикасының пенитенциарлық жүйесін дамыту перспективалары

Аннотация. Мақаланың тақырыбы өзекті болып көрінеді, өйткені түрме жүйесі қоғамның қауіпсіздігін қамтамасыз етуде және тұтқындарды оңалтуда маңызды рөл атқарады. Авторлар Қазақстандағы жазаларды орындау жүйесі алдында тұрған ағымдағы проблемалар мен сын-тегеуріндерді талдайды, мысалы, ұстау жағдайларының жеткіліксіздігі, оңалтудың тиімді бағдарламаларының болмауы және басқалар. Мақалада жүйені модернизациялау және жақсарту бойынша қазіргі кездегі шаралар талданады. Пенитенциарлық жүйені дамыту Қазақстанның қылмыстық саясатында басым болуға тиіс, осыған байланысты қазіргі проблемаларды еңсеру және осы салада үздік нәтижелерге қол жеткізу үшін нақты ұсынымдар мен шешімдер ұсынылады.

Негізгі сөздер: пенитенциарлық жүйе, азаматтық қоғам, білім беру, халықаралық ұйымдар, оңалту, қайта әлеуметтендіру, әлеуметтік қолдау, пробация.

S.M. Imanbayev,

*Professor of the Department of National and International Law,
Candidate of Legal Sciences, Professor, Retired Police Colonel
(e-mail: esirgep57@mail.ru);*

A.A. Komalov,

*Undergraduate student
(«Turan-Astana» University, e-mail: alkom2204@mail.ru);*

A.B. Skakov,

*Professor of the Department of Criminal Law and Criminology, Doctor of Law, Professor
(Kostanay Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after Sh. Kabyrbayev, e-mail: aidarkan@mail.ru)*

Prospects for the development of the penitentiary system of the Republic of Kazakhstan

Annotation. The topic of the article seems relevant, since the prison system plays an important role in ensuring the safety of society and the rehabilitation of prisoners. The authors analyze the current problems and challenges faced by the penitentiary system in Kazakhstan, such as inadequate conditions of detention, lack of effective rehabilitation programs and others. The article analyzes the currently available measures to modernize and improve the system. The development of the penitentiary system should be a priority in the criminal policy of Kazakhstan, in this regard, specific recommendations and solutions are proposed to overcome existing problems and achieve better results in this area.

Keywords: penitentiary system, civil society, education, international organizations, rehabilitation, re-socialization, social support, probation.

ӘОЖ 343.985

Искакова Б.Е.,

*криминалистика кафедрасының доценті, полиция подполковнигі
(e-mail: bakytghul.iskakova.1981@mail.ru);*

Уакасов Д.А.,

Ғалым хатшысы,

*заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, полиция подполковнигі
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., e-mail: udosa@inbox.ru)*

**Есірткі құралының заңсыз айналымына байланысты
қылмыстық құқық бұзушылық бойынша интернет ресурсы арқылы
тінту жүргізу тактикасы**

Аннотация. Мақалада интернет-ресурстар арқылы есірткі құралдарының заңсыз айналымына байланысты қоғамдық қауіпті қылмыстық құқық бұзушылықтардың туындауына және белсенді таралуына назар аударылады. Авторлар жекелеген тергеу әрекеттерін, соның ішінде алдын ала қараудың қарастырылып отырған санаты бойынша тінту жүргізу тактикасын жетілдіру қажет деп санайды. Интернет-ресурстарды пайдалана отырып, есірткі құралдарының заңсыз айналымына байланысты қылмыстық құқық бұзушылықтар бойынша тінту жүргізу материалдық-техникалық акпаратты іздеуге және бекітуге бағытталған аса маңызды тергеу әрекеттерінің бірі болып табылатыны атап өтілді. Алынған акпараттың маңызы зор, өйткені оның негізінде интернет-ресурстар арқылы есірткі құралдарының заңсыз айналымына қатысушыларды анықтауға және қылмыстың осы түрін уақтылы анықтауға, ашуға және тергеуге бағытталған одан әрі тергеу әрекеттерін жоспарлау қажет.

Негізгі сөздер: есірткі құралы, тінту тергеу әрекеті, электронды интернет ресурсы, қылмыстық құқық бұзушылық, қарсы әрекет.

Қазіргі уақытта басқа елдегідей біздің Республикамыздағы акпараттандыру процесі қазақстандық қоғамның жан-жақты дамуына айтарлықтай әсер етеді, әлемдік акпараттық кеңістіктің интеграциялануына, халықаралық байланысты кеңейтуге, мемлекеттің саяси бірлігінің демократиялық және егеменді негізін нығайтуға ықпал етеді. Мұндағы басты мәселе компьютерлік технологияның дамуы және оларды модификациялау қауіпсіздік жүйесін әзірлеу мен енгізуден едәуір озып кетуі интернет-қызметті қылмыс құралы ретінде пайдалануға қолайлы жағдай туғызады [1]. Компьютерлік технологияның дамуы интернет-ресурсы арқылы есірткі құралының заңсыз айналымына байланысты қоғамдық қауіпті қылмыстық құқық бұзушылықтың пайда болуына және белсенді таралуына себеп болды.

Атап айтқанда, акпараттық-коммуникациялық байланыс желісінің қарқынды дамуы есірткі құралының заңсыз айналымына қатысы бар тұлғаларға есірткіні сатудың жаңа байланыссыз тәсілін жүзеге асыруға мүмкіндік берді. Бұл тәсіл қылмыстың көбеюіне ғана емес, оларды жасырудың тиімді әдісін де қамтиды. Байланыссыз тәсілде қылмыскер интернет желісінде немесе басқа да қоғамдық орында хабарландыру тарату арқылы клиент іздейді. Сатып алушы есірткіні электронды төлем жүйесі арқылы төлейді, ал табыстау құпия жерге жасыратын адамдар арқылы жүзеге асырылады. Осы тәсілдің нәтижесінде сатушы мен есірткі сатып алушы арасында жеке байланыс болмайды [2].

Қылмыс жасаудың өзгерген тәсілі жекелеген тергеу әрекетін, оның ішінде тінту жүргізу тактикасын жетілдіру қажеттілігін туғызады.

Интернет-ресурсын қолдану арқылы есірткі құралының заңсыз айналымына байланысты қылмыстық құқық бұзушылық бойынша тінту жүргізу материалдық-көрсетілетін акпаратты іздестіруге және бекітуге бағытталған аса маңызды тергеу әрекетінің бірі болып табылады. Ол іс жүзінде қарастырылып отырған санаттағы әрбір қылмыстық іс бойынша жүргізіледі.

Бұл — іздестіру іс-шарасын жүргізу арқылы қылмысты тергеу үшін маңызы бар затты (құжатты) алу жүргізуге байланысты ұйымдық-тактикалық тұрғыдан кешенді тергеу әрекеті.

Қазақстан Республикасы ҚПК-нің 252-бабына сәйкес тінту іс үшін маңызы бар нәрсені немесе құжатты табу және алып қою, оның ішінде тыйым салынуға жататын мүлікті табу мақсатында жүргізіледі. Сондай-ақ тінту жүргізуге көрсетілген нәрсенің немесе құжаттың белгілі бір үй-жайда немесе өзге орында не нақты адамда болуы мүмкін деп пайымдауға жеткілікті деректің болуы негіз болып табылады.

Қағида бойынша тінту жүргізіледі:

- тұрғылықты жері бойынша, гаражда, аула ғимаратында, жұмыста, саяжайда, тергеу процесінде анықталған күдікті адамдар (ұйымдасқан қылмыстық топтың қатысушысы) орналасқан үй-жайда;

- қылмыстық әрекетті ұйымдастыру орны бойынша, егер де ол арнайы бейімделген үй-жайды талап ететін жағдайда;

- күдіктіден есірткі сатып алатын, наркопритонға баратын адамдарға және басқа да мүдделі тұлғаға;

- басқа үй-жай мен қоймада, егер олар есірткі құралын жасыру үшін пайдаланылады деп пайымдауға негіз болса (автоматты сақтау камерасы, банк ұяшығы, қараусыз қалған ғимарат, арнайы жабдықталған жасырын орын, автокөлік құралы, гараж, саяжай учаскесі және т. б. [3].

Интернет-ресурсы арқылы есірткі құралының заңсыз айналымына байланысты қылмыстық құқық бұзушылық бойынша тінту объектісі есірткі болып табылатын зат ғана емес, сонымен бірге ұсталған адамның есірткінің заңсыз айналымына байланысты қылмыстық әрекеті туралы куәландыратын зат болып табылады:

- көкнәр шоғырбасын қайта өңдеу ізі бар өсімдік препаратын жасауға, қарасора жапырағы мен басқа бөлігін ұнтақтауға және електен өткізуге, гашишті престоуге және белгілі бір пішінге келтіруге арналған әртүрлі құрылғы сондай-ақ қарасораны қайта өңдеу ізі қалуы мүмкін;

- есірткі нәрсесін бөліп, орау кезінде ерекше иістің таралуына жол бермейтін неғұрлым шағын партияға буып-түю материалы ретінде пайдаланылатын фольгадан, полиэтиленнен немесе басқа материалдан жасалған кесінді;

- құрамында есірткі бар затты өндіруге қызмет ете алатын әртүрлі химиялық құрал мен реактив;

- нәрсенің іздік мөлшері бар таразы (электронды);

- медициналық шприц; есірткіні дайындау, тұтыну немесе өткізу туралы ақпаратты қамтитын жазба және т. б.;

- тәркіленген ұялы телефон, компьютерде, фигурант пен олардан есірткі, психотроптық зат және олардың аналогын сатып алған адамдар арасындағы байланыс туралы куәландыратын хат алмасу.

- ақша қаражатын аудару немесе алу фактісін растайтын құжат, оның ішінде электронды аударым (пластикалық карта, шот ашуға арналған келісім шарт және т. б.).

Мұндай қылмыс электронды ақпарат тасымалдағыш, интернетті қоса алғанда, электронды немесе ақпараттық-телекоммуникациялық желіні пайдалана отырып жасалатынына байланысты, күдіктінің тұрғылықты жері бойынша оның интернетті пайдаланып, желіге кіруді қамтамасыз ететін (планшет, ноутбук) дербес компьютерді өзге де құрылғыны табу мақсатында тінту жүргізуге ерекше назар аудару қажет.

Сонымен қатар электронды ақпарат тасымалдаушысын тінту кезінде теледидарға «Smart TV»-ге назар аудару қажет, өйткені олардың интернетке шығу функциясы бар және басқа электронды тасымалдаушысымен қатар тексерілуі керек.

Тінту нәтижесінің тиімділігіне қол жеткізу үшін өзара байланысты бірнеше кезеңге бөлінеді:

- тінту жүргізуге дайындық;
- тінту жүргізу;
- тінту барысы мен нәтижесін бекіту.

Тінту жүргізуге дайындық әрқашан белгілі бір сипатта болады және белгілі бір мақсатқа жетуге бағытталған. Осыған байланысты тергеуші немесе анықтаушы күдіктінің жеке басы, олардың қылмыстық және өзге де байланысы, тінту жүргізілетін орын және іздестірілетін заттың, құжат пен мүліктің ерекшелігі туралы мәлімет алуы қажет [3].

Тергеуші тінту жүргізуге дайындық кезінде үй-жай немесе тұрғын үй туралы білуі қажет мәлімет:

- мекенжайы, орналасқан жері;
- үй қабатының саны, бөлме мен қосалқы үй-жайдың жайғасымы;
- үй-жайда тұрақты немесе уақытша тұратын немесе онда жұмыс істейтін адам саны мен құрамы;
- үй-жайда болатын адамдардың қарым-қатынасы, олардың өмір салты мен күнделікті тәртібі;
- шығу және кіру саны, терезелердің, шатыр астының және жертөле үй-жайының, шаруашылық құрылыстың, күзет итінің болуы; телефон аппаратының болуы және олардың орналасуы, бекіту жүйесі, күзет дабылы; электрлі және механикалық қоңыраудың, келу туралы хабарлаудың басқа да құралының болуы.

Тінту кезінде тергеушінің қызметін шолу және егжей-тегжейлі деп екі кезеңге бөлу керек.

Шолу кезеңінде тергеушіге қажет:

- барлық үй-жайды тексеру. Изделетін объект электронды ақпарат нысанында болуына байланысты бірінші кезекте үй-жайда орналасқан компьютерлік техникаға, оның орналасқан жеріне, жағдайына (қосылған немесе өшірулі), сондай-ақ телекоммуникациялық желінің жай-күйіне назар аударуы қажет.

Үй-жайды тексеру кезінде портативті сақтау құрылғысын, сондай-ақ компьютерлік ақпараттың тасымалдаушысы бола алатын шағын көлемді жоғары технологиялық бүркелген өнімді іздеуі керек;

- компьютер жергілікті желіге басқа компьютермен біріктірілгенін, сондай-ақ оның басқа телекоммуникациялық желіге қосылғанын анықтауы қажет;
- маманның көмегімен қарау жүргізілетін компьютердегі (егер ол қосулы күйде болса) ақпаратты қорғау құралының, вирустық бағдарламаның және қашықтан қол жеткізудің болуын тексеруі қажет;
- компьютерді, ноутбукты, планшетті немесе ұялы телефонды тексеру кезінде мынаны анықтауы керек: қандай операциялық жүйе орнатылған; қандай операция орындалды және қандай бағдарлама қолданылды, қосылудан бастап (егер ол қосылған болса). Экрандағы сурет бейнекамераға түсірілуі тиіс (немесе «скриншот» көмегімен), қажет болған жағдайда орындалатын бағдарламаны тоқтатуы керек.

Тінтудің егжей-тегжейлі кезеңі өте көп уақытты қажет етеді және ақпараттық технология саласындағы маманның да, бүкіл жедел-тергеу тобының да жоғары біліктілігін талап етеді.

Тінтудің егжей-тегжейлі кезеңінде тергеушіге қажет:

- жұмыс істеп тұрған компьютерді қарау кезінде: маманның көмегімен тексерілетін компьютерде тергелетін қылмыс үшін маңызы бар компьютерлік ақпаратты іздеуі керек. Компьютерді тексергеннен кейін ол барлық ережеге сәйкес өшіріледі, буып-түйіледі және алынады. Жұмыс істемейтін компьютерді қарау кезінде: оның орналасқан жерін, сондай-ақ оның шет-

кері құрылғысын бекіту; компьютердің телекоммуникациялық желімен, шеткері жабдық және басқа құрылғымен байланысын анықтау және бекіту;

– тінту орнында тергеліп жатқан қылмысқа қатысты қажетті ақпаратты іздеу үшін ұялы телефонды, смартфонды немесе планшеттік компьютерді тапқан кезде маманмен бірлесіп цифрлы деректі жинау және талдау бойынша мобильді кешенді қолдануға болады. Егер мобильді құрылғыдағы ақпаратты алдын ала зерттеу мүмкіндігі болмаса, тергеуші қолда бар мәлімет бойынша оны алу қажеттілігі туралы шешім қабылдайды.

Тінту барысы мен нәтижесін хаттамада бекіту кезінде компьютерлік-техникалық құралдың бір-бірінен арақашықтығын, инженерлік-техникалық коммуникацияның орналасу сызбасын, электронды ақпарат тасымалдағыштың (компьютер, планшет, мобильді құрылғы) жеке белгісін, хабарламаны қабылдау үшін пайдаланылатын операциялық жүйенің және бағдарламалық қамтамасыз етудің атауын, қосымшаға қол жеткізу тәртібін көрсету қажет. Тасымалдағыштағы электронды ақпаратты қарау барысында олардың мазмұнын, жіберуші мен алушының, электронды мекенжайын тіркеу қажет. Осы тергеу әрекетін жүргізу кезінде хабарламаны басып шығару немесе экранның бетін скриншот жасау қажет. Қылмыстық істің осы санаты бойынша дәлелдеме электронды ақпарат тасымалдағыш, заттай дәлелдеме ретінде танылатын сияқты электронды хат алмасу, басып шығару «өзге құжат» болып табылады.

Тінту барысы мен нәтижесін толық, жан-жақты және объективті бекіту жүргізілген тергеу әрекетіне дәлелді сипат береді. Тінту қатысушысынан басқа, оның өткізілетін жерін сипаттау, осы ретте қолданылған объектіні, техникалық құралды, алу жүргізілгендердің сандық-сапалық және жеке сипаттамасын мұқият бейнелеу, тінту хаттамасы оның мазмұны бойынша қолданылған тактикалық әдістің мәнін түсінуге және олардың заң талабына сәйкестігін бағалауға болатындай етіп жасалуы тиіс [4]. Бұдан басқа, барлық табылған электронды ақпарат тасымалдағыш (компьютерлік техника, планшет, мобильді құрылғы) алу жүргізу алдында дұрыс буып-түйілуі және мөрленуі тиіс.

Тінту барысында табылған және алу жүргізілген зат пен нәрсені тергеуші (анықтаушы) жекелеген полиэтилен пакетке буып-түйіп, қағаз бирка желімдейді, қаптамаға түсіндірме жазба жазылып қатысушы адамдар, оның ішінде куәгерлер де қол қояды.

Тінтудің ұсынылған тәртібін сақтай отырып, электронды ақпарат тасымалдағышқа зерттеу жүргізу дәлелдеменің осы түрінің іске жататыны мен шынайылығын қамтамасыз етеді. Алынған ақпараттың елеулі мағынасы бар, өйткені оның негізінде интернет-ресурс арқылы есірткі құралының заңсыз айналымына қатысушыларды анықтауға, сондай-ақ қылмыстың осы түрін уақытылы анықтауға, ашуға және тергеуге бағытталған тергеу әрекетін жоспарлау жүргізіледі.

Сонымен, интернет-ресурсы арқылы есірткі құралының заңсыз айналымына байланысты қылмыс бойынша тінту жүргізу барысында криминалистика әзірлеген алудың барлық тәсілін, сондай-ақ ақпаратты бекітуді сауатты және жедел қолдану маңызды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қамбаров А.Қ., Қаражанов М.Д., Салкебаев Т.С. Киберқылмыскер тұлғасының криминологиялық сипаттамасы // Қазақстан республикасы ІІМ Б. Бейсенова атындағы Қарағанды академиясының «Хабаршы — Вестник» журналы. — 2022. — № 3 (77). — С. 139–144.
2. Поляков В.В. Противодействие распространению наркотических средств в интернет-пространстве // Антинаркотическая безопасность. — 2015. — № 1 (4). — С. 68–70.
3. Тактоева В.В., Красинская Е.С., Залескина А.Н. К вопросу о проведении обыска по уголовным делам в сфере незаконного оборота наркотических средств // Криминалистика: вчера, сегодня, завтра. — 2017. — № 3. — С. 72–77.

4. Пушкарев В.В. Порядок и тактика производства обыска // Эпоха науки. — 2017. — № 11. — С. 56–60.

Искакова Б.Е.,

*доцент кафедры криминалистики, подполковник полиции
(e-mail: bakytghul.iskakova.1981@mail.ru);*

Уакасов Д.А.,

*Ученый секретарь,
кандидат юридических наук, ассоциированный профессор, полковник полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,
г. Караганда, Республика Казахстан, e-mail: udosa@inbox.ru)*

**Тактика проведения обыска по уголовным правонарушениям,
связанным с незаконным оборотом наркотических средств
посредством интернет ресурсов**

Аннотация. В статье акцентируется внимание на возникновении и активном распространении общественно опасных уголовных правонарушений, связанных с незаконным оборотом наркотических средств через интернет-ресурсы. Авторы считают, что необходимо совершенствовать отдельные следственные действия по рассматриваемой категории преступлений, в том числе тактику проведения обысков. Отмечается, что проведение обыска по уголовным правонарушениям, связанным с незаконным оборотом наркотических средств с использованием интернет-ресурсов, является одним из важнейших следственных действий, направленных на поиск и установление материально-технической информации. Полученная информация имеет большое значение, поскольку на ее основе необходимо проводить планирование дальнейших следственных действий, направленных на выявление участников незаконного оборота наркотических средств через интернет-ресурсы, и своевременное выявление, раскрытие и расследование данного вида преступлений.

Ключевые слова: наркотические средства, обыск, следственное действие, электронный, интернет ресурсы, уголовные правонарушения, противодействие.

B.E. Iskakova,

*Associate Professor of the Department of Criminalistics,
Police Lieutenant Colonel
(e-mail: bakytghul.iskakova.1981@mail.ru);*

D.A. Uakasov,

*Academic Secretary,
Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Police Colonel
(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: udosa@inbox.ru)*

**The tactics of conducting a search for criminal offenses related
to drug trafficking through internet resources**

Annotation. The article focuses on the emergence and active dissemination of socially dangerous criminal offenses related to illicit drug trafficking through Internet resources. The authors believe that it is necessary to improve certain investigative actions, including the tactics of conducting searches in this category of crimes. It is noted that conducting a search for criminal offenses related to illicit drug trafficking using Internet resources is one of the most important investigative actions aimed at finding and approving logistical information. The information received is of great importance, since it is necessary to plan further investigative actions aimed at identifying participants in illicit drug trafficking through Internet resources, and timely identification, disclosure and investigation of this type of crime.

Keywords: narcotic drugs, search, investigative action, electronic, Internet resources, criminal offenses, counteraction.

УДК 343.37

Калиев А.А.,

*доцент кафедры специальной подготовки по противодействию глобальным угрозам
Института профессионального обучения*

*(Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре РК,
г. Косшы, Республика Казахстан, e-mail: askar909@mail.ru)*

Инновации в технологиях анализа данных и их применение для выявления признаков легализации преступных доходов

Аннотация. Отмывание нелегально полученных доходов угрожает не только стабильности национальной безопасности, но и подрывает основы всей финансовой системы государства. В этой связи применение современных передовых технологий для анализа данных (таких как машинное обучение, обработка больших данных, нейронные сети и методы визуализации данных) приобретает особую актуальность, так как они значительно улучшают процесс выявления сложных финансовых махинаций и способствуют предотвращению уголовных правонарушений в данной сфере. В статье осуществляется анализ названных технологий с точки зрения их эффективности в обнаружении операций по легализации незаконных доходов. Автор исследует как преимущества, так и возможные ограничения в использовании этих методов, уделяя внимание практическим примерам их применения в работе правоохранительных и финансовых структур.

Ключевые слова: отмывание доходов, экономические преступления, нарушения финансовой системы, исследование данных, графическое представление, методы машинного обучения, нейронные сети, правоохранительная система, силы правопорядка, банковские и кредитные институты.

Проблема легализации преступных доходов изучается в настоящее время учеными и практиками всего мира. Данная тема всегда вызывала интерес у общественности и сотрудников силовых структур, поскольку совершение преступлений такого рода влечет подрыв финансовой стабильности государства.

Используемые государственными структурами методы выявления и расследования фактов отмывания незаконных доходов не так часто приводят к положительным результатам, а порой бывают и неэффективными в силу объективных причин, связанных со сложностью финансовых операций и получением данных, а также недостаточным уровнем подготовки сотрудников, занимающихся данными вопросами. Однако развитие современных технологий в области обработки данных позволило по-новому взглянуть на процесс организации работы по выявлению и расследованию данных уголовных правонарушений. Среди инноваций можно отметить широкое распространение искусственного интеллекта. Алгоритмы машинного обучения, нейронные сети, программы по визуализации информации и работе с большими данными позволили повысить эффективность проводимой государственными и уполномоченными органами работы, ускоряя процесс выявления нарушений и повышая точность их обнаружения.

Целью статьи является изучение современных технологий с точки зрения их применимости в борьбе с отмыванием преступных доходов. Проведенным исследованием будут решены следующие задачи:

- анализ методов выявления легализации преступных доходов;
- оценка влияния технологий на эффективность расследования и правоприменительную практику в целом.

Автором использованы следующие методы научного исследования: обзор существующей литературы по инновационным технологиям анализа данных и их применению для выявления признаков легализации преступных доходов, анализ данных из различных источников, таких как отчеты правоохранительных органов, финансовых учреждений и научных исследований для оценки эффективности этих технологий, интервью с экспертами в области анализа

данных, расследования финансовых преступлений и борьбы с отмыванием денег, междисциплинарный подход для объединения знаний из различных областей, таких как криминология, информатика, финансы и право.

Машинное обучение является «подмножеством» искусственного интеллекта (узкая область, фокусирующееся на конкретной задаче или наборе задач), которое позволяет компьютерам учиться без их программирования. Алгоритмы машинного обучения анализируют большие объемы данных и выявляют сложные закономерности, которые могут быть использованы для выявления легализации преступных доходов.

Например, для выявления подозрительных моделей, таких как крупные переводы, частые депозиты наличными или транзакции между известными преступниками. Машинное обучение может использоваться для анализа данных о клиентах, включая их финансовую историю, социальные связи и географическое положение, чтобы выявлять лиц и организации, которые могут быть вовлечены в легализацию преступных доходов. Для анализа могут быть предоставлены данные из различных источников, например, база данных центра недвижимости, определенные банковские счета, информация финансовых рынков и т. д. То есть, искусственному интеллекту доверяют то, что может быть упущено при ручном анализе.

О возможностях использования алгоритмов машинного обучения в выявлении фактов отмывания преступных доходов писали многие ученые, в том числе Н.В. Капустина, А.В. Буданицкий, которые отмечали, что машинное обучение предлагает наибольшие преимущества за счет своей способности учиться на основе существующих систем, уменьшая необходимость ручного ввода в процесс мониторинга, уменьшая количество ложных срабатываний и выявляя сложные случаи, а также облегчая управление рисками [1, 6]. Тем самым, преимуществами использования машинного обучения для выявления легализации преступных доходов являются:

- повышенная точность результатов, поскольку сразу могут обрабатываться большие объемы данных и выявляться закономерности, которые очень сложно выявить при ручном анализе;

- сокращение времени и затрат на расследования, что позволяет правоохранительным органам и финансовым учреждениям более эффективно использовать свои ресурсы.

Многие страны уделяют внимание и придают особое значение развитию искусственного интеллекта и совершенствованию алгоритмов машинного обучения для выявления легализации преступных доходов. Например, Служба внутренних доходов США использует машинное обучение для анализа налоговых деклараций и выявления подозрительных ситуаций, которые могут указывать на уклонение от уплаты налогов и отмывание денег [2, 28].

Европейское банковское управление разработало платформу с алгоритмами машинного обучения для выявления подозрительных транзакций в режиме реального времени [3]. Платформа анализирует данные о транзакциях из огромного количества банков и выявляет потенциальные признаки легализации преступных доходов [4].

Финансовая разведывательная служба Канады использует машинное обучение для анализа отчетов о подозрительных транзакциях и выявления новых схем и тенденций в отмывании денег [5].

Следующей технологией в борьбе с легализацией преступных доходов является анализ больших данных и выявление признаков легализации преступных доходов. Анализ больших данных относится к процессам, используемым для извлечения ценных знаний из больших и сложных наборов данных, которые традиционными методами обработать очень сложно или порой практически невозможно.

В контексте выявления легализации преступных доходов анализ больших данных играет решающую роль, поскольку может обрабатывать социальные связи, географическое положение и финансовую историю для выявления сетей и взаимосвязей между лицами и организа-

циями, которые могут быть вовлечены в легализацию преступных доходов, обнаруживать новые схемы и тенденции в отмывании денег, которые могут быть упущены при традиционных методах расследования, устанавливать закономерности и аномалии в данных, указывая на новые методы, используемые преступниками, анализируя банковские счета, кредитные карты, электронные кошельки и т. д.

Преимуществами использования анализа больших данных для выявления легализации преступных доходов является:

- всеобъемлющий обзор, представляющий собой анализ больших объемов данных из различных источников, что обеспечивает правоохранным органам широкий спектр информации и позволяет им сосредоточить свои усилия на наиболее подозрительных ситуациях;

- повышенная эффективность, связанная с автоматизацией процесса выявления признаков легализации преступных доходов, освобождающей ресурсы правоохранных органов для других важных задач расследования.

Например, Налоговое управление Австралии использует анализ больших данных для выявления налогового мошенничества и отмывания денег [6]. Оно анализирует данные из различных источников, включая налоговые декларации, банковские счета и данные о недвижимости, для выявления подозрительных операций и аномалий.

Федеральное бюро расследований (далее — ФБР) использует анализ больших данных для выявления преступных сетей и отслеживания незаконных финансовых потоков [7]. ФБР анализирует данные из социальных сетей, финансовых учреждений и правоохранных органов для выявления взаимосвязей и моделей, которые могут указывать на легализацию преступных доходов.

Немаловажную роль в борьбе с легализацией преступных доходов играет сотрудничество и обмен информацией между правоохранными органами, финансовыми учреждениями и другими заинтересованными сторонами как внутри страны (позволяет скоординировать действия уполномоченных органов и принять своевременное решение), так и между государствами (по трансграничным преступлениям).

Учитывая, что схемы легализации преступных доходов постоянно развиваются, правоохранным органам необходимо постоянно обучаться и адаптироваться к новым угрозам и вызовам. Анализ данных может помочь им оставаться в курсе новых тенденций и методов, используемых преступниками.

Применение нейросетей, моделирующих функционирование человеческого мозга, становится передовым подходом в борьбе с отмыванием преступных средств. Эти сети формируются из узлов, именуемых нейронами, которые взаимодействуют между собой для обработки и передачи данных. Нейросети задействуются в решении комплексных задач, включая распознавание паттернов и анализ естественного языка.

В рамках идентификации операций по легализации капитала нейросети выполняют ключевые функции:

- обнаруживают подозрительные транзакции и аномалии, проанализировав огромное количество информации для выявления нестандартных операций, необычной частоты транзакций и связей между субъектами и институтами, что может свидетельствовать о легализации преступных средств;

- осуществляют категоризацию субъектов и организаций как высоко-, средне- или низкорискованные в контексте отмывания денег, где нейросети обучаются анализировать финансовую активность, социальные связи и географическое положение;

- выявляют новые схемы и методы отмывания, которые могут быть не замечены при использовании традиционных подходов к расследованию.

Нейросети способны обрабатывать разнообразные данные и определять сложные паттерны и аномалии, которые могут указывать на новые формы преступной деятельности.

Применение нейросетей в области идентификации отмыывания преступных доходов обладает следующими преимуществами:

- высокая точность и надежность в обработке и анализе масштабных наборов данных, что позволяет обнаруживать комплексные закономерности;
- способность к адаптации и самообучению через интеграцию новой информации, обеспечивая тем самым гибкость в распознавании новых методик отмыывания денег;
- автоматизированная и высокоэффективная система обнаружения признаков легализации средств, улучшающая производительность правоохранительных и финансовых органов.

Например, британские финансовые институты используют нейросети для выявления подозрительных финансовых операций и необычных паттернов, которые могут указывать на отмыывание денег, в том числе и в секторе криптовалют [8]. Эти технологии сканируют информацию о транзакциях, происходящих на разных криптовалютных биржах и в электронных кошельках, чтобы идентифицировать аномальные или непривычные модели поведения, связанные с легализацией незаконных финансов.

Фискальные органы США используют нейросети для сегментации налоговых деклараций по уровню риска, связанного с налоговыми уклонениями и отмыыванием денег, причем анализ включает в себя оценку доходов, расходов и налоговой истории налогоплательщика [9]. Интерпол также пользуется передовыми технологиями, включая нейронные сети, для выявления подозрительных финансовых операций и участников этих операций [10].

Нейронные сети помогают правоохранительным органам обрабатывать большие объемы информации, особенно неструктурированные данные, такие как тексты, изображения и аудиозаписи. Это делает их эффективным инструментом для выявления преступных схем, включая отмыывание денег.

Последние достижения в области искусственного интеллекта привели к созданию различных нейронных сетей под конкретные потребности организаций. Вместе с тем, не все они могут быть использованы в практической деятельности из-за определенных рисков, связанных с неточностью получения результатов.

Инновацией в борьбе с отмыыванием преступных доходов и введением их в легальный оборот также будет использование различных программ по визуализации больших данных. Данная технология позволяет сотрудникам заинтересованных ведомств лучше воспринимать огромный массив информации, выделять определенные участки и сведения.

Такая интерпретация выявленных финансовых нарушений повышает эффективность расследования и помогает выработать методы противодействия преступным схемам. Например, различные графики, статистика и диаграммы, сочетаемые с анализом информации показывают закономерности и отклонения в финансовых операциях. Поэтому не только ФБР, но и Управление по борьбе с наркотиками США активно и широко используют визуализацию (диаграммы, графики) в проведении своих расследований и представлении доказательств суду [11]. С помощью нее специалисты понимают сложные схемы транзакций, быстро принимают решения и выделяют нужные сведения из общего объема данных.

Визуализация — хороший метод, который можно и нужно использовать в проводимых расследованиях, однако не следует забывать, что данным методом могут пользоваться не все сотрудники в силу определенных причин. Главная из них — отсутствие необходимых навыков работы с такими программами, которые требуют специальной подготовки.

В заключение хотелось бы отметить, что борьба с отмыыванием преступных доходов — задача не одной страны, а всего мирового сообщества. Правоохранительные органы должны идти «в ногу» с научно-техническим прогрессом, следить за развитием новых технологий и брать их на вооружение для эффективного противодействия преступности.

Казахстан находится на этапе активного развития и принятия новых технологий, включая искусственный интеллект, и в будущем могут быть приняты специальные законы и регуляторные меры, связанные с использованием этой технологии [12]. Интеграция в практическую деятельность вышеперечисленных инновационных технологий является важным шагом на пути к безопасному государству.

Список использованной литературы

1. Буданицкий А.В., Капустина Н.В. Современные механизмы обеспечения противодействия легализации доходов, полученных преступным путем, и финансированию терроризма: риск-ориентированный подход / А.В. Буданицкий // Вестник евразийской науки. — 2023. — Т. 15. — № s2. — URL: <https://esj.today/PDF/62FAVN223.pdf> (дата обращения: 26.03.2024 г.).
2. Секушин А.Ю. Цифровизация и налоговый контроль: опыт зарубежных администраций и возможности его имплементации в России // Налоги и налогообложение. — 2021. — № 3. — С. 26–38. DOI: 10.7256/2454-065X.2021.3.35625 URL: https://nbpublish.com/library_read_article.php?id=35625 (дата обращения: 26.03.2024 г.).
3. Mastercard втрое повысил уровень выявления мошенников благодаря искусственному интеллекту (digitalocean.ru). <https://digitalocean.ru/n/mastercard-ai?ysclid=lub3duc0p9103627669> (дата обращения: 26.03.2024 г.).
4. Нейросети для транзакций: как на деле работают «большие данные» в российских банках? — Рамблер/финансы (rambler.ru) // <https://finance.rambler.ru/economics/36752650-neyroseti-dlya-tranzaktsiy-kak-na-dele-rabotayut-bolshie-dannye-v-rossiyskih-bankah/> (дата обращения: 26.03.2024 г.).
5. Агентство финансовой разведки Канады обеспокоено анонимностью блокчейна // Bits Media. <https://bits.media/agentstvo-finansovoy-razvedki-kanady-obespokoeno-anonimnostyu-blokcheyna/> (дата обращения: 26.03.2024 г.).
6. Australian AI spots dodgy deals that look like money laundering | New Scientist (turbopages.org). https://translated.turbopages.org/proxy_u/en-ru.ru.b0c0c94b-66055c69-93253ca1-74722d776562/https/www.newscientist.com/article/mg23130871-300-australian-ai-spots-dodgy-deals-that-look-like-money-laundering/ (дата обращения: 26.03.2024 г.).
7. Как нейросети борются с отмыванием денег — Секрет фирмы (secretmag.ru) <https://secretmag.ru/opinions/kak-neiroseti-boryutsya-s-otmyvaniem-deneg.htm> (дата обращения: 28.03.2024 г.).
8. Bank of England warns AI could pose financial stability risks | Bank of England | The Guardian (turbopages.org) // https://translated.turbopages.org/proxy_u/en-ru.ru.c9321e66-66065028-98b5c195-74722d776562/https/www.theguardian.com/business/2023/dec/06/bank-of-england-launches-ai-review-amid-uk-financial-stability-risk-fear (дата обращения: 28.03.2024 г.).
9. IRS Deploys Artificial Intelligence to Catch Tax Evasion // The Seattle Times (turbopages.org) https://translated.turbopages.org/proxy_u/en-ru.ru.368cd21d-66065203-464a3faa-74722d776562/https/www.seattletimes.com/business/irs-deploys-artificial-intelligence-to-catch-tax-evasion/ (дата обращения: 28.03.2024 г.).
10. Interpol Launches Services In The Metaverse To Curb Online Crimes // TradingView News (turbopages.org) https://translated.turbopages.org/proxy_u/en-ru.ru.c0055eba-660655ff-a8e57064-74722d776562/https/www.tradingview.com/news/zcrypto:1a2c135cf:0-interpol-launches-services-in-the-metaverse-to-curb-online-crimes/ (дата обращения: 28.03.2024 г.).
11. Combating Money Laundering and Other Forms of Illicit Finance // FBI <https://www.fbi.gov/news/testimony/combating-money-laundering-and-other-forms-of-illicit-finance> (дата обращения: 28.03.2024 г.).
12. Аргинбекова Г.И., Успанов Ж.Т., Кындырбаев Р.Р. Гармонизация взаимодействия права и морали в эпоху цифровизации // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2023. — № 4 (82). — С. 33–39.

Қалиев А.Ә.,
кәсіптік оқыту институтының жаһандық қауіп-қатерлерге қарсы
іс-қимыл бойынша арнайы даярлау кафедрасының доценті
(Қазақстан Республикасы Бас Прокуратурасының жанындағы
Құқық қорғау органдары академиясы, Қосшы қ.,
e-mail: askar909@mail.ru)

Деректерді талдау технологияларындағы инновациялар және оларды қылмыстық кірістерді заңдастыру белгілерін анықтау үшін қолдану

Аннотация. Заңсыз алынған кірістерді жылыстату ұлттық қауіпсіздіктің тұрақтылығына ғана емес, сонымен бірге мемлекеттің бүкіл қаржы жүйесінің негіздеріне нұқсан келтіреді. Осыған байланысты деректерді талдау үшін заманауи озық технологияларды қолдану (мысалы, Машиналық оқыту, үлкен деректерді өңдеу, нейрондық желілер және деректерді визуализациялау әдістері) ерекше өзектілікке ие болады, өйткені олар күрделі қаржылық алаяқтықты анықтау процесін едәуір жақсартады және осы саладағы қылмыстық құқық бұзушылықтардың алдын алуға ықпал етеді. Мақалада заңсыз кірістерді заңдастыру операцияларын анықтаудағы тиімділігі тұрғысынан аталған технологияларға талдау жасалады. Автор құқық қорғау және қаржы құрылымдарының жұмысында оларды қолданудың практикалық мысалдарына назар аудара отырып, осы әдістерді қолданудың артықшылықтары мен мүмкін шектеулерін зерттейді.

Негізгі сөздер: кірістерді жылыстату, экономикалық қылмыстар, қаржы жүйесінің бұзылуы, деректерді зерттеу, графикалық бейнелеу, Машиналық оқыту әдістері, нейрондық желілер, құқық қорғау жүйесі, құқық қорғау күштері, банк және несие институттары.

A.A. Kaliev,
Associate Professor of the Department of Special Training in Countering Global Threats
of the Institute of Professional Training
(Law Enforcement Academy under the Prosecutor General's Office
of the Republic of Kazakhstan, the city of Kossy, Republic of Kazakhstan,
e-mail: askar909@mail.ru)

Innovations in data analysis technologies and their application to identify signs of money laundering

Annotation. Laundering of illegally obtained income threatens not only the stability of national security, but also undermines the foundations of the entire financial system of the state. In this regard, the use of modern advanced technologies for data analysis (such as machine learning, big data processing, neural networks and data visualization methods) is of particular relevance, as they significantly improve the process of detecting complex financial fraud and contribute to the prevention of criminal offenses in this area. The article analyzes these technologies from the point of view of their effectiveness in detecting illegal income legalization operations. The author explores both the advantages and possible limitations in using these methods, paying attention to practical examples of their application in the work of law enforcement and financial structures.

Keywords: Money laundering, economic crimes, violations of the financial system, data research, graphical representation, machine learning methods, neural networks, law enforcement system, law enforcement, banking and credit institutions.

Каныбеков А.Ш.,
құқықтану кафедрасының аға оқытушысы,
заң ғылымдарының магистрі
(e-mail: adilbek.kanybekov072@mail.ru);

Бижан Н.Р.,
құқықтану және тарих кафедрасының доценті,
заң ғылымдарының кандидаты
(e-mail: bizhan.72@mail.ru);

Сабиров А.И.,
құқық кафедрасының аға оқытушысы,
заң ғылымдарының кандидаты
(Орталық Азия инновациялық университеті, Қазақстан Республикасы, Шымкент қ.,
e-mail: s.abirov_8109@mail.ru)

Жылжымайтын мүлік құқығын иеленуге қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтары үшін жаза мәселелері

Аннотация. Мақала Қазақстан Республикасының құқықтық саясатының 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Президентінің 2021 жылғы 15 қазандағы № 674 Жарлығының қылмыстық заңнаманың мақсаттарына қол жеткізудегі мәселелерді шешуде, адам құқықтары саласындағы халықаралық-құқықтық стандарттардың талаптарын, қылмысқа қарсы іс-қимылды және ұлттық құқықтық жүйенің ерекшеліктерін ескере отырып, қылмыстық заңнаманы және оны қолдану практикасын жетілдіру, сондай-ақ қылмыстық құқық бұзушылықтың жаңа ұғымын тұжырымдау негізінде қарастырылған. Мақаладағы ұсынылып отырған жаңа ұғымдағы қылмыстық құқық бұзушылық – жылжымайтын мүлік құқығын иеленуге қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтар. Уақытша пайдаланудан меншік құқығына өту үрдісінде де тұлғалардың құқығына қол сұғушылықтан қорғайтын қылмыстық заңнамадағы бұл ұғым да адам мен азаматтардың конституциялық құқықтарын қорғауға бағытталған. Сондай-ақ, қазіргі таңдағы қылмыстық құқық бұзушылықтың мазмұны мен мәнін, оның функциялары мен әлеуметтік құндылығын, құқықтық реттеу тетігін, тиімділігін, бұл құқықтық нысанның реттелетін басқа да қоғамдық қатынастардың мазмұнымен арақатынасын тереңірек ашуға мүмкіндік туғызатын құқықтың қолданылуы мен жүзеге асырылуын зерттеуге қатысты жаңа шешімдерін талап етеді. Бұл еліміздің қылмыстық құқықтағы жазаға тарту саясаты жүйесінде тиісті бағдарламаларды, заңнамалық жұмыстардың мерзімді және жылдық жоспарлары мен нормативтік құқықтық актілерді даярлау үшін негіз болып табылады.

Негізгі сөздер: жылжымайтын мүлік құқығын иелену, құқық бұзушылықтар үшін жауапкершілік, жаза, мемлекеттік қызметкер, лауазымды тұлға, сыбайлас жемқорлық, бас бостандығынан айыру, саясат, құқық.

Елімізді әлемдік деңгейдегі құқықтық мемлекеттер қатарында қалыптастырудағы заңнамалық дамыту мәселелері аясында іргелі мемлекеттік жобаларды дер кезінде даярлау және жүзеге асыру қуатты, бірегей қоғамдық қатынастарды реттеуші ретінде қолданыстағы мызғымас маңызын көрсетеді. Өйткені, қылмыстық заңнама реттеуші қасиеттерінің арқасында құқықтық құрал жүйелерінің бірі ретінде қоғамның өркендеу жағдайындағы тыныс-тіршілігі шешіледі.

Меншікке қарсы қылмыстар жалпы қылмыстың басым көпшілігін құрап отырады. Замауи технолоиялар арқылы ақпараттық жүйені пайдалана отырып, тұтынушылардың сенімін теріс пайдалану жолымен жасалынатын қылмыстар да белең алуда.

Осы еңбекті дайындау үшін негізгі материалдар Қазақстан Республикасы қылмыстық заңнамасан жетілдіру және жылжымайтын мүлік құқығын иеленуге қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтары үшін жаза тағайындау мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу, жаза тағайындау саясаты бойынша қазақстандық сот құқық қолдану практикасы болды. Мақалада автормен зерттеу барысында ғылыми танымның жалпы философиялық және

жеке әдістері қолданылды: диалектикалық, талдау және синтез, құрылымдық-функционалды, формальді-құқықтық, салыстырмалы-құқықтық және басқалар.

Еліміздегі қабылданған құқықтық реформалардың негізінде қолданыстағы конституциялық, қылмыстық және қылмыстық процестік құқық сияқты жетекші салалары одан әрі дамыды мемлекетіміздің құқықтық заңнамалары ең маңызды түрде өзгертілді, қазіргі таңда әлемдік қоғамдастықта қалыптасқан заманауи құқықтық қағидаттарға сәкес иерархиясы ерекшеленді.

Қазақстан Республикасының құқықтық саясатының 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасындағы Қылмыстық заңнаманың мақсаттарына қол жеткізу мәселелерін шешудің бірі ретінде қылмыстық құқық бұзушылықтың жаңа ұғымын тұжырымдау көрсетілген [1]. Ұсынылып отырған жаңа ұғым — жылжымайтын мүлік құқығын иеленуге қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтары үшін жаза тағайындау мәселелері. Бұл қылмыстық құқық бұзушылықтарда бой алдырған тұлғалардың басым көпшілігі мемлекеттік қызметтегі лауазым иелері не оған теңестірілген адамдар. Қылмыстық топтардың құрамында қылмыстық құқық бұзушылықты, сыбайлас жемқорлыққа қатысты, террористік, экстремистік қылмыстарды, сондай-ақ кәметке толмағандарға жыныстық тиіспеушілікке қарсы қылмыстарды жасағаны үшін кінәлі деп танылған және түзелу жолына түсуді қаламайтын бұрын сотталған адамдар үшін заңмен көзделген қатаң жазалау шараларын міндетті түрде талқылаудың және қолданудың қажеттілігін соттардың назарын аударуын заңнамаларда айқындаған [2]. Сонымен қатар, жасалған сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық үшін мемлекеттік қызметте лауазымдарды, лауазымдарды атқару құқығынан өмір бойына айыру түрінде қосымша жаза тағайындалады.

Құқықбұзушылықтың ең танымал саласы – меншікке қарсы қылмыстық құқықбұзушылық (жалпы қылмыстың 62,8 %-ы): 29,8 мың адам – бір жыл бұрынғыға қарағанда 19,7 %-ға аз. Сыбайлас жемқорлық қылмыстық құқық бұзушылықтары (2020 жылы 691, 2021 жылы 708) 2,5 %-ға көбейген. Сондай-ақ, құқық бұзушылардың жеке басына қарсы қылмыстық құқықбұзушылықтары және халықтың денсаулығы мен имандылыққа қарсы қылмыстық құқықбұзушылықтары «жоғары бағаланады» [3]. «Меншік құқығын» терминін «міндеттеме құқығына» ауыстыру мәнін азаматтық құқықтағы ұғымына сәйкес келетіндігін ұсынады [4]. Жылжымайтын мүлкіне қатысты жасалған ауыртпалылықтар мен заңды талаптар жайында мәліметтерден оның иесінің не пайдаланушысының бейхабар болуы қоғамдық қатынастардың шиеленісуіне, ол өз кезегінде тұлғалардың конституциялық құқықтарының шектелуіне әкеп соғады [5].

ҚР бойынша ұрлық (ҚР Қылмыстық кодексінің 188, 188-1-баптары бойынша)

Кезең	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Қазақстан	35 065	35 074	32 287	28 076	26 205	16 961	10 103	11 088	8 088	5 885

ҚР бойынша алаяқтық (ҚР Қылмыстық кодексінің 190-бабы бойынша)

Кезең	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Қазақстан	8 818	6 917	4 817	5 345	5 777	6 508	8 610	6 380	7 300	8 778

Жалпы статистика бойынша меншікке қарсы қылмыстардың ішіндегі алаяқтық қылмыстары 2023 жылдың қаңтар және ақпан айымен (7 300) салыстырғанда 2024 жылдың сәйкесінше кезеңінде 8 778 қылмыстық әрекеттер орын алған, яғни ол 20,2 %-ға өсіп отыр [6].

Сүрінбейтін тұяқ, жаңылмайтын жақ болмайтынын айқындайтын өмір заңы жоғары білікті болса да судьялардың іс-әрекеттерінен табылатыны анық. Дегенмен, жоғарғы тұрған инстанцияның көмегімен ақталып жататын фактілер де бар. Қазақстан Республикасының Жоғарғы соты кассациялық тәртіппен қысқартылған, соның ішінде заңсыз сотталу негізімен 2020 жылы – 23 адамға қатысты қылмыстық істі, 2021 жылдың 10 айында – 34 қылмыстық істі қараған.

Жалпы, Қазақстанда судьялардың адалдығы мен пара алу мәселесі үнемі өзекті. Аудандық, қалалық деңгейдегі соттардың шешімімен келіспейтін азаматтар өте көп. Мәселен, 2020 жылы төменгі сатыдағы соттардың сот актілерімен келіспеймін деген 6 875 адам, 2021 жылдың 9 айында 5 813 адам жоғарыдан араша сұрап, арыз жазған [7]. Бұны соттардың ашықтығы мен азаматтарымыздың өз құқықтарын әділетті заңнама шеңберінде қорғай алатын белгісі ретінде қарастырайық [8].

Чезаре Беккарианың пікірінше: «Заң — осы уақытқа дейін тәуелсіз, бір-бірінен оқшау өмір сүріп келген халықты қоғамға біріктіру мақсаты үшін қойылған шарт. Бірде-бір тұлға бостандығының бір бөлшегінен де айырылмас еді, тек қажеттік қана оған мәжбүр етеді. Адамның мемлекетке қиған бостандығының аз ғана бөлшегінің өзі, оның өзін басқалардың қорғауына жол береді. Сол аз үлестердің жиынтығы жазалау құқығын құрайды» [9]. Табиғи (рухани) саладағы саясат, адамзат табиғатына тән мәңгілік сезімге сүйенбеген болса, моральдың түбегейлі өзгеріске ұшырауына үміттенудің қажеті шамалы. Аталған сезімдерге бағынбайтын кез-келген заң, қарсыластарға тап келеді, олар түбінен алғанда күшті де. Бұнда тұлғалардың құқықтарын қорғау және сол үшін құқықтарды шектеу мәселелері қарастырылады. Сотталушы тұлғаның түзелуі деп, Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінде оның заңды түзелуін айтады. Сотталушы тұлғаның түзелуі — жазаны орындаудағы тиімді міндет болады.

Қылмыстылықтың жалпы және арнайы алдын алу шаралары – жазаның маңызды мақсаты. Жалпы алдын алу бағытында — жаза қорқытады, ал арнайы алдын алуда – қорқыту міндетті емес, ол түзетуге бағытталған және оны жүзеге асырады. Сазайын тарттыруды қылмыстық жазаның мақсаты ретінде тану, немесе танымау туралы ғалымдардың арасында пікірталас да бар. Қылмыстық жазада негізгі жатқан әлеуметтік әділеттілікті қалпына келтіру және жазаның сазайын тарттыру мазмұнымен байланыстылығы, жаза қылмыскер тұлғаның сазайын тарттыру мақсатын көздемейді. Тіпті қатал деген жазаның өзі тән және жан азабын шектіру үшін қолданылмайды. Жазаның жүзеге асырылуымен байланысты шектеулер әлеуметтік әділеттілікті орнатуды көздейді, - деген А.Н. Ағыбаев [10].

Дегенмен, заң саласындағы ғылыми әдебиеттерде бұл пікір жөнінде басқа да ойлар бар. Сазайын тарттыру – жазаның мақсаты деген бағытты ұстаушылардың бірі ресей ғалымы Карпец И.И. Оның пікірінше: «Жаза сазайын тарттырса белгілі бір мақсаттарға жетеді, онсыз болмайды да, яғни сазайын тарттыру – жазаның мақсаты, өлім жазасында, ұзақ мерзім бас бостандығынан айыруда сазайын тарттыру көрінеді [11]. Ғалым Н.А. Беляев те осы пікірді ұстанады: Кек алу жазаның мақсаты ретінде құқық бұзушыға өзі жасаған қылмыстық әрекеті үшін кек ретінде азап келтіру және шектеу [12]. Сазайын тарттыру — ол жазаның мақсаты емес деген бағытты Н.А. Стручков ұстанған [13]. Жаза тағайындау мәселелерінде кәсіби заңгерлердің маңыздылығын және оларды даярлау сұрақтары қазіргі таңның өзекті проблемаларына шетелдік тәжірибені пайдалану тиімділігін де ұмытпаған абзал [14]. Мемлекеттік биліктің бірден-бір бастауы – халық екенін ескерер болсақ, жаза тағайындау саясатында да алқабилер институтының алар орны ерекше [15].

Сонымен ғылыми пікірлерді саралай келе зерттеудің нәтижесі ретінде тұлғалардың, оның ішінде мемлекеттік емес және мемлекеттік қызметкерлердің заңмен қоғам жүктеген функционалды міндеттемелеріне деген жауапкершілікті арттыру, қатаңдату мақсатында келесідей жүзеге асыруға жататын жауаптылықтарды ұсынамыз.

201-1-бап. Жер құқығын иеленуге заңсыз кедергі келтіру немесе заңсыз шектеу

1. Айтарлықтай залал келтіріп, азаматтардың немесе ұйымдардың жер құқығын иеленуге қатысты құқықтарына заңсыз кедергі келтіруі немесе заңсыз шектеуі –

Мүлкі тәркіленіп, үш мың айлық есептік көрсеткішке дейін айыппұл салуға не сол мөлшерде түзеу жұмыстарына не бес жылға дейін мерзімге бас бостандығын шектеуге не сол мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады.

2. Осы баптың бірінші бөлігінде көзделген, бірнеше рет немесе адам өзінің қызмет бабын пайдалана отырып жасаған іс-әрекеттер –

мүлкі тәркіленіп, белгілі бір лауазымды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан өмір бойы айырып, үш жылдан жеті жылға дейін бас бостандығын шектеуге не сол мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады.

3. Осы баптың бірінші, екінші бөліктерінде көзделген іс-әрекеттер, егер оларды қылмыстық топ жасаса, сол сияқты аса ірі мөлшерде жасалса –

мүлкі тәркіленіп, белгілі бір лауазымды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан өмір бойы айырып, он екі жылға жылға дейін бас бостандығын айыруға жазаланады.

4. Осы баптың бірінші, екінші бөліктерінде көзделген іс-әрекеттер, егер оларды жауапты мемлекеттік лауазымды атқаратын адам жасаса –

мүлкі тәркіленіп, белгілі бір лауазымды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан өмір бойы айырып, он бес жылға жылға дейін бас бостандығынан айыруға жазаланады.

201-2-бап. Жылжымайтын мүлік құқығын иеленуге заңсыз кедергі келтіру немесе заңсыз шектеу

1. Айтарлықтай залал келтіріп, азаматтардың немесе ұйымдардың жылжымайтын мүлік құқығын иеленуге қатысты құқықтарына заңсыз кедергі келтіруі немесе заңсыз шектеуі –

Мүлкі тәркіленіп, бес мың айлық есептік көрсеткішке дейін айыппұл салуға не сол мөлшерде түзеу жұмыстарына не жеті жылға дейін мерзімге бас бостандығын шектеуге не сол мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады.

2. Осы баптың бірінші бөлігінде көзделген, бірнеше рет немесе адам өзінің қызмет бабын пайдалана отырып жасаған іс-әрекеттер –

мүлкі тәркіленіп, белгілі бір лауазымды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан өмір бойы айырып, бес жылдан он жылға дейін бас бостандығын шектеуге не сол мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады.

3. Осы баптың бірінші, екінші бөліктерінде көзделген іс-әрекеттер, егер оларды қылмыстық топ жасаса, сол сияқты аса ірі мөлшерде жасалса –

мүлкі тәркіленіп, белгілі бір лауазымды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан өмір бойы айырып, он екі жылға жылға дейін бас бостандығын айыруға жазаланады.

4. Осы баптың бірінші, екінші бөліктерінде көзделген іс-әрекеттер, егер оларды жауапты мемлекеттік лауазымды атқаратын адам жасаса –

мүлкі тәркіленіп, белгілі бір лауазымды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан өмір бойы айырып, он бес жылға жылға дейін бас бостандығынан айыруға жазаланады.

Қалыптасқан жағдайда ҚР ҚК 201-1 және 201-2-баптарының таяу болашақта қолданысқа ие болуы қажет. Себебі, меншік құқығын иелену заңнамасын бірнеше рет бұзу фактілері осы әрекеттің қоғамдық қауіптілік дәрежесін едәуір арттырады, төленбеген салықтардың мөлшерін көбейтеді, қоғам субъектілерінің (халық) пен билік арасындағы байланысты шиеленістіреді, осыған байланысты саралаудағы «бірнеше рет» түріндегі белгісі қолдану анағұрлым тиімді болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының құқықтық саясатының 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Президентінің 2021 жылғы 15 қазандағы № 674 Жарлығы // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U2100000674>
2. Қылмыстық жаза тағайындаудың кейбір мәселелері туралы Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2015 жылғы 25 маусымдағы № 4 нормативтік қаулысына өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2017 жылғы 22 желтоқсандағы № 13 нормативтік қаулысы // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P170000013S>.
3. https://kaz.tengrinews.kz/kazakhstan_news/kazakhstan-sottalgandar-sanyi-boyyinsha-alemdk-reytingte-98-328717/
4. Петров С. Хищение чужого имущества или приобретение права на него путем обмана: уголовно-правовая оценка и совершенствование правовой регламентации: Дис. ... канд. юрид. наук. — Калининград, 2015. — 262 с.
5. Атаханова Г., Маликова С., Бижан Н., Жумадилова Н., Советхан С. Жылжымайтын мүлік құқығын иеленуге қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтардың негізгі себептері мен шарттары // ҚазҰУ Хабаршысы. Заң сериясы — 2023. — № 105 (1).
6. <https://qamqor.gov.kz/crimestat/indicators/criminal>
7. Bizhan N.R., Sabirov A.I., Rakhmetova G., Dairabaeva G., Beisembayeva A., & Kanybekov A. Features of the Prevention of Entrepreneurial Offenses in the Formation of a Legal State. Journal of Law and Sustainable Development. — 2023. — № 11(10), e1009. <https://doi.org/10.55908/sdgs.v11i10.1009>
8. Сочинение Платона. — СПб., 1841.
9. Аристотель: Сочинения в 4-х томах. Т. 4. / Перев. и ред. Д.А. Доватура. — М., 1983. — 830 с.
10. Ағыбаев А.Н. Қылмыстық құқық: Оқулық. — Алматы: Жеті жарғы, 1998. — 285 б.
11. Карпец И.И. Наказание. Социальные, правовые и криминологические проблемы. — М., 1973. — 287 с.
12. Беляев Н.А. Цели наказания и средства их достижения в исправительно-трудовых учреждениях. — Л., 1963. — 186 с.
13. Стручков Н.А. Уголовная ответственность и ее реализация в борьбе с преступностью. — Саратов, 1978.
14. Бижан Н.Р., Бекимбетов Т.Б., Каныбеков А.Ш. Тәуелді тұлғаларды пайдаланған ұйымдасқан және халықаралық қылмыстық құқық бұзушылықтар үшін жаза мәселелері // Қазақстан Республикасы ПМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының «Хабаршы — Вестник» журналы. — 2023. — № 4 (82) — 82–88 б.
15. Бижан Н.Р., Бекимбетов Т.Б., Сабиров А.И. Кәсіби заңгерлерді даярлаудың мәселелері. // Қазақстан Республикасы ПМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының «Хабаршы — Вестник» журналы. № 4 (82) — 89–95 б.

Қаныбеков А.Ш.,
старший преподаватель, магистр права
(e-mail: adilbek.kanybekov072@mail.ru);

Бижан Н.Р.,
доцент кафедры правоведения и истории, кандидат юридических наук
(e-mail: bizhan.72@mail.ru);

Сабиров А.И.,
старший преподаватель кафедры права,
кандидат юридических наук
(Центрально-Азиатский инновационный университет,
г. Шымкент, Республика Казахстан, e-mail: sabrov_8109@mail.ru)

Проблемы наказания за уголовные правонарушения против приобретения прав на недвижимое имущество

Аннотация. Статья посвящена решению вопросов достижения целей уголовного законодательства Указа Президента Республики Казахстан от 15 октября 2021 года № 674 «Об утверждении Концепции правовой политики Республики Казахстан до 2030 года», совершенствованию уголовного законодательства и практики его применения с учетом требований международно-правовых стандартов в области прав человека, противодействия преступности и особенностей национальной правовой системы, а также на основе формулировки нового понятия уголовного правонарушения. Уголовные правонарушения в предлагаемом в статье новом понятии-уголовные правонарушения против приобретения прав на недвижимое имущество. Это понятие в уголовном законодательстве, защищающее от посягательств на права лиц как в процессе перехода от временного пользования к праву собственности, так и направлено на защиту конституционных прав человека и граждан. Он также требует новых решений, касающихся изучения содержания и сущности современного уголовного правонарушения, его функций и социальной ценности, механизма, эффективности правового регулирования, применения и осуществления права, что позволяет глубже раскрыть взаимосвязь данной правовой формы с содержанием других регулируемых общественных отношений. Это является основой для подготовки соответствующих программ, периодических и годовых планов законодательной работы и нормативных правовых актов в системе карательной политики страны в уголовном праве.

Ключевые слова: владение недвижимым имуществом, ответственность за правонарушения, наказание, государственный служащий, должностное лицо, коррупция, лишение свободы, политика, право.

A.Sh. Kanybekov,
Senior Lecturer, Central Asian Innovative University, Master of Laws
(e-mail: adilbek.kanybekov072@mail.ru);

N.R. Bizhan,
Associate Professor of the Department of Law and History, Candidate of Legal Sciences
(e-mail: bizhan.72@mail.ru);

A.I. Sabirov,
Senior lecturer of the Department of Law, candidate of legal sciences
(Central Asian Innovative University, Republic of Kazakhstan, the city of Shymkent,
e-mail: sabirov_8109@mail.ru)

Problems of punishment for criminal offenses against the acquisition of rights to real estate

Annotation. The article is devoted to solving the issues of achieving the goals of criminal legislation of the Decree of the President of the Republic of Kazakhstan dated October 15, 2021 № 674 «On approval of the Concept of Legal Policy of the Republic of Kazakhstan until 2030», improving criminal legislation and the practice of its application, taking into account the requirements of international legal standards in the field of human rights, combating crime and the peculiarities of the national legal system, and also- also based on the formulation of a new concept of a criminal offense. Criminal offenses in the new concept proposed in the article are criminal offenses against the acquisition of rights to immovable prop-

erty. This concept in criminal legislation protects against encroachments on the rights of persons both in the process of transition from temporary use to ownership, and is aimed at protecting the constitutional rights of people and citizens. It also requires new solutions concerning the study of the content and essence of a modern criminal offense, its functions and social value, mechanism, effectiveness of legal regulation, application and exercise of law, which allows to reveal more deeply the relationship of this legal form with the content of other regulated public relations. This is the basis for the preparation of relevant programs, periodic and annual plans of legislative work and regulatory legal acts in the system of punitive policy of the country in criminal law.

Keywords: ownership of real estate, responsibility for offenses, punishment, civil servant, official, corruption, imprisonment, politics, law.

УДК 343.98

Кондратьев И.В.,

профессор кафедры уголовного процесса,

кандидат юридических наук, доцент

(e-mail: caterinka_2002@mail.ru);

Сулейменов Т.Н.,

начальник кафедры уголовного процесса,

кандидат юридических наук, полковник полиции

(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,

г. Караганда, Республика Казахстан, e-mail: temirlan_suleymenov@mail.ru)

Теоретические аспекты моделирования: новые направления исследования

Аннотация. Метод моделирования широко применяется в различных научных областях, таких как физика, биология, экология, социология, экономика и др. Он является мощным инструментом для анализа сложных систем и предсказания их поведения. Сущность метода заключается в построении модели изучаемого объекта, ее исследовании и последующей экстраполяции полученных результатов на оригинал. При этом следует отметить, что экстраполяция (перенос) знаний, полученных при исследовании модели, на оригинал, осуществляется по правилам аналогии, которая дает вероятностное знание. Чтобы это знание было достоверным, необходимо соблюсти ряд условий. К их числу относятся верное определение всех существенных в каждом конкретном случае признаков моделируемого объекта, адекватное отражение их в модели и тщательное ее исследование. Соблюдение этих условий при моделировании обеспечит получение истинного знания об оригинале.

Ключевые слова: метод моделирования, исследование, вещественные доказательства, планирование, расследование, практическая деятельность, уголовные дела, анализ.

Являясь общенаучным методом познания и практической деятельности, моделирование широко применяется практически во всех отраслях науки и техники. Метод моделирования в науке представляет собой общий подход к исследованию, в котором используются различные типы моделей для анализа, объяснения, предсказания и понимания различных явлений и процессов в природе, обществе или других областях знаний. Метод моделирования является мощным инструментом для анализа сложных систем и предсказания их поведения и широко применяется в различных науках, таких как физика, биология, экология, социология, экономика и др.

Однако в каждой из них оно имеет свои особенности, определяемые объектом, целями, задачами, условиями познания. Имеет свои особенности и моделирование в науке криминалистике [1]. Общенаучный метод моделирования представляет собой комплексный и системный подход, включающий в себя применение различных методов и анализа, интерпретации и предсказания деталей преступлений. Еще в большей степени эти особенности проявляются в расследовании преступлений, являющемся специфической формой практической деятельно-

сти. А. В. Дулов, рассматривая значение общих методов в расследовании по уголовному делу, писал: «этот метод (*моделирование* — И. К., Т.С.) используется и для построения системы действий самого следователя. В этом случае вся совокупность будущих действий представляется в виде единой модели деятельности» [2].

В криминалистической литературе, следственной, экспертной, оперативно-розыскной практике используют различные виды моделирования, однако наиболее часто его классифицируют на материальное и мысленное (идеальное). Каждый из указанных видов в силу специфики расследования как процесса познания имеет свою сферу применения. Материальное моделирование в связи с этим выступает в специфической форме криминалистической реконструкции. Роль и значение материальных моделей определяются характером информации, использованной для их построения, уровнем сходства с оригиналом, достигнутым при построении модели, а также назначением модели и особенностями ее использования при проведении следственных действий и судебных экспертиз. В связи с этим они могут являться производными вещественными доказательствами или, не являясь таковыми, использоваться при проведении следственных действий и судебных экспертиз для обеспечения доказательственного значения их результатов. Специальные знания, которые применяются в уголовном судопроизводстве, характеризуются научной обоснованностью, надежностью, возможностью применения их результатов для решения процессуальных задач. Они нужны для поиска, выявления, получения, закрепления фактических данных, подлежащих установлению в процессе доказывания [3, 91]. Мысленное же моделирование является эффективным методом планирования расследования; успешно используется оно и в криминалистическом прогнозировании.

Сущность метода моделирования заключается в построении модели изучаемого объекта, ее исследовании и последующей экстраполяции полученных результатов на оригинал. При этом следует отметить, что экстраполяция (перенос) знаний, полученных при исследовании модели, на оригинал, осуществляется по правилам аналогии, которая дает вероятное знание. Чтобы это знание было достоверным, необходимо соблюсти ряд условий. К их числу относятся верное определение всех существенных в каждом конкретном случае признаков моделируемого объекта, адекватное отражение их в модели и тщательное ее исследование. Соблюдение этих условий при моделировании обеспечит получение истинного знания об оригинале.

Структура мысленного моделирования во многом сходна со структурой материального моделирования, но имеет и определенные отличия, обусловленные спецификой построения мысленных моделей, их функционирования, экстраполяции знаний о модели на оригинал. По нашему мнению, в структуре мысленного моделирования следует выделить следующие элементы: 1) формулирование задачи; 2) построение, формирование мысленного образа моделируемого объекта по соответствующим источникам сведений о нем; 3) воплощение, материализация мысленного образа в словесно-логической или иной форме; 4) изучение мысленной модели посредством мысленного эксперимента или других методов; 5) оценка полученного знания, определение его соответствия знанию о моделируемом объекте с целью принятия оптимального решения.

При этом следует обращать внимание на значение для результатов моделирования материального воплощения мысленного образа моделируемого объекта. Мысленный образ, существующий в голове субъекта познания, является результатом познания «для себя», не обладает свойством наглядности. Чтобы знания о моделируемом объекте, доступные в виде мысленного образа только субъекту познания, стали доступными и другим лицам, их необходимо воплотить в тексте, плане, схеме, графике и т. п. В этом случае исследование модели, мысленные эксперименты с ней станут доступными наряду с субъектом познания и другим лицам. Последнее обстоятельство представляется очень важным, особенно при моделировании

объектов системы «преступление», поскольку знание при расследовании преступлений может, а в отношении объектов указанной системы — и должно выступать в форме доказывания.

В литературе высказана точка зрения, согласно которой мысленная модель является мысленным образом моделируемого объекта. Так, М. Н. Хлынцов отмечал: «Представление об объектах и явлениях окружающей действительности, воспринимаемых с помощью органов чувств, носит образный характер. Запечатлеваемые в мозгу образы предметов и явлений имеют определенную пространственную, структурную выраженность, отражают их свойства в статическом и динамическом состояниях, представляют собой их мысленные модели» [4, 50].

В. А. Штофф рассматривал модель как образ оригинала, но образ не психический, а гносеологический, возникший в результате не непосредственного отражения, а высшей формы отражения — человеческого познания [5]. То есть образ и модель — понятия не тождественные. Мысленный образ, возникший в результате восприятия объекта, отражает далеко не все, а только некоторые его свойства. Это обусловлено как объективными, так и субъективными причинами. Поэтому в мысленном образе могут отсутствовать такие свойства объекта, которые являются весьма существенными с точки зрения задач познания. Содержание мысленной модели, которую «строит» следователь, богаче по содержанию и отличается большей объективностью отображения моделируемого объекта. Мысленную модель, например, внешнего облика преступника следователь создает на основе информации о нем, полученной не только из показаний разных лиц, но также из следов на месте происшествия, в результате чего достигается большее сходство модели с моделируемым объектом. Этому способствуют сопутствующие процессу создания модели оценка информации, содержащейся в различных источниках, ее отбор и логические операции, осуществляемые в процессе построения мысленной модели. А. И. Баянов, исследуя вопрос об иерархии мысленных моделей в расследовании, пишет: «В качестве основной модели выступает информационная модель расследуемого события (модель системы «преступление» по нашей терминологии — И. К., Т.С.). Это модель первого порядка (подчеркнуто нами — И. К., Т.С.). Информационные модели следственной и тактической ситуации (мы называем их моделями системы «расследование» — И. К., Т.С.) относятся к модельным построениям второго порядка (подчеркнуто нами — И. К., Т.С.). Они выполняют более частные функции, связанные с выбором эффективного управления процессом расследования в целом, отдельными его актами» [6]. В расследовании преступлений как практической деятельности, содержанием которой в гносеологическом плане являются поиски истины, самыми общими объектами познания являются две взаимосвязанные системы — «преступление» и «расследование» [7].

Между понятиями моделей системы «преступление» и системы «расследование» существуют, по мнению А. И. Баянова, отношения подчинения. Однако это ошибочное суждение, что становится очевидным, если рассмотреть содержание указанных моделей. Основным содержанием модели системы «преступление» является общая картина и обстоятельства расследуемого события, в то время как содержание модели системы «расследование» — пути и средства познания расследуемого преступления. Как отмечает Н. И. Кондаков, «при оперировании подчиненными понятиями надо знать следующие правила: 1) подчиненное понятие — это видовое понятие, а подчиняющее понятие — это родовое понятие; 2) то, что присуще подчиняющему понятию, то присуще и подчиненному понятию...» [8]. Оба рассматриваемых понятия являются видовыми по отношению к их общему родовому понятию — «модель в расследовании преступлений», т.е. между ними существуют отношения соподчинения. Поэтому обе эти модели выступают как модели первого порядка, в которые входят модели второго и т. д. порядка — модели обстановки происшествия, преступника; модели следственной ситуации, тактической комбинации и т. д.

Мысленные модели системы «расследование» выступают, как правило, как перспективные модели, однако некоторые из них могут строиться для познания событий прошлого, например, в случаях принятия к производству ранее расследовавшегося другим следователем уголовного дела, для оценки процесса расследования приостановленного уголовного дела и выявления ошибок и т. д. Мысленные модели, таким образом, выступают как результат познания, а моделирование — как средство познания, как его процесс.

Перспективное мысленное моделирование относится, в основном, к системе «расследование». В структуру мысленной модели этого вида входят, по мнению авторов, версии (общие и частные — в зависимости от вида модели) и представления следователя о путях и средствах решения поставленных познавательных задач. Такая мысленная перспективная модель получает материальное воплощение в плане расследования в целом, тактической или оперативно-тактической комбинации, конкретного следственного действия. Мысленные перспективные модели этого вида позволяют решить ряд задач, к числу которых, как мы считаем, относятся совершенствование планирования и организации расследования по конкретному уголовному делу, планирование и осуществление тактических комбинаций, отдельных следственных действий.

Необходимо отметить, что осознанное применение метода моделирования при расследовании преступлений с учетом требований уголовно-процессуального закона Республики Казахстан и рекомендаций науки криминалистики позволит расширить сферу применения этого общенаучного метода познания, избежать ошибок и устранить недостатки как в получении новых доказательств, так и при проверке имеющихся доказательств и — в конечном итоге — привлечь к уголовной ответственности виновных лиц.

Что касается дальнейшего более глубокого исследования аспектов моделирования при расследовании преступлений, оно позволит решить ряд спорных и еще неразработанных теоретических вопросов применения моделей в деятельности следователя, определить их значение в применении информационных технологий, статистических методов, математических моделей и других средств для более эффективного расследования преступлений. Вот несколько аспектов моделирования, которые могут быть, на наш взгляд, применены в этом контексте:

1) анализ данных и статистика: использование статистических методов для анализа данных о преступлениях может помочь выявить закономерности, тренды и общие характеристики. Это, в свою очередь, будет способствовать выявлению потенциальных участников, методов и мест совершения преступлений;

2) прогностическое моделирование: моделирование может помочь в создании прогностических моделей, предсказывающих вероятность совершения преступлений в определенных районах, или типов преступлений. Это позволит лучше распределять ресурсы правоохранительных органов;

3) сетевой анализ: использование сетевого анализа помогает выявлять связи между различными лицами, организациями или событиями, что может быть полезно при расследовании организованной преступности;

4) моделирование места преступления: виртуальное воссоздание места преступления с использованием технологий виртуальной реальности может помочь следователям лучше понимать ход событий и принимать более обоснованные решения;

5) использование искусственного интеллекта (ИИ): алгоритмы машинного обучения и искусственного интеллекта могут быть использованы для автоматизации анализа больших объемов данных и выявления закономерностей, которые могли бы остаться незамеченными человеческим глазом;

6) геоинформационные системы (ГИС): использование ГИС позволяет визуализировать и анализировать преступления на картах, что может помочь в выявлении географических закономерностей преступности.

В заключение отметим, что указанными положениями не исчерпывается круг проблем, связанных с различными аспектами применения моделирования как в расследовании преступлений, так и в методологии криминалистики и других ее разделах, и полагаем необходимым продолжить научные исследования, изучение и обобщение передовой практики правоохранительных органов в этом направлении.

Список использованной литературы:

1. Лузгин И. М. Моделирование при расследовании преступлений. — М., Юрид. лит., 1981; Густов Г. А. Моделирование в работе следователя. — Л., 1980; Хлынцов М. Н. Криминалистическая информация и моделирование при расследовании / Под ред. В. Г. Власенко. — Саратов: Изд-во Саратовск. ун-та, 1982; Волчецкая Т. С. Моделирование как метод познания истины при расследовании преступлений (теоретические проблемы) // Проблемы криминалистической теории и практики: Сб. науч. тр. — М.: Юрид. ин-т МВД России, 1995. С. 24–34. Лаврухин С. В. Криминалистическое моделирование поведения преступника в стадии возбуждения уголовного дела // Правоведение. — 2001. — № 4. — С. 139–147.
2. Дулов А. В. Тактические операции при расследовании преступлений. — Минск, 1979. — С. 38.
3. Фурман Я. В. Некоторые аспекты использования специальных знаний. // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2021. — № 1 (71). — С. 91–92.
4. Хлынцов М. Н. Криминалистическая информация и моделирование при расследовании / Под ред. В. Г. Власенко. — Саратов: Изд-во Саратовск. ун-та, 1982. — С. 51.
5. Штофф В. А. Моделирование и философия. — М. — Л.: Наука, 1966.
6. Баянов А. И. Виды и иерархия идеальных (мысленных) моделей, функционирующих в процессе расследования преступлений // Актуальные проблемы государства и права в современный период. — Томск, 1981. — С. 251.
7. Волчецкая Т. С. Криминалистическая ситуалогия / Под ред. проф. Н. П. Яблокова. — Калининград: Изд-во Калининградск. ун-та, 1997. — С. 131.
8. Кондаков Н. И. Логический словарь-справочник. — М.: Наука, 1975. — С. 450.

Кондратьев И. В.,

*қылмыстық процесс кафедрасының профессоры,
заң ғылымдарының кандидаты, доцент
(e-mail: caterinka_2002@mail.ru);*

Сүлейменов Т. Н.,

*қылмыстық процесс кафедрасының бастығы,
заң ғылымдарының кандидаты, полиция полковнигі
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., e-mail: temirlan_suleymenov@mail.ru)*

Модельдеудің теориялық аспектілері: зерттеудің жаңа бағыттары

Аннотация. Мақалада модельдеудің теориялық аспектілері қарастырылады. Модельдеу әдісі физика, биология, экология, әлеуметтану, экономика және т. б. сияқты әртүрлі ғылыми салаларда кеңінен қолданылады. Модельдеу әдісінің мәні зерттелетін объектінің моделін құру, оны зерттеу және алынған нәтижелерді түпнұсқаға экстраполяциялау болып табылады. Айта кету керек, модельді түпнұсқаға зерттеу кезінде алынған білімді экстраполяциялау (беру) ықтимал білім беретін ұқсастық ережелеріне сәйкес жүзеге асырылады. Бұл білім сенімді болуы үшін бірқатар шарттарды сақтау қажет. Олардың қатарына модельдік объектінің барлық нақты белгілерінің дұрыс анық-

тамасы, олардың модельде барабар көрінісі және оны мұқият зерттеу жатады. Модельдеу кезінде осы шарттарды сақтау түпнұсқа туралы шынайы білім алуды қамтамасыз етеді.

Негізгі сөздер: модельдеу әдісі, зерттеу, заттай дәлелдемелер, жоспарлау, тергеу, практикалық қызмет, қылмыстық істер, талдау.

I.V. Kondratyev,

Professor of the Department of Criminal Procedure,

Candidate of Legal Sciences, Associate Professor

(e-mail: caterinka_2002@mail.ru);

T.N. Suleimenov,

Head of the department of criminal procedure,

Candidate of Legal Sciences, Police Colonel

*(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: temirlan_suleymenov@mail.ru)*

Theoretical aspects of modeling: new research areas

Annotation. This article discusses the theoretical aspects of modeling. Modeling in science is a general approach to research that uses various types of models to analyze, explain, predict, and understand various phenomena and processes in nature, society, or other fields of knowledge. The modeling method is widely used in various scientific fields, such as physics, biology, ecology, sociology, economics, etc. It is a powerful tool for analyzing complex systems and predicting their behavior. The essence of the modeling method is to build a model of the object being studied, study it and then extrapolate the results obtained to the original. It should be noted that the extrapolation (transfer) of knowledge obtained from studying the model to the original is carried out according to the rules of analogy, which gives probable knowledge. For this knowledge to be reliable, a number of conditions must be met. These include the correct determination of all the features of the modeled object that are significant in each specific case, their adequate reflection in the model and its thorough study. Compliance with these conditions during modeling will ensure obtaining true knowledge about the original.

Keywords: modeling method, research, physical evidence, planning, investigations, practical activities, criminal cases, analysis.

УДК 343.1

Конырбаева Д.Т.,

старший преподаватель кафедры правовых дисциплин, магистр юриспруденции

(Северо-Казахстанский университет им. М. Козыбаева,

г. Петропавловск, Республика Казахстан, e-mail: science_future@mail.ru);

Искакова Б.Е.,

доцент кафедры криминалистики,

магистр юридических наук, подполковник полиции

(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,

г. Караганда, Республика Казахстан, e-mail: bakytghul.iskakova.1981@mail.ru)

Проверка информации о совершенном уголовном правонарушении: правовые основы регламентации в уголовно-процессуальном законодательстве Республики Казахстан

Аннотация. Научная статья посвящена рассмотрению практических вопросов применения уголовно-процессуальных положений о начале досудебного производства в Республике Казахстан. В частности, исследуются проблемы существования 24-часового периода проверки информации о совершенном уголовном правонарушении. Отражаются коллизии, установленные в ходе анализа положений ст. 179 УПК РК, касающиеся начала досудебного расследования. Авторы отмечают, что на сегодня существует рассогласованность правоприменительной практики и теоретических

положений о начале досудебного расследования, что влечет неэффективность действующих положений уголовно-процессуального законодательства. Указывается, что в нормах УПК РК отсутствуют положения о предварительной проверке заявлений и сообщений об уголовном правонарушении, которые, тем временем, имеются в Приказе Генерального Прокурора РК № 89, что ставит под сомнение систему иерархии нормативных правовых актов. В заключение авторы предлагают внести изменения в действующий Уголовно-процессуальный кодекс в целях его совершенствования.

Ключевые слова: уголовный процесс, досудебное производство, доследственная проверка, единый реестр досудебных расследований, книга учета информации, регистрация, фиксация, расследование, заявление или сообщение об уголовном правонарушении.

В контексте стратегического документа «Стратегия Казахстан — 2050», ещё в 2012 году, Президентом Республики Казахстан было выделено ключевое направление для дальнейшего развития государства, а именно — реформирование уголовного и уголовно-процессуального законодательства. Данное направление предполагало фундаментальную переработку существующей системы уголовного судопроизводства с целью её модернизации в соответствии с концептуальными подходами. Основная цель данных реформ — достижение такого уровня правоприменения, который бы эффективно отвечал на вызовы современности, учитывая динамично меняющуюся социальную, экономическую и политическую обстановку в мире и внутри страны [1].

Проблематика обеспечения защиты прав и законных интересов лиц, вовлекаемых в сферу уголовного судопроизводства, занимает важное место в современном юридическом дискурсе. Данная тема регулярно находит отражение в ежегодных обращениях Президента Республики Казахстан, что подчеркивает ее значимость и актуальность на национальном уровне. Данный факт указывает на признание государством необходимости совершенствования правовых механизмов защиты, а также адаптации нормативной базы к меняющимся условиям и требованиям современности для обеспечения эффективной защиты основополагающих прав граждан [2]; [3].

С января 2015 года начал действовать обновленный Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан, принятие которого было мотивировано стремлением к оптимизации процессов в рамках уголовного судопроизводства и укреплению защиты конституционных прав и свобод граждан. В числе ключевых нововведений следует выделить отмену этапа возбуждения уголовного дела, что было направлено на упрощение процедур, существовавших на досудебной стадии и обеспечение более четкой структурированности уголовного процесса. Данная реформа подразумевала не только упрощение процедурного механизма, но и повышение эффективности правосудия в целом.

Кроме того, в рамках реформ была внедрена новая система регистрации заявлений и сообщений, заметно отличающаяся от предыдущей практики, применяемой до конца 2014 года. Такое изменение представляло собой значительный шаг в направлении повышения доступности и прозрачности правовой системы, а также укрепления доверия граждан к механизмам уголовного преследования.

Однако некоторыми казахстанскими и зарубежными процессуалистами до сих пор отмечается наличие проблем в исследуемой сфере [4]; [5, 25]; [6, 160]; [7], в особенности, в правоприменительной практике.

Во-первых, не смотря на то, что в Уголовно-процессуальном кодексе нет ни единого упоминания о существовании предварительной проверки, таковая имеется. Её порядок закреплён в Приказе Генерального Прокурора РК № 89 [8], что, на наш взгляд, ставит всю систему иерархичности нормативных правовых актов под сомнение.

Во-вторых, несмотря на законодательные требования УПК РК, связывающие начало досудебного расследования с моментом внесения сведений в Единый Реестр Досудебных Расследований (ЕРДР), на практике выделяется предварительная стадия фиксации этих данных в

книге учета информации (КУИ). Данный процесс, упомянутый в приказе ГП РК № 89, представляет собой начальный этап фиксации информации, что является дополнительным шагом в процедуре досудебного расследования, не отраженном напрямую в УПК РК.

В-третьих, как показывают результаты данных эмпирического исследования, большинство материалов, поступающих в правоохранительные органы, изначально фиксируется в КУИ и только после предварительной проверки, информация вносится в ЕРДР. Так, опрос действующих сотрудников, осуществляющих досудебное производство, показал, что в 100 % случаев, поступившее сообщение или заявление проходит этап фиксации в КУИ, которая представляет собой часть информационной базы ЕРДР, т. е. её первую фазу. В последующем, дальнейшие сведения (принятие процессуального решения по поступившей информации) могут быть перенесены в ЕРДР незамедлительно, но не позднее 24 часов.

Следует обратить внимание на то, что проблемы правоприменительной практики, в особенности работы с системой ЕРДР не затрагиваются учеными-процессуалистами, поскольку данные вопросы требуют изучения практики «изнутри», уделяя меньше внимания каким-либо теоретическим аспектам. В свою очередь, на сегодняшний день, при работе с базой ЕРДР, составляются исключительно электронные документы, поэтому большинством ученых-теоретиков, начало досудебного расследования понимается как юридический факт внесения сведений в базу ЕРДР, что на самом деле таковым не является. В данном случае, мы наблюдаем рассогласованность правоприменительной практики и теоретических положений о начале досудебного расследования, что приводит к неэффективности существующих уголовно-процессуальных положений.

Таким образом, практика показывает, что невозможно внести сведения в основную базу ЕРДР, т. е. получить номер уголовного дела (досудебного расследования), без фиксации информации в КУИ.

С учетом изложенного, отмечаем, что сама база ЕРДР разделена на два этапа:

Фиксация информации в КУИ;

Принятие одного из решений, предусмотренных УПК РК.

Справедливо сделать заключение о том, что предварительная (доследственная) проверка, несмотря на реформирование УПК РК в 2015 году, на сегодняшний день имеет место быть. Кроме того, о данной проблеме указывают в своих научных трудах некоторые казахстанские исследователи [9]; [10].

В этой связи, несмотря на наличие изменений в процедуре начала расследования, а также изменений, связанных с дифференциацией и унификацией процессуальной формы расследования, трехэтапная структура стадийности до сих пор сохранена в уголовном процессе Республики Казахстан.

Следующий момент, на что мы бы хотели обратить внимание – являются изменения, введенные в 2017 году в ч. 1 ст. 179 УПК РК [11]. Изменения коснулись того, что не всегда поступающая информация об уголовном правонарушении может регистрироваться в ЕРДР. То есть, в 2017 году положения породили другие виды решений, которые принимаются по поступившему заявлению или сообщению об уголовном правонарушении.

Кроме того, по нашему мнению, редакция статьи 179 УПК РК вообще выглядит противоречивой, относительно самих частей данной статьи.

Авторскую позицию мы обосновываем следующим:

В ч. 1 указано, что началом досудебного расследования является принятие решения о регистрации заявления, сообщения об уголовном правонарушении в Едином реестре досудебных расследований либо первое неотложное следственное действие. В этой связи предусматривается два способа начала досудебного расследования, но при этом, следующие абзацы данной части предусматривают иные решения, не связанные с Регистрацией в ЕРДР. Данная часть, противоречит ч. 3 этой же статьи, где указывается, что досудебное расследование обя-

зательно по всем заявлениям, сообщениям об уголовных правонарушениях, за исключением дел частного обвинения;

Далее, ч. 4 этой же статьи предусматривает ещё другие виды решений — передача сопроводительным письмом в соответствующий уполномоченный государственный орган или должностному лицу, в случае если в заявлении или сообщении содержится информация о признаках административного правонарушения либо дисциплинарного проступка. Таким образом, и данная часть противоречит ч. 3 ст. 179 УПК РК;

В ч.5 анализируемой нормы указывается ещё один вид решения, такой как передача по подсудности, если в поступившей информации содержатся признаки, по которым уголовное преследование осуществляется в частном порядке. При этом не указывается тот факт, что изначально такая информация фиксируется в КУИ. Данное положение также противоречит ч.3 ст. 179 УПК РК, поскольку на наш взгляд, органы досудебного расследования обязаны зарегистрировать факт в ЕРДР, т.е. начать досудебное производство и при установлении фактов, что уголовное преследование осуществляется в частном порядке, направить материалы уголовного дела в суд (по подсудности);

Вышеуказанная авторская позиция связана с тем, что в ч. 6 ст. 179 УПК РК указывается, что производство неотложных следственных действий не препятствует рассмотрению заявления, сообщения в порядке, предусмотренном ч. 4 (информация о совершении административного или дисциплинарного проступка) и ч. 5 (дела частного производства) ст. 179 УПК РК. На наш взгляд, учитывая, что производство неотложного следственного действия является альтернативным способом начала досудебного производства, рассматриваемая ч. 6 ст. 179 УПК РК противоречит ч. 3 ст. 179 УПК РК.

По аналогии с вышеуказанным, на наш взгляд, если не совершенствовать положения УПК РК, процессуально узаконив этап предварительной проверки, законным и справедливым будет являться регистрация такого заявления в ЕРДР (что и предусмотрено УПК РК) и последующая передача материалов в уполномоченный орган, с принятием решения о прекращении уголовного дела в связи с отсутствием состава уголовного правонарушения. Таким образом, будут исключены факты непризнания собранных доказательств по уголовному делу, поскольку опять же, в соответствии с УПК РК, предварительная проверка материалов (в течение 24 часов) не существует.

Следует подчеркнуть, что отсутствие в УПК РК предписаний и процедур, которые являются основой для проведения предварительной проверки заявлений и сообщений об уголовных правонарушениях, не способствует укреплению принципов законности. Напротив, это создает препятствия для обеспечения согласованности в применении законодательства. Более того, исход дела и эффективность достижения целей уголовного процесса в значительной мере определяются корректностью процедурного оформления и закрепления информации, полученной в ходе первоначальной проверки. Таким образом, эффективность уголовного судопроизводства начинается с первичного этапа сбора и оформления доказательственной базы.

Кроме того, подробный анализ ст. 179 УПК РК, позволяет констатировать тот факт, что поступление заявления или сообщения об уголовном правонарушении в органы уголовного преследования не дает никаких гарантий того, что будет начато досудебное расследование. Представленные аргументы указывают на то, что существующая в рамках казахстанского уголовно-процессуального законодательства двухступенчатая процедура (начальная фиксация информации и последующая её регистрация) может привести к ситуации, когда заявителю сообщается об отказе в инициировании досудебного расследования по его обращению. Данное, в свою очередь, может нарушать процессуальные гарантии, обеспечиваемые законодательством. Таким образом, вопрос соблюдения процессуальных норм и предоставления государственных гарантий при рассмотрении заявлений и сообщений об уголовном правонарушении является особенно актуальным в контексте данной двухэтапной процедуры.

Таким образом, возникает правовая неопределенность относительно возможности полной реализации законных прав и интересов лиц, вовлекаемых в сферу уголовного процесса, гарантированных Конституцией Республики Казахстан.

На основании изложенного, считаем важным, что в УПК РК в обязательном порядке должна быть отражена информация о наличии книги учета информации (КУИ), иначе, получается так, что правоприменительная практика больше подчиняется положениям Приказа Генерального Прокурора №89, а не положениям УПК, что противоречит иерархии нормативных правовых актов (ст.10 Закона РК «О правовых актах») [12].

В этой связи, предлагаем следующие изменения в нормы УПК РК:

В статью 179 УПК РК включить пункт 1-1 следующего содержания: «Первоначальная фиксация информации об уголовном правонарушении отражается в книге учета информации (КУИ), в соответствии с положениями Приказа ГП РК № 89 и подлежит проверке в течение 24 часов».

В ст. 7 УПК РК включить понятие «фиксация информации об уголовном правонарушении», изложив его в п.41-1 следующим образом: «фиксация информации об уголовном правонарушении – внесение основных сведений по поступившему заявлению или сообщению в книгу учета информации (КУИ) в соответствии с Приказом ГП РК №89, до момента начала досудебного расследования».

ч. 3 ст. 179 УПК РК предлагаем изложить в следующей редакции: «Досудебное расследование обязательно по всем заявлениям, сообщениям об уголовных правонарушениях, после производства 24 часовой проверки информации, зафиксированной в КУИ, за исключением дел частного обвинения».

ч. 4. ст. 179 УПК РК предлагаем изложить в следующей редакции: «При наличии в поступившем заявлении, сообщении сведений о признаках административного правонарушения либо дисциплинарного проступка обращение, после производства 24 часовой проверки, материалы в течение трех суток передаются сопроводительным письмом в соответствующий уполномоченный государственный орган или должностному лицу».

Предлагаемые изменения, на наш взгляд, поспособствуют приведению в соответствие нормам Уголовно-процессуального кодекса РК положений Приказа ГП РК № 89, минимизируют риски необоснованного принятия процессуальных решений по поступившей информации об уголовном правонарушении и исключают факты необоснованного оставления без рассмотрения заявлений и сообщений (списание в номенклатурное дело) поступающих в органы уголовного преследования, обеспечивая должное обеспечение прав и законных интересов лиц, в отношении которых совершено уголовное правонарушение.

Список использованной литературы:

1. Назарбаев Н.А. Стратегия «Казахстан — 2050»: новый политический курс состоявшегося государства: Послание Президента Республики Казахстан — Лидера нации народу Казахстана от 14 декабря 2012 г. // https://www.akorda.kz/ru/events/astana_kazakhstan/participation_in_events/poslanie-prezidenta-respubliki-kazakhstan-lidera-nacii-nursultana-nazarbaeva-narodu-kazahstana-strategiya-kazakhstan-2050-novyi-politicheskii-
2. Токаев К.-Ж. Справедливое государство. Единая нация. Благополучное общество: Послание Главы государства народу Казахстана от 1 сентября 2022 года // <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-181130>
3. Токаев К.-Ж. Новый Казахстан: путь обновления и модернизации: Послание Главы государства народу Казахстана от 16 марта 2022 г. // <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-1623953>

4. Садвакасова А.Т., Ханов Т.А. О новой системе учета и регистрации заявлений, сообщений и иной информации об уголовных правонарушениях // Всероссийский криминологический журнал. — 2019. — Т. 13. — № 2. — С. 340–353.

5. Семенцов В.А. Досудебное производство по новому Уголовно-процессуальному кодексу Республики Казахстан // Российский юридический журнал. — 2015. — № 4 (103). — С. 20–25.

6. Solomon P.H. Post-Soviet Criminal Justice: The Persistence of Distorted Neo-inquisitorialism // Theoretical Criminology. — 2015. — Vol. 19 (2). — P. 159–178.

7. Бекбулатов А.К., Пенчуков Е.В. Система досудебного расследования по уголовно-процессуальному законодательству Республики Казахстан // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова — 2021. — № 4 (74). — С. 27–34.

8. Приказ Генерального Прокурора Республики Казахстан от 19 сентября 2014 года № 89 «Об утверждении Правил приема и регистрации заявления, сообщения или рапорта об уголовных правонарушениях, а также ведения Единого реестра досудебных расследований» (с изм. и доп. по сост. на 13.02.2024 г.) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31619562&show_di=1

9. Ахпанов А.Н., Хан А.Л. О процессуальной форме отказа к началу досудебного расследования // Вестник Института законодательства Республики Казахстан. — 2017. — № 4 (49). — С. 71–75.

10. Хан А.Л., Биндюкова Т.С. О некоторых теоретических проблемах начала досудебного расследования // Актуальные проблемы борьбы с преступлениями и иными правонарушениями. — 2016. — № 16-1. — С. 200–202.

11. Закон Республики Казахстан от 21 декабря 2017 года № 118-VI «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам модернизации процессуальных основ правоохранительной деятельности» // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=35167041

12. Закон Республики Казахстан от 6 апреля 2016 года № 480-V «О правовых актах» (с изм. и доп. по сост. на 01.07.2023 г.) // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1600000480>

Конырбаева Д.Т.,

құқықтық пәндер кафедрасының аға оқытушысы, заң ғылымдарының магистрі

(М. Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан университеті,

Қазақстан Республикасы, Петропавл қ., e-mail: science_future@mail.ru);

Искакова Б.Е.,

кафедра доценті, заң ғылымдарының магистрі, полиция полковнигі

(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,

Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., e-mail: bakytghul.iskakova.1981@mail.ru)

Жасалған қылмыстық құқық бұзушылық туралы ақпаратты тексеру:

Қазақстан Республикасының қылмыстық іс жүргізу заңнамасындағы

регламенттеудің құқықтық негіздері

Аннотация. Ғылыми мақала Қазақстан Республикасында сотқа дейінгі іс жүргізуді бастау туралы қылмыстық іс жүргізу ережелерін қолданудың практикалық мәселелерін қарауға арналған. Атап айтқанда, жасалған қылмыстық құқық бұзушылық туралы ақпаратты тексерудің 24 сағаттық кезеңінің болуы мәселелері зерттелуде. ҚР ҚПК-нің 179-бабының сотқа дейінгі тергеп-тексерудің басталуына қатысты ережелерін талдау барысында белгіленген Қайшылықтар көрсетіледі. Авторлар бүгінгі күні құқық қолдану практикасы мен сотқа дейінгі тергеуді бастау туралы теориялық ережелердің сәйкессіздігі бар екенін атап өтті, бұл қолданыстағы қылмыстық іс жүргізу ережелерінің тиімсіздігіне әкеледі. Қазақстан Республикасы қылмыстық іс жүргізу кодексінің нормаларында ҚР Бас прокурорының № 89 бұйрығында ғана көрсетілген қылмыстық құқық бұзушылық туралы арыздар мен хабарламаларды алдын ала тексерудің болуы туралы ережелер жоқ екендігі көрсетіледі, бұл Нормативтік құқықтық актілер иерархиясының жүйесіне күмән келтіреді. Қорытындылай келе, авторлар оны жетілдіру мақсатында Қолданыстағы қылмыстық іс жүргізу кодексіне өзгерістер енгізуді ұсынады.

Негізгі сөздер: қылмыстық процесс, сотқа дейінгі іс жүргізу, тергеуге дейінгі тексеру, сотқа дейінгі тергеп-тексерудің бірыңғай тізілімі, ақпаратты есепке алу кітабы, тіркеу, тіркеу, тергеп-тексеру, қылмыстық құқық бұзушылық туралы арыз немесе хабарлама.

D.T. Konyrbaeva,

*Senior Lecturer of the Department of Legal Disciplines, Master of Law
(North Kazakhstan University named after Manash Kozybayev, city of Petropavlovsk,
Republic of Kazakhstan, e-mail: science_future@mail.ru);*

B.E. Iskakova,

*Associate Professor of the Department, Master of Law, Police Colonel
(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: bakytghul.iskakova.1981@mail.ru)*

**Verification of information on a committed criminal offense:
the legal basis of regulation in the criminal procedure legislation
of the Republic of Kazakhstan**

Annotation. This scientific article is devoted to the consideration of practical issues of the application of criminal procedural provisions on the commencement of pre-trial proceedings in the Republic of Kazakhstan. In particular, the problems of the existence of a 24-hour period for verifying information about a committed criminal offense are being investigated. The conflicts established during the analysis of the provisions of article 179 of the CPC of the Republic of Kazakhstan concerning the commencement of a pre-trial investigation are reflected. The authors note that today there is a discrepancy between law enforcement practice and theoretical provisions on the beginning of a pre-trial investigation, which leads to the ineffectiveness of existing criminal procedural provisions. It is indicated that the norms of the Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan do not contain provisions on the availability of preliminary verification of statements and reports on a criminal offense, which are reflected only in the Order of the Prosecutor General of the Republic of Kazakhstan №89, which calls into question the system of hierarchy of normative legal acts. In conclusion, the authors propose amendments to the current Criminal Procedure Code in order to improve it.

Keywords: criminal procedure, pre-trial proceedings, pre-investigation check, unified register of pre-trial investigations, information book, registration, fixation, investigation, statement or report of a criminal offense.

ӘОЖ 351.75

Қалқаманұлы Д.,

*жалпы заң пәндері кафедрасының бастығы, философия докторы (PhD)
(Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы,
Қазақстан Республикасы, Қостанай қ., e-mail: dkalkamanuly@mail.ru)*

**Жасанды интеллектті енгізу арқылы ішкі істер органдары жүйесінде
цифрлық жобаларды іске асыру**

Аннотация. Мақалада ішкі істер органдарының алдына қойылған міндеттерді шешу үшін цифрлық жобаларды енгізу перспективаларын зерттеуге әрекет жасалды. Болжалды полиция қызметіне, ресурстарды бөлуге және қауіптерді анықтауға назар аудара отырып, автор құқық бұзушылықтардың алдын алу және жолын кесу үшін жаңа мүмкіндіктерді кеңейту және енгізу үшін жасанды интеллект құралдарын біріктіру жоспарын ұсынады. Жасанды интеллект мүмкіндіктерін табысты іске асыру үшін елдегі қоғамдық қауіпсіздік пен қоғамдық тәртіпті қамтамасыз ету үшін оны пайдалану мүмкіндіктері негізделген. Жасанды интеллекттің осындай айқын жағымды қасиеттеріне қарамастан, автор полицияның цифрлық технологияларды қолданудың теңдестірілген тәсілін құруға ұмтылуы керек деген бірқатар дәлелдер келтіреді, бұл оның тәуекелдерін азайта отырып, оның артықшылықтарын барынша арттырады.

Негізгі сөздер: цифрлық технологиялар, жасанды интеллект, цифрландыру, жобалар, интеграция, стратегия, қылмыс.

Цифрлық технологиялар дәуірінде жасанды интеллектті енгізу көптеген мемлекеттік органдар мен ұйымдардың жұмысында төңкеріс жасады, бұл өмірдің әртүрлі салаларында тиімділік пен өнімділіктің артуына әкелді. Қазақстан Республикасының Ішкі істер министрлігі (бұдан әрі — ҚР ІІМ) елдегі қоғамдық қауіпсіздік пен құқықтық тәртіп үшін жауапты ведомство ретінде жасанды интеллектті қызметтік қызметке интеграциялаудан айтарлықтай пайда көреді. Қазірдің өзінде бүкіл әлемде жасанды интеллект ішкі істер мен полиция қызметін өзгерту қабілетін көрсетті. Жасанды интеллект құралдары — болжамды аналитикадан бет-әлпетті тануға дейін-көптеген елдердің ішкі қауіпсіздігінде кең таралуда, олардың табыс тарихы біздің елімізді жасанды интеллект интеграциясы жолында ілгерілету үшін құнды сабақтар береді.

2024 жылғы сәуірде Ғылым және технологиялар жөніндегі ұлттық кеңестің отырысында сөз сөйлеген Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев «...ғылыми-техникалық прогресс жаһандық экономиканың келбеті мен адамдардың өмір салтын тез өзгертіп отыр. Кеше фантастикалық болып көрінген технологиялар бүгінде шындыққа айналуда. Бұл жағдайда біз үшін елдің технологиялық және ғылыми-инновациялық егемендігін нығайту үшін барлық мүмкіндіктерді пайдалану маңызды» [1].

Жоғарыда айтылғандар ішкі істер органдарының жедел-қызметтік қызметінде жасанды интеллект мүмкіндіктерін пайдалануды егжей-тегжейлі талдауды, сондай-ақ оны сауатты және тиімді енгізуге бағытталған ұсыныстарды әзірлеуді талап етеді.

Жасанды интеллект жүйелері қоғамдық қауіпсіздікті арттыру, ықтимал қауіптерді анықтау және болжамды аналитика арқылы төтенше жағдайларға жауап беруді оңтайландыру мақсатында бақылау үшін қолданылады. Жасанды интеллектті пайдалану өте қажет шындық болғандықтан, оны әзірлеу кезінде тәуекелдерді азайту және қоғамның барлық мүшелерінің әл-ауқатын қамтамасыз ету кезінде пайданы барынша арттыру үшін этикалық принциптерді енгізу қажет.

Жасанды интеллекттің әлеуеті зор және Біз жаңа технологиялық революцияның алдында тұрғандықтан, біздің ұжымдық жауапкершілігіміз оны ортақ игілікке бағыттау болып табылады.

Қазақстандық ғалым Е.П. Шульгиннің пікірінше, «...құқық қорғау қызметін цифрландыру Қазақстан Республикасының заңнамасында қажетті «құқықтық өрістің» болуына қарамастан, оны қоғамдық мойындағаннан кейін ғана дербес сегментке бөлінді» [2, 67].

Жасанды интеллектке негізделген болжамды аналитика қылмыстың ықтимал ошақтарын болжау және ресурстарды тиімді бөлу үшін тарихи қылмыс деректерін, демографиялық ақпаратты және басқа да тиісті айнымалыларды пайдалана алады. Тәуекел деңгейі жоғары аймақтарды анықтай отырып, Құқық қорғау органдары қызметкерлерді белсенді түрде тарта алады және алдын алу шараларын қолдана алады, бұл ақыр соңында қылмыстық әрекеттерді тежейді және қоғамдық қауіпсіздікті арттырады. ҚР ІІМ жасанды интеллект мүмкіндіктерін пайдалана отырып, құқық бұзушылықтардың алдын алу бойынша өз мүмкіндіктерін едәуір жақсартады, өйткені профилактикалық полиция қызметі математикалық, болжамдық, талдамалық әрекеттерді қолдануға жатады. Сонымен қатар, тәртіп сақшыларының бұл жұмыс әдістері полицияның сервистік модельге көшуіне байланысты ерекше өзекті.

Жасанды интеллект жүйелері үлкен көлемдегі деректерді өңдей алады: қылмыс туралы хабарламалардан әлеуметтік желілердегі жазбаларға дейін, бұл адамдарға қарағанда әлдеқайда жылдам. Аналитикалық адамдарға бірден көрінбейтін заңдылықтар мен корреляцияларды анықтау арқылы жасанды интеллект қылмыстардың қай жерде болатынын, оларды кім жасай алатынын және қашан болуы мүмкін екенін болжауға көмектеседі.

Бұдан басқа, жасанды интеллект қылмыстың ыстық нүктелерін болжау арқылы полиция ресурстарын бөлуді оңтайландыруы мүмкін, бұл құқық қорғау органдарына патрульдер мен ресурстарды қылмыс жасау ықтималдығы жоғары жерлерде шоғырландыруға мүмкіндік бе-

реді. Бұл патрульдік киімдерді тиімдірек пайдалануға және қылмыс деңгейінің ықтимал төмендеуіне әкелуі мүмкін.

Қазірдің өзінде ҚР ПМ жедел-қызметтік қызметке жасанды интеллект енгізу бойынша жұмысты бастады. Осылайша, Интернет кеңістігінде есірткі құралдарының таралуы сияқты заңсыз контентті жабу үшін есірткі бизнесіне қарсы күрес бөлімшелері әлеуметтік желілер мен сайттар арқылы есірткінің таралу фактілерін автоматты түрде анықтауға мүмкіндік беретін «Аргус», «Айрис», «Тритон» сияқты тиісті құралдармен қамтамасыз етіледі. Сондай-ақ, «Кибернадзор» жүйесі сайттарды онлайн режимінде бұғаттауды қамтамасыз етеді [3].

Жасанды интеллект мүмкіндіктерінің бірі-кезекші бөлімдердің қызметкерлері, жедел басқару орталықтарының операторлары қылмыстық әрекетке тартылған адамдарды анықтау үшін пайдалана алатын тұлғаны тану жүйесі. Болжалды полициямен интеграцияланған кезде бұл технология күдікті адамдарды бақылауға және олардың қылмыс жасауына жол бермеуге көмектеседі.

Бұл бағытта жасанды интеллектті енгізудің белгілі бір қадамдары да байқалады. Мысалы, Қазақстан Республикасындағы патрульдік автомобильдер «Sergek Group» қоғамдық және жол қауіпсіздігі жүйесімен интеграцияланатын жасанды интеллектісі бар аппараттық-бағдарламалық кешенмен жабдықталған. ПМ өкілдері атап өткендей, камералар мен жасанды интеллект көмегімен кешен машиналар ағынындағы Көлік құралдарын анықтайды, мемлекеттік нөмірді таниды және алименттер мен салықтар, сақтандыру базалары, белгіленбеген жалған нөмірлер мен бағдарлар бойынша бұзушылар мен борышкерлердің базалары бойынша тексереді. Сонымен қатар, оның функциясы жақын арада пайда болады, мысалы, жылдамдық режимінен асып кету, дұрыс емес тұрақ және таңбалау режимін бұзу [4].

Алайда, жасанды интеллект жүйелері өздерінің болжамдарының нақты негіздемесін қамтамасыз ететін етіп жасалуы керек, бұл полицияның ашықтығы мен есептілігін арттыруы мүмкін. Бұл, әсіресе, адамның шешім қабылдау процесіне тән болуы мүмкін біржақтылықтың алдын алуға келгенде өте маңызды.

ҚР ПМ болжау мақсатында полиция қызметіне жасанды интеллект енгізу мүмкіндігін қарастыра отырып, онымен байланысты тәуекелдерді азайта отырып, оның артықшылықтарын барынша арттыратын теңдестірілген тәсіл жасауға ұмтылуға тиіс. Бұған сенімді құқықтық база құру, жасанды интеллект шешімдерінің ашықтығын қамтамасыз ету және сенім мен ынтымақтастықты нығайту үшін қоғамдастықпен диалог жүргізу кіреді.

ҚР ПМ-де жасанды интеллекттің ерекше тартымды қолдануларының бірі ресурстарды бөлуді және басқаруды оңтайландыру болып табылады. Машиналық оқыту және деректерді талдау алгоритмдерінің мүмкіндіктерін пайдалана отырып, жасанды интеллект жүйелері деректердің үлкен көлемін керемет жылдамдық пен дәлдікпен талдай алады. Бұл адам талдаушыларына көрінбейтін үлгілер мен тенденцияларды анықтауға мүмкіндік береді. Мысалы, ҚР ПМ болашақ оқиғаларды болжау үшін алгоритмдер қылмыстар туралы тарихи деректерді бағалайтын болжамды полиция қызметі үшін жасанды интеллектті пайдалана алады. Осылайша, құқық қорғау органдары қылмыс жасау қаупі жоғары аудандарға назар аудара отырып, өз қызметкерлерін тиімдірек бөле алады.

Ішкі операциялар контекстінде жасанды интеллект қызметкерлердің жұмыс кестесін, жабдыққа техникалық қызмет көрсетуді және логистиканы басқаруды оңтайландыруы мүмкін, бұл орталық ведомство бюджетін тиімдірек пайдалануға әкеледі. Осы мақсаттар үшін жасанды интеллектті пайдалану басқарудың ашық және есеп беретін тәжірибесіне әкелуі мүмкін, өйткені деректерге негізделген шешімдер көбінесе адамның интуициясына негізделген шешімдерге қарағанда оңай тексеріледі және негізделеді.

Жасанды интеллекттің сәтті интеграциясы технологиялық, ұйымдастырушылық және этикалық ойларды ескеретін кешенді стратегияны қажет етеді. Оларға мыналар жатады:

– технологиялық жол картасын әзірлеу. Жасанды интеллект бастамаларының басымдықтарын анықтау үшін нақты технологиялық жол картасы қажет. Ол ағымдағы мүмкіндіктерді бағалауды, әсер ету әлеуеті жоғары аймақтарды анықтауды және іске асыру мерзімдерін қамтуы керек;

– деректер инфрақұрылымын құру. Тиімді жасанды интеллект жүйесі жоғары сапалы деректерге сүйенеді. ҚР ИМ жасанды интеллект қосымшалары үшін деректердің дәлдігін, қауіпсіздігін және қолжетімділігін қамтамасыз ету үшін деректерді жинау және басқару инфрақұрылымына инвестиция салуы тиіс;

– құқықтық және этикалық негіздер. Жасанды интеллектті енгізу интеллектті пайдалануды реттеу үшін сенімді құқықтық және этикалық негіз құруды талап етеді. Бұл негіз деректердің құпиялылығына, алгоритмдердің ашықтығына және азаматтардың құқықтарын заңсыз пайдалану мен қорғаудың алдын алу үшін есеп беруге қатысты болуы керек. Адам құқықтары саласындағы халықаралық стандарттарға сәйкестікті қамтамасыз ете отырып, жасанды интеллект технологияларын қамту үшін ұлттық заңнаманы қайта қарау және жаңарту қажет;

– сектораралық ынтымақтастық. Мемлекеттік органдар, жеке сектор және халықаралық ұйымдар арасындағы ынтымақтастық білім алмасуға және озық тәжірибені дамытуға ықпал етуі мүмкін. Серіктестіктер сонымен қатар жасанды интеллекттің озық технологияларына және ел ішінде қол жетімді болмауы мүмкін сараптамалық білімге қол жеткізуге көмектеседі;

– пилоттық жобалар. Интеллект қосымшаларының өміршеңдігін тексеру үшін пилоттық жобалар бүкіл ел бойынша енгізілмес бұрын жүргізілуі керек. Бұл жобалар технологияның тиімділігін бағалауға, ықтимал мәселелерді анықтауға және мүдделі тараптардың пікірлерін жинауға мүмкіндік береді;

– персоналды дамыту. Жасанды интеллект интеграциясында адам факторы өте маңызды. Қызметкерлердің интеллект жүйелерімен жұмыс істеу үшін қажетті дағдылары болуы үшін оқыту бағдарламаларын әзірлеу керек. Бұл тек техникалық дағдыларды ғана емес, сонымен қатар жасанды интеллекттің олардың рөлдері мен міндеттеріне әсерін түсінуді де қамтиды;

– жұртшылықты тарту және ашықтық. Ішкі істерге жасанды интеллект енгізу үшін қоғамдық сенім өте маңызды. Министрлік азаматтармен оның артықшылықтарын, оны қалай пайдалану керектігін және олардың құқықтарын қорғау үшін қабылданған шараларды түсіндіру үшін өзара әрекеттесуі керек. Жасанды интеллект жүргізетін операциялардың ашықтығы алаңдаушылықты жеңілдетуге және технологияға деген сенімділікті арттыруға көмектеседі;

– кейс-стади және халықаралық тәжірибе. Халықаралық мысалдарды зерделеу Қазақстан үшін құнды ақпарат бере алады. Мысалы, Лос-Анджелес полиция департаменті қылмыстың ыстық нүктелерін болжайтын полицияны болжау құралы PredPol пайдаланады. Ұлыбританияда national data analytics Solution (NDAS) жобасы жасанды интеллект арқылы қылмыстарды болжауға және алдын алуға бағытталған. Сингапурдың HomeTeam ғылым және технологиялар агенттігі (НТХ) қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету үшін жасанды интеллект негізінде шешімдер әзірледі [5].

Бұл мысалдар жасанды интеллектті қолданудың әртүрлілігін және жергілікті жағдайларды ескеретін жеке тәсілдің маңыздылығын көрсетеді.

Жасанды интеллект интеграциясының артықшылықтары Елеулі болғанымен, жасанды интеллект өнімділігін барынша арттыру үшін ҚР ИМ ескеруі тиіс бірқатар проблемаларды бөліп көрсету қажет. Оларға мыналар жатады:

1. Құпиялылық және этика. Мемлекеттік қызметтерде жасанды интеллектті қолдану құпиялылық пен этика мәселелерін, әсіресе деректерді бақылау мен өңдеуге қатысты мәселелерді көтереді. Министрлік жасанды интеллект жүйелерінің қоғамдық сенім мен жеке құқықтарды қорғау үшін заңнамалық негіздер мен этикалық стандарттарға сәйкестігін қамтамасыз етуі керек.

2. Инфрақұрылым және инвестициялар. Жасанды интеллектті енгізу инфрақұрылым мен технологияға айтарлықтай инвестицияларды қажет етеді. Үкімет жасанды интеллект жүйелерін әзірлеуге және оларға қызмет көрсетуге, сондай-ақ қызметкерлерді соңғы технологиялармен жұмыс істеуге үйретуге ресурстар бөлуі керек.

3. Қауіпсіздік және сенімділік. Жасанды интеллект жүйелері киберқауіптер мен техникалық ақаулардан қауіпсіз емес. Министрлік құпия деректерді қорғау және жасанды интеллект жүйелерінің сенімділігін, ақауларға төзімділігін қамтамасыз ету үшін сенімді қауіпсіздік шараларын енгізуі тиіс. Жасанды интеллект жүйелерінің сенімділігін қамтамасыз ету өте маңызды, өйткені қателіктер бүкіл ел үшін ауыр зардаптарға әкелуі мүмкін.

Ішкі істер органдарындағы жасанды интеллекттің болашағы-бұл жаңа технологияларды енгізу ғана емес, сонымен қатар ұйымдық мәдениет пен процестерді өзгерту. ҚР ПИМ жасанды интеллекттің қоғамға әсерін үздіксіз оқытуды, бейімдеуді және этикалық тұрғыдан қарауды ынталандыратын орта құруға тиіс. Түпкі мақсат-ішкі істер органдарының қауіпсіз, тиімді және мөлдір экожүйесін құру.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қ.К. Тоқаев. Қазақстанда АИ дамыту және суперкомпьютер құру туралы айтты [Электрондық ресурс] // URL: <https://www.nur.kz/technologies/software/2083760-tokaev-vyskazalsya-o-razvitii-ii-i-sozdanii-superkompyutera-v-kazahstane/> (өтініш берілген күні: 01.04.2024).

2. Шульгин Е.П. Трансформация правоохранительной деятельности Республики Казахстан в условиях развития цифровых технологий // Вестник Уфимского юридического института МВД России. — 2022. — № 4 (98). — С. 64–71.

3. Для выявления и блокирования наркосайтов будет использоваться искусственный интеллект – М. Ахметжанов [Электронный ресурс] // URL: <https://primeminister.kz/ru/news/dlya-vyyavleniya-i-blokirovaniya-narkosaytov-budet-ispolzovatsya-iskusstvennyy-intellekt-m-akhmetzhanov-23423> (дата обращения: 10.04.2024).

4. Камеры с ИИ установили на патрульных авто еще в одном городе Казахстана [Электронный ресурс] // URL: https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/kameryi-ii-ustanovili-patrulnyih-avto-esche-odnom-gorode-519425/ (дата обращения: 10.02.2024).

5. Программное обеспечение для прогнозирования преступности «принято 14 полицейскими силами Великобритании» [Электронный ресурс] // URL: <https://eng-news.ru/Crime-prediction-software-adopted-by-14-UK-police-forces/> (дата обращения: 02.04.2024).

Қалқаманұлы Д.,
*начальник кафедры общеюридических дисциплин
доктор философии (PhD)*
(Костанайская академия МВД РК им. Ш. Кабылбаева,
г. Костанай, Республика Казахстан, e-mail: dkalkamanuly@mail.ru)

Реализация цифровых проектов в системе органов внутренних дел путем внедрения искусственного интеллекта

Аннотация. В статье предпринята попытка исследовать перспективы внедрения цифровых проектов для решения задач, поставленных перед органами внутренних дел. Сосредоточив внимание на предиктивной полицейской деятельности, распределении ресурсов и обнаружения угроз, автор представляет план интеграции инструментов искусственного интеллекта для расширения и внедрения новых возможностей для предупреждения и пресечения правонарушений. Для успешной реализации использования возможностей искусственного интеллекта обоснованы возможности его использования для обеспечения общественной безопасности и общественного порядка в стране. Несмотря на столь очевидные положительные свойства искусственного интеллекта, автор приводит ряд аргументов в пользу того, что полицейская деятельность должна стремиться к созданию сбалансированного подхода к использованию цифровых технологий, который максимизировал бы его преимущества при одновременном снижении связанных с ним рисков.

Ключевые слова: цифровые технологии, искусственный интеллект, цифровизация, проекты, интеграция, стратегия, преступность.

D. Kalkamanuly,

*Head of the Department of General Legal Disciplines, Doctor of Philosophy (PhD)
(Kostanay Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after Sh. Kabyrbayev, e-mail: dkalkamanuly@mail.ru)*

Implementation of digital projects in the system of internal affairs bodies through the introduction of artificial intelligence

Annotation. The article attempts to explore the prospects for the introduction of digital projects to solve the tasks assigned to the internal affairs bodies. Focusing on predictive policing, resource allocation and threat detection, the author presents a plan for integrating artificial intelligence tools to expand and introduce new opportunities for the prevention and suppression of offenses. For the successful implementation of the use of artificial intelligence capabilities, the possibilities of its use to ensure public safety and public order in the country are justified. Despite such obvious positive properties of artificial intelligence, the author provides a number of arguments in favor of the fact that policing should strive to create a balanced approach to the use of digital technologies that would maximize its benefits while reducing the risks associated with it.

Keywords: digital technologies, artificial intelligence, digitalization, projects, integration, strategy, crime.

УДК 343.14

Мирошникова О.В.,

*старший преподаватель кафедры правовых дисциплин,
магистр юриспруденции
(Северо-Казахстанский университет им. М. Козыбаева,
e-mail: mob0808@mail.ru);*

Тулеуова А.С.,

*старший преподаватель кафедры криминалистики,
магистр юридических наук, подполковник полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,
г. Караганда, Республика Казахстан, e-mail: a.tuleuova@kra.gov.kz)*

Особенности расследования уголовных правонарушений в сфере незаконного оборота наркотических средств, совершаемых с использованием сети Интернет в Республике Казахстан

Аннотация. Статья посвящена рассмотрению отдельных особенностей расследования уголовных правонарушений в сфере незаконного оборота наркотических средств, совершение которых происходит с использованием сети Интернет. Уделяется внимание необходимости использования новых, более совершенных следственных действий ввиду специфики расследования данного вида уголовно наказуемых деяний. Предлагается регламентировать производство мониторинга социальных сетей в качестве негласного следственного действия в целях повышения эффективности расследования и снижения рисков непризнания результатов мониторинга в качестве доказательства по уголовному делу. Авторами рассматриваются различные научные точки зрения относительно понятия «мониторинг». Указывается, что применительно к уголовному процессу функция мониторинга выступает в качестве ключевого механизма в области обеспечения информационно-психологической защиты прав и законных интересов личности.

Ключевые слова: оборот наркотических средств, следственные действия, мониторинг, интернет преступность, расследование, оперативно-розыскные мероприятия, досудебное производство, расследование, правоохранительная деятельность.

В современной эпохе, характеризующейся бурным ростом и широким распространением информационных технологий, возникает значительный вызов в контексте национальной безопасности страны. Такой вызов обусловлен тем, что неограниченное и неконтролируемое проникновение данных технологий сопряжено с усилением активности преступных действий в разнообразных сферах. Примером тому служит развитие преступлений, связанных с нелегальным распространением наркотических, психотропных веществ и их суррогатов через использование инфокоммуникационных средств, включая интернет-технологии.

Еще в 2017 г. Президентом Республики Казахстан Н.А. Назарбаевым поднималась проблема борьбы с киберпреступностью [1]. В последующем данная проблема и проблема ограничения определенного рода информации в интернете неоднократно озвучивалась в ежегодных посланиях Президента РК К.Ж. Токаева [2]; [3]. Актуальность выбранной проблематики дополнительно обосновывается тем фактом, что субъекты, осуществляющие распространение и предложение нелегальных услуг через интернет-платформы, включая деятельность в рамках незаконного оборота наркотических средств, стремятся привлечь широкий спектр потенциальных потребителей. В данном случае особую тревогу вызывает вовлечение несовершеннолетних, которые по ряду причин подвержены более высокому риску негативного воздействия. Во-первых, из-за психофизиологических характеристик, усиливающих их восприимчивость к влиянию со стороны взрослых, во-вторых, вследствие активного использования ими интернета, что повышает их уязвимость перед лицом таких угроз.

Важно подчеркнуть, что в последние годы усиливается актуальность проблемы интеграции профессиональной преступности в цифровое пространство. Параллельно с этим становится очевидной сложность проведения следственных действий по делам о преступлениях, связанных с нелегальным оборотом наркотических веществ, осуществляемых через интернет. Распространение наркотиков посредством сети Интернет представляет собой одну из форм организованной преступной деятельности, при этом анонимность, которую предоставляет интернет, существенно усложняет процесс идентификации и привлечения к ответственности нарушителей закона. В этой связи интернет-технологии не только способствуют расширению каналов распространения наркотиков, но и представляют собой существенное препятствие для эффективного расследования данного вида преступлений [4, 102]. В ответ на возрастающую угрозу правоохранительные органы активизируют использование интернета как криминалистического средства при расследования преступлений, совершенных с использованием информационных технологий. Тем не менее, в контексте Республики Казахстан перед правоохранительными структурами встает ряд специфических задач и трудностей, обусловленных особенностями проведения таких расследований в цифровой среде.

В академической литературе представлен широкий спектр исследований, охватывающих различные аспекты расследования и анализа преступлений, связанных с нелегальным оборотом наркотиков в сети Интернет. Исследователи изучают разнообразные стратегии и подходы, применяемые в процессе расследования, среди которых выделяются аналитика данных из открытых источников (сети Интернет), сотрудничество с интернет-провайдерами, а также применение развитых алгоритмических решений и криптографических технологий [5].

В рамках других научных изысканий рассматриваются вопросы, связанные с определением личности продавцов и покупателей ввиду их анонимности, сложностями осуществления платежей и логистики, а также стратегиями борьбы с подобными вызовами. В частности, акцент делается на необходимости разработки и внедрения нормативных актов, укреплении взаимодействия между органами правопорядка и специалистами в сфере кибербезопасности [6].

Анализ научных работ, посвященных изучаемой тематике, выявил комплекс проблем, характерных для процесса расследования рассматриваемого вида уголовно наказуемых деяний в интернете, которые имеют глобальное распространение:

1) установление личности преступника – один из главных недостатков: интернет способен предоставлять анонимность своим пользователям, что значительно затрудняет определение местоположения нарушителей и их идентификацию;

2) обращение с разнообразными финансовыми инструментами, особенно с криптовалютами: виртуальное пространство предоставляет возможности для транзакций с использованием криптовалют, усложняющих процесс отслеживания финансовых потоков;

3) ограничения в техническом оснащении: в ряде государств правоохранительные структуры сталкиваются с ограниченным доступом к необходимым ресурсам и инструментам, что мешает проведению эффективного расследования;

4) проблемы лингвистического характера: материалы в сети Интернет могут быть представлены на множестве языков, что усложняет работу правоохранительных органов, особенно в случае отсутствия у сотрудников необходимых языковых компетенций или при затруднениях с привлечением переводчиков;

5) проблемы технического обеспечения - в сравнении с традиционными методами расследования работа в Интернете требует специализированного оборудования и знаний, которыми правоохранительные органы не всегда обладают, что может вести к несоблюдению сроков расследования и производству следственных действий в порядке, не регламентированном УПК;

6) проблемы международного сотрудничества между правоохранительными органами различных стран: такое сотрудничество может включать в себя обмен информацией, направление запросов и т. д., которые требуют значительных временных затрат, дополнительного санкционирования и т. д. [7].

Следует отметить, что вышеуказанные проблемы актуальны и для Республики Казахстан. В данном аспекте особое внимание предлагается уделить процедуре расследования уголовных нарушений, связанных с незаконным оборотом наркотических средств, которая регулируется УПК РК. Цель данного анализа заключается в идентификации и последующем устранении недостатков нормативно-правовой базы с тем, чтобы повысить эффективность расследования рассматриваемых преступлений, осуществляемых через Интернет.

Примечательным примером нового вида уголовных правонарушений в сфере незаконного оборота наркотических средств является использование Интернета для бесконтактной их реализации. Бесконтактная реализация проводится с применением различного рода электронных устройств (планшетов, смартфонов, компьютеров и т. п.), которые задействуются для перевода финансовых средств среди и других прочих функций. Процесс покупки представляет собой определенную последовательность действий: преступники размещают объявления о продаже наркотиков в Интернете, заинтересованные покупатели устанавливают контакт с продавцом и после согласования условий совершают платеж через различные электронные платежные системы или системы денежных переводов. После получения оплаты продавец информирует покупателя о местоположении наркотика с помощью СМС-сообщения, указывая точные координаты и прилагая фотографию места сокрытия [8].

Основная трудность в выявлении и расследовании преступлений такого рода состоит в анонимности участников преступных группировок, не имеющих личного знакомства друг с другом. Набор членов для выполнения преступных задач часто происходит через Интернет, при этом единственной известной информацией о членах группировки являются их псевдонимы, использованные при регистрации для совершения преступных действий. Такая анонимность существенно ограничивает возможности получения доказательств их участия в совершенном уголовно наказуемом деянии, в том числе ограничивает органы расследования в проведении таких следственных действий, как опознание, допрос, очная ставка и т. д. Отсутствие визуального контакта как между расследующими органами и распространителями за-

прещенных веществ, так и между самими членами преступной группы заметно усложняет процесс сбора доказательств в рамках уголовного процесса.

Исходя из представленного анализа, в процессе расследования уголовных дел указанной категории следователям рекомендуется применять альтернативные следственные и процессуальные действия.

Кроме того, процесс доказывания и предоставление доказательственной информации в суде на сегодня представляет наибольшую проблему в Республике Казахстан, так как правоприменительная практика показывает, что по уголовным делам, совершаемым с использованием сети Интернет, сбор доказательств осуществляется с существенными нарушениями [9, 37]: такого понятия, как «электронное доказательство», не существует, а значит, процесс сбора доказательственной информации, собранной в Интернете, должен быть строго регламентирован УПК РК.

Так, к примеру, данное обстоятельство относится к производству мониторинга социальных сетей. Он уже несколько лет проводится сотрудниками Департаментов полиции Республики Казахстан по противодействию наркопреступности, однако никаких процессуальных документов в данном случае не составляется, что, на наш взгляд, является большим упущением, поскольку в случае обнаружения в ходе мониторинга какой-либо значимой для уголовного дела информации она обязательно должна быть оформлена в соответствии с требованиями УПК РК (ст. 12 УПК РК), чтобы в дальнейшем иметь доказательственное значение в суде. При этом анализ положений УПК РК показывает, что понятие «мониторинг» вообще отсутствует. Отметим, что в Российской Федерации данный мониторинг также производится сотрудниками оперативных подразделений по различной категории преступлений [10]; [11].

В литературе мониторинг понимается как способ сбора информации [12], как метод управления [13], как метод превентивного контроля, то есть составная часть более общего понятия «контроль» [14] и т. д. Справедливо отметить, что мониторинг является важным инструментом научного исследования, предназначенным для анализа разнообразных аспектов социальных процессов через систематическое наблюдение в течение определенных периодов времени [15, 256]. В теории права мониторинг законодательства и правоприменительной практики представляет собой фундаментальное условие для достижения эффективных результатов в области прогнозирования [16].

В рамках представленного исследования функция мониторинга выступает в качестве ключевого механизма в области обеспечения информационно-психологической защиты прав и законных интересов личности. Данное следственное действие представляет собой инструмент, направленный на поиск информации, имеющей значение для уголовных дел, связанных с незаконным оборотом наркотических средств и психотропных веществ, включая контент, который потенциально связан с такой незаконной деятельностью.

Академический интерес к данной тематике проявляется в широком спектре научных работ, охватывающих анализ контента и поведенческих особенностей пользователей социальных сетей. На современном рынке существует множество программных продуктов, как платных, так и бесплатных, предлагающих разнообразный функционал для осуществления мониторинга и проведения аналитической работы [17].

В сфере исследовательской деятельности различают несколько уровней мониторинга, классификация определяется масштабами системы наблюдения: глобальный, национальный, региональный и локальный. Под термином «государственный мониторинг» подразумевается система наблюдений, анализа и прогнозирования, организованная на уровне государства, целью которой является контроль и управление состоянием различных явлений, процессов или объектов для их охраны, определения соответствия установленным целям, а также изучение общественного мнения и других аспектов. Данный вид мониторинга может применяться на различных уровнях – от общегосударственного до локального. Государственный мониторинг

находит свое применение в многообразии областей, среди которых особенно актуальным представляется анализ социальных сетей в целях усиления эффективности процедуры расследования уголовных правонарушений, связанных с незаконным оборотом наркотических средств через Интернет [18].

Что касается процессуальной деятельности, нужно отметить, что специальных программ для этого не требуется, поскольку правоохранительными органами лишь производится изучение содержания социальных сетей, различного рода интернет-платформ на предмет наличия информации об уголовном правонарушении, связанном с незаконным оборотом наркотических средств, и зачастую рассматриваемый мониторинг является государственным. Так, в 2022 г. в процессе осуществления мониторинга цифрового пространства с целью обнаружения веб-сайтов, публикаций, блогов и рекламных материалов, содержащих сведения о дистрибуции наркотических веществ, было выявлено 153 инцидента. В рамках данной активности было инициировано 76 досудебных расследований, связанных с незаконной рекламой или пропагандой наркотиков, а также зарегистрировано 153 уголовных дела, касающихся их продажи через Интернет. Мониторинг социальных сетей привел к выявлению и последующей блокировке 1 606 интернет-ресурсов, включая веб-сайты и аккаунты, связанные с распространением наркотических средств и психотропных веществ [19]. При этом с начала 2023 г. в сети Интернет в целом выявлено более 3 тыс. иных материалов и информации, содержащих пропаганду наркотиков в Республике Казахстан. В 2022 г. данная цифра составляла 2 тысячи [20]. Как правило, данные мероприятия в Республике Казахстан осуществляются сотрудниками оперативных подразделений.

В этой связи считаем целесообразным ввести такое следственное действие, как мониторинг социальных сетей, которое должно производиться не реже чем раз в неделю, поскольку интернет-сайты и различные приложения, распространяющие наркотические средства, обладают свойством непродолжительности своего существования, поэтому несвоевременное производство данного следственного действия или его непостоянство могут негативно отразиться на процессе расследования и утере криминалистически-значимой информации. Кроме того, новый предлагаемый вид следственного действия обретает значимость не только в контексте расследования преступлений, связанных с незаконным оборотом наркотических веществ, но и при расследовании других уголовных правонарушений, совершаемых с использованием информационных технологий. С нашей точки зрения, данный вид следственной деятельности целесообразно классифицировать как негласный, учитывая особенности субъектов, выполняющих его. Также необходимо обеспечить строгую регламентацию процедуры производства мониторинга в рамках УПК РК, чтобы гарантировать ее прозрачность и эффективность в соответствии с правовыми нормами.

На основании изложенного и в целях совершенствования казахстанского уголовно-процессуального законодательства при расследовании уголовных правонарушений, связанных с незаконным оборотом наркотических средств с использованием сети Интернет, предлагаем следующее.

1. Ранее исключенную статью 251 вновь включить в УПК РК, назвав её «Негласный мониторинг социальных сетей» и изложив в следующей редакции:

«1. Негласный мониторинг социальных сетей – негласное следственное действие, осуществляемое не реже 1 раза в неделю путём поиска информации в сети Интернет с целью обнаружения признаков уголовного правонарушения, совершенного с использованием информационных технологий, в том числе сети Интернет, а также с целью обнаружения материалов, потенциально к ним относящихся.

2. Лицом, производящим негласный мониторинг социальных сетей, составляется протокол с соблюдением требований, предусмотренных статьей 199 настоящего Кодекса. В прото-

коле должны быть отражены все действия, производимые в ходе мониторинга, и то, какая именно информация была обнаружена».

2. В часть 4 ст. 232 УПК РК в включить п. 3 следующего содержания: «по уголовным делам, совершенным с использованием информационных технологий и сети Интернет (мониторинг социальных сетей)».

3. В ст. 231 УПК РК исключенный ранее пункт 10 вновь ввести, изложив его в следующей редакции: «негласный мониторинг социальных сетей».

Поскольку интернет-пространство представляет собой открытую платформу, то санкционирования данного негласного следственного действия, на наш взгляд, не требуется.

Список использованной литературы:

1. Назарбаев Н.А. Третья модернизация Казахстана: глобальная конкурентоспособность: Послание Президента Республики Казахстан народу Казахстана от 31 января 2017 г. // [Электронный ресурс]: https://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-prezidenta-respubliki-kazahstan-nazarbaeva-narodu-kazahstana-31-yanvarya-2017-g
2. Токаев К.-Ж. Справедливое государство. Единая нация. Благополучное общество: Послание Главы государства народу Казахстана от 1 сентября 2022 г. // [Электронный ресурс]: <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-181130>
3. Токаев К.-Ж. Единство народа и системные реформы – прочная основа процветания страны: Послание Главы государства народу Казахстана от 1 сентября 2021 г. // [Электронный ресурс]: <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-183048>
4. Галым Ф.Г., Саханова Н.Т. Актуальные проблемы профилактики незаконного использования специальных технических средств негласного получения информации в Республике Казахстан // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2023. — № 4 (82). — С. 101–106.
5. Усачев С.И., Завьялов А.Н. Особенности раскрытия, расследования и предупреждения преступлений, связанных с незаконным оборотом наркотических средств и психотропных веществ в условиях цифровизации // Юрист-Правовед. — 2023. — № 1 (104). — С. 172–177.
6. Сулейманов Э.Р. Проблемы расследования незаконного сбыта наркотиков посредством сети Интернет // Студенческий научный электронный журнал «StudArcticForum». — 2023. — Т. 8. — № 2. — С. 61–68.
7. Присекин А.В. Криминалистическое исследование тайников как способа сокрытия незаконного оборота наркотических средств. — М.: Юрлитинформ, 2020. — 279 с.
8. Герасимова С.О. Методика расследования бесконтактного способа сбыта наркотиков // Развитие общественных наук российскими студентами. — 2017. — № 1. [Электронный ресурс]: <https://cyberleninka.ru/article/n/metodika-rassledovaniya-beskontaktnogo-sposoba-sbyta-narkotikov>
9. Альсеитов К. Киберпреступность в Республике Казахстан: проблемы и пути решения // Заң және Заман. — 2022. — № 3 (237). — С. 36–37.
10. Кутузов А.В. Оперативно-розыскной мониторинг сети Интернет как элемент противодействия преступлениям экстремистской направленности // Вестник Костромского государственного университета. — 2020. — Т. 26. № 2. — С. 235–241.
11. Шерстяных А.С. Мониторинг интернет-пространства и социальных сетей на предмет выявления информации, представляющей оперативный интерес // Актуальные проблемы борьбы с преступлениями и иными правонарушениями. — 2022. — № 22-1. — С. 145–146.
12. Найдено В.В., Губанов Л.Н., Косариков А.Н. Эколого-экономический мониторинг окружающей среды. — Н. Новгород, 2003. — 186 с.
13. Королева Н.А. Методологические основы исследования мониторинга как инструмента прогнозирования социально-экономических процессов в современном обществе // Общество: политика, экономика, право. — 2008. — № 2. — С. 10–13.
14. Блинова У.Ю. Мониторинг — метод превентивного контроля // Бухгалтерский учет. — 2005. — № 4. — С. 34–36.

15. Мамедов Р.А. Бюджетный мониторинг в системе государственного мониторинга: понятие и содержание // Образование и право. — 2019. — № 1. — С. 245–247.
16. Смирнов Д.А., Мельникова В.А. Мониторинг как форма государственного финансового контроля // Гуманитарные и юридические исследования. — 2016. — № 4. — С. 165–174.
17. Базенков Н.И., Губанов Д.А. Обзор информационных систем анализа социальных сетей // Управление большими системами. — 2013. — № 41. — С. 357–394.
18. Афанасьев В.В., Никитина Т.А. Мониторинг как особый вид научной теории и практики // Ученые записки. Электронный научный журнал Курского государственного университета. — 2013. — № 2 (26). // <https://cyberleninka.ru/article/n/monitoring-kak-osobyi-vid-nauchnoy-teorii-i-praktiki>
19. Международное информационное агентство «Казинформ»: Зарегистрировано 153 факта продажи наркотиков через интернет в РК // https://www.inform.kz/ru/zaregistrirovano-153-fakta-prodazhi-narkotikov-cherez-internet-v-rk_a3966789
20. Информационный интернет-портал «Служба центральных коммуникаций при Президенте Республики Казахстан»: с начала 2023 года в сети Интернет выявлено более 3 тыс. материалов, содержащих пропаганду наркотиков — МКИ // <https://ortcom.kz/ru/ekspertnoe-obsuzhdenie/1693917690>

Мирошникова О.В.,

*құқықтық пәндер кафедрасының аға оқытушысы
заң ғылымдарының магистрі*

*(Манаш Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан университеті,
Петропавловск қ., Қазақстан Республикасы,
e-mail: tob0808@mail.ru);*

Түлеуова А.С.,

*криминалистика кафедрасының аға оқытушысы,
заң ғылымдарының магистрі, полиция подполковнигі*

*(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы, e-mail: a.tuleuova@kpa.gov.kz)*

**Қазақстан Республикасында «Интернет» желісін пайдалана отырып
жасалатын есірткі құралдарының заңсыз айналымы саласындағы
қылмыстық құқық бұзушылықтарды тергеу ерекшеліктері**

Аннотация. Мақала «Интернет» желісін пайдалану арқылы жасалатын есірткі құралдарының заңсыз айналымы саласындағы қылмыстық құқық бұзушылықтарды тергеудің жекелеген ерекшеліктерін қарастыруға арналған. Қылмыстық жазаланатын әрекеттердің осы түрін тергеу ерекшелігіне байланысты жаңа, неғұрлым жетілдірілген тергеу әрекеттерін пайдалану қажеттілігіне назар аударылады. Тергеудің тиімділігін арттыру және қылмыстық іс бойынша дәлел ретінде мониторинг нәтижелерін мойындамау тәуекелдерін азайту мақсатында жасырын тергеу әрекеті ретінде әлеуметтік желілерге мониторинг жүргізуді регламенттеу ұсынылады. Авторлар «мониторинг» ұғымына қатысты әртүрлі ғылыми көзқарастарды қарастырады. Қылмыстық процеске қатысты мониторинг функциясы жеке тұлғаның құқықтары мен заңды мүдделерін ақпараттық-психологиялық қорғауды қамтамасыз етудің негізгі тетігі ретінде әрекет ететіндігі көрсетілген.

Негізгі сөздер: есірткі құралдарының айналымы, тергеу әрекеттері, мониторинг, интернет қылмыс, тергеу, жедел-ізвестіру іс-шаралары, сотқа дейінгі іс жүргізу, тергеу, құқық қорғау қызметі.

O.V. Miroshnikova,

*Senior Lecturer of the Department of Legal Disciplines, Master of Jurisprudence, Master of Law
(Non-profit joint-stock company «North-Kazakhstan University
named after Manash Kozybaev, e-mail: mob0808@mail.ru);*

A.S. Tuleuova,

*Senior Lecturer of the Department of Criminalistics,
Master of Law, Police Lieutenant Colonel
(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: a.tuleuova@kpa.gov.kz)*

**Peculiarities of investigation of criminal offenses in the sphere
of illicit trafficking of narcotic drugs, committed with the use of the Internet
in the Republic of Kazakhstan**

Annotation. The article is devoted to the consideration of certain features of the investigation of criminal offenses in the field of illicit drug trafficking, the commission of which occurs using the Internet. Attention is paid to the need to use new, more advanced investigative actions due to the specifics of the investigation of this type of criminally punishable acts. It is proposed to regulate the monitoring of social networks as an unspoken investigative action in order to increase the effectiveness of the investigation and reduce the risks of non-recognition of the monitoring results as evidence in a criminal case. The authors consider various scientific points of view regarding the concept of "monitoring". It is indicated that with regard to the criminal process, the monitoring function acts as a key mechanism in the field of ensuring information and psychological protection of the rights and legitimate interests of the individual.

Keywords: drug trafficking, investigative actions, monitoring, Internet crime, investigation, operational and investigative measures, pre-trial proceedings, investigation, law enforcement activity.

УДК 343

Муканов М.Р.,

*начальник кафедры уголовно-исполнительного права,
доктор философии (PhD)*

*(Костанайская академия МВД РК им. Ш. Кабылбаева,
г. Костанай, Республика Казахстан, e-mail: alik8385@mail.ru);*

Бийназаров Д.Н.,

*докторант факультета послевузовского образования,
магистр юридических наук, майор полиции*

*(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,
г. Караганда, Республика Казахстан, e-mail: dauka07@mail.ru)*

**Использование специализированных помещений,
оборудованных зеркалом Гезелла, для производства следственных действий
с участием несовершеннолетних**

Аннотация. В статье рассмотрена возможность использования специализированных помещений, оборудованных зеркалом Гезелла, для производства следственных действий с участием несовершеннолетних, в частности, освидетельствования живых лиц и допроса. Отечественное законодательство предусматривает такую возможность в целях освидетельствования живых лиц, однако в настоящее время ее практическая реализация наблюдается довольно редко. А такой тактический прием, как наблюдение лица, осуществляющего досудебное расследование, за работой психолога с несовершеннолетним в помещении, оборудованном зеркалом Гезелла, является достаточно эффективным, но возникает вопрос о возможности делегирования психологу отдельных полномочий указанного лица и доказательственном значении собранных таким образом показаний. В результате сделан вывод, что правомерность использования такой тактики допроса несовершеннолетних следует обеспечить путем внесения соответствующих изменений в отечественное уголовно-процессуальное законодательство.

Ключевые слова: специализированные помещения, следственные действия, освидетельствование, несовершеннолетние, зеркало Гезелла, допрос, психолог, тактический прием.

Важную роль в повышении эффективности расследований играет создание специализированных помещений для производства следственных действий с участием несовершеннолетних. Основная цель — обеспечить конфиденциальные и комфортные условия, отвечающие потребностям жертв. Это гарантирует, что следственные действия могут быть проведены эффективно и не причинят дополнительных страданий или вреда потерпевшим.

Специализированное помещение должно состоять из комнаты для допросов и расположенной рядом комнаты наблюдения, каждая из которых имеет отдельный вход. Чтобы в полной мере использовать зеркало Гезелла, расположенное между этими двумя комнатами, рекомендуется установить между ними звукоизоляцию и шторы, закрывающие внешний свет [1].

Зеркало Гезелла («зеркало-шпион» или одностороннее зеркало) — это уникальное стекло, пропускающее свет лишь в одном направлении. Когда свет падает на зеркало Гезелла из хорошо освещенной комнаты, оно кажется обычным зеркалом, но если посмотреть на него из темной части комнаты, оно приобретает вид обычного окна. Следовательно, помещение, за которым ведется наблюдение, должно иметь значительно более яркое освещение по сравнению с помещением, в котором находятся наблюдатели.

Применение «зеркал-шпионов» Гезелла изначально было ориентировано на контроль за поведением детей в психолого-педагогической сфере. Однако впоследствии их использование распространилось на зоологию, медицину и криминалистику. Так, в криминалистике зеркало-шпион Гезелла может быть использовано для скрытого опознания живых лиц с соблюдением при этом установленных законодательством правил и регламентов, а также обеспечением безопасности опознающих лиц [2].

Одним из основных тактических преимуществ использования «зеркала-шпиона» Гезелла является возможность безопасного наблюдения и сбора доказательств без привлечения внимания подозреваемого или других лиц в помещении. Это может быть особенно полезно в таких случаях, когда прямая видимость затруднена или проведение традиционного наблюдения может представлять опасность для следователей или сотрудников правоохранительных органов.

Такие помещения используются в работе следственных органов, особенно в ситуациях, где требуется скрытое присутствие и наблюдение, к примеру, для опознания подозреваемых свидетелями и потерпевшими, для проведения переговоров и оказания психологической помощи. Эти помещения играют особую роль в работе с несовершеннолетними, пострадавшими от насилия.

Зеркало Гезелла позволяет следователям и иным участникам следственного действия следить за беседой психолога с ребенком, не нарушая ее. Это помогает несовершеннолетнему почувствовать себя более комфортно и естественно, а следователям — достоверно оценить ситуацию и принять решения о дальнейших шагах в расследовании, принимая во внимание интересы ребенка. Очень важно, чтобы помещение, где проходит консультация, создавало уютную и непринужденную атмосферу [3].

При применении зеркала Гезелла в следственных действиях необходимо соблюдать некоторые технические и этические нюансы.

1. Размещение зеркала-шпиона: важно выбрать правильное место для его размещения, чтобы обеспечить наилучший угол обзора и максимальное покрытие помещения. Наблюдение должно осуществляться таким образом, чтобы сохранить конфиденциальность и непрерывность следственных действий.

2. Непрерывность наблюдения: при использовании зеркала следователи должны быть внимательными и наблюдательными, чтобы не упустить важные моменты или детали происходящего в помещении. Это требует концентрации и опыта в анализе обстановки.

3. Соблюдение приватности: при использовании зеркала необходимо учитывать приватность и права личности. Следователи должны убедиться, что они наблюдают только то, что относится к предмету следственного дела, и не злоупотребляют своими полномочиями.

4. Законность и допустимость доказательств: при использовании зеркала все действия должны совершаться в рамках закона и процессуального законодательства. Следователи должны быть аккуратными в документировании и фиксации полученных доказательств с использованием «зеркала-шпиона» для обеспечения их допустимости в суде.

В отечественном законодательстве возможность использования помещения с зеркалом Гезелла в целях освидетельствования живых лиц регламентирована ч. 11 ст. 230 УПК РК [4], но в настоящее время ее практическое применение наблюдается редко. В РК не существует официальных документов от ведомств, содержащих рекомендации по применению специализированных помещений, оборудованных зеркалом Гезелла, для подготовки к следственным действиям, оказанию психологической помощи несовершеннолетним и установлению с ними психологического контакта.

Тем не менее, такая практика кажется разумной, уместной, не требующей дополнительного финансирования и концептуально допустимой в рамках программ защиты свидетелей и жертв преступлений. Тем более, что постепенно расширяется область применения данного технического средства.

Л.В. Бертовский отмечает, что в органах Следственного комитета РФ в Москве и Санкт-Петербурге используют специально оборудованные помещения для взаимодействия с детьми, где созданы условия, минимизирующие дискомфорт от непривычной обстановки. В этих помещениях есть игрушки, бумага и карандаши и так далее. Подслушивающее устройство находится у следователя, через него он получает рекомендации детского психолога, находящегося за зеркалом Гезелла, тем самым не прерывая беседу с ребенком [5].

Следует отметить эффективность такого тактического приема, когда следователь наблюдает за работой психолога с несовершеннолетним в помещении, оборудованном зеркалом Гезелла. Психика несовершеннолетнего не подвергается риску, когда беседа психолога с ним проходит без лишних свидетелей и он не знает о том, что за ними ведется скрытое наблюдение [6].

Особое значение представляет наличие аудиосвязи между следователем и психологом при помощи микронаушника. Это оборудование позволяет следователю узнать нужные ему детали происшествия, задавая вопросы несовершеннолетнему через психолога сохраняя при этом его психологическое благополучие. При этом допускается и видеофиксация ответов ребенка. Разговор психолога с ребенком, как правило, направлен на оказание психологической помощи, а не на проведение следственных процедур. Следовательно, полученная информация в данном случае будет иметь информативный и ориентирующий характер. Эти данные помогут сформулировать предварительные предположения, разработать план будущего допроса и установить контакт с несовершеннолетним.

Однако использование зеркала Гезелла в следственной практике требует ответа на вопрос, поставленный Д.В. Галкиным: возможно ли делегировать психологу отдельные полномочия следователя. Иначе говоря, могут быть приняты во внимание ли ответы несовершеннолетнего, полученные на вопросы психолога в ходе допроса, когда следователь и иные участники следственного действия находятся в смежном помещении и наблюдают через «зеркало-шпион»? [3]

В европейских странах допросы несовершеннолетних, проводимые психологом в присутствии следователя, который находится за зеркалом, признаются допустимыми в судебной

практике. Позиция ЕСПЧ по данному вопросу отражена в решении по иску Аккарди к Италии: «при производстве по уголовным делам по обвинению в развратных действиях в отношении несовершеннолетних могут приниматься определенные меры для ограждения психики потерпевших – которые часто испытывают душевные страдания при проведении против их воли очных ставок с обвиняемыми, особенно, когда потерпевшие еще совсем малолетние, – при условии, что такого рода меры не противоречат эффективному осуществлению прав на защиту в достаточном объеме» [7].

При анализе уголовно-процессуального законодательства Республики Казахстан становится ясно, что присутствие следователя за зеркалом Гезелла во время допроса не противоречит формальным требованиям закона. Тем не менее, данный подход существенно отличается от стандартной процедуры допроса. Важно отметить, что уголовно-процессуальное законодательство не содержит четких инструкций относительно порядка проведения допросов и других следственных действий с использованием зеркала Гезелла. Поэтому такой подход выходит за рамки законодательства.

При рассмотрении вопроса о допустимости допроса с участием несовершеннолетнего, когда вопросы ребенку задает психолог, а следователь руководит процессом из-за зеркала, следует учитывать определенные факторы:

- допрос несовершеннолетнего инициирует следователь, а не психолог;
- следователь обязан разъяснить права и обязанности психологу, допрашиваемому и иным участникам;
- наблюдая за несовершеннолетним через «зеркало-шпион», следователь сохраняет контроль за ходом следственного действия, направляя его, изменяя и дополняя вопросы в ходе допроса;
- решение о непосредственном общении психолога с ребенком и задании ему вопросов является тактическим приемом допроса, что напрямую не запрещено в уголовно-процессуальном законодательстве РК.

В определенных ситуациях расследования такая стратегия может оказаться единственным способом получить достоверные показания от несовершеннолетнего и выяснить все существенные детали преступления, привлечь к ответственности преступника и предотвратить будущие правонарушения [8]. При этом в уголовно-процессуальном законодательстве уже есть положения, позволяющие следователям делегировать свои полномочия по производству следственных действий другому лицу.

Так, законодатель делает исключение для дел, связанных с допросом лиц противоположного пола. Согласно ст. 223 УПК РК, если следователю-мужчине необходимо провести освидетельствование женщины, то осмотр ее тела проводит судебно-медицинский эксперт или врач. По аналогии, представляется возможным и закрепление соответствующей оговорки в вышеназванной норме закона, предусматривающей передачу психологу отдельных полномочий следователя во время допроса несовершеннолетнего.

Таким образом, скрытое наблюдение с использованием «зеркала-шпиона» Гезелла может помочь следователям получить ценную информацию о действиях и поведении причастных лиц, которая может быть полезной для разработки стратегии дальнейшего расследования или для выявления ключевых факторов в конкретном деле. При этом использование зеркала-шпиона Гезелла должно учитывать законодательство, этические нормы и конфиденциальность, а также права и свободы отдельных лиц. Безопасность, добросовестность и соблюдение процессуальных гарантий являются важными аспектами при проведении таких следственных действий.

Использование специальных помещений, оснащенных зеркалом Гезелла, для проведения следственных процедур с участием несовершеннолетних, таких как идентификация личности и допрос, открывает новые возможности для более эффективного расследования преступле-

ний. Вместе с этим возникает ряд проблемных аспектов. Так, к примеру, требует правового регулирования вопрос о том, насколько психолог может использовать свое право, закрепленное ст. 215 УПК РК, задавать вопросы допрашиваемому, а также о доказательственном значении полученных психологом ответов несовершеннолетнего, если лицо, осуществляющее досудебное расследование, не находится в одном с ними помещении, а наблюдает за процессом через «зеркало-шпион».

Список использованной литературы:

1. Практическое пособие для сотрудников следственной службы органов внутренних дел Кыргызской Республики по эффективному расследованию гендерных преступлений, совершенных в отношении женщин и несовершеннолетних / Авторы-составители: А.С. Осмонова, М.Р. Шеров, Т.К. Тюлекова, А.С. Асылбекова, Э.М. Асанбаева. — Бишкек, 2018. — 136 с.
2. Бегалиев Е.Н. К вопросу о тактических особенностях проведения допроса с использованием зеркала-шпиона Гезелла // Расследование преступлений: проблемы и пути их решения. — 2020. — № 4. — С. 79–83.
3. Галкин Д.В. Допрос несовершеннолетних потерпевших: проблемы реализации европейских правовых стандартов в российском уголовном судопроизводстве // Европейская конвенция о защите прав человека и основных свобод: проблемы реализации в российском уголовном судопроизводстве: Сб. мат-лов междунар. науч.-практ. конф. посвященной 25-летию членства России в Совете Европы. — Хабаровск, 2021. — С. 44–48.
4. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 г. № 231-V ЗРК (с изм. и доп. по сост. на 01.01.2024 г.) // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000231/info>.
5. Бертовский Л.В. Особенности допроса детей в возрасте до 7 лет // Вестник РУДН. — 2015. — № 3. — С. 113–133.
6. Бийназаров Д.Н. Жауап алу барысында Гезелл тыңшы-айнасы мен цифрлық техниканы қолданудың ерекше аспектісі // Қазақстан Республикасы Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының «Хабаршы — Вестник» журналы. — 2022. — № 4 (78). — 174–179 б.
7. Решение Европейского Суда по правам человека от 20 января 2005 г. «Аккарди и другие против Италии» // Бюллетень Европейского Суда по правам человека. Российское издание. — 2005. — № 6.
8. Сквозь стену детского страха. Как преодолеть стену между следователем и ребенком? // Следственный комитет России. — 2018. — № 6 (12). — С. 3.

Муканов М.Р.,

қылмыстық-атқару құқығы кафедрасының бастығы,

(PhD) философия докторы

(Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы,

Қазақстан Республикасы, Қостанай қ., e-mail: alik8385@mail.ru);

Бийназаров Д.Н.,

Жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру факультетінің докторанты,

заң ғылымдарының магистрі, полиция майоры

(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,

Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., e-mail: dauka07@mail.ru)

Кәмелетке толмағандардың қатысуымен тергеу әрекеттерін жүргізу үшін Гезелла айнасымен жабдықталған мамандандырылған үй-жайларды пайдалану

Аннотация. Мақалада кәмелетке толмағандардың қатысуымен тергеу әрекеттерін жүргізу үшін, атап айтқанда тірі адамдарды куәландыру және жауап алу үшін Гезелла айнасымен жабдықталған мамандандырылған үй-жайларды пайдалану мүмкіндігі қарастырылған. Отандық заңнамада тірі адамдарды куәландыру мақсатында мұндай мүмкіндік қарастырылған, бірақ қазіргі уақытта оны іс жүзінде жүзеге асыру өте сирек кездеседі. Сотқа дейінгі тергеуді жүзеге асыратын адамның психологтың кәмелетке толмаған адаммен Гезелл айнасымен жабдықталған бөлмеде

жұмыс істеуін бақылауы сияқты тактикалық қабылдау өте тиімді, бірақ психологқа аталған адамның жекелеген өкілеттіктерін беру мүмкіндігі және осылайша жиналған айғақтардың дәлелді мәні туралы мәселе туындайды. Нәтижесінде кәмелетке толмағандардан жауап алудың мұндай тактикасын қолданудың заңдылығын отандық қылмыстық іс жүргізу заңнамасына тиісті өзгерістер енгізу арқылы қамтамасыз ету керек деген қорытындыға келді.

Негізгі сөздер: мамандандырылған үй-жайлар, тергеу әрекеттері, куәландыру, кәмелетке толмағандар, айна Гезелла, жауап алу, психолог, тактикалық қабылдау.

M.R. Mukanov,

Head of the Department of Penal Enforcement Law,

Doctor of Philosophy (PhD)

(Kostanay Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan

named after Sh. Kabyrbayev, e-mail: alik8385@mail.ru);

D.N. Biinazarov,

Doctoral student of the Faculty of Postgraduate Education,

Candidate of Law, Police Lieutenant Colonel

(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan

named after B. Beysenov, e-mail: dauka07@mail.ru)

The use of specialized premises equipped with a gesell mirror for the production of investigative actions involving minors

Annotation. The article considers the possibility of using specialized rooms equipped with a Gesell mirror for the production of investigative actions involving minors, in particular, the examination of living persons and interrogation. Domestic legislation provides for such an opportunity for the examination of living persons, but currently its practical implementation is quite rare. And such a tactical technique as monitoring the person conducting the pre-trial investigation for the work of a psychologist with a minor in a room equipped with a Gesell mirror is quite effective, but the question arises about the possibility of delegating certain powers to the psychologist of the specified person and the evidentiary value of the testimony collected in this way. As a result, it was concluded that the legality of using such tactics of interrogation of minors should be ensured by making appropriate changes to the domestic criminal procedure legislation.

Keywords: specialized premises, investigative actions, examination, minors, Gesell's mirror, interrogation, psychologist, tactical reception.

ӘОЖ 343.933

Омирова М.С.,

ҒЗИ ИО қызметін криминалистикалық қамтамасыз етудің проблемаларын зерттеу

орталығының ғылыми қызметкері,

ұлттық қауіпсіздік және әскери іс магистрі, полиция капитаны

(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,

Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., e-mail: m.omirova@kra.gov.kz)

Лақтыратын қару ұғымына криминалистикалық сипаттама

Аннотация. Ғылыми мақалада автор лақтыратын қарудың суық қарудың қатарына кірмейтінін, бұл техникалық сипаттамалары бойынша суық қарудан ерекшеленетін тәуелсіз қару түрі болып табылатындығын атап көрсете отырып, лақтыратын қару ұғымының криминалистикалық сипаттамасын қарастырады. Жалпы тұрғыдан алғанда, суық қаруда да, лақтыратын қаруда да адамның бұлшықет күші арқылы нысанаға тигізу жиі кездеседі. Негізгі айырмашылық мынада: суық қаруда бағытталған қозғалысы бар снаряд жоқ, жеңілсіз объектімен тікелей байланыста болады; ал лақтыратын қару - механикалық түрде қашықтықтан нысанаға тигізуге арналған, адам тікелей лақтыратын және снарядқа оларда жинақталған потенциалды және кинетикалық энергияны пайдалану нәтижесінде бағытталған қозғалысты хабарлайтын лақтыру құрылғылары.

Негізгі сөздер: қару, лақтыратын қару, суық қару, криминалистикалық сипаттама, снаряд, құрылғы, лақтыратын пышақтар, аңшылық рогаткалар, жауынгерлік лақтыратын балталар, лақтыратын дубина.

Бүгінгі күні қарудың біраз бөлігі ауыр қылмыстар жасау кезінде қолданылады десек те болады. Суық және атыс қаруымен қатар лақтыратын қару, сондай-ақ оған ұқсас шаруашылық-тұрмыстық мақсаттағы бұйымдар болып табылады. Қаруға немқұрайлы қарайтын адам жоқ, әсіресе бүгінде лақтыратын қаруды жасы да кәрісі де қолданады. Қазіргі уақытта лақтыратын қару сараптамалық зерттеулердің нысаны болып табылады, өйткені олар көбінесе қылмыстық мақсаттарда қолданылады [1].

Қылмыс жасау үшін қолданылатын қарудың жаңа түрлерін жасау қаруды криминалистикалық жіктеу мәселелерін одан әрі зерттеу міндетін өзектендіреді. Осы аталған салада ғылыми зерттеулер жүргізу кезінде қарудың түрі мен мақсатын анықтайтын тұжырымдамалық аппаратты заңнамалық деңгейде бекітуді көздейтін қару айналымын құқықтық реттеудің даму тенденцияларын ескерген жөн. Мұндай қарудың бірі болып адамның бұлшықет күші немесе механикалық құрылғы арқылы бағытталған қозғалысты алатын снарядпен қашықтықтан нысанаға тигізуге арналған лақтыратын қару танылады.

Қазақстан Республикасының 1998 жылғы 30 желтоқсандағы Жекелеген қару түрлерінің айналымына мемлекеттік бақылау жасау туралы Заңына сәйкес лақтырылатын қару деп нысананы қашықтықтан зақымдауға арналған, адамның бұлшық етінің күші пайдаланыла отырып лақтырылатын қару (лақтырылатын серпінді қару), сондай-ақ механикалық энергия пайдаланыла отырып, лақтырылатын снарядтармен нысананы қашықтықтан зақымдауға арналған қару (лақтырылатын атыс қаруы) танылады [2].

Жалпы тұрғыдан алсақ, лақтыратын қаруды ежелгі заманнан қазіргі күнге дейін сақталған ең көне қарулардың бірі десекте болады. Оған дәлел ретінде, мысалға, тасты алғаш алған ежелгі адам оны тек еңбек қаруы ретінде ғана емес, қорғаныс құралы ретінде де қолдана бастады. Тас адам қашықтықтан нысанаға тигізу үшін қолданған заттардың біріншісі болды. Адам лақтырған алғашқы таста лақтыратын қару туралы ойдың пайда болуын байқауға болады.

Осы орайда, лақтыратын қару-суық қару секілді, барлық ғасырларда қолданылғанын, оның эволюциясы адамның нысанаға алыстан соғуға деген ұмтылысы болып, оны қолданбай адамдардың өздерін қорғауы мүмкін емес екендігін айта кетуге болады. Ежелгі уақытта адамдар тас, сүйектерді, дарттар, бумерангтарды және сол сияқты лақтыруға келетін заттарды осы мақсатта қолданған. Демек, лақтыратын қару адамдарға аман қалу және өзін-өзі қорғау, қорғану үшін өмір сүруге көп мүмкіндік берді.

«Лақтыратын қару» анықтамасының пайда болуы адамның осы аталған қаруды әскери, аңшылық және спорттық мақсаттарда жасау мен қолданудың тарихи қалыптасқан тәсілін бекітті. Лақтыратын қару айналымының мәселесін құқықтық реттеу келесі екі кезеңнен өтті:

- бастапқыда заң шығарушы суық қарудың бір түрі ретінде қарастырды;
- содан кейін заң шығарушы оны тәуелсіз түр ретінде анықтады.

Криминалист ғалымдар лақтыратын қаруды бөлек бір түр ретінде қарастырып, тәуелсіздігін анықтаған. Лақтыратын қарудың тәуелсіз түрін анықтаған алғашқы ғалымдардың бірі А.С. Подшибякин болды. Ол: «Әрекет принципі бойынша барлық суық қаруды қоян-қолтық және лақтыратын деп бөлу керек. Қоян-қолтық қару-жарақ кезінде энергия көзі адамның бұлшықет күші болып табылады. Оған суық деп саналатын келесі қарулар кіреді: қылыштар, қанжарлар және т. б. Ал лақтыратын қару энергия көзіне қарай былай жіктеледі: адамның бұлшықет күші арқылы тікелей әрекет етеді; адамның бұлшықет күші жанама түрде қолданылатын сығылған серіппенің, сығылған ауаның, тартылған жіптің және басқалардың энергиясынан әрекет етеді», - деп атап көрсетті [3].

К.А. Соловьев «лақтыратын қару — бұл адамның бұлшық ет күшін немесе осы күштің жинақталуы нәтижесінде жинақталған механикалық құрылғының энергиясын тікелей қолдану арқылы қашықтықтан елеулі зақым келтіру мақсатындағы құрылғылар», – деп түсінуді ұсынады [4]. Ал оның құрамына лақтыратын пышақтар, аңшылық рогаткалар, жауынгерлік лақтыратын балталар, лақтыратын дубина, садақтар, арбалет, сюрикен, чакралар, итарқалар және де қашықтан адам өліміне алып келмейтін арнайы құралдар кіреді.

А.В. Стальмахов, А.М. Сумарока және А.Г. Егоров «лақтыратын қару — бұл механикалық түрде қашықтықтан нысанаға тигізуге арналған, адам тікелей лақтыратын және снарядқа оларда жинақталған потенциалды және кинетикалық энергияны пайдалану нәтижесінде бағытталған қозғалысты хабарлайтын лақтыру құрылғылары», - деп атап көрсетті [5].

Ал, В.М. Плескачевскийдің ойынша, «лақтыратын қару – адамның не болмаса жануардың бұлшық ет күшін тікелей пайдалану нәтижесінде де, осы энергия көзін немесе механикалық энергияны жанама пайдалану нәтижесінде де бірнеше рет қашықтыққа зақым келтіруге арналған». Соған қоса, лақтыратын қарудың бірнеше түрлерін ажыратып көрсетті:

- энергияның сипаты бойынша (адамның бұлшық ет күшін қолдана отырып; механикалық энергияны қолдана отырып);
- конструкция бойынша (тікелей қолмен лақтырылады; «снаряд+құрылғы» лақтыру кешендері);
- энергияны пайдалану тәсілі бойынша (энергияны жинақтамай; энергияны жинақтай отырып: айналу есебінен, серпімді сымдарды созу, серіппелерді қысу, ауаның бір бөлігін қысу (негізінен ауа түтіктерін білдіреді), газ тәрізді затты қысу арқылы);
- жұмыс денесінің сипаты бойынша (жұмыс денесі жоқ, қолмен; жіп тәрізді; ұя салатын; сығылған ауамен; сығылған газбен);
- әрекет ету тәсілі бойынша (пышақтау; кесу; пышақтау-кесу; соққы-ұсақтау) [6].

Уақыт өте келе ғалымдар лақтыратын қару ұғымын оның атыс қаруына төзбеушілігін анықтау арқылы нақтылады, оны лақтыру ретінде де қарастыруға болады. Мұндай жіктеуді ұсынған алғашқы ғалымдардың бірі Д.С. Коровкин болды. Ол лақтыратын қару ұғымын «лақтыратын атыс қаруы емес» деп түсіндіріп қана қоймай, сонымен қатар оның «қолмен лақтыратын жеке атыс қаруы емес», деген сияқты жіктеу белгісін енгізді [7]. Д.С. Коровкин айтқан ұсыныс лақтыратын қаруды басқа қару түрлерінен бөлуге, сондай-ақ лақтыратын қарудың түрлерін ажыратуға мүмкіндік берді, демек лақтыратын қару:

- біріншіден, лақтыратын белгілері бар қару (қашықтықтан нысанаға тигізу);
- екіншіден, атыс қаруы емес;
- үшіншіден, бір адам ғана қолданатын қару (жеке қару).

Сонымен, лақтыратын қару дегеніміз адамның бұлшық ет күшін, ауырлық күшін, ағаштың серпімді қасиеттерін немесе бұралған талшықтардың энергиясын пайдалануға негізделген ұзақ қашықтықтағы қару [8].

Лақтыратын заттарды криминалистикалық зерттеудің негізгі принциптері көбінесе тұрмыстық мақсаттағы пышақтау және кесу заттары ретінде анықталған суық қарулар мен объектілерді зерттеу әдістемесіне ұқсас болып келеді. Дегенмен, олардың өздеріне тән айырмашылықтары да бар. Олар, ең алдымен, біздің елде лақтыратын қарудың экзотизмнің көп бөлігі екендігімен байланысты болып табылады. Сол себепті де лақтыратын қару ретінде қарастырылатын заттарға салыстырмалы талдау жүргізу көбінесе салыстыру үшін үлгілердің болмауына байланысты өте қиыны болуы да мүмкін.

Негізінен, лақтыратын қаруды және конструкциясы бойынша оған ұқсас заттарды криминалистикалық зерттеу оларды лақтыратын қару санатына жатқызу, топтық тиесілігін анықтау, техникалық жай-күйін (жарамдылығы, атуға жарамдылығы) айқындау мақсатында жүргізіледі. Қазіргі уақытта заттарды «лақтыратын қару» санатына жатқызу үшін қажетті лақтыратын қарудың техникалық-криминалистикалық критерийлері әлі аяқталған жоқ.

Жалпы техникаға сәйкес лақтыратын қаруды криминалистикалық зерттеу бірнеше кезеңнен тұрады. Негізі алдын ала зерттеу сатысында дәстүрлі мәселелер шешіледі, соның ішінде, атап айтатын болсақ, қаптаманың тұтастығы, объектінің қаулыдағы сипаттамаға сәйкестігі, зерттеу жоспары жасалады. Сол сияқты объектіні бөлек зерттеудің мақсаты — оның лақтыратын қарудың белгілі бір түріне тән конструктивті белгілерінің кешенін анықтау, объектіні өндіру әдісін және оның бөліктерінің күйін анықтау болып табылады. Салыстырмалы зерттеу кезеңінде конструктивті белгілердің ерекше кешені лақтыратын қарудың белгілі түрлері мен сорттарының тиісті белгілерінің кешенімен және конструкциясы бойынша оған ұқсас заттармен байланысты болып келеді. Сараптамалық эксперимент сатысында құрылымдық бөлшектердің өзара әрекеттесуі, объектінің беріктігі мен таңқаларлық сипаттамалары тексеріледі. Осы қойылған мәселелер бойынша сарапшының қорытындысы зерттеудің барлық кезеңдерінің нәтижелері негізінде тұжырымдалады. Белгілі бір объектіні зерттеу әдістемесі және зерттеу кезеңдерінің реттілігі оның дизайнының ерекшеліктері мен қойылған сұрақтарға сүйене отырып нақтыланады.

Лақтырылатын заттарды криминалистикалық зерттеу, сонымен қатар, суық қаруды зерттеу сыртқы түрін сипаттаудан және негізгі параметрлерді өлшеуден басталады. Бұл осы объектіге тән дизайн ерекшеліктерін анықтау үшін, оларды кейінірек лақтырылатын заттардың белгілі түрлерінің белгілерімен салыстыру үшін жасалады.

Осылайша, жоғарыда көрсетілген әскери-тарихи сипаттағы мәліметтер лақтыратын қарудың ең көне қару екенін көрсетеді. Осы орайда А.С. Винниченко «лақтыратын қарудың даму тарихы оны лақтыру үшін алдымен адамның бұлшық ет күші, содан кейін ағаштың серпімді қасиеттері мен бұралған немесе созылған талшықтардың энергиясы қолданылғанын көрсетеді» деп өте орынды атап өтті [9]. Снарядтар мен оларды лақтыру әдістері біртіндеп жетілдірілді, бұл лақтыратын қарудың тиімділігін едәуір арттырды.

Лақтыруға жұмсалатын энергия көзіне қарай лақтыратын қару төмендегідей бөлінеді:

1. Нысанаға тікелей тию арқылы нысанаға тиетін және адамның бұлшықет энергиясын пайдаланып лақтыратын қару.

2. Нысанаға жанама түрде лақтыратын снарядпен соғатын қару, оны лақтыру үшін механикалық құрылғының жинақталған энергиясы қолданылады.

Лақтыратын қарудың бірінші түріне адамның бұлшықет энергиясы есебінен тікелей қолымен нысанаға лақтырылған қару жатады. Бұл дегеніміз қару «адам — қару» біртұтас жүйесінің бұзылуымен сипатталады, өйткені қару тұтастай лақтырылады, содан кейін лақтырушының қолында ештеңе қалмайды.

Ал лақтыратын қарудың екінші түріне оның нысаналы мақсатын одан лақтыратын снаряд есебінен жүзеге асыратын қару жатады. Бұл қару толық және екі бөліктен тұратындығымен сипатталады: қарудың өзі белгілі бір конструкцияның лақтыру механизмі және оның көмегімен лақтырылатын снаряд түрінде болып келеді.

Тағы да бір айта кететін жайт, лақтыратын қару суық, атыс, пневматикалық және газ қаруларынан келесі белгілері бойынша ерекшеленеді:

1. Энергия көзі ретінде адамның бұлшықет күші немесе механикалық құрылғының энергиясы қолданылады.

2. Бұл қару-жарақтың өзін немесе снарядты лақтыру арқылы тірі нысанаға алыстан тигізуге арналған қару.

Лақтыратын қарудың жіктелуі зерттелетін объектілерді лақтыратын қарудың белгілі бір тобына, түріне, типіне жатқызу туралы мәселені шешуге мүмкіндік беретін ғылыми білімнің маңызды құралы болып табылады. Осыған байланысты ол қылмыстарды тергеу теориясы мен практикасы тұрғысынан да маңызды практикалық мәнге ие.

Қазіргі уақытта криминалистикада қарудың бұл түрін толық жіктеу жеткіліксіз. Суық қару жүйесіндегі осы санаттағы бірқатар объектілерді оқшаулаудың жекелеген әрекеттері

А.С. Подшибякин, Е.Н. Тихоновтың еңбектерінде көрініс тапты. Алайда, оларда келтірілген ақпарат лақтыратын қарудың барлық түрлерін және оның толық жіктелуін көрсетпей, тек индикативті сипатта болады.

Осының негізінде, лақтыратын қару ұғымы осындай қарудың екі түрін қамтиды:

– нысанамен тікелей байланыста (оның белгілі бір бөлігі) нысанаға тиіп, оның бұлшықет күшіне байланысты адам тікелей лақтырады: лақтыратын найзалар, дарттар, лақтырылатын пышақтар, балталар, сюрикен, чакралар;

– механикалық құрылғыда жинақталған энергия есебінен одан лақтыратын (атылатын, лақтырылатын) снарядтың көмегімен нысанаға тигізетін: садақтар, арбалеттер, лақтырылатын жүздері бар пышақтар, дискометалар, су астындағы аң аулауға арналған мылтықтардың жекелеген түрлері.

Сонымен, жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, соңғы бірнеше жылда нормативтік-құқықтық актілердің әртүрлі деңгейлерінде атыс, суық, пневматикалық, газды қарулармен жіктеу маңыздылығы бойынша бір ретті қарудың тәуелсіз түрі ретінде «лақтыратын қару» ұғымы қалыптасты деген тұжырымдама жасауға болады. Дегенмен, бұл тұжырымдаманың пайда болуы оның әртүрлі нормативтік-құқықтық актілермен бірқатар қарама-қайшы түсіндірулерімен байланысты. «Суық» және «лақтыратын» қару ұғымдарын неғұрлым нақты заңнамалық саралау қажет. Қару айналымының нормативтік-құқықтық базасының қолда бар ережелерінің кемшіліктерінің бірі, бұл заң шығарушының аңшылық рогатка, итарқа сияқты лақтыратын қарудың кейбір түрлерін атамауы. Сондай-ақ, лақтыратын қарудың заңсыз айналымы саласындағы қылмыстар үшін қылмыстық жауапкершілік мәселесі де пікірталас күйінде қалып отыр. Тиісінше, лақтыратын қарудың тұжырымдамасы мен жіктелуінің жалпы құқықтық дамуының жеткіліксіздігін ескере отырып, лақтыратын қаруды криминалистикалық зерттеудің негізгі аспектілерін құру үшін әскери-техникалық және криминалистикалық сипаттағы бірқатар түбегейлі мәселелерді қарастыру қажет, бұл лақтыратын қарудың айналымын құқықтық реттеу мәселесіне оралуға мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Жакулин А.Б., Еленюк А.Г. Роль информационного обеспечения в раскрытии и расследовании преступлений // Қазақстан Республикасы ІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының «Хабаршы — Вестник» журналы. — 2021. — № 2. — С. 14–18.
2. Қазақстан Республикасының Жекелеген қару түрлерінің айналымына мемлекеттік бақылау жасау туралы 1998 жылғы 30 желтоқсандағы № 339 Заңы // https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z980000339_
3. Подшибякин А.С. Холодное оружие. Уголовно-правовое и криминалистическое исследование / Под ред. В.В. Степанова. — Саратов, 1980.
4. Соловьев К.А. Криминалистическое исследование метательного оружия. — М., 2000. — С. 45–46.
5. Сумарока А.М., Стальмахов А.В., Егоров А.Г. Холодное и метательное оружие: криминалистическая экспертиза: Учебн. / Под ред. А.Г. Егорова. — Саратов: СЮИ МВД России, 2000.
6. Плескачевский В.М. Оружие в криминалистике. Понятие и классификация. — М.: Восход, 1999. — С. 239–273.
7. Коровкин Д.С. Основы криминалистического учения о метательном неогнестрельном оружии: Дис. ... канд. юрид. наук. — Саратов, 1999.
8. Метательные орудия // Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона: В 86 т. (82 т. и 4 доп.). — СПб., 1890–1907.
9. Винниченко А.С. Криминалистическое исследование метательного оружия: Учеб. пос. — Волгоград: ВА МВД России, 2002. — 52 с.

Омирова М.С.,
*научный сотрудник центра по исследованию проблем
криминалистического обеспечения деятельности ОВД НИИ,
магистр национальной безопасности и военного дела, капитан полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,
г. Караганда, Республика Казахстан, e-mail: m.omirova@kpa.gov.kz)*

Криминалистическая характеристика понятия метательного оружия

Аннотация. Автор рассматривает понятие и криминалистическую характеристику метательного оружия, подчеркивая, что оно не входит в число холодного оружия, является самостоятельным видом оружия, отличающимся от холодного по своим техническим характеристикам. Как в холодном, так и в метательном оружии общим является поражение цели за счет мускульной силы человека. Принципиальное различие состоит в том, что в холодном оружии нет снаряда с направленным движением, поражение происходит за счет непосредственного контакта с объектом; метательным оружием являются предназначенные для механического поражения цели на расстоянии предметы, как непосредственно метаемые человеком, так и метательные устройства, сообщаящие снаряду направленное движение в результате использования накопленной в них потенциальной и кинетической энергии.

Ключевые слова: оружие, метательное оружие, холодное оружие, криминалистическая характеристика, снаряд, устройство, метательные ножи, охотничьи рогатки, боевые метательные топоры, метательные дубины.

M.S. Omirova,
*Researcher of the Center for Research of Forensic Support of the
Department of Internal Affairs of the Research Institute,
Master of National Security and Military Affairs, Police Captain
(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: m.omirova@kpa.gov.kz)*

Criminalistic characteristics of the concept of throwing weapons

Annotation. The author examines the concept and criminalistic characteristics of a throwing weapon, emphasizing that it is not included in the number of cold weapons, it is an independent type of weapon that differs from cold in its technical characteristics. In both cold and throwing weapons, it is common to defeat a target due to human muscular strength. The fundamental difference is that in cold steel there is no projectile with directional movement, the defeat occurs due to direct contact with the object; throwing weapons are objects intended for mechanical destruction of a target at a distance, both directly thrown by a person, and throwing devices that communicate directional movement to the projectile as a result of using the potential and kinetic energy accumulated in them.

Keywords: weapons, throwing weapons, edged weapons, forensic characteristics, projectile, device, throwing knives, hunting slingshots, combat throwing axes, throwing clubs.

УДК 34.07

Полюхова А.С.,
*доцент кафедры военной и тактико-специальной подготовки,
магистр юридических наук, подполковник полиции
(Костанайская академия МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева,
г. Костанай, Республика Казахстан, e-mail: alenuwkaa1988@mail.ru)*

Правовое обеспечение личной безопасности сотрудников ОВД Республики Казахстан при пожарах

Аннотация. В статье рассматриваются проблемы правового обеспечения личной безопасности сотрудников органов внутренних дел (ОВД) в условиях чрезвычайных ситуаций, в частности, по-

жаров. Автором исследуется важность подготовки и обучения сотрудников ОВД для обеспечения их готовности к эффективным действиям в критических ситуациях, при этом отмечается значимость регламентации обеспечения их личной безопасности в национальном законодательстве Республики Казахстан. Приведены практические примеры, указывающие на необходимость участия сотрудников ОВД при пожарах, что демонстрирует важность исследуемой проблематики. Отмечается, что законодательная регламентация обязанностей должностных лиц по обеспечению организации личной безопасности сотрудников ОВД, задействованных в условиях чрезвычайных ситуаций, в частности, при пожарах, несомненно, положительно отразится на организации данного вида деятельности, сократив негативные риски. Проанализировав действующее казахстанское законодательство, автор предлагает внести изменения в некоторые нормативные правовые акты.

Ключевые слова: личная безопасность, органы внутренних дел, чрезвычайные ситуации, пожары, чрезвычайное положение, организация взаимодействия, правовое обеспечение, законодательная регламентация.

Современное общество сталкивается с многочисленными вызовами и угрозами, включая чрезвычайные ситуации, которые могут иметь серьезные последствия для жизни и безопасности граждан. В этом контексте особую важность приобретает личная безопасность сотрудников органов внутренних дел (далее — ОВД), чья миссия состоит в обеспечении порядка и защите общества, в том числе участия при чрезвычайных ситуациях, в частности, при пожарах.

Обеспечению личной безопасности сотрудников ОВД в условиях таких чрезвычайных ситуаций, как пожары, посвящено мало научных работ. Так, некоторые труды казахстанских [1]; [2]; [3, 48] и зарубежных исследователей [4]; [5]; [6] освещают лишь организационные вопросы действий сотрудников ЧС, вопросы расследования и т. д., не учитывая особенности действующего законодательства об обеспечении личной безопасности сотрудников ОВД.

В соответствии с положениями п. 2 ч. 2 ст. 4 Закона Республики Казахстан от 8 февраля 2003 г. № 387 «О чрезвычайном положении» пожары признаются чрезвычайной ситуацией природного или техногенного характера. Они требуют скорейшей стабилизации обстановки, обеспечения правопорядка, создания условий для проведения необходимых спасательных и аварийно-восстановительных работ.

Цель данной научной статьи — исследовать правовые основы личной безопасности сотрудников ОВД при чрезвычайных ситуациях (далее — ЧС), связанных с пожарами. В нашу задачу входит не только исследовать тему, но и выявить недостатки национального законодательства, регламентирующего основы обеспечения личной безопасности сотрудников в условиях ЧС, в том числе при пожарах.

В контексте научного исследования актуальность избранной тематики обусловлена возрастающей угрозой пожаров в Республике Казахстан, что подтверждается событиями июня 2023 г., когда в регионе Абай были зафиксированы масштабные пожары, что привело к созданию оперативного штаба по чрезвычайным ситуациям под председательством Президента Казахстана К.-Ж. Токаева. В ходе заседания Президент указал на профессиональную халатность и отсутствие должного уровня ответственности среди руководителей и исполнителей, задействованных в управлении чрезвычайными ситуациями. Президент подчеркнул необходимость радикального улучшения качества работы в данной сфере, обозначив недопустимость халатного отношения к выполнению обязанностей и отметив отсутствие оперативности в принятии необходимых решений [7].

На наш взгляд, данное заявление подчеркивает критическую необходимость правовых реформ в системе управления и организации действий при чрезвычайных ситуациях на национальном уровне, акцентирует внимание на значимости их правовой регламентации.

Сотрудники ОВД являются лицами, которые привлекаются при возникновении чрезвычайных ситуаций, в том числе пожаров (ст. 14 Закона РК «О чрезвычайном положении» и

ч. 68 Параграфа 7 Приказа МВД от 26 июня 2017 г.) [8]; [9]. Данное обстоятельство зачастую связано с тем, что пожары могут свидетельствовать о наличии признаков уголовного правонарушения. В этой связи при регистрации информации в ЕРДР на место происшествия приезжает следственно-оперативная группа. Также нередкими являются случаи, когда сотрудники полиции, являясь свидетелями возникшего пожара, в рамках осуществления своих служебных обязанностей, принимают участие в его локализации.

Сотрудники ОВД несут ответственность за поддержание общественного порядка, защиту жизни и имущества граждан, а также за выполнение всех необходимых оперативных мероприятий. Реализация данных служебных функций в экстремальных условиях, таких как пожары, требует от них высокого уровня профессиональной подготовки, а также наличия специализированных знаний и умений. В случаях, когда подобная подготовка отсутствует, сотрудники подвергают себя повышенному риску, связанному с обеспечением их личной безопасности.

Защита личной безопасности персонала ОВД основывается на комплексе мер (включающих правовые, защитные, тактические и психологические аспекты), направленных на сохранение жизни и здоровья при сохранении высокой эффективности их профессиональной деятельности.

С учетом тематики статьи наше внимание будет направлено на исследование правовых мер, направленных на обеспечение личной безопасности сотрудников ОВД при таких видах чрезвычайных ситуаций, как пожары.

В Законе «Об органах внутренних дел» от 23 апреля 2014 г. указывается, что в полномочия сотрудников ОВД входит обеспечение собственной безопасности (п. 43 ст. 6), т. е. данное обстоятельство полностью возлагается на самого сотрудника. При этом организация и осуществление собственной безопасности в органах внутренних дел является обязанностью Министерства внутренних дел (п. 16 ст. 11) [10]. Анализ данного нормативного правового акта позволил прийти к выводу, что никаких других положений относительно обеспечения личной безопасности сотрудников ОВД не имеется. Также не имеется положений об обеспечении личной безопасности в условиях чрезвычайных ситуаций.

Кроме того, в Законе «О чрезвычайном положении» от 8 февраля 2003 г., нет ни одной нормы, регламентирующей обязанность по обеспечению личной безопасности сотрудников ОВД или контролю организации мероприятий по обеспечению личной безопасности сотрудников ОВД, привлекаемых при введении режима чрезвычайного положения, несмотря на то, что в Законе имеется ст. 13 «Полномочия коменданта местности, где введено чрезвычайное положение» [8]. На наш взгляд, данные обстоятельства являются большим упущением законодателя. В этой связи, вышеуказанное замечание главы Президента вполне справедливо.

Инциденты, вызванные чрезвычайными ситуациями в виде пожаров, являются неотъемлемой частью рисков, связанных с безопасностью общества и ликвидирующих их участников. Эффективное предотвращение и минимизация негативных последствий требуют тщательной подготовки, организации и стратегического планирования. Исследуя проблемы правового обеспечения личной безопасности сотрудников ОВД при осуществлении их действий во время чрезвычайных ситуаций, в частности пожаров, нужно отметить, что ключевым моментом является законодательное регулирование обеспечения такой безопасности.

Один из примеров важности участия сотрудников ОВД в условиях чрезвычайных ситуаций при пожарах был продемонстрирован в августе 2022 г., когда в результате масштабного пожара на рынке в Жетысайском районе Республики Казахстан было мобилизовано более 300 полицейских. Немедленный отклик на сообщение о пожаре и оперативное прибытие на место происшествия сил Жетысайского районного отдела полиции стало начальной точкой в координации спасательных работ. Сотрудники специальных подразделений быстрого реагирования, а также полицейские из соседних районов прибыли на помощь в тушении пожара,

сформировав единую, координированную оперативную группу. В сотрудничестве с пожарными бригадами полицейские играли решающую роль в организации спасательных мероприятий, обеспечивая выявление и локализацию опасных участков и тем самым способствуя эффективной борьбе с пожаром [11].

Другой показательный пример: когда полицейские помогали тушить крупный пожар в области Абай 24 мая 2023 г. [12]. Также в августе, 2023 г. сотрудник полиции помог при тушении пожара в г. Усть-Каменогорск [13]. Кроме того, неоднократно в СМИ рассказывали об участии сотрудников ОВД в ликвидации пожаров: полицейскими Атырауской области [14]; участковыми на территории ЖК в г. Астана [15] и т. д.

Следует подчеркнуть, что представителями полицейских структур реализуются меры оперативно-профилактического характера под наименованием «Жатақхана», цель которых заключается в повышении уровня пожарной безопасности в общежитиях и хостелах г. Астаны. В рамках данных мероприятий осуществляется проведение рейдов, направленных на проверку соответствия действующему законодательству, а также на поддержание общественного порядка. Данные действия включают в себя комплексную оценку состояния объектов с точки зрения их пожарной безопасности и соблюдения требований законодательства, что способствует предотвращению возможных чрезвычайных ситуаций и обеспечивает защиту жизни и здоровья граждан [16].

Указанные примеры являются отличным показателем не только взаимодействия сотрудников ОВД с сотрудниками противопожарной службы, но и показателем их профессионализма в условиях пожаров, подчеркивая важность их роли в обеспечении безопасности общества в чрезвычайных ситуациях и необходимости должного обеспечения их личной безопасности.

Далее исследуя нормативное законодательство Республики Казахстан, регламентирующее действие при пожарах, отметим, что существует Приказ МВД РК от 26 июня 2017 г. № 44 «Об утверждении Правил организации тушения пожаров» Параграф 5 Главы 3 того Приказа, регламентирует обязанности начальника оперативного штаба. Анализ положений данного нормативного правового акта вновь показал отсутствие регламентации обязанностей по организации обеспечения личной безопасности сотрудников, задействованных при тушении пожара.

В заключение, мы хотим подчеркнуть неоспоримую важность обеспечения в частности, на законодательном уровне, личной безопасности сотрудников ОВД в условиях таких чрезвычайных ситуаций, как пожары, поскольку они, участвуя в локализации участков пожаров, рискуют своей жизнью. Сотрудники ОВД находятся в постоянной готовности к реагированию на разнообразные угрозы и чрезвычайные ситуации. Их профессионализм и способность эффективно действовать в стрессовых ситуациях определяют исход событий и безопасность как для них самих, так и для общества в целом.

В этой связи на основе правового анализа нормативных правовых актов Республики Казахстан, касающихся деятельности по обеспечению локализации пожаров и участия сотрудников ОВД в данных ситуациях, предлагаем следующее:

1. В часть 2 ст. 13 Закона «О чрезвычайном положении» от 8 февраля 2003 г., регламентирующую обязанности коменданта местности, где введено чрезвычайное положение, включить пункт 9-2) «контролирует организацию мероприятий по обеспечению личной безопасности сотрудников ОВД, привлекаемых при введении режима чрезвычайного положения».

При этом такая организация, на наш взгляд, должна возлагаться на руководителей территориальных подразделений органов ОВД или на начальника оперативного штаба.

2. На основании вышеизложенного предложения, целесообразным считаем, в § 5 п. 144 Приказа МВД РК от 26 июня 2017 г. № 446 в котором указываются обязанности начальника оперативного штаба, включить следующее положение:

«организовывать обеспечение личной безопасности сотрудников, задействованных при тушении пожара».

3. В статью 5 закона «Об органах внутренних дел», в регламентирующую компетенцию органов внутренних дел, включить п. 22 следующего содержания: «организуют обеспечение личной безопасности в условиях чрезвычайных ситуаций, при их привлечении».

Так, если законодательно будет установлена обязанность должностных лиц обеспечивать личную безопасность сотрудников ОВД, задействованных при пожарах, то, несомненно, это положительно отразится на организации данного вида деятельности и сократит негативные риски.

Список использованной литературы:

1. Раимбеков К.Ж., Кусаинов А.Б. К вопросу о пожарной безопасности в Республике Казахстан // Современные проблемы гражданской защиты. — 2017. — № 3 (24). — С. 56–60.
2. Балтабаев С.А. Деятельность полиции Республики Казахстан в условиях чрезвычайного положения // Научный вестник Волгоградского филиала РАНХиГС. Серия: Политология и социология. — 2017. — № 4. — С. 53–59.
3. Ташибаева А. К. Особенности осмотра места происшествия по делам об авиационных происшествиях // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2019. — № 2. — С. 47–52.
4. Польской И.П., Панова О.С., Хасанов И.Г., Биналиев А.Т., Емельянов Г.И. Проблемные вопросы обеспечения личной безопасности сотрудников ОВД при несении службы в особых условиях // Ученые записки университета Лесгафта. — 2022. — № 11 (213). — С. 430–434.
5. Гольчевский В.Ф. Организация деятельности подразделений ОВД при чрезвычайной ситуации, вызванной лесными пожарами // Полицейская деятельность. — 2022. — № 5. — С. 3–12.
6. Яковченко Л.А., Ануфриев А.А. Приемы и способы обеспечения личной безопасности сотрудников ОВД при экстремальных ситуациях (пожар) // Совершенствование огневой и тактико-специальной подготовки сотрудников правоохранительных органов: Сб. мат-лов Всероссийской научно-практической конференции. — Орел, 2023. — С. 231–233.
7. Глава государства провел заседание оперативного штаба по чрезвычайным ситуациям// <https://akorda.kz/ru/glava-gosudarstva-provel-zasedanie-operativnogo-shtaba-po-chrezvychaynym-situaciyam-1154651>
8. Приказ Министра внутренних дел Республики Казахстан от 26 июня 2017 г. № 446 «Об утверждении Правил организации тушения пожаров» // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1700015430>
9. Закон «О чрезвычайном положении» от 8 февраля 2003 г. // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1036912
10. Закон «Об органах внутренних дел» от 23 апреля 2014 г. // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1400000199>
11. Крупный пожар произошел на рынке в Жетысайском районе // <https://vera.kz/krupnyj-pozhar-proizoshel-na-rynke-v-zhetysajskij-rajonnnyj-gde-bylo-zadejstvovano-bolee-300-policejskix/>
12. Полицейские помогают тушить крупный пожар в области Абай // <https://polisia.kz/ru/politsieskie-pomogayut-tushit-krupnyj-pozhar-v-oblasti-abaj/>
13. Сотрудник полиции и сосед помогли при тушении пожара // <https://optimism.kz/2023/08/13/sotrudnik-policzii-i-sosed-pomogli-pri-tushenii-pozhara-2/>
14. Тушение пожара полицейскими Атырауской области // <https://mgorod.kz/news/tushenie-pozhara-policejskimi-atyrauskoj-oblasti-popalo-na-video/>
15. Участковые тушили пожар на территории ЖК в Нур-Султане // https://kaztag.kz/ru/news/uchastkovye-tushili-pozhar-na-territorii-zhk-v-nur-sultane?utm_source=vkontakte&utm_medium=social&utm_campaign=news_list_kz_ru&utm_term=&utm_content=
16. Оперативно-профилактическое мероприятие «Жатакхана» проводят полицейские в Астане // <https://gurk.kz/news/operativno-profilakticheskoe-meropriyatie-zhata-hana-provodyat-policzejskie-v-astane>

Полюхова А.С.,

*әскери және тактикалық-арнайы даярлық кафедрасының доценті,
заң ғылымдарының магистрі, полиция подполковнигі
(Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы,
Қазақстан Республикасы, Қостанай қ., e-mail: alenuwkaa1988@mail.ru)*

**Өрт кезінде Қазақстан Республикасы ІІО қызметкерлерінің
жеке қауіпсіздігін құқықтық қамтамасыз ету**

Аннотация. Мақалада Төтенше жағдайлар, атап айтқанда өрт кезінде ішкі істер органдары (ІІО) қызметкерлерінің жеке қауіпсіздігін құқықтық қамтамасыз ету мәселелері қарастырылады. Автор ІІО қызметкерлерін сыни жағдайларда тиімді іс-қимылдарға дайындығын қамтамасыз ету үшін оларды даярлау мен оқытудың маңыздылығын зерттейді, бұл ретте олардың Қазақстан Республикасының ұлттық заңнамасында жеке қауіпсіздігін қамтамасыз етуді регламенттеудің маңыздылығы атап өтіледі. Өрт кезінде ІІО қызметкерлерінің қатысу қажеттілігін көрсететін практикалық мысалдар келтірілген, бұл зерттелетін мәселенің маңыздылығын көрсетеді. Төтенше жағдайлар кезінде, атап айтқанда, өрт кезінде тартылған ІІО қызметкерлерінің жеке қауіпсіздігін ұйымдастыруды қамтамасыз ету жөніндегі лауазымды тұлғалардың міндеттерін заңнамалық регламенттеу теріс тәуекелдерді азайта отырып, қызметтің осы түрін ұйымдастыруға оң әсер ететіні сөзсіз. Қолданыстағы қазақстандық заңнаманы талдай отырып, автор кейбір нормативтік құқықтық актілерге өзгерістер енгізуді ұсынады.

Негізгі сөздер: жеке қауіпсіздік, ішкі істер органдары, төтенше жағдайлар, өрт, төтенше жағдай, өзара іс-қимылды ұйымдастыру, құқықтық қамтамасыз ету, заңнамалық регламенттеу.

A.S. Polukhova,

*Associate Professor of the Department of Military and Tactical-Specialized Training,
Master of Legal Sciences, Police Lieutenant Colonel
(Kostanay Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after Sh. Kabyibaev, e-mail: alenuwkaa1988@mail.ru)*

**Legal provision of personal safety of IAB officers
of the Republic of Kazakhstan in case of fires**

Annotation. The article deals with the problems of legal provision of personal safety of employees of internal affairs bodies (IAB) in emergency situations, in particular, fires. The author examines the importance of training and education of police officers to ensure their readiness for effective action in critical situations, while noting the importance of regulating their personal safety in the national legislation of the Republic of Kazakhstan. Practical examples are given indicating the need for police officers to participate in fires, which demonstrates the importance of the issue under study. It is noted that the legislative regulation of the duties of officials to ensure the organization of the personal safety of police officers involved in emergency situations, in particular, in case of fires, will undoubtedly have a positive impact on the organization of this type of activity, reducing negative risks. Having analyzed the current Kazakh legislation, the author proposes to amend some regulatory legal acts.

Keywords: personal security, internal affairs bodies, emergencies, fires, state of emergency, organization of interaction, legal support, legislative regulation.

Примкулова А.А.,

құқық қорғау қызметінің магистрі

(e-mail: almusha_karenova@mail.ru);

Скаков А.Б.,

қылмыстық құқық және криминология кафедрасының профессоры,

заң ғылымдарының докторы, профессор

(Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы,

Қазақстан Республикасы, Қостанай қ., e-mail: aidarkan@mail.ru)

Бас бостандығын шектеу сотталғандарға қатысты мәжбүрлі еңбекті қолдану туралы мәселесі

Аннотация. Мақалада бас бостандығын шектеуге сотталғандарға қатысты мәжбүрлі еңбекті реттейтін заңнамалық нормалар талданады. Авторлар мәжбүрлі еңбекті қолдану және орындау барысында туындайтын бірқатар проблемалық мәселелерді қарастырып, оларды шешу жолдарын ұсынды. Мақаланың өзектілігі мынада: мәжбүрлі еңбек бас бостандығын шектеуге сотталғандарға қатысты тағайындалған шара ретінде ғылыми қоғамдастық үшін де, құқық қорғау органдары үшін де өте жаңа аспект болып табылады. Құқық бұзушыға қатысты мәжбүрлі еңбекті тағайындау, сондай-ақ күшін жою мәселелері ашық күйінде қалып отыр. Зерттеу барысында авторлар бас бостандығын шектеуге сотталғандардың мәжбүрлі еңбегін орындау және жою тәртібіне қатысты Қолданыстағы қылмыстық-атқару заңнамасына бірқатар нормативтік өзгерістер мен толықтырулар ұсынады.

Негізгі сөздер: мәжбүрлі еңбек, бас бостандығын шектеу, сотталған тұлғалар, қоғамдық жұмыстарға тарту, пробация қызметі, сот үкімі, пробациялық бақылау.

Адамның құқықтары мен бостандықтарын бұзатын ең қатал құбылыстардың бірі — адам еңбегін қанау және оның еркіне қарсы еңбек қызметіне тарту. Тарихта адамзаттың негізгі бөлігі құлдыққа, әскери тұтқындардың, концлагерьлердің, халықтың белгілі бір топтарының мәжбүрлі еңбегіне немесе белгілі бір ұлттың еріксіз еңбегіне ұшыраған әртүрлі кезеңдер бар. Өркениеттің дамуымен, ол адамдардың шығу тегіне, әлеуметтік жағдайына, діни сенімдеріне, ұлтына қарамастан адамға адамгершілік және біркелкі көзқарасты ұстануға деген ұмтылысын анықтайды және болжайды, мәжбүрлі еңбектің барлық түрлерінің жойылуына әкелді.

Еңбек қатынастарын реттейтін халықаралық құжаттардың мазмұнын талдау бізге мәжбүрлі, ауыр еңбекті қолданудың адамгершілігі жоқ деген қорытындыға келуге мүмкіндік берді. Сонымен, Халықаралық еңбек ұйымының мәжбүрлі немесе міндетті еңбекке қатысты Конвенциясына сәйкес, бұл мәжбүрлі немесе міндетті еңбек — бұл адам өз қызметтерін өз еркімен ұсынбаған қандай да бір жаза қаупі бар кез келген адамнан талап етілетін кез келген жұмыс немесе қызмет [1]. Осыған ұқсас ұйғарым Қазақстан Республикасы Еңбек кодексінің 7-бабында көзделген [2]. Осылайша, мәжбүрлі еңбекке тыйым салу отандық еңбек құқығының негізгі принциптеріне жатады.

Адамды еріксіз еңбек қызметіне мәжбүрлеуге тыйым салынғанына қарамастан, мәжбүрлі еңбек ретінде қарастырылмайтын жұмыс түрлері бар. Бұл аспектілер халықаралық нормалармен де, конституциялық құқықтық нормалармен де реттеледі. ҚР Конституциясының 24-бабына сәйкес «мәжбүрлі еңбекке тек сот үкімі бойынша не төтенше немесе соғыс жағдайында ғана жол беріледі» [3]. Жоғарыда айтылғандарға сүйене отырып, мәжбүрлі еңбек, оның ішінде қылмыстық құқық бұзушылық жасаған адамға қатысты қылмыстық-құқықтық ықпал ету шарасы ретінде пайдаланылуы мүмкін. Отандық жазалау жүйесі аясында сотталғанды еріксіз жұмысқа тартуға байланысты екі шара бар. Бірінші жаза – қоғамдық жұмыстарға тарту, екінші шара - бостандықты шектеу аясында орындалатын мәжбүрлі еңбек.

Осы бапта біз бас бостандығын шектеуге сотталған адамға қатысты тағайындалатын мәжбүрлі еңбектің қолданылуы мен орындалуын талдауға әрекет жасадық.

Бостандықты шектеу қоғамнан оқшауланбай жаза болып табылады. ҚР ҚК 44-бабының 1-бөлігіне сәйкес, бас бостандығын шектеу «сотталған адамды алты айдан жеті жылға дейінгі мерзімге пробациялық бақылауды белгілеу және оны жазасын өтеудің бүкіл мерзімі ішінде жыл сайын жүз сағат бойы мәжбүрлі еңбекке тарту» болып табылады.

Аталған Заңда бас бостандығын шектеу қылмыстардың шағын, орташа және ауыр санатын жасағаны үшін кінәлі деп танылған адамдарға тағайындалатын норма бар. Ауыр қылмыс жасағаны үшін бас бостандығын шектеу мерзімі жеті жылдан аспауға тиіс [4].

Қылмыстық заңнамаға сәйкес халықтың белгілі бір санатын мәжбүрлі еңбекке тартуға болмайды. Мәселен, олардың қатарына: тұрақты жұмыс орны бар немесе оқумен айналысатын сотталғандар, кәмелетке толмағандар, жүкті әйелдер, 3 жасқа дейінгі жас балалары бар әйелдер, 3 жасқа дейінгі жас балаларды жалғыз тәрбиелеп отырған ерлер, 58 және одан жоғары жастағы әйелдер, ерлер жатады 63 және одан жоғары жастағы, 1 немесе 2 топтағы мүгедектер, сондай-ақ жазасы алты айдан аз мерзімге бас бостандығын шектеуге ауыстырылған сотталғандар [5].

Жалпы, сотталғандарды еңбек қызметіне тарту түзеу әсері ретінде қабылданатын пенитенциарлық саясатқа тәрбие жұмысының негізгі әдістерінің бірі болып табылады. Еңбек ажырамас әлеуметтік функция ретінде құқық бұзушының жағымды өмірлік бағдарлары мен көзқарастарын қалыптастыруға ықпал етеді. Алайда, еңбек тәрбиесі мен сотталғанды мәжбүрлі еңбекке тарту арасында айтарлықтай айырмашылықтар бар, олар еңбек қатынастарына ерікті түрде кіруден, жалақы алудан, міндеттерін орындамаған жағдайда жазалау салдарының болмауынан тұрады, бұл жазаны жазаның неғұрлым ауыр түріне ауыстырудан және басқалардан тұрады.

Мәжбүрлі еңбек қоғамдық жұмыстарға тарту түріндегі жазаға ұқсас орындалады, яғни қылмыстық жазаның осы түріне сотталған адам қоғам игілігі үшін тегін жұмыс істеуге міндетті. Оны ұйымдастырумен жергілікті атқарушы органдар айналысады. Бұл шараның мәні жалпыға ортақ пайдаланылатын аумақ болып табылатын объектілерде қоғамдық пайдалы жұмыстарды орындау болып табылады.

Мұнда тағы да айта кету керек, мұндай жұмыстарды орындағаны үшін сотталғандар жалақы немесе ақшалай сыйақы алмайды. Демек, мәжбүрлі еңбекті бас бостандығын шектеуге сотталғандар аумақты абаттандыру және абаттандыру мақсатында қоғамдық орындарда өтеусіз негізде жүзеге асырады.

Қазақстан Республикасы Қылмыстық-атқару кодексінің (бұдан әрі — ҚР ҚАК) 67-бабы 2-бөлігінің 6-тармақшасына сәйкес бас бостандығын шектеу түріндегі жазаны өтеуді қасақана бұзушылықтардың бірі ҚР ҚАК 60-бабы 3-бөлігінің 1-тармақшасында көзделген дәлелсіз себептермен мәжбүрлі еңбекті орындаудан жалтару болып табылады [6].

Бұл норма сотталушының қоғамдық жұмыстарға тарту түріндегі жазасын өтеуді бұзғаны үшін жауапкершілігін регламенттейді. Мәселен, ҚР ҚАК 60-бабы 3 тармағының 1 тармақшасына сәйкес «қоғамдық жұмыстар түріндегі жазаны орындауға кірісуден бас тартқан не бір ай ішінде қоғамдық жұмыстарға екі реттен артық келмеген, ауру және қоғамдық жұмыстарды орындауға кедергі келтіретін басқа да себептер дәлелсіз себептермен келмеген, құжатпен расталған» сотталған, жалтарған ретінде бағаланады жазаны өтеуден.

Біздің ойымызша, бұл нормада бұзушылықтар болып табылмайтын дәлелді себептерді тізімдеу сәтінде «жоқ» теріс бөлшектің болмауында көрсетілген техникалық қате бар. Тиісінше, мақаланың көрсетілген бөлігі мынадай редакцияда жазылуы тиіс: «қоғамдық жұмыстар түріндегі жазаны орындауға кірісуден бас тартқан не бір ай ішінде қоғамдық жұмыстарға екі реттен артық келмеген, ауру және қоғамдық жұмыстарды орындауға кедергі келтіретін басқа да себептер жатпайтын дәлелді себептерсіз, құжатпен расталған».

Сонымен қатар, заң шығарушы мәжбүрлі еңбектен жалтарып, жоғарыда аталған жағдайларды ғана мойындайды, бұл біздің ойымызша бұзушылықтардың толық тізімі емес. Мәселен, объектіде медициналық куәландырумен расталған алкогольдік, есірткілік немесе уытқұмарлық масаң күйде пайда болған жағдайда немесе мұндай мүмкіндік болмаған жағдайда – қоғамдық пайдалы жұмыстарды орындау кезеңінде екі рет қайталанған жұмыс берушінің комиссиялық актісімен пп-ға сәйкес жазасын өтеуден жалтару болып есептеледі ҚР ҚАК 60-бабы 3-бөлігінің 2-тармақшасына сәйкес жазасын өтеуден жалтару болып есептеледі [6].

Біз жоғарыда баяндалған негіздерге сәйкес мәжбүрлі еңбектен жалтаруға қатысты бұзушылықтар тізбесін кеңейтуді орынды деп санаймыз және норманы ҚР ҚАК 67-бабы 2-бөлігінің 6-тармақшасы түрінде мынадай нысанда баяндаймыз: «ҚР ҚАК 60-бабы 3-бөлігінің 1 және 2-тармақшаларында көзделген мәжбүрлеп еңбекті дәлелсіз себептермен орындаудан жалтару».

Заңнамалық деңгейде де, құқық қолдану қызметінде де шешілмеген ең маңызды мәселе – бас бостандығын шектеуге сотталған адамды жұмысқа орналастырған немесе оқыған жағдайда мәжбүрлі еңбекті жою. Бұрын біз атап өткендей, тұрақты жұмыс орны бар немесе оқумен айналысатын адамдар мәжбүрлі еңбекке тартылуға жатпайды. Демек, егер сотталған адам бас бостандығын шектеу түріндегі жазаны өтеу процесінде жұмысқа орналасса немесе оқу орнына түссе, бұл туралы растайтын құжаттар болса, мәжбүрлі еңбек жойылуы керек. Алайда, бас бостандығын шектеуге сотталғандарға пробациялық бақылауды жүзеге асыру тәртібін регламенттейтін пробация қызметінің қызметін ұйымдастыру жөніндегі қағидаларда мәжбүрлі еңбек түріндегі қылмыстық шараның күшін жою туралы сотқа ұсыныс дайындау және ұсыну көзделмеген.

Қазақстан Республикасы Қылмыстық-процестік кодексінің 476-бабына сәйкес соттың қарауына бас бостандығын шектеуге сотталған адам үшін толық немесе ішінара бұрын белгіленген міндеттердің күшін жою туралы үкімді орындауға байланысты мәселені қарау жатады [7]. Осылайша, сотталған адамға сот шешімі бойынша жүктелген міндеттер қаржылық жағдайдың, денсаулық жағдайының және өзге де әлеуметтік жағдайлардың өзгеруіне байланысты жойылуы мүмкін.

Жоғарыда айтылғандарға сүйене отырып, заң шығарушы мәжбүрлі еңбекті бас бостандығын шектеуге сотталған адамның міндеті деп санай ма? ҚР ҚК 44-бабына сәйкес «пробациялық бақылау сотталғанның мынадай міндеттерді орындауын қамтиды: сотталғанның мінез-құлқын бақылауды жүзеге асыратын уәкілетті мемлекеттік органның хабарламасынсыз тұрақты тұрғылықты жерін, жұмысын, оқуын өзгертпеу; белгілі бір орындарға бармау; психоактивті заттарды, ауруларды пайдаланумен байланысты психикалық, мінез-құлық бұзылыстарынан (аурулардан) емделу курсынан өту, жыныстық жолмен берілетін; отбасына материалдық қолдау көрсету; сотталғанды түзеуге және оның жаңа қылмыстық құқық бұзушылықтар жасауының алдын алуға ықпал ететін басқа да міндеттер» [5]. Жоғарыда көрсетілген норманың мазмұнынан көрініп тұрғандай, мәжбүрлі жұмыстар пробациялық бақылау шеңберінде белгіленетін бірқатар міндеттерге тікелей кірмейді. Мұның логикалық түсіндірмесі бар. Пробациялық бақылау бас бостандығын шектеуге сотталғандарға, шартты түрде сотталғандарға және бас бостандығынан айыру орындарынан шартты түрде мерзімінен бұрын босатылған адамдарға қатысты жүзеге асырылады, мәжбүрлі еңбекті олардың негізгі міндеттемелері ретінде қосу орынды емес, өйткені еңбекке еріксіз тарту бас бостандығын шектеу түріндегі жазаны орындау контекстінде ғана тағайындалады. Соған қарамастан, мәжбүрлі еңбек жазаның дербес түрлерінің бірі емес, қылмыстық-құқықтық ықпал ету шараларының элементінің құрамдас бөлігі болып табылатындығын ескере отырып, біз мәжбүрлі еңбекті құқық бұзушыны түзетуге ықпал ететін басқа міндеттемелерге қатысты міндет ретінде қабылдауды орынды деп санаймыз.

Жоғарыда айтылғандардың негізінде ҚР ІІМ «Пробация қызметінің қызметін ұйымдастыру қағидаларын бекіту туралы» бұйрығының 6-параграфына мынадай мазмұндағы толықтыруды енгізу қажет деп санаймыз: «тиісті құжатпен расталатын бас бостандығын шектеуге сотталған адамды жұмысқа орналастырған немесе оқуда жұмыспен қамтыған жағдайда, пробация қызметі белгіленген мәжбүрлі еңбектің күшін жою үшін сотқа ұсыныс енгізеді».

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, бостандықты шектеуге сотталғандарға қатысты мәжбүрлі еңбекті жүзеге асыру мәселелерімен байланысты анықталған заңнамалық Қайшылықтар өздерінің дереу шешімін талап етеді деген қорытынды жасауға болады. Шынында да, нормативтік құқықтық саладағы олқылықтар уәкілетті мемлекеттік органдардың тәжірибелік қызметіндегі қиындықтарды қамтамасыз етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Мәжбүрлі немесе міндетті еңбек туралы конвенцияны бекіту туралы: Қазақстан Республикасының 2000 жылғы 14 желтоқсандағы № 120-II Заңы // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z000000120> (03.05.2024).
2. Қазақстан Республикасының Еңбек Кодексі: Қазақстан Республикасының Кодексі 2015 жылғы 23 қарашадағы № 414-V ҚРЗ. (01.07.2021 ж. жағдай бойынша өзгерістер мен толықтырулармен) // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1500000414> (03.05.2024).
3. Қазақстан Республикасының Конституциясы: Конституция 1995 жылы 30 тамызда республикалық референдумда қабылданды // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000> (03.05.2024).
4. Примкулова А. Теоретические и правовые аспекты наказания в виде ограничения свободы // Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының «Хабаршы — Вестник» журналы — 2021. — № 3 (73). — 182–188-б.
5. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі: Қазақстан Республикасының Кодексі 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226> (03.05.2024).
6. Қазақстан Республикасының Қылмыстық-атқару кодексі: Қазақстан Республикасының Кодексі 2014 жылғы 5 шілдедегі № 234-V ҚРЗ // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000234> (03.05.2024).
7. Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексі: Қазақстан Республикасының Кодексі 2014 жылғы 4 шілдедегі № 231-V ҚРЗ // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000231> (03.05.2024).

Примкулова А.А.,

магистр правоохранительной деятельности

(e-mail: almusha_karenova@mail.ru);

Скаков А.Б.,

профессор кафедры уголовного права и криминологии,

доктор юридических наук, профессор

(Костанайская академия МВД РК им. Ш. Кабылбаева,

г. Костанай Республика Казахстан, e-mail: aidarkan@mail.ru)

К вопросу о применении принудительного труда в отношении осужденных к ограничению свободы

Аннотация. В статье анализируются законодательные нормы, регламентирующие принудительный труд в отношении осужденных к ограничению свободы. Авторами был рассмотрен ряд проблемных вопросов, возникающих в ходе применения и исполнения принудительного труда, представлены пути решения их решения. Актуальность данной статьи заключается в том, что принудительный труд как мера, назначаемая в отношении осужденных к ограничению свободы, является весьма новым аспектом как для научного сообщества, так и для правоприменительных органов. Вопросы назначения, а также отмены принудительного труда в отношении правонарушителя остаются открытыми. В ходе исследования авторы предлагают ряд нормативных изменений и дополнений в действующее уголовно-исполнительное законодательство, касающиеся порядка исполнения и отмены принудительного труда осужденных к ограничению свободы.

Ключевые слова: принудительный труд, осужденный к ограничению свободы, привлечение к общественным работам, служба probation, приговор суда, probationный контроль.

A.A. Primkulova,

Master of the Law Enforcement Activity

(e-mail: almusha_karenova@mail.ru);

A.B. Skakov,

Professor of the Department of Criminal Law and Criminology,

Doctor of Law, Professor

*(Kostanay Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after Sh. Kabyibaev, e-mail: aidarkan@mail.ru);*

On the issue of the use of forced labor in relation to prisoners sentenced to restriction of freedom

Annotation. The article analyzes the legislative norms regulating forced labor in relation to those sentenced to restriction of freedom. The authors considered a number of problematic issues that arise during the application and execution of forced labor, and presented ways to solve them. The relevance of this article lies in the fact that forced labor as a measure imposed on persons sentenced to restriction of liberty is a very new aspect for both the scientific community and law enforcement agencies. The issues of the appointment, as well as the abolition of forced labor in relation to the offender remain open. In the course of the study, the authors propose a number of regulatory amendments and additions to the current penal enforcement legislation concerning the procedure for the execution and abolition of forced labor of persons sentenced to restriction of liberty.

Keywords: forced labor, sentenced to restriction of freedom, involvement in community service, probation service, court verdict, probation control.

УДК 343.85

Саттарова А.Ф.,

начальник центра по подготовке специалистов по профилактике бытового насилия,

кандидат педагогических наук, полковник полиции

(Актюбинский юридический институт МВД РК им. М. Букембаева,

г. Актобе, Республика Казахстан, e-mail: sattarowa@mail.ru)

К постановке проблемы выработки новых подходов превенции преступлений против половой неприкосновенности несовершеннолетних

Аннотация. В статье поднимается вопрос корреляции ужесточения наказания за совершение противоправных действий против половой неприкосновенности несовершеннолетних и статистики количества половых преступлений в отношении несовершеннолетних за 2019–2023 гг. Приводятся данные о незначительном уменьшении указанных противоправных действий. Также отмечается, что насильственные действия сексуального характера в отношении несовершеннолетних стали больше совершаться в сфере семейно-бытовых отношений. Автор приходит к выводу о необходимости поиска других путей превенции посягательств на половую неприкосновенность детей и подростков. Предлагается изучить международный опыт, а также усилить деятельность по минимизации условий, способствующих совершению сексуального насилия над несовершеннолетними – повысить ответственность родителей, владельцев увеселительных заведений, увеличить количество камер видеонаблюдения, освещать общественные места и улицы и др.

Ключевые слова: половая неприкосновенность несовершеннолетних, половые преступления, анализ криминальной статистики, превенция, профилактика преступлений.

В Казахстане с января 2021 г. ужесточена ответственность за совершение противоправных действий против половой неприкосновенности несовершеннолетних. Значительно увеличены нижние пороги наказания (с 17 лет) и сроки наказания (до 20 лет) по ст. 120 Уголов-

ного кодекса Республики Казахстан (далее — УК РК) за изнасилование несовершеннолетней. Санкция за совершение деяния родителем, отчимом, педагогом либо иным лицом, на которое законом Республики Казахстан возложены обязанности по воспитанию ребенка, увеличена до 17-20 лет. За деяния, повлекшие по неосторожности смерть потерпевшего, была также ужесточена ответственность — лишение свободы на срок до 20 лет либо пожизненно. За понуждение к половому сношению в отношении несовершеннолетнего устанавливается наказание в виде лишения свободы сроком до 5 лет, а также вводится пожизненное лишение права занимать определенные должности. Ужесточена также санкция ст. 124 УК «Развращение малолетних»: увеличены верхние и нижние пороги наказаний до 7-12 лет соответственно. При совершении преступления родителем, отчимом, мачехой, педагогом либо иным лицом, на которое законом возложены обязанности по воспитанию, установлено наказание от 10 до 15 лет, а за совершение деяния неоднократно — от 12 до 17 лет [1].

Осужденные за педофилию отбывают наказание исключительно в учреждениях максимальной безопасности. В учреждения средней безопасности могут быть направлены лишь те, кто совершил преступление в несовершеннолетнем возрасте. Исключена также возможность назначения более мягкого наказания, чем предусмотрено санкцией за уголовное правонарушение, и сокращения неотбытой части наказания (т. е. возможность условно досрочного освобождения) [2].

В рамках осуществления научно-поисковой работы нами были исследованы различные аспекты проблемы профилактики преступлений против половой неприкосновенности несовершеннолетних за 2019–2023 гг. Были применены общенаучные подходы, аналитические методы, логический анализ, а также метод сравнительно-правового анализа. При анализе статистических сведений обращалось внимание на сравнение данных не только за пятилетний период с 2019 по 2023 гг., но и за отдельные этапы — с 2019 по 2021 гг. и с 2021 по 2023 гг. (табл. 1).

Таблица 1

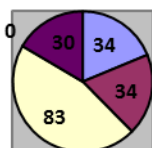
**Сведения о количестве зарегистрированных преступлений
против половой неприкосновенности несовершеннолетних за 2019–2023 гг.**

		2019 г.	2020 г.	2021 г.	2022 г.	2023 г.
Количество половых преступлений в отношении несовершеннолетних (статьи УК РК)	Ст. 120	34	28	224	148	219
	Ст. 121	34	32	201	169	217
	Ст. 122	83	77	340	280	308
	Ст. 123	—	—	8	3	8
	Ст. 124	30	29	140	92	106
Количество половых преступлений в отношении несовершеннолетних, совершенных в общественных местах	Ст. 120	17	12	45	23	28
	Ст. 121	5	5	5	18	20
	Ст. 122	—	2	6	14	11
	Ст. 123	—	—	3	—	—
	Ст. 124	6	3	13	3	15
Количество половых преступлений в отношении несовершеннолетних, совершенных на улицах	Ст. 120	11	6	32	20	21
	Ст. 121	3	3	5	16	15
	Ст. 122	—	—	2	10	7
	Ст. 123	—	—	1	—	—
	Ст. 124	2	1	9	2	7
Количество половых преступлений в отношении несовершеннолетних, совершенных в	Ст. 120	—	1	10	8	16
	Ст. 121	—	8	13	9	15
	Ст. 122	—	—	5	—	8

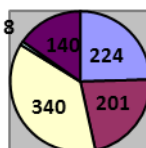
сфере семейно-бытовых отношений (СБО)	Ст. 123	—	—	—	—	—
	Ст. 124	1	-	10	7	3

Нас интересовало, насколько изменилась динамика совершения половых преступлений в отношении несовершеннолетних после законодательных нововведений. Учитывалось, что статистические данные не могут дать четкое и полное представление по интересующему вопросу, т. к. по указанным ранее причинам противоправные действия против половой неприкосновенности несовершеннолетних носят латентный характер.

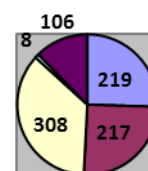
Данные правовой статистики свидетельствуют, что в Казахстане за 2019–2023 гг. наблюдается всплеск противоправных действий, посягающих на половую неприкосновенность несовершеннолетних. По сравнению с 2019 г., в 2023 г. их количество увеличилось в 4,7 раза. При этом значительное увеличение количества противоправных действий против половой неприкосновенности несовершеннолетних произошло в 2021 г. — в 5 раз по сравнению с 2019 г. Число половых преступлений в отношении несовершеннолетних уменьшилось лишь на 6 %, если сравнивать данные 2021 и 2023 гг. (диаграммы 1, 2, 3).

■ статья 120
■ статья 121
■ статья 122
■ статья 124

■ статья 120
■ статья 121
■ статья 122
■ статья 124

■ статья 120
■ статья 121
■ статья 122
■ статья 124

Диаграмма 1. Виды половых преступлений в отношении несовершеннолетних в 2019 г.

Диаграмма 2. Виды половых преступлений в отношении несовершеннолетних в 2021 г.

Диаграмма 3. Виды половых преступлений в отношении несовершеннолетних в 2023 г.

За 2019–2023 гг. почти в 6,5 раз увеличилось число несовершеннолетних, пострадавших от изнасилований (ст. 120 УК РК) и «Насильственных действий сексуального характера» (ст. 121 УК).

В 2019–2023 гг. уменьшилось количество половых преступлений в отношении несовершеннолетних, совершенных в общественных местах (с 15,6 % в 2019 г. до 7,9 % в 2021 г. и 8,6 % в 2023 г.) и на улицах (с 8,8 % в 2019 г. до 5,4 % в 2021 г. и 5,8 % в 2023 г.). Однако посягательства на половую неприкосновенность детей и подростков стали чаще выявлять в сфере семейно-бытовых отношений (0,6% в 2019 г., 4,4, % в 2021 г. и 4,9 % в 2023 г.).

В общественных местах в 2019 г. чаще всего совершались изнасилования (21 %), развращения малолетних (3,3 %) и насильственные действия сексуального характера (2,8 %); в 2021 г. — изнасилования (5 %), развращения малолетних (1,4 %) и половые сношения с лицом, не достигшим шестнадцатилетнего возраста (0,6 %); в 2023 г. — изнасилования (3,2 %), насильственные действия сексуального характера (2,3 %) и развращения малолетних (1,7 %).

На улицах в 2019 г. совершено больше изнасилований (6 %); в 2021 г. — изнасилований (3,2 %) и развращения малолетних (1 %); в 2023 г. — изнасилований (2,4 %), насильственных действий сексуального характера (0,8 %) и развращения малолетних (0,8 %).

Если в 2019 г. зафиксировано 1 развращение малолетних (0,5 %), совершенное в сфере семейно-бытовых отношений, то в 2021 г. уже зафиксирован 1,4 % насильственных действий сексуального характера, 1 % изнасилований и 1 % развращения малолетних; в 2023 г. — 1,9 % изнасилований, 1,7 % насильственных действий сексуального характера и 0,9 % развращения малолетних.

В 2021 г. по сравнению с 2019 г. изнасилования несовершеннолетних выросли в 6,6 раза. При снижении количества изнасилований в 2022 г. по сравнению с 2021 г. в 1,5 раза, в 2023 г. показатели статистики вернулись к данным 2021 г. с увеличением на 8 %. Доля изнасилований несовершеннолетних в общей массе половых преступлений в отношении несовершеннолетних составила в 2019 г. – 18,8 %, в 2021 г. – 24,5 %, в 2023 г. – 25,5 %. По месту совершения значительно увеличилось количество изнасилований несовершеннолетних в сфере семейно-бытовых отношений, уменьшилось – совершенных в общественных местах и на улицах.

В 6,4 раза больше было совершено преступлений по ст. 121 УК РК «Насильственные действия сексуального характера» в 2023 г. по сравнению с 2019 г. При изучении показателей 2021 и 2023 гг. выявлено, что число такого вида преступлений увеличилось на 8 %. В целом в 2019 г. доля преступлений по ст. 121 УК РК среди общего количества половых преступлений в отношении несовершеннолетних составила 18,8 %; в 2021 г. – 22 %; в 2023 г. – 25,3 %. По месту совершения значительно увеличилось количество насильственных действий сексуального характера в отношении несовершеннолетнего лица в сфере семейно-бытовых отношений, уменьшилось – совершенных в общественных местах.

В 2023 г. по сравнению с 2019 г. в 3,7 раз больше было совершено преступлений по ст. 122 УК РК «Половое сношение, иные действия сексуального характера с лицом, не достигшим шестнадцатилетнего возраста» При сравнении показателей 2021 и 2023 гг. выявлено, что число такого вида преступлений уменьшилось незначительно. В целом в 2019 г. доля преступлений по ст. 122 УК РК среди общего количества половых преступлений в отношении несовершеннолетних составила 45,9 %; в 2021 г. – 37,2 %; в 2023 г. – 35,9 %. Значительно увеличилось количество половых сношений с лицом, не достигшим шестнадцатилетнего возраста, совершенных в сфере семейно-бытовых отношений, в общественных местах и на улицах.

Если в 2019–2020 гг. не было покушений на принуждение к половому сношению, мужеложству, лесбиянству или иным действиям сексуального характера в отношении несовершеннолетних лиц (ст. 123 УК РК), то в 2021–2023 гг. доля таких противоправных действий в общем количестве половых преступлений составила 0,9 %. Принуждение к половому сношению, мужеложству, лесбиянству или иным действиям сексуального характера несовершеннолетних лиц совершается чаще в иных местах, нежели на улицах, в общественных местах или в сфере семейно-бытовых отношений.

Число виновных за развращение малолетних (ст. 124 УК РК) увеличилось более чем в 3 раза в 2023 г. по сравнению с 2019 г. В целом в 2019 г. доля преступлений по ст. 124 УК РК среди общего количества половых преступлений в отношении несовершеннолетних составила 16,6 %; в 2021 г. – 15,3 %; в 2023 г. – 12,3 %. Количество развращений малолетних, совершенных на улицах, практически не изменилось, уменьшилось число таких деяний, совершенных в общественных местах, увеличилось – в сфере семейно-бытовых отношений.

В целом, анализ статистических данных показывает, что количество посягательств на половую неприкосновенность несовершеннолетних за 2019–2023 гг. увеличилось почти в 5 раз. При этом не выявлено существенного уменьшения половых преступлений в отношении несовершеннолетних в связи с ужесточением норм законодательства.

Большая доля противоправных действий приходится на изнасилования, насильственные действия сексуального характера, половые сношения с лицом, не достигшим шестнадцатилетнего возраста и развращения малолетних. Уменьшилось количество половых преступлений в отношении несовершеннолетних, совершенных в общественных местах и на улицах. Однако посягательства на половую неприкосновенность детей и подростков стали чаще выявлять в сфере семейно-бытовых отношений.

В общественных местах, на улицах и в сфере семейно-бытовых отношений чаще всего совершались изнасилования, насильственные действия сексуального характера и развращение малолетних.

На основании изложенного были сделаны выводы, что ужесточение наказания не всегда является эффективной мерой профилактики посягательств на половую неприкосновенность несовершеннолетних. Необходимо искать другие пути (подходы, методы и формы) профилактической деятельности.

Особое внимание следует обратить на факт увеличения насильственных действий сексуального характера в отношении несовершеннолетних в сфере семейно-бытовых отношений. Анализ показал, что этому направлению профилактики в настоящее время не уделяется должного внимания. Предлагаем усилить профилактическую работу ОВД в отношении лиц, совершающих противоправные действия в сфере быта [3].

Определенные результаты достигнуты по уменьшению количества сексуального насилия в отношении детей в общественных местах и на улицах. Проводится работа по освещению, установлению камер видеонаблюдения с выводом данных в центры оперативного управления ОВД, организуются профилактические рейды сотрудников полиции по увеселительным заведениям. Однако и данные меры необходимо усилить, в т. ч. за счет повышения ответственности родителей несовершеннолетних, возможно, закрытия заведений, где несовершеннолетние подвергаются насилию, находятся в неположенное время и др.

Целесообразно провести изучение опыта других стран, где в качестве иных превентивных мер предлагается усилить работу с несовершеннолетними и их родителями, педагогами, а также с лицами, склонными к совершению половых преступлений. В частности, детям рассказывают о «правиле нижнего белья и трусиков»; с подростками, их родителями и педагогами проводятся тренинги по распознаванию «подозрительного поведения» с целью совершения сексуального насилия [4].

В США, Польше, Великобритании и др. странах существует открытый реестр педофилов, где опубликованы адреса, фотографии и персональные данные людей, вина которых была доказана следствием [5].

В Германии с 2005 г. открыты центры, в которые могут обратиться люди, заметившие у себя сексуальное влечение к несовершеннолетним. С помощью терапии и медикаментозного лечения желающие анонимно обучаются контролировать свои импульсы и поведение [6]. Такие же центры открываются в США и других странах.

Полагаем, что озвученные в статье данные анализа криминальной статистики будут полезны при изучении вопроса о выработке иных подходов к превенции посягательств на половую неприкосновенность несовершеннолетних.

Список использованной литературы:

1. Уголовный кодекс Республики Казахстан № 226-V ЗРК от 04.07.2014 г. // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226>
2. Закон Республики Казахстан от 30 декабря 2020 г. № 393-VI ЗРК «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросу реализации отдельных положений Послания Главы государства народу Казахстана от 1 сентября 2022 г. «Казахстан в новой реальности: время действий» // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z2000000393>
3. Абеуов Е.Т., Абеуова К.К. Вопросы профилактики правонарушений среди несовершеннолетних // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2023. — № 2 (81). — С. 9–14.
4. Правило нижнего белья» для детей и их родителей: безопасность и личные границы // <https://dzen.ru/a/YVQc1g09DBs1YVcK> (дата обращения: 04. 04.2024)

5. Какое наказание за педофилию предусмотрено в разных странах? // https://aif.ru/society/law/kakoe_nakazanie_predusmotreno_za_pedofiliyu_v_raznyh_stranah (дата обращения: 08. 04.2024)

6. Дункельфельд-проект // https://ru.frwiki.wiki/wiki/Projet_Dunkelfeld (дата обращения: 08.04.2024)

Саттарова А.Ф.,

тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын алу бойынша мамандар даярлау орталығының бастығы, педагогика ғылымдарының кандидаты, полиция полковнигі (Қазақстан Республикасы ІІМ М. Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты, Қазақстан Республикасы, Ақтөбе қ., e-mail: sattarowa@mail.ru)

Кәмелетке толмағандардың жыныстық тиіспеушілігіне қарсы қылмыстардың алдын алудың жаңа тәсілдерін әзірлеу проблемасын қояуға

Аннотация. Мақалада кәмелетке толмағандардың жыныстық тиіспеушілігіне қарсы құқыққа қайшы әрекеттер жасағаны үшін жазаны қатаңдату және 2019–2023 жылдардағы кәмелетке толмағандарға қатысты жыныстық қылмыстар санының статистикасы мәселесі көтеріледі. Сондай-ақ, кәмелетке толмағандарға қатысты сексуалдық сипаттағы зорлық-зомбылық әрекеттері отбасылық-тұрмыстық қатынастар саласында көбірек дами бастағаны атап өтілді. Автор балалар мен жасөспірімдердің жыныстық тұтастығына қол сұғудың басқа жолдарын іздеу қажеттілігі туралы қорытындыға келеді. Халықаралық тәжірибені зерделеу, сондай-ақ кәмелетке толмағандарға жыныстық зорлық-зомбылық жасауға ықпал ететін жағдайларды азайту жөніндегі қызметті күшейту-ата-аналардың, ойын-сауық мекемелері иелерінің жауапкершілігін арттыру, бейнебақылау камераларының санын арттыру, қоғамдық орындар мен көшелерді жарықтандыру және т. б. ұсынылады.

Негізгі сөздер: кәмелетке толмағандардың жыныстық қол сұғылмаушылығы, жыныстық қылмыстар, қылмыстық статистиканы талдау, қылмыстың алдын алу, алдын алу.

A.F. Sattarova,

Head of the Center for training specialists in the prevention of domestic violence, Candidate of Pedagogical Sciences, Police Colonel (Aktobe Law Institute Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Bukenbayev, e-mail: sattarowa@mail.ru)

To pose the problem of developing new approaches to the prevention of crimes against the sexual integrity of minors

Annotation. The article raises the issue of correlation between tougher penalties for committing unlawful acts against the sexual integrity of minors and statistics on the number of sexual crimes against minors in 2019–2023. The data on a slight decrease in these illegal actions are presented. It is also noted that sexual violence against minors has become more common in the field of family and household relations. The author comes to the conclusion that it is necessary to find other ways to prevent attacks on the sexual integrity of children and adolescents. It is proposed to study international experience, as well as strengthen activities to minimize conditions conducive to the commission of sexual violence against minors – increase the responsibility of parents, owners of entertainment establishments, increase the number of video surveillance cameras, illuminate public places and streets, etc.

Keywords: sexual integrity of minors, sexual crimes, analysis of criminal statistics, prevention, crime prevention.

A. Sakharbay,

*Head of the Research Center, Master of Law, Police Lieutenant Colonel,
(Aktobe Law Institute Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after M. Bokenbayev, e-mail: Arman_bs@mail.ru)*

The importance of mobile traffic lights in ensuring road safety

Annotation. The article describes mobile (mobile) traffic lights as a new modern technology that can significantly improve the flow of automobile traffic at intersections. This mobile system is placed at intersections if necessary and is considered as a means to flexibly regulate and optimize traffic depending on the conditions of traffic flows on the road. The author emphasizes that with the help of advanced technologies and artificial intelligence algorithms, mobile traffic lights analyze traffic flow, automatically change colors and provide opportunities to optimize waiting times at traffic lights, reduce congestion, accelerate traffic and reduce emissions of harmful substances into the atmosphere.

Keywords: mobile (mobile) traffic lights, car congestion, traffic flow analysis, automatic color change of the traffic light, optimization of waiting time at traffic lights, reducing congestion, speeding up traffic, reducing emissions of harmful substances into the atmosphere, traffic regulation, road safety.

The legislation of the country on administrative offenses is regulated by articles 53, 54 of the law of the Republic of Kazakhstan dated April 17, 2014 No. 194-V «On road traffic» and Article 559, 607 of public order in relation to traffic lights. In addition to traffic lights, the main international document regulating traffic rules – the United Nations Convention on road signs and signals – will be defined. This convention was ratified by the law of the Republic of Kazakhstan dated December 31, 2009 No. 236-IV. However, the mentioned regulatory acts do not contain provisions on mobile (mobile) traffic lights.

Before the adoption of this convention, traffic lights and their colors, signal locations were not regulated in a number of countries. In some countries, there were also cases when the red color of the traffic light was located at the bottom. Only in 1949, from the moment the Convention on road traffic and the Protocol on road signs and signals were adopted in Geneva, this issue was somewhat regulated and a universal international standard was created. They unified national standards in the field of traffic and consolidated the modern appearance of the traffic light, at the top of which there is a red signal [1].

A traffic light is a device that appeared in England in 1868. A number of their species can be found these days. For example, traffic lights for pedestrians, cyclists, railway and reverse traffic lights, tram and river traffic lights, and even separate traffic lights for route buses have appeared.

The purpose of improving traffic lights in accordance with modern requirements is to simplify, optimize public relations in this area, and use resources more efficiently. Because there is an opinion that residents of large megacities spend six months of their lives waiting for the green signal that allows them to move [2].

There are many different cases of using traffic lights in the world. For example, in the capital of Norway, two statues of people standing side by side, painted red at traffic lights, are used to prohibit the movement of pedestrians. This is a sign made so that the visually impaired or people with daltonism understand that they can walk or have to stand [3].

In Prague, there is a narrow street about 70 centimeters wide called Vinarna, which cannot be passed by two people who come across it. Therefore, the movement of pedestrians in it is regulated by traffic lights. The latter has only two signals – to allow movement – green, and to prohibit movement – red lights up.

Once Upon a time in Japan, a blue signal was used instead of a green traffic light signal. But the studies carried out proved that the human eye pays poor attention to blue, and all Japanese traffic lights had already been redone to green [4].

During the reconstruction of the «rocky» tunnel, which connected the North Caucasus with a neighboring country, traffic was carried out through a road with only one lane. Therefore, traffic lights are installed on both sides of the tunnel, changing their signal once an hour. At odd hours, the traffic flow moved north, and at even hours-south. Such a reverse movement lasted about three years.

In some countries, there are also cases when traffic lights undergo changes depending on the ideological positions of the local country. For example, in one of the American cities where the Irish live in concentration, it is customary for local residents to install traffic lights upside down. Then the green color was located in the upper part of the traffic light, and the red color was located in the lower part. Otherwise, all traffic lights in the city were constantly put into disrepair by residents. The Irish did not like that it was located under the color green, symbolizing Ireland, and red, symbolizing England, so the authorities had to change the order of the color signals.

In some countries, there are also cases when traffic lights contributed to the growth of local crime. Brazil has a very complex criminal situation. At night, cars that stopped at the traffic light prohibition signal were systematically robbed by local criminal groups. Therefore, in Rio de Janeiro, from 10 pm to 5 AM, drivers are officially allowed not to stop at the red traffic light [5].

In Berlin, a traffic light has a device with 13 different signals. Since it is very difficult to understand these dozen traffic lights, the police officer is on duty nearby and advises everyone who tries to understand the signals of this traffic light.

In addition, rubber tiles are located in front of the sidewalk at Berlin traffic lights. When pedestrians step on it, the foot is 10 cm. the man slowed his pace involuntarily. It, in turn, prevents road accidents that occur with pedestrians [6].

In our time of rapid development, driving on city roads is becoming more and more difficult due to the increase in vehicles from year to year. One of the main factors affecting traffic safety and efficiency is the correct and effective regulation of intersections. Traditionally, this role is played by traffic lights. However, due to power outages or due to the failure of traffic lights for technical reasons, the regulation of intersections remains uncontrolled. To solve this problem, patrol police officers go to intersections and regulate traffic by showing signs with their hands or sticks. Due to the large number of intersections in large cities, attempts to attach police officers to each intersection are tantamount to inefficient use of human resources.

If we pay attention to statistical data, according to the information of the administrative Police Department of the Police Department of Aktobe region, 125 cases of traffic light failures were registered in the territory of Aktobe in 2023. As a result, there was a complication of road traffic; traffic jams; reduced traffic capacity of streets; in addition, there were unpleasant situations that caused an increase in the number of road accidents.

The real reasons for the failure of traffic lights in 2023 are as follows: the appearance of a certain malfunction in the device – 55 incidents; failure as a result of a traffic accident-30 incidents; intentional invalidation-25 incidents; other reasons-15 incidents.

In Aktobe, the streets with frequent traffic lights are as follows: Abylkair Khan Avenue, Turgenev Street, Sankibay batyr, Mametova and Yeset batyr streets.

To solve these problems, with the development of new innovative technologies, such as mobile traffic lights, we can revise this practice and improve the efficiency of road traffic. Mobile traffic lights are convenient, efficient and economical for temporary and timely traffic regulation. They are able to increase safety on the roads and facilitate the effective organization of traffic in many cases.

Mobile traffic lights are autonomous devices capable of regulating traffic at intersections without the participation of police officers. In the near future, mobile traffic lights will certainly be in demand by city administrations around the world. It is likely that many countries will begin to implement these systems at intersections with high traffic intensity. Because the potential of mobile traffic lights in the future is high.

Advantages of mobile traffic lights:

1) increase the level of security. Mobile traffic lights equipped with highly sensitive cameras and sensors are able to accurately detect the movement of cars and pedestrians. This will help prevent road accidents due to the correct yet effective regulation of intersections;

2) effective traffic management. Mobile traffic lights are able to quickly adapt to changes in traffic dynamics and optimize the operating time of signals. This will help reduce congestion and more efficiently organize traffic;

3) flexibility and mobility. Due to their portability, mobile traffic lights can be promptly installed at any intersections if necessary. They can easily move from one place to another, depending on the needs and changes in traffic dynamics.

4) economic efficiency. The use of mobile traffic lights is much cheaper and more efficient compared to the mobilization of a large number of police officers at intersections. They require less operating costs and significantly reduce the costs of traffic regulation [7].

Compared to permanently installed traffic lights, mobile traffic lights provide more resource savings. They require significantly less maintenance costs, and also have the ability to use them only if necessary. Mobile traffic lights are usually equipped with simple and intuitive interfaces that help you set them up easily. In addition, many of them can be controlled using special remote controls to switch color signals in the process of traffic regulation.

On February 07-09, 2024, stationary traffic lights at about 90 intersections of the city were disabled due to a sharp change in weather in Aktobe caused by a large storm with a speed of up to 85 meters per second. The possibilities of fully ensuring the individual regulation of intersections left by patrol police officers without regulation of traffic lights are limited. Therefore, there is a high risk of increasing the number of road accidents at unregulated intersections.

Basically, it is possible to use mobile traffic lights not only at intersections, but also in parking lots, construction sites, military bases, events, temporary intersections that occur during any parades, festivals or sports competitions, in places of road accidents or other emergency situations and other public places that require traffic control to ensure the safety of traffic participants and the effectiveness of regulation. Many mobile traffic light models use batteries or solar panels as a power source. This allows them to work autonomously, even without constant power, and also reduces dependence on external energy sources.

So, in order to regulate road traffic in accordance with modern requirements, it is worth paying attention to the development of traffic lights. Currently, in connection with the failure of stationary traffic lights located at intersections in settlements, it is worth starting attempts to get rid of the practice of imposing traffic regulation on patrol police officers. Instead of developing optimized models of mobile traffic lights and considering the installation at the necessary intersections-will ensure the efficient use of human resources.

List of used literature:

1. Электрондық ресурсы: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z090000236_
2. Электрондық ресурсы: <https://sdmontag.ru/blog/193-svetofory-istoriya-raznovidnosti.html>
3. Электрондық ресурсы: <https://sestra-kerry.livejournal.com/724968.html>
4. Электрондық ресурсы: <https://travel.rambler.ru/abroad/50173896-pochemu-v-yaponii-siniy-a-ne-zelenyy-signal-svetofora/>.
5. <https://tvbrics.com/news/v-keyptaune-poyavyatsya-novye-svetofory/>
6. <https://aussiedlerbote.de/2023/10/v-berline-vvedut-novuyu-sistemu-svetoforov/>
7. Таженов А.Д., Абеуов Е.Т. Понятие и значение безопасности дорожного движения в контексте перспективного внедрения системы беспилотного автомобильного транспорта в Республике Казах-

стан // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2023. — № 1 (79). — С. 256–261.

Сахарбай А.,
*Ғылыми-зерттеу орталығының бастығы,
заң ғылымдарының магистрі, полиция подполковнигі*
(Қазақстан Республикасы ІІМ М. Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты,
Қазақстан Республикасы, Ақтөбе қ., e-mail: arman_bs@mail.ru)

Жол қауіпсіздігін қамтамасыз етудегі мобильді бағдаршамдардың маңыздылығы

Анотация. Мақалада мобильді (жылжымалы) бағдаршамдар қиылыстардағы автомобиль қозғалысының ағынын едәуір жақсартатын жаңа заманауи технология ретінде сипатталған. Бұл мобильді жүйе қажет болған жағдайда қиылыстарда орналастырылады және жолдағы көлік ағындарының жағдайына байланысты көлік қозғалысын икемді реттеуге және оңтайландыруға мүмкіндік беретін құрал ретінде қарастырылады. Автор озық технологиялар мен жасанды интеллект алгоритмдерінің көмегімен мобильді бағдаршамдар көлік ағынын талдайды, түстерді автоматты түрде өзгертеді және бағдаршамдарда күту уақытын оңтайландыруға, кептелістерді азайтуға, қозғалысты жеделдетуге және атмосфераға зиянды заттардың түсуін азайтуға мүмкіндік береді.

Негізгі сөздер: мобильді (жылжымалы) бағдаршамдар, кептеліс, көлік ағынын талдау, автоматты түрде түстерінің ауысуы, бағдаршамдарда күту уақытын оңтайландыру, кептелістерді азайту, жол қозғалыстарын жылдамдату, атмосфераға зиянды заттардың шығарылуын азайту, жол-көлік тәртібін реттеу, жол қауіпсіздігі.

Сахарбай А.,
*начальник научно-исследовательского центра,
магистр юридических наук, подполковник полиции*
(Актюбинский юридический институт МВД РК им. М. Бокенбаева,
г. Актөбе, Республика Казахстан, e-mail: Arman_bs@mail.ru)

Значение мобильных светофоров в обеспечении безопасности дорожного движения

Аннотация. В статье рассматриваются мобильные (передвижные) светофоры как новая современная технология, способная значительно улучшить поток автомобильного движения на перекрестках. Данная мобильная система размещается на перекрестках в случае необходимости и является средством, позволяющим гибко регулировать и оптимизировать движение транспорта в зависимости от условий транспортных потоков на дороге. Автор подчеркивает, что с помощью передовых технологий и алгоритмов искусственного интеллекта мобильные светофоры анализируют транспортный поток, автоматически меняют цвета и предоставляют возможности для оптимизации времени ожидания на светофорах, уменьшения заторов, ускорения движения и уменьшения выбросов вредных веществ в атмосферу.

Ключевые слова: мобильные (передвижные) светофоры, автомобильный затор, анализ транспортного потока, автоматическое изменение цвета светофора, оптимизация времени ожидания на светофорах, уменьшение заторов, ускорение дорожного движения, снижение выбросов вредных веществ в атмосферу, регулирование дорожного движения, безопасность дорожного движения.

УДК 342.723

Сейтенов К.К.,
первый проректор,
доктор юридических наук, профессор
(Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре РК,
г. Косшы, Республика Казахстан, e-mail: ise.astana@yandex.kz)

**Правозащитная деятельность:
политико-правовые тренды современного Казахстана**

Аннотация. В статье рассматриваются теоретико-методологические аспекты правозащитной деятельности Республики Казахстан, ее системно-структурное обеспечение, направленное на наиболее полную и эффективную защиту прав и свобод человека и гражданина. Рассмотрены основные результаты конституционной реформы 2022 г. по модернизации политической системы страны, усилению ее правозащитных возможностей. В рамках повышения эффективности механизмов защиты конституционных прав и свобод рассмотрены компетенции Конституционного Суда и Уполномоченного по правам человека. Для повышения правовой информированности граждан о порядке обращения в правозащитные структуры предлагается организовать и на системной основе проводить широкомасштабную правовую пропагандистскую и праворазъяснительную работу, а также правовое просвещение и обучение всем правозащитным институтам с вовлечением широкого круга экспертов.

Ключевые слова: Конституция, правозащитная деятельность, защита, реформа, механизм защиты, институты, правовая пропаганда, просвещение, обучение.

Современный политико-правовой курс Казахстана направлен на обеспечение безусловной реализации гражданином принадлежащих ему правовых возможностей, что указывает на развитие особого вида деятельности государства – защиту прав, свобод и законных интересов человека и гражданина. Естественным-правовым образом реализация данного особого вида деятельности государства происходит в медиативной форме, обеспечивающей или восстанавливающей порядок обоюдного исполнения сторонами правоотношения возложенных правовых обязанностей.

Именно таким способом происходит реализация правозащитной деятельности Республики Казахстан посредством надлежащего функционирования правовых институтов, специально созданных для защиты прав и свобод граждан, проживающих на территории государства. Заслуживает внимание мнение А.А. Ескендирова и А.Т. Байсеитова, которые отмечают, что с процессом демократизации общества и деятельностью правозащитных движений вопрос о правах граждан стал уже не декларативным, а вполне реальным [1, 59].

Исходя из содержания исследуемого вопроса, представляется целесообразным рассмотреть признаки, относящиеся к правозащитной деятельности государства. Так, И.В. Голованёва и Д.И. Авдеева выделяют следующие признаки, характеризующие правозащитную деятельность государства: а) такая деятельность направлена на восстановление нарушенных прав и свобод граждан; б) в ней должны использоваться только правовые средства и способы защиты прав и интересов граждан; в) защищаются права граждан, хотя законодательство допускает участие в общественно-политической жизни иностранных граждан и лиц без гражданства, и их права в таких случаях должны быть защищены в той же мере, что и права граждан данного государства. Фактически правозащитную деятельность невозможно представить без восстановления нарушенных прав [2, 36].

П.В. Анисимов полагает, что под правозащитной деятельностью следует понимать «деятельность, осуществляемую компетентными, правомочными субъектами, которые в рамках правозащитного производства, посредством применения организационно-правозащитных и иных регулятивно-правозащитных средств, оказывают юридически результативное воздей-

ствие на общественные отношения, возникающие из факта реализации права человека на защиту» [3, 32].

В.В. Чуксина определяет «правозащитную деятельность государства в широком смысле как законодательную и правоприменительную практику государства в области прав человека, отражающую специфические историко-культурные традиции и уровень социально-экономического развития страны. В узком смысле — это совокупность контрольных механизмов, представленных определёнными организационными структурами (судом, правоохранительными органами, различными учреждениями по рассмотрению обращений граждан и др.), специализированных правозащитных институтов (комиссии по правам человека, омбудсмены) и процедур, определяющих методы, порядок рассмотрения, проверки, подготовки предложений и принятия решений по жалобам, заявлениям и иной информации о нарушениях прав человека, базирующихся на конституционных и отраслевых нормах внутреннего права государства» [4, 46].

Содержание правозащитной деятельности составляет целесообразное положительное изменение ситуации с нарушениями прав человека и преобразование её в интересах человека, общества и государства [5, 64].

Таким образом, правозащитная деятельность — это систематическая работа различных правозащитных структур, направленная на восстановление нарушенных прав и свобод человека и гражданина. Она ориентируется на положительный результат — восстановление нарушенных прав и свобод человека и гражданина, осуществляется определёнными средствами, характерными для её конкретных субъектов, и предполагает сам процесс.

Безусловно, что государственная защита не может быть разрозненной, поскольку это целостная система, которая должна работать слаженно и оперативно при любых обстоятельствах. Как верно отметил В.С. Нерсисянц, «правозащитными являются все государственные органы, а выделение отдельной группы каких-то особых субъектов означает, будто все остальные в сфере своей компетенции не занимаются и не должны заниматься правозащитной деятельностью» [6, 264].

Разумеется, в своей работе каждый государственный орган ориентируется на главную обязанность по защите прав человека и гражданина. Однако в силу многочисленности органов государственной власти существует возможность классифицировать их по разным основаниям.

К примеру, профессор Ю.В. Анохин в основу организации и деятельности государства в сфере обеспечения прав и свобод личности заложил принцип разделения властей как один из основополагающих принципов организации государственной власти [7, 14]. Другой специалист в данной сфере О.А. Снежко классифицирует органы, осуществляющие государственную защиту прав и свобод личности по характеру деятельности (органы специальной юрисдикции и органы общей компетенции), по юридической силе решений (консультативные и обязательные) [8, 48]. Однако в юридической литературе чаще всего рассматривают государственные органы в аспекте разделения их на судебные и внесудебные [9, 57].

Вместе с тем, исследование органов государственной власти посредством различных группировок никак не отражается на сущности правозащитных полномочий. По нашему мнению, государственные органы следует рассматривать в зависимости от характера выполняемых задач в процессе реализации правозащитной функции государства: гарантирование государственной защиты прав и свобод человека и гражданина (Президент РК); законодательная защита прав и свобод человека и гражданина (Парламент РК); организация исполнения правовой защиты (Правительство РК); восстановление нарушенных (оспариваемых) прав посредством правосудия (Конституционный Суд РК, судебная система РК); надзор за соблюдением прав и свобод человека и гражданина (прокуратура РК); обеспечение гарантий госу-

дарственной защиты прав и свобод граждан (Уполномоченный по правам человека в РК, Уполномоченные по правам человека в регионах РК).

В настоящее время в Республике Казахстан правозащитная деятельность, ориентированная на защиту прав, свобод и законных интересов человека и гражданина, с каждым годом становится все более приоритетной. В связи с этим именно государство должно осуществлять правовую защиту. Справедливость этого тезиса доказывает п. 1 ст. 12 Конституции Республики Казахстан, где закреплено: «В Республике Казахстан признаются и гарантируются права и свободы человека в соответствии с Конституцией» [10]. В соответствии с этим конституционным положением и во исполнение главного обязательства страны в современных условиях актуализируются вопросы, связанные с полномочиями государственных органов в системе реализации правозащитной функции государства.

Проведенная по инициативе Президента Республики Казахстан К.К. Токаева конституционная реформа 2022 г. стала новым этапом правовой модернизации политической системы страны и получила ярко выраженную правозащитную направленность.

В рамках конституционной реформы Президентом были подписаны основные конституционные законы, регулирующие правозащитный потенциал нашего государства [11], приняты поправки, направленные на дальнейшую демократизацию политической сферы, в том числе путем перераспределения ряда властных полномочий, усиления роли и повышения статуса Парламента, нормы, нацеленные на укрепление социальной роли государства и его правозащитных институтов в части расширения участия населения в управлении страной, закрепления решения по отмене смертной казни, а также введения институтов Конституционного Суда и Уполномоченного по правам человека.

Указанные конституционные изменения и дополнения создали предпосылки для более эффективного функционирования всех ветвей власти, повышения качества законотворческой работы, что, в целом, направлено на укрепление режима конституционной законности в стране. Этому также способствовало придание конституционного закону «О прокуратуре» нового статуса. Работа данного госоргана должна усилить системную правозащитную деятельность и высший надзор за соблюдением законности на территории страны от имени государства.

Конституционные новеллы убедительно свидетельствуют об усилении потенциала права в целях обеспечения прямого доступа граждан к правозащитным механизмам, нивелирования социальных конфликтов и имеющихся противоречий и их предотвращения.

К примеру, с января 2023 г. в системе государственных органов начал функционировать Конституционный Суд, в который граждане могут напрямую обращаться и оспаривать конституционность законов и иных нормативных правовых актов, затрагивающих их конституционные права и свободы. Ранее это право было только у институтов власти. Как правовой институт соблюдения конституционных норм в стране данный орган работает более чем в 70 странах мира, и его создание подтверждает целенаправленное внимание Казахстана к вопросам совершенствования механизма защиты прав граждан и всестороннего обеспечения, соблюдения и исполнения Основного закона.

Базовые подходы — это обеспечение верховенства Конституции и права каждого на выражение мнения, всестороннее и качественное рассмотрение проблем, которые поднимаются в обращениях. Сохранение такого подхода необходимо для более полного и точного выяснения содержания, целей, системных связей и коллизий конкретной нормы с другими нормами права, для выявления ее потенциала и практики применения, соотношения с конституционными положениями. Участие политической власти в разбирательстве дает возможность Конституционному Суду лучше оценивать правовые трудности, преодолевать сомнения в соответствии законов положениям Конституции. Гарантией доступа каждого гражданина к сфере

конституционного контроля является прямое и ясное закрепление законодателем требований к обращениям, порядка их рассмотрения, пределов и критериев конституционной проверки.

Также укреплены правозащитные функции Уполномоченного по правам человека, который содействует восстановлению нарушенных прав и свобод человека и гражданина. В регионах страны назначены представители Уполномоченного по правам человека, являющиеся государственными служащими и осуществляющие свои полномочия в рамках своих функциональных обязанностей в пределах соответствующей административно-территориальной единицы.

По вопросу соответствия нормативных правовых актов, затрагивающих фундаментальные права человека и гражданина, Уполномоченный по правам человека может обратиться в Конституционный Суд. В свою очередь, граждане также могут обратиться с жалобой на действия (бездействие) или решения должностных лиц и организаций, которые, на их взгляд, привели к нарушению их прав, гарантированных Конституцией, законодательными актами и международными договорами Республики Казахстан.

По результатам рассмотрения жалоб Уполномоченный может представлять Правительству, государственным органам и должностным лицам рекомендации и предложения относительно мер, направленных на профилактику нарушений и восстановление прав и свобод человека и гражданина. Также он может обратиться в суд с исковым заявлением в защиту прав и свобод неограниченного круга лиц, нарушенных решениями или действиями (бездействием) отдельных должностных лиц.

Для усиления взаимодействия между властью и гражданами Уполномоченный может участвовать в общественном диалоге по урегулированию спора между государственными органами, акиматами, иными организациями и гражданами. Ему предоставлено право выступать в качестве наблюдателя за соблюдением прав и свобод человека в других государствах по их приглашению. Безусловно, предоставление таких полномочий Уполномоченному по правам человека повысит эффективность обеспечения государственной гарантии защиты прав и свобод человека и гражданина.

Наряду с указанным, Глава государства в своем обращении от 6 июня 2022 г. отметил: «На базе обновленной Конституции мы сформируем более эффективную модель функционирования всех институтов власти, укрепим механизмы сдержек и противовесов между ними. Последовательные политические преобразования будут способствовать развитию национальной экономики, укреплению национального предпринимательства. Теперь нам предстоит сформировать прозрачные и справедливые правила игры в экономике, провести реформу законодательства» [12].

В современных условиях в Казахстане формируется качественно новое правовое пространство, предусматривающее все условия для самореализации граждан, открывается простор для дальнейшей демократизации общества.

Конституционные основы механизма защиты прав и свобод человека и гражданина — это определенная система органов, средств, закрепленных в Конституции страны, обеспечивающих наиболее полную и эффективную защиту прав и свобод человека и гражданина. Бесспорно, что Конституция — это тот концептуальный политико-правовой документ, который определяет развитие общества и государства на долгосрочную перспективу. И от того, насколько он прогрессивен и демократичен по своей природе, зависит и дальнейшее позитивное развитие общества.

В современной редакции конституционные основы механизма защиты прав человека и гражданина — это своего рода план и одновременно инструмент строительства Нового Справедливого Казахстана. В условиях перехода к новому государственному и общественно-политическому устройству, когда бывшая правовая и институциональная системы распадаются, а новая еще недостаточно окрепла, объективно требуется дополнительное создание

специальных государственных институтов, призванных защищать и разъяснять конституционные установления и, более того, гарантировать утверждение конституционной законности во всех сферах жизни общества.

Принимая на себя обязательства по обеспечению прав и свобод человека и гражданина, государство имеет право требовать от него поведения, которое соответствовало бы эталонам, зафиксированным в юридических нормах. Поэтому государство формулирует свои требования к индивидам в системе обязанностей, устанавливает меры юридической ответственности за их невыполнение.

Общеизвестно, что законопослушное поведение граждан находится в прямой зависимости от правовой пропаганды и правового воспитания. Правовая пропаганда должна явиться одним из важных средств целенаправленного воздействия и массового повышения уровня правосознания и правовой культуры граждан. Развитие правовой культуры выступает ключевым инструментом в становлении высокообразованной нации.

В этой связи, в практическом плане целесообразно организовать и на системной основе проводить широкомасштабную правовую пропагандистскую и праворазъяснительную работу всем правозащитным институтам с вовлечением широкого круга экспертов во всех сферах жизнедеятельности. Эта работа должна осуществляться путем построения успешной, динамичной системы и информационного обеспечения, в которой будут четко определены субъекты и объекты управления, их функции, основные и промежуточные цели, соответствующие средства их достижения.

Правовая пропаганда должна быть направлена на повышение правовой информированности граждан о порядке обращения в правозащитные структуры, а также на искоренение социального напряжения и иждивенческих настроений. Как показывает практика, некоторые граждане не в полной мере умеют отстаивать свои интересы в правовом поле, пользоваться существующими правовыми инструментами. Большинство нарушений прав и свобод граждан происходит в местностях, где ограничен доступ к информационным ресурсам и юридической помощи.

Наряду с правовой пропагандой целесообразно в рамках обучения и переподготовки совместно с профессиональным юридическим сообществом и средними и высшими учебными заведениями проводить правовое просвещение и обучение различных категорий населения. Это позволит сформировать у граждан уважительное отношение к праву, правомерное поведение, выработать активную гражданскую позицию, предоставить знания о действующем праве, правосубъектности личности и гражданина, а также возможности получения правовой помощи.

Список использованной литературы:

1. Ескендилов А.А., Байсеитов А.Т. Этические, религиозные, социальные и иные конфликты как объект уголовно-правового исследования // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2024. — № 1 (83). — С. 58–63.
2. Голованёв И.В. Административно-правовые средства формирования правового порядка при реализации конституционных прав и свобод // Административное право и процесс. — 2007. — № 4. — С. 36–38.
3. Анисимов П.В., Медведицкова Л.В. Теоретико-правовые и организационные основы правозащитной системы в Российской Федерации: Монография. — Волгоград: ВА МВД России. — 2007. — С. 32–33.
4. Чуксина В.В. Несудебная защита прав человека в системе национальной правозащитной деятельности Российской Федерации и зарубежных государств // Конституционное и муниципальное право. — 2006. — № 6. — С. 44–49.

5. Прокопович Г.А., Харитонов А.Ю. Личность и административная ответственность власти // Юридическая мысль. — 2008. — № 2 (46). — С. 61–65.
6. Нерсисянц В.С. Общая теория права и государства. — М.: Норма: ИНФРА-М, 2012. — С. 264.
7. Анохин Ю.В. Механизм государственно-правового обеспечения прав и свобод личности: на материалах Российской Федерации: Дис. ... д-ра юрид. наук. — Саратов, 2007. — С. 12–17.
8. Снежко О.А. Конституционные основы государственной защиты прав и свобод человека и гражданина в Российской Федерации: Дис. ... канд. юрид. наук. — Саратов, 1999. — С. 44–48.
9. Антропов Р.В. Государственная защита прав и свобод человека и гражданина: вопросы теории и практики / Р.В. Антропов, Н.А. Антропова // Актуальные проблемы государственно-правового развития России: Мат-лы всероссийской конф. — Чита: Забайкальский государственный университет, 2018. — С. 52–65.
10. Конституция Республики Казахстан 1995 г. (с изм. и доп.) [Электронный ресурс] // Режим доступа: https://www.akorda.kz/ru/official_documents/constitution.
11. Башимов М.С. Некоторые проблемы совершенствования законопроекта об омбудсмене Казахстана [Электронный ресурс] // Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/nekotorye-problemy-sovershenstvovaniya-zakonoproekta-ob-ombudsmene-kazahstana>.
12. Обращение Главы государства Касым-Жомарта Токаева к народу Казахстана [Электронный ресурс] // Режим доступа: <https://www.akorda.kz/ru/obrashchenie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-k-narodu-kazahstana-6525>.

Сейтенов Қ.Қ.,

*бірінші проректор, заң ғылымдарының докторы, профессор
(Қазақстан Республикасы Бас Прокуратурасының жанындағы
Құқық қорғау органдары академиясы, Қосшы қ., e-mail: ise.astana@yandex.kz)*

Құқық қорғау қызметі: қазіргі Қазақстанның саяси-құқықтық тенденциялар

Аннотация. Мақалада Қазақстан Республикасының құқық қорғау қызметінің теориялық және әдістемелік аспектілері, оны адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарын барынша толық және тиімді қорғауға бағытталған жүйелі және құрылымдық қамтамасыз ету қарастырылған. 2022 жылғы конституциялық реформаның елдің саяси жүйесін жаңғырту және оның адам құқықтары жөніндегі мүмкіндіктерін нығайту жөніндегі негізгі нәтижелері қарастырылады. Конституциялық құқықтар мен бостандықтарды қорғау тетіктерінің тиімділігін арттыру шеңберінде Конституциялық Сот пен Адам құқықтары жөніндегі уәкілдің құзыреттері қарастырылады. Азаматтардың құқық қорғау құрылымдарына қалай жүгіну керектігі туралы құқықтық хабардарлығын арттыру үшін кең ауқымды құқықтық ақпараттық-түсіндіру жұмыстарын, сондай-ақ барлық құқық қорғау институттарға, сарапшылардың кең ауқымын тарта отырып, құқықтық білім беру мен оқытуды ұйымдастыру және жүйелі түрде жүргізу ұсынылады.

Негізгі сөздер: Конституция, құқық қорғау қызметі, қорғау, реформа, қорғау механизмі, институттар, құқықтық насихат, білім беру, оқыту.

K.K. Seitenov,

*First Vice-Rector, Doctor of Law, Professor
(Law Enforcement Academy under the Prosecutor General's Office
of the Republic of Kazakhstan, the city of Kossy, Republic of Kazakhstan,
e-mail: ise.astana@yandex.kz)*

Human rights activities: political and legal trends of modern Kazakhstan

Annotation. The article discusses the theoretical and methodological aspects of human rights activities of the Republic of Kazakhstan, its systemic and structural support aimed at the most complete and effective protection of human's civil rights and freedoms. The main results of the constitutional reform of 2022, to modernize the country's political system and strengthen its human rights capabilities, are considered. As part of increasing the effectiveness of mechanisms for protecting constitutional rights and freedoms, the competencies of the Constitutional Court and the Commissioner for Human Rights were

considered. To increase the legal awareness of citizens about the procedure for contacting human rights protecting structures, it is proposed to organize and systematically carry out large-scale legal propaganda and law enforcement work, as well as legal education and training, to all human rights institutions with the involvement of a wide range of experts.

Keywords: Constitution, human rights activities, protection, reform, protection mechanism, institutions, legal propaganda, education, training.

ӘОЖ 343.9

Сейтхожин Б.У.,

экономикалық құқықтық зерттеулер ФЗИ аға ғылыми қызметкері,

заң ғылымдарының кандидаты, доцент

(e-mail: bulat-1960@mail.ru);

Сарсембаев Б.Ш.,

экономикалық құқықтық зерттеулер ФЗИ аға ғылыми қызметкері,

химия ғылымдарының кандидаты

(e-mail: bolat_s@mail.ru);

Феткулов А.Х.,

экономикалық құқықтық зерттеулер ФЗИ жетекші ғылыми қызметкері,

заң ғылымдарының кандидаты, доцент

(Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ,

e-mail: fetkulov_german@mail.ru)

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы ұлттық заңнамаға сыбайлас жемқорлыққа қарсы конвенцияны имплементациялауды жүзеге асырудың кейбір мәселесі

Аннотация. Авторлар сыбайлас жемқорлық туралы халықаралық конвенциялардың кейбір ережелерін сыбайлас жемқорлық қылмыстары туралы істер бойынша дәлелдемелер алу бөлігінде біріздендіру қажет деген қорытындыға келеді. Халықаралық шарттар туралы ұлттық заңнаманы имплементациялаудың жалпы анықтамасын, сондай-ақ қылмыстық саясатқа қатысты конвенциялардың ерекшеліктерін негізге ала отырып, авторлардың пікірінше, Қазақстанның қылмыстық заңнамасына «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы конвенциялардың нормаларын ұлттық Сыбайлас жемқорлыққа қарсы заңнамаға имплементациялау» жеке дефинициясын енгізу әбден негізделген болып көрінеді. Имплементация деп мемлекеттің Қазақстан ратификациялаған сыбайлас жемқорлыққа қарсы сипаттағы халықаралық шарттардың іс-әрекеттерді криминализациялауға байланысты нормаларын орындауы жөніндегі құқықтық және ұйымдастырушылық шаралардың жиынтығын және оған сәйкес қылмыстық құқық институттарын келтіруді түсіну керек.

Негізгі сөздер: жемқорлық, қылмыс, конвенция, қылмыстық-құқықтық шара, имплементация, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл.

Біздің қоғамда сыбайлас жемқорлықты әлеуметке және қоғамға жат құбылыс ретінде қарастыра отырып, оны қоғамымызды іштен жейтін металдың коррозиясымен салыстыра аламыз және сыбайлас жемқорлықтың басында қоғамдағы адамгершілік құндылықтың құлдырауы тұр деп айтуға болады. Яғни кейбір қазақстандықтың санасында материалдық құндылық басым болса, адамгершілік құндылығы артта қалады. Ең қауіптісі сол — қазақстан қоғамының кейбір өкілінде құндылық дағдарысы мен моральдық ұстанымының құлдырауы байқалады. Олардың санасында лауазымдық өкілеттігін пайдалана отырып, өз еңбегінің есебінен емес, басқалардың есебінен баюға болады деген ой басым.

Сыбайлас жемқорлық көрінісі адам өмірінің барлық саласында байқалады. Сұрақ немесе мәселені парасыз шешу мүмкін емес. Жемқор шенеуніктер күнделікті мәселені немесе адам өмірінің кез келген саласында туындайтын мәселені ақысыз немесе сыйлықсыз шешкісі келмейді. Бұл барлық жерде, мейлі ол жаңа мемлекеттік қызметке орналасу, мейлі балабақшаға орналасу, жаңа жұмысқа тұру немесе өзінің жеке кәсібін ашу кезінде де болады. Сыбайлас

жемқорлық біздің азаматтар үшін қалыпты жағдайға айналды, яғни олардың өзі сұрағын, мәселесін пара арқылы шешуге өздері мүдделі. Ең сорақысы сол – кәмелетке толмағандардың ата-анасына немесе туысына қарап үлкендердің мінез-құлқына еліктейтін санасы қалыптасады.

Біз сыбайлас жемқорлықты — мемлекет пен қоғамды ыдырататын, мемлекеттік қызметшілердің немесе басқа да басқару функциясын орындауға өкілетті адамдардың өздерінің қызметтік жағдайын белгіленген құқықпен мораль нормасына қайшы келетін, жеке басының немесе белгілі бір топтың баюы үшін пайдаланатын әлеуметтік қоғамға жат құбылыс деп түсінеміз.

Осылайша, сыбайлас жемқорлық — қоғам мен мемлекеттің ыдырауынан тұратын, мемлекеттік қызметшілер, мемлекеттік немесе өзге де басқару функциясын орындауға уәкілетті адамдар өздерінің қызметтік жағдайын, мәртебесі мен өкілеттігін қызмет мүддесіне және белгіленген құқық пен мораль нормасына қайшы келіп, жеке басының баюына немесе топтық мүдде үшін пайдаланатын қазақстандық әлеуметтік қоғамға жат құбылыс деген түйін жасаймыз. Сыбайлас жемқорлық қылмысын іргелес қылмыстық құқық бұзушылықтан ажырату өте маңызды. Тергеу тәжірибесінде осындай қылмысты, әсіресе оны тергеудің бастапқы сатысында жіктеуге байланысты сұрақ туындайды.

Бір-бірімен байланысты қылмыстың негізгі айырмашылығының бірі қылмыстың субъектісі ретіндегі элементі болып табылады. Сыбайлас жемқорлық қылмысы үшін арнайы субъектінің белгісі өте маңызды болып табылады. Сыбайлас жемқорлық қылмысының құрамында арнайы субъект ретінде мұндай белгі жоқ болса, онда қылмыстық жауапкершілік болмайды немесе басқа сыбайлас жемқорлық қылмысында қылмыстық құқық бұзушылықтың жіктелмесін өзгертеміз. Арнайы субъектіні анықтау кезінде сыбайлас жемқорлықтың сол немесе басқа қылмыстық әрекетіне құқықтық баға берген дұрыс, бұл бізге тиісті қылмыстық жазаны әділ тағайындау құқығын береді [1, 170].

Қазіргі кезде арнайы қызметтің, яғни жеке күзет қызметінің жұмысы құқық қорғау органдарының қызметкерлері арасындағы сыбайлас жемқорлықты жоюға барынша ықпал ете алмай отыр. Біздің пікірімізше, құқық қорғау органдарының да, өз бөлімшелерінде сыбайлас жемқорлықпен күресетін арнайы органдардың да қызметін сапалы түрде жақсарту қажет сияқты. Құқық қорғау органдарының ішіндегі сыбайлас жемқорлықтың өзі қоғамға жат құбылыстың қоғамға ғана емес, жалпы мемлекетке таралу қаупін тудыратынын бәріміз жақсы түсінеміз. Бұның қауіптілігі мынада: құқық қорғау органдарының маңызды міндетінің бірі сыбайлас жемқорлықпен күресу болып табылады, бірақ оны кейбір жағдайда олар атқармайды, сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықты өздері жасайды [2, 158–162].

Бүкіл әлемде сыбайлас жемқорлық кез келген қоғам мен мемлекеттің әлеуметтік, саяси және экономикалық өмірінің тұрақсыздандыратын факторы болып табылады, ол оның барлық жасушасына енеді. Бұл еңбек ұжымы мен оқу орындары өкілдерінің моральдық негізін тоздырады. Мемлекетте хаос неғұрлым көп болса, ондағы жемқорлық көрінісі соғұрлым жоғары болады. Сыбайлас жемқорлық кең етек жайып, халықаралық сипатқа ие болды.

Қазірдің өзінде іске асырылып жатқан сыбайлас жемқорлыққа қарсы бағдарламаның нәтижесі біз күткендей оң нәтиже бермеуде. Сондықтан мемлекет пен қоғам осы қоғамға қарсы құбылысты сыбайлас жемқорлық ретінде зерттеу және қажетті құқықтық, ұйымдастырушылық және экономикалық шара қабылдау бойынша жаңа міндет қояды. Осыған байланысты Қазақстан Республикасының «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» заңы және 2022–2026 жылдарға арналған сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясат тұжырымдамасы қабылданды.

Азаматтық қоғам субъектісі мен мемлекеттік билік өкілдері құқық қорғау органдары атынан қабылдайтын құқықтық және ұйымдастырушылық шаралары күтілетін нәтиже бермейді. Сыбайлас жемқорлық қоғамға қарсы құбылыс ретінде елдің экономикадағы, әлеумет-

тік және саяси өміріндегі дамуын тежейді, ал оның деңгейі халықаралық аренада көрінеді, бұл біздің елімізге жаңа инвестиция әкелуге кедергі келтіретінін атап айта кету керек. Мемлекет пен қоғам қажетті шара қабылдауға тырысады, ел парламенті халықаралық барлық стандартқа сәйкес келетін тиісті заң шығарады, алайда қазіргі уақытта қазақстандық қоғамдағы сыбайлас жемқорлық деңгейі төмендемеуде.

Осы жемқорлыққа қарсы қабылданған нормативтік-құқықтық актілерінде бұл құбылыс халықаралық сипатқа ие болғандығы және елдің ішкі дамуына ғана емес, сонымен қатар халықаралық қатынасқа да теріс әсер ететіні атап көрсетілген. Сондықтан әлемдегі ешбір мемлекет бұл қоғамға қарсы құбылысты өз бетінше сыбайлас жемқорлық ретінде жеңе алмайды. Сыбайлас жемқорлық көрінісінің деңгейін әр елдің азаматтары, қоғам қайраткерлері мен шеңуіктерінің бірлескен күш-жігерімен әртүрлі деңгейде ғана төмендетуге болады.

Міне, осыған байланысты халықаралық қоғамдастық сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы бірқатар конвенция қабылдауға мәжбүр болды, өйткені сыбайлас жемқорлықтың келтірген зияны соншалық, кейбір дамушы елдер соғыстың басталу қарсаңында болды және бұл өз кезегінде саяси тұрақсыздық пен экономиканың құлдырауын қамтамасыз етеді. Екіншіден, сыбайлас жемқорлық қылмыс ұйымдасқан және экономикалық қылмысқа байланысты басқа да қылмыстық құқық бұзушылық жасауға ықпал етеді.

Халықаралық Конвенция ережесінің бірі елдің қылмыстық заңнамасына «заңсыз баю» институтын енгізуге ықпал етті [3]. Заңсыз баюмен күресу керек, алайда, бірақ сонымен бірге заңсыз байыған адамның кінәсін дәлелдеу тиісті құқық қорғау органдарына жүктелуі керек, ал дәлелдеме жанама және басқа да дәлел ретінде мемлекеттік прокурордың айыптауының негізіне алынуы керек. 2014 жылдың 3 шілдесіндегі ҚР Қылмыстық кодексіне (бұдан әрі — ҚР ҚК) енгізілген бұл жаңалық сыбайлас жемқорлар үшін алынбайтын кедергі болатыны сөзсіз.

Егер біз халықаралық құжаттағы сыбайлас жемқорлықтың анықтамасын қарастыратын болсақ, онда біз сыбайлас жемқордың мемлекеттік құрылымдағы лауазымы есебінен байығанын көрсететін белгінің бірін көреміз. Екіншіден, ол заңсыз алған материалдық құралды немесе игілікті жеке тұтыну және пайдалану үшін немесе басқа мүдделі тұлғалардың тұтынуы мен қолдануы үшін пайдаланады [4, 145–149].

Ұлттық заңнаманың сыбайлас жемқорлыққа қарсы нормасы халықаралық құқық нормасына сәйкес келуі тиіс, бұл жалпыға бірдей танылған халықаралық ереже. Бұл ел ішіндегі сыбайлас жемқорлыққа және басқа елдегі халықаралық қатынасқа қарсы тұруға ықпал етеді. Ұлттық заңға халықаралық құқықтың белгілі бір ережесін немесе құқықтық нормасын енгізу процесі имплементация деп аталады. Құқық жүйесіне құқықтық реттеуші ретінде кіретін халықаралық құқық нормасына қатысты имплементацияның қажеттілігі туындайды. Конвенция термині жалпыға ортақ және өңірлік халықаралық актілерді қамтушы ретінде кеңінен түсініледі.

Халықаралық құқық нормасын ұлттық заңға енгізуде «халықаралық құқық нормасын ұлттық заңнамаға енгізу жолдары әр елде әртүрлі болуы мүмкін, бірақ әр ел өзіне қабылдаған халықаралық міндеттемені есте сақтап, орындауы керек», – деп Осминин Б.И ерекше атап көрсеткен [5, 178].

Мәселен, заңгер ғалымдар имплементацияның әртүрлі тәсілін атай отырып, оның үш әдісінің болуы туралы ортақ пікірге келуде:

– бірінші әдіс – инкорпорация, яғни халықаралық құқық нормасы ұлтшілік заңнамаға аз ғана өзгеріссіз интеграцияланады [6, 64];

– екінші әдіс – трансформация, немесе рецепт бойынша айтылғандай, яғни Халықаралық қылмыстық құқық нормасына қосымша белгі қосылады немесе керісінше халықаралық норма ұлттық қылмыстық заңда аз дәрежеде ескеріледі [7, 333–338].

– үшінші әдіс – халықаралық шарт мәтінінің болмауы, бірақ оны қолдануға сілтеменің болуы.

ҚР ҚК 2014 жылдың 3 шілдесіндегі осы кодификацияланған қылмыстық заңнамада халықаралық құқық нормасының қағидатын ұстанатыны бекітілген. Бірақ, егер ҚР ҚК-де көзделген сыбайлас жемқорлық қылмысы және халықаралық норманың қылмыстық ұлттық заңнамаға интеграциялануы туралы айтатын болсақ, онда бұл интеграция жеткіліксіз.

Халықаралық құқық нормасында сыбайлас жемқорлық ұлттық қылмыстық заңнамаға қарағанда кеңірек түсіндіріледі, мысалы, «пара алу, тікелей немесе жанама түрде пара алу немесе пара беру немесе кез келген міндеттің қалыпты орындалуын бұрмалайтын кез келген басқа артықшылықты немесе уәдені сұрау, ұсыну» [8].

Міне, осыған байланысты біздің ойымызша, Біріккен Ұлттар Ұйымының сыбайлас жемқорлыққа қарсы халықаралық конвенциясы нормасын елдің ұлттық қылмыстық заңнамасына енгізу қажеттілігі туындады. Мысалы, пайдақорлық себеппен лауазымдық өкілеттікті теріс пайдаланғаны үшін қылмыстық жауапкершілікті көздеу, яғни біреуді сыйақы үшін жабу немесе жеке пара беру, бұл халықаралық конвенцияның нормасына сәйкес келеді [9].

Сондай-ақ бізге заңды тұлғалардың сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылығы үшін қылмыстық және әкімшілік жауапкершілігін көздеу қажеттілігі туындады. Қазақстанда нарықтық экономиканың дамуымен экономикалық қызмет саласында заңды тұлғалар жасыратын қылмыстық құқық бұзушылық көбейе бастады. Бұл олардың білікті саралауында белгілі бір қиындыққа соғады, сондықтан оларды тергеуде қиындық туғызады.

Заңды тұлғалардың қылмыстық жауаптылығын енгізу қылмыстық әрекеттен келтірілген залалды өтеу деңгейін арттырады және кінәліге мынадай мүліктік санкция қолдануға мүмкіндік береді: белгілі бір лауазымды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан айыру, айыппұл салу не заңды тұлғаны тарату. Көптеген сыбайлас жемқорлық қылмысына әсіресе экономика саласында заңды тұлғалар қатысады. Сондықтан мұндай тұлғаға еліміздің қылмыстық заңнамасында қылмыстық жауаптылығын көздеу қажеттілігі туындады.

Кірісті жылыстатуға байланысты қылмысты қарастыра отырып, егер қылмыстық әрекет қылмыстық қызметтен немесе заңсыз жолмен алынған мүліктен алынған ақшаны заңсыз аударуға (конверсиялауға) әсер етсе, егер оның шығу тегі белгісіз болса және ол қылмыстық табыс болса, оларды сыбайлас жемқорлыққа жатқызуға болады деп айтуға болады.

Қазақстанға сыбайлас жемқорлық туралы халықаралық конвенцияның кейбір ережесін, сыбайлас жемқорлық қылмыс туралы іс бойынша дәлелдеме алу бөлігінде, сондай-ақ халықаралық сыбайлас жемқорлықты әшкерелеу жөніндегі бірлескен жедел-ізвестіру іс-шарасында халықаралық әріптестермен іс-қимылды біріздендіру қажет.

Біріккен Ұлттар Ұйымының сыбайлас жемқорлыққа қарсы халықаралық конвенциясында көзделген халықаралық міндеттемені орындау және оның кейбір ережесін ұлттық заңнамаға енгізу арқылы ғана Қазақстан Республикасы сыбайлас жемқорлыққа халықаралық деңгейде де табысты қарсы тұра алады. Халықаралық қоғамның Біріккен Ұлттар Ұйымының Трансұлттық ұйымдасқан қылмысқа қарсы конвенциясын [10] қабылдауы үлкен оқиға болды, ол алғаш рет сыбайлас жемқорлықты ұйымдасқан қылмысқа жатқызды. Палермо конвенциясы деп аталатын бұл қоғамға қарсы құбылысқа қарсы тұрудың үш деңгейін сыбайлас жемқорлық деп анықтады. Бірінші деңгей мемлекеттік әкімшілік өкілдерімен күреске, кәсіпкерлік қызмет саласындағы екінші деңгей және саяси, қаржылық және әкімшілік билік шеңберіндегі үшінші ең жоғары деңгей [11, 106–110].

Қылмыстық-құқықтық салаға сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жөніндегі халықаралық конвенциядан туындайтын бірқатар ұсыным жатады. Біріншіден, бұл әрекетті криминализациялау, екіншіден, серіктестік институты, қастандық, ескіру мерзімі және жаза.

Осылайша, сыбайлас жемқорлыққа қарсы конвенцияны имплементациялау екі бағытта – қылмыстың жаңа құрамын енгізу (криминализация) жолымен, сондай-ақ ҚР қолданыстағы

қылмыстық заңнамасына толықтыру, өзгеріс енгізу туралы ҚР тиісті нормативтік-құқықтық актісін қабылдау негізінде қылмыстық құқық институтын сәйкестендіру жолымен жүзеге асырылуы мүмкін.

Қазақстан, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл агенттігі атынан Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымының (бұдан әрі — ЭЫДҰ) сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жөніндегі Стамбул іс-қимыл жоспарының толыққанды мүшесі, сондай-ақ Қытайдағы сыбайлас жемқорлыққа қарсы ведомство қауымдастығының мүшесі болды. Қазақстан Республикасының халықаралық міндеттемені орындауы конвенциялық ережені ұлттық заңнамаға енгізу арқылы ғана мүмкін болады.

Әлемдік тәжірибені ескере отырып, ЭЫДҰ ұсынымын ескере отырып, қазақстандық заңнамада мынадай новелла көзделген:

- қылмыстық жолмен алынған және кінәлі адам басқа адамдардың меншігіне алған, тәркіленген мүлікті алып қою;
- сыбайлас жемқорлық қылмысы үшін жұмыстан шығарылған адамдар үшін мемлекеттік органдарда жұмыс істеуге өмір бойы тыйым салу;
- заңнамада «мүдде қақтығысы» деген ұғым анықталған;
- мемлекеттік қызметшілер үшін өзіне белгілі болған кез келген сыбайлас жемқорлық көрінісі туралы хабарлау міндеті белгіленген.

Біріншіден, сыбайлас жемқорлық қылмыстың жасалуының алдын алу және жолын кесу қажет. Құқық қорғау органдары, оның ішінде жоғарыда аталған Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл агенттігі қызметкерлерінің жұмысы сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтың жолын кесуге және анықтауға ғана емес, сондай-ақ оларды туғызатын себепті жоюға және жағдайын анықтауға, сыбайлас жемқорлыққа қарсы тұрақты мониторингті жүзеге асыруға және ішкі сыбайлас жемқорлық тәуекелін талдауға міндетті.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жөніндегі ұлттық заңнаманы талдай отырып байқағанымыз, Қазақстан осы саладағы бірде-бір халықаралық конвенцияны, оның ішінде «Еуропа Кеңесінің сыбайлас жемқорлық үшін қылмыстық жауаптылық туралы конвенциясын» және Страсбургте қабылданған «Еуропа Кеңесінің сыбайлас жемқорлық үшін азаматтық-құқықтық жауапкершілік туралы Конвенциясын» ратификациялаған жоқ. Мұның бәрі сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық үшін жауапкершілікті көздейтін нормативтік-құқықтық норманы жетілдіру жөніндегі ұлттық заңнамада теріс көрініс табады.

Халықаралық конвенцияның талабын орындауға бағытталған Қазақстан Республикасының сыбайлас жемқорлыққа қарсы тиімді заңнамасын әзірлеу үшін заң шығарушының сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жөніндегі халықаралық стандартты нақты түсінуі қажет.

Осылайша, қазақстандық парламентшілерге сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жөніндегі барлық халықаралық конвенцияны ратификациялауы, осы конвенцияның негізгі ережесін ұлттық заңнамаға енгізуі және сол арқылы тиісті заңнаманы жетілдіру жөнінде заң шығару шарасын қабылдауы қажет.

Екіншіден, сыбайлас жемқорлық әрекеті үшін ғана емес, лауазымдық (қызметтік) өкілеттікті пайдалану нәтижесінде тиісінше артықшылық пен пайданы қамтамасыз ететін сыбайлас жемқорлық байланысын орнату үшін де қылмыстық жауаптылық көзделсін.

Үшіншіден, мемлекеттік қызметшілер декларацияны толтыру кезінде кіріс туралы ғана емес, шығыс туралы да мәліметті көрсетуі қажет. Әйтпесе, олардың шығу көзін көрсетпеген мемлекеттік қызметшілерге қатысты тиісті шара қолданылады. Бұл инновация профилактикалық шараны күшейтеді [12]. Біздің ойымызша, осы ұсыныстың барлығын іске асыру елдегі сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдың тиімділігін арттырады.

Қылмыстық құқықтағы үшін «имплементация» санатын және оны жүзеге асыру тәртібін қарастыра отырып, мынадай түйін жасауға болады: Имплементацияның жалпы анықтамасы-

на сүйене отырып, халықаралық шарт туралы ұлттық заңнама, сондай-ақ қылмыстық саясатқа қатысты жоғарыда аталған Конвенцияның ерекшелігіне сәйкес Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 3-бабындағы «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы конвенциялардың нормаларын сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жөніндегі ұлттық заңнамаға енгізу» өте орынды сияқты.

Имплементация деп сыбайлас жемқорлыққа қарсы конвенцияның нормасын жемқорлыққа қарсы ұлттық заңнамаға енгізуді Қазақстан ратификациялаған сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жөніндегі халықаралық шарттың актілерін қылмыстық жауапкершілікке тартуға байланысты нормасын мемлекет іске асыру жөніндегі құқықтық және ұйымдастырушылық шара кешенін, қылмыстық-құқықтық институтты оған сәйкес келтіру деп түсіну керек.

Ұлттық заңнамада сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресті имплементациялау сыбайлас жемқорлыққа қарсы конвенцияны іске асырудың құқықтық тәртібі баптың 3-бөлігінде бекітілген. Қазақстан Республикасы Конституциясының 4-бабы, 3-бөлігі, 1-бап. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің 1-б. бекітілген.

Бұл туралы түсініктемелер Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының «Қазақстан Республикасы халықаралық шартының нормаларын қолдану туралы» нормативтік қаулысында келтірілген.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Онгарова Г.Б. Законодательная регламентация ответственности отдельных субъектов коррупционных преступлений // Международный научный журнал «Ғылым-Наука». — 2023. — № 1 (76). — С. 170–176.
2. Феткулов А.Х., Сейтхожин Б.У., Сарсембаев Б.Ш. Коррупция: оценка ситуации и постановка проблемы // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2023. — № 1 (79). — С. 158–162.
3. Лукин А. Важный аспект — «нулевая терпимость» // Каз. правда. — 2014. 8 мая 2014 // <http://www.kazpravda.kz/ida.php?ida=55911> (дата обращения: 19.03.2024).
4. Пластинина Е.А. Виды коррупционных преступлений и ответственность за них: анализ и практика // Вестник Пермского университета. — 2011. — № 1 (11). — С. 145–149.
5. Осминин Б.И. Заключение и имплементация международных договоров и внутригосударственное право. — М., 2010. — С. 178.
6. Мауленов Г.С. Имплементация международных норм в антикоррупционное законодательство Республики Казахстан // Актуальные проблемы экономики и права. — 2012. — № 4 (24). — С. 63–69.
7. Иногамова-Хегай Л.В. Преступление по международному уголовному праву и его закрепление в национальном уголовном праве // Международное и национальное уголовное законодательство: проблемы юридической техники: Мат-лы III международ. науч.-практ. конф. — М., 2004. — С. 333–338.
8. Конвенция Совета Европы о гражданско-правовой ответственности за коррупцию от 4 ноября 1999 г. // www.coe.int/tu/web/conventions/ful-list/-/conventions/treaty (дата обращения: 22.03.2024).
9. Кожабаяев М. Всем обществом против коррупции // Каз. правда. 2014. 20 марта // www.kazpravda.kz/ida.php?ida=53165 (дата обращения: 23.03.2024).
10. Закон РК от 4 июня 2008 г. «О ратификации Конвенции ООН против транснациональной организованной преступности» // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z080000040> (дата обращения: 25.03.2024).
11. Кушниренко С., Зоточкин А. Об имплементации в национальное законодательство России международных правовых норм, направленных на усиление борьбы с коррупцией. — М., 2006. — № 6. — С. 106–110.
12. Сулейменов К. Борьба с коррупцией требует мобилизации сил // Казахстанская правда. 2014. 30 апреля.

Сейтхожин Б.У.,

*старший научный сотрудник НИИ экономических и правовых исследований,
кандидат юридических наук, доцент
(e-mail: bulat-1960@mail.ru);*

Сарсембаев Б.Ш.,

*старший научный сотрудник НИИ экономических и правовых исследований,
кандидат химических наук
(e-mail: bolat_s@mail.ru);*

Феткулов А.Х.,

*ведущий научный сотрудник НИИ экономических и правовых исследований,
кандидат юридических наук, доцент*

*(Карагандинский университет Казпотребсоюза,
г. Караганда, Республика Казахстан, e-mail: fetkulov_german@mail.ru)*

Некоторые вопросы имплементации норм антикоррупционных конвенций в национальное антикоррупционное законодательство

Аннотация. Авторы приходят к выводу о том, что некоторые положения международных конвенций о коррупции необходимо унифицировать в части получения доказательств по делам о коррупционных преступлениях. Исходя из общего определения имплементации национального законодательства о международных договорах, а также особенностей конвенций, касающихся уголовной политики, по мнению авторов, представляется вполне обоснованным введение в уголовное законодательство Казахстана собственной дефиниции «имплементация норм антикоррупционных конвенций в национальное антикоррупционное законодательство». Под имплементацией следует понимать совокупность правовых и организационных мер по выполнению государством норм ратифицированных Казахстаном международных договоров антикоррупционного характера, связанных с криминализацией деяний, и приведение в соответствие с ними институтов уголовного права.

Ключевые слова: коррупция, преступления, конвенции, уголовно-правовые меры, имплементация, противодействие коррупции.

B.U. Seitkhzhin,

*Senior Researcher at the Research Institute of Economic and Legal Research,
Candidate of Legal Sciences, Associate Professor
(e-mail: bulat-1960@mail.ru);*

B.S. Sarsembayev,

*Senior Researcher at the Research Institute of Economic and Legal Research,
Candidate of Chemical Sciences
(e-mail: bolat_s@mail.ru);*

A.Kh. Fetkulov,

*Leading researcher at the Research Institute of Economic and Legal Research,
Candidate of Legal Sciences, Associate Professor
(Karaganda University of Kazpotrebsoyuz, e-mail: fetkulov_german@mail.ru)*

Implementation of some norms of anti-corruption conventions into national anti-corruption legislation

Annotation. The authors conclude that some provisions of international conventions on corruption need to be unified in terms of obtaining evidence in cases of corruption crimes. Based on the general definition of the implementation of national legislation on international treaties, as well as the specifics of conventions related to criminal policy, according to the authors, it seems quite reasonable to introduce into the criminal legislation of Kazakhstan its own definition of «implementation of the norms of anti-corruption conventions into national anti-corruption legislation». Implementation should be understood as a set of legal and organizational measures for the implementation by the State of the norms of international anti-corruption treaties ratified by Kazakhstan related to the criminalization of acts, and bringing criminal law institutions into line with it.

Keywords: corruption, crimes, conventions, criminal law measures, implementation, anti-corruption.

УДК 343.8

Скаков А.Б.,

*профессор кафедры уголовного права и криминологии,
доктор юридических наук, профессор
(e-mail: aidarkan@mail.ru);*

Аужанов Р.Б.,

*начальник отделения научно-исследовательского центра,
магистр юридических наук, подполковник полиции
(e-mail: auzhanov777@mail.ru);*

Танатаров С.М.,

*научный сотрудник научно-исследовательского центра,
магистр юридических наук, майор полиции
(Костанайская академия МВД РК им. Ш. Кабылбаева,
г. Костанай Республика Казахстан, e-mail: sam_big@mail.ru)*

Правовой статус службы пробации Республики Казахстан: тенденции и перспективы развития

Аннотация. Статья посвящена проблеме совершенствования правового статуса казахстанской службы пробации. Авторы выявили отсутствие единства с точки зрения теории и практики, что делает тему исследования весьма актуальной и своевременной. Раскрыты основные этапы становления и развития института, реализующего исполнение уголовных наказаний без изоляции от общества. Изучено текущее состояние службы пробации в Казахстане, выявлены основные проблемы ее функционирования, проведен сравнительный анализ с аналогичными институтами в других странах, что позволило получить более глубокое понимание особенностей и перспектив развития службы пробации. Полученные выводы направлены на дальнейшее реформирование службы пробации и могут послужить основой для разработки законодательных и нормативных актов.

Ключевые слова: законодательство, уголовно-исполнительная политика, служба пробации, пробация, уголовно-исполнительная система, правовой статус службы пробации, организация деятельности службы пробации, пробационная деятельность.

В Концепции правовой политики до 2030 г. закреплено положение о рассмотрении возможности повышения организационно-правового статуса службы пробации и ее сотрудников путём обеспечения самостоятельности пробации от тюремной службы и выделения отдельной целевой подпрограммы финансирования [1]. Разрешение указанного положения требует всестороннего изучения этапов становления и развития службы пробации, а также анализа её места и роли в структуре государственных органов управления с целью выявления дальнейших перспектив развития рассматриваемого института.

При изучении вопросов организационно-правового статуса службы пробации были использованы историко-правовой, логический, сравнительный методы научного познания. Использование историко-правового метода позволило проанализировать исторические аспекты формирования и развития службы пробации, выявить основные этапы её становления. Применение логического метода способствовало систематизации и анализу различных аспектов этой проблематики на основе логических заключений и выводов. Этот метод помог выявить причинно-следственные связи между различными аспектами организационно-правового статуса службы пробации, а также выделить основные проблемы и перспективы развития в данном направлении. С помощью сравнительного метода исследования проведен анализ организационно-правового статуса службы пробации в различных странах, выявлены сходства и различия в правовом регулировании этой сферы, а также изучен опыт и лучшие практики.

Кроме того, в статье были использованы результаты анкетирования 434 сотрудников службы пробации в рамках научного исследования «Повышение организационно-правового статуса службы пробации», проведенного научно-исследовательским центром Костанайской Академии МВД РК имени Ш. Кабылбаева. Результаты анкетирования позволили выявить по-

зиции сотрудников по интересующим вопросам, что дополнило теоретическое исследование практическими аспектами.

Обращаясь к истории становления службы пробации, следует остановиться на пункте 2.10 Концепции правовой политики на период с 2010 до 2020 гг., в котором говорилось, что «требуется институциональное развитие специализированного органа, ответственного за исполнение» мер, альтернативных лишению свободы [2].

Главой государства 15 февраля 2012 г. был подписан Закон, которым была создана служба пробации на базе уголовно-исполнительной инспекции. В этом документе были впервые введены ключевые понятия «пробация» и «пробационный контроль» [3]. В новой редакции УИК РК 1997 г. появилась статья 7-1 «Пробация в уголовно-исполнительной системе» [4].

На необходимость такого шага указывал А.Ш. Аккулев: «Организационным аналогом службы пробации в Казахстане выступают уголовно-исполнительные инспекции КУИС МЮ РК, на базе которой и следует создавать полноценную самостоятельную службу пробации» [5]. В данном контексте справедливо утверждение профессора К.Х. Рахимбердина, что «Казахстан является пионером создания службы пробации в Центрально-Азиатском регионе» [6].

В целях регламентации пробационной деятельности был принят ряд ведомственных документов, таких как: Правила оказания социально-правовой помощи условно осуждённым [7] и Правила организации деятельности службы пробации уголовно-исполнительной инспекции [8]. Несмотря на то, что правовые акты должны были конкретизировать гуманитарное направление деятельности службы пробации, суть их заключалась преимущественно в регламентации пробационного контроля. Следует констатировать, что смещение в сторону оказания социально-правовой помощи в деятельности службы пробации не произошло.

Создание службы пробации в составе уголовно-исполнительных инспекций, хотя и было передовым шагом, но в то же время являлось «половинчатым» решением. Так, по мнению Е.А. Саламатова «принятый закон ограничился лишь понятиями пробации и пробационного контроля, а также элементами усиления ответственности условно осужденных. Ни о каком институциональном развитии специализированного органа в законе речь уже не шла» [9].

Следующим шагом развития службы пробации стало принятие нового УИК от 5 июля 2014 г. [10]. Это привело к упразднению службы пробации в составе уголовно-исполнительной инспекции, было введено понятие «служба пробации», а также расширены функции службы за счёт социально-правового направления. Принятый 30 декабря 2016 г. Закон «О пробации» внес вклад в развитие института пробации в целом, были введены разновидности пробации: досудебная, приговорная, пенитенциарная и постпенитенциарная, что, в свою очередь, расширило круг задач и, стоящих перед службой пробации, и ее полномочий [11].

Принятие Комплексной стратегии социальной реабилитации граждан, освободившихся из мест лишения свободы и находящихся на учете службы, придало новый импульс службе пробации [12]. Акцент в деятельности службы пробации был обращен на ресоциализацию осужденных, внедрение современных методов контроля и повышение общественного доверия к деятельности службы пробации.

В рамках реализации стратегии были разработаны и внедрены комплексные программы социальной поддержки осужденных после их освобождения, включая обучение профессиональным навыкам, помощь в трудоустройстве, психологическую поддержку. Кроме того, активно проводилась работа с общественностью и потенциальными работодателями для создания благоприятной атмосферы интеграции бывших заключённых в общество. Тут уместно упомянуть ряд проектов, реализованных Комитетом УИС совместно с другими государственными органами, например, «Встреча у ворот» или «Дом пробации», в рамках которого, для состоящих на учете в службе пробации был внедрен принцип «одного окна» для оказания социальной помощи.

Поворотной точкой в деятельности службы пробации является принятие Закона от 30 декабря 2021 г. [13]. Правовым актом полномочия службы пробации в содействии и оказании социально-правовой помощи были возложены на местные исполнительные органы, общественные объединения и иные организации. Следует констатировать, что работа службы пробации была сведена к осуществлению контрольно-надзорных функций и обеспечению взаимодействия субъектов, осуществляющих пробацию, что по сути означало, что служба пробации вернулась к своим истокам, а именно: к осуществлению функций уголовно-исполнительных инспекций.

Вместе с тем организационно-правовые основы деятельности службы пробации «следует рассматривать как одно из основных направлений совершенствования уголовно-исполнительного законодательства» [14].

На сегодняшний день единую систему органов внутренних дел образуют полиция, уголовно-исполнительная система, военно-следственные органы, Национальная гвардия Республики Казахстан [15]. Вместе эти органы формируют систему, направленную на обеспечение правопорядка и безопасности граждан, стабильности в стране. Служба пробации является структурным подразделением Комитета УИС, осуществляющим задачи по обеспечению исполнения уголовных наказаний без изоляции от общества.

Законодательное определение службы пробации как органа уголовно-исполнительной (пенитенциарной) системы, осуществляющего исполнительные и распорядительные функции по обеспечению исполнения уголовных наказаний без изоляции от общества, а также организации и функционированию пробации, отражено в подпункте 8 ст. 3 УИК РК [10]. Основными задачами службы пробации, логически вытекающими из смысла Закона «О пробации», являются исполнение наказаний, не связанных с лишением свободы, а также осуществление пробационного контроля над лицами, в отношении которых он установлен судом [11].

Обращаясь к количественным показателям пробационной деятельности, следует отметить, что согласно статистическим данным Комитета УИС за 4 квартал 2023 г. на учёте в службе пробации состояло 28 463 осуждённых к наказаниям, не связанным с лишением свободы [16], против 35 924 осуждённых в местах лишения свободы [17]. В 2023 г. по учётам службы пробации прошли 64200 тыс. человек, при этом подучётными лицами было совершено 787 преступлений (12,2 %) [18].

Таким образом в системе государственных органов служба пробации, выполняя задачи в сфере исполнения наказаний, не связанных с лишением свободы, находится в структуре Комитета УИС, который в свою очередь подчинён МВД РК. Подобные службы пробации созданы и функционируют во многих государствах, где они являются важной частью системы уголовного правосудия, обеспечивая реализацию альтернативных мер наказания и поддержку в социальной реабилитации осуждённых.

В Великобритании до 2006 г. институт пробации функционировал в форме Национальной службы пробации в системе Министерства внутренних дел [19]. Начиная с 1 апреля 2017 г. служба борьбы с правонарушителями была преобразована в Службу тюрем и пробации. Причиной данной реорганизации стала необходимость оградить службу пробации от выполнения несвойственных ей функций (в частности, решение вопросов развития уголовно-исполнительной политики государства, выполнение законотворческих функций и т. д.). В течение последнего времени служба пробации Англии подотчетна Министерству юстиции. Структуру службы пробации в настоящее время составляют: 1) общественная (государственная) пробация; 2) частная пробация, которая была создана 2,5 года назад для работы с правонарушителями, совершившими менее опасные правонарушения. Государственная служба пробации осуществляет свою деятельность в отношении лиц, совершивших более опасные правонарушения (тяжкие насильственные, все сексуальные посягательства, а также менее

тяжкие преступления, за которые назначается более 12 месяцев тюремного заключения) и действует в рамках общественных интересов, осуществляет партнёрство с судами, а также с мировыми судьями [20].

В Финляндии (так же, как в Дании) функции пробационного надзора исполняет Служба по уголовному надзору, которая находится в составе Агентства уголовных наказаний и структурно прикреплена к Департаменту уголовной политики Министерства юстиции [21].

В США институт пробации относится к так называемым опосредованным санкциям и структурно в виде Службы пробации находится в судебной системе, осуществляя надзор за условно осуждёнными. Общее руководство Службой пробации осуществляет Административный офис при Верховном суде США, а непосредственное руководство на местах – местные суды [22].

В ФРГ по примеру США институт пробации получил структурное закрепление в судебной системе в виде Службы помощников судьи по условному осуждению [23]. Данная служба осуществляет государственный контроль (надзор) за условно осуждёнными и условно-досрочно освобождёнными лицами, подразумевающий возложение на указанных лиц определённых обязанностей [24].

В Чехии офицеры пробации являются сотрудниками суда, в Молдове органы пробации входят в систему органов Министерства юстиции, в Сингапуре служба пробации находится под управлением Министерства общественного развития и спорта [25].

Краткий анализ практики отдельных зарубежных государств показывает, что в современных условиях институт пробации в различных странах осуществляется путём создания структурно сходных, многофункциональных организаций пробации, которые подчиняются различным органам власти. Исполнение наказаний, не связанных с лишением свободы, как правило, возлагается на специализированную государственную службу – службу пробации. При этом служба пробации осуществляет свои задачи при непосредственном взаимодействии с другими государственными органами.

Обращаясь к вопросу совершенствования правового статуса казахстанской службы пробации, отметим, что в среде экспертов выделяются несколько наиболее вероятных вариантов передачи службы пробации:

1) *передача в Комитет административной полиции МВД.* Службы пробации дислоцируются в помещениях гор(рай)отделов полиции и опорных пунктах полиции. Передача финансирования в местный бюджет позволит обеспечить более высокий уровень финансирования для содержания деятельности службы пробации. Предлагаемая мера позволит повысить уровень профилактического контроля над осуждёнными, а также прямую ответственность руководителей отделов полиции за недопущение совершения осуждёнными новых преступлений;

2) *выделение Службы пробации в самостоятельное агентство.* Примером может служить Агентство по противодействию коррупции. Эта точка зрения основана на предположении, что наделение службы пробации особым статусом предоставит ей большую оперативность и независимость в решении задач, связанных с пробационным контролем и оказанием социально-правовой помощи, предоставит её сотрудникам необходимую правовую защиту и самостоятельность в принятии управленческих решений, что будет содействовать более эффективному взаимодействию с осуждёнными и успешной реализации программ по их ресоциализации;

3) *передача в подведомственность Министерства юстиции.* Авторы данной позиции основываются на опыте Кыргызской Республики, где Департамент пробации находится в структуре Министерства юстиции. Этот шаг, по их мнению, позволит демилитаризировать службу пробации. Сторонники данной точки зрения полагают, что выведение службы проба-

ции отдельное ведомство будет способствовать повышению доверия общества к службе пробации и укреплению её роли в процессе ресоциализации осуждённых.

Интересны результаты анкетирования сотрудников службы пробации. Так, 80 % респондентов считают деятельность службы пробации эффективной. Подавляющую часть опрошенных респондентов привлекательными в службе пробации называют льготные условия прохождения службы, режим работы и профессиональный интерес. В ответе на вопрос: «Какие основные проблемы имеются в деятельности службы пробации?» более 60 % респондентов указало низкую заработную плату, отсутствие выплат за найм жилья, низкую материально-техническую обеспеченность, а также низкий правовой статус пробации.

Выведение службы пробации из тюремной службы 32,6 % респондентов считают нецелесообразным, а 29,5 % ответивших считают эту меру преждевременной. К основным рискам выведения службы пробации большая часть ответивших отнесла: отток сотрудников в другие подразделения полиции, возложение на сотрудников пробации несвойственных функций, утрата льготных условий прохождения службы. В диаграмме 1 представлены ответы, касающиеся корреляции качества исполнения наказаний в случае передачи службы в иное ведомство.

Диаграмма 1

При этом 55,8 % респондентов считают, что такая мера будет способствовать увеличению доверия со стороны общества к государству.

Обобщая сказанное выше, можно констатировать, что пробация — это сложный комплексный институт сферы уголовного правосудия и предупреждения преступности, сочетающий уголовно-правовые, уголовно-процессуальные, уголовно-исполнительные признаки.

За 12 лет существования служба пробации прошла путь от ее выделения из уголовно-исполнительной инспекции до самостоятельного органа с определённым перечнем полномочий и функций, которые в различные временные периоды развития уголовно-исполнительной системы подвергались качественным изменениям в зависимости от вектора правовой политики государства.

Перевод службы пробации в любое ведомство связан с рисками снижения качественной составляющей процесса исполнения наказания, оттока квалифицированных кадров, снижения социально-правового статуса сотрудника и службы пробации в целом, утраты преемственности пробационного процесса.

В современных реалиях оптимальным решением видится выделение Комитета УИС вместе со службой пробации в самостоятельное Агентство исполнения наказаний и пробации с прямым подчинением Президенту страны, так как пенитенциарная система выполняет важные государственные функции — обеспечение общественной безопасности, предупреждение рецидивной преступности, раннюю профилактику преступлений. Мы полагаем, что это поз-

волит значительно улучшить работу системы исполнения уголовных наказаний, подняв её на новый качественный уровень.

Актуальным остаётся дальнейшее развитие концепции и «философии» казахстанской модели службы пробации, а также расширение её полномочий. Совершенствование правового статуса службы пробации требует серьёзного обсуждения со стороны научного сообщества и общественности.

Список использованной литературы:

1. Указ Президента Республики Казахстан от 15 октября 2021 г. № 674 «Об утверждении Концепции правовой политики Республики Казахстан до 2030 г.» // Электронный ресурс <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2100000674> (дата обращения: 11.05.2024).
2. Указ Президента Республики Казахстан от 24 августа 2009 г. № 858 «О Концепции правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 г.» // Электронный ресурс <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U090000858> (дата обращения: 11.05.2024).
3. Закон Республики Казахстан от 15 февраля 2012 г. № 556-IV «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам службы пробации» // Электронный ресурс <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1200000556#z0> (дата обращения: 10.05.2024).
4. Уголовно-исполнительный кодекс Республики Казахстан от 13 декабря 1997 г. № 208 // Электронный ресурс https://adilet.zan.kz/rus/archive/docs/Z970000208_/15.02.2012 (дата обращения: 10.05.2024).
5. Аккулев А.Ш. Отдельные вопросы пробации // Электронный ресурс https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31496449 (дата обращения: 12.05.2024).
6. Актуальные проблемы уголовно-исполнительной системы Казахстана // Электронный ресурс <https://www.youtube.com/watch?v=dPDexGHyLX0&t=359s> (дата обращения: 01.05.2024 года).
7. Постановление Правительства РК от 28 апреля 2012 г. № 542 «Об утверждении Правил оказания социально-правовой помощи условно осужденным» // Электронный ресурс <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1200000542> (дата обращения: 02.05.2024).
8. Приказ Министра внутренних дел Республики Казахстан от 19 марта 2012 г. № 157 «Об утверждении Правил организации деятельности службы пробации уголовно-исполнительной инспекции» // Электронный ресурс <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1200007592> (дата обращения: 02.05.2024 г.).
9. Саламатов Е.А. О статусе службы пробации // Электронный ресурс https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=36045553 (дата обращения: 03.05.2024).
10. Уголовно-исполнительный кодекс Республики Казахстан от 5 июля 2014 г. № 234-V ЗРК // Электронный ресурс <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000234> (дата обращения: 10.05.2024).
11. Закон Республики Казахстан от 30 декабря 2016 г. № 38-VI «О пробации» (с изм. и доп. по сост. на 27.06.2022 г.) // Электронный ресурс https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=36232217/ (дата обращения: 02.05.2024).
12. Указ Президента Республики Казахстан от 8 декабря 2016 г. № 387 «Об утверждении Комплексной стратегии социальной реабилитации граждан, освободившихся из мест лишения свободы и находящихся на учете службы пробации, в Республике Казахстан на 2017–2019 годы» // Электронный ресурс adilet.zan.kz/rus/docs/U1600000387 (дата обращения: 10.05.2024).
13. Закон Республики Казахстан от 30 декабря 2021 г. № 95-VII «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам внедрения новой регуляторной политики в сфере предпринимательской деятельности и перераспределения отдельных функций органов внутренних дел Республики Казахстан» // Электронный ресурс https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=39403356&show_di=1 (дата обращения: 10.05.2024).
14. Мухаметкалиев Н.Ж., Есмагамбетова Г.Т. Некоторые аспекты совершенствования приговорной пробации в Республике Казахстан // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2023. — № 1 (79). — С. 99–103.
15. Закон Республики Казахстан от 23 апреля 2014 г. № 199-V «Об органах внутренних дел Республики Казахстан» (с изм. и доп. по сост. на 01.05.2023 г.) //

https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31538985&pos=3;-108#pos=3;-108 / (дата обращения: 01.05.2024).

16. Сведения о лицах, состоящих на учёте службы пробации // <https://www.gov.kz/memleket/entities/qriim/documents/details/586114?lang=ru> (дата обращения: 10.05.2024)

17. Сведения о лицах, содержащихся в местах лишения свободы // Электронный ресурс / <https://www.gov.kz/memleket/entities/qriim/documents/details/586112?lang=ru> / доступ с сайта (дата обращения: 07.05.2024 года).

18. Отчёт о реализации Плана развития МВД Республики Казахстан на 2023-2027 годы // <https://www.gov.kz/memleket/entities/qriim/documents/details/609399?lang=ru> (дата обращения: 02.05.2024).

19. Тыныбеков Н.Т. Практика применения пробации в зарубежных странах // Юридическая наука. — 2019. — № 5. — С. 51–55. // <https://jurnauka.ru/upload/iblock/818/%E2%84%965-2019%20%D0%AE%D0%9D.pdf>.

20. Развитие службы пробации в Республике Казахстан // <http://dot.kostacademy.kz/bible/files/15469360.pdf>/ доступ с сайта (дата обращения: 01.03.2024 года).

21. Обзор законодательства скандинавских и балтийских стран по службе пробации (уголовному надзору). Серия «Права человека». — СПб, 2005. — С. 212–218.

22. Кристи Н. Борьба с преступностью как индустрия. — М.: РОО «Центр содействия реформе уголовного правосудия», 2001. — 224 с.

23. Становление института пробации в Кыргызской Республике / К.Х. Рахимбердин, М.Р. Гета, Р.М. Мырзалимов, М.Т. Джаманкулов. — Бишкек, 2005. — С. 21.

24. Краусс Д. Альтернативы жестким санкциям. Можно ли, наказывая меньше, добиться большего? Обобщение результатов совещания // Уголовное право и преступность. Развитие в Средней и Восточной Европе. — Бохум: Университетское издательство, 2004. — Т. 1. — С. 345–353.

25. Голодов П.В. Зарубежный опыт и перспективы создания службы пробации в России: организационно-правовые аспекты // Электронный ресурс / <https://cyberleninka.ru/article/n/zarubezhnyy-opyt-i-perspektivy-sozdaniya-sluzhby-probatsii-v-rossii-organizatsionno-pravovye-aspekty/viewer> (дата обращения: 01.03.2024).

Скаков А.Б.,

*қылмыстық құқық және криминология кафедрасының профессоры,
заң ғылымдарының докторы, профессор
(e-mail: aidarkan@mail.ru);*

Аужанов Р.Б.,

*Ғылыми-зерттеу орталығы бөлімшесінің бастығы,
заң ғылымдарының магистрі, полиция подполковнигі
(e-mail: auzhanov777@mail.ru);*

Таңатаров С.М.,

*Ғылыми-зерттеу орталығының ғылыми қызметкері,
заң ғылымдарының магистрі, полиция майоры
(Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы,
Қостанай қ., Қазақстан Республикасы, e-mail: sam_big@mail.ru)*

Қазақстан Республикасы пробация қызметінің құқықтық мәртебесі: даму үрдістері мен перспективалары

Аннотация. Мақала қазақстандық пробация қызметінің құқықтық мәртебесін жетілдіру мәселесіне арналған. Авторлар теория мен практика тұрғысынан бірліктің жоқтығын анықтады, бұл зерттеу тақырыбын өте өзекті және уақтылы етеді. Мақалада қылмыстық жазаларды қоғамнан оқшауламай орындауды жүзеге асыратын институттың қалыптасуы мен дамуының негізгі кезеңдері көрсетілген. Қазақстандағы пробация қызметінің қазіргі жағдайы зерделенді, оның жұмыс істеуінің негізгі проблемалары анықталды, басқа елдердегі ұқсас институттармен салыстырмалы талдау жүргізілді, бұл пробация қызметінің ерекшеліктері мен даму перспективаларын

тереңірек түсінуге мүмкіндік берді. Алынған тұжырымдар пробация қызметін одан әрі реформалауға бағытталған және заңнамалық және нормативтік актілерді әзірлеуге негіз бола алады.

Негізгі сөздер: заңнама, қылмыстық-атқару саясаты, пробация қызметі, пробация, қылмыстық-атқару жүйесі, пробация қызметінің құқықтық мәртебесі, пробация қызметінің қызметін ұйымдастыру, пробация қызметі.

A.B. Skakov,

Professor of the Department of Criminal Law and Criminology,

Doctor of Law, Professor

(e-mail: aidarkan@mail.ru);

R.B. Auzhanov,

Head of the Department of the Scientific research center,

Master of Law, Police Lieutenant Colonel

(e-mail: auzhanov777@mail.ru);

S.M. Tanatarov,

Researcher at the Scientific research center,

Master of Law, Police Major

*(Kostanay Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after Sh. Kabyrbayev, Kostanay, Republic of Kazakhstan, e-mail: sam_big@mail.ru)*

Legal status of the probation service of the Republic of Kazakhstan: trends and prospects of development

Annotation. The article is devoted to the problem of improving the legal status of the Kazakh probation service. The authors revealed a lack of unity from the point of view of theory and practice, which makes the research topic very relevant and timely. The article reveals the main stages of the formation and development of an institution that implements the execution of criminal penalties without isolation from society. The current state of the probation service in Kazakhstan has been studied, the main problems of its functioning have been identified, a comparative analysis with similar institutions in other countries has been carried out, which allowed us to gain a deeper understanding of the features and prospects of the development of the probation service. The findings are aimed at further reforming the probation service and can serve as a basis for the development of legislative and regulatory acts.

Keywords: legislation, penal enforcement policy, probation service, probation, penal enforcement system, legal status of probation service, organization of probation service activities, probation activities.

УДК 323.28/97

Сыздыкбеков Е.С.,

*старший преподаватель кафедры мировой экономики и международных отношений,
магистр педагогических наук (история)*

(Карагандинский университет Казпотребсоюза,

г. Караганда, Республика Казахстан, e-mail: syzdykbekov.yer@mail.ru);

Абеуов Д.А.,

заместитель начальника Академии,

доктор философии (PhD), полковник полиции

(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,

г. Караганда, Республика Казахстан, e-mail: dulatabeuov@mail.ru);

Бейсебаева С.Б.,

доцент кафедры государственно-правовых дисциплин,

кандидат юридических наук

(Южно-Казахстанский университет им. М. Ауэзова,

г. Шымкент, Республика Казахстан, e-mail: beisebaevas@mail.ru)

**Формирование и перспективы дальнейшего развития
нормативно-правовой базы Республики Казахстан
в сфере противодействия религиозному экстремизму**

Аннотация. Целью исследования является изучение нормативно-правовой базы Республики Казахстан в сфере регулирования религиозной сферы и противодействия религиозному экстремизму. Предметом исследования выступает процесс формирования и развития национального законодательства с момента обретения независимости до настоящего времени. В статье использован контент-анализ нормативно-правовых документов в хронологической последовательности. В ходе ивент-анализа выявлены основные тенденции развития религиозной ситуации в Казахстане и в Центральной Азии в целом, требующие адекватных и решительных мер и изменений в законодательстве. Внимание также уделяется выявлению причин распространения исламского фундаментализма и необходимости изменений законодательства в сфере противодействия религиозному экстремизму.

Ключевые слова: Республика Казахстан, нормативно-правовая база, законодательство, конфессии, религиозная ситуация, религиозный экстремизм, религиозные объединения, исламский фундаментализм.

Начало формированию нормативно-правовой базы в сфере регулирования религиозной сферы в Республике Казахстан было положено с обретением независимости. Уже 15 января 1992 г. был принят нормативно-правовой акт, призванный регулировать государственно-конфессиональные отношения, — Закон РК № 1128-XII «О свободе вероисповедания и религиозных объединениях» [1]. Первая Конституция Республики Казахстан от 28 января 1993 г. провозглашала светскость государства [2]. В новой Конституции, принятой на референдуме 30 августа 1995 г., подтверждался принцип светскости государства (ст. 1), а также право на свободу совести (ст. 22) [3].

Закон РК «О свободе вероисповедания и религиозных объединениях» 1992 г. был крайне либеральным, особенно в первоначальной редакции, т. к. предоставлял свободу практически всем религиозным объединениям, в т. ч. пропагандировавшим идеологию и ценности радикального ислама. Даже после корректировок статей Закона в 2000-х гг. законодательство в этой сфере оставалось относительно либеральным. Лишь в 2005 г. в ст. 4 данного закона были внесены изменения: появился пункт, запрещающий пропаганду религиозного экстремизма [4].

Фактически отсутствие контроля над религиозной ситуацией привело к тому, что в отношении религиозного экстремизма в Казахстане не было предпринято необходимых законодательных мер. Руководство республики в то время отрицало существование или возмож-

ность появления в стране экстремистских организаций и движений. Такая позиция основывалась на ложном мнении об отсутствии в стране социальной базы для распространения экстремистских идей. Считалось, что экстремизм и терроризм – явления чуждые для Казахстана, имеющие место далеко за пределами страны.

Позиция руководства в этом отношении стала меняться лишь с 1999 г., когда в Ташкенте (Узбекистан) 16 февраля произошла серия терактов. Их целью были правительственные объекты, где планировались выступления президента Узбекистана И. Каримова. Обвинения пали на радикальных исламистов группировок «Хизб ут-Тахрир» и «Исламское движение Узбекистана». Поиск преступников, причастных к терактам, привел в южный регион Казахстана, что заставило пересмотреть отношение руководства страны к сложившейся ситуации. Следствием этих событий стало принятие Закона РК «О противодействии терроризму» от 13 июля 1999 г. [5]. В Законе был закреплён понятийно-категориальный аппарат (ст. 1), компетенции госорганов, осуществляющих противодействие терроризму (ст. 7), запрет пропаганды терроризма (ст. 10) и уголовная ответственность за участие в террористической деятельности (ст. 20-21) [5]. В соответствии с Законом вскоре появился список организаций, движений и информационных материалов, признанных террористическими в судебном порядке.

В дополнение к Закону РК «О противодействии терроризму» вышел Указ Президента РК «О мерах по предупреждению и пресечению проявлений терроризма и экстремизма» от 10 февраля 2000 г. за № 322 [6]. В соответствии с данным указом перед Правительством РК и компетентными органами были поставлены конкретные задачи:

- рассмотреть вопрос о присоединении Казахстана к международным конвенциям по борьбе с экстремизмом и заключить международные договоры о сотрудничестве в сфере противодействия терроризму и экстремизму;
- проводить мониторинг деятельности религиозных учреждений;
- осуществлять религиозно-экспертную экспертизу видео- и аудиоматериалов религиозного содержания и религиозной литературы на территории Казахстана;
- осуществлять необходимую координацию деятельности компетентных государственных органов по борьбе с экстремизмом и терроризмом;
- укрепить подразделения по борьбе с терроризмом, усилить оперативно-розыскную деятельность по пресечению экстремизма и терроризма [6].

Данный Указ Президента РК стал документом, в котором экстремизм впервые был обозначен в качестве угрозы национальной безопасности наряду с терроризмом. Таким образом, власти стали принимать превентивные меры по предотвращению распространения религиозного экстремизма на территории Казахстана. Однако в корне изменить ситуацию в стране с распространением религиозного экстремизма не удалось, особенно в южном регионе, соседствующем с Узбекистаном и Кыргызстаном, где в 1990-х гг. обосновались зарубежные исламские миссионеры и были созданы религиозные ячейки, исповедовавшие идеи исламского фундаментализма.

Следствием реализации представленного выше Указа Президента стало присоединение Казахстана к Шанхайской конвенции о борьбе с терроризмом, сепаратизмом и экстремизмом от 15 июня 2001 г. [7]. Особенностью Конвенции стала ее уникальность как международного документа, выходящего за рамки противодействия терроризму и включающего противодействие сепаратизму и экстремизму. В 2009 г. была принята дополнительная Конвенция ШОС против терроризма, обеспечивающая правовую основу для представителей органов безопасности одного государства — члена ШОС въезжать на территорию другого государства — члена ШОС для преследования подозреваемых лиц [8].

Ратификация Казахстаном Шанхайской конвенции 2001 г., содействие в проведении контртеррористической операции в Афганистане и дальнейшее распространение радикального ислама в регионе стимулировали принятие Закона РК «О противодействии экстремизму» от

18 февраля 2005 г. за № 31-III [9]. Данный закон впервые ввел в отечественную юридическую терминологию такие понятия, как «экстремизм», «профилактика экстремизма», «противодействие экстремизму» и другие (ст. 1). По своей структуре и в формулировках статей он в значительной степени оказался идентичен Закону РК «О противодействии терроризму» 1999 г., заменив термин «терроризм» на «экстремизм» [9].

В целях реализации Закона «О противодействии терроризму» 1999 г., Закона «О противодействии экстремизму» 2005 г. и Шанхайской конвенции 2001 г. при КНБ РК в 2003 г. был сформирован Антитеррористический центр. В 2005 г. в структуре Министерства юстиции был образован Комитет по делам религий, деятельность которого включала регистрацию религиозных объединений и обязательное проведение религиоведческой экспертизы.

Однако Закон «О противодействии экстремизму» 2005 г. не смог предотвратить теракт в г. Актобе 17 мая 2011 г., совершенный гражданином РК, хотя ранее антитеррористическая деятельность предполагала отражение угрозы извне [10, 138]. После этого случая на повестке дня встал вопрос о необходимости скорейшего формирования эффективной системы предупреждения экстремизма внутри страны.

Теракт 2011 г., широкий общественный резонанс и распространение слухов о серии терактов по всей стране заставили руководство РК ужесточить контроль над деятельностью религиозных организаций. Назрела необходимость в разработке нового Закона РК «О религиозной деятельности и религиозных объединениях», который был принят 11 октября 2011 г. [11]. Ужесточение законодательства вызвало волну критики со стороны США и стран Евросоюза с обвинением в нарушении свободы вероисповедания в Казахстане [12]; [13].

Принятие нового Закона стало важной вехой в дальнейшем развитии казахстанского законодательства в этой сфере. Его особенность — выделение ислама ханафитского толка и православного христианства в качестве основных традиционных конфессий, официально поддерживаемых государством с обозначением их исторической роли в развитии культурной и духовной жизни страны. Такой шаг был обусловлен попыткой государства опереться на обе конфессии в противостоянии религиозному экстремизму.

В Законе РК «О религиозной деятельности и религиозных объединениях» 2011 г. была установлена обязательная регистрация миссионеров местными исполнительными органами, предоставление для религиоведческой экспертизы религиозной литературы и иных материалов религиозного содержания, предназначенных для миссионерской деятельности и их распространения на территории Казахстана. Произошло ужесточение уголовного законодательства РК в отношении экстремистской и террористической деятельности [14].

Однако и эти меры не предотвратили в последующем серию терактов. Власти Казахстана признали, что предпринятых ранее усилий недостаточно для противодействия экстремизму. Поэтому в 2013 г. согласно Указу Президента РК была принята Государственная программа по противодействию религиозному экстремизму и терроризму на 2013–2017 гг. [15, 38].

В рамках Программы были поставлены задачи по совершенствованию мер профилактики религиозного экстремизма и терроризма в целях повышения иммунитета к радикальным идеологиям, а также по повышению эффективности системы обеспечения деятельности компетентных органов. Были выделены внешние причины, способствующие распространению экстремизма, включая близость Казахстана к очагам вооруженных конфликтов, миграционные проблемы и пропаганду радикального ислама через глобальные сети Интернет. Программа содержала описание внутренних причин: нерешенные социально-экономические проблемы, низкий уровень религиозной грамотности населения и профессиональной подготовки священнослужителей, низкое качество проводимых профилактических работ и недоверие к власти, обусловленное высоким уровнем коррупции. В качестве слабой стороны отмечался низкий уровень развития системы теологического образования.

Толчком к дальнейшему развитию нормативно-правовой базы в сфере религии стали теракты 2016 г. в Актобе и Алматы, после чего Правительству было поручено подготовить комплекс мер, направленных на эффективное противодействие религиозному экстремизму и терроризму. Так, в 2017 г. была принята Концепция государственной политики в религиозной сфере РК на 2017–2020 гг. [16]. В Концепции представлен анализ религиозной сферы, выделены тенденции, требующие решительных действий, констатирован факт наличия реальной угрозы на фоне роста активности экстремистских сил на территории Центральной Азии. Признав факт провала государственной политики в религиозной сфере, Правительство сделало акцент на введении новых правовых норм, не допускающих дальнейшего распространение идеологии религиозного экстремизма и терроризма на территории Казахстана.

Вслед за вышеупомянутой концепцией Постановлением Правительства РК от 15 марта 2018 г. была принята новая Государственная программа по противодействию религиозному экстремизму и терроризму в РК на 2018–2022 гг. [17]. Данная Программа стала логическим продолжением предыдущей, при этом были установлены новые целевые индикаторы, по которым в течение пяти лет должны были судить о реализации программы. Кроме того, в соответствии с Законом РК от 10 марта 2017 г. № 51-VI «О внесении изменений и дополнений в Конституцию РК» была принята поправка в ст. 10 Конституции РК, предусматривающая лишение гражданства за совершение преступлений, признанных судом террористическими [18].

Немного позже была предпринята попытка внести изменения в некоторые законодательные акты по вопросам религиозной деятельности и религиозных объединений. Законопроект был даже вынесен на рассмотрение Мажилиса Парламента РК в 2018 г., но поправки так и не были приняты.

Анализ эволюции казахстанского законодательства показал, что отношения государства и религии претерпели значительные изменения в сторону ужесточения контроля над религиозными учреждениями. Такая политика направлена на усиление противодействия религиозному экстремизму. Вместе с тем, ряд вопросов в контексте противодействия распространению религиозному экстремизму был упущен. В частности, не получили должного развития информационные технологии, в то время как экстремисты их широко используют и развивают собственные киберподразделения, расширяя, тем самым, возможности финансирования, переходя к сетевому принципу своей деятельности и увеличивая целевую аудиторию.

В настоящее время об эффективности существующего законодательства в этой сфере сегодня говорить достаточно сложно. Безусловно, оно нуждается в доработке, в т. ч. в части его понятийно-категориального аппарата. В целом законодательство требует постоянных изменений в соответствии с нарастающими угрозами безопасности, которые потенциально могут исходить от экстремистских сил как внутри страны, так и за ее пределами.

Направлениями дальнейшего развития в области противодействия религиозному экстремизму видится уточнение и закрепление понятий, категорий, развитие новых форм и методов противодействия, международного взаимодействия, а также развитие информационных технологий в контексте борьбы с распространением религиозного экстремизма через социальные сети.

Список использованной литературы:

1. Закон РК от 15 января 1992 г. № 1128-XII «О свободе вероисповедания и религиозных объединениях». — URL: http://online.zakon.kz/document/?doc_id=1000934#pos=5;160&sel_link=100213691
2. Конституция Республики Казахстан от 28 января 1993 г. — URL: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1010212#pos=0;0

3. Конституция Республики Казахстан от 30 августа 1995 г. — URL: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1005029#pos=109;-49
4. Закон РК от 8 июля 2005 г. № 67-III «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам обеспечения национальной безопасности. — URL: http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z050000067_
5. Закон РК от 13 июля 1999 г. № 416-I «О противодействии терроризму». — URL: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1013957
6. Указ Президента РК от 10 февраля 2000 г. № 322 «О мерах по предупреждению и пресечению проявлений терроризма и экстремизма». — URL: http://adilet.zan.kz/rus/docs/U000000332_
7. Шанхайская конвенция о борьбе с терроризмом, сепаратизмом и экстремизмом от 15 июня 2001 г. — URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=1027029
8. Конвенция Шанхайской организации сотрудничества против терроризма от 16 июня 2009 г. — URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30808896
9. Закон РК от 18 февраля 2005 г. № 31-III «О противодействии экстремизму». — URL: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30004865
10. Рыжичкин Н.Н. Казахстанская модель противодействия религиозному экстремизму и терроризму // Россия и новые государства Евразии. — 2018. — № 1 (38). — С. 134–149.
11. Закон РК от 11 октября 2011 г. № 483-IV «О религиозной деятельности и религиозных объединениях». — URL: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31067690
12. Европу беспокоит принятие Казахстаном закона о религии. — URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31091767&pos=4;-98#pos=4;-98
13. США обеспокоены влиянием закона о религии на свободу вероисповедания в Казахстане. — URL: https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/ssha-obespokoenyi-vliyanie-zakona-religii-svobodu-199334/
14. Уголовный кодекс РК от 3 июля 2014 г. № 226-V (с изм. и доп. по сост. на 02.07.2021 г.). — URL: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575252#pos=5;-160
15. Касымова А.С. О государственной программе по противодействию религиозному экстремизму и терроризму в Республике Казахстан на 2013–2017 гг. Профилактика экстремистской деятельности: проблемы и перспективы: Сб. трудов науч.-практ. конф. — М., 2014. — С. 38–43.
16. Указ Президента РК от 20 июня 2017 г. № 500 «Об утверждении Концепции государственной политики в религиозной сфере Республики Казахстан на 2017–2020 годы». — URL: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/U1700000500>
17. Государственная программа по противодействию религиозному экстремизму и терроризму в Республике Казахстан на 2018–2022 гг. — URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1800000124>
18. Закон РК от 10 марта 2017 г. № 51-VI «О внесении изменений и дополнений в Конституцию Республики Казахстан». — URL: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=32937557#pos=13;-18

Сыздықбеков Е.С.,

*әлемдік экономика және халықаралық қатынастар кафедрасының аға оқытушысы,
педагогика ғылымдарының магистрі (тарих)
(Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., e-mail: syzdykbekov.yer@mail.ru);*

Абеуов Д.А.,

*Академия бастығының орынбасары,
(PhD) философия докторы, полиция полковнигі
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., e-mail: dulatabeuov@mail.ru);*

Бейсебаева С.Б.,

*мемлекеттік-құқықтық пәндер кафедрасының доценті,
заң ғылымдарының кандидаты
(М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті,
Қазақстан Республикасы, Шымкент қ., e-mail: beisebaevas@mail.ru)*

Қазақстан Республикасының діни экстремизмге қарсы іс-қимыл саласындағы нормативтік-құқықтық базасын қалыптастыру

Аннотация. Зерттеудің мақсаты — Қазақстан Республикасының діни саланы реттеу және діни экстремизмге қарсы іс-қимыл саласындағы нормативтік құқықтық базасын зерделеу. Зерттеу пәні — ұлттық заңнаманың тәуелсіздік алған сәттен бастап қазіргі уақытқа дейінгі қалыптасу және даму процесі. Мақалада хронологиялық тәртіпте нормативтік құжаттардың мазмұндық талдауы қолданылады. Іс-шараны талдау барысында Қазақстандағы және жалпы Орталық Азиядағы діни ахуалдың дамуының барабар және шешуші шараларды және заңнамаға өзгерістер енгізуді талап ететін негізгі тенденциялары анықталды. Сондай-ақ ислам фундаментализмінің таралу себептерін анықтауға және діни экстремизмге қарсы іс-қимыл саласындағы заңнамаға өзгерістер енгізу қажеттілігіне назар аударылады.

Негізгі сөздер: Қазақстан Республикасы, нормативтік құқықтық база, заңнама, конфессиялар, діни ахуал, діни экстремизм, діни бірлестіктер, ислам фундаментализмі.

E.S. Syzdykbekov,

*Senior Lecturer at the Department of World Economy and International Relations,
Master of Pedagogical Sciences (History)
(Karaganda University of Kazpotrebsoyuz, e-mail: syzdykbekov.yer@mail.ru);*

D.A. Abeuov,

*Deputy Head of the Academy,
Doctor of Philosophy (PhD), Police Colonel
(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: dulatabeuov@mail.ru);*

S.B. Beisebayeva,

*Associate Professor of the Department of State and Legal Disciplines,
Candidate of Legal Sciences
(M. Auezov South Kazakhstan University, Shymkent, Republic of Kazakhstan,
e-mail: beisebaevas@mail.ru)*

Formation of the regulatory framework of the Republic of Kazakhstan in the field of countering religious extremism

Annotation. The purpose of the research is to study the regulatory framework of the Republic of Kazakhstan in the field of regulation of the religious sphere and countering religious extremism. The subject of the study is the process of formation and development of national legislation from the moment of independence to the present. The article uses content analysis of regulatory documents in chronological order. During the event analysis, the main trends in the development of the religious situation in Kazakhstan and Central Asia as a whole were identified, requiring adequate and decisive measures and changes in legisla-

tion. Attention is also paid to identifying the reasons for the spread of Islamic fundamentalism and the need for changes in legislation in the field of countering religious extremism.

Keywords: Republic of Kazakhstan, regulatory framework, legislation, confessions, religious situation, religious extremism, religious associations, Islamic fundamentalism.

UDC 34.03:[002:004]; 004.8.032.26

A.V. Syrbu,

*Head of the Department of General Legal Disciplines,
Candidate of Legal Sciences, Senior Justice Adviser
(e-mail: 7171330@prokuror.kz);*

M.B. Sadykov,

doctoral student,

*Master of Law, Master of Public Administration, Junior Justice Adviser
(Law Enforcement Academy under the Prosecutor General's Office of the
of Republic of Kazakhstan, the city of Kosshy, e-mail: mukhtar.sadykov@gmail.com)*

Artificial intelligence in criminal investigation: opportunities and risks

Annotation. The article presents the results of research on the use of artificial intelligence in the field of criminal investigation, such as its use for data extraction and pattern identification, video recording investigation, crime forecasting – predictive policing, intelligent knowledge sharing about incidents, assistance in crime investigation using artificial intelligence algorithms and reducing paperwork. At the same time, artificial intelligence, when used in law enforcement, is also associated with risks. Risks in this sense include biased decision-making, privacy concerns, excessive reliance on technology, the possibility of misinterpretation, security vulnerabilities, displacement from work, accountability and transparency, the possibility of abuse, undermining trust, as well as legal and ethical consequences. The article highlights the ethical and legal aspects of the interaction between artificial intelligence and law enforcement agencies, with an emphasis on issues such as bias and discrimination, privacy issues, accountability and transparency, as well as informed consent.

Keywords: artificial intelligence; law enforcement; risks; opportunities; ethics; privacy; law; bias; technology; information.

The increasing capacity of AI to independently identify suspicious behavior heralds the dawn of smart policing. In some parts of the world, technology is already better at spotting such behavior than humans [1].

The point at which artificial intelligence (AI) meets investigative work can radically change criminal law enforcement and intelligence collection. As the capabilities for ever more complicated investigative tasks are combined with advanced technologies' capacities and performative properties, This is quite natural given that AI systems also have peculiarities and capabilities that are of scientific interest [2]. The purpose of this article is to consider the latest features of AI regarding investigative activities from the point of view of the content of the technology itself and the already implemented mechanisms for their embodiment in law enforcement agencies.

The main research methods are qualitative control, comparative legal analysis, and literature review. Considering the research's speculative nature, the ethical and legal modeling method is also used.

Given the important role of AI in criminal investigation, many researchers starting to explore the specific application of AI in criminal investigation. For example, Arshath Raja et al. used Machine Learning (ML) to identify and cluster crime patterns, which improves the accuracy of the recognition of crime patterns [3]; McKendrick [4] predicts terrorist attacks with the help of AI based on analysis of corresponding data volumes and makes rational and effective deployment for anti-terrorism resources; an article by Dr. Rolf Helm and Dr. Dorothea Hagendorff [5], the two out-

lined challenges for AI in combatting hidden organized crime, AI can only promote the development of intelligent policing based on ensuring the safety of people, group or party data security.

D. Bakhteev outlines the predominant traits of AI systems – their reasonableness, and their independence on data and/or resources in the context of their usage in investigative activity [2]. Yingjie Du et al. present the current main applications of AI in criminal investigation and provide reasonable suggestions for current problems and risks [6]. Let us first consider the capabilities of AI in the context of its usage in criminal investigations. Criminal investigation as a part of law enforcement is an information-based activity. Information is collected and processed to prevent or suppress crimes [7]. Effective law enforcement requires a large amount of information, or data, about people's behavior, collected from various sources. In this regard, AI and robotics are quite capable of transforming law enforcement agencies by increasing the efficiency of collecting, analyzing, and processing information.

AI's fantastic pattern recognition abilities are helping crime investigators unlock information hidden in the masses of data they have to deal with. Analysts generate a great deal of intelligence by piecing together information about a single target – financial transactions across bank and credit-card accounts, or communications metadata such as call and email records; for example. However, there is not enough time in the day to manually trawl through all this intelligence to try and find faint patterns and interesting relationships – so machines are used to do it.

Data that can be used as a basis for such systems (as an element of the training sample), typically match forensic features. With a sufficiently large volume of such data, the system is perfectly capable of calculating not only the correlation relationships, which is often in an intuitive way defined operational staff slowly, based on their own (or group) experience, or using a variety of relational databases [2].

Law enforcement agencies are employing AI technology to crack an unsolved 1991 case in New Jersey. Mark Himebaugh vanished at the age of 11 from a neighborhood in eastern New Jersey. Artificial intelligence is being trained to analyze cryptic, anonymous letters, which had been sent to the media at the time of Himebaugh's disappearance. The letters withheld clues about the child's kidnapping as well as a cryptic code that no one has been able to read for 29 years.

One aide astray from the Middle Township Police, «Investigations can result in the collection of large amounts of data and evidence. AI has the potential to help find patterns and connections in this vast array of information that may not be readily apparent. Law enforcement agencies are increasingly deploying new technologies to advance investigations. The Vollee AI service can help improve the efficiency and efficacy of these investigations. The use of the Vollee Neural AI Assistant, built on Microsoft's Azure cloud service, enables advanced computing and processing capabilities» [8].

An assistant with the Middle Township Police was quoted as saying, «Data and evidence from investigations of any type may amount to hundreds, thousands, or even millions of pages of disconnected information that seemingly never reflects obvious, logical conclusions. The ability of AI to find patterns and connections within that cartography can be a game-changer». He went on to say, «And the speed — after all the patterns and connections are made, the AI can act upon these discoveries with little to no delay. The sheer accomplishment of investigations aided by AI in the future will be dramatically increased with fewer sacrifices» [9]. However, there are exceptions for some unsolved cases of using AI technology. In the tragic event of the rape and murder of an eight-year-old girl named Nurin Jazlin one of the most famous unsolved criminal cases takes place in Malaysia [9].

In an age of big data, video analysis has become a common tool for criminal investigation. This process involves the use of computer-based image processing to scrutinize visual data gleaned from video surveillance. By enabling a rapid and accurate examination of these images, investigators can swiftly identify potential suspects. That said, this approach represents a complete departure from the

past when investigators were forced to rely on the so-called «human sea tactics» approach, which consisted of sifting through vast quantities of video and image data by hand – a physically taxing and time-consuming process that frequently resulted in the important information being overlooked. With the proliferation of surveillance cameras that have occurred in recent years, the volume of video data that needs to be analyzed has exploded, putting a premium on quick and efficient analysis.

In the present day, the discussed issues can be smoothly resolved with the help of artificial intelligence (AI) recognition technology, such as portrait recognition, and vehicle trajectory recognition.

Artificial Intelligence programs can analyze incredible amounts of data that no human could ever process. In terms of the volume of data, there is no contest when it comes to the ability of technology to analyze it far more efficiently than goods. Although every AI application is analyzed to the core, for the software to be able to make inferences on the human level, they use machine learning, a form that enables the AI to forecast the future depending on the results it has found. It might sound simple, however, machine learning needs time and many iterations to hit meaningful conclusions.

Take predictive policing for example, this trend has been adopted by many American police agencies and has been inserted into their crime reduction programs. PredPol, an algorithm used by the Los Angeles Police Department (LAPD), is operative and capable of foreseeing criminal activities in the most dangerous places all over the city, thus decreasing the crime rate in many neighborhoods. In the same manner, some others such as the New York Police Department (NYPD) [10].

China's AI is able, based on big data analysis, to predict the location and time of a future illegal act and dispatch the nearest available police squad to prevent the illegal act [11]. Dubai's Emirate is a remarkable example of how artificial intelligence is utilized in their job. A specialized artificial intelligence department (General Department of Artificial Intelligence) is embedded within the police structure. Issa Ibrahim Basaid, leader of the Department of Artificial Intelligence and New Technology Applications at Dubai's Police's AI Department, was named one of the top 30 Arab AI specialists by MIT Technology Report Arabia in April 2022 [12].

Previously, records of events involving the police usually accumulated in dusty files abandoned in archives where other divisions would have their printed editions of crime and investigation contents stored. If we joint Artificial intelligence with a collective system, then the communication between divisions or governmental institutions would become faster and more precise. It is not unusual that when people even want to fill out the forms, it costs a lot of time. This technology is seen in improved Large Language Models (LLMs) such as project NotebookLM by Google [13]. Therefore, this smart knowledge-sharing benefits all law enforcement agencies involved.

The utilization of algorithms in artificial intelligence offers law enforcement agencies manifold chances to refine operational processes. Algorithms, boasting cutting-edge data analysis and pattern recognition techniques, hold the key for better, faster resolution of the searing crime that has crept into our homes. With this form of support, countless investigations will markedly gain in effectiveness and efficiency. One area that law enforcement agencies could be helped through the use of AI algorithms is in the sheer mass of digital evidence being analyzed. AI algorithms can speed up the process and, at the top speed of light, pinpoint essential new connections and patterns that would otherwise lay hidden in the morass — drawing a clear line of resolution between the perpetrator and the crime committed. With AI, not only is the valuable time of the investigator saved — but the artificial brain of these complex, efficient new algorithms helps to bridge the crucial gap and change «solving the crime» to «solved the crime». So far, we only described what is happening today, but if we consider adding algorithms that take charge part of the process of our investigators, we can see the opportunities to reduce human errors and bias and augment the accuracy of our investigations [14].

This group of scenarios for using artificial intelligence systems is much simpler. They are, in many ways, an auto-complete of procedural documents based on the content of previous documents. It examines the direction and scenario for the interrogation of witnesses, the direction and scenario of expert examination, and the classifications of materials. The use of these systems can provide the investigator with more accurate data and, accordingly, increase the speed and quality of decision-making, or provide greater mobility (in the case of transcribed speech recognition) [15].

Risks of using artificial intelligence in the context of use in criminal investigative activity. At the same time, artificial intelligence technology in the context of use in law enforcement activities also carries risks similar to a double-edged sword. Let's consider the risks of using artificial intelligence in the context of use in criminal investigative activity. Decisions made by AIs are as unbiased as the data they receive: AIs have no prior feelings or opinions, so they do not care if it is biased. For example, I can judge two people by the way they dress, but a computer program would not know the difference. Privacy implications: AI's ability to monitor, store, and analyze vast amounts of data may cause a very important problem related to the violation of human privacy. For example, facial recognition technology could be used without permission and turn into unwarranted surveillance [16]. Dependence on AI: Over-dependence on AI can reduce the value of human intuition, decision-making and control. Machines, despite their potential, lack the moral values and interpretation of context as humans do. Employees may have no experience or knowledge about how AI works: They may misinterpret the results which may cause them to respond inappropriately or unfairly. Security vulnerabilities: Like all things technological, artificial intelligence systems can be hacked and/or destabilized. In this regard, there is an issue of data integrity and the possibility of feeding false information to the machine to mislead law enforcement agencies. Job Loss: Maybe with AI in place in some jobs, it will decrease job loss, but also looking at Law Enforcement; if you have AI, then humans won't be needed. With that less supervision, interaction, and anything that has to do with working with people. The map of the future of professions barely affects creative professions. Accountability and transparency: AI decision-making, particularly in complex algorithms, is often difficult to interpret. This black box makes it hard to trust or understand the decision-making process that the system made or did. It is not hard for AI to quickly compute the incoming and outgoing signals as they would describe the process occurring in a black box with a system of mathematical equations that is already used in some cryptocurrency systems to «hack crypto mixers». Misuse of power: If AI is in the wrong hands it can be dangerous. For example, in an authoritarian regime, they can use AI to spy and repress different beliefs and hurt opposition. The lack of trust could undermine policing powers if the public thinks that police departments use AI inappropriately. Juridical and ethical issues: AI will change the whole traditional legal system. For example, whether the evidence collected by AI could be used to be proof in court; if the governmental hiring process 100 % relies on AI, will AI's process be considered fair and legal? The world during the era of AI-enabled crimes or terrorism. Criminal groups, especially those backing the whole power of quantum computing, could cause a big problem. Potential Unlawful Uses of AI: cyberattacks, credential stuffing, fake news, facial spoof, deepfake. Unlawful uses risking social unrest, particularly during an election, would be AI-made videos with the participation of candidates on serious issues.

V. Chiao in his work suggests we discuss ethical issues of AI in three clusters: fairness, accountability, and transparency [17]. This technology is based on an array of information which in its «raw» form may be biased can we trust this AI? Who will bear the responsibility for the negative sides of using AI? Bias and discrimination: AI algorithms can have built-in biases, particularly if it is trained with biases in their training data. Predictive policing and face recognition tools are the most dangerous solutions in this context. Privacy concerns: They arose when started using AI tools for public safety. AI tools are very useful when it comes to public safety, surveillance, and information analysis. Next to public safety, someone's privacy might be at risk, so we need to find a bal-

ance between privacy and public safety. For example, when the airport is using technology, and it's scanning everybody, then it becomes less private. Then again, it doesn't mean if it's public it wouldn't be private. My decision on this question would be that technology is a double thing, it has two faces, good and bad. So, in privacy, I pick both things because I see both points of view [18]. Accountability and transparency: There is a study that states that even for IT personnel it is hard to understand AI algorithms, so it is the wrong direction to follow for the rest of the population. Another problem that arises from the absence of transparency is accountability: for example, if an algorithm is responsible for the wrong arrest of someone, are we sure that we will be able to trace how the algorithm came to the decision and who is responsible? In the area of informed consent, people have the right to know if their information is being processed by AI-enabled tools, and if these tools will have any significant consequences on their life [19]. Reliability and accuracy: AI systems in law enforcement should be an example of reliability and accuracy. After all, who wants an untrustworthy law enforcement official? Just as not adding security information can affect the integrity of your access point, any errors in an algorithm or training data can lead to a high risk of unjust decisions.

It is important to highlight that AI-enabled systems used in criminal investigations should work in line with ethical principles. The AI systems have to find a balance between individual rights and collective security. AI technologies in criminal investigation have to be also a part of the ethical and legal norms. Rigorous interdisciplinary research is needed to understand the possibilities and limits of the implementation of AI in law enforcement and to generate a knowledge base solid enough for legislators and law enforcement practitioners to make an evidence-based decision. So conclusion after relating it to law enforcement in the previous sections I realized that we could use AI in different possible areas of criminal investigation activity as using it in data extraction and pattern identification, video investigation, crime forecasting – predictive policing, intelligent incident knowledge sharing, assistance in crime investigation using artificial intelligence algorithms and reduced paperwork. Also, there are several potential risks of AI including unbiased decision-making, privacy issues, over-reliance on technology, potential misinterpretation, security vulnerabilities, job displacement, accountability, and transparency, the potential for abuse, erosion of trust, legal and ethical implications, bias and discrimination, privacy, accountability and transparency, and informed consent should be focused on AI ethics.

While the promise of what AI can deliver to criminal investigative activity is very exciting, it doesn't come without its risks that we must also be mindful of, including assuring it is properly regulated, and policed.

List of used literature:

1. Rademacher T. Artificial intelligence and law enforcement // *Regulating artificial intelligence*. — 2020. — P. 225–254.
2. Бахтеев Д. В. Искусственный интеллект в следственной деятельности: задачи и проблемы // *Российский следователь*. — 2020. — № 9. — С. 3–6.
3. Raja R.A., Yuvaraj N., Kousik N.V. Analyses on Artificial Intelligence Framework to Detect Crime Pattern[J]. *Intelligent Data Analytics for Terror Threat Prediction: Architectures, Methodologies, Techniques and Applications*, 2021. — P. 119–132.
4. McKendrick K. Artificial intelligence prediction and counterterrorism // *London: The Royal Institute of International Affairs-Chatham House*. — 2019. — T. 9.
5. Helm P., Hagendorff T. Beyond the Prediction Paradigm: Challenges for AI in the Struggle Against Organized Crime [J]. *Law and Contemporary Problems*. — 2021. — № 84 (3). — P. 1–17.

6. Yingjie Du, Shancheng Lin, Hongyu Lv, Xinyan Liu, Ning Ding. A Review of the Application of Artificial Intelligence in Criminal Investigation // 2022 3rd International Conference on Artificial Intelligence and Education (IC-ICAIE 2022). — Atlantis Press, 2022. — P. 1544–1548.
7. Гундаров А.В., Колесова Т.С., Максименко А.В. Международный опыт организации информационно-аналитической деятельности в правоохранительной системе // ЮП. — 2017. — № 1 (80).
8. Tan P.Y. The Need for Artificial Intelligence in Solving Unsolved Criminal Cases and Sentencing in Malaysia // Asian Journal of Law and Policy. — 2023. — Т. 3. — № 3. — P. 89–103.
9. Investigators Using AI to Help Solve Cold Case of Missing NJ Boy // NBC San Diego [Электронный ресурс] — Режим доступа: <https://www.nbcsandiego.com/news/national-international/investigators-using-ai-to-help-solve-cold-case-of-missing-nj-boy/3235298/> (Дата обращения: 02.01.2024).
10. China Is Quickly Embracing Facial Recognition tech, for better and worse // The Forbes [Электронный ресурс] — Режим доступа: <https://www.forbes.com/sites/ywang/2017/07/11/how-china-is-quickly-embracing-facial-recognition-tech-for-better-and-worse/?sh=3c31cbaf6856> (Дата обращения: 12.12.2023).
11. Algorithm Predictive Policing: A Controversial Approach to Law Enforcement // The Neural Observer | Medium [Электронный ресурс] — Режим доступа: <https://medium.com/@pnzcthkr/predictive-policing-db1372e3092d> (Дата обращения: 29.11.2023).
12. Садыков М.Б. Внедрение автономных систем в Объединенных Арабских Эмиратах на примере полиции Дубая: правовые и технические аспекты // Технологии XXI века в юриспруденции. — 2022. — С. 162–173.
13. Notebooklm by Google // [Электронный ресурс] — <https://notebooklm.google/> (Access date: 10.12.2023).
14. The Role of Artificial Intelligence in Law Enforcement // LinkedIn [Электронный ресурс] — Режим доступа: https://www.linkedin.com/pulse/role-artificial-intelligence-law-enforcement-christiancone/?trk=article-ssr-frontend-pulse_more-articles_related-content-card (Дата обращения: 11.12.2023).
15. Фесик П.Ю. Возможность использования компьютерной программы «ФОРВЕР» при расследовании преступлений против личности // Евразийский юридический журнал. — 2014. — № 5 (72). — С. 164–166.
16. Bartneck C., Lütge C., Wagner A., Welsh S. (2021). Privacy Issues of AI. // An Introduction to Ethics in Robotics and AI. SpringerBriefs in Ethics. Springer, Cham.
17. Chiao V. Fairness, accountability and transparency: notes on algorithmic decision-making in criminal justice // International Journal of Law in Context. — 2019. — Т. 15. — № 2. — P. 126–139.
18. Шульгин Е.П., Тафинцев П.А., Ахметжанов Т.М. Перспективы использования искусственного интеллекта при расследовании киберпреступлений // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2023. — № 2(80). — С. 178–184.
19. Садыков М.Б., Тынышбаева А.А. Принцип справедливости при использовании искусственного интеллекта и автоматизированных систем принятия решений в уголовном правосудии на примере преодоления расовой предвзятости // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2023. — № 4 (82). — С. 323–328.

Сырбу А.В.,
*жалпы заң пәндері кафедрасының меңгерушісі,
заң ғылымдарының кандидаты, аға әділет кеңесшісі*
(e-mail: 7171330@prokuror.kz);

Садыков М.Б.,
*докторант,
заң ғылымдарының магистрі, мемлекеттік басқару магистрі, кіші әділет кеңесшісі*
(Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре РК,
г. Косшы, Республика Казахстан, e-mail: mukhtar.sadykov@gmail.com)

Қылмыстық тергеудегі жасанды интеллект: мүмкіндіктер мен тәуекелдер

Аннотация. Мақалада қылмыстық тергеу саласында жасанды интеллектті қолдану бойынша зерттеу нәтижелері келтірілген, мысалы, оны деректерді алу және үлгілерді анықтау, бейнежазбаларды тергеу, қылмыстарды болжау – болжамды полиция қызметі, интеллектуалды оқыс оқиғалар туралы білім алмасу, жасанды интеллекттің алго ритақтарын қолдана отырып қылмыстарды тергеуге көмектесу және қағазбастылықты азайту. Сонымен қатар, жасанды интеллект оны құқық қорғау қызметінде қолданған кезде күрішпен де байланысты. Осы мағынадағы тәуекелдерге біржақты шешім қабылдау, құпиялылық мәселелері, технологияға шамадан тыс тәуелділік, қате түсіндіру мүмкіндігі, қауіпсіздік осалдығы, жұмыстан кету, есеп беру және ашықтық, зұлымдықты пайдалану мүмкіндігі, сенімге нұқсан келтіру және құқықтық және этикалық салдарлар жатады. Мақалада жасанды интеллект пен құқық қорғау органдарының өзара іс-қимылының этикалық және құқықтық аспектілері, біржақтылық пен кемсітушілік, құпиялылық мәселелері, есеп беру және ашықтық, сондай-ақ саналы келісім сияқты мәселелерге баса назар аударылады.

Негізгі сөздер: жасанды интеллект; қылмыстық тергеу; тәуекелдер; мүмкіндіктер; этика; реттеу; құқық қолдану; біржақтылық; технология.

Сырбу А.В.,
*заведующий кафедрой общеправовых дисциплин,
кандидат юридических наук, старший советник юстиции*
(e-mail: 7171330@prokuror.kz);

Садыков М.Б.,
*докторант, магистр юридических наук,
магистр государственного управления, младший советник юстиции*
(Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре РК,
г. Косшы, Республика Казахстан, e-mail: mukhtar.sadykov@gmail.com)

Искусственный интеллект в уголовном расследовании: возможности и риски

Аннотация. В статье представлены результаты исследования по использованию искусственного интеллекта в области уголовного расследования, такие как его использование для извлечения данных и идентификации шаблонов, расследования видеозаписей, прогнозирования преступлений – предиктивной полицейской деятельности, интеллектуального обмена знаниями об инцидентах, помощи в расследовании преступлений с использованием алгоритмов искусственного интеллекта и сокращения бумажной волокиты. В то же время искусственный интеллект при его использовании в правоохранительной деятельности также сопряжен с рисками. Риски в этом смысле включают предвзятое принятие решений, проблемы конфиденциальности, чрезмерную зависимость от технологий, возможность неправильного толкования, уязвимости в системе безопасности, перемещение с работы, подотчетность и прозрачность, возможность злоупотреблений, подрыв доверия, а также юридические и этические последствия. В статье освещены этические и юридические аспекты взаимодействия искусственного интеллекта и правоохранительных органов, с акцентом на такие вопросы, как предвзятость и дискриминация, проблемы конфиденциальности, подотчетность и прозрачность, а также осознанное согласие.

Ключевые слова: искусственный интеллект; уголовное расследование; риски; возможности; этика; регулирование; правоприменение; предвзятость; технология.

UDC 343.343.6

Zh.Zh. Talipova,
Senior Lecturer of the Department of Jurisprudence, Master of Law
(e-mail: zhanik0108@mail.ru);

A.S. Beksultanov,
Lecturer of the Department of Jurisprudence, Master of Law
(Toraigyrov University, Pavlodar, Republic of Kazakhstan,
e-mail: bek_aldiyar@mail.ru)

Analysis of illegal migration in Kazakhstan*

Annotation. The article analyzes the issues of illegal migration in the Kazakh legislation. The uncontrolled influx of labor into a particular industry, as a rule, creates economic and social problems. By violating the migration legislation of the Republic of Kazakhstan, illegal migrant workers allow employers not to comply with the norms of labor legislation in relation to themselves. Most often, by working without a labor contract and receiving low wages, migrants create unhealthy competition in the labor market of Kazakhstan. At the same time, despite the measures taken, the number of illegal citizens employed by individuals is decreasing insignificantly. The large number of migrant workers is determined by the geopolitical situation, the availability of a visa-free regime, as well as the state of the economy of the Republic of Kazakhstan in comparison with other Central Asian states. Identifying the number of illegal migrants is a difficult process due to registration problems. However, this issue of migrants is of fundamental importance for the development of an adequate employment policy in a country that cannot ignore the unaccounted-for flows of illegal labor migration, as this poses a threat to national security.

Keywords: migrants, migration, citizenship, legislation, labor migrants, illegal migrants.

The study of migration processes is one of the complex socio-economic processes affecting all aspects of the country's life, and first of all its security and socio-economic development. As the analysis of the materials shows, at the present time, according to the International Labor Organization, about a third of the flow of international migration is not controlled in the world. This is due to the development of globalization processes, which are accompanied by an increase in the mobility of the population and an increasing number of people in international movement, and the growth of restrictions and prohibitions on legal forms of migration in many countries that are most attractive to migrants. The situation is significantly complicated by the fact that international migration flows remain difficult to control, and the introduction of restrictive measures against legal migrants is usually accompanied only by an increase in the scale of illegal migration [1].

According to the Law of the Republic of Kazakhstan dated July 22, 2011 № 477-IV «On population migration», migration is a permanent or temporary, voluntary or forced movement of individuals from one state to another, as well as within the state. A migrant is a person who has entered the Republic of Kazakhstan and left the Republic of Kazakhstan, as well as resettling within the Republic of Kazakhstan, regardless of the reasons and duration. Illegal immigration — entry into the Republic of Kazakhstan and stay of foreigners or stateless persons in the Republic of Kazakhstan in violation of the legislation of the Republic of Kazakhstan regulating the procedure for entry and stay, as well as transit through the territory of the Republic of Kazakhstan [2].

A significant number of illegal migrants arrive in Kazakhstan. This is especially intensified in the summer, as migrants arrive in violation of the established rules to perform seasonal work. In economic terms, the Republic of Kazakhstan is one of the most developed countries in Central Asia.

* This research was funded by the Science Committee of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan (grant № AP19679267)

Uncontrolled migration flows associated with the unstable political situation in neighboring countries is a source of economic, social and political problems for our state [3].

Transparency of the borders of the Commonwealth has a significant impact on the nature of illegal migration. Thus, the Kyrgyz Republic, as a member of the World Trade Organization, has visa-free regimes with other members of this organization. It is also included in the visa-free space of the CIS. Thus, citizens of third countries who do not have borders with the Commonwealth states can enter them through the territory of the country. According to the estimates of the law enforcement agencies of the Republic of Kazakhstan, a large proportion of citizens of Afghanistan, Pakistan, Bangladesh and other countries of increased migration risk penetrate through the problematic Kyrgyz-Kazakh border. With the coming to power of the Taliban in Afghanistan, the number of refugees from this country has increased.

Another internal factor stimulating the prosperity of illegal migration is the difficult socio-economic situation of residents of the border areas of Kazakhstan and neighboring countries. For many of them, facilitating the illegal transportation of people across poorly protected sections of the border very often becomes the only possible way of survival [4]. On the other hand, this topic is closely related to the problem of corruption of border guards, who sometimes, together with the so-called "guides", are involved in illegal traffic of people.

For illegal crossing, one of the most difficult are the southern borders of our state. The flat terrain, steppe and desert zones along which the Kazakh-Uzbek border runs, the Kyrgyz Alatau and Karatau ridges on the border with Kyrgyzstan, the Ustyurt plateau and the desert, in the zone of which the Kazakh-Turkmen border is located, the arid climate and water obstacles on the border of China and Kazakhstan - all this in many cases creates serious obstacles for legal cross-border communication, but it is not always an obstacle for violators of the southern borders of the Republic of Kazakhstan [5].

If we consider the transport infrastructure, then in this regard, the border with the Russian Federation is the most accessible for crossing. This is evidenced by the developed network of railway communications and highways. The state border is crossed by 16 railways, 6 motorways, 36 roads with a hard asphalt surface. There are 51 checkpoints, including 20 railway checkpoints, 30 automobile checkpoints and 1 river checkpoint [6].

Statistical data reflecting the national composition of the population in most cases roughly determine the proportions of ethnic groups inhabiting Kazakhstan. Ethnic minorities are scattered throughout the territory of the Republic and are concentrated mainly in cities.

Thus, in the south and in the north of the republic there are large communities living in rural areas. For example, in the Almaty region, the Kyrgyz population of rural areas exceeds the urban population by 4 times and amounts to 995 and 236 people, respectively. This predominance is most clearly seen in the South Kazakhstan region, where quite a large part of Tajiks, Turkmen and Uzbeks live in villages. These facts often serve as a ground for the maturation of ideas in society about the settlement of the border areas of Kazakhstan by ethnic groups from neighboring countries and policies aimed at the seizure and annexation of southern Kazakhstan territories. Similar views can be found in the northern regions, where Russian communities act as potential invaders of Kazakh lands.

The motley ethnic composition of the southern border region of Kazakhstan, the higher level of religiosity of its population compared to other parts of the country, along with mutual territorial claims remaining at an unofficial level, arouses fears among the public and some experts about the possibility of conflicts developing on an ethnic and even religious basis. The danger of the growth of irredentist sentiments is increasing due to the heterogeneous socio-economic situation in the border areas of the Republic of Kazakhstan. The least developed in Kazakhstan are considered to be the densely populated and ethnically heterogeneous southern regions.

In the autumn of 2022, Russians began to arrive in the Republic of Kazakhstan massively. If earlier mainly migrants from Tajikistan, Kyrgyzstan and Uzbekistan entered the territory of Kazakhstan, then due to recent events in Ukraine, the influx of migrants – citizens of Ukraine and the Russian Federation — to the territory of the Republic of Kazakhstan has significantly increased.

Taking into account the emerging steady trend towards the growth of illegal labor migration from other states, Kazakhstan needs a clear, meaningful, comprehensively elaborated approach to solving this problem. According to experts, the migration policy of the Government of the Republic of Kazakhstan, which promotes the transfer of migrants' work to the legal field, is a step in the right direction. It is this approach that contributes most to the economic and political security of Kazakhstan. An important role is also played by the transformation of Kazakhstan into a regional center for the reception of migrant workers and the uneven economic development of Central Asian countries [5].

A complex system of registration of migrant workers forms a shadow business infrastructure. Reform of the system of registration of migrant workers is needed. In order to legalize the activities of migrant workers, the Law of the Republic of Kazakhstan «On Amendments and Additions to some Legislative Acts of the Republic of Kazakhstan on labor migration» was adopted in December 2013 [7]. The Law regulates the issues of stay and employment of migrant workers who are citizens of countries that have visa-free entry and stay agreements with the Republic of Kazakhstan, and who arrived in Kazakhstan for the purpose of performing work (rendering services) with employers — individuals as domestic workers. A permit issued by the internal affairs bodies allows a migrant worker to carry out work for the period specified in the migrant worker's application, which may be one, two or three months. At the same time, at the request of a migrant worker, the permit may be repeatedly extended for the period specified in the application and is the basis for a migrant worker to conclude an employment contract with an individual employer. At the same time, the maximum period of continuous temporary residence of a migrant worker in the Republic of Kazakhstan may not exceed twelve months. A prerequisite for obtaining a permit is a preliminary payment of individual income tax in the amount of 2 monthly calculation indices for each month for which the permit is issued. Also, for the first time, data and photo records have been introduced for migrant workers. It provides for a ban on the conclusion of an employment contract for the performance of work (provision of services) in the household by one individual employer simultaneously with more than five migrant workers, as well as bringing to administrative responsibility of an individual employer for violation of this norm.

According to the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan, the organization of illegal migration is punishable by a fine of up to 2,000 thousand MCI, correctional labor in the same amount, community service for up to 600 hours, restriction of liberty for up to 2 years or imprisonment for the same period [8]. The Concept of Migration Policy adopted by Kazakhstan for 2023–2027 states: «One of the main directions in the field of migration management is the fight against illegal migration carried out at the national and international levels» [9].

The international legal framework for regulating migration processes in the Republic of Kazakhstan consists of the main international conventions and treaties in this and related fields. The Republic of Kazakhstan has ratified more than 150 multilateral universal international human rights treaties, including eight of the nine fundamental human rights covenants and UN conventions. In addition, the Republic of Kazakhstan has recognized the competence of the UN Human Rights Committee, the UN Committee against Torture, the UN Committee on the Elimination of Racial Discrimination and the UN Committee on the Elimination of Discrimination against Women on consideration of individual complaints and communications of citizens of the Republic of Kazakhstan, as well as foreigners, 21 stateless persons, refugees, migrant workers, repatriates, permanently or temporarily residing on the territory of Kazakhstan. An important step towards expanding the human rights opportunities of citizens and improving human rights protection mechanisms in the

country was the signing in 2008 of the Optional Protocol to the Convention on the Rights of Persons with Disabilities, as well as the Optional Protocol to the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights at the opening of the 65th session of the UN General Assembly in September 2010. International treaties ratified by the Republic have priority over its laws and are applied directly, except in cases when it follows from an international treaty that its application requires the publication of a law (paragraph 3 of Article 4 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan). The Government periodically submits reports on the fulfillment of obligations under international covenants and conventions to which Kazakhstan has acceded, and responds to the recommendations of UN committees regarding their implementation [10].

In this article, the theoretical method, deductive reasoning, the reduction of normative legal acts, and the method of comparative analysis were used. The literature devoted to important issues and the relevance of illegal migration of the population was also used.

The fight against illegal migration and employment, along with the liberalization of entry for persons with high professional qualities, is currently one of the main directions of immigration policy in developed countries of the world. However, a significant arsenal of means of this struggle is used by countries in different ways. But in general, experts in the field of combating illegal migration agree on one thing: there is no single universal means of preventing illegal migration. To combat it, the entire system of available means is used.

Illegal migration is one of the main problems of countries around the world, in particular, it affects the issues of ensuring the security of our state.

The analysis of the materials shows that the migration policy in the world in terms of content and forms of implementation is as diverse as the history of the states in which it is carried out.

Currently, all attempts to develop a single model of optimal management of migration processes at the level of an individual state are not yet successful. The strengthening of global economic ties and migration processes, economic and demographic processes within countries, the ongoing threat of terrorism require constant modernization of the immigration policy of states. In addition, due to the intensification of various destabilizing factors spreading in the modern world, the state should not lose sight of the problem of illegal migration. The state needs a well-thought-out comprehensive program of legal counteraction to illegal migration, since illegal migration is not only a national problem, but also an international one.

List of used literature:

1. Global issues for the agenda [Electronic resource]. URL: <https://www.un.org/ru/global-issues/migration> (date of access: 19.10.2022)
2. The Law of the Republic of Kazakhstan dated July 22, 2011 № 477-IV «On population migration» (with amendments and additions as of July 14, 2022) [Electronic resource]. — Astana: Apparatus of the Parliament of the Republic of Kazakhstan, 2011. — 44 p. — Access mode: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31006527#pos=0;0. (date of access: 19.10.2022).
3. Demarcation of the state border of the Republic of Kazakhstan [Electronic resource]. URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/kgk/press/article/details/2328?lang=ru> (date of access: 19.10.2022).
4. Cabar.asia. What will be the new migration policy of Kazakhstan? 2022. [electronic resource]. URL: <https://cabar.asia/ru/kakoj-budet-novaya-migratsionnaya-politika-kazahstana>. (date of access: 19.10.2022).
5. «More than 200 thousand Russian citizens have entered Kazakhstan — the Ministry of Internal Affairs» [Electronic resource]. News Agency «Kazinform» // URL: https://www.inform.kz/ru/bolee-200-tysyach-grazhdan-rossii-v-ehali-v-kazahstan-mvd_a3986461 (date of access: 19.10.2022).
6. Sultanov K., Abishev T. Actual problems of protection of the rights of migrant workers and victims of human trafficking in the Republic of Kazakhstan [Analytical report]. — Astana, 2017.
7. On amendments and additions to some legislative acts of the Republic of Kazakhstan on migration and employment. The Law of the Republic of Kazakhstan dated November 24, 2015. № 421-V LRK.

8. Criminal Code of the Republic of Kazakhstan dated July 3, 2014 № 226-V (with amendments and additions as of 12.09.2023) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575252

9. Law of the Republic of Kazakhstan dated July 22, 2011 № 477-IV «On population migration» (with amendments and additions as of 01.05.2023)

10. Optional Protocol to the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights. Adopted by General Assembly resolution 63/117 of 10 December 2008.

Талипова Ж.Ж.,

құқықтану кафедрасының аға оқытушысы, заң ғылымдарының магистрі
(e-mail: zhanik0108@mail.ru);

Бексұлтанов А.С.,

құқықтану кафедрасының оқытушысы, заң ғылымдарының магистрі
(Торайғыров университеті, Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.,
e-mail: bek_aldiyar@mail.ru)

Қазақстандағы заңсыз көші-қонды талдау

Аннотация. Мақалада қазақстандық заңнамадағы заңсыз көші-қон мәселелері талданған. Белгілі бір салаға жұмыс күшінің бақылаусыз өсуі экономикалық және әлеуметтік проблемаларды тудырады. Қазақстан Республикасының Көші-қон заңнамасын бұза отырып, заңсыз еңбекші-мигранттар жұмыс берушілерге өздеріне қатысты еңбек заңнамасының нормаларын сақтамауға мүмкіндік береді. Көбінесе еңбек дого-Ұрының қорытындысынсыз жұмыс істей отырып және төмен жалақы ала отырып, мигранттар Қазақстанның еңбек нарығында зиянды бәсекелестік туғызады. Сонымен қатар, қабылданып жатқан шараларға қарамастан, жеке тұлғалардың еңбек қызметін жүзеге асыру үшін тартылатын заңсыз азаматтардың саны елеусіз азаяды. Еңбек мигранттарының көп саны геосаяси жағдайға, визасыз режимнің болуына, сондай-ақ Орталық Азияның басқа мемлекеттерімен салыстырғанда Қазақстан Республикасы экономикасының жай-күйіне байланысты. Заңсыз мигранттардың санын анықтау тіркеу проблемаларына байланысты күрделі процесс болып табылады. Алайда, мигранттардың бұл өтініші елде заңсыз еңбек көші-қонының есепке алынбаған ағындарын елемеуге болмайтын тиісті жұмыспен қамту саясатын құру үшін өте маңызды, өйткені бұл ұлттық қауіпсіздікке қауіп төндіреді.

Негізгі сөздер: мигранттар, көші-қон, азаматтық, заңнама, еңбек мигранттары, заңсыз мигранттар.

Талипова Ж.Ж.,

старший преподаватель кафедры правоведения, магистр юридических наук
(e-mail: zhanik0108@mail.ru);

Бексұлтанов А.С.,

преподаватель кафедры правоведения, магистр юридических наук
(Торайғыров университет, г. Павлодар, Республика Казахстан,
e-mail: bek_aldiyar@mail.ru)

Анализ нелегальной миграции в Казахстане

Аннотация. В статье проанализированы вопросы нелегальной миграции в казахстанском законодательстве. Неконтролируемый прилив рабочей силы в ту или иную отрасль, как правило, создает экономические и социальные проблемы. Нарушая миграционное законодательство Республики Казахстан, нелегальные трудящиеся-мигранты позволяют работодателям не соблюдать нормы трудового законодательства по отношению к себе. Чаще всего работая без заключения трудового договора и получая заниженную заработную плату, мигранты создают нездоровую конкуренцию на рынке труда Казахстана. Вместе с тем, несмотря на принимаемые меры, число нелегальных граждан, привлекаемых для осуществления трудовой деятельности у физических лиц, уменьшается незначительно. Большое количество трудовых мигрантов обуславливается геополитическим положением, наличием безвизового режима, а также состоянием экономики Республики Казахстан в сравнении с другими государствами Центральной Азии. Выявление численности нелегальных мигрантов является сложным процессом вследствие проблем регистрации. Однако этот

вопрос имеет принципиальное значение для выработки адекватной политики занятости в стране, которая не может игнорировать неучтенные потоки нелегальной трудовой миграции, так как она составляет угрозу национальной безопасности.

Ключевые слова: мигранты, миграция, гражданство, законодательство, трудовые мигранты, нелегальные мигранты.

ӘОЖ 342.9

Тасқын Е.,

қосымша білім беру факультетінің бастығы, философия докторы (PhD),

полиция подполковнигі

(e-mail: taskyn_ernar@mail.ru);

Кобландин К.Ж.,*

әкімшілік-құқықтық пәндер кафедрасының доценті,

заң ғылымдарының магистрі, полиция полковнигі

(e-mail: koblandin.kalizhan@bk.ru);

Бимолданов Е.М.,

Академия бастығының орынбасары,

заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор (доцент), полиция полковнигі

(Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы,

Қазақстан Республикасы, Алматы қ., e-mail: malaev_05@mail.ru)

Қазақстандағы полицияның сервистік моделіне көшудің рөлі

Аннотация. Мақалада полицияның Қазақстандағы қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз етудегі және азаматтардың құқықтарын қорғаудағы маңызды рөлі қарастырылады. Авторлар полицияның қылмыстың алдын алу және қылмысты ашу сияқты негізгі функцияларына сүйене отырып, елдегі қоғамдық тәртіп пен құқықтық тәртіпті қамтамасыз ету үшін полицияның тиімді жұмысының маңыздылығын атап көрсетеді. Мақалада Қазақстанда полиция қызметінің сервистік моделін енгізу арқылы Құқық қорғау жүйесін реформалаудың өзектілігі талқыланады және азаматтар мен қоғамның мүдделеріне қызмет етудегі полицияның рөлі атап өтіледі. Мақаланың мақсаты-қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз етуде және азаматтардың құқықтарын қорғауда сервистік модель енгізу арқылы полицияны реформалаудың тиімділігін бағалау. Авторлар полиция мен қоғам арасындағы қарым-қатынасты жақсарту бойынша практикалық ұсыныстар ұсынады.

Негізгі сөздер: полиция, сервистік модель, адам құқықтары, қоғамдық тәртіп, қызметтік-бағдарланған полиция.

Қазақстанның полициясы елдің қоғамдық қызмет жүйесінде маңызды рөл атқарады. Ол қоғамдық тәртіпті қорғауды, қылмысқа қарсы іс-қимылды және азаматтардың құқықтарын мен бостандықтарын қорғауды қамтамасыз етеді. Оның негізгі функциялары қылмыстың алдын алу, қылмыстарды ашу, қоғамдық қауіпсіздікті және заңды қорғау болып табылады. Сонымен қатар азаматтардың полицияға қаншалықты сенетіні және халықтың олардың қызметін қалай бағалайтыны да маңызды.

Бүгінгі таңда құқық қорғау жүйесі сервистік қызмет ретінде құру арқылы реформалануда. Мемлекет басшысы Жолдауда «жұртқа жақын полиция» қағидаты бойынша жергілікті полиция қызметінің мейлінше тұтас реформасын жүргізуді ұсынды [1]. Бұл биліктің құқық қорғау жүйесін азаматтардың және қоғамның мүдделеріне қызмет етуге және азаматтардың өз құқықтарын кедергісіз іске асыруына ықпал етуге деген ұмтылысын көрсетеді.

Полиция қоғаммен күнделікті байланыста болып тек азаматтардың өтініштеріне жауап берумен ғана шектелмеуі керек. Азаматтар үшін полиция қоғамының қарапайым мүшесі болуы керек. Осының арқасында полицияның қызметі ашық бола бастайды және оған деген жақсы көзқарас қалыптасады. Бұл факторлар азаматтардың сенім деңгейінің жоғарылауына әкеледі.

Қоғамның қажеттіліктері мен мемлекеттің қоғамдық қауіпсіздік пен тәртіпті қамтамасыз ету, қылмысқа қарсы іс-қимыл, азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз ету жөніндегі мүдделері қиылысады. Өйткені заңдылық пен құқықтық тәртіпті қамтамасыз ету мемлекеттің негізгі функцияларының бірін құрайды және қоғамның тұрақтылығының кепілі болып табылады. Мемлекет те, қоғам да азаматтардың қауіпсіздігі мен әл-ауқатын тиімді қамтамасыз етуге, олардың құқықтары мен бостандықтарын тиісті түрде қамтамасыз етуге, құқық қорғау саласындағы ішкі мемлекеттік қатынастарды реттеуге мүдделі.

Қоғаммен тығыз қарым-қатынасқа негізделген полиция қызметінің сервистік моделі барлық проблеманың әмбебап құралы болып табылмайды, алайда қоғаммен сындарлы диалог құрудың сенімді құралдарының бірі болады. Өзара іс-қимылдың осы модельдерін қолдану жергілікті жерлерде полиция жұмысының сапасын арттыруға және ішкі істер органдарын реформалау бойынша қойылған міндеттер шеңберінде мақсаттарға неғұрлым тиімді қол жеткізуге ықпал етеді [2].

Жоғарыда айтылғандарды орындау мемлекеттің құқық қорғау функциясының негізі және азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын тиісінше қамтамасыз етудің кепілдіктерінің бірі болып табылады. Мемлекеттің құқық қорғау функциясын орындау құқық қорғау органдарының белгілі бір жүйесіне жүктелген. Олардың арасында полиция ерекше орын алады. Осыған байланысты полиция органдары қызметінің қоғамдық әкімшілік органдар жүйесіндегі орнын және құқық қорғау қызметін жүзеге асыратын субъектілер арасындағы ерекшеліктерін зерттеу қажет болады.

Біздің мемлекетімізде болып жатқан елеулі өзгерістер белгілі бір категорияларды түсіну үшін көптеген құбылыстарды, процестерді және тәсілдерді қайта қарауды талап ететінін байқаймыз. Бұл категориялардың кейбіреулері әкімшілік-құқықтық ғылым аясында мүлдем қарастырылмаған немесе ғылыми қоғамдастықтың назарынан тыс қалған. Мұндай санаттардың ішінде «қоғамдық әкімшілік» санаты ерекше маңызға ие.

Кейбір әдебиеттерде «жария әкімшілік» заңдармен және басқа да нормативтік құқықтық актілермен реттелетін жария басқару субъектілерінің қызметі ретінде анықталады деген көзқарас айтылады. Бұл қызмет нұсқаулықтарда, ережелер мен процедураларда анықталған әдістер бойынша басқару функцияларын орындаумен байланысты және бұйрықтарды енгізуге бағытталған.

Енді зерттеуімізде басқа мемлекеттерде енгізілген полицияның сервистік моделінің ерекшеліктеріне тоқталып өтейік. Алғаш рет сервистік модель Англияның полициясында пайда болған болатын.

1828–1830 жылдар аралығында Ұлыбританияның ішкі істер министрі сэр Роберт Пиль тағайындалды. Қазіргі полицияның құрылуы болып саналады. Ол 1829 жылғы муниципалды полиция туралы заңның авторы, оның негізінде Лондон муниципалды полициясы құрылды.

1829 жылғы Пиль реформаларына дейін қоғамдық тәртіпті түнгі күзетшілер, жергілікті констабльдер мен қызыл мундирдегі армияның солдаттары саяси тәртіпсіздіктерді басу мен жергілікті қылмыспен күресу үшін жұмылдырылды.

Ішкі істер министрі болған кезде қылмыстық заңға бірқатар маңызды реформалар жүргізді. Ол өлім жазасына кесілетін қылмыстардың санын азайтып, көптеген қылмыстық заңдардың күшін жойды және олардың ережелерін пил заңдарына біріктіру арқылы заңды жеңілдетті. Түрме туралы заңда түрме қызметкерлеріне ақы төлеу және тұтқындарға білім беру арқылы түрме жүйесін реформалады.

Лондонды тонау мен қарақшылық басып кеткеннен кейін билік бірқатар шаралар қабылдауға мәжбүр болды. Роберт Пиль ішкі істер министрі болған кезде ол парламентті қылмыс пен тәртіпсіздіктермен күресу үшін кәсіби полиция ұйымын құру қажеттілігіне сендіре алды [3].

Пиль полициясының тоғыз қағидасы барлық заманауи батыстық құқық қорғау жүйелерінің негізінде жатыр:

1. Полицияның негізгі миссиясы — қылмыстар мен тәртіпсіздіктердің алдын алу.
2. Полицияның өз міндеттерін орындау тиімділігі оның іс-әрекетіне қоғамның баға беруімен байланысты.
3. Полиция жұртшылықтың құрметіне ие болу үшін заңға ерікті түрде бағынуға дайын болуын қамтамасыз етуі керек
4. Қауымдастықтың ынтымақтастық дәрежесі күш қолдануда пропорционалды болады
5. Полиция қоғамның тыныштығына жауап береді және оны қорғайды, бірақ бұйрықтардың берілуіне жауап бермейді
6. Полиция тәртіпті қалпына келтіру мен заңды қорғау үшін ескертулер жеткіліксіз болған кезде ғана күш қолданады.
7. Полиция қоғамдастықпен үнемі қарым-қатынаста болуы керек, өйткені бұл байланыс тарихи дәстүрге айналады, мұнда қоғамдастықтың өзі полиция, ал полиция қоғамдастық болып табылады. Полиция қызметкерлері қоғамның мүшелері болып табылады, олар азаматтардың тыныштығы мен өмір сүру мүдделеріне жауап беретін қызметтік міндеттерін орындауға толық көңіл бөледі.
8. Полиция өз міндеттерін қатаң орындауы керек, бірақ ешқашан сот билігінің құқығын тартып алмауы керек.
9. Полиция жұмысының тиімділігінің көрсеткіші қылмыс пен тәртіпсіздіктің болмауы болып табылады [4].

Бүгінде полиция құқық қорғау қызметі саласында халыққа қызмет көрсететін ұйым ретінде, атап айтқанда, адам мен азаматты құқыққа қарсы қол сұғушылықтардан қорғауды көздейтін қызметтер ретінде жаңа көзқарас кеңінен таралуда. Бұл ұстаным бірқатар ұлттық және халықаралық нормативтік құқықтық актілерде көрініс тапты. 1979 жылғы 17 желтоқсанда БҰҰ Бас Ассамблеясы қабылдаған «Құқық тәртібін сақтау жөніндегі лауазымды тұлғалардың мінез-құлық кодексінде» атап өтілгендей, «қоғамға қызмет ету — жеке, экономикалық, әлеуметтік немесе төтенше сипаттағы басқа да себептер бойынша шұғыл көмекке мұқтаж қоғамдастық мүшелеріне қызмет көрсету мен көмек көрсетуден тұрады. Құқық қорғау органдарын сервистік қызметке көшіру халыққа жақындату жолымен оның жұмысының тиімділігін едәуір арттыруға мүмкіндік береді және репрессиялық ықпал ету шараларын азайтады» [5].

Аталған мәселелерден басқа, полицияның халықаралық құқық қорғау органдарымен сервистік қызмет контекстінде өзара іс-қимылын зерттеу маңызды болып табылады. Қазіргі әлемде полиция өз рөлін қайта қарастырады және қоғамды басқаратын күшке ғана емес, қоғамға қызмет көрсететін органға айналады.

Соңғы жылдары Еуропада полицияны азаматтық қоғамға және халыққа жақындатуға деген ұмтылыс байқалды. Бұл мақсатқа «қоғам мүддесі үшін полиция қызметін» (community policing) дамыту арқылы қол жеткізіледі. Бұл мақсатқа жетудің негізгі тәсілдерінің бірі — полицияға мемлекеттік қызмет органы мәртебесін беру, ол қоғамға сервис көрсетуге міндетті.

Көбінесе полиция адамға қауіп төнгенде немесе басқа органдармен немесе әлеуметтік қызметтермен байланыста болған кезде көмек көрсетеді. Алайда полиция қызметіндегі «қызмет» ұғымы түсініксіз болып, оны анықтау қиын болып отыр.

Полиция органдарының сервистік функцияны іске асыруда шетелдік тәжірибені қолдану мүмкіндігін қарастыра отырып, 1998 жылы Мюнстер қаласында (Германия) өткен полиция жұмысының сапасын басқару жөніндегі бірінші Еуропалық конгресстің маңыздылығын атап өткен жөн. Бұл конгрессте полицияның жаңа моделін құрудың негізгі тәсілдері атап өтілді. Атап айтқанда, полиция бірінші кезекте белгілі бір аумақта халыққа қызмет көрсететін қызмет ретінде қарастырылуы керек екендігі атап өтілді. Сонымен қатар полиция өз қызметін

азаматтардың қажеттіліктеріне бағыттап, олар үшін қызмет көрсету жүйесін дамытуы керек екендігі атап өтілді.

«Полиция туралы декларация туралы» Еуропа Кеңесі Парламенттік Ассамблеясының № 690 (1979) қарары өз жұмысында Адам құқықтары туралы Еуропалық Конвенциямен және басқа да ұлттық және халықаралық құжаттармен кепілдендірілген Адам құқықтары мен бо-стандықтардың толық іске асырылуы тәртіп пен қоғамдық қауіпсіздіктің артықшылықтарын пайдаланатын бейбіт қоғамның болуы үшін қажетті негізге ие деген қорытындыға келді [6].

Германия, Венгрия, Польша, Словения, Чехия және т. б. сияқты Орталық және Шығыс Еуропа елдеріндегі полицияны реформалау тәжірибесі халықаралық стандарттардың, прин-циптер мен нормалардың полициядағы реформалау процестеріне және жалпы осы органдар-ды басқаруға айтарлықтай әсерін көрсетеді. Бұл процестер полиция құрылымдарын демилит-таризациялауға және демократияландыруға әкелді.

Халыққа көрсетілетін қызметтердің тиімділігі мен сапасын арттыруға, сондай-ақ оларды ұйымдастыру мен әртүрлі билік құрылымдары арасында бөлуді жақсартуға ұмтылу әлемнің көптеген елдерінде полицияның стратегиялық даму бағытын анықтайды. Мысалы, 1998 жылғы Конгрессте полиция азаматтар үшін болуы керек, сондықтан белгілі бір аумақта азаматтарға қызмет көрсететін қызмет ретінде қарастырылуы керек деп баса айтылды.

Жоғарыда айтылғандарды ескере отырып, әлемнің дамыған елдеріндегі полиция орган-дары халыққа сапалы қызмет көрсету қағидатын ұстанатынын атап өту маңызды. Мысалы, Чехияда полиция органдары өздерінің сервистік қызметі шеңберінде келесі функцияларды қамтамасыз етеді: азаматтар мен олардың мүлкінің қауіпсіздігін қорғау, қоғамдық тәртіпті сақтау, қылмыстарды анықтау және тергеу, негізгі объектілердің қауіпсіздігін қамтамасыз ету, жол қозғалысын басқару, әкімшілік құқық бұзушылықтарды анықтау және т. б. (Чехияның 1991 жылғы «Полиция туралы» Заңының 2-бабы) [7]. Сонымен қатар, қарапайым азаматтарға қызмет көрсетуді жақсарту аясында Чехияда әр полиция бөлімінде «шағым үстелдерін» құру тәжірибесі енгізілді.

Лондон полициясының құрылымында Төтенше жағдайлар қызметі деп аталатын қызмет-тер бар (The London Ambulance Service, The London Emergency Services Liaison Panel), жаза-тайым оқиға немесе төтенше жағдайлар туындаған жағдайда халыққа тегін медициналық қызмет көрсету, сондай-ақ ауыр науқастарға ерекше қолайлы жағдай жасау арқылы емдеу ме-кемелеріне тасымалдау қызметтері. Бұл ретте әкімшілік жетілдіру бағдарламасына сәйкес халыққа қызмет көрсетуді дамыту және жақсарту бойынша жұмыс атқарды. Оның мақсаты әлемдік сапа стандарттарына сервистік қызмет көрсету деңгейіне қол жеткізу болды.

Эстония полициясының құрылымында сервистік қызметті іске асыру жөніндегі функци-ялар құқықтық тәртіпті қорғау департаментіне жүктелетініне назар аударған жөн. Бұл Депар-тамент: жедел орталықтан (кезекші бөлім); рұқсат беру басқармасынан; профилактика бас-қармасынан; уақытша ұстау изоляторынан; жол қозғалысын қадағалау басқармасынан; жол қозғалысы ережелерін бұзушылықтарды қарау басқармасынан; жол-көлік оқиғалары бас-қармасынан тұрады. Сонымен бірге аталған қызмет түрін жүзеге асыру реактивті емес, про-активті режимде жүреді.

Қоғамдық тәртіпті сақтаудың белсенді режимі жергілікті деңгейде патрульдік қызмет бөлімшелері мен учаскелік инспекторлар 2004 жылы құқықтық тәртіпті қорғау бөлімше-леріне біріктірілді. Мұндай бөлімшелердің қызметкерлері жұмыс уақытының кемінде 60 % – «көшеде» (патрульдеу, жол қозғалысын қадағалау, пысықтау және т. б.) қызмет атқаруға тиіс. Олар қоғамдық тәртіпті жаппай бұзушылықтарды тоқтату қажет болған жағдайда арнайы бөлімшелерді қолдау топтарының құрамында тартылады.

2004 ж. Еуро Одаққа кіргеннен кейін және ұлттық заңнаманы жалпыеуропалық нормала-рға сәйкес келтіргеннен кейін «электрондық полиция» (E-Police) бағдарламасы басталды, ол полиция органдарының жұмыс тиімділігі мен үйлестіруін едәуір арттыруға мүмкіндік бе-

ретін техникалық құралдар кешенін құрайды. Бұл полицейлерге барлық қажетті ақпаратқа жедел қол жеткізуді қамтамасыз ететін әрбір патрульдік көлікке орнатылған тиісті құрылғылар туралы. Сонымен қатар полицияның штаб-пәтерінде нақты уақыт режимінде барлық патрульдердің қозғалысы мен орналасқан жері бақыланады. Полиция сайтында азаматтар ресми өтініштер жібере алады, өздерінің әкімшілік немесе қылмыстық істерінің қаралуын қадағалай алады, баж төлей алады және т. б.

90 жылдардың ортасында Канадада реформалар жүргізіле бастады. Нәтижесінде Торонто (Канада) полиция бөлімшелерінің ұйымдық құрылымында қызмет көрсетудің балама жүйесі құрылды. Полиция жүйесінде қызмет көрсетуден басқа ақпараттық, материалдық - техникалық қамтамасыз ету және байланыс бөлімшелері кәсіпкерлік қызметтің субъектілері пайда болды.

Польша полициясының құрылымында үш негізгі қызмет бар: қылмыстық қызмет; алдын алу қызметі; ұйымдастырушылық, логистикалық және техникалық қамтамасыз ету қызметі. Полицияның алдын алу қызметіне тікелей басшылықты Польша полициясының бас комендатурасының алдын алу бюросы жүзеге асырады. Бюро құрылымында алдын алу жұмыстарын қамтамасыз ету бөлімі, өлімге әкелмейтін патология және алдын алу бөлімі, айдауылдау бөлімі және арнайы күзет ұйымдарын қадағалау бөлімі құрылды. Жергілікті деңгейде қоғамдық тәртіп пен қауіпсіздікті қамтамасыз ету саласындағы полицияны басқару жөніндегі өкілеттіктер воеводтар мен старосталарға беріледі, олар қоғамдық тәртіп пен қауіпсіздікке төнетін қауіп деңгейін дербес анықтайды, сондай-ақ полицияның тиісті қызметінің бағыттарын анықтайды.

Польшадағы полицияның міндеттеріне мыналар жатады: азаматтардың өмірі мен денсаулығын, меншікке қол сұғушылықтардан қорғау; қоғамдық қауіпсіздік пен тәртіпті қорғау, қоғамдық орындарда, қоғамдық көліктерде, автомобиль жолдары мен су айдындарында тыныштықты қамтамасыз ету; мемлекеттік билік пен жергілікті өзін-өзі басқару органдарымен, қоғамдық ұйымдармен өзара іс-қимыл жасау; құқық бұзушылықтарды анықтау, құқық бұзушыларды ұстау; берілген өкілеттіктер шегінде жергілікті және арнайы қарулы бөлімшелерді басқару; әкімшілік нормативтік-құқықтық актілер талаптарының және қоғамдық орындардағы тәртіп ережелерінің сақталуын бақылау және т. б. (1990 жылғы «Полиция туралы» Польша Заңының 1-бабының 2-бөлігі).

2001 жылы Еуропалық одаққа кіруге үміткер ретінде Польша еурополмен ұйымдасқан қылмысқа қарсы ынтымақтастық туралы келісім жасады. 2004 жылдың 1 мамырында ЕО-ға қабылданғаннан кейін Польша 2004 жылдың 1 қарашасынан бастап Еуропа конвенциясы мен тиісті хаттамалары ратификацияланғаннан кейін Еурополдың мүшесі болды.

Польша полициясы батыстық оқыту әдістеріне, біліктілікті арттыруға және кадрларды іріктеуге, сондай-ақ мансаптық өсуге ынталандыруға негізделген маңызды реформаларды жүзеге асырды. Бұл өзгерістерге полицияны демилитаризациялау, кадрларды жасарту (жеке құрамның 65 %-дан астамы 40 жастан аспағандар), жұмысқа қабылдау кезінде сыбайлас жемқорлыққа жол бермеу, сондай-ақ қылмыс жасағаны үшін ұсталған полицейлерді қатаң жұмыстан шығару және зейнетақыдан айыру кірді. Полицияның қызметіне қоғамдық бақылау да күшейтілді.

Бұл реформалар Польша полициясының түбегейлі өзгеруіне, соның ішінде ұрпақтар мен кадрлардың ауысуына, сондай-ақ материалдық қауіпсіздіктің жақсаруына әкелді.

Полиция органдарының халыққа қызмет көрсету жүйесінде Грузияның тәжірибесі де қызықты. Бұл елде Грузия ішкі істер министрлігінің сервистік агенттігі жұмыс жасайды. Оның қызметіне мыналар енді: көлік құралдарын кедендік рәсімдеу, төлемдерді қабылдау, сарапшыларды тексеру, мемлекеттік нөмірлік белгіні дайындау, жүргізуші куәлігін немесе басқару құқығын беру бойынша теориялық және практикалық емтихан қабылдау, әртүрлі көлік құралдарын сатып алуға рұқсат беру, қаруды тіркеу және қайта рәсімдеу, соттал-

мағандығы туралы анықтама беру және т. б. Мысалы, қаруды сатып алуға рұқсатты дамыған компьютерлік жүйенің арқасында бір жұмыс күні ішінде рәсімдеуге болады; кез келген рұқсат құжатын алу үшін басқа мекемелерден қосымша анықтамалар ұсыну қажеттілігі алып тастады. Бұл азаматқа қажетті құжатты алуды барынша жеңілдетті.

Грузияда полицияның әкімшілік қызмет көрсетуі әлемдік стандарттар негізінде жүзеге асырылады. Мұнда адамның құқықтары басты құндылық болып табылады және оның қажеттіліктерін сапалы қанағаттандыру мемлекеттік органдардың жұмыс істеуіндегі басты басымдық болып табылады. Сондықтан Грузияның тәжірибесі посткеңестік кеңістіктегі басқа елдер үшін, соның ішінде Қазақстан үшін полицияның сервистік қызметтің жүзеге асыруды ұйымдастыру мәселесінде үлгі болып табылады.

Жоғарыда айтылғандарды ескере отырып, құқық қорғау органдары арасындағы өзара іс-қимылды ұйымдастыру мәселесі ведомствоаралық кеңестерде де, ғалымдардың еңбектерінде де бірнеше рет қарастырылғанын атап өткен жөн. Өйткені құқық қорғау органдарын дамыту және реформалау процесі жедел-қызметтік міндеттерді орындау кезінде олардың құрылымдық компоненттері арасындағы ынтымақтастықты жүзеге асырумен тығыз байланысты.

Жалпы полиция атқару қызметіне байланысты екіге бөлінеді: дәстүрлі полиция және қоғамдастыққа бағытталған полиция. Дәстүрлі полиция қатаң орталыққа бағынумен ерекшеленеді және мемлекетке бағдарланған саясатты ұстанады.

Қауымдастыққа бағытталған полиция қызметі табиғаты бойынша орталықтандырылмаған. Жергілікті жерде жұмыс істейтін полиция қызметкері тиісті шешімдерді еркін қабылдауға құқылы. Полиция мекемесі ашық және ақпарат тарату көпшілікке қол жетімді.

Көптеген дамыған елдер полицияны реформалауда оның қызметінің басымдықтарын қоғамдық-бағдарланған бағытта өзгертуге тырысуда. Реформалардың өзектілігі полицияның дәстүрлі стратегияларынан бас тартып демократиялық бағытқа ұмтылумен байланысты.

Қоғамдастыққа бағытталған полиция қызметі проблемаларды шешуге бағытталған. Офицерлер азаматтармен көп уақыт өткізеді және қылмыс пен тәртіпсіздіктермен күресуге көмектеседі. Полиция қызметкерлері қоғамның мәселелерін жақсы білген кезде, оларды шешуге де көмектесе алады. Ол өз қызметін атқаратын қоғамға бағытталған полицияның негізгі жұмыс орның участогы болып табылады. Полиция қызметі әрдайым сол ауданның проблемаларына сәйкес келуі керек. Округте жұмыс істейтін полиция қызметкерлерінің ресми тиімділігінің төрт түрі бар: 1) орын (учаске) профилін құру; 2) пайдалы байланыстар мен тиімді қатынастар орнату. 3) қылмысты азайту жөніндегі шараларға қатысу үшін жергілікті қоғамдастықты жұмылдыру. 4) бірлескен проблемаларды шешу үшін алдын алу шараларын әзірлеу.

Қоғамдастыққа бағытталған полиция тек қылмыстарға жауап беретін, содан кейін іс-шаралар өткізетін дәстүрлі полициядан айырмашылығы күнделікті қоғаммен қарым-қатынас жасайды және қылмыстарды тергеуге ғана емес, сонымен бірге қылмыстардың жасалуына жол бермейді.

Дәстүрлі полиция қызметінен тағы бір айырмашылығы қоғамдық полиция өз өмірін қоғамнан құпия ұстауға тырыспайды. Оның қызметкерлері өзіне тиесілі ауданды көлікпен емес жаяу қадағалайды. Ол қоғамдастыққа өзін оның қорғаушысы екенін, тек жергілікті қоғамдастықтың мәселелерін шешуде көмекші екенін көрсетеді. Қылмыстың алдын алумен қатар, полиция жергілікті тұрғындарға әлеуметтік мәселелер, білім беру, саябақтарды орналастыру және басқа да қажеттіліктер сияқты салаларда көмектесе алады [8].

Сервистік полиция — полиция қызметіне деген көзқарас, оған сәйкес қызмет стратегиясы халыққа сапалы қызмет көрсетуге және қоғаммен серіктестікте қауіпсіздік проблемасын шешуге бағытталады [9, 71].

Елімізде осы бағытта «Қоғаммен әріптестікте қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің 2024–2028 жылдарға арналған тұжырымдамасы» қабылданып, оның басымдықтары мен стратегиялық міндеттер анықталды:

- азаматтың құқықтары мен бостандықтарын тиімді іске асыруға бағытталған, өмірдің барлық салаларында заңның үстемдігін, жеке тұлға мен мемлекеттің өзара жауапкершілігін қамтамасыз ететін мемлекеттің құқықтық негіздерін жетілдіру;

- қауіпсіз және құқықтық қоғам құру үшін полиция жұмысының күштік моделінен құқық қорғау органдарының азаматтармен өзара іс-қимылының сервистік моделіне көшу;

- мемлекеттік басқарудың «адамға бағдарланған» моделін құру – «ең бастысы – адам».

Полицияға деген сенім арттыру мақсатында мынандай бағыттарда жұмыстар атқарылу-да:

- бюрократиядан адамға бағытталған модельге көшу;

- полицияның қажет жерде барынша көрінуіне және болуына бағытталған «жұртқа жақын» қол жетімділігі;

- азаматтарға сапалы қызметтер мен сервис көрсетуге баса назар аударып, оңтайлы және тиімді жұмыс процестерін құру;

- үлкен көлемдегі деректер мен жедел ақпаратты пайдалана отырып, қылмысты кешенді талдауды жүзеге асыру, тәуекелдерді болжау және әрекет ету мен алдын алудың нысаналы шараларын анықтау үшін полицияның талдамалық әлеуетін дамыту;

- проблемалық-бағдарланған тәсіл негізінде жергілікті жерлерде қауіпсіздік проблемаларын бірлесіп шешу үшін халықпен және құқық бұзушылықтың алдын алудың басқа да субъектілерімен тығыз әріптестік.

Біз бұл мақсаттарға қоғамдық қауіпсіздік саласындағы құқық бұзушылық профилактикасы субъектілерінің өзара іс-қимылының бірлесіп жұмыс жасаған жағдайда ғана жете аламыз.

Жоғарыда айтылғандарды қортындылай келе, шетелдік тәжірибені зерттеу және оған сілтеме жасау арқылы оны тікелей көшіріп алу ешқандай нәтиже бермейтіндігі белгілі. Алайда осы қызметті талдау нәтижелерін, жекелеген тәсілдерін, әдістерін қолдау мемлекетімізге енгізіліп жатқан сервистік модельдің тиімділігін арттырады.

Қорыта келе, «Қазақстан Республикасының ішкі істер органдары туралы» заңының 4-ші бабындағы полицияның міндеттеріне қосымша, «халықпен өзара іс-қимыл жасау арқылы полицияның оң имиджін белсенді қалыптастыру» міндетін ұсынамыз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. «Жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс-қимыл кезеңі» Мемлекет Басшысының 2020 жылғы 1 қыркүйектегі Қазақстан халқына Жолдауы // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K2000002020>

2. Сайтбеков А.М. Полицияның сервистік моделі: Пайым және перспектива // <https://egemen.kz/article/251011-politsiyanynh-servistik-modeli-payym-dgane-perspektiva>

3. Вазенина И.В. Полицейская реформа Роберта Пиля: причины и особенности // Академическая мысль. — 202. — № 2 (11). — С. 99–101 // <https://cyberleninka.ru/article/n/politseyskaya-reforma-roberta-pilya-prichiny-i-osobennosti/viewer>

4. DeLung J. (2016). Is the Contemporary Police Culture a Result of the History of American Policing: <https://www.linkedin.com/pulse/contemporary-police-culture-result-history-american-jim-delung-phd>

5. Кодекс поведения должностных лиц по поддержанию правопорядка. Принят резолюцией 34/169 Генеральной Ассамблеи ООН от 17 декабря 1979 года // https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/code_of_conduct.shtml

6. Резолюция 690 (1979) о принятии Декларации о полиции. Принята Парламентской Ассамблеей 8 мая 1979 года // [http://hrlibrary.umn.edu/russian/euro/RRes690\(1979\).html](http://hrlibrary.umn.edu/russian/euro/RRes690(1979).html)

7. Аналитический обзор организационных аспектов деятельности полиции зарубежных стран в сфере охраны общественного порядка и безопасности // URL: <http://interpol.np.gov.ua/?p=246>

8. Marx, Gray T (1995). Police and Democracy. Slightly longer version of an article in The Encyclopedia of Democracy // <http://web.mit.edu/gtmarx/www/poldem.html>

9. Ибраймов Б.К., Сағнадинов Н.Н. Сервистік полиция — полиция қызметіне әлеуметтік бағдарланған көзқарас // Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының «Хабаршы — Вестник» журналы. — 2023. — № 1 (79). — 70–75 б.

Тасқын Е.Т.,

*начальник факультета дополнительного образования,
доктор философии (PhD), подполковник полиции
(e-mail: taskyn_ernar@mail.ru);*

Кобландин К.Ж.*,

*доцент кафедры административно-правовых дисциплин,
магистр юридических наук, полковник полиции
(e-mail: koblandin.kalizhan@bk.ru);*

Бимолданов Е.М.,

*заместитель начальника Академии,
кандидат юридических наук, ассоциированный профессор (доцент), полковник полиции
(Алматинская академия МВД РК им. М. Есбулатова,
г. Алматы, Республика Казахстан, e-mail: malaev_05@mail.ru)*

Роль перехода к сервисной модели полиции в Казахстане

Аннотация. В статье рассматривается важная роль полиции в обеспечении общественной безопасности и защите прав граждан в Казахстане. Авторы подчеркивают необходимость эффективной работы полиции для обеспечения общественного порядка и правопорядка в стране, опираясь на основные функции полиции, такие как предотвращение преступности и раскрытие преступлений. Обсуждается актуальность реформирования правоохранительной системы путем внедрения сервисной модели полицейской службы в Казахстане и подчеркивается роль полиции в служении интересам граждан и общества. Цель статьи — оценка эффективности реформирования полиции путем внедрения сервисной модели в обеспечении общественной безопасности и защите прав граждан. Авторы предлагают практические рекомендации по улучшению отношений между полицией и обществом.

Ключевые слова: полиция, сервисная модель, права человека, общественный порядок, сервис-ориентированная модель.

Ye. Taskyn,

*Head of the Faculty of Further Education,
Doctor of Philosophy (PhD), Lieutenant Colonel of Police
(e-mail: taskyn_ernar@mail.ru);*

K.J. Koblandin*,

*Associate Professor of the Department of Administrative and Legal Disciplines,
Master of Legal Sciences, Police Colonel
(e-mail: koblandin.kalizhan@bk.ru);*

Ye.M. Bimoldanov,

*Deputy Head,
Candidate Of Legal Sciences, Associate Professor (Associate Professor), Police Colonel
(Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after M. Esbulatov, e-mail: malaev_05@mail.ru)*

The role of the transition to the service model of the police in Kazakhstan

Annotation. The article examines the important role of the police in ensuring public safety and protecting the rights of citizens in Kazakhstan. The authors emphasize the importance of effective police work to ensure public order and law and order in the country, relying on the basic functions of the police, such as crime prevention and crime detection. The article discusses the relevance of reforming the law enforce-

ment system by introducing a service model of the police service in Kazakhstan and emphasizes the role of the police in serving the interests of citizens and society. The purpose of the article is to assess the effectiveness of police reform by implementing a service model in ensuring public safety and protecting citizens' rights. The authors offer practical recommendations for improving relations between the police and society.

Keywords: police, service model, human rights, public order, service-oriented model.

УДК 343

Тессман С.А.,

*начальник Научно-исследовательского института,
кандидат юридических наук, доцент, полковник полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,*

г. Караганда, Республика Казахстан, e-mail: s.tessman@kra.gov.kz);

Еспергенова Е. В.,

*доктор философии (PhD), ассоциированный профессор (доцент)
(e-mail: yevgeniyayes@mail.ru);*

Олейник В.В.,

*старший преподаватель кафедры административно-правовых дисциплин,
подполковник полиции*

(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,

г. Караганда, Республика Казахстан, e-mail: valynik84@mail.ru)

Некоторые вопросы совершенствования законодательства в вопросах ответственности за незаконное обналичивание денег (дропперство)

Аннотация. В настоящее время дропперство является актуальной проблемой, связанной с финансовым мошенничеством. Дропперство в контексте мошенничества по обналичиванию денег может причинить серьезный финансовый ущерб жертвам мошенничества и нанести ущерб репутации финансовых учреждений. В этой связи борьба с дропперством является одной из приоритетных задач для правоохранительных органов. Анализ действующего законодательства и правоприменительной практики, а также изучение международного опыта позволили прийти к выводу о необходимости совершенствования уголовного законодательства в рамках рассматриваемого вопроса. По результатам проведенного исследования авторами сформулированы рекомендации по совершенствованию действующего уголовного законодательства и правоприменительной практики в вопросах противодействия рассматриваемому виду преступной деятельности.

Ключевые слова: дропперство, интернет, банк, законодательство, обналичивание, мошенничество, правоохранительные органы, международный опыт, борьба, ответственность.

Несмотря на постоянную борьбу с киберпреступностью, с каждым годом появляются новые способы совершения правонарушений с использованием сетей телекоммуникаций, в том числе сети Интернет [1]. В обиход отечественных специалистов по информационной безопасности входят все новые специфические термины — кардинг, фишинг, фарминг, спуфинг, хакеры, кодеры, криптеры, спамеры. Одним из таких слов, пришедших в русский язык из английского словаря, является термин «дроппер» или сокращенно «дроп». Глагол drop с разговорного английского дословно переводится, как «бросать, сливать, спускать». Этот глагол как нельзя лучше соответствует характеру действий и роли, которая отведена дропперам в запутанных мошеннических схемах.

Для казахстанских исследований понятие «дроп» является новым, хотя и используется в сленге интернет-мошенников примерно с 2009 г. Его ввело в оборот Федеральное бюро расследований США при проведении операции «TridentBreach&ACHingmules» в Омахе, штат Небраска, в мае 2009 г., в ходе которой была выявлена первая схема киберпреступлений с использованием подставных лиц — «дропов» или «денежных мулов» [2]. По своей сути дроппер

– промежуточное звено в мошеннической цепи, позволяющее с допустимым уровнем риска вывести безналичные денежные средства из банка или товар со склада магазина в доступную для дальнейших манипуляций (обналичивание, перепродажа, разделение и дальнейший перевод на подконтрольные счета и пр.) внешнюю зону.

Таким образом, согласно анализу информации из различных источников в настоящее время дропом именуется физическое лицо, оказывающее услуги по *обналичиванию* денег с карточных текущих счетов, а также предоставляющее платежные инструменты с идентификационными и авторизационными данными для распоряжения средствами на карте [3]. «Дропы» оказывают услуги по получению средств через системы денежных переводов с возвратом средств заказчику за минусом определенной комиссии.

Распространённым способом незаконного «обналичивания» денежных средств является совершение фиктивной сделки (ничтожной или мнимой сделки), предметом которой служит обязанность исполнителя выполнить работы, оказать услуги либо осуществить поставку товарно-материальных ценностей заказчику, которая фактически не исполняется. К услугам дропов обращаются, чтобы скрыть сам факт киберпреступления и сделать цепочку переводов более запутанной, поскольку операции проводятся под разными именами.

С точки зрения злоумышленников, дроппер — это подконтрольный человек (в настоящее время это может быть и юридическое лицо/ИП, но сути термина это не меняет), на которого «сливаются» безналичные денежные средства с «подломленных» счетов в банках или товары, заказанные в магазине от имени держателей платежных карт, которые он потом передает лично, отправляет по почте или переводит своему сообщнику. Различаются разводные и неразводные дропперы, ведь дроппер часто не догадывается о том, что поступившее (слитое) к нему получено противоправным путем.

Разводные дропперы — это те, кого втянули в криминальную авантюру обманным путем. Люди, которые соглашаются участвовать в мошеннической схеме, заранее зная и понимая риски своей новой профессии, получили название неразводных дропперов. Чаще всего они соглашаются заниматься этим на регулярной профессиональной основе, образуя небольшие сообщества (дропперские сети). Именно они впоследствии становятся дроповодами. В том и в другом случае организаторы мошеннических схем предлагают дропперам взять на себя риски, связанные с транзитом и обналичиванием денежных средств или товара в обмен на часть прибыли.

В среде злоумышленников дропперы (физические лица) считаются самой низшей кастой. Зачастую ими становятся: новички, которые только начинают вникать в суть компьютерных преступлений и хотят быстро получить сомнительный опыт; лица низкого социального статуса (алкоголики, наркоманы, бездомные), готовые пожертвовать собственным здоровьем и свободой ради единовременного дохода от продажи личных данных или совершения какой-либо незаконной операции; студенты и молодежь в возрасте от 18 до 25 лет, нуждающиеся в постоянном притоке денежных средств.

Как было отмечено выше, дропперами могут быть и юридические лица. Это те предприятия и индивидуальные предприниматели, которые попали в сложную жизненную ситуацию (разорившиеся, банкроты и пр.), выставившие свои организации на продажу в надежде получить минимальные деньги до окончательного закрытия своего бизнеса. В Интернете сейчас много различных сайтов, предлагающих за небольшие деньги оказать юридическую помощь и выкупить документы на проблемные организации на особых условиях.

Различают доверенных и недоверенных дропперов. Доверенные — прошедшие необходимые проверки организаторов, неоднократно участвовавшие в схемах и заслужившие криминальный авторитет. Они могут выполнять в схемах злоумышленников помимо обналичивания денег и другие мелкие поручения в пределах своей небольшой компетенции: играть роль прикрытия для «торпед» (лиц, совершающих снятие наличных денежных средств в бан-

комате по пластиковой банковской карте), стать связными с другими дропперами или посыльными при доставке реквизита (оформленных на других лиц платежных карт, PIN-конвертов, инструкций и пр.). Недоверенные дропперы – все остальные, которыми в нужный момент всегда можно пожертвовать, отвлекая при этом внимание правоохранительных органов от других, более важных участников схемы. Часто злоумышленники пользуются доверием дропперов, которые не до конца понимают, что они рискуют и чем, соглашаясь на условия дропповодов.

Следует заметить, что в 2010–2011 гг. поменялся глобальный подход к поиску дропперов, появились алгоритмы их привлечения и стимуляции. Те, кто раньше сам выполнял роль рядового дроппера, в свете активных действий со стороны правоохранительных органов стал больше задумываться о собственной безопасности. Именно тогда в обиход злоумышленников вошел термин «дропповод», или лицо, ответственное за развитие сети дропперов в нужном регионе РК или в любом иностранном государстве. Функцию по управлению дропперами, которую ранее выполняли воодушевленные своими успехами и размерами неожиданной прибыли молодые хакеры, стали выполнять люди, не имеющие к компьютерной безопасности или программированию никакого отношения, но при этом достаточно опытные в криминальном бизнесе и желающие получить такие же деньги. В работу пошли совершенно типичные для этой категории людей методы: манипуляция, обман, шантаж, угрозы и пр. [4].

Чаще всего (так меньше рисков для дропповода и организатора преступной схемы) дропперов привлекают без раскрытия всех планов и нюансов теневого бизнеса, общими словами, но при этом регулярно стимулируют по четко отработанной коммерческой схеме.

В Интернете, в том числе и в социальных сетях, зачастую появляются заманчивые объявления, обещающие всем желающим быстрые деньги за, казалось бы, простые и безопасные действия. Так, например, одно из такого рода объявлений: крупной строительной компании требуются сотрудники на «договор подряда», имеющие свои собственные пластиковые карты или способные их получить и готовые их передать для регулярного перечисления заработной платы нелегально трудоустроенным в «строительную организацию» иностранным рабочим из постсоветского пространства. Предлагалось официально оформлять банковские карты на сотрудников этой «строительной компании», т. е. на дропперов.

Дроппер должен заранее подготовить необходимые для открытия счета документы (количество документов зависит от требований выбранного банка), приехать в нужное время в нужный банк, открыть на себя счет, написать заявление на выпуск обычной дебетовой платежной карты к этому счету, при наличии – подписаться на систему SMS-информирования на номер мобильного телефона «строительной компании» а после получения карты передать ее и PIN-конверт в установленном «договором подряда» порядке (по почте, при личной встрече, через посредника и пр.) представителю «строительной компании». За каждый выезд в нужный банк дроппер должен будет получить определенный гонорар, при этом, чем больше выездов, тем выгоднее для дроппера сотрудничество с этой «компанией».

В других похожих схемах дроппер выполняет все те же действия, только не передает пластиковую банковскую карту «представителю строительной компании», а регулярно или по звонку бухгалтера-дропповода самостоятельно снимает определенную сумму в ближайшем банке.

С помощью социальных сетей, тематических форумов, объявлений на столбах и автобусных остановках злоумышленникам удастся постоянно пополнять свои ряды и не зависеть от степени удачливости или личных качеств того или иного участника распределенной сети дропперов. Поскольку организаторы таких схем рискуют не своими деньгами, а средствами, похищенными у жертв мошенничества, они могут себе позволить достаточно спокойно относиться к постоянной ротации внутри сети дропперов. Они защищены от правоохранительных

органов, поскольку никто из дропперов не знает организатора схемы, а с дроповодом чаще всего общение происходит только через Интернет.

Другим примером создания дропперских сетей является появление в регионах РК микрофинансовых организаций, название которых меняется с периодичностью в 2-3 месяца. Эти организации привлекают по объявлениям в Интернете и фиктивно устраивают в штат молодых и амбициозных финансовых директоров и менеджеров, единственной задачей которых является транзит: открытие в нужных банках лицевых и расчетных счетов и совершение операций перевода поступающих денежных средств на указанные счета в казахстанские и иностранные банки. После того, как микрофинансовая организация попадает в поле зрения правоохранительных органов, она таинственным образом пропадает (банкротится, перепродается, ликвидируется и т. д.), а на ее месте появляется другая, с обновленными реквизитами, но теми же сотрудниками и схемой работы.

Таким образом, в настоящее время организованы и отлажены схемы обналичивания денежных средств, в которых жаждущие быстрых денег дропперы используются злоумышленниками практически вслепую, без четкого представления о возможных последствиях. Однако незнание дроппером законов не освобождает его от ответственности за нарушение этих законов.

Следует отметить, что согласно законодательству Республики Казахстан ответственность за передачу держателем своей пластиковой банковской карты третьему лицу по собственному желанию (пусть даже при наличии мотивации) не предусмотрена. На момент передачи карты и PIN-конверта владелец (потенциальный дроппер) нарушает исключительно пункты договора с банком: требования по информационной безопасности в части обеспечения конфиденциальности реквизитов и сохранности инструмента доступа к счету. Однако это не нарушение закона и, соответственно, за такого рода деяние уголовное наказание не предусмотрено.

Таким образом, уголовная ответственность за дропперство в рамках самостоятельной статьи в настоящее время законодательством РК не предусмотрена, при этом некоторых лиц, в действиях которых усматриваются признаки данного правонарушения, привлекают к уголовной ответственности по ст. 190 УК РК «Мошенничество» либо по ст. 218 УК РК «Легализация (отмывание) денег и (или) иного имущества, полученных преступным путем». Так, в случаях, если лицу предлагают за вознаграждение оказать услуги по обналичиванию денег с карточных, текущих счетов, при этом оно осознает или предвидит возможность вовлечения в мошеннические действия, лицо будет признаваться соучастником мошенничества, а именно пособником, и его действия должны квалифицироваться по ст. ст. 190 и ч. 5 ст. 28 УК РК.

Когда лицо выступает посредником в легализации денег, при этом осознает, что совершает действия по вовлечению в законный оборот денег, полученных преступным путем, и желает совершить такие действия, оно будет являться основным субъектом преступления, предусмотренного ст. 218 УК. При этом данные действия не могут быть совершены в соучастии. Кроме того, обязательным признаком данного преступления является наличие специальной цели совершения финансовых операций с денежными средствами путем придания правомерного вида владению, пользованию и распоряжению ими [5].

Необходимо заметить, что на сегодня сотрудники правоохранительных органов нередко успешно восстанавливают все звенья мошеннической цепи, разорванной после поэтапного завершения схемы вывода денежных средств со счета жертвы (предоставления услуг или отправки товара на дроппера). Последовательно перемещаясь по следу денег, сотрудники подразделений по противодействию кибермошенничеству успешно «собирают пазл» преступных действий, находят неочевидные детали и выявляют лиц, причастных к совершению данных правонарушений.

Проведенный анализ законодательства стран ближнего зарубежья свидетельствует о том, что в уголовных кодексах большинства стран (Российская Федерация [6], Беларусь [7], Кыр-

гызстан [8], Узбекистан [9], Таджикистан [10], Украина [11]) самостоятельной статьи, регламентирующей ответственность за дропперство, не закреплено. Деяния, в которых усматриваются признаки дропперства, квалифицируются аналогично законодательству Республики Казахстан по статьям, предусматривающим ответственность за мошенничество, легализацию (отмывание) имущества, полученного преступным путем, а также незаконную предпринимательскую либо банковскую деятельность.

При этом в Российской Федерации в настоящее время министерством внутренних дел совместно с другими ведомствами по поручению правительства рассматривается вопрос о введении уголовной ответственности для дропперов, то есть закрепления в УК РФ самостоятельной статьи, предусматривающей ответственность за помощь кибермошенникам в оформлении счета и выпуске банковской карты. Сегодня, за такого рода деяния виновные лица привлекаются к ответственности по ч. 2 ст. 172 УК РФ «Незаконная банковская деятельность» [6], при этом аналогично Республики Казахстан некоторым виновным лицам, в чьих действиях усматриваются признаки дропперства, нередко удается избежать уголовной ответственности, однако, на наш взгляд, это никак не связано с отсутствием самостоятельного состава преступления, предусматривающего ответственность за дропперство.

В рамках рассматриваемого вопроса анализ уголовного законодательства Республики Беларусь свидетельствует о том, что в ст. 222 УК РБ «Незаконный оборот средств платежа и (или) инструментов» наряду с ответственностью за изготовление в целях сбыта либо сбыт поддельных банковских платежных карточек, иных платежных инструментов и средств платежа предусмотрена ответственность и за *совершенное из корыстных побуждений незаконное распространение реквизитов банковских платежных карточек либо аутентификационных данных, посредством которых возможно получение доступа к счетам либо электронным кошелькам* (здесь и далее выделено авт. — С.Т., Е.Е.) [7]. За данное правонарушение предусмотрена санкция в виде штрафа или ограничения свободы на срок от двух до пяти лет, или лишения свободы на срок от двух до шести лет.

Следует отметить, что, на наш взгляд, объективная сторона данного правонарушения не содержит действий, связанные с непосредственной передачей самой банковской карточки и с использованием подлинных платежных карточек, иных платежных инструментов и средств платежа в целях обналичивания денег с карточных, текущих счетов, в этой связи возникает вопрос, насколько данная норма является «рабочей» и в действительности позволяет привлечь к уголовной ответственности дропперов.

Анализ уголовного законодательства стран дальнего зарубежья позволил прийти к выводу, что во Франции [12], Германии [13], Италии [14], США [15], Турции [16] аналогично законодательству Республики Казахстан самостоятельной нормы, предусматривающей ответственность за дропперство, не закреплено, и преступные действия, связанные с обналичиванием денег с карточных, текущих счетов, а также предоставляющие платежные инструменты с идентификационными и авторизационными данными для распоряжения средствами на карте, квалифицируются как легализация (отмывание) денег или иного имущества, полученных преступным путем (ст. 324-1 УК Франции [12], в § 261 УК Германии [13]; ст. 648-bis УК Италии [14]; ст. 18 U.S.C. § 1956 (Money Laundering Control Act) [15], ст. 282 Турецкого уголовного кодекса [16]).

Таким образом, анализ законодательства стран ближнего и дальнего зарубежья позволяет сделать вывод, что ни в одной стране не закреплён самостоятельный состав преступления, предусматривающий ответственность за дропперство.

Учитывая международный опыт и тот факт, что в уголовном законодательстве Республики Казахстан уже содержатся нормы, позволяющие привлечь к ответственности лиц, в преступных действиях которых усматриваются признаки дропперства, на наш взгляд, действующее законодательство в достаточной степени ориентировано на противодействие дроппер-

ству. При этом для борьбы с дропперами уже есть хорошо работающие инструменты банков — это черные списки: если лицо замечено в подобных преступных схемах, ни один банк больше не откроет ему счет. Вместе с тем, учитывая участвовавшие случаи совершения подобного рода деяния, и имеющийся общественный резонанс по этому поводу, полагаем целесообразным рассмотреть вопрос о введении в УК РК самостоятельной уголовно-правовой нормы, предусматривающей ответственность за дропперство, в следующей редакции:

«Статья 232–1. Незаконное использование или распространение средств платежа (дропперство)

Незаконное использование или распространение платежных карточек, платежных инструментов или иных средств платежа в целях обналичивания или перевода денег с картонных, текущих счетов, совершенное из корыстных побуждений, - наказывается...».

Список использованной литературы:

1. Меры уголовно-правового характера по предупреждению киберпреступлений в Республике Казахстан // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2022. — № 1 (75). — С. 26–31.
2. Cyber Banking Fraud Global Partnerships Lead to Major Arrests // Электронный ресурс [Режим доступа]: URL <https://archives.fbi.gov/archives/news/stories>
3. Структурный анализ финансовых потоков, связанных с обналичиванием, направленных на совершение правонарушений и отмывание преступных доходов: Отчет Евразийской группы по противодействию легализации преступных доходов и финансированию терроризма // Электронный ресурс [Режим доступа]: URL <https://eurasiangroup.org/files/>
4. Information security. Баллада о дропах, или Эволюция от «торпеды» до «дроповода» за 6 лет // Электронный ресурс [Режим доступа]: URL <https://lib.itsec.ru/>
5. Уголовный кодекс Республики Казахстан // Электронный ресурс [Режим доступа]: URL <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226>
6. Уголовный кодекс Российской Федерации // Электронный ресурс [Режим доступа]: URL <https://online.zakon.kz/>
7. Уголовный кодекс Республики Беларусь // Электронный ресурс [Режим доступа]: URL <https://online.zakon.kz/>
8. Уголовный кодекс Кыргызской Республики. // Электронный ресурс [Режим доступа]: URL <https://online.zakon.kz/>
9. Уголовный кодекс Республики Узбекистан // Электронный ресурс [Режим доступа]: URL <https://online.zakon.kz/>
10. Уголовный кодекс Республики Таджикистан // Электронный ресурс [Режим доступа]: URL <https://online.zakon.kz/>
11. Уголовный кодекс Украины // Электронный ресурс [Режим доступа]: URL <https://online.zakon.kz/>
12. Уголовный кодекс Франции // Электронный ресурс [Режим доступа]: URL <http://yurist-online.org/>
13. Уголовный кодекс Федеративной Республики Германия (Strafgesetzbuch, StGB): https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/_11.html
14. Уголовный кодекс Италии // Электронный ресурс [Режим доступа]: URL https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_10699/8e536f350a61bb7a28c925d1f8f33ee91be19208/
15. Свод Законов США, раздел 18 «Преступления и уголовный процесс» FederalLaw: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/18/part-I/chapter>
16. Уголовный Кодекс Турции // Электронный ресурс [Режим доступа]: URL <https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5237.html>

Тессман С.А.,
*ғылыми-зерттеу институтының бастығы,
заң ғылымдарының кандидаты, доцент, полиция полковнигі*
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., e-mail: s.tessman@kpa.gov.kz);

Еспергенова Е. В.,
(PhD) философия докторы, қауымдастырылған профессор
(e-mail: yevgeniyayes@mail.ru);

Олейник В.В.,
*әкімшілік-құқықтық пәндер кафедрасының аға оқытушысы,
полиция подполковнигі*
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., e-mail: valynik84@mail.ru)

Ақшаны заңсыз қолма-қол ақшаға айналдыру (дропперство) үшін жауапкершілік мәселелерінде заңнаманы жетілдірудің кейбір мәселелері

Аннотация. Қазіргі уақытта құлдырау қаржылық алаяқтықпен байланысты өзекті мәселе болып табылады. Қолма-қол ақшаға қатысты алаяқтық құрбандарына үлкен қаржылық зиян келтіруі және қаржы институттарының беделіне нұқсан келтіруі мүмкін. Осыған байланысты дропперлікпен күрес құқық қорғау органдары үшін басым міндеттердің бірі болып табылады. Қолданыстағы заңнаманы және құқық қолдану практикасын талдау, сондай-ақ халықаралық тәжірибені зерделеу қаралып отырған мәселе шеңберінде қылмыстық заңнаманы жетілдіру қажеттілігі туралы қорытындыға келуге мүмкіндік берді. Зерттеу нәтижелері бойынша автор қылмыстық іс-әрекеттің қарастырылып отырған түріне қарсы әрекет ету мақсатында Қолданыстағы қылмыстық заңнаманы және құқық қолдану практикасын жетілдіру бойынша ұсынымдар тұжырымдады.

Негізгі сөздер: дропперство, интернет, банк, заңнама, қолма-қол ақша, алаяқтық, құқық қорғау органдары, халықаралық тәжірибе, күрес, жауапкершілік.

S.A. Tessman,
*Head of the Research institute,
candidate of legal sciences, Associate Professor, Police Colonel*
(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: s.tessman@kpa.gov.kz);

E.V. Espergenova,
Doctor of Philosophy (PhD), Associate Professor
(e-mail: yevgeniyayes@mail.ru);

V.V. Oleinik,
*Senior Lecturer at the Department of Administrative and Legal Disciplines,
Police Lieutenant Colonel*
(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: valynik84@mail.ru)

Some issues of improving legislation in matters of liability for illegal cash withdrawal (droppery)

Annotation. Currently, droppery is an urgent problem related to financial fraud. Droppery in the context of cash-out fraud can cause serious financial damage to victims of fraud and damage the reputation of financial institutions. In this regard, the fight against droppery is one of the priorities for law enforcement agencies. An analysis of current legislation and law enforcement practice, as well as the study of international experience, led to the conclusion that it is necessary to improve criminal legislation within the framework of the issue under consideration. Based on the results of the study, the author formulated recommendations for improving the current criminal legislation and law enforcement practice in terms of countering the type of criminal activity in question.

Keywords: droppery, internet, banking, legislation, cashing out, fraud, law enforcement agencies, international experience, struggle, responsibility.

ӘОЖ 34.09.

Тоқыбаев З.С.,

*қылмыстық құқық және криминология кафедрасының профессоры,
заң ғылымдарының докторы, профессор*

*(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., e-mail: zairulla_@mail.ru);*

Кайнар Е.Е.,

*біліктілікті арттыру және кадрларды қайта даярлау факультетінің бастығы,
(PhD) философия докторы, қауымдастырылған профессор, полиция подполковнигі
(e-mail: kainar-1986@mail.ru);*

Уайсова Г.Ж.,

*жалпы заң пәндері кафедрасының оқытушысы, заң ғылымдарының магистрі,
полиция подполковнигі*

*(Қазақстан Республикасы ІІМ М. Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты,
Қазақстан Республикасы, Ақтөбе қ.)*

Әділетті Қазақстанды құру жағдайында азаматтардың сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес мәдениетін қалыптастырудың ерекшеліктері

Аннотация. Мақалада авторлар әділ Қазақстан құру жағдайында азаматтардың сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес мәдениетін қалыптастыру ерекшеліктерін қарастырады, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл саласындағы шет елдердің ұлттық заңнамасына талдау жасалды. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдың шетелдік тәжірибесін талдау үшін халықаралық ұйымның рейтингінде жоғары орынға ие және мемлекеттік жүйені реформалау мәселелерінде барынша прогреске қол жеткізген елдерге шолу жасалды. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы тиімді саясатты қалыптастырудағы негізгі трендтер зерделенді. Авторлар жаңа және әділ Қазақстанды құру процесінде елдің сыбайлас жемқорлыққа қарсы идеологиясы қоғамдық санада адамгершілік құндылықтарды, халықтың ұлттық мақтанышы мен өзін-өзі тануын қалыптастыруға және заңдылықты қатаң сақтауға бағытталуы тиіс екенін атап көрсетеді.

Негізгі сөздер: сыбайлас жемқорлық, заңнама, қарсы іс-қимыл, күрес, мәдениет, тәжірибе, шетел, мемлекеттік саясат, стратегия, «Integrity check».

Бүкіл әлемдегі мемлекеттердің алдындағы тиімді шешімдерін таптырмай келетін бұл сыбайлас жемқорлық мәселесі екендігі мәлім. Себебі сыбайлас жемқорлық кез келген мемлекеттердің экономикалық дамуына күрделі әсер ететін жағымсыз құбылыстардың бірі. Өз кезегінде сыбайлас жемқорлықтың экономикаға тигізетін әсері, бұл әрбір азаматтың жеке басының қаржылық жағдайына ықпал етеді. Сыбайлас жемқорлықтың әсері халықтың билікке, қабылданып жатқан заңдары мен шешімдеріне, саясатқа сенімсіздікті тудыратын құбылыс.

Еліміздің сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресуде түрлі шетелдік тәжірибені зерделеу жұмыстары, концепциялар, стратегиялық бағдарламалар және заңдарды қатаңдату әдістері жүзеге асырылып келеді. Алайда оның нәтижесі сыбайлас жемқорлықтың төмендеуіне әсері жеткіліксіз болып отыр.

Сыбайлас жемқорлықтың кең таралуының салдарынан қоғамның мәдениетіне және дәстүріне еніп кеткен. Нәтижесінде, мемлекетімізбен сыбайлас жемқорлықтың негізгі пайда болу себебі мен терең батқан тамырын емдеу қажеттігіні бағыт алды. Оның бірінші қадамдарының бірі болып, қазіргі таңда күші жойылған 2014 жылғы «Қазақстан Республикасының

2015–2025 жылдарға арналған сыбайлас жемқорлыққа қарсы» стратегиясында алғаш рет сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастыру мәселесі көтерілді.

Аталған құжатта жұртшылықтың сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдағы рөлін күшейту, қоғамдық бақылауды кеңінен қамтамасыз ету және қоғамда сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті арттыруды талап етілген [1].

Сыбайлас жемқорлықтың алдын алудың ең маңызды әдісі халықта сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастыру болып табылады, оны жүзеге асыру сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет деңгейін жоғарлату, оған құқықтық біліктілігін арттыруды жүзеге асыру арқылы қол жеткізу. Қоғамдық құрылымдар, бұқаралық ақпарат құралдары азаматтардың жоғары құқықтық санасы мен құқықтық мәдениетін қалыптастыру. Тұтастай алғанда, заңды білу бойынша біліктілігін қалыптастыру сыбайлас жемқорлыққа қарсы бағыты азаматтардың оң көзқарасы мен заңды сақтауын арттыруға, құқықтық білім деңгейін, мінез-құлықтың сыбайлас жемқорлық нысандары және олардың алдын алу шаралары туралы білімдерін арттыруға негізделген; халық арасында, оның ішінде мемлекеттік қызметшілер арасында сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық жасаған жағдайда қолданылуы мүмкін заңды жауапкершілік шаралары туралы түсінікті қалыптастыру арқылы жетілдіру қажет.

Мемлекет басшысы сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес саласындағы реформаларды іске асыру жөніндегі ұлттың қадамдық жоспарында сыбайлас жемқорлыққа қарсы жаңа саясатты әзірлеу, жаңа құқықтық тетіктер мен ақпараттық мүмкіндіктерді іздеу, сыбайлас жемқорлықты бұзудың алдын алу және оның алдын алу үшін қоғам ресурстарын кеңінен тарту қажеттігіне назар аударды.

Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаевтің «Қазақстандағы қаңтардағы дүрбелеңнің қозғаушы күші жүйелі сыбайлас жемқорлық болған. Егер шенеуніктер пара алудан қорқатын болса, ал жолдарды, мектептерді салуға, экономиканы дамытуға және т. б. бөлінген ақша дұрыс бағытқа кететін болса, сонда ғана біз «Жаңа Қазақстан» құрып, дамыған елдер санатына кіре аламыз» деп атап өткен болатын [2].

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастыру мәселесін зерттеу барысында жемқорлыққа қарсы іс-қимыл саласындағы шет елдердің ұлттық заңнамаларын, шетелдік тәжірибелерін, жемқорлыққа қарсы жоғары рейтингті көрсеткішке ие халықаралық ұйымдардың жұмысын және мемлекеттік жүйені реформалау мәселелерінде барынша прогреске қол жеткізген елдердің тәжірибесі зерттелді.

Дамыған шет елдерде сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегияның маңызды элементтері сыбайлас жемқорлыққа төзбеушілік мәдениетін қалыптастыру болып табылады. Шет мемлекеттердің сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатының тәжірибесін зерттеу және талдау сыбайлас жемқорлыққа қарсы қызметтегі қателіктер мен қайшылықтарды болдырмауға және қоғамда сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастыру стратегиясында дұрыс тәсілдерді таңдауға мүмкіндік береді.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдың әмбебап әдістері жоқ, сондықтан әлемнің әрбір елі өзінің ішкі шындығына сүйене отырып, өзінің стратегиясы мен сыбайлас жемқорлыққа қарсы шаралар жүйесін таңдайды.

Алайда, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдың шетелдік стратегияларын әзірлеу мен мақсатты іске асырудың оң тәжірибесін зерделеу қажет.

Грузияның мемлекетінің сыбайлас жемқорлыққа қарсы тәжірибесі көптеген мемлекеттерге үлгі ретінде ұсынылып келеді. Олардың Ішкі істер органдарын сыбайлас жемқорлықтан тазарту бағытындағы реформасы көптеген елдің назарынан тыс кеткен жоқ. Алайда соңғы жылдары Грузияға жаппай сыбайлас жемқорлық қайта оралды деген ақпараттар жие орын алып отыр, оған Грузия мемлекетінің ІІМ экономика және қаржы департаментінің мемлекеттік сатып алу бөлімінің бастығының тұнқындалуы және басқада полиция қызметкерлерінің

сыбайлас жемқорлыққа қатыстылықтары себеп болып отыр [3]. Бұл алдын өткізілген күрделі реформаның уақыты келе әлсіреуін көрсетеді.

Феткулов А.Х., өзінің ғылыми еңбектерінің бірінде сыбайлас жемқорлық жалпы қылмыстық және экономикалық сипаттағы ұйымдасқан қылмыспен тұрақты байланыспен сипатталатынын, сонымен қатар, сыбайлас жемқорлыққа ұшыраған шенеуніктердің экономикадағы қылмыстық бизнесмендермен ғана емес, сонымен қатар басқа «мамандықтағы» қылмыскерлермен бірігуі айқын байқалатын көрініске бейімділігін атап өтеді. Көптеген шет елдердің тәжірибесі көрсеткендей, заңнамада көзделген бақылау тетіктері мен қатаң жазаларға қарамастан, ірі шенеуніктер жиі жасаған құқық бұзушылықтары үшін жауапкершіліктен жалтару себептері сыбайлас жемқорлықтың төмендеу себептеріне алып келеді [4].

Сингапур елінің сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресі «сыбайлас жемқорлықты бақылаудағы логика» деген негізгі ұғымды ашатын белгілі бір принциптерге негізделген саясатты көздейді [5].

Камназаров М.М., өзінің зерттеу еңбегінде Сыбайлас жемқорлықты жою әрекеттері жеке тұлғаны сыбайлас жемқорлық әрекеттерін жасауға итермелейтін және итермелейтін жағдайларды азайтуға немесе жоюға ұмтылуға негізделуі керек деп көрсеткен. Оның пікірінше біріншіден, екі жаққа да қатысты шаралар қабылдануы керек. Екіншіден жауапкершілік қағидатын сақтай отырып сыбайлас жемқорлықты әкімшілік немесе қылмыстық тәртіппен жазалау ұсынады. Үшіншіден, мемлекеттік міндеттер мен жеке мүдделер арасында нақты шекара жасалуы керек. Заңның үстемдігін нығайту қажет. Бұған сыбайлас жемқорлық жағдайларын тергеу бюросы мен жазаның қандай болатынын шешетін сот органдарының ынтымақтастығы арқылы қол жеткізіледі. Жұртшылық бюроның тиімді және заңды түрде әрекет ететініне сенімді болуы керек [6].

Камназаров М.М., пікірімен келісеміз, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл процесіне халықтың сенімін арттыру жолдары бірінші орында болуы қажет, сенімнің жоғарлауы сыбайлас жемқорлықтың фактілерін төмендетуге халықтың рөлін арттыруға ықпалын тигізеді.

Қытай мемлекетінің сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл әрекеті каталдықпен ерекшеленіп келеді. Қытай мемлекетінде ең бірінші болып сыбайлас жемқорлыққа қарсы науқанды бастаған Қытай Халық Республикасының Төрағасы ретінде басшысы ретінде Си Цзиньпин болып қалады. Оның сыбайлас жемқорлыққа қатысты көзқарасының ерекшелігінің арқасында сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл қағидалары бекітілген.

1. Ресми кездесулерден бас тарту.
2. Коммерциялық іс-шараларға рұқсатсыз қатыспау: ленталарды кесу, форумдар, конференциялар және т. б.
3. Құжаттарды қарапайым және түсінікті тілде жазыңыз.
4. Шетелдік сапарларды тек қажет болған жағдайда және рұқсатпен жасау, ілеспе персоналдың санын қысқарту.
5. Кортелдердің өтуі үшін жолдарды жабудан бас тарту.
6. Жаңалықтар бағдарламаларына қатысуға байыпты қарау, теледидарда тек ақпараттық қажеттілік болған кезде пайда болу.
7. Мақалалар мен кітаптар жазуға рұқсатсыз.
8. Мемлекеттік қаражатты үнемдеңіз. Мемлекеттік есебінен пәтер, көлік, жолдама жазбаңыз [7].

Шетелдік тәжірибе көрсеткендей, кез-келген елде сыбайлас жемқорлықтан толықтай құтылу мүмкін емес, бірақ оның көріністерін айтарлықтай төмендетуге болады. Көптеген дамыған және дамушы елдерде сыбайлас жемқорлық деңгейі қазақстандықтармен салыстыруға болатын, бірақ олар оны төмендетіп, бұл құбылыс елді жаңғырту үшін еңсерілмейтін кедергі болмайтынына қол жеткізді.

Жоғарыда көрсетілген мемлекеттердің тәжірибелері бір-бірімен ерекшеленіп келеді. Грузия мемлекеті сыбайлас жемқорлыққа қарсы полиция қызметіне қатысты «шоктық терапиясы» қолданса, Сингапур мемлекеті сыбайлас жемқорлықтың екі тараптарыда жауаптылығы қатаңдатылуын көрсетсе, ал Қытай мемлекетінің жазаны қатаңдату, шенеуніктердің деңгейіне, туыстықтарына қарамастан жаза қолданумен ерекшеленді.

Кез келген қылмыстың алдын алу және онымен күресудің бірден-бір тиімді жолы болып бұл жауапкершіліктің қатаң болуы болып табылады. Бұл уақытпен дәлелдеген теориялық тұжырым болып келеді. Себебі, сыбайлас жемқорлық қылмысы бұл ақшаға және жеңіл табыс арқылы байлыққа азғыру болып келеді, ал оның жасырын жасап, қылмыстан жалтару кез келген адамның нәпсісін оятады.

Бұл ретте Қазақстан Республикасы Президентінің «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатының 2022–2026 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту және Қазақстан Республикасы Президентінің кейбір жарлықтарына өзгерістер енгізу туралы» Жарлығының 3-міндетіне «Жауапкершіліктің бұлтартпастығын қамтамасыз ету жөніндегі шараларды жетілдіру» сәйкес Ықтимал сыбайлас жемқорлық іс-әрекеттерінен қоғамға келтірілетін залалды болғызбай, жосықсыз қызметшілерді уақтылы анықтауға және жұмыстан босатуға мүмкіндік беретін парасаттылыққа тексеруді (integrity check) енгізудің тетіктерін әзірлеу қажеттігі көрсетілген болатын [8].

Аталған «Integrity check» бойынша ПО қызметкерлері қатарынан қызметіне адал емес, сыбайлас жемқорлыққа тәуелділігі бар қызметкерлерді анықтау бойынша тексеру жұмыстары жүргізілген болатын. Нәтижесінде, бірінші болып көптеген ПО қызметкерлерінің сыбайлас жемқорлықтарға баратын себептері мен тәуекелдерін анықтауға мүмкіндік берсе, екіншісінде ПО қызметкерлерінің сыбайлас жемқорлық белгілері бойынша заң аясында әрекет ету көрсеткіштері өсті.

«Integrity check» арқылы қол жеткізген көрсеткіші басқада ПО қызметкерлеріне ескеру сабағы болды деп айтсақ қателеспейміз. Себебі, полиция қызметкерлері себепсіз көліктерді тоқтатуға, азаматтардың жеке куәліктерін тексеруге, олардан ақша бопсалауға деген тәуекелдерді азайтты. «Integrity check» сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл бағытында өзін тиімді жүйе ретінде көрсете білді.

Оның үстіне сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастырудың теориялық негізі тек оқу орындарында білім алу ғана емес, тәжірибелік дағдыларға ие болуды көздеу қажет. Жалпы сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясат, оның ішінде мемлекеттік қызмет пен қоғамды моральдық-психологиялық қолдау жүйесі, сыбайлас жемқорлыққа қарсы білім беруді жүзеге асыру барысында басқарушылық өкілеттіктерді жүзеге асыруға, мемлекеттік органдардың өкілдерімен құқықтық негізде өзара іс-қимыл жасауға, құқық бұзушылықтарға жол бермеуге қабілетті азаматты дайындау күтілуде.

Л. Иватова өзінің еңбегінде Сыбайлас жемқорлыққа қарсы тәрбие адамгершілік, интеллектуалдық, мәдени даму және жеке тұлғаның сыбайлас жемқорлықты қабылдамауының белсенді азаматтық ұстанымын қалыптастыру мақсатында жүзеге асырылатын тәрбие мен оқытудың үздіксіз процесі болып табылады.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес тетіктерінің бірі сыбайлас жемқорлыққа қарсы ағартушылықты ұйымдастыру және сыбайлас жемқорлыққа қарсы дүниетанымды қалыптастыру жөніндегі іс-шараларды өткізуді қамтитын сыбайлас жемқорлыққа қарсы насихат болып табылады. Осы мақсатқа сәйкес сыбайлас жемқорлыққа қарсы ағарту және насихаттау міндеттеріне азаматтарды сыбайлас жемқорлықтың мәнімен, себептерімен және салдарымен таныстыру, сыбайлас жемқорлық көріністеріне төзбеушілікті ынталандыру және оған қарсы тұру мүмкіндіктерін көрсету кіреді. Алайда, шындығында сыбайлас жемқорлыққа қарсы үгіт-насихат негізінен бір реттік акциялар мен науқандармен, бұқаралық ақпарат құралдарындағы таптаурын сөздермен шектеліп, интернет кеңістігі жеткілікті түрде тартылмаған [7].

Лейля Иватованың пікірімен келісеміз, себебі шыныменде сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастыру тәжірибеде толық дұрыс түсінбейді, ал оның бағыт бағдары бойынша бір реттік бұқаралық ақпарат құралдарында болуы немесе материалдың мазмұны толық жетпеуі оның тиімсіздігіне алып келеді.

Нәтижелерін тұрақты негізде БАҚ-та кең ақпараттық-насихаттық жұмыс жүргізу, сыбайлас жемқорлықтың алдын алу және оған қарсы күрес мәселелері бойынша хабарлар циклін ұйымдастыру, сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет деңгейін және нөлдік төзімділікті анықтау бойынша қоғамдық пікірді, әлеуметтанулық зерттеулерді өлшеу.

Ел экономикасы, бұл әрбір азаматтың экономикалық жағдайына әсер етеді, сондықтан да сыбайлас жемқорлықтың деңгейін төмендету және оның төменгі деңгейде ұстап тұру бұл ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету және еліміздің дамуына әсер ететін құбылыстардың бірі болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасы Президентінің 2014 жылғы 26 желтоқсандағы № 986 Жарлығы «Қазақстан Республикасының 2015–2025 жылдарға арналған сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегиясы туралы» / <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U1400000986> <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U1400000986>
2. Низовая коррупция вернулась в Грузию / <https://vestikavkaza.ru/news/Nizovaya-korrupsiya-vernulas-v-Gruziyu.html>
3. Феткулов А.Х., Сейтхожин Б.У., Сарсембаев Б.Ш. Коррупция: оценка ситуации и постановка проблемы // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2023. №. 1(79). — С. 156–161.
4. Преступность: тенденции, перспективы борьбы. Владивосток, 1999. — С. 250.
5. Камназаров М.М., Сарсенов А. Анализ национальных законодательств зарубежных государств в сфере борьбы с коррупцией (Сингапур, Южная Корея, США, Россия) / https://sud.gov.kz/rus/content/analiz-nacionalnyh-zakonodatelstv-zarubezhnyh-gosudarstv-v-sfere-borby-s-korrupciey-singapur#_ftn15
6. 8 пунктов: Кодекс правил для чиновников в Китае // <https://zm-sochi.livejournal.com/1331362.html>
7. Иватова Л., Формирование антикоррупционной культуры как инструмент противодействия коррупции на государственной службе Республики Казахстан / <https://iph.kz/files/1678.pdf>

Токубаев З.С.,
*профессор кафедры уголовного права и криминологии,
доктор юридических наук, профессор
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,
г. Караганда, Республика Казахстан, e-mail: zairulla_@mail.ru);*

Кайнар Е.Е.,
*начальник факультета повышения квалификации и переподготовки кадров,
доктор философии (PhD), ассоциированный профессор, подполковник полиции
(e-mail: kainar-1986@mail.ru);*

Уайсова Г.Ж.,
*преподаватель кафедры общеправовых дисциплин,
магистр юридических наук, подполковник полиции
(Актюбинский юридический институт МВД РК им. М.Букенбаева,
г. Актобе, Республика Казахстан)*

Особенности формирования антикоррупционной культуры граждан в условиях создания справедливого Казахстана

Аннотация. В статье рассматриваются особенности формирования культуры борьбы с коррупцией граждан в условиях создания справедливого Казахстана. Проанализировано национальное законодательство зарубежных стран в сфере противодействия коррупции. Для анализа зарубежного опыта противодействия коррупции проведен обзор стран, занимающих высокие позиции в рейтинге Международной организации и добившихся максимального прогресса в вопросах реформирования государственной системы. Изучены основные тренды в формировании эффективной антикоррупционной политики. Авторы подчеркивают, что в процессе построения нового и справедливого Казахстана антикоррупционная идеология страны должна быть направлена на формирование в общественном сознании нравственных ценностей, национальной гордости и самосознания народа и строгое соблюдение законности.

Ключевые слова: коррупция, законодательство, противодействие, борьба, культура, практика, зарубежная, государственная политика, стратегия, «Integrity check».

Z.S. Tokubaev,
*Professor, Department of Criminal Law and Criminology,
Doctor of Law, Professor
(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: zairulla_@mail.ru);*

E.E. Kainar,
*Head of the Faculty of Advanced Training and Retraining
Doctor of Philosophy (PhD), Associate Professor, Police Lieutenant Colonel
(e-mail: kainar-1986@mail.ru);*

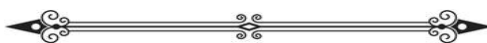
G.Zh. Uaisova,
*Lecturer at the Department of General Legal Disciplines,
Master of Law, Police Lieutenant Colonel
(Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after M. Bukenbayev)*

Features of the formation of an anti-corruption culture of citizens in the context of the creation of a just Kazakhstan

Annotation. In the article, the authors consider the peculiarities of the formation of a culture of combating corruption of citizens in the conditions of creating a fair Kazakhstan, the national legislation of foreign countries in the field of combating corruption is analyzed. To analyze foreign experience in combating corruption, a review of countries that occupy high positions in the rating of an International organization and have made maximum progress in reforming the state system has been conducted. The main trends in the formation of an effective anti-corruption policy have been studied. The authors emphasize that in the process of building a new and fair Kazakhstan, the country's anti-corruption ideology should be

aimed at forming moral values, national pride and self-awareness of the people in the public consciousness and strict observance of the rule of law.

Keywords: corruption, legislation, counteraction, struggle, culture, practice, foreign, public policy, strategy, Integrity check.

ӘОЖ 343.244

Төлеген М.Ә.,

*ректор, профессор, заң ғылымдарының кандидаты, философия докторы (PhD),
Қазақстан Республикасы педагогика ғылымдары академиясының академигі
(e-mail: Mukhtar_T80);*

Орсаева Р.А.,

*заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор
(С. Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университеті,
Қазақстан Республикасы, Өскемен қ., e-mail: r_orsaeva_60@mail.ru)*

Жастар арасындағы қылмыстылық: түсінігі, себептері, алдын-алу мәселелері

Аннотация. Барлық уақытта және барлық елдерде жастардың қылмыс мәселесі негізгі Мемлекеттік проблема болды және болып қала береді. Соңғы жылдары жастар арасындағы қылмыстың көбеюі қоғамда алаңдаушылық туғызды. Соңғы бес жылдағы Статистика қылмыс жасаған 18 бен 25 жас аралығындағы жастар санының өсуін көрсетеді. Көбінесе олар ұрлық, тонау, алаяқтық, есірткі саудасы, жол қозғалысы ережелерін бұзу сияқты қылмыстар жасайды. Мақалада жастар арасындағы қылмыс туралы жалпы түсінік беріледі, оның себептері мен қылмыстық-құқықтық контекстегі алдын-алу мәселелері қарастырылады.

Негізгі сөздер: жастар, жастар қылмыстылығы, қылмыстық жауаптылық, қылмыстылықпен күрес, алдын-алу.

Жастар арасындағы қылмыстылықты сараламас бұрын жастар ұғымын түсіндіре кеткен жөн сияқты. Жалпы жастар сөзі әртүрлі түсінік береді. Ол — балалық шақ және ересек (жетілу) кезеңі ретінде түсіндірілсе, кейде «жас адамға тән сыртқы келбеті, сергектігі, жігері, рухы бар ересек жас ретінде қарастырылады.

Жастар жеке тұлғаның деңгейін қалыптастыра алатын келбеті, пікірі, тәуелділік, тәуелділік деңгейі, жеке тәжірибесі, мәдени нормалары бар қоғам мүшесі. Маңыздысы — жеке тұлғаның деңгейін қалыптастыра алатын тәжірибедегі тәуелділік, тәуелділік деңгейі. Жастардың тәуелділік деңгейі — олардың өздеріне деген сенімділікті білдіреді.

Біріккен Ұлттар Ұйымының анықтамасы бойынша, жастар ретінде шамамен 15 пен 24 жас аралығындағы адамдар танылады [1].

Қазақстан заңнамасында жастарға қатысты нақты тұжырым жоқ. Десек те, «Мемлекеттік жастар саясаты туралы» Заңның 1-бабының нормасына сәйкес, он төрт жастан отыз бес жасқа дейінгі Қазақстан Республикасының азаматтары жастар деп танылады. Ал Қазақстан Республикасының отыз бес жасқа толған азаматтары жастар санатына жатпайды деген сөз.

Еске сала кетсек, Мемлекет басшысы 2022 жылғы 26 желтоқсанда «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне мемлекеттік жастар саясаты және әлеуметтік қамсыздандыру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» заңға қол қойған болатын, онда жастардың жасын 29 жастан 35 жасқа дейін ұлғайтуды көздейтіні қарастырылғаны белгілі болғаны [2].

Соңғы жылдары жастардың қатысуымен жасалатын қылмыстардың саны азаймай тұрғаны кімді болса да, алаңдатары сөзсіз. Қазақстан бойынша, әрбір аймақты жекелей саралсақ, жастар арасындағы қылмыстық құқық бұзушылықтың көбеймесе, азаймай тұрғанына көз жеткіземіз.

Мәселен, өткен жылы Атырау өңірінде қылмыс саны 1483-ті құрап, оның ішінде 141-і 14-17 және 1 342-сі 18-29 жас аралығындағы жастардың қатысуымен тіркелгені белгілі [3].

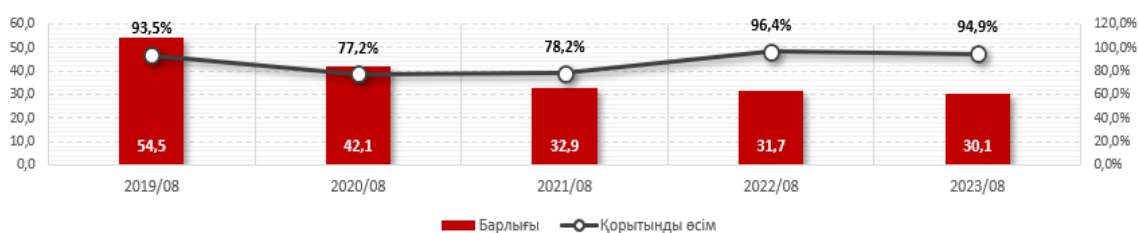
Шығыс Қазақстан облысы Полиция департаментінің баспасөз қызметінен хабарлауынша, Шығыс Қазақстан облысында үстіміздегі жылдың 9 айында тіркелген қылмыстар саны азайған. Баспасөз қызметінің ақпараттарына сүйенсек, жыл басынан бері ауыр және өте ауыр қылмыстардың саны 4,4 %-ға және 6,4 %-ға төмендегендігі тіркелген. Сонымен қатар, қасақана кісі өлтіру 3,4 %-ға, тонау – 11 %-ға, қарақшылық шабуыл – 29,5 %-ға, пәтер ұрлығы – 12,8 %-ға, мал ұрлығы – 29,5 -ға қысқарған. Атап айтқанда, қоғамдық орындардағы қылмыстылық 3,5 %-ға, соның ішінде көшедегі қылмыс 10,1 %-ға төмендеген [4] екен.

Ranking.kz порталының ашық ақпарат деректеріне сүйенсек, қылмыстық құқық бұзушылық жасағандар арасында биыл қаңтар-тамыз қорытындысы бойынша, 30,1 мың жұмыссыз бар, бұл былтырғыдан 5,1 % аз екенін көрсеткен. Оның ішінде 5,5 мың азамат теріс қылық жасаған, 24,6 мың азамат қылмыс жасаған. Осы 24,6 мың адамның 10,7 мыңы орташа ауырлықтағы қылмыс, 8 мыңы ауыр қылмыс, 5 мыңы онша ауыр емес қылмыс, 959-ы аса ауыр қылмыс жасаған.

Заңды бұзатын жұмыссыздардың саны жылдан жылға азайып келеді.

Мәселен, 2022 жылы бұл көрсеткіш 3,6 %, 31,7 мың адамға, 2021 жылы – 21,8 %, 32,9 мың адамға, 2020 жылы – 22,8 %, 42,1 мың адамға, 2019 жылы – 6,5 %, 54,5 мың адамға дейін төмендеді [5].

Құқық бұзушылық жасаған жұмыссыздар саны. Қаңтар–тамыз | мың адам

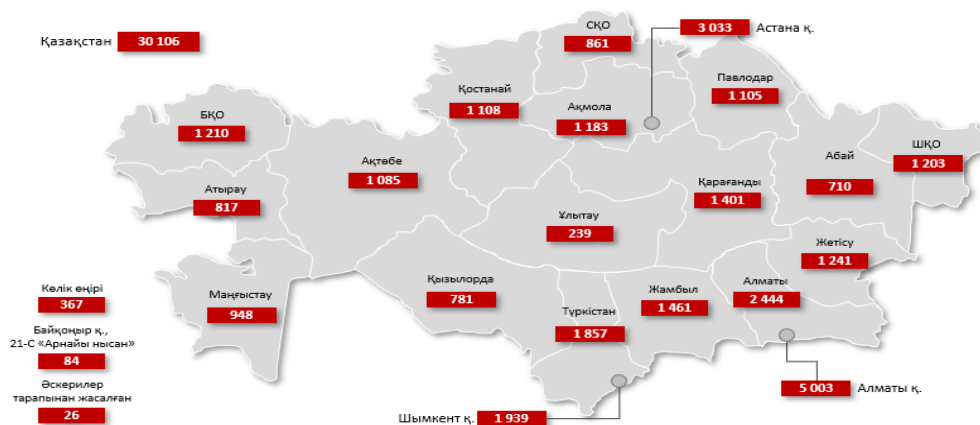
ҚР БП ҚС АЕК мәліметтері негізіндегі Ranking.kz есебі

Өңірлер бойынша қылмыстық құқық бұзушылық жасаған жұмыссыздардың ең көбі Алматы қаласында болды: 5 мың адам – былтырғыдан бірден 27 % артық әрекетке барған.

Одан кейін Астана (3 мың адам, 5,8 % көбейген) және Алматы облысы (2,4 мың, 40,7 % азайған)

Ең төменгі көрсеткіштер Ұлытау (239 адам), Абай (710 адам) және Қызылорда (781 адам) облыстарында тіркелді [6].

Құқық бұзушылық жасаған жұмыссыздар саны. Өңірлер бойынша. Қаңтар–тамыз 2023 | адам

ҚР БП ҚС АЕК мәліметтері негізіндегі Ranking.kz есебі

Қылмыстық кодекстің баптары бойынша жұмыссыз құқық бұзушылардың 35,1 %-ы ұрлықпен ұсталған. Нақтылай кетсек, 10,6 мың адам қылмыстық әрекетке барса, бұл көрсеткіш өткен жылмен салыстырғанда 8,3 % аз екенін көрсетті.

Жұмыссыздар арасында ең «танымал» құқық бұзушылық түрлерінің ішінде алаяқтық (3,7 мың адам, 13,9 % көбейген), ұсақ ұрлық (3,1 мың адам, 7,1 % азайған), өткізу мақсатынсыз есірткіні заңсыз айналдыру (1,6 мың адам, 6,9% азайған) және жол қозғалысы немесе көлік құралдарын пайдалану ережелерін бұзу (1,2 мың адам, 8,4 % көбейген) [5].

Құқық бұзушылық жасаған жұмыссыздар саны. ҚР ҚК баптары бойынша. Қаңтар-тамыз (адам)						
	Барлығы		Қорытынды өсім		ҚР-дағы үлес	
	2023/08	2022/08	2022/08		2023/08	2022/08
Барлығы	30 106	31 739	94,9%	-1 633	100,0%	100,0%
188-бап. Ұрлық	10 565	11 515	91,7%	-950	35,1%	36,3%
190-бап. Алаяқтық	3 674	3 225	113,9%	449	12,2%	10,2%
187-бап. Ұсақ-түйек жымқыру	3 085	3 319	92,9%	-234	10,2%	10,5%
296-бап. Есірткі, психотроптық заттармен, сол тектестермен өткізу мақсатынсыз заңсыз жұмыс істеу	1 559	1 674	93,1%	-115	5,2%	5,3%
345-бап. Көлік құралдарын басқаратын адамдардың жол жүрісі немесе көлік құралдарын пайдалану қағидаларын бұзуы	1 194	1 101	108,4%	93	4,0%	3,5%
191-бап. Тонау	1 130	1 079	104,7%	51	3,8%	3,4%
107-бап. Денсаулыққа қасақана ауырлығы орташа зиян келтіру	943	929	101,5%	14	3,1%	2,9%
106-бап. Денсаулыққа қасақана ауыр зиян келтіру	921	930	99,0%	-9	3,1%	2,9%
293-бап. Бұзақылық	727	841	86,4%	-114	2,4%	2,6%
346-бап. Көлік құралдарын басқару құқығынан айырылған және алкогольдік, есірткілік және (немесе) ұйқымарлық масаң күйдегі адамның көлік құралын басқаруы, сол сияқты көлік құралын басқаруды осындай адамға беру немесе көлік құралын осындай адамның басқаруына жол беру	553	618	89,5%	-65	1,8%	1,9%
297-бап. Есірткі, психотроптық заттарды, сол тектестерді өткізу мақсатында заңсыз дайындау, қайта өңдеу, иемдену, сақтау, тасымалдау, жөнелту не өткізу	521	434	120,0%	87	1,7%	1,4%
200-бап. Автомобильді немесе өзге де көлік құралын жымқыру мақсатынсыз құқыққа сыйымсыз иеленіп алу	468	522	89,7%	-54	1,6%	1,6%
389-бап. Өзінше билік ету	414	451	91,8%	-37	1,4%	1,4%
188-1-бап. Мал ұрлау	376	443	84,9%	-67	1,2%	1,4%
189-бап. Сенім тапсырылған бөтен мүлкті иемденіп алу немесе талан-таражға салу	318	346	91,9%	-28	1,1%	1,1%
Басқалар	3 658	4 312	84,8%	-654	12,2%	13,6%

ҚР БП ҚС АЕК мәліметтері негізіндегі Ranking.kz есебі

Жастар арасында, соның ішінде жұмыссыз жастар арасында неге қылмыстық әрекет көп? Басты себеп неде? Орынды сұрақ. Белгілі ғалымдар өз зерттеулерінде осы сұрақтар төңірегінде ой қозғап, жауап беруге ат салысады.

Ресейлік ғалым В.Н. Кудрявцев «...қылмыстың кез келген түрінің алдын алу олардың жай-күйін, құрылымын, динамикасы мен көріну формаларын криминологиялық талдаусыз мүмкін емес. Бұл, әрине, жұмыссыздар арасындағы қылмысқа да қатысты. Қазіргі қылмыстың өзгеруі нарықтық экономикамен байланысты...» [6, 74] дей келе, оның алдын-алу көптеген іс-қимылды қажет ететінін атап өтеді.

В.Е. Эминов болса, жұмыссыздар арасындағы қылмысты анықтауға — қылмыстық жағдайдың ерекшеліктеріне әсер ететін қылмыстардың жиынтығынан тұратын әлеуметтік-құқықтық, өзгермелі, жағымсыз әлеуметтік құбылыс, сандық және сапалық көрсеткіштер [6, 74] екенін айтады.

Отандық ғалым Е.І. Қайыржанов кез келген қылмыстың себебін анықтау басты мақсат екенін көрсете келе, салдарын тек сол себептен іздеу керектігін, одан кейін ғана алдын-алу шараларымен айналысу қажеттігін ашып көрсетеді [7, 98].

Ғалымдар М.Ә. Төлеген, Р.А. Орсаяева зерттеулеріне жүгінсек, «...Шығыс Қазақстан облысы бойынша ...орын алатын қылмыстық әрекетті саралау барысында қылмыстың өсу деңгейінің ауытқушылық танытқанына куә болдық. Жалпы қылмыстық құқық бұзушылықтың «қол таңбасы» ұқсас болып келеді. ...Шығыс Қазақстан облысы бойынша, 2016–2020 жылдар арасында кәмелетке толмағандар жасаған қылмыстарды сараласақ,

2020 жылдың 12 айының қорытындысы бойынша облыста жасөспірімдер қылмысының 19,4 %-ға немесе 206-дан 166 фактіге дейін төмендегені байқалады [8, 112].

Бұл жерде сөз кәмелетке жасы толмағандарға қатысты болса да, авторлардың пікірімен санаспаса болмайды. Себебі, бүгінгі жасөспірім ертеңгі жастар қатарын толықтыратын тұлға. Сондықтан, жалпы қылмыстық қылмыстылықтың алдын-алу осы жасөспірім шақтан басталса, дұрыс болған болар еді.

Жастар арасында жұмыссыздықтың өсуі — олардың қылмыстық құқық бұзушылыққа баруына әсер ететін фактор ретінде айтылуда. Жұмыссыздық салдары — қылмыстық құқық бұзушылыққа барудың көбеюін, ішімдікке салыну, тиым салынған есірткі затты пайдалану, тасымалдау, тарату, көлік құралдарын ұрлау, алаяқтық сияқты қылмысқа алып келуде.

Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының Құқықтық статистика және арнайы есепке алу жөніндегі комитетінің мәліметтері бойынша, республикалық маңызы бар үш қала — Алматы, Астана, Шымкент криминогендік «көшбасшыларға» айналған. Олардан кейін Қостанай, Ақмола және Батыс Қазақстан облыстары келеді. Оған дәлел — ауыр және аса ауыр қылмыстар саны бірден 65,2 %-ға артып, қасақана кісі өлтіру және өлтіруге оқталу саны басқа жылдармен салыстырғанда көбейген.

Дегенмен де, тағы да Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының Құқықтық статистика және арнайы есепке алу жөніндегі комитетінің дерегіне сүйенсек, тіркелген қылмыстар ішінде ең көп үлесті меншікке қарсы қылмыстар алады – 73,6 %, оның басым бөлігі бөтеннің мүлкін ұрлау – 52,8 мың іс.

Тағы бір айта кетерлігі - жеке тұлғаларға қарсы қылмыстар саны азайған, ол өткен жылдың сәйкес кезеңімен салыстырғанда 11,7 %-ға аз екенін көрсетті. Сондай-ақ, зорлау – 39,6 %-ға, қорқыту – 26,4 %-ға, адам ұрлау – 24 %-ға азайған [9].

Жастар арасындағы қылмыстың алдын алу – олардың қоғамға жат әрекеттеріне ықпал ететін себептер мен жағдайларды анықтауға және жоюға бағытталған әлеуметтік, құқықтық және басқа да шаралар жүйесі болып табылады.

Жастар арасындағы қылмыстың жалпы профилактикасы құқық бұзушылықтың алдын алу объектілеріне жалпы ықпал ету нысаны болып табылады.

Жастар арасындағы қылмыстың алдын-алу профилактикасы арқылы біз жастардың қоғамға жат бағыттылығы мен қоғамға қауіпті мінез-құлқының қалыптасуына әкеп соғуы мүмкін жағымсыз әсерлерді жоя отырып, әлеуметтік оңалтуға бағытталған нақты жас адамның қоғамға жат әрекеттер жасауына жол бермеуді қамтамасыз етеміз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Жастар [Электрондық ресурс]: <https://tr-page.yandex.ru>
2. Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне мемлекеттік жастар саясаты және әлеуметтік қамсыздандыру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Заңы (2022 жылғы 26 желтоқсандағы № 168-VII ҚРЗ) // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z2200000168>
3. Жастар арасындағы қылмыс өршіп тұр [Электрондық ресурс]: <https://atr.kz/zhanalyqtar/d0-b6>
4. Шығыс Қазақстан облысында тіркелген қылмыстар саны [Электрондық ресурс]: <https://www.kt.kz/kaz/society>
5. Какие правонарушения чаще всего совершают безработные? [Электронные ресурсы]: <https://ranking.kz/reviews/regions>
6. Криминология: Учебн. / Под. род. В.Н. Кудрявцева, В.Е. Эминова. — М., 1999. — С. 174.
7. Қайыржанов Е.І. Криминология: Оқу құралы. — Алматы, 2011. — 180 б.
8. Төлеген М.Ә., Орсаяева Р.А. Шығыс Қазақстан облысы бойынша жасөспірімдер қылмыстық құқық бұзушылықтарының деңгейі (2016–2020 жылдар бойынша) // Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының «Хабаршы — Вестник» журналы. — 2022. — № 2 (76). — 111–116 б.

9. Как безработица влияет на преступность в Казахстане — инфографика [Электронный ресурс]: <https://newtimes.kz/obshchestvo/119315>

Төлеген М.А.,

*ректор, профессор, кандидат юридических наук, доктор философии (PhD),
академик Академии педагогических наук РК
(e-mail: Mukhtar_T80);*

Орсаева Р.А.,

*кандидат юридических наук, ассоциированный профессор
(Восточно-Казахстанский университет им. С. Аманжолова,
Республика Казахстан, г. Усть-Каменогорск,
e-mail: r_orsaeva_60@mail.ru)*

Преступность среди молодежи: понятие, причины, проблемы профилактики

Аннотация. Проблема преступности молодежи во все времена и во всех странах была и остается основной государственной проблемой. В последние годы все большее и большее увеличение преступности среди молодежи вызывает тревогу у общества. Статистика за последние пять лет показывает рост числа молодых людей в возрасте от 18 до 25 лет, совершивших преступления. Чаще всего они совершают такие преступления, как кража, грабеж, мошенничество, незаконное оборот наркотиков, нарушение правил дорожного движения. В статье дается общее представление о преступности среди молодежи, рассматриваются ее причины и проблемы профилактики в уголовно-правовом контексте.

Ключевые слова: молодежь, молодежная преступность, уголовная ответственность, борьба с преступностью, профилактика.

M.A. Tolegen,

*Rector, Professor, Candidate of Legal Sciences, Doctor of Philosophy (PhD),
Academician of the Academy of Pedagogical Sciences of the Republic of Kazakhstan
(e-mail: Mukhtar_T80);*

R.A. Orsayeva,

*Candidate of Legal Sciences (PhD), Associate Professor
(S. Amanzholov East Kazakhstan University,
Republic of Kazakhstan, Ust-Kamenogorsk c.,
e-mail: r_orsaeva_60@mail.ru)*

Crime among youth: concept, causes, problems of prevention

Annotation. The problem of youth crime at all times and in all countries has been and remains the main state problem. In recent years, an increasing and increasing increase in youth crime has caused concern to society. Statistics over the past five years show an increase in the number of young people aged 18 to 25 who have committed crimes. Most often, they commit crimes such as theft, robbery, fraud, drug trafficking, traffic violations. The article gives a general idea of youth crime, examines its causes and problems of prevention in the criminal law context.

Keywords: youth, youth crime, criminal liability, crime control, prevention.

УДК 343.131

Хан В.В.,

*кандидат юридических наук, ассоциированный профессор
(Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре РК,
г. Косшы, Республика Казахстан, e-mail: khanvitaliy@gmail.com)*

**Постановление о прекращении уголовного преследования:
система сдержек и противовесов**

Аннотация. Целью статьи является устранение пробелов в понимании значения ч. 4 ст. 127 УПК РК с позиции системы сдержек и противовесов в диалектической природе национального уголовного процесса, а также ее соотношения с принципами уголовного судопроизводства. В этой связи в работе раскрывается соотношение ч. 4 ст. 127 УПК РК с такими принципами уголовного процесса, как осуществление правосудия только судом (ст. 11 УПК РК), осуществление судопроизводства на основе состязательности и равноправия сторон (ст. 23 УПК РК), а также оценка доказательств по внутреннему убеждению (ст. 25 УПК РК). В заключение определяется место и роль суда в системе сдержек и противовесов при наличии соучастников преступления, в отношении которых было вынесено постановление о прекращении уголовного преследования.

Ключевые слова: прекращение уголовного преследования; система сдержек и противовесов; иррациональное/рациональное; принципы уголовного процесса.

В теории и на практике возникают дискуссии относительно преюдициального характера постановления о прекращении уголовного преследования, что в корне противоречит дифференциальным критериям института преюдиции. Данная проблема является следствием неправильного толкования ч. 4 ст. 127 УПК РК: «Постановление органа уголовного преследования не имеет для суда обязательной силы, кроме постановления о прекращении уголовного преследования по тому же подозрению» [1], вносящей сумятицу из-за предлога «кроме» [например см.: 2; 3].

Однако ч. 4 ст. 127 УПК РК обладает свойством конкретизации действия принципов уголовного процесса: осуществления правосудия только судом (ст. 11 УПК РК), осуществления судопроизводства на основе состязательности и равноправия сторон (ст. 23 УПК РК), а также оценки доказательств по внутреннему убеждению (ст. 25 УПК РК). В частности, положение о том, что «постановление органа уголовного преследования не имеет для суда обязательной силы» является конкретизацией дескрипторов: «правосудие по уголовным делам в Республике Казахстан осуществляется только судом» и «никакие доказательства не имеют заранее установленной силы». Дополнение к диспозиции «кроме постановления о прекращении уголовного преследования по тому же подозрению» является следствием юридической логики процессуального положения о том, что «суд не является органом уголовного преследования, не выступает на стороне обвинения или защиты и не выражает каких бы то ни было интересов, помимо интересов права».

В компаративно-историческом аспекте следует отметить, что дополнение к диспозиции «кроме постановления о прекращении уголовного преследования по тому же подозрению» появилось в редакции УПК РК от 4 июля 2014 г. В ранее действовавшем УПК РК 1997 г. в ч. 4 ст. 131 [4] такой конкретизации не существовало, поскольку действие принципа осуществления судопроизводства на основе состязательности и равноправия сторон вопросов в этом контексте со стороны правоприменителей до какого-то момента не вызывало.

Принципы уголовного процесса функционируют в единой системе, взаимосвязаны и взаимообусловлены, а, следовательно, ч. 4 ст. 127 УПК РК не может создавать правового диссонанса в корреляции с такими принципами, как: независимость судьи (ст. 22 УПК РК); всестороннее, полное и объективное исследование обстоятельств дела (ст. 24 УПК РК); оценка доказательств по внутреннему убеждению (ст. 25 УПК РК); свобода обжалования процессуальных действий и решений (ст. 371 УПК РК).

Так, процессуальный **принцип независимости судьи** (здесь и далее выделено авт. — В.Х.), закрепленный в ст. 77 Конституции РК [5] и ст. 22 УПК РК, обеспечивает правовую реализацию принципа осуществления правосудия только судом, исключая произвольное вмешательство в деятельность судьи. В то же время данный принцип формирует некий фрейм, устанавливая границы этой независимости, сдерживающие судью от перехода на сторону вседозволенности и произвола, обрамляя ее (независимость) процессуальной функцией (отправление правосудия) и подчинением судьи только Конституции и законам Республики Казахстан.

Аналогичные гарантии и условия в системе сдержек и противовесов существуют и у органа уголовного преследования (ч. 3 ст. 34 УПК РК) а также у субъекта расследования (ч. 7 ст. 60 УПК РК), согласно их процессуальным функциям.

В этом контексте следует обратить внимание на пп. 6) п. 3 ст. 77 Конституции РК, фиксирующий в качестве конституционного принципа правосудия элемент уголовно-процессуального принципа презумпции невиновности, возлагающий бремя доказывания на сторону обвинения (уголовное преследование) и тем самым разграничивающий полномочия между функциями правосудия, уголовного преследования и защиты. При этом возложение бремени доказывания на сторону обвинения (уголовное преследование) не лишает сторону защиты права использовать все законные способы и средства в реализации своих полномочий, включая не только опровержение позиции обвинения, но и доказывание невиновности подзащитного.

Суть этого принципа состоит, прежде всего, в другом: в понимании того, что без обвинения не может быть и суда, так как «иск» и «суд» являются взаимообусловленными институтами. Иными словами, одного не может быть без другого: как иска не может быть без суда, так и суда не может быть без иска.

Таким образом, положение ч. 4 ст. 127 УПК РК ни в коей мере не умаляет независимость судьи при отправлении правосудия, так как согласно диалектической природе системы уголовного процесса и доказывания по уголовному делу постановление органа уголовного преследования не имеет для суда обязательной силы.

Постановление о прекращении уголовного преследования по тому же подозрению входит в дискреционные полномочия органа уголовного преследования, а также конкретизирует действие принципа презумпции невиновности, недопустимости повторного осуждения и уголовного преследования. Оно является своего рода уже сформированной позицией, отказом органа уголовного преследования от доведения дела до стадии отправления правосудия на законных материальных и формальных основаниях.

В этой связи абсурдно говорить о нарушении независимости судьи при отправлении правосудия, потому как режим отправления правосудия фактически еще не наступил, не было иска, а, следовательно, нет и суда.

Однако если вопрос о законности и обоснованности принятого решения о прекращении уголовного преследования в стадии досудебного расследования поднимается, например, подсудимым (подсудимыми) относительно соучастника (соучастников) совершенного преступного деяния, то возникает вопрос о соотношении положения ч. 4 ст. 127 УПК РК с **принципом всестороннего, полного и объективного исследования обстоятельств дела** (ст. 24 УПК РК).

В этой части с позиции судебной власти данное положение также не образует правовой диссонанс с положениями ст. 24 УПК РК, поскольку суд не вправе по собственной инициативе собирать дополнительные доказательства в целях устранения неполноты досудебного расследования, а также суд не связан мнением сторон по вопросам необходимости и достаточности исследования имеющихся в деле и представленных в судебном заседании сторонами доказательств, за исключением случаев, когда сторона защиты отказывается от исследования

доказательств, представленных и приобщенных к делу по ходатайству стороны защиты (подсудимого, защитника).

Эти положения подчеркивают место и роль суда в системе сдержек и противовесов органов государственной власти в уголовном процессе.

Часть 4 ст. 127 УПК РК соответствует **принципу оценки доказательств по внутреннему убеждению** (ст. 25 УПК РК), предполагающему, что судья, прокурор, следователь, дознаватель оценивают доказательства по своему внутреннему убеждению, основанному на совокупности рассмотренных доказательств, руководствуясь при этом законом и совестью. Соответственно, ни одно доказательство не имеет заранее установленной силы.

Как было отмечено ранее, каждое процессуальное решение принимается в рамках полномочий органа, ведущего уголовный процесс, в соответствии с его функциональным назначением в системе сдержек и противовесов органов государственной власти в структуре уголовного судопроизводства. В основе любого процессуального решения лежат фактические данные, которые подлежат оценке по внутреннему убеждению на предмет их относимости, допустимости, достоверности, а в совокупности – достаточности для принятия соответствующего процессуального решения.

В то же время, особенность рассматриваемого нами процессуального решения заключается в том, что оно может быть принято, как при наличии фактических данных, опровергающих основания уголовного преследования, так и при отсутствии доказательств о том, что именно это лицо совершило противоправное деяние. В этом контексте, с учетом возложенных на орган уголовного преследования полномочий (функций) и реализации им принципа оценки доказательств по внутреннему убеждению суд, являющийся органом правосудия, не может выйти за рамки своих конституционных полномочий и отменить указанное процессуальное решение, но может обязать устранить допущенное нарушение законности посредством частного постановления либо отменить его в режиме обжалования в стадии досудебного расследования.

Часть 4 ст. 127 УПК РК не нарушает **принцип свободы обжалования процессуальных действий и решений** (ст. 31 УПК РК), поскольку уголовно-процессуальный закон предусматривает процессуальную форму обжалования постановления о прекращении уголовного преследования и порядок возобновления прекращенного уголовного преследования в случае отмены рассматриваемого постановления прокурором либо судом.

Так, жалоба на решение о прекращении уголовного дела на досудебной стадии может быть подана в течение одного года с момента вынесения соответствующего постановления органа уголовного преследования либо утверждения его прокурором (ст. 102 УПК РК). В соответствии со ст. 106 УПК РК лицо, чьи права и свободы непосредственно затрагиваются действием (бездействием) и решением прокурора, органа следствия и дознания, вправе обратиться с жалобой в суд, в данном случае, по поводу прекращения уголовного преследования.

Однако следует учесть, что суд не должен предрешать вопросы, составляющие предмет судебного рассмотрения при разрешении уголовного дела по существу (ч. 1 ст. 106 УПК РК). Следовательно, при рассмотрении жалобы суд, не делая выводов о доказанности или недоказанности вины, допустимости или недопустимости собранных доказательств, должен проверить наличие либо отсутствие материально-правовых и процессуальных оснований для принятия решения по делу (ч. 2 ст. 106 УПК РК).

Таким образом, *пределы судебной проверки ограничены выяснением соблюдения норм закона при совершении действия (бездействия) и принятии решения о прекращении уголовного преследования (ч. 3 ст. 106 УПК РК).*

В этой части и ставится ограничение через дополнение в ч. 4 ст. 127 УПК РК, так как, отменяя постановление о прекращении уголовного преследования в части доказанности виновности/невиновности лица, суд при обжаловании решения выходит за рамки своих консти-

туционных полномочий и преддрешает судьбу подозреваемого (обвиняемого), нарушая тем самым принцип презумпции невиновности.

Аналогичные требования в контексте принципа презумпции невиновности предъявляются и к органу уголовного преследования, который в своем решении о прекращении уголовного преследования не вправе допускать формулировок, ставящих под сомнение невиновность лица, в отношении которого принято решение (ч. 6 ст. 288 УПК РК).

В системе сдержек и противовесов государственной власти (в процессуальном аспекте: полиция, прокурор, суд) [например см.: 6], суд обладает исключительной конституционной компетенцией по осуществлению правосудия, выступает нейтральным арбитром в состязательном процессе сторон – уголовного преследования (обвинения) и защиты, сохраняет объективность и беспристрастность, создавая необходимые условия для выполнения сторонами процессуальных обязанностей и реализации их прав (ч. 6 ст. 23 УПК РК). В этой связи ст. 340 УПК РК определяют пределы главного судебного разбирательства, критериями которых является субъектный состав и объем предъявленного обвинения, зафиксированного в стадии предания обвиняемого суду.

В то же время, если в ходе главного судебного разбирательства возникла необходимость соединения рассматриваемого дела *с другим уголовным делом*, привлечения к уголовной ответственности других лиц, если их действия связаны с рассматриваемым делом и отдельное рассмотрение дела в отношении новых лиц невозможно, суд, *по ходатайству стороны обвинения*, с учетом мнения других участников процесса, прерывает рассмотрение дела и проводит предварительное слушание в порядке, предусмотренном ст. 321 УПК РК.

Следовательно, соединение правовых вопросов, подлежащих разрешению в отношении разных подсудимых, может иметь место при наличии факта уголовного преследования. Однако при наличии постановления о прекращении уголовного преследования по тому же подозрению суд не может соединить решение правовых вопросов, поскольку у суда нет и не может быть соответствующего уголовного дела и обвинения, так как орган уголовного преследования принял соответствующее решение на досудебной стадии уголовного процесса. Из этого следует, что для соединения уголовных дел постановление о прекращении уголовного преследования должно быть обжаловано в стадии досудебного производства.

Вместе с тем суд, обнаружив нарушения прав граждан, другие нарушения закона, допущенные при производстве дознания, предварительного следствия, может вынести частное постановление, акцентировав тем самым внимание государственных органов и должностных лиц, в данном случае прокурора, на установленных по делу фактах нарушения закона, причинах и условиях, способствовавших совершению уголовного правонарушения и требующих принятия соответствующих мер (ст. 405 УПК РК).

Таким образом, если суд в главном судебном разбирательстве приходит к убеждению, что к совершению уголовного правонарушения причастны и другие лица, в отношении которых уголовное преследование по тому же подозрению было прекращено на стадии досудебного расследования, он вправе вынести частное постановление, не выходя при этом за пределы своих конституционных полномочий по преддрешению вопроса о виновности/невиновности соответствующего лица.

Список использованной литературы:

1. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 г. № 231-V ЗРК // Доступ из информационно-правовой системы нормативных правовых актов Республики Казахстан «Адилет» (дата обращения 01.05.2024 г.)

2. Мусалиев Е. Правосудие осуществляется только судом? // Информационная система «Параграф»: URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=39082480&pos=6;-106#pos=6;-106 (дата обращения 01.05.2024 г.)

3. Нургалиев Б.М., Кусаинова А.К., Беляева И.М. Институт преюдиции: проблемы гармонизации законодательства Казахстана // Вестник Южно-Уральского государственного университета. Серия: Право. — 2021 — Т. 21. № 4. — С. 34–40

4. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 13 декабря 1997 г. № 206 // Доступ из информационно-правовой системы нормативных правовых актов Республики Казахстан «Адилет» (дата обращения 01.05.2024 г.)

5. Конституция Республики Казахстан от 30 августа 1995 г. // Доступ из информационно-правовой системы нормативных правовых актов Республики Казахстан «Адилет» (дата обращения 01.05.2024 г.)

6. Головкин Л.В. Государство и его уголовное судопроизводство: Монография. — М.: Городец, 2022. — С. 221–269.

Хан В.В.,

заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор

(Қазақстан Республикасы Бас Прокуратурасының жанындағы

Құқық қорғау органдары академиясы, Қосшы қ., e-mail: khanvitaliy@gmail.com)

Қылмыстық қудалауды тоқтату туралы қаулы: тежеу және тепе-теңдік жүйесі

Аннотация. Мақаланың мақсаты ұлттық қылмыстық процестің диалектикалық табиғаты мен тежемелік және тепе-теңдік тұрғысынан ҚР ҚПК-нің 127-бабының 4-бөлігінің мағынасын түсінудегі олқылықтарды жою және қылмыстық іс жүргізу қағидаттарымен қарым-қатынасын анықтау болып табылады. Осыған байланысты зерттеу жұмысында ҚР ҚПК-нің 127-бабы 4-бөлігінің қылмыстық іс жүргізудің сот төрелігін соттың ғана жүзеге асыруы (ҚР ҚПК-нің 11-бабы), сот ісін жүргізуді тараптардың жарыспалылығы мен тең құқылығы негізінде жүзеге асыру (ҚР ҚПК-нің 23-бабы), дәлелдемелерді ішкі сенім бойынша бағалау (ҚР ҚПК-нің 25-бабы) сияқты қылмыстық іс жүргізу қағидаттары ашылады. Қорытындыда тежемелік және тепе-теңдік жүйесінде қылмыстық қудалауды тоқтату туралы қаулы шығарылған қылмыс сыбайластары тұрғысынан соттың орны мен рөлі айқындалады.

Негізгі сөздер: қылмыстық қудалауды тоқтату; тежемелік және тепе-теңдік жүйесі; қисынсыз/рационалды; қылмыстық процестің принциптері.

V.V. Khan,

Candidate of Legal Sciences, Associate Professor

(Law Enforcement Academy under the Prosecutor General's Office of the of Republic of Kazakhstan, the city of Kosshy, Republic of Kazakhstan, e-mail: khanvitaliy@gmail.com)

Resolution to terminate criminal prosecution: checks and balances system

Annotation. The purpose of the article is to eliminate gaps in understanding the meaning of Part 4 of Article 127 of the CPC of the Republic of Kazakhstan from the point of view of the system of checks and balances in the dialectical nature of the national criminal process, as well as its relationship with the principles of criminal procedure. In this regard, the paper reveals the correlation of Part 4 of Article 127 of the CPC of the Republic of Kazakhstan with such principles of criminal procedure as the administration of justice only by the court (Article 11 of the CPC of the Republic of Kazakhstan), the conduct of legal proceedings on the basis of competitiveness and equality of the parties (Article 23 of the CPC of the Republic of Kazakhstan), as well as the assessment of evidence based on internal conviction (Article 25 CPC OF the Republic of Kazakhstan). In conclusion, the place and role of the court in the system of checks and balances is determined in the presence of accomplices in a crime against whom a decision was made to terminate criminal prosecution.

Keywords: cessation of criminal prosecution; system of checks and balances; irrational/rational; principles of criminal procedure.

УДК 343.98.06

Хусаинов О.Б.,

*доцент кафедры международного права, кандидат юридических наук
(Казахский национальный педагогический университет им. Абая,
г. Алматы, e-mail: oleg.khusainov.60@inbox.ru);*

Байгелова Н.Е.,

*доцент кафедры социально-гуманитарных наук, кандидат юридических наук
(Университет международного бизнеса им. К. Сагадиева, г. Алматы,
e-mail: nusael888@gmail.com)*

Защита персональных данных и дистанционный контроль за преступностью: точки соприкосновения[†]

Аннотация. В статье раскрывается сущность понятия чипирования, в частности, рассматривается его использование в форме подкожных имплантатов для усиления общественной безопасности и контроля за определенными группами лиц, такими как ранее осужденные за тяжкие преступления. Анализируются международные нормы и регламенты, подчеркивается их значимость и влияние на обработку и защиту личной информации в контексте глобализации и международного сотрудничества. В заключение авторы призывают к международному диалогу и сотрудничеству для разработки универсальных принципов и стандартов в области чипирования с тем, чтобы обеспечить соблюдение прав и свобод индивидов при одновременном укреплении общественной и личной безопасности.

Ключевые слова: чипирование, GDPR, приватность, этика, технологии, мониторинг, безопасность, борьба с преступностью, права человека.

В современном мире вопросы защиты персональных данных и борьбы с преступностью занимают одно из центральных мест в общественном и академическом дискурсе. С развитием цифровых технологий и увеличением объема данных, циркулирующих в интернете, становится всё более важным находить эффективные способы защиты информации от несанкционированного доступа и использования. В то же время, глобализация и расширение международного сотрудничества требуют от правоохранительных органов новых подходов к предотвращению и расследованию преступлений, что в некоторых случаях может привести к потребности в дистанционном мониторинге и контроле.

Данная статья призвана осветить проблематику взаимодействия современных технологий контроля и необходимости защиты индивидуальных прав человека. Мы исследуем, как прогресс в области чипирования и дистанционного мониторинга влияет на личную свободу и конфиденциальность и какие меры могут быть предприняты для сбалансирования общественной безопасности и прав человека.

Прежде всего, необходимо разобраться с понятием чипирования, рассмотреть дефиниции «микрочип-имплантат» и «идентифицируемое лицо».

Так, идентифицируемое лицо — это лицо, которое может быть идентифицировано прямо или косвенно, в частности, посредством ссылки на такой идентификатор, как имя, идентификационный номер, данные о местоположении, сетевой идентификатор, или на один или несколько факторов, характерных для физической, физиологической, генетической, психической, экономической, культурной или социальной идентичности этого физического лица [1].

[†] Статья подготовлена в рамках реализации научного проекта грантового финансирования по научным и (или) научно-техническим проектам на 2023–2025 годы Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан, AP19676297 «Меры противодействия совершению некоторых видов правонарушений посредством чипирования отдельных категорий лиц»

Микрочип-имплантат для человека — любое электронное устройство, используемое для имплантации подкожно или в мозг. Как правило, это идентифицирующее «RFID» — устройство с интегральной схемой, заключенное в силикатное стекло, которое используется для имплантации в тело человека. Этот тип подкожного имплантата обычно содержит идентификационные данные, которые могут быть связаны с информацией, содержащейся во внешней базе данных, такой как личные данные человека, история болезни, лекарства, аллергия и контактная информация [2].

То, что идентифицирует человека, может быть таким же простым, как имя или номер телефона, или может включать другие идентификаторы, такие как IP-адрес или идентификатор «cookie», или абсолютно другие факторы [3]. Если возможно идентифицировать человека непосредственно из информации, которую вы обрабатываете, то эта информация может являться персональными данными. Персональные данные могут также включать специальные категории персональных данных — данные о судимости и преступлениях. Поскольку они считаются более чувствительными, их обработка возможна только в более ограниченных обстоятельствах.

Сегодня понятие «IP-адрес» прочно вошло в обиход, и практически все понимают и знают, что это идентификатор, который позволяет передавать информацию между устройствами в сети (он содержит информацию о местоположении и делает устройство доступным для связи) [4]. Понятие «cookie» («куки-файлы», в переводе с англ. «печенье») — это фрагмент данных, отправленных веб-сервером, которые хранятся в файле на компьютере пользователя, для его дальнейшей идентификации на этом сайте. Простыми словами, «cookie» — это небольшой файл на компьютере, по которому сайт в последствии идентифицирует пользователя [5].

В Европе был утвержден «General Data Protection Regulation» (далее — GDPR, Общий регламент по защите персональных данных, Регламент ЕС 2016/679), который устанавливает семь ключевых принципов:

- 1) законность, справедливость и прозрачность обработки данных;
- 2) ограничение цели сбора и использования данных;
- 3) минимизация данных (сбор только необходимых данных);
- 4) точность (неточные данные должны быть удалены или исправлены);
- 5) ограничение хранения (срок хранения данных);
- 6) честность и конфиденциальность (защита от несанкционированной или незаконной обработки, уничтожения или повреждения данных);
- 7) подотчетность (обязанность соблюдать GDPR и способность продемонстрировать соответствие регламенту) [6].

Эти принципы должны лежать в основе любого подхода к обработке персональных данных в Европе, они также обладают экстерриториальным принципом. Это означает, что все организации, собирающие, обрабатывающие и хранящие персональные данные физических лиц, которые сотрудничают с Евросоюзом, должны соответствовать требованиям GDPR.

В Республике Казахстан персональные данные защищены Законом «О персональных данных и их защите», который регулирует общественные отношения в сфере персональных данных, а также определяет цель, принципы и правовые основы деятельности, связанные со сбором, обработкой и защитой персональных данных [7]. Кроме того необходимо отметить, что ст. 18 Основного Закона нашего государства напрямую декларирует право на неприкосновенность частной жизни, личную и семейную тайну, защиту своей чести и достоинства [8].

Тема чипирования широко обсуждается как среди ученых-правоведов, так и в обществе в целом. В своих исследованиях казахстанские ученые Е.Н. Бегалиев, Ж.Б. Шаяхметова, М.Р. Муканов и А.М. Сералиева пришли к выводу, что позиция казахстанского общества по данному вопросу — где-то между осторожно – подозрительного до крайне неприемлемого состояния [9, 75–76]; [10, 79].

Аналогичная ситуация наблюдается и в государствах ближнего зарубежья. В частности, в Российской Федерации вопрос о возможном чипировании населения стал причиной многочисленных дебатов, научной полемики, а сама процедура сравнивалась с принудительным нанесением нацистами регистрационных номеров узникам 75 концентрационных лагерей. Связано данное положение, прежде всего, с существованием вокруг процесса чипирования населения всевозможных мифов и фобий, среди огромного разнообразия которых основными являются: теория контроля перенаселения Земли; теория чипирования тела человека под видом обязательного вакцинирования; теория возможных манипуляций с телом (включая его отдельные части) носителя биочипа [9, 75–76].

Серьезные научные изыскания по вопросам чипизации или глобального дистанционного контроля над преступностью проведены директором Центра правовых исследований (Баку, Азербайджан) доктором юридических наук Ханларом Аликперовым. Он считает, что имплантация чипов в тела всех людей способна снизить число преступлений минимум на 35 %, а раскрываемость поднять на 95 %, благодаря возможности проследить онлайн точное местонахождение любого лица. Ученый предложил несколько вариантов поголовной чипизации. Из всех перечисленных профессором Х. Аликперовым по теме нашего исследования наибольший интерес вызывает предложение вместо «поголовной чипизации» вставить устройства только в тела ранее судимых и условно осужденных. В этом случае «лишь с натяжкой можно будет говорить о нарушении прав этих людей, так как они уже поставили себя вне закона» [11, 26]. А на фоне того, что уже сегодня, к примеру, осужденных за педофилию подвергают кастрации, чипирование выглядит едва ли не актом гуманизма.

В своем ранее опубликованном докладе мы также утверждали, что вместо поголовной чипизации целесообразно чипировать только ранее судимых и условно осужденных. По нашему мнению, в этом варианте можно получить практически полное одобрение гражданского общества. Ярчайший пример тому — изнасилование и убийство малолетней девочки в 2023 г. в Сарыагашском районе Туркестанской области. И это не единичный пример уголовных правонарушений, связанных с несовершеннолетними и сферой семейно-бытовых отношений, где субъект преступления — лицо, ранее судимое или состоящее на профилактическом учете [12, 193].

Как правило лица, совершившие развратные действия сексуального характера, скрываются с места происшествия и территории (аула, поселка, района, области). Этот факт, «фактор времени», серьезно влияет на общественное мнение и снижает доверие к правоохранительным органам. Кроме этого, вопросы доказывания, зачастую бывают затруднительны. Применение чипирования для названной категории лиц, которую выше мы озвучили, по розыску лиц, без вести пропавших, скрывающихся от органов, проводящих дознание и предварительное следствие, и суда, можно было бы свести практически к нулю.

Также, по нашему мнению, необходимо подвергнуть чипированию лиц, ранее осужденных за экстремистские и террористические преступления. С данной категорией лиц в местах лишения свободы активно работают психологи и теологи [13], имелись факты, что теологи давали свое экспертное заключение о том, что заключённые за время отбывания наказания так и не отказались от своих радикальных деструктивных идей. Как известно, после освобождения из мест лишения свободы указанные лица находятся под пристальным вниманием и контролем со стороны спецслужб и правоохранительных органов, но это не дает гарантии, что они вновь не совершат преступления. Примером может служить теракт в г. Алматы произошедший 18 июля 2016 г. Убийцей оказался 26-летний приверженец салафитского джихадизма Руслан Кулекбаев, который был ранее неоднократно судимы. Террористическая атака привела к гибели десяти человек, в том числе восьмью офицеров полиции и двух гражданских. Во время спецоперации по его задержанию Кулекбаев получил ранения [14].

Другим примером может служить теракт 12 ноября 2011 г. в г. Тараз, совершённый Максатом Кариевым (хотя он не был ранее осуждённым лицом, однако состоял на специальном учёте в ДКНБ как приверженец джихадизма. По оперативной характеристике, Кариев М. имел неуравновешенный характер, в разговорной речи часто употреблял нецензурные выражения, у него непредсказуемое поведение и склонность к жестокости, имелась склонность уголовного преступника). Этот теракт привел к гибели семи человек — пяти сотрудников полиции и двух гражданских лиц, а также к ранениям двух полицейских и одного случайного прохожего [15].

Таким образом не исключено, что преступные лица, привлеченные за подобные деяния, после освобождения, вновь могут совершать тяжкие и особо тяжкие преступления. Тем более не исключается тот факт, что указанные лица могут косвенно или на прямую участвовать в так называемых «спящих ячейках» [16], т. е. они деструктивно-идеологически настроенные, а некоторые из них даже имеют боевой опыт и могут непосредственно, напрямую участвовать в терактах или обучать и готовить новых рекрутов для совершения террористических актов.

Стоит согласиться с утверждением российского ученого Ю.И. Дука, что чипизация — не панацея от всех бед, а лишь инструмент. Для его успешной работы необходимо создать определённые условия. Одно дело — при наличии чипа взмахом руки открывать дверь, совсем другое — неукоснительно соблюдать правовые нормы, которые на сегодня не всегда совершенны [17, 70].

Тем не менее, возвращаясь к исследованиям профессора Е.Н. Бегалиева и доцента Ж.Б. Шаяхметовой, есть все основания поддержать их точку зрения, что казахстанский опыт применяемых информационных систем (например, e-gov, e-lisence, e-notary и т. п.) свидетельствует о крайне малой возможности утечки персональных данных граждан, и, вследствие этого, гарантированное обслуживание населения. Несмотря на вышеизложенное, считаем, что данный вопрос требует максимально глубокой проработки, поскольку защита персональной информации должна быть одним из наиболее важных аспектов, обуславливающих возможность или, наоборот, запрет внедрения института чипирования населения [9, 81].

Но необходимо напомнить, что вопросы раскрытия преступлений не могут решаться только с помощью тех средств, которые предлагают указанные ученые: чипизация должна внедряться в комплексе с другими способами и методами (как сегодня помогают в раскрытии преступлений цифровые технологии, которые в своё время тоже были приняты с недоверием) [12, 195].

Отметим, что тема чипирования вызывает значительные общественные и научные дебаты. Наше исследование показывает, что существует глубокое разделение между потребностью в повышении безопасности и защите персональных данных граждан. Принципы GDPR, описанные в статье, служат хорошим ориентиром для обработки персональных данных, но их внедрение в казахстанском контексте требует дополнительной адаптации и глубокого анализа. Важно подчеркнуть необходимость соблюдения баланса между правами индивидуума и потребностями общественной безопасности.

С учетом изложенного можно сделать следующие предложения для развития и улучшения в данном направлении:

- установить правовые рамки для чипирования, определив строгие критерии для его применения, особенно касающиеся лиц с особыми правовыми статусами, такими как ранее осужденные или подозреваемые в экстремизме;
- внедрить прозрачные механизмы контроля и надзора за процессом чипирования, включая независимые органы для мониторинга и оценки его эффективности и соответствия законодательству о защите данных;

– организовать общественное обсуждение вопроса чипирования, обеспечив широкое участие различных групп населения и экспертного сообщества для выработки сбалансированных подходов и решений;

– улубить исследования в области этических, правовых и технологических аспектов чипирования, чтобы лучше понять его потенциальные риски и выгоды;

– продвигать развитие и применение информационных технологий в правоохранительной деятельности, которые бы способствовали повышению ее эффективности без ущерба для прав и свобод человека.

В заключение следует признать, что тема чипирования в контексте борьбы с преступностью и защиты персональных данных является многоаспектной и требует комплексного подхода. Внедрение новых технологий должно сопровождаться развитием соответствующего законодательства, этических норм и механизмов общественного контроля. По нашему мнению, дистанционный контроль за преступностью (чипизация) — вопрос времени, и он неизбежен. На наш взгляд, он имеет положительные стороны: это помощь не только в борьбе с преступностью, но и в медицине, экономике, военной отрасли и других областях.

Список использованной литературы:

1. Гусарова А., Джаксылыков С. Защита персональных данных в Казахстане: статус, риски и возможности // https://www.soros.kz/wp-content/uploads/2020/04/Personal_data_report.pdf
2. Чипирование людей // https://ru.wikipedia.org/wiki/Чипирование_людей
3. What Is Personal Data? // <https://ico.org.uk/for-organisations/uk-gdpr-guidance-and-resources/personal-information-what-is-it/what-is-personal-data/what-is-personal-data/#pd1>
4. Что такое IP-адрес — определение и описание // <https://www.kaspersky.ru/resource-center/definitions/what-is-an-ip-address>
5. Что такое cookie файлы: зачем они нужны и как их удалить // <https://kokoc.com/terminy/cookie/>
6. Регламент № 2016/679 Европейского парламента и Совета Европейского Союза «О защите физических лиц при обработке персональных данных и о свободном обращении таких данных, а также об отмене Директивы 95/46/ЕС (Общий Регламент о защите персональных данных). GDPR» (г. Брюссель, 27 апреля 2016 года)
7. Закон Республики Казахстан от 21 мая 2013 г. № 94-V «О персональных данных и их защите» (с изм. и доп. по сост. на 11.02.2024 г.) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31396226
8. Конституция Республики Казахстан (принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 г.) (с изм. и доп. по сост. на 19.09.2022 г.) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1005029&show_di=1&pos=5;-90#pos=5;-90
9. Бегалиев Е.Н., Шаяхметова Ж.Б. О перспективности или нецелесообразности введения института чипирования населения // Меры противодействия совершению некоторых видов правонарушений посредством чипирования отдельных категорий лиц: Мат-лы заочной междунаро. науч.-практ. конф. — Алматы: Лантар books, 2023—. — 298 с.
10. Муканов М.Р., Бегалиев Е.Н., Сералиева А.М. Чипирование осужденных, находящихся в учреждениях минимальной безопасности (колониях-поселениях), как профилактика уклонения от отбывания наказания // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б.Бейсенова. — 2023. — № 3 (81). С. 77–80.
11. Аликперов Х.Д. Глобальный дистанционный контроль над преступностью: допустимость, возможности, издержки // 195 Криминология: вчера, сегодня, завтра. — 2016. — № 3 (42). — С. 26.
12. Хусаинов О.Б. Глобальный дистанционный контроль над преступностью (чипизация) и оперативно-розыскная деятельность: точки соприкосновения и отторжения // Меры противодействия совершению некоторых видов правонарушений посредством чипирования отдельных категорий лиц: Мат-лы заочной междунаро. науч.-практ. конф. — Алматы: Лантар books, 2023. — 298 с.
13. Как с осужденными радикалами работают в казахстанских тюрьмах // <https://ru.sputnik.kz/20191212/osuzhdennnye-radikaly-rabota-tyurma-kazakhstan-12273995.html>

14. Теракт в Алма-Ате // https://ru.wikipedia.org/wiki/Теракт_в_Алма-Ате
15. Теракт в Таразе // https://ru.wikipedia.org/wiki/Теракт_в_Таразе#cite_note-6
16. АТЦ СНГ: спящие террористические ячейки существуют более чем в 60 странах мира // <https://tass.ru/politika/5736238>
17. Дук Ю.И. Некоторые вопросы внедрения систем дистанционного контроля над преступностью // Криминология: вчера, сегодня, завтра. — 2016. — № 4 (43). — С. 69–72.

Хусаинов О.Б.

*халықаралық құқық кафедрасының доценті, заң ғылымдарының кандидаты
(Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ., e-mail: oleg.khusainov.60@inbox.ru);*

Байгелова Н.Е.,

*әлеуметтік-гуманитарлық ғылымдар кафедрасының доценті,
заң ғылымдарының кандидаты
(К. Сағадиев атындағы Халықаралық бизнес университеті,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ., e-mail: nusael888@gmail.com)*

**Жеке деректерді қорғау және қылмысты қашықтықтан бақылау:
байланыс нүктелері**

Аннотация. Мақалада чиптеу ұғымының мәні ашылады, атап айтқанда, оны қоғамдық қауіпсіздікті күшейту және бұрын ауыр қылмыс жасағаны үшін сотталған адамдар сияқты белгілі бір топтарды бақылау үшін тері астындағы имплант түрінде қолдану қарастырылады. Халықаралық нормалар мен регламенттер талданады, олардың маңыздылығы мен жаһандану және халықаралық ынтымақтастық контекстінде жеке ақпаратты өңдеуге және қорғауға әсері атап өтіледі. Қорытындылай келе, авторлар қоғамдық және жеке қауіпсіздікті нығайта отырып, жеке адамдардың құқықтары мен бостандықтарының сақталуын қамтамасыз ету үшін чиптеу саласындағы әмбебап принциптер мен стандарттарды әзірлеу үшін халықаралық диалог пен ынтымақтастыққа шақырады.

Негізгі сөздер: чиптеу, GDPR, құпиялылық, этика, технология, бақылау, қауіпсіздік, қылмыспен күресу, адам құқықтары.

O.B. Khusainov,

*associate Professor, International Law Department, Candidate of Legal Sciences
(Kazakh National Pedagogical University named after Abai, Almaty c.,
e-mail: oleg.khusainov.60@inbox.ru);*

N.Y. Baigelova,

*Associate Professor of the Department of Social Sciences and Humanities,
Candidate of Legal Sciences
(K. Sagadiev University of International Business, Almaty c.,
e-mail: nusael888@gmail.com)*

Personal data protection and remote crime control: points of contact

Annotation. The article reveals the essence of the concept of chipping, in particular, its use in the form of subcutaneous implants is considered to enhance public safety and control over certain groups of people, such as those previously convicted of serious crimes. International norms and regulations are analyzed, their importance and impact on the processing and protection of personal information in the context of globalization and international cooperation are emphasized. In conclusion, the authors call for international dialogue and cooperation to develop universal principles and standards in the field of chipping in order to ensure respect for the rights and freedoms of individuals while strengthening public and personal security.

Keywords: chipping, GDPR, privacy, ethics, technology, monitoring, security, crime control, human rights.

**КӘСІБИ ДАЙЫНДЫҚТЫ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ҚЫЗМЕТІН
ӘЛЕУМЕТТІК-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДІ ЖЕТІЛДІРУ
СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ И
СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРАВООХРА-
НИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
IMPROVEMENT OF PROFESSIONAL TRAINING AND SOCIAL AND
PSYCHOLOGICAL SUPPORT OF LAW ENFORCEMENT**

ӘОЖ 159.9

Кульбаев С.Б.,

*кәсіби психологиялық даярлық және ІІО басқару кафедрасының доценті, полиция полковнигі
(e-mail: Sackenkulbaev@yandex.ru);*

Шамғанова А.Е.,

*кәсіби-психологиялық даярлық және ІІО басқару кафедрасының оқытушысы,
полиция аға лейтенанты
(Қазақстан Республикасы ІІМ М. Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты,
Қазақстан Республикасы, Ақтөбе қ., e-mail: akmaralkz00@mail.ru)*

**Әкімшілік полиция қызметінің азаматтармен
қарым-қатынас барысындағы психологиясы**

Аннотация. Бұл мақала азаматтармен қарым-қатынас кезінде әкімшілік полиция қызметінің психологиясын қарастырады. Онда полицейлердің азаматтармен өзара әрекеттесуінің психологиялық аспектілерін, сондай-ақ қарым-қатынас, эмоционалды бақылау және жанжалдарды басқару ерекшеліктерін түсінудің маңыздылығы талданады. Эмпатия, тиімді қарым-қатынас дағдыларын дамытуға және жанжалды жағдайлардың алдын алуға ерекше назар аударылады. Құқық қорғау саласындағы жұмыс полиция қызметкерлерінен заңдар мен рәсімдерді білуді ғана емес, сонымен қатар әртүрлі адамдармен қарым-қатынас жасауды және олардың мінез-құлқының психологиялық аспектілерімен күресуді талап етеді. Кәсіби қызметтің ІІО қызметкерлерінің психологиялық әлауқатына әсері, олардың стресске төзімділік деңгейі және азаматтармен жұмыс контекстіндегі эмоционалдық тұрақтылығы зерттеледі. ІІО қызметкерлері мен азаматтардың өзара іс-қимылының негізгі аспектілері, қызмет көрсету сапасына психологиялық факторлардың әсері және қызметкерлердің өздерінің кәсіби қызметін қабылдауы қарастырылады.

Негізгі сөздер: рефлексив, эмоция, сөйлеу этикасының ерекшелігі, ішкі істер органы қызметкерлерінің іскерлік тілдесім әдебі, коммуникация, сауаттылық, сөйлеу мәдениетін меңгеру, адамгершілік қағидат, эмпатия, әдеп, сөйлеу әдебі.

Қазіргі күрделі әлеуметтік-экономикалық және қиын криминогендік жағдайларда ішкі істер органдары күнделікті және төтенше жағдайларда өздерінің кәсіби міндеттерін орындау кезінде сенімді теориялық білімі мен практикалық дағдылары бар жоғары кәсіби кадрларға бұрынғыдан да қатты мұқтаж.

Ішкі істер органдары қызметкерлерінің қызметін талдау кезінде, ондағы негізгі жұмыс үлесі адамдармен тікелей қарым қатынас жасау алады. Сондықтанда, мұндай қызметтің сәттілігі көбінесе қызметкердің қарым-қатынасын сауатты және кәсіби түрде құру қабілетімен анықталады.

Ішкі істер органдарындағы қызметкерлердің арнайы-тактикалық тапсырмаларды орындау үшін қажетті және қорқыныш, үреймен күресуге мүмкіндік беретін, физикалық және психологиялық күш түскен жағдайда ұрысқа белсене қатысуға мүмкіндік беретін психологиялық, эмоционалды және ерік күші қасиеттерін күшейту және дамыту арнайы тактикалық дайындық мәселелерінің бірі болып табылады [1, 54].

Тәжірибе көрсеткендей, маманның арнайы-тактикалық кәсіби біліктілігі жоғары болғанымен, оның психологиялық дайындығы төмен болса қателіктер жіберуге бейім болады.

ПО қызметкерінің қарым-қатынас мәдениеті нақты коммуникативтік басқарушылық әрекеттерде көрінеді.

ПО қызметкері үшін қарым-қатынас мәдениетінің жоғары деңгейі нақты коммуникативтік іс-әрекеттерді жүзеге асыруда ептілік пен дағдыны жетік меңгеруді білдіреді. Ол мыналардан тұрады:

- кәсіби қарым-қатынас жағдайында өз алдына кешенді мақсаттар қою және алынған нәтижелерді рефлексивті ұғыну;

- қарым-қатынастың күрделі және экстремалды жағдайларында адамдардың мінез-құлқының сценарийін ойластырып жасау;

- дауды сауатты жүргізу. Қарым-қатынас бойынша серіктестердің жасына, мәртебесіне, әлеуметтік жағдайына қарай әртүрлі сенімге кіруге және өзіне-өзі ие болуға;

- экстремалды жағдайларда азаматтардың түрлі категорияларымен (әсіресе кепілдікке алған, суицидке әрекет еткен және басқа да ерекше жағдайларда) салмақты және ақылға қонымды келіссөздер жүргізу [2, 41].

Полиция қызметкерлері өздерінің міндеттерін атқару ерекшелігіне байланысты барынша тиімділікпен құқықбұзушылар мен азаматтарға, жиналған топтың дүрбелең көңіл-күйіне заңдылық аясында әсер етіп, қылмыстарды ескерту, жолын кесу, сонымен қатар халықтың әлеуметтік-пассивті бір бөлігін одақтас ете білуі керек [3, 68].

Азаматтармен кәсіби тұрғыдан қарым-қатынас жасау үшін қажетті маңызды дағдылардың бірі — азаматтардың шағымдарын тыңдау және түсіну, сондай-ақ қажетті ақпаратты алу үшін дұрыс сұрақтар қою. Азаматтардың эмоционалды жағдайын ескеріп және қарым-қатынас кезінде қызметкер өзінің эмоцияларын басқаруды үйрену маңызды.

Полицейлер қиын жағдайларда әрекет ете алуы керек, мысалы, бұқаралық іс-шараларды бақылау немесе қылмыстарды тергеу кезінде әрекет ету. Ол үшін қызметкер өзінің интуитивті сезімдерін тыңдауы және тез шешім қабылдауды үйренуі керек.

Азаматтармен кәсіби қарым-қатынас сонымен қатар полицейлер мен әртүрлі жастағы және әлеуметтік топтардағы азаматтар арасында тиімді байланыс орнату мүмкіндігімен байланысты. Бұл мақсатқа жетудің бір жолы-қарым-қатынас кезінде анық және түсінікті тілді қолдану, сонымен бірге нақты жағдайға байланысты дұрыс дауыс ырғағын қолдана білу.

Полиция қызметкері азаматтармен қарым-қатынас жасауы кезінде сыйлы, шыдамды және кәсіби болуы өте маңызды. Осындай мінез-құлық қоғамның полицияға деген сенімін сақтауға, қауіпсіздік деңгейін арттыруға және бүкіл мамандықтың қолайлы имиджін қалыптастыруға көмектеседі.

Нәтижесінде, полиция қызметкерінің азаматтармен кәсіби қарым-қатынасының психологиялық аспектісі — әртүрлі адамдарға дұрыс көзқарас табу, қоғамдағы қауіпсіздікті қамтамасыз ету және азаматтардың құқық қорғау органдарына деген сенімін сақтайды.

ПО қызметкерлері өздерінің қызметіне байланысты басқарылмайтын, агрессивті, жасырын сипаттағы қылмыстармен айналысатын, билік өкілдеріне дұшпандық қатынастағы әр-түрлі әлеуметтік тұрғыдағы контингентпен жұмыс істеуге тура келеді.

Кәсіби қызметті талдау кезінде, қызметкердің барлық әрекеттері ұйымдық жүйенің ішінде де, сыртында да адамдармен көптеген іскерлік және тұлға аралық байланыстармен бірге жүреді, оқиғалардың тез өзгеруімен, орындалатын әрекеттердің алуан түрлілігімен сипатталады [4].

Бұл жағдайда келесі қасиеттер мен дағдылар олуы мүмкін:

- адамдарды өзіне қарату қабілеті, олардың сенімін ояту;
- жаңа адамдармен тез байланыс орнату;

- психоактивті қарым-қатынасқа байланысты қарым-қатынастың әртүрлі формулалары логикалық күй және жеке ерекшеліктері бар адамдарға қажетті тонды тез таба білу;
- өз көзқарасын қорғай білу, рөлге ену қабілеті;
- тыңдай білу және әңгімелерді маңызды тақырыптарға сауатты ауыстыра білу [5].

Өзара әрекеттесу кезіндегі эмоционалды климаттың маңыздылығы полиция қызметкері мен азаматтар арасындағы байланыс процесінде маңызды рөл атқарады.

Біріншіден, эмоционалды жағдай тараптар арасында сенім мен сыйластық атмосферасын құрудың негізгі факторы болып табылады. Егер полиция қызметкері өз эмоцияларын басқара алса және сонымен бірге азаматтармен ортақ тіл табыса алса, онда бұл достық қарым-қатынас орнатуға және қарым-қатынас кезінде шиеленісті азайтуға көмектеседі.

Екіншіден, эмоционалды климат коммуникацияның тиімділігіне әсер етуі мүмкін. Егер полиция қызметкері өз эмоцияларын басқара алмаса және сонымен бірге азаматтарға немқұрайлы қараса, бұл қақтығыстарға әкелуі және қарым-қатынасты нашарлатуы мүмкін. Мұндай жағдайларда азаматтар депрессияны, қанағаттанбауды және қарсылықты сезініп, бұл өз кезегінде мәселені шешуге кедергі келтіріп, оны нашарлатуы мүмкін.

Үшіншіден, эмоционалды климат азаматтардың полициямен қарым-қатынасқа қанағаттану деңгейіне әсер етуі мүмкін. Егер полиция қызметкері Азаматтарға мейірімді және мұқият қарым-қатынас жасай алса, бұл қарым-қатынаста қолайлы жағдай туғызуға және азаматтардың сенімі мен қанағаттанушылығын нығайтуға көмектеседі.

Осылайша, азаматтармен қарым-қатынас кезінде эмоционалды климаттың маңыздылығы полиция қызметкері мен азаматтар арасындағы қарым-қатынас процесінде үлкен рөл атқарады, сондықтан достық және сыйластық ортасын құру үшін олардың эмоцияларын дұрыс бақылауға және азаматтармен ортақ тіл табуға ерекше назар аудару қажет.

Полиция қызметкерінің азаматтармен кәсіби қарым-қатынас психологиясы-бұл қауіпсіздікті қамтамасыз ету және қоғамдағы заңдылықты сақтау үшін маңызды және қажет. Полиция қызметкері әртүрлі адамдармен байланыс орнату, олардың қажеттіліктері мен мәселелерін түсіну үшін қарым-қатынас дағдыларына ие болуы керек.

Кәсіби қарым-қатынастың маңызды аспектісі болып — эмоционалды құзыреттілік. Полиция қызметкері өз эмоцияларын басқара білуі және азаматтармен қарым-қатынас кезінде туындауы мүмкін эмоционалды қиын жағдайларды тиімді басқара білуі керек. Полиция қызметкерлері азаматтар тарапынан дұшпандыққа, кемсітушілікке және басқа да жағымсыз эмоцияларға тап болуы мүмкін екенін ескеру қажет, сондықтан кез келген жағдайда өзіне сенімді болу және тиімді қарым-қатынас жасау маңызды.

Кәсіби қарым-қатынастың тағы бір маңызды аспектісі-азаматтарды тыңдау және түсіну қабілеті. Полиция қызметкері басқа адамдардың көзқарасын тыңдай білуі керек, тіпті егер ол өзінен өзгеше болса да. Бұл азаматтармен сенімді қарым-қатынас орнатуға және жұмыс тиімділігін арттыруға көмектеседі.

Сонымен қатар, адамдар арасындағы мәдени және әлеуметтік айырмашылықтарды ескеру маңызды. Полиция қызметкері түсініспеушіліктер мен қақтығыстарды болдырмау үшін барлық мәдениеттер мен әдет-ғұрыптарды құрметтеуі керек. Сондай-ақ, азаматтардың жағдайына және мәдени ерекшеліктеріне байланысты қарым-қатынастың әртүрлі стильдерін қолдана білу маңызды.

Осылайша, полиция қызметкерінің азаматтармен кәсіби қарым-қатынас психологиясы полицияның табысты жұмысының маңызды аспектісі болып табылады. Тиімді қарым-қатынас жасау, эмоцияларды басқару, азаматтарды тыңдау мен түсіну және мәдени ерекшеліктерді ескеру қабілеті сенімді қарым-қатынас орнатуға және қоғамдағы қауіпсіздік пен заңдылықты қамтамасыз етуге көмектеседі.

Азаматтармен қарым-қатынас кезінде жан-жалдарды қалай болдырмауға болады. Азаматтармен кәсіби қарым-қатынас кезінде полиция қызметкері жан-жалдарды болдырмау үшін келесі тәртіптерді ұстанулары керек:

Әңгімелесуші адаммен мұқият болу. Полицияға жүгінетін азаматтар ылғида күйзелісте болуы мүмкін. Сондықтан оларға құрмет пен жанашырлық таныту керек.

Дөрекі сөйлемей. Азаматтарға қатысты қорлайтын лексика мен қорлайтын сөздерден аулақ болу керек.

Мұқият тыңдау. Азаматтардың айтқандарына жеткілікті көңіл бөліп, олардың проблемаларын талдап, полицияның құзыреті шегінде шешім қабылдау қажет.

Кәсіби болу. Азаматтармен қарым-қатынас кезінде азаматтардың өтінішін қарастыратын салада жоғары біліктілік пен білім көрсету қажет.

Ешқашан қақтығыстарға араласпау. Сабырлы болу керек және азаматтарға агрессия көрсетпеу керек.

Осы ережелерді сақтау полиция қызметкеріне жанжалдарды болдырмауға және азаматтармен конструктивті диалог орнатуға көмектеседі.

Азаматтармен тиімді қарым-қатынас жасау үшін полиция қызметкері белгілі бір қарым-қатынас дағдылары мен психологиялық құзыреттілікке ие болуы керек. Әңгімелесушіні тиімді тыңдау және түсіну, эмпатияны көрсету, эмоцияларды бақылау және конструктивті диалог құру мүмкіндігі қажет.

Полиция қызметкерлері сонымен қатар әртүрлі тілдерде сөйлейтін және әртүрлі этникалық топтарға жататын азаматтар арасындағы әлеуметтік-мәдени айырмашылықтардың әртүрлілігін ескеруі керек. Бұл ретте қажетті қасиеттер толеранттылық, әртүрлілікке құрметпен қарау, кең ой-өріс және заңнаманы қатесіз түсіну болып табылады.

Сонымен қатар, табысты жұмыс істеу үшін полиция қызметкері тұлға аралық қақтығыстарды татуластырып, ұжым ішінде сындарлы шешімдер таба білуі, қоғамдық тәртіп пен құқықтарды қалпына келтіру мәселелеріне инновациялық тәсілдер ұсына білуі және күрделі мәселелерді шеше білуі тиіс.

Полиция қызметкерінің азаматтармен кәсіби қарым-қатынас психологиясы осы мамандық жұмысының маңызды аспектісі болып табылады. Ол полиция мен азаматтар арасындағы тиімді қарым-қатынас үшін қажетті дағдылар мен қасиеттердің кең ауқымын қамтиды.

Азаматтармен кәсіби қарым-қатынас жасау үшін қажет маңызды дағдылардың бірі азаматтардың арыздары мен шағымдарын тыңдау және түсіну, сондай-ақ қажетті ақпаратты алу үшін дұрыс сұрақтар қою. Азаматтардың эмоционалды жағдайын ескеру және қарым-қатынас кезінде эмоцияларын басқаруды үйрену маңызды.

Сонымен қатар, полиция қызметкерлері қиын жағдайларда, мысалы, бұқаралық іс-шараларды бақылау немесе қылмыстарды тергеу кезінде әрекет ете алуы керек. Ол үшін қызметкер интуитивті сезімдерін тыңдауды және тез шешім қабылдауды үйрену керек.

Полиция қызметкерінің азаматтармен қарым-қатынас кезінде сыпайы, төзімді және кәсіби болуы өте маңызды. Бұл мінез-құлық қоғамның полицияға деген сенімін сақтауға, қауіпсіздік деңгейін арттыруға және бүкіл мамандықтың қолайлы имиджін қалыптастыруға көмектеседі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Бухарбаев Е.Н. ПО қызметкерлерінің арнайы-тактикалық дайындығын тәжірбиелік теориялық және психологиялық тұрғыда жетілдіру // Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының «Хабаршы — Вестник» журналы. — 2019 — № 2. — 54–57 б.

2. Абуталиева А.А. ПО қызметкерін халықпен оңтайлы қарым-қатынас жасауға дағдыландыру әдістері // Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының «Хабаршы — Вестник» журналы. — 2019. — № 4. — 40–44 б.

3. Насиновский В.Е. Тактика задержания вооруженных преступников в жилых помещениях. — М., 1978.

4. Марьин М.И., Касперович Ю.Г., Петров В.Е. и др. Психологическое обеспечение формирования и развития культуры общения и коммуникативной компетентности у сотрудников органов внутренних дел: Учеб.-метод. пос. / Под ред. В.Л. Кубышко. — М., 2007.

5. file:///C:/Users/User/Downloads/kommunikativnaya-kompetentnost-i-kultura-obscheniya-v-sluzhebnoy-deyatelnosti-sotrudnika-politsii.pdf.

Кульбаев С.Б.,

*доцент кафедры профессиональной психологической подготовки и управления ОВД,
полковник полиции*

(e-mail: Sackenkulbaev@yandex.ru);

Шамганова А.Е.,

*преподаватель кафедры профессионально-психологической подготовки и управления ОВД,
старший лейтенант полиции*

*(Актюбинский юридический институт МВД РК им. М. Букенбаева,
г. Актөбе, Республика Казахстан, e-mail: akmaralkz00@mail.ru)*

Психология деятельности административной полиции при общении с гражданами

Аннотация. В статье рассматривается психология деятельности административной полиции при общении с гражданами. Анализируется важность понимания психологических аспектов взаимодействия полицейских с гражданами. Особое внимание уделяется развитию эмпатии, навыков эффективного общения и предотвращению конфликтных ситуаций. Работа в правоохранительных органах требует от сотрудников полиции не только знания законов и процедур, но и общения с разными людьми и понимания психологических аспектов их поведения. Изучается влияние профессиональной деятельности на психологическое благополучие сотрудников ОВД, уровень их стрессоустойчивости и эмоциональной устойчивости в контексте работы с гражданами. Рассматриваются основные проблемы взаимодействия сотрудников ОВД и граждан, влияние психологических факторов на качество оказания услуг и восприятие сотрудниками своей профессиональной деятельности.

Ключевые слова: рефлексив, эмоция, специфика этики речи, деловая коммуникабельность сотрудников органов внутренних дел, коммуникабельность, грамотность, владение культурой речи, нравственный принцип, эмпатия, этика, речевая этика.

S.B. Kulbaev,

*Associate Professor of the Department of Professional Psychological Training and Management
of the Department of internal affairs, Police Colonel*

(e-mail: Sackenkulbaev@yandex.ru);

A.A. Shamganova,

Teacher of the Department of Professional Psychology

*Training and Management of the Department of Internal Affairs, Senior Police Lieutenant
(Aktobe Law Institute of the Ministry of internal affairs of the Republic of Kazakhstan
named after M. Bukenbaev, e-mail: address: akmaralkz00@mail.ru)*

The psychology of the administrative police in dealing with citizens

Annotation. This article examines the psychology of the administrative police in dealing with citizens. It analyzes the importance of understanding the psychological aspects of police interaction with citizens, as well as the features of communication, emotional control and anger management. Special attention is paid to the development of empathy, effective communication skills and conflict prevention. Working in

law enforcement agencies requires police officers not only to know the laws and procedures, but also to communicate with different people and deal with the psychological aspects of their behavior. The influence of professional activity on the psychological well-being of police officers, their level of stress resistance and emotional stability in the context of working with citizens is studied. The main aspects of interaction between police officers and citizens, the influence of psychological factors on the quality of services and employees' perception of their professional activities are considered.

Keywords: reflexive, emotion, specifics of speech ethics, business communication skills of employees of internal affairs bodies, communication skills, literacy, mastery of speech culture, moral principle, empathy, ethics, speech ethics.

УДК 374.3

Олжабаев Б.Х.,

*ассоциированный профессор кафедры правоведения, кандидат юридических наук
(e-mail: bulat_olzhabaev@mail.ru);*

Баданина М.А.,

*старший преподаватель кафедры правоведения
(Торайгыров Университет, г. Павлодар, Республика Казахстан,
e-mail: marina_vip_72@mail.ru)*

Антикоррупционное воспитание и образование

Аннотация. В статье рассмотрено становление института антикоррупционной культуры в рамках развития гражданского общества в Республике Казахстан, приведены особенности его совершенствования на основе наиболее значимых событий эволюции антикоррупционной политики. Изучены содержание институтов антикоррупционного воспитания и образования как важнейших элементов противодействия коррупции на современном этапе развития Республики Казахстан. Определены основные направления антикоррупционного образования и воспитания как составляющих антикоррупционной политики. Охарактеризованы две стороны процесса воспитания и образования, включающего, во-первых, становление у обучающихся необходимых знаний и представлений о морали, нравственном и безнравственном поведении, принципах, нормах, во-вторых, воссоздание у молодёжи чувства ответственности поступать, принимать решения в соответствии с воспринятыми и усвоенными принципами морального сознания.

Ключевые слова: антикоррупционная культура, антикоррупционное образование, система антикоррупционного воспитания, правовое сознание, антикоррупционное мировоззрение. академическая честность, правовая культура, личность.

В формировании антикоррупционной культуры особое значение имеет работа с молодежью. Как показывает практика, обучение антикоррупционным стандартам поведения с раннего возраста позволит искоренить это социальное зло. Поэтому молодежные организации должны занять особое место в пропаганде коррупции [1].

Основополагающую роль в формировании правовой культуры личности, правосознании играют воспитание и обучение, причем правовым воспитанием понимается система мероприятий, воздействующих на психику человека, сутью правового обучения является усвоение правовых знаний, ориентированные на обучающихся. Сформированная правовая культура личности в наибольшей степени способствует законопослушному социально активному поведению, что требует привлечения к процессу ее формирования всех структур гражданского общества (научного сообщества, общественных и правозащитных организаций, бизнес-сообщества, профессиональных юридических корпораций, средств массовой информации) [2].

Формирование антикоррупционного мировоззрения следует осуществлять на различных этапах социализации обучающихся. Работа с молодежью на раннем этапе осуществляется в

части информационной поддержки реализации антикоррупционных инициатив в сфере деятельности образовательных организаций.

В рамках организационно-педагогического этапа в образовательных учреждениях следует содействовать созданию условий для практической социальной активности учащихся, направленной на формирование антикоррупционного мировоззрения. При этом необходимо обеспечивать возможность становления обучающихся в качестве субъектов различных видов общественных отношений, обеспечивающих взаимодействие со структурами гражданского общества (общественными объединениями, общественными фондами, общественными движениями), государственными органами, организациями профессионального и научного сообщества.

В процессе социализации обучающихся следует всемерно содействовать формированию активной позиции по конкретным вопросам и проблемам противодействия коррупции, формированию корректной модели поведения обучающихся при взаимодействии с гражданами, организациями и государственными структурами, умения решать основные задачи и достигать необходимых целей в рамках концепции правомерного поведения, осознанию обучающимся мотивов правомерного поведения, овладению методикой корректировки собственного поведения (самокритика, самоанализ) [3].

В антикоррупционном образовании и воспитании предполагается формирование у обучающихся необходимых знаний и представлений о соответствующем моральном идеале, создание у человека внутренней потребности поступать и действовать в соответствии с принятыми и усвоенными им элементами нравственного сознания.

В ходе нашего исследования мы использовали следующие методы: теоретический анализ научной психолого-педагогической и специальной литературы по проблеме исследования; анализ нормативных правовых актов и документов по деятельности вузовских общественных структур и объединений; анализ содержания программ курсов повышения квалификации педагогических работников; моделирование; анализ и обобщение педагогического опыта; опросные методы (беседа, анкетирование, интервьюирование); наблюдение; анализ продуктов учебной и научной деятельности профессорско-преподавательского состава; эксперимент, методы социологического анализа по обработке полученных данных.

Формирование нетерпимого отношения к коррупции, развитие антикоррупционного мировоззрения должно стать самостоятельным комплексным направлением антикоррупционной работы, в отношении которого в программах, комплексе мероприятий должны определяться: воспитательные задачи, ключевые мероприятия, задействованные инфраструктуры и ресурсы, планируемые результаты.

Модель антикоррупционного образования и воспитания подрастающего поколения должна быть выстроена с помощью фундаментальных понятий, таких как закон, справедливость, равноправие в сфере формирования антикоррупционной культуры в образовании и воспитании основными формами, методами и направлениями работы должны стать широкая пропаганда неприятия коррупции, пропаганда принципа «нулевой» терпимости к коррупции, привлечение к проведению учебных и воспитательных мероприятий представителей правоохранительных органов, общественных объединений и т. п. [4].

Антикоррупционное поведение должно формироваться на всех уровнях образования, так как антикоррупционное сознание выступает регулятором общественных отношений посредством ценностной ориентации. Нужно прививать навыки работы с коррупционным правонарушением. В нынешней литературе содержание антикоррупционной культуры рассматривается как составляющая права, и сводить её полностью к правовой культуре некорректно, так как антикоррупционная культура выражает способность человека противостоять коррупции на основе моральной, правовой, политической и других культур, и правовая культура является частью антикоррупционной культуры.

Уровень и степень правовой образованности, правового воспитания общества, компетентно-профессиональное творение норм права, их благодатная социальная эффективность считается правовой культурой общества. Становление и развитие правового государства связано с правовой культурой, которая способствует утверждению основополагающих правовых принципов общественного бытия, необходимого правопорядка, правомерного поведения граждан, чувства правовой ответственности членов общества, повышению их нравственного потенциала [5].

Сформировать у большинства граждан правовое сознание, системное представление об истинных причинах коррупции, обеспечить права человека и гражданина, а также выработать культуру соблюдения прав человека и гражданина, беспристрастности и неподкупности во имя общественного блага и будущего Казахстана — основная задача антикоррупционного просвещения. Непрерывный процесс воспитания и обучения, осуществляемый в целях нравственного, интеллектуального, культурного развития и формирования активной гражданской позиции неприятия коррупции личностью — это и есть антикоррупционное образование [6].

Информационная составляющая антикоррупционной работы состоит в привлечении средств массовых коммуникаций к формированию антикоррупционной культуры и популяризации антикоррупционной деятельности, организации мероприятий по обсуждению публикаций в средствах массовой информации, связанных с противодействием коррупции.

Важную роль играют мероприятия организационного характера в образовательной сфере, включающие разработку и осуществление антикоррупционных образовательно-просветительских программ и кампаний с целью преодоления пассивности обучающихся в восприятии коррупции.

К воспитательным задачам антикоррупционного воспитания и образования следует прежде всего отнести:

- усвоение знаний о вреде коррупционных проявлений для личности, общества и государства;
- развитие общественной активности, направленной на предотвращение и пресечение коррупционного поведения;
- культивирование в студенческой среде принципов академической честности, основанных на добропорядочности, взаимном доверии, открытом обмене информацией и идеями между обучающимися и обучаемыми, обязанности каждого студента и преподавателя соблюдать правила академической честности и равной ответственности за их нарушение.
- усвоение базовых знаний о мерах юридической ответственности, предусмотренных за совершение коррупционных правонарушений, и о неотвратимости наказания.

Кроме того, формированию антикоррупционного мировоззрения способствуют изучение состояния работы организаций образования в плане антикоррупционной пропаганды и агитации [7].

Что касается социологических исследований, то они включают проведение массовых опросов, иных форм социологических исследований по антикоррупционной тематике и обнародование их результатов, составление ежегодного публичного рейтинга высших учебных заведений по уровню присутствия коррупции. Должно стать нормой участие в данной работе представителей общественных организаций, государственных органов и органов местного самоуправления.

Результатами и целевыми показателями работы в сфере обучения и воспитания молодежи должны стать формирование системы антикоррупционной подготовки на всех уровнях образования и усиление антикоррупционного содержания в преподавании в образовательных учреждениях [8].

Следует повысить эффективность принимаемых мер, повысить качество преподавателей в образовательных учреждениях, преподающих социально-гуманитарные дисциплины, обес-

печить прозрачность в работе высших учебных заведений посредством создания онлайн-порталов, создать атмосферу, толерантную к коррупции.

Важное место в формировании принципа добропорядочности занимает воспитание молодого поколения с новыми взглядами и жизненными принципами, не допускающими коррупционных проявлений. Необходимо развивать антикоррупционное поведение через институт семьи, в том числе используя потенциал Ассамблеи народа Казахстана.

Внедрение международной практики и инициатив, усиливающих роль образования, а также расширение прав и возможностей молодежи по предотвращению коррупции будет способствовать укреплению иммунитета молодежи к коррупции [9]. Тематика добропорядочности, антикоррупционной культуры должны быть включены в систему образования. Начиная с дошкольного возраста необходимо сопровождать ребенка в различных возрастных периодах антикоррупционного образования. Действенным инструментом должна стать академическая честность, столь распространенная в развитых странах мира. Тем самым будет сформировано новое поколение граждан с крепким социальным иммунитетом от коррупции [10].

Таким образом, правовое воспитание неразрывно связано с воспитанием этических, религиозных, культурных, психологических и иных традиций. В своей совокупности данные усилия способствуют укреплению законности, правового порядка, повышению правовой культуры [11].

Без антикоррупционной культуры у граждан, сильного иммунитета к коррупции и общественного осуждения подобных фактов невозможно достичь желаемых результатов. Борьба с коррупцией — задача всего общества, каждого гражданина, каждого казахстанца, и каждая семья должны осознать понятие.

Список использованной литературы

1. Формы и методы антикоррупционной работы партии «Нұр Отан» на современном этапе: Метод. рек. / Б.С. Уакпаев, Ж.К. Буканова, Г.Т. Ильясова. — Астана: Школа политического менеджмента, 2016. — 99 с.
2. Файзуллин Г.Г. Юридическое образование — важное условие формирования гражданского общества и правового государства // Государство и право. — 2001. — № 3. — С. 112–118.
3. Основы антикоррупционной культуры: Учеб. пос. / Под общ. ред. д.б.н. профессора Б.С. Абдрасилова. — Астана: Академия государственного управления при Президенте Республики Казахстан, 2016. — 176 с.
4. Антикоррупционное воспитание: система воспитательной работы по формированию у учащихся антикоррупционного мировоззрения в образовательном учреждении: Метод. рек. / Е.Н. Барышников, Н.В. Григорян, Л.М. Беловицкая, М.В. Бойкина / Под науч. ред. С.В. Жолована. — СПб.: СПбАППО, 2010. — 56 с.
5. Академическая честность студентов как условие качественного образования: Мат-лы IX Международ. науч.-практ. конф. — М., 2016.
6. Байркенова Г. О формировании правовой антикоррупционной культуры обучающихся высших учебных заведений // Высшая школа Казахстана. — 2015. — № 1. — С. 85–88.
7. Основы противодействия коррупции: Учеб. пос. / Под ред. И.И. Рогова, К.А. Маами, С.Ф. Бычковой. — Алматы: ОФ «Транспаренси Казахстан», ОФППИ, 2004.
8. Об антикоррупционной стратегии Республики Казахстан на 2015–2025 гг. / Утв. Указом Президента Республики Казахстан от 26 декабря 2014 г. № 986. // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U1400000986>
9. Об утверждении Концепции антикоррупционной политики Республики Казахстан на 2022–2026 годы и внесении изменений в некоторые указы Президента Республики Казахстан. Указ Президента Республики Казахстан от 2 февраля 2022 г. № 802. // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2200000802>

10. Сартаев С. Правовое образование и правовое воспитание как основа формирования антикоррупционной культуры и антикоррупционного сознания // Вестник КазНУ. Серия Юридическая. — 2019. — С. 4–13.

11. Қабжанов А.Т., Абдижами А.Ж., Абдакімова Д.А. Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік қызмет пен сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатты жетілдіру мәселесі мен перспективасы // Қазақстан Республикасы ПМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының «Хабаршы — Вестник» журналы. — 2023. — № 2 (80) — 65–72 б.

Олжабаев Б.Х.,
құқықтану кафедрасының қауымдастырылған профессоры,
заң ғылымдарының кандидаты
(e-mail: bulat_olzhabaev@mail.ru);
Баданина М.А.,
құқықтану кафедрасының аға оқытушысы
(Торайғыров университеті, Павлодар қ., Қазақстан Республикасы,
e-mail: marina_vip_72@mail.ru)

Жемқорлыққа қарсы тәрбиелеу және білім беру

Аннотация. Мақалада Қазақстан Республикасында азаматтық қоғамды дамыту шеңберінде сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет институтының қалыптасуы қарастырылған, сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясат эволюциясының аса маңызды оқиғалары негізінде оны жетілдіру ерекшеліктері келтірілген. Қазақстан Республикасы дамуының қазіргі кезеңіндегі сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдың маңызды элементтері ретінде сыбайлас жемқорлыққа қарсы тәрбие және білім беру институттарының мазмұны зерделенді. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясаттың құрамдас бөлігі ретінде сыбайлас жемқорлыққа қарсы білім беру мен тәрбиелеудің негізгі бағыттары айқындалды. Тәрбие мен білім беру процесінің екі жағы сипатталған, оның ішінде біріншіден, білім алушыларда мораль, адамгершілік және азғындық мінез-құлық, принциптер, нормалар туралы қажетті білім мен идеялардың қалыптасуы, екіншіден, жастардың моральдық сананың қабылданған және игерілген принциптеріне сәйкес әрекет ету, шешім қабылдау жауапкершілігін сезінуі.

Негізгі сөздер: сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет, сыбайлас жемқорлыққа қарсы білім беру, Сыбайлас жемқорлыққа қарсы тәрбие жүйесі, құқықтық сана, сыбайлас жемқорлыққа қарсы дүниетаным. Академиялық адалдық, құқықтық мәдениет, тұлға.

B.H. Olzhabaev,
Associate Professor of the Department of Jurisprudence, Candidate of Legal Sciences
(e-mail: bulat_olzhabaev@mail.ru);
M.A. Badanina,
Senior Lecturer at the Department of Law
(Toraighyrov University, Pavlodar, Republic of Kazakhstan,
e-mail: marina_vip_72@mail.ru)

Anti-corruption education

Annotation. The article examines the formation of the institute of anti-corruption culture within the framework of the development of civil society in the Republic of Kazakhstan, and presents the features of its improvement based on the most significant events in the evolution of anti-corruption policy. The content of institutions of anti-corruption education and education as the most important elements of combating corruption at the present stage of development of the Republic of Kazakhstan is studied. The main directions of anti-corruption education and upbringing as one of the components of anti-corruption policy are defined. Two sides of the process of education and upbringing are characterized, including, firstly, the formation of students' necessary knowledge and ideas about morality, moral and immoral behavior, principles, norms, and secondly, the creation of a sense of responsibility among young people to act, make decisions in accordance with the perceived and learned principles of moral consciousness.

Keywords: anti-corruption culture, anti-corruption education, anti-corruption education system, legal consciousness, anti-corruption worldview, academic integrity, legal culture, personality.

УДК 343

Сагандыкова Д.А.,

доцент кафедры управления правоохранительной деятельностью,

подполковник полиции

(e-mail: dina.anel@mail.ru);

Токсанова М.Б.,

начальник кафедры управления правоохранительной деятельностью,

ассоциированный профессор (доцент), полковник полиции

(e-mail: maya.toksanova@mail.ru);

Сидашева Ж.К.,

доцент кафедры административно-правовых дисциплин, подполковник полиции

(Алматинская академия МВД РК им. М. Есбулатова,

г. Алматы, Республика Казахстан, e-mail: dusechka012l@mail.ru)

Переговорный процесс в деятельности сотрудников ОВД

Аннотация. Статья посвящена вопросам проведения переговоров как ключевому инструменту в урегулировании кризисной ситуации в деятельности органов внутренних дел. Исследуя факты организации переговорных процессов в повседневной деятельности сотрудников, авторы рассматривают их как связь с общественностью, опираясь на понятие «переговоры». В работе рассмотрены результаты анализа казахстанской научной литературы, где поднимается проблема отсутствия исследования переговорного процесса в «бытовых» ситуациях. Авторами изложен алгоритм действий при переговорном процессе сотрудников полиции в разных кризисных ситуациях, исследованы методы переговоров, применяемые в практической деятельности казахстанских полицейских. Изучен международный опыт стран Европы и выработаны рекомендации для осуществления диалога с преступниками, захватившими заложников, и лицами, пытающимися совершить суицид.

Ключевые слова: переговоры, переговорный процесс, заложники, суицид, психолог, операция, кризисная ситуация, преступник, захватчик.

Переговоры — это средство, позволяющее разрешать дилеммы, разногласия, конфликты. Это процесс выработки точек зрения, обмена некими обещаниями и предложениями. Но, прежде всего, переговоры — это общение, одним из результатов которого является и процесс, который мы называем связью с общественностью. Понятие «переговоры» используется не только в привычном смысле применительно к ситуациям официальных переговоров, но и к различным ситуациям частной жизни. А такого рода ситуации могут иметь место как в рамках сотрудничества (когда участники переговоров строят новые отношения), так и в условиях конфликта (когда речь идет обычно о перераспределении имеющегося). В данном случае приоритетное внимание при рассмотрении переговоров уделяется тем их аспектам, которые связаны с процессами урегулирования и разрешения конфликтов [1].

Переговорный процесс является ключевым инструментом в урегулировании кризисной ситуации и в деятельности органов внутренних дел. Практика переговоров с преступниками в Казахстане имеется, и она достаточно большая, чтобы сделать определенные выводы для усовершенствования этого процесса. Однако на сегодня обучение навыкам переговоров проходят профессиональные переговорщики, чаще всего, готовящиеся к диалогу с террористами-захватчиками. Как показывает анализ научной литературы, раскрывающей теорию и практику переговоров с преступниками, большинство материалов посвящено вопросам урегулирования конфликта с помощью переговорного процесса в ситуациях, также связанных с захватом заложников террористами.

А.В. Плотников и Б.А. Жакупов, поднимая проблему личной безопасности сотрудников полиции, также подчеркивают, что полицейские ежедневно сталкиваются с различными ситуациями, которые требуют высокой эмоциональной устойчивости и навыков: «Профессиональная подготовленность сотрудников органов внутренних дел по сравнению с сотрудниками других правоохранительных органов предполагает гораздо больший объем физических и морально-психологических компетенций. Ведь именно сотрудники ОВД в гораздо большей степени, чем все остальные сотрудники правоохранительных органов подвергают свою жизнь и здоровье опасности и испытывают в процессе выполнения своих профессиональных обязанностей огромные эмоциональные и физические нагрузки. Сегодня, наверное, нет ни одного гражданина, который не сталкивался бы в своей жизнедеятельности с сотрудниками полиции» [2].

Преподаватель кафедры ПППиУОВД Костанайской академии МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева майор полиции Ж. Руденко разработал курс лекций «Психолого-педагогическое обеспечение переговорного процесса». Автор рассматривает типологию преступников, захвативших заложников, вопросы отбора, подготовки «переговорщиков», тактики ведения переговоров в «ситуации заложника», описывает психологические приемы, повышающие эффективность ведения переговоров.

Изучая исторические факты, Ж.М. Руденко также делает акцент на истории переговоров, которые связаны с террористическими актами. Начало переговоров с преступниками в мировой практике, оказавшим существенное влияние и на практику отечественную, считается 5 сентября 1972 г., когда группа террористов захватила заложниками в Мюнхенской олимпийской деревне девять спортсменов, требуя вылета в ближневосточную страну. Результаты проведения силовой операции оказались совершенно противоположны ожидаемым – все заложники погибли. Подводя итоги этой операции, эксперты пришли к выводу, что применение силы в подобных ситуациях требует особой осторожности, и альтернативой здесь могут быть только переговоры [3].

Анализ казахстанской научной литературы показал, что большинство исследований раскрывает проблему организации переговорной деятельности при террористических угрозах, однако в других ситуациях этот процесс остается неисследованным.

Доктор психологических наук, доцент, профессор кафедры психологии, педагогики и организации работы с кадрами Академии управления Министерства внутренних дел Российской Федерации В. Вахтина в своей научной статье выделяет 6 видов переговоров, в трех из которых чаще всего принимают участие сотрудники органов внутренних дел:

- переговоры с преступниками, захватившими заложников, застигнутыми на месте преступления, а также с преступниками, застигнутыми на месте преступления без захвата заложников (42 %);
- переговоры с преступниками, действующими по психологическим мотивам: самоубийцами, психически больными, в алкогольном и наркотическом опьянении (30 %);
- переговоры с толпой с целью предотвращения возникновения массовых беспорядков (15 %) [4].

Практика работы сотрудников полиции Казахстана также свидетельствует о том, что переговоры – действенный инструмент при попытках суицида, бытовых и других захватах, не всегда связанных с террористическими целями. Именно при таких экстремальных ситуациях на переговоры выходят сотрудники полиции. В этих случаях цель рассматривается как основная стратегия, выбранной для освобождения заложников. При захвате заложников террористами главное — «протянуть» время, которое нужно для подготовки штурма, при других захватах главная цель – договориться, убедить захватчика сдаться, освободить заложников.

Опыт стран Европы также показывает, что переговорный процесс – важная составляющая в ежедневной работе сотрудников органов внутренних дел. С 22 по 26 января 2024 г. в

г. Алматы прошел тренинг по технике ведения переговоров, организованный в рамках проекта LEICA. В мероприятии приняли участие представители правоохранительных органов Казахстана, Кыргызстана, Таджикистана, Туркменистана и Узбекистана. В рамках обучения эксперты из Франции, Польши и Испании предоставили теоретический материал, основанный на международном опыте. Эксперт из Польши Агата Палка, переговорщик с 15-летним практическим опытом, рассказала о целях переговоров, среди которых — ненасильственное разрешение ситуации, добровольная сдача преступника, выигрыш времени, получение информации, осуществление действий, делегированных боевой, тактической группой, снижение эмоций объекта. Большая часть практических примеров, приведённых А. Палкой, связана с переговорами с преступниками, которые не являлись террористами.

По мнению экспертов и респондентов, такие переговоры являются не только наиболее распространенными, но и достаточно сложными и требующими применения различных стратегий [4]. Исходя из ситуации опасности, принимается решение о способе переговоров. Эксперты рассматривают следующие: «лицом к лицу», с помощью телефона, с использованием мегафона, через социальные сети, через барьеры (окно, двери). К примеру, при попытках суицида чаще всего используется способ «лицом к лицу». В июне 2016 г. в Петропавловске девушка пыталась покончить жизнь самоубийством, забравшись на 25-метровую конструкцию моста. Первыми на место события прибыли сотрудники патрульной полиции, один из которых поднялся вслед за девушкой и попытался уговорить ее спуститься. Сержант полиции Руслан Акматов вступил в переговоры, которые расположили отчаянную жительницу областного центра к диалогу с сотрудником полиции. После того, как девушка успокоилась, то есть ее эмоциональное состояние начало стабилизироваться, Акматов предложил ей закурить. В момент передачи сигареты полицейский схватил девушку и спустил вниз. «Если человек упорно не входит в диалог с сотрудниками, нужно попытаться его выслушать. Чаще всего попытки суицида в публичном месте бывают криком души человека, нуждающегося во внимании и общении. Порой, выговорившись, люди успокаиваются» — считает инструктор психологического отдела МЧС Армении Тигран Саркисян, который также обращает внимание на недостаточность подготовки сотрудников к таким проявлениям [5]. Как свидетельствуют факты, чаще всего первыми прибывают на место происшествия сотрудники патрульной полиции, участковые инспекторы полиции, поэтому важно, чтобы сотрудники этих наружных подразделений имели базовые навыки ведения переговоров в таких кризисных ситуациях.

Г.Л. Квят рассматривает также такие способы переговоров, как портативный радиопередатчик или переговоры в письменном виде. При этом он считает, что самым безопасным и эффективным способом является телефонная связь. Именно этот способ чаще всего используется в переговорном процессе [6].

Кризисные ситуации переговорной деятельности отличаются динамикой, требующей мобилизации познавательных способностей, эмоциональной устойчивости, и характеризуются существенно меняющимися условиями, при которых может возникнуть опасность невыполнения задачи. Кризисные ситуации характеризуются утратой возможности управления ими и включают в себя: фактор неожиданности, динамику развития, неопределенность развития кризиса, неопределенность в выборе решения возникающих проблем, в реализации принятых решений [4].

Эксперты из стран Европы считают, что в переговорном процессе исключен метод легендирования. Они объясняют это тем, что переговорщик должен завоевать доверие захватчика, объяснив, что он — единственный человек, который в этот момент может помочь ему разрешить ситуацию. Обман в таком случае может открыться, что негативно скажется на доверии и дальнейшем переговорном процессе в целом. Фабрис Кювелье, специалист-переговорщик из Франции, исходя из своего опыта, предлагает всегда представляться со-

трудником подразделения, которое он представляет. Но всегда ли это допустимо в казахстанской практике? Переговорщики Казахстана считают, что нет, объясняя, что уровень доверия населения к правоохранительным органам в каждой стране разный. К примеру, психолог-переговорщик ДП г. Астаны, вступив в переговоры с Алиханом Мурадовым, захватившим в заложники семь человек в отделении «Kaspi Bank» в июне 2023 года, представился захватчику представителем СМИ.

При этом, как отмечает специалист, имеющий большой стаж в области переговорного процесса, важно быть готовым к тому, что преступник может проверить «легенду». К примеру, Мурадов потребовал назвать фамилию и имя, которые стал идентифицировать через онлайн-ресурсы. Убедившись в Интернете, что названные персональные данные на самом деле принадлежат журналисту одного из республиканских телеканалов, он согласился на дальнейший диалог [7]. Но такой метод рискует сорвать процесс переговоров, так как в случае выявления обмана преступник может отказаться от дальнейшего сотрудничества либо под эмоциональным воздействием причинить вред заложникам, а также самому переговорщику (в случае «лицом к лицу»). К примеру, во время тренинга условный преступник-террорист потребовал у правоохранительных органов журналиста, указав его данные. Переговорщик сыграл роль данного журналиста, не обратив внимания, что согласно данным в Интернете, названный корреспондент скончался год назад. Переговоры были сорваны, так как обман раскрылся.

Казахстанские переговорщики считают, что нужно учитывать менталитет местных жителей, их культуру, традиции, обычаи, политическую обстановку или расклад сил в случае обострения боевых действий. Поэтому часто приходится действовать интуитивно, исходя из своего профессионального опыта.

В своей ежедневной деятельности полицейские часто ведут переговоры с преступниками и другими гражданами, переступившими черту адекватного, сознательного поведения. Большинство таких фактов остаются неизвестными общественности, так как в большей части заканчиваются положительным исходом. В практике казахстанских полицейских был случай, когда женщина, находящаяся в алкогольном опьянении, грозила выброситься с балкона вместе с маленьким ребенком. Она то забегала в гостиную, то выбегала на балкон, громко кричала и плакала. Сотрудник полиции, направленный на переговоры, зайдя в квартиру, обратил внимание на грязные шторы. Об этом он сказал хозяйке, попросив ее постирать оконные занавеси. Женщина растерялась и на какой-то момент отвлеклась от своей истерии, чем и воспользовался сотрудник полиции, выхватив ребенка [7].

Ведение переговоров с преступниками не имеет четких правил и утвержденных алгоритмов. Чаще всего, для организации этого процесса правила имеют рекомендательный характер. В переговорах при бытовых захватах важно делать акцент на родственных отношениях, призывая захватчиков подумать о своих близких, которым будет нелегко узнать о преступных делах отца, сына, брата. Так, в одном из интервью психолог-переговорщик рассказал, что он всегда в ходе диалога говорит: «Представляешь, какой шок испытает твоя дочь, когда узнает, что ты наделал?! Ты же для нее — все в этом мире, и вдруг такое!». При захвате заложников в «Kaspi Bank» переговорщик акцентировал внимание на ближайших родственниках, и выяснилось, что сестра захватчика имеет онкологическое заболевание. Надежда на помощь со стороны государственных органов расположила Мурадова к дальнейшим переговорам, что позволило перейти к активной фазе переговорного процесса [7].

«Переговорщику нельзя спорить с захватчиками, провоцировать их, наотрез отказываться выполнять их требования и называть их террористами. В разговоре с ними нужно избегать таких слов, как: «взрывчатка», «бомба», «заложники» и «захват». К ним лучше всего обращаться по именам, а не по прозвищам, во избежание обезличивания. К любому человеку вообще нужно обращаться по имени или по имени, отчеству, поскольку другие формы обраще-

ния могут быть восприняты как панибратство или тонкий троллинг», — считает переговорщик [7]. Дейл Карнеги советовал: «как можно чаще обращайтесь к человеку по имени. Для человека его имя — самое сладостное для него слово в языке» [8]. Именно такую тактику применил психолог-переговорщик с Мурадовым. Он постоянно называл его имя — Алихан, что, как он считает, помогло получить доверие захватчика.

В фильме режиссера Гэри Грея «Переговорщик», где демонстрируются методы ведения переговоров, главный герой проводит экзамен на профпригодность своего коллеги, которому напоминает одно из главных правил «Никогда не говорить преступнику «нет». Художественный фильм 1998 г. отражают и современную действительность при ведении переговоров с преступниками, и стал материалом для разбора в университетах, где изучается тактика коммуникативного процесса в кризисных ситуациях. Полученные из сюжета знания пригодились и психологу-переговорщику в отделении «Каспи банка».

Эксперты из Польши не рекомендуют в роли переговорщика задействовать психолога, так как, по их мнению, это может способствовать ухудшению ситуации. Во-первых, переговорщику могут быть делегированы функции тактической группы, в этом случае психолог не всегда сможет дать объективную оценку ситуации, осуществить силовые приемы и так далее. Во-вторых, психологические приемы может легко раскрыть захватчик. «Мне показалось, что Алихан находится в депрессивном состоянии. Он был погружен в свой символический мир и считал, что кругом царит несправедливость. Однако при этом он не утратил способность логически мыслить. Сразу заявил тогда, что не стоит обращаться к нему как к хорошему человеку, так как он знает, что это — уловка психологов, и он на нее не клюнет. Но мне было понятно, что Алихану приятно слышать комплименты в свой адрес. Это означало, что он готов идти на контакт», — рассказал переговорщик Рамазан [7]. В этом случае переговорщик — не просто психолог, это сотрудник спецподразделения, имеющий большой практический стаж в других подразделениях, окончивший специализированное высшее учебное заведение МВД.

Однако, психолог должен состоять в группе переговорщиков. Он составляет психологический портрет преступника, помогает справиться с эмоциями переговорщику, который должен контролировать тон, тембр голоса, применять технику активного слушания, не перебивать захватчика. «Если переговорщик сам вдруг «зависнет», обдумывая свои дальнейшие действия, то в это время психолог должен подсказать ему, какой вопрос надо задать разбушевавшемуся преступнику, чтобы тот успокоился и не наломал дров. Переговорщик всегда должен брать инициативу в свои руки, а не идти на поводу у преступника!» [6].

Опыт зарубежных и казахстанских экспертов свидетельствует о том, что переговорщиком может выступать как мужчина, так и женщина. «Если женщина захватила в заложницы другую женщину, то к переговорам лучше подключить женщину. Она лучше понимает ее и быстрее найдет с ней общий язык, чем ее коллега-мужчина», — считает переговорщик Рамазан [7].

Отдельных рекомендаций требуют ситуации, в которых захватчик или пытающийся совершить суицид находится в состоянии психического расстройства. По словам Рамазана, первое, что должен определить переговорщик, вступив в прямой контакт с захватчиком: не страдает ли тот каким-либо заболеванием. «Одно дело — беседовать с больным, страдающим параноидальной шизофренией, другое — с человеком, погруженным в депрессию. Если это параноидальная личность, да еще и заикленная на религии, то я не всегда с ним соглашаюсь. В таких случаях я предлагаю ему услышать третью сторону, например, имама или другое духовное лицо, которые могут дать компетентную оценку его рассуждениям. Как правило, священнослужители в мягкой форме весьма убедительно и обоснованно поясняют ему, какие заповеди священного писания он неверно трактует и как нужно это делать правильно. Очень важно дать понять преступнику, что к нему прислушиваются, что его во что-то ставят», — считает Рамазан [7]. В его практике был случай, когда больной шизофренией житель

Петропавловска, вооруженный топором и ножом, стал угрожать расправой над соседями. Он своевременно не принял лекарства, что спровоцировало агрессивное состояние. На предложения прибывших сотрудников полиции человек не реагировал, потому что находился в сильном психоэмоциональном возбуждении. Тогда ему фонариком посветили в лицо, что отвлекло его, и полицейские обезвредили нарушителя.

Российский профессиональный переговорщик Г.Л. Квят также высказал мнение, что сотрудник правоохранительных органов (переговорщик) не может выполнить требований, нарушающих закон, но вправе удовлетворить их, «если они обусловлены крайней необходимостью» [9].

Переговорная деятельность является частью специальных оперативно-тактических операций и состоит из информационно-аналитического и коммуникативно-прогностического компонентов. Переговоры с преступниками содержат: специфическую криминальную ситуацию, требующую ведения переговоров и достижения целей; диалог сторон – субъектов переговоров; остро негативные взаимоотношения субъектов переговоров; решение задач предупреждения, раскрытия и расследования преступлений; при успешных переговорах – выполнение обязательств, взятых на себя сторонами [4].

Таким образом, анализ практической деятельности казахстанских полицейских позволяет определить алгоритм действий сотрудников правоохранительных органов в таких кризисных ситуациях. С учетом ранее уже обозначенных в научных работах ключевых аспектов переговорной деятельности мы предлагаем внедрить курс обучения переговорам для всех сотрудников наружных служб, которые, как показывает практика, первыми пребывают на месте происшествия.

На основе анализа научной литературы и примеров из практики, мы пришли к выводу, что значительное влияние на результаты переговоров оказывает человеческий фактор, который может быть вызван стрессом, давлением руководства, временными рамками и т. д. Ключевым аспектом, который также влияет на стрессоустойчивость, может быть общественный резонанс, вмешательства средств массовой информации, инфлюенсеров. Все эти факторы свидетельствуют о том, что обучение тактике переговоров, должно иметь системный характер, подкрепленный практическими занятиями.

Каждая ситуация, связанная с переговорами, индивидуальная, но при этом, с учетом знаний алгоритма действий, умения коммуникативных навыков с преступниками либо лицами, находящихся в повышенном эмоциональном состоянии, возможно повысить результативность переговорного процесса. Вовлечение действующих сотрудников полиции и кандидатов, поступающих на службу, в обучение по овладению основами переговорного процесса позволит повысить эффективность работы по урегулированию конфликта, снижению уровня агрессивности преступного поведения.

Список использованной литературы:

1. Илларионов В.П. Переговоры с преступниками. — М., 1999. — 99 с.
2. Плотников А.В., Жакупов Б.А. О проблеме понимания категории «личная безопасность сотрудников полиции»: теоретико-правовой аспект // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2024. — № 1 (83). — С. 293–298.
3. Руденко Ж.М. Психолого-педагогическое обеспечение переговорного процесса: Уч. пос. — Костанай, 2021. — С. 15.
4. https://psyjournals.ru/journals/psylaw/archive/2016_n4/84499 [Психология переговорной деятельности сотрудников органов внутренних дел в ситуациях, связанных с фактом совершения преступления // Психология и право — 2016. Том 6. — № 4. // PsyJournals.ru]

5. Переговоры длились свыше часа: как психологи МЧС Армении спасают потенциальных самоубийц // Сайт «Спутник-Армения, 2020. // <https://ru.armeniasputnik.am/20200511/Peregovory-dlilis-svyshe-chasa-kak-psikhologi-MChS-Armenii-spasayut-potentsialnykh-samoubiyts-23019269.html>

6. Проблема переговоров с преступниками в условиях захвата заложников в психолого-юридической науке // Психпедагогика в правоохранительных органах. — 2014. — № 2 (57). // <https://cyberleninka.ru/article/n/problema-peregovorov-s-prestupnikami-v-usloviyah-zahvata-zalozhnikov-v-psihologo-yuridicheskoy-nauke/viewer>

7. Часто предлагаю преступникам мороженое или торт, чтобы они зависли — Переговорщик по освобождению заложников // Orda.kz. — 2023. // <https://orda.kz/chasto-predlagaju-prestupnikam-morozhenoe-ili-tort-chtoby-oni-zavisli-peregovorschik-po-osvobozhdeniju-zalozhnikov-378825/>

8. Д. Карнеги. Как выработать уверенность в себе и влиять на людей, выступая публично. — Минск, 2020. — 416 с.

9. Г.Л. Квят. Психологические аспекты ведения переговоров при освобождении заложников» «Психопедагогика в правоохранительных органах. — Омск, 2002. — № 2. — С. 111.

Сағандықова Д.А.,

құқық қорғау қызметін басқару кафедрасының доценті,

полиция подполковнигі

(e-mail: dina.anel@mail.ru);

Токсанова М.Б.,

құқық қорғау қызметі басқару кафедраның бастығы,

қауымдастырылған профессор (доцент),

полиция полковнигі

(e-mail: Maya.toksanova@mail.ru);

Сидашева Ж.Е.,

әкімшілік-құқықтық пәндер кафедрасының доценті, полиция майоры

(Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы,

Қазақстан Республикасы, Алматы қ., e-mail: dusechka012@mail.ru)

ІІО қызметкерлерінің қызметіндегі келіссөздер процесі

Аннотация. Мақала ішкі істер органдарының қызметіндегі дағдарыстық жағдайды реттеудің негізгі құралы ретінде келіссөздер жүргізу мәселелеріне арналған. Қызметкерлердің күнделікті іс-әрекетінде келіссөздер процестерін қолдану фактілерін зерттей отырып, авторлар оларды «келіссөздер» ұғымына сүйене отырып, қоғаммен байланыс ретінде қарастырады. Жұмыста «тұрмыстық» жағдайларда келіссөздер процесін зерттеудің болмауы мәселесі көтерілетін қазақстандық ғылыми әдебиеттерді талдау нәтижелері қаралды. Авторлар әртүрлі дағдарыстық жағдайларда полиция қызметкерлерінің келіссөздер процесінде іс-қимыл алгоритмін баяндады, қазақстандық полицейлердің практикалық қызметінде қолданылатын келіссөздер әдістерін зерттеді. Еуропа елдерінің халықаралық тәжірибесі зерттелді, кепілге алынған қылмыскерлермен және өз-өзіне қол жұмсамақ болған адамдармен диалог жүргізу үшін ұсыныстар жасалды.

Негізгі сөздер: келіссөздер, келіссөздер процесі, кепілге алынғандар, суицид, психолог, операция, дағдарыс жағдайы, қылмыскер, басқыншы.

D.A. Sagandykova,

*Associate Professor of the Department of Law Enforcement Management,
Lieutenant Colonel of the Police
(e-mail: dina.anel@mail.ru);*

M.B. Toksanova,

*Head of the Department of Law Enforcement Management,
Associate Professor (docent), police Colonel
(e-mail: Maya.toksanova@mail.ru);*

Zh.E. Sidasheva,

*Associate Professor of the Department of Administrative and Legal Disciplines,
Major of Police
(Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after M. Yesbulatov, e-mail: dusechka012@mail.ru)*

Negotiation process in the activities of police officers

Annotation. The article is devoted to the issues of negotiations as a key tool in resolving the crisis situation in the activities of internal affairs bodies. Exploring the facts of the use of negotiation processes in the daily activities of employees, the authors consider them as public relations, based on the concept of «negotiations». The paper considers the results of the analysis of the Kazakh scientific literature, which raises the problem of the lack of research on the negotiation process in «everyday» situations. The authors set out the algorithm of actions during the negotiation process of police officers in various crisis situations, investigated the methods of negotiations used in the practical activities of Kazakhstani police officers. The international experience of European countries has been studied and recommendations have been developed for dialogue with criminals who have taken hostages and people trying to commit suicide.

Keywords: negotiations, negotiation process, hostages, suicide, psychologist, operation, crisis situation, criminal, invader.

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ЫНТЫМАҚТАСТЫҚ ЖӘНЕ ШЕТЕЛДІК ТӘЖІРИБЕ МЕЖДУНАРОДНОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО И ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ INTERNATIONAL COOPERATION AND FOREIGN EXPERIENCE

UDC 343.9

Gediminas Buciunas,*Associate Professor at the Faculty of Law,**Candidate of Legal Sciences, Professor**(Vytautas Magnus University, Academy of Public Safety at the University of Mikolas Romeris, Kaunas, Lithuania, e-mail: gediminas1967@mruni.eu)***Methodology on trace evidence collection during investigation of cybercrimes**

Annotation. At the beginning of the XXI century, new threat to the secure existence of the human community has been appeared – cybercrimes. To curb new threat, the international community began to apply not only legal and organizational processes, but also the latest technological achievements, including computer technology. So, technology has become a powerful tool that affects many areas of human beings' activity. The same time the cybercriminals start to use different tools of technology to penetrate not only into strategic areas of life, such as military industry, but also into person's private life, to steal personal data. The author of this paper presents characteristics of the criminal offenses targeting the security of electronic data and information systems and use different quantitative and qualitative research methods to achieve the aim of this paper and fulfil the tasks mentioned above.

Keywords: threat, cybercrimes, information, electronic data, computer, pretrial investigation, stages of investigation cybercrimes.

*«Facebook defines who we are, Amazon defines what we want, And Google defines what we think»
Broeder, 2016*

Each period of human development is closely related to the Industrial revolutions. It brought new tools to increase productivity, creates a more comfortable environment for human beings' life. At the same time each period of human development was, is and will be associated with certain challenges and new threats to public safety. The Fourth Industrial revolution starts in XXI century, and it is considered as a technological development building on the Third Industrial revolution marked by the development of digitalization that took place since the middle of the last century. One of the main characteristics of the 4th Industrial revolution is a fusion of technologies that is blurring the lines between the physical, digital, and biological spheres. The difference between the 4th Industrial Revolution and the 3rd one is explained by the unprecedented velocity of technological changes, its wide scope, and radically deep systems impact [1]. The Fourth Industrial revolution is evolving at an exponential pace and disrupting almost every industry in every country by enhancing the transformation of entire systems of production, management, and governance. The 4th Industrial revolution involved emerging technology breakthroughs in fields such as artificial intelligence, robotics, the Internet of Things, autonomous vehicles, 3-D printing, nanotechnology, biotechnology, materials science, energy storage, quantum computing.

So, technology has become a powerful tool that affects many areas of human beings' activity, sometimes in a positive way, sometimes in a negative one. It depends on the way in which modern technology is used. For example, 4th or 5th generation cellular technologies can be very intrusive in regard to a person's privacy or can be very useful in detecting criminal offences during pre-trial investigation.

The famous proverb «Every stick has two ends» is particularly appropriate, as it reminds us that the same tool can be looked at from different perspectives, in this case for example, 5th generation cellular/mobile technology (hereinafter referred to as «5G technology»). That is an important tool in our lives, as many of us can't imagine our daily routine without a smart mobile phone. Increased access to the internet, the massive number of cellular/mobile smart phone users, and the development of social media tools have enabled us to spread messages more quickly and to broader audiences. Emerging technologies, particularly in the area of communication, may significantly expand the availability and quality of data upon which we can make informed decisions for the benefit of society.

At the end of the 20th century and the beginning of the XXI century, new threats to the secure existence of the human community arose: organized crime, corruption, terrorism, and cybercrimes. To curb new threats, the international community began to apply not only legal and organizational processes, but also the latest technological achievements, including computer technology. At present, with global computerization, digital technology penetrates not only into strategic areas of life, such as military industry and management, space, but also into the field of telephone communication service or even our kitchen.

According to the data of the Department of Statistics of the Republic of Lithuania in 2020 77 % had personal computers at home, 82 % had Internet access. households., the share of households with personal computers did not change during the year, while those with Internet access increased by 0.6 percent. point. In the city, 80 and 84 percent had computers and Internet access at home, respectively. households, in the village – 70 and 78 percent [2].

Majority of population in the World especially in Western countries cannot longer imagine life without the Internet, e-mail or e-commerce, but another direction of using the latest technologies has also been revealed - committing criminal acts, starting with fraud and ending with industrial espionage. Cyber-attacks against public and private institutions in electronic communication networks are increasing every year to extract information about the latest technologies in the military field, industrial inventions, etc [3]; [4]; [5].

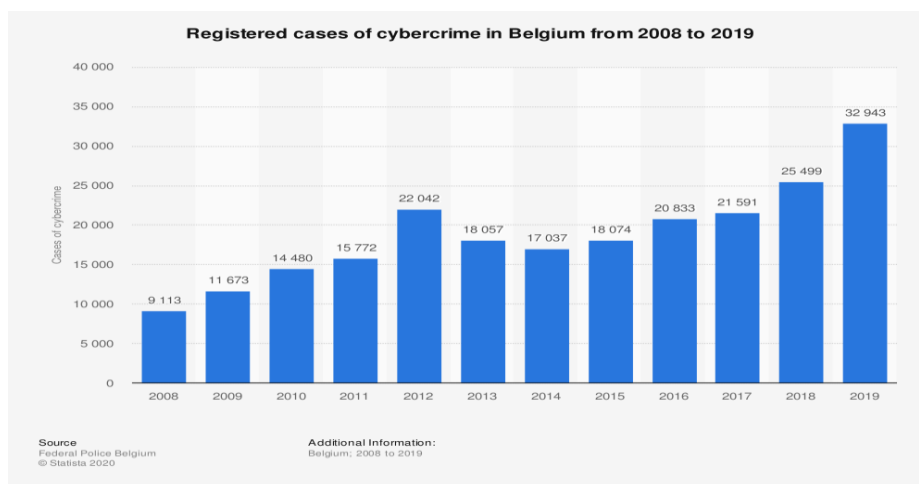
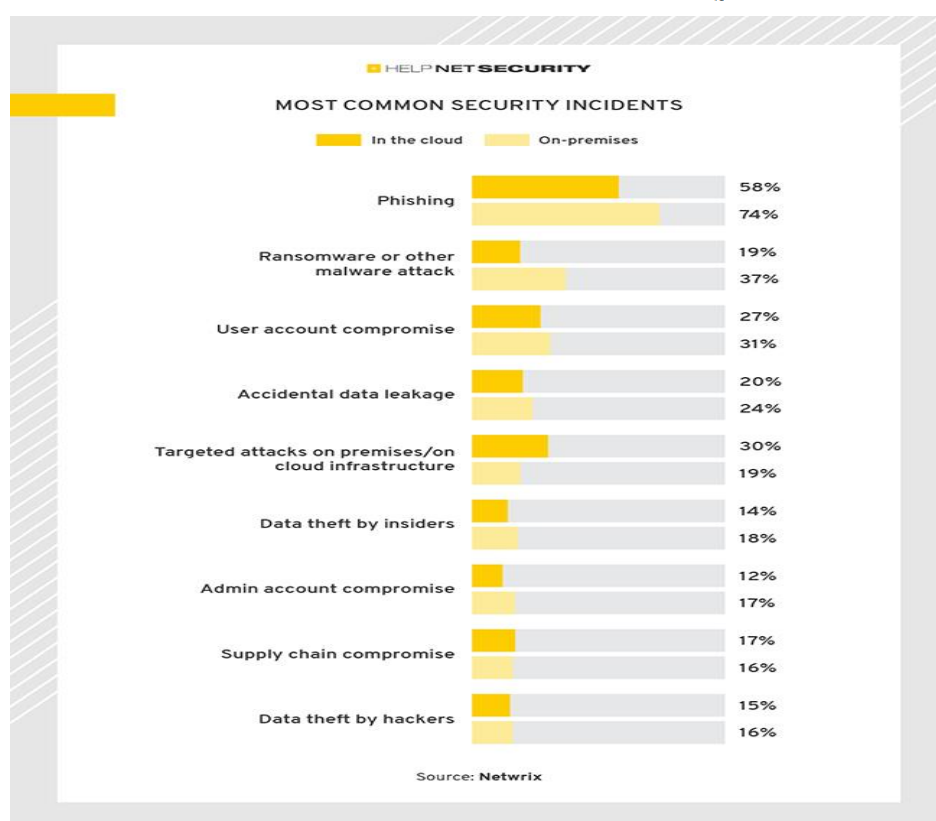
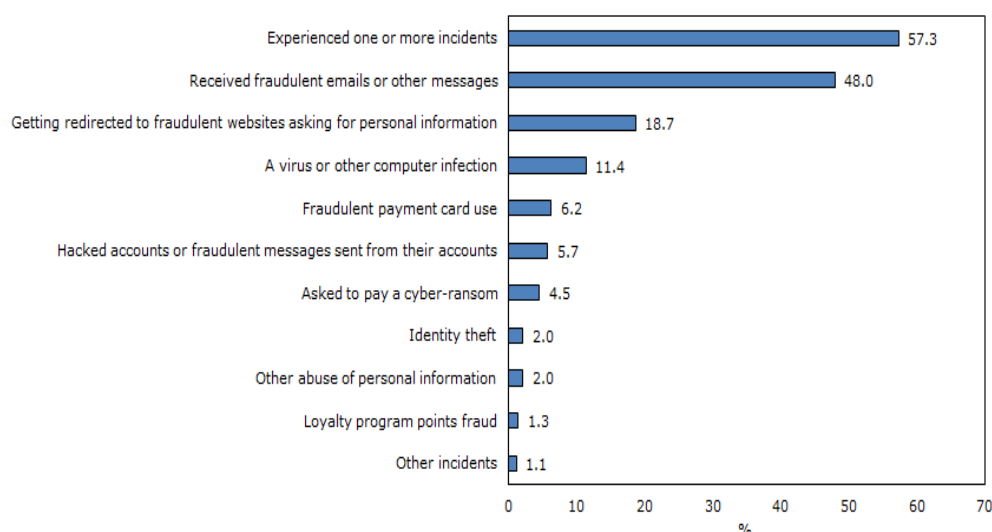

Chart 1
Type of cyber security incident experienced, Internet users, Canada, 2018

Characteristics of the criminal offenses targeting the security of electronic data and information systems

Information systems based on the criterion – the level of information system’s automatization may be relatively divided into non-automatic, semi-automatic and automatic. The main criterion for distinguishing one type of the information system’s automatization is involvement of human beings into process of creation information. For example, a human being participates in entering, storing, forwarding data, creating software, etc. or everything is done by the computer itself, without interference from a human being. An information system classified as semi-automatic consists of

components: computer system, people, procedures, data or/and information, means of communication (network).

Criminal offenses against the security of electronic data and information systems are characterized by latency. The official statistics of law enforcement agencies on this type of criminal offence do not reflect the real situation. Only a small number of victims (legal entities, natural persons) seek help from state institutions due to commissioningsuch criminal offenses. The main reason for such behavior is the fear of damaging one's reputation in society, amongst business partners and the same time in creating the image of an unreliable partner. Another reason why the official statistics on cybercrimes do not correspond to the real situation is the insufficiently highly qualified law enforcement officials required to perform certain procedural investigative actions, such as search, seizure, examination of crime scene, interview.

Every criminal offense leaves trace evidence — information that manifests itself in changes in the surrounding environment. However, there are some differences between the criminal offenses against security of electronic data, information systems and traditional criminal acts. During investigation of traditional criminal offenses, such as thefts, robberies, murders, thetraces of criminal offences left behind can be detected mainly by the one of five basic human senses – a sight. Traces left by crimes in cyberspace are usually invisible to the eye, it cannot be detected by human senses. In legal literature, these types of trace not visible to human eyes are also called by different terms, such as: «virtual traces», «electronic evidence», «electronic data», «digital evidence”.

Whileinvestigating cybercrimes where electronic equipment was used during preparation, commission, or concealment, the pre-trial investigation officer, prosecutor, and judge should have both deep legal knowledge oncorpus delicti (body) of criminal offenses targeting security of electronic data and information systems, as well as good knowledge of information technologies.It helps to better understand the functioning of electronic equipment and the formation of trace evidence in cyberspace, the mutual interaction of complex electronic equipment components in order to ensure the exchange of information/data through information systems, where trace evidence of the preparation, commission and concealment of cybercrimes can be found, as well as following procedures on how trace evidence of cybercrimes should be found/identified, fixed, taken, retrieved, packed, transported, analyzed, stored and presented to court, what kind of criminal intelligence/operational-search activity methods and pretrial investigative actions should be used to gather data/evidence related to cybercrimes and/or criminal offences committed by using electronic equipment.

The main component for the information/data processing and storage in the electronic equipment is a computer (this concept includes computers of various purposes), which can be both a tool/instrument of a criminal offence and a target (object) of a criminal offense, because the software (applications) and/or information/data of the electronic equipment can be changed, scanned, damaged or destroyed without permission,also electronic equipment can be used to break into information systems or telecommunications networks, etc. In addition, electronic equipment may contain also traditional physical trace evidence of the preparation, commission, concealment of criminal offence (such as fingerprints) and virtual trace evidence known in the legal literature as electronic data. Electronic equipment operates based onhumaninitiative.It includes both commands given by human being directly through input of computer, or through pre-programmed separate individual commands done by a human being for performing a defined task with the help of special software as the part of electronic equipment to achieve a certain goal.For example, to process data; store data; transfer data to other users, etc. It follows the procedures created by the human beings' mind. During processing of information/datausingelectronic equipment components (input devices, such as a keyboard), structuring, editing, forwarding information/data, etc., a human being leaves certain trace evidence that are not always immediately detectable in cyberspace. Firstly, in traditional criminal offences, trace evidence can transfer when two objects touch or can be distributed

with movement, such as hair found in hats or clothing, dirt under the fingernails of a victim, mud stuck under the boot of a suspect, these evidences can be used to construct a story or can indicate a person or thing that was present somewhere in the area related to the crime [6].

The same mechanism is used for formation of the trace evidence during commission of cyber-crimes or/and during usage of the electronic equipment to commit another criminal offence. The trace evidence appears when two objects closely interact with each other: electronic equipment or its individual components, as the object leaving the trace, and information/data transferred to the electronic equipment by input devices as the object receiving the trace evidence. We should pay attention to the fact that the object receiving the trace evidence status – the data/information – can be easily changed depending on the goals of a particular human being. Data/information changes, transmissions and other trace evidence are not always immediately visible in cyberspace. Quite often, a human being cannot physically perceive them (trace evidence): see, smell, touch, taste or hear. The author supports the opinion expressed by Marius Stracinskij that «virtual traces are very unstable (in their own way «volatile»), firstly – due to the subjectivity factor, i. e. direct dependence on its scanning, determination method, secondly – a strong connection between the information of the virtual trace and the device or equipment that recorded it, and thirdly, due to the temporality of virtual traces» [7].

Virtual trace evidence are one of the radio electronic types of information and the result of mutual interaction between two objects, obtained as a result of the interaction of electromagnetic fields. Electronic equipment or its individual components without software are just metal and plastic products. Every piece of electronic equipment, such as a laptop, consists of two parts: hardware and software. Communication between the separate components of the hardware of the electronic equipment takes place in accordance with the procedures (protocols) established by the software. Information/data stored in electronic equipment is highly vulnerable. It can be partially damaged or even irretrievably destroyed if the basic procedures for finding, capturing, retrieving, examining, using, presenting, sending, storing, archiving, and destroying virtual trace evidence are not followed during the investigation. Data/information should be captured from electronic equipment, such as a laptop, by using special electronic equipment in a specific case before it can be materially expressed.

Virtual trace evidence, also known by terms «computer evidence», «digital data», «electronic data», «computer data» in the scientific literature are data/information of evidentiary value that are stored in electronic equipment or its individual components and elsewhere. For example, on the hard drive of a laptop, USB-stick, memory card.

The concept of computer data is defined by the Framework Decision 2005/222/JHA on attacks against the information systems of Council of the European Union. Article 1(b) states that «computer data means any representation of facts, information or concepts in a form suitable for processing in an information system, including a program suitable for causing an information system to perform a function» [8]. Point 2 of article 2 of the Law on electronic signature of the Republic of Lithuania states that «Electronic Data (hereinafter referred to as «e-data») includes all data/information processed by information technology means» [9]. The author uses the term «electronic data» in this paper.

Whether electronic data is found and seen in electronic equipment by common applications, all electronic data can be relatively distinguished into two groups of: visible and invisible. Visible electronic data includes documents, spreadsheets; files, operating system (hereinafter referred to as «OS») and application programs; file links; log files. Invisible electronic data are deleted files (image files); intentionally created invisible directories; file system history (file system artifacts); Internet browsing history; print jobs; data stored in RAM (Random Access Memory); storage areas outside the operating system's file system; system log files.

A pretrial investigation official, a prosecutor or an official from a criminal intelligence/operational-search activity unit in order to find electronic data in the sense of criminal proceedings or criminal intelligence/operational-search activity investigation, should know where and how to look for electronic data during the criminal intelligence/operative search activity or pretrial investigation and what kind of objects, trace evidence can be taken/extracted. The concept of electronic data in the context of the criminal proceeding directs the officials performing the investigative actions to electronic equipment that creates and stores electronic data in the broadest sense in electronic equipment's memory, data carriers. Attention should be drawn to the separation of memory and data carriers into separate groups. The term «memory» in computer science is explained as «Computer memory is any physical device capable of storing information temporarily, like RAM (random access memory), or permanently, like ROM (read-only memory). Memory devices utilize integrated circuits and are used by operating systems, software, and hardware» [10]. This directly presupposes the idea that memory is considered a component of the target purpose of electronic equipment, which can both function as an integral part of the electronic equipment unit, and can be connected to the electronic equipment unit and hold electronic data in the general sense, not only during the functioning/working of the electronic equipment, such as a portable in the computer's memory, but also after it is turned off or disconnected from the power supply in accordance with the established procedure.

The term «data carrier» in computer science is explained as «any medium capable of holding data is considered a data carrier. Examples are the hard drives and thumb drives used with computers» [11]. The term «data carrier» in dictionary is explained as «A medium, such as magnetic tape, that is selected to record and often transport or communicate data» [12]. Data carrier can be computer and non-computer. Non-computer data is written information on paper without using a computer. Data carriers can be classified based on various criteria. According to the criterion on nature of data storage, data carriers can be divided into the following three large groups: 1) magnetic; 2) magnetic-optical; 3) optical. For example, data carriers can be push cards, microfilms, optical discs (CD, DVD, Blu-ray, etc.), tapes, photo tape, memory stick or other external data carrier connected via USB flash drive, digital video cameras and digital camera memory cards (for example, SD (Secure Digital), CF (Compact Flash), etc.

Different from the «usual memory», flash memory retains the data even without power. For example, flash drive, memory cards, solid state drive (hereinafter referred to as «SSD»). SSDs are hard disks. But instead of using magnetic platters, SSD uses flash memory. They are called «solid-state» because unlike the traditional hard disks, they do not have any read/write heads and moving parts).

In summary, it can be stated that data carrier is a device that holds data created not only by digital coding technologies which can be functioning only when it is connected or otherwise allowed it to be come into contact with electronic equipment that can initiate the start/functioning of the carrier data.

Criminal offences against the security of electronic data and information systems can be divided according to the object of the attack into:

- 1) criminal offences against the security of electronic data (illegal impact on electronic data, illegal interception and use of electronic data;
- 2) criminal offences against the security of information systems — illegal impact on the information system.

The ways of affecting electronic data are destruction, alteration, removal, or restriction. Destruction of electronic data means its liquidation in such a way that there is no longer any possibility of using it for its intended purpose, such as deletion from the hard drive of the information system or external data carriers (such as USB sticks). Alteration of electronic data manifests itself in the fact that the data is affected in such a way that its content cannot be understood, only a part of the data

remains. Electronic data can be replaced by active actions. For example, replacing one data with another, deleting some data, adding new data to the existing data, changing the form and nature of the existing data in whole or in part.

Important components of triad of information security are:

Confidentiality. Confidentiality in information security assures that information is accessible only by authorized individuals. Confidentiality can be breached in many ways. For example, through direct attacks aiming to acquire unauthorized access to data in servers, computer memory.

Integrity. Data integrity is the assurance that digital information is uncorrupted and can only be accessed or modified by those authorized to do so [13].

Availability. Data availability is the process of ensuring that data is available to end users and applications, when and where they need it. It defines the degree or extent to which data is readily usable along with the necessary IT and management procedures, tools and technologies required to enable, manage and continue to make data available [14]. In the age of digital technologies, means of communication, such as a mobile device or a laptop, can become the object of criminal encroachment, and can also be used to commit various types of criminal acts.

List of used literature:

1. The 4th industrial revolution and its implications to the VET provision. https://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/project-result-content/da7c0498-5285-455a-bf3a-39030837babd/VET4_0%20Research%20Report.pdf
2. Internetoprieigosneturi kas penktasnamųūkis // <https://m.diena.lt/naujienos/verslas/ekonomika/internetoprieigos-neturi-kas-penktas-namu-ukis-997235>
3. Registered cases of cybercrime in Belgium from 2008 to 2022 // <https://www.statista.com/statistics/534977/cybercrime-in-belgium/>
4. Statistical Office of Canada Statistical Office of Canada <https://www150.statcan.gc.ca/n1/pub/89-28-0001/2018001/article/00015-eng.html>
5. Company size doesn't matter when it comes to cyberattacks. <https://www.helpnetsecurity.com/2023/05/29/larger-organizations-cyberattacks/>
6. Trace evidence. <https://forenscope.com/blog/forensic-science/trace-evidence/>
7. Stračinskij, M. Traces of computer crimes: concept, types and mechanism of their formation // Jurisprudence. — 2006. — № 11 (89). — P. 50–56.
8. Council Framework Decision 2005/222/JHA of 24 February 2005 on attacks against information systems. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex%3A32005F0222>
9. Republic of Lithuania. Law on electronic signature. https://www.uaipit.com/uploads/legislacion/files/0000004325_Law%20on%20Electronic%20Signature.pdf
10. Memory// <https://www.computerhope.com/jargon/m/memory.htm>
11. Data carrier// <https://www.computerhope.com/jargon/d/datacarr.htm>
12. Data carrier. <https://www.yourdictionary.com/data-carrier>
13. CIA Triad in Cyber Security: Definition, Examples, Importance. <https://www.knowledgehut.com/blog/security/cia-in-cyber-security>
14. Data availability. <https://www.techopedia.com/definition/14678/data-availability>

Gediminas Buciunas,
доцент юридического факультета,
кандидат юридических наук, профессор
(Университет Витаутаса Магнуса, Академия общественной безопасности при
Университете Миколаса Ромериса,
Каунас, Литва, e-mail: gediminas1967@mruni.eu)

Методология сбора следов при расследовании киберпреступлений

Аннотация. В начале XXI века появилась новая угроза безопасному существованию человеческого сообщества — киберпреступность. Для борьбы с ней международное сообщество стало применять не только правовые и организационные процессы, но и новейшие технологические достижения, в том числе компьютерные технологии. Таким образом, технологии стали мощным инструментом, влияющим на многие сферы деятельности человека. В то же время киберпреступники начинают использовать различные инструменты технологий для проникновения не только в стратегические сферы жизни, такие как военная промышленность, но и в частную жизнь человека, для кражи персональных данных. Автор данной работы представляет характеристики преступных посягательств на безопасность электронных данных и информационных систем и использует различные количественные и качественные методы исследования для достижения цели данной работы и выполнения поставленных выше задач.

Ключевые слова: угроза, киберпреступления, информация, электронные данные, компьютер, предварительное следствие, этапы расследования киберпреступлений.

Gediminas Buciunas,
Витаутас Магнус университетінің заң факультетінің доценті,
заң ғылымдарының кандидаты, профессор
(Миколас Ромерис университетінің қоғамдық қауіпсіздік академиясы,
Каунас, Литва, e-mail: gediminas1967@mruni.eu)

Киберқылмыстарды тергеу кезінде із жинау әдістемесі

Аннотация. XXI ғасырдың басында адамзат қауымдастығының қауіпсіз өмір сүруіне жаңа қауіп — киберқылмыс пайда болды. Жаңа қауіппен күресу үшін халықаралық қауымдастық тек құқықтық және ұйымдастырушылық процестерді ғана емес, сонымен қатар соңғы технологиялық жетістіктерді, соның ішінде компьютерлік технологияларды да қолдана бастады. Осылайша, технология адам қызметінің көптеген салаларына әсер ететін қуатты құралға айналды. Сонымен қатар, киберқылмыскерлер жеке деректерді ұрлау үшін әскери өнеркәсіп сияқты өмірдің стратегиялық салаларына ғана емес, адамның жеке өміріне де ену үшін әртүрлі технологиялық құралдарды қолдана бастайды. Бұл жұмыстың авторы электрондық деректер мен ақпараттық жүйелердің қауіпсіздігіне жасалған қылмыстық қол сұғушылықтардың сипаттамаларын ұсынады және осы жұмыстың мақсатына жету және жоғарыда аталған міндеттерді орындау үшін әртүрлі сандық және сапалық зерттеу әдістерін қолданады.

Негізгі сөздер: қауіп, киберқылмыс, ақпарат, электрондық деректер, компьютер, алдын ала тергеу, киберқылмысты тергеу кезеңдері.

ӘОЖ 342.7

Кобландин К.Ж.,
әкімшілік-құқықтық пәндер кафедрасының доценті,
заң ғылымдарының магистрі, полиция полковнигі
(e-mail: koblandin.kalizhan@bk.ru);

Тасқын Е.Т.,*
қосымша білім беру факультетінің бастығы,
(PhD) философия докторы, полиция подполковнигі
(e-mail: taskyn_ernar@mail.ru);

Бимолданов Е.М.,
Академиясы бастығының орынбасары,
заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор (доцент), полиция полковнигі
(Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ., e-mail: malaev_05@mail.ru)

Қазақстан үшін бала құқықтарын қорғау саласында шетелдік тәжірибені қолдану перспективалары

Аннотация. Бұл мақалада қоғамдық қатынастардың әртүрлі модельдері бар батыс елдерінің тәжірибесіне назар аударып, бала құқықтарын қорғау саласындағы халықаралық тәжірибеге талдау жасалады. Батыс модельдерін зерделеу арқылы авторлар Қазақстан Республикасында бала құқықтарын қорғау жүйесін дамытудың негізгі бағыттарын бөліп көрсетеді. Балалардың бірыңғай мемлекеттік тізілімін құруды, ювеналды медиацияны дамытуды, ғылыми зерттеулерді мемлекеттік қолдауды және кәмелетке толмаған адамдар үшін жалпымемлекеттік әлеуметтік сақтандыруды енгізуді қоса алғанда, заңнамалық және ұйымдық-құқықтық даму перспективалары қаралады. Жүргізілген талдау негізінде халықаралық тәжірибені ескере отырып, Қазақстанда бала құқықтарын қорғау жүйесін жақсарту үшін нақты қадамдар мен шаралар ұсынылады.

Негізгі сөздер: бала құқығы, халықаралық тәжірибе, ювеналды кодекс, нормативтік-құқықтық актілер, отбасы.

Әр мемлекетте бала құқықтарын қорғау нысандары әр түрлі жолмен қалыптасады. Баланың құқықтарын іске асыру және қамтамасыз ету әр елдің экономикалық, саяси, әлеуметтік-мәдени дамуына байланысты.

Шын мәнінде Қазақстан өте жас мемлекеттердің қатарына жатады. Сондықтан бала құқықтарын қорғау саласындағы нормативтік-құқықтық реттеудің биік шыңына шықты деп айтуға әлі ертерек деп есептейміз. Бұл тұрғыда әлемнің дамыған мемлекеттерінің бала құқықтарын әлеуметтік-құқықтық, қылмыстық-құқықтық, әкімшілік-құқықтық қорғау жөніндегі халықаралық тәжірибесін зерделеу және зерттеу өте маңызды болып табылады. Шетелдік мемлекеттердің стратегиялық құжаттарында құқық бұзушылықтардың алдын алу бүкіл қоғамның ортақ міндеті екендігі бекітілген [1, 10].

Доктриналық деңгейде отандық және шетелдік зерттеушілердің көптеген қызықты жұмыстары бар. Олар өз еңбектерінде баланың құқықтарын қорғаудың шетелдік тәжірибесі саласындағы жетістіктерді жинақтауға тырысты. Бұл мақалада АҚШ, Англия, Германия, Франция, Норвегия, Финляндия, Дания және т. б. елдердің тәжірибесі зерттеледі. Сондықтан біз зерттеу жұмысымызда осы шетелдік мемлекеттердің қызықты тұжырымдарын жүйелі түрде көрсетуді орынды деп санаймыз.

Зерттеу жұмысында қоғамның дамуының либералды, консервативті және социал-демократиялық моделінің жарқын өкілдері болып табылатын жекелеген мемлекеттердің халықаралық тәжірибелерін ұсынамыз. Өйткені бұл елдер бала құқықтарын қорғаудың құқықтық жүйесінің қалыптасуы мен дамуын бастарынан өткерді.

АҚШ. Егер біз АҚШ-тың ең либералды мемлекет ретіндегі мемлекеттік саясаты туралы айтатын болсақ, онда әлеуметтік саладағы әкімшілік басқару балалардың құқықтарын қорғауға бағытталған әртүрлі әлеуметтік бағдарламалардың қалыптасуы мен дамуына әкелгенін

атап өткен жөн. Мұндай әкімшілік басқару қоғамның сұраныстарына мүмкіндігінше тез жауап беруге және адамдардың әртүрлі санаттарымен тиімді жұмыс істеуге мүмкіндік береді.

Балаларды зорлық-зомбылықтан қорғауға бағытталған көптеген федералды және жергілікті заң жобалары бар. Мысалы, АҚШ-та денсаулық сақтау және әлеуметтік қамсыздандыру департаментінің отбасы және балалар басқармасы бар. 1912 жылы негізі қаланған басқарманың қызметі тек балалардың және олардың отбасыларының өмір сүру жағдайларын жақсартуға бағытталған. Ол бала асырап алу, балаға қатысты қатыгездік, өз міндеттерін орындамау, балаларды әлеуметтік қамсыздандыру, патронат және қамқоршылық сияқты мәселелерді қарастырады.

Бірақ балалар және отбасы басқармасы (Office of Children and Family Services, OCFS) және оның аймақтық өкілдіктері – әлеуметтік қызметтер туралы Заңға сәйкес әрекет ететін балаларды қорғау қызметтері (Child Protective Services (CPS) ерекше назар аударудартады.

Сондықтан бұл басқарманың негізгі мақсаты — баланың әл-ауқатын қамтамасыз ету. Көптеген жағдайларда CPS-ке балаларға қатысты зорлық-зомбылық туралы шағымданған адамдар көмекке жүгінеді. Әр штатта балаларға қатысты зорлық-зомбылық немесе оларға қатыгездік көрсету жөніндегі комиссар ретінде әрекет етуге құқығы бар мамандар таңдалады. Мұндай мамандар қатарына дәрігерлер, психологтар, әлеуметтік қызметкерлер, мұғалімдер, құқық қорғау органдарының қызметкерлері және еріктілер кіреді. Бұл мамандар ата-анасының немесе қамқоршысының балаға қатыгездік жасады деуге жеткілікті негіз болған жағдайлар туралы хабарлауға міндетті [2].

Біздің заңнамада балаларға қатыгездік көрсету немесе шағымдар мен хабарламаларды қарау тәртібін реттейтін тиісті ережелер, соның ішінде, балаларға қатыгездіктің осындай нысандарына жатқызылуы мүмкін әрекеттердің толық тізімі бар. Мұндай қатыгездік балалардың үйдегі және одан тыс физикалық, психологиялық, жыныстық және экономикалық зорлық-зомбылықты білдіреді және мыналарды қамтиды:

- баланы жезөкшелікпен айналысуға тарту немесе оны алдау, бопсалау, зорлық-зомбылық қолдану немесе қорқыту арқылы жезөкшелікпен айналысуға мәжбүрлеу;
- балаларды порнографиялық сипаттағы суреттерді, кино және бейне өнімдерді, компьютерлік бағдарламаларды немесе басқа да заттарды жасауға қатысуға мәжбүрлеу;
- бала қылмыстық құқық бұзушылыққа куә болған жағдайларда оның өміріне немесе денсаулығына қауіп төнеді.

АҚШ Мемлекеттік департаментінің құрамына адам саудасына қарсы күрес басқармасы кіреді.

Барлық 50 штатта, Колумбия округінде, Пуэрто-Рикода және Виргин аралдарында жоғалған балалар туралы ақпарат алмасу орталықтары (клиринг-хауз) бар. Бұл ақпарат алмасу орталықтары жоғалған балалар мен олардың отбасылары туралы ақпаратпен қамтамасыз етіп, олармен жұмыс істейтін мамандарға қажетті мәліметтерді ұсынады. Олардың жұмысын National Center for Missing and Exploited Children (NCMEC) үйлестіреді. Жоғалған балалар туралы Ұлттық ақпарат алмасу орталығы ретінде NCMEC әрбір жеке ақпарат алмасу орталығымен байланыс орнатады.

NCMEC-те балалардың қауіпсіздігі туралы балаларға, ата-аналарға және жалпы жұртшылыққа білім береді және NetSmartz бағдарламасы арқылы балалардың ұрлануына және қанауына жол бермеуге арналған көптеген ресурстар бар. Мұндай ресурс мыналарды қамтиды:

- 1) бала жоғалып кеткен кезде жүзеге асырылуы қажет қадамдардың тізбесі;
- 2) балалардың қауіпсіздігі және балаларды ұрлаудың алдын алу, балаларды жыныстық қанау және интернет-қауіпсіздік бойынша семинарлар;
- 3) балаларды жыныстық қанауға қарсы іс-қимыл және осындай қанаудың құрбаны болған балаларды анықтау жөніндегі ақпараттық-білім беру [3]. Балалардың құқығын қорғау

қызметін жетілдіру мақсатында аталған тәжірибені балаларды іздестірудің ұлттық жүйесін зерттеу және енгізуге болады.

22-ге жуық штатта балалардың әлеуметтік қамсыздандыруын қадағалауға көмектесу үшін Омбудсменнің қабылдау бөлмесі бар. Кәмелетке толмағандарға қатысты әлеуметтік-құқықтық саясат бірқатар бағдарламалар бойынша құрылады. Оларға полицияның базалық бағдарламалары (кәмелетке толмаған құқық бұзушылармен жұмыс істеу үшін), соттардың базалық бағдарламалары (оларды оңалту үшін), мектептердің базалық бағдарламалары (қалыпты және арнайы мектептерге арналған бағдарламаларды қоса алғанда, мысалы, сотталған жасөспірімдермен жұмыс істеу үшін) және т.б. жатады [4, 66].

АҚШ-тың балалар құқығын қорғауға қатысты либералды саясатына қарамастан (тіпті жаңа туған нәрестенің де белгілі бір құқықтарға құқығы бар), шешуді қажет ететін көптеген мәселелер бар. Мәселен, Штаттар балалардың құқықтары туралы Конвенция ратификациялаған жоқ. Бұл жағдай көптеген американдық қоғамдық ұйымдар Бала құқықтары туралы Конвенцияны АҚШ-тағы отбасы үшін қауіп деп санайтындықтан пайда болды. Бұл тәсіл ерекше, өйткені тек Америка Құрама Штаттарында балаларды мерзімінен бұрын босату құқығынсыз өмір бойы түрмеге жабуға болады.

Англия. Мемлекеттік деңгейде баланың құқықтарын қорғау қажеттілігі 1960 жылдары ғана басталды. 1959 жылы Бала құқықтары туралы декларация қабылданғаннан кейін баланың құқықтары адам құқықтарын қорғаудың бөлігі ретінде қарастырыла бастады.

XX ғасырдың соңғы онжылдығында баланың субъективті құқықтарын дамытуға баса назар аударылды. Англия бала құқықтарын қорғауға бағытталған халықаралық конвенцияларға белсенді қатысып, өз заңнамасын халықаралық нормаларға сәйкес келтірді. 1989 жылы балалардың құқықтарын қорғаудың тиімді тетіктерін анықтайтын балалар туралы заң қабылданды.

Ұлыбританияда бала құқығын қорғау жергілікті өзін-өзі басқару органдарының әлеуметтік қорғау қызметіне жүктеледі. Олардың негізгі міндеті — ата-ананың балаға қатысты құқықтары мен міндеттерін іске асыру үшін қажетті жағдайлар жасау және баланың құқықтарын бұзудың алдын алу шараларын әзірлеу.

Профилактикалық жұмыстарды жүргізу 1948 жылғы балалар туралы заңда бекітілген және кейіннен басқа заңнамалық актілерде көрсетілген. 1999 жылы Балаларды қорғау комитеті құрылды, оның құрамына балалармен жұмыс істейтін әртүрлі қызметтер мен ұйымдардың өкілдері кірді. Комитет балаларды теріс пайдаланудан қорғау жөніндегі ынтымақтастық туралы келісім негізінде әрекет етеді.

Жергілікті билік органдарына 1989 жылғы балалар туралы заңға сәйкес әлеуметтік жағынан аз қамтылған балаларды анықтау, еңбекке қабілетсіз балалары бар отбасыларға көмек көрсету және балаларға қатысты зорлық-зомбылық жағдайларын анықтау міндеттері жүктелген. Егер алдын алу шаралары баланың жағдайын жақсартуға әкелмесе, әкімшілік ықпал ету шаралары қабылданады.

Бала құқықтарының жүйелі түрде бұзылуы анықталған кезде жергілікті өзін-өзі басқару органдары бірқатар шараларды қабылдауға міндетті. Алдымен олар баланың өмір сүру жағдайларына талдау жасайды және оларды қорғау жоспарын жасайды. Содан кейін 15 күн ішінде оны қорғау жөніндегі конференцияны ұйымдастырады. Конференцияға ата-аналар, білім беру, денсаулық сақтау, полиция қызметкерлері сияқты түрлі мамандар шақырылады. Баланың дамуына теріс әсер ететін ата-аналар қатыса алмайды.

Конференцияда келесідей шаралар қабылдануы мүмкін:

- баланы балаларды қорғау тізіміне енгізу туралы мәселені қарау.
- баланы қорғау және оның қамқорлыққа алу жоспарын жасау (баланы қорғау жоспары).

Егер бұл шаралар тиісті нәтиже бермесе, сот тарапынан қорғалуы мүмкін. Осы мәселе бойынша тек жергілікті өзін-өзі басқару органдары немесе уәкілетті адамдар ғана сотқа

жүгінуге құқығы бар. Ата-аналары, қамқоршылары, достары, туыстары және балалардың өздері сотқа өз бетінше жүгіне алмайды, бірақ олар әлеуметтік қызмет бөліміне балаға қатысты зорлық-зомбылық туралы хабарлауға құқылы.

Англияда бала құқығын сот арқылы қорғау 1989 жылғы балалар туралы заңға сәйкес бұйрықтар шығару арқылы жүзеге асырылады. Осындай бұйрықтардың кейбіреуін атап өтейік:

Баланың жағдайын бағалау туралы бұйрық (43-бап): ата-аналар әлеуметтік қорғау органдарына баланың өмір сүру жағдайларын зерттеуге кедергі келтірген кезде шығарылады.

Баланы аса қажет болған жағдайда қорғау туралы бұйрық (44-бап): баланың өміріне немесе денсаулығына қауіп төнген жағдайда сот шығарады. Баланы ата-анасынан уақытша алып, оны арнайы мекемеге орналастыруға мүмкіндік береді.

Қадағалау туралы бұйрық (31-бап): Мақсаты — ата-аналарға өз құқықтарын іске асыруға көмектесу. Инспектор-әлеуметтік қызметкер ата-аналарға кеңес беру арқылы көмектеседі және ата-аналар оның нұсқауларын орындауға міндетті.

Қамқоршылық туралы бұйрық: жергілікті өзін-өзі басқару органдары баланы қамқорлыққа алуды қамтамасыз етеді және оны бұйрықтың қолданылу кезеңінде қорғайды. Ата-аналардың әлеуметтік қызметтің жұмысына араласуға құқығы жоқ, бірақ баланың тәрбиесі мен мүдделерін шешуге қатысу құқығын сақтайды [5].

Ағылшын ювеналды практикасы аясында бұйрық бермеу презумпциясы айтарлықтай маңызға ие. Ол отбасылық қатынастарға қажетсіз араласудың алдын алудың маңыздылығын атап көрсетеді және жергілікті өзін-өзі басқару органдары мен соттарды қажеттілік болған жағдайда ғана бұйрық беруге міндеттейді. Бұл Еуропалық адам құқықтары сотының ұсыныстарымен сәйкес келеді, ол сонымен қатар баланың қамқорлығын қамтамасыз етудің және отбасылық әл-ауқатты қалпына келтірудің маңыздылығын көрсетеді.

Мұндай тәсіл ата-аналар мен балалар арасындағы қарым-қатынасты қалпына келтіруге жағдай жасауға және отбасындағы уақытша қиындықтарды бірге жеңуге көмектесуге бағытталған. Нәтижесінде мұндай тәсіл бір жағынан отбасылық құндылықтар мен дәстүрлерді сақтауға, екінші жағынан баланың құқықтарын қорғауға ықпал етеді.

Германия. Германияда балаларға көмек көрсететін, қолдау білдіретін және қорғауды қамтамасыз ететін мемлекеттік әлеуметтік мекемелердің көп түрлері бар. Бұл мекемелерде әлеуметтік-педагогикалық қызметтер, медициналық, психологиялық қызметтер және құқықтық көмек көрсету қызметтері жасалады.

Бала құқықтарын қорғау саласындағы қоғамдық қатынастарды дамытудың консервативті моделінің жарқын өкілі Германия болып табылады. XX ғасырдың 70-жылдарынан бастап Германияда балалар құқықтары жөніндегі одақ жұмыс істейді. Оның басты мақсаты мемлекет пен қоғамның балалар мен жастардың құқықтарын қорғау саласындағы күш-жігерін біріктіру және үйлестіру болып табылады.

Неміс балаларды қорғау одағы (DKSB) Германиядағы балалардың құқықтарын қорғаудың маңызды өкілі болып табылады. Ол балалардың зорлық-зомбылығының алдын алу бойынша белсенді жұмыс істейді, балалардың кедейлігімен күреседі және балалардың құқықтарын кеңейтуді қолдайды. Одақ федералдық және жергілікті деңгейінде заңнаманы әзірлеуге белсенді қатысады. Дағдарыс жағдайында балалар мен отбасыларды қолдау үшін бірқатар алдын алу шараларын жүзеге асырады.

DKSB жүзеге асыратын жобаларға балалардың алкоголизмінің алдын алу бойынша жалпыұлттық іс-шаралар, балалардың құқықтары туралы ақпарат беруге арналған акциялар, ата-аналарға арналған оқыту курстары және балаларға арналған сенім телефоны кіреді [4, 67].

Өртүрлі институттардың болуына қарамастан, Германияда балалардың құқықтары мен мүдделерін қорғау саласындағы ата-аналар мен мемлекет арасындағы міндеттер нақты бөлінген. Ата-аналар балаларын күтуге, тәрбиелеуге және қорғауға тікелей жауапты, бірақ мемле-

кет олардың ата-аналық құқықтарының сақталуын қадағалайды және баланың әл-ауқатына қауіп төнген жағдайда араласады. Бұл принципті ереже заңнамада бекітілген және Германиядағы балалардың құқықтарын қорғау жүйесінің маңызды аспектілерінің бірі болып табылады [6, 150].

Германиядағы әлеуметтік төлемдер мен қызметтер жүйесі отбасыларды қолдауға және балалардың құқықтарын қорғауға бағытталған. Мемлекет бала туылған кездегі ақшалай төлемдер, балалары бар босқындарға көмек, балаларды оқыту мен емдеуге қосымша төлемдер, балалары бар аз қамтылған отбасыларға әлеуметтік көмек сияқты түрлі көмек түрлерін ұсынады. Қызмет көрсету жүйесіне тегін орта және жоғары білім, медициналық сақтандыру арқылы тегін медициналық қызметтер көрсету жатады.

Алайда әкімшілік ресурстың отбасылық қатынастарға әсерінен белгілі бір проблемалар пайда болды. Мысалы, Германияда 1997 жылы балалардың қадір-қасиетін қорлайтын кез-келген тәрбиелік шараларды, соның ішінде физикалық және эмоционалдық зорлық-зомбылықты қолдануға тыйым салатын балалық шақ туралы заң реформасы жүргізілді. Бірақ 2000 жылы ГФР Азаматтық кодексінің 1631-тармағы өзгертіліп, ол «физикалық жазаларды» қолдануға рұқсат берді және «психикалық жарақаттарға» тыйым салды. Бұл балалардың құқықтарының ата-ана тәрбиесінде ата-ана құқығынан жоғары деген пікірталастарды тудырды.

Неміс құқық қорғаушысы М. Жиленковтың баяндамасы Германиядағы балалардың құқықтарын қорғау жүйесіндегі алаңдаушылық тудыратын бірнеше проблемалық аспектілерді көрсетеді:

- балаларды отбасылардан алып қою жағдайларының көбеюі, бұл отбасы институтының пропорционалды қысымы ретінде қабылдануы мүмкін. Әсіресе жасөспірімдердің пікірін ескемей алып кету сияқты жаңдайлар кездеседі.
- шенеуніктердің ювеналды әділеттілікті субъективті түсіндіруіне көп орын қалдыратын балаларды отбасылардан алып қою негіздерінің кең тізімі.
- ювеналды әділет шенеуніктерінің ата-аналар мен заң алдында жауапкершілігінің болмауы билікті теріс пайдалануға әкелуі мүмкін.
- ювеналды әділет органдары жүйесінің қоғам алдындағы ашықтығы мен жауапкершілігінің жеткіліксіздігі, бұл әділетсіз шешімдерге әкелуі мүмкін.

Бұл мәселелер балалардың құқықтарын қорғау, отбасылық құқықтар мен бостандықтарды құрметтеу арасындағы тепе-теңдіктің қажеттілігін айқындайды және ювеналды әділет органдарының қызметінде әділеттілік пен ашықтықты қамтамасыз етудің маңыздылығын атап көрсетеді [7].

Франция. Франциядағы жағдай Германияда сипатталған мәселелерге ұқсас және үлкен алаңдаушылық тудырады. Мемлекеттің отбасы істеріне араласу мүмкіндігі және сот шешімі бойынша балаларды отбасынан алып қою отбасы институтына қауіп төндіреді [8].

Әлеуметтік істер жөніндегі бас инспектор мен заң бөлімінің бас инспекторының баяндамасында заңның қолданылуын сынға алып, судьялар мен әлеуметтік қызмет қызметкерлері заңды жиі бұзатынын атап өтті. Әсіресе отбасынан алынып қойған балалардың саны судьялардың жұмысының тиімділігінің өлшеміне айналып, олардың мансабының жедел дамуына әкеледі. 2000 жылдан бастап әлеуметтік қызметтер мен соттардың отбасынан оқшаулаған балалардың саны 2 миллионнан асты, яғни ювеналды әділет заңды түрде отбасы институтын сақтауға бағытталғанымен іс жүзінде оның жойылуына ықпал етеді [9, 118].

Бұл проблемалар отбасылық құқықтар мен бостандықтарды сақтай отырып, балалардың құқықтарын қорғауды қамтамасыз ету үшін ювеналды әділет қызметінде мұқият бақылау мен тепе-теңдіктің қажеттілігін көрсетеді.

Қорытынды. БҰҰ-ның Бала құқықтары жөніндегі комитетінің есебінде айтылғандай, мәжбүрлеу шаралары тек өте қажет жағдайларда және әрқашан баланың мүддесін қорғалуын

қамтамасыз ету маңызды. Бала құқықтарын қорғаудағы отандық жүйесін дамытудың бұл бағыттары өте тиімді болуы керек және оларды табысты іске асыру үшін халықаралық тәжірибені ескеру маңызды.

Баланың құқықтарын қорғаудың ювеналды бағдарламаларын әзірлеу және енгізу негізгі қадам болып табылады. Бұл бағдарламалар балалардың дамуы мен әл-ауқаты туралы халықаралық стандарттар мен ғылыми зерттеулерді ескере отырып жасалуы керек. Олар қиын жағдайда қалған отбасыларға көмектесу, балаларды зорлық-зомбылық пен қанаудан қорғау және құқық бұзушылық жасаған балаларды оңалту сияқты кешенді қолдау көрсетуі тиіс.

«Қазақстан Республикасының ювеналды кодексін» әзірлеу және қабылдау бала құқықтарын қорғау жөніндегі заңнаманы жүйелеу үшін маңызды қадам болады. Бұл кодекс халықаралық стандарттар мен нормаларды ескеріп, балалардың құқықтары мен мүдделерін тиімді қорғауды қамтамасыз етуі тиіс.

Ұйымдастырушылық-құқықтық даму перспективаларына қатысты ұсынылған қадамдар Қазақстан Республикасындағы бала құқықтарын қорғау жүйесін едәуір жақсартып алады:

- балалардың бірыңғай автоматтандырылған мемлекеттік тізілімін құру әртүрлі қолдау мен қорғауды қажет ететін балалар туралы ақпаратты тиімді басқаруға мүмкіндік береді;

- ювеналды медиацияны дамыту жанжалдары мен проблемаларын соттың қатысуынсыз шешудің маңызды құралы болып табылады. Бұл кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтарға қатысты мәселелерді шешуге адамгершілікпен және тиімді тәсілге ықпал етуі мүмкін;

- бала құқықтарын қорғау саласындағы жүргізілетін ғылыми зерттеулерді мемлекеттік тарапынан қолдау қабылданатын шаралардың тиімділігін жақсартуға көмектеседі;

- кәмелетке толмаған адамдарды жалпымемлекеттік әлеуметтік сақтандыру, әсіресе қиын өмірлік жағдайларға тап болғандарды қосымша қорғауды және қолдауды қамтамасыз ете алады.

Жалпы бұл ұсыныстар Қазақстан Республикасындағы балалардың құқықтары мен олардың әл-ауқатын қорғауға кешенді және жүйелі көзқарасты дамытудың маңыздылығын көрсетеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Абеуов Е.Т., Абеуова К.К. Вопросы профилактики правонарушений среди несовершеннолетних // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2023. — № 2 (80). — С. 9–14.
2. Краткое руководство для уполномоченных лиц штата Нью-Йорк // New York State. Office of Children and Family Services: офиц. сайт. URL: <https://ocfs.ny.gov/main/publications/Pub1159-RU.pdf>
3. Education // National Center for Missing & Exploited Children // URL: <http://www.missingkids.com/education>
4. Социальные институты защиты детства: Учеб. пос. / О.А. Селиванова, Л.Л. Мехришвили, Т.С. Микулина, С.А. Быков. — Тюмень: Изд-во Тюмен. гос. ун-та, 2015. — 228 с.
5. Working together under the Children Act 1989: a guide to arrangements for inter-agency co-operation for the protection of children from abuse // <https://www.scie-socialcareonline.org.uk/working-together-under-the-children-act-1989-a-guide-to-arrangements-for-inter-agency-co-operation-for-the-protection-of-children-from-abuse/r/a11G00000017tYDIAY>
6. Хершельман М. Защита прав детей в Германии (правовые проблемы) // Вестник Московского государственного областного университета. Серия: Юриспруденция. — 2018. — № 3. — С. 146–160. DOI: <https://doi.org/10.18384/2310-6794-2018-3-146-160>.
7. JUGENDAMT — двадцать лет уничтожения института семьи в Германии // URL: <https://rvs.su/statia/jugendamt-dvadcat-let-unichtozheniya-instituta-semi-v-germanii>

8. Садовникова М. Н. Как работает ювенальная юстиция во Франции // Неволя. — 2006. — № 8. — С. 74–87. // http://www.index.org.ru/nevol/2006-8/sadov_n8.html

9. Цинченко Г.М. Ювенальная юстиция: риски внедрения. // Управленческое консультирование. — 2015. — № 8. — С. 114–127.

Кобландин К.Ж.,

доцент кафедры административно-правовых дисциплин,

магистр юридических наук, полковник полиции

(e-mail: koblandin.kalizhan@bk.ru);

Тасқын Е.Т.,*

начальник факультета дополнительного образования,

доктор философии (PhD), подполковник полиции

(e-mail: taskyn_ernar@mail.ru);

Бимолданов Е.М.,

заместитель начальника Академии,

кандидат юридических наук, ассоциированный профессор (доцент), полковник полиции

(Алматинская академия МВД РК им. М. Есбулатова,

г. Алматы, Республика Казахстан, e-mail: malaev_05@mail.ru)

Перспективы применения зарубежного опыта в области защиты прав ребенка для Казахстана

Аннотация. В статье проводится анализ международного опыта в области защиты прав ребенка с акцентом на практику западных стран с разнообразными моделями общественных отношений. Изучив западные модели, авторы определили основные направления для развития системы защиты прав ребенка в Республике Казахстан. Рассматриваются перспективы законодательного и организационно-правового развития, включая создание единого государственного реестра детей, развитие ювенальной медиации, государственную поддержку научных исследований и внедрение общегосударственного социального страхования для лиц, не достигших совершеннолетия. На основе проведенного анализа предлагаются конкретные шаги и меры для улучшения системы защиты прав ребенка в Казахстане (с учетом международного опыта).

Ключевые слова: права ребенка, международная практика, ювенальный кодекс, нормативно-правовые акты, семья.

K.J. Koblandin,

Associate Professor of the Department of Administrative and Legal Disciplines,

Master of Legal Sciences, Police Colonel

(e-mail: koblandin.kalizhan@bk.ru);

Ye.T. Taskyn*,

Head of the Faculty of Further Education,

Doctor of Philosophy (PhD), Lieutenant Colonel of Police

(e-mail: taskyn_ernar@mail.ru);

Ye.M. Bimoldanov,

Deputy Head,

Candidate of Legal Sciences, Associate Professor (Associate Professor), Police Colonel

(Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan

named after M. Esbulatov, e-mail: malaev_05@mail.ru)

Prospects of applying foreign experience in the field of child rights protection for Kazakhstan

Annotation. The article analyzes international experience in the field of child rights protection with an emphasis on the practice of Western countries with diverse models of public relations. Having studied Western models, the authors identified the main directions for the development of the child rights protection system in the Republic of Kazakhstan. The prospects of legislative and organizational and legal de-

velopment are considered, including the creation of a unified state register of children, the development of juvenile mediation, state support for scientific research and the introduction of general government social insurance for persons under the age of majority. Based on the analysis, specific steps and measures are proposed to improve the system of protection of children's rights in Kazakhstan (taking into account international experience).

Keywords: child rights, international practice, juvenile code, normative legal acts, family.

УДК 343.43

Ортиков А.Н.,

*начальник Информационно-ресурсного центра, независимый исследователь, капитан
(Университет общественной безопасности Республики Узбекистан,
г. Ташкент, Республика Узбекистан, e-mail: ayaksnanoi@gmail.com)*

Похищение человека: национальный обычай или преступление?

Аннотация. В статье рассматриваются примеры того, как криминальные обычаи, такие как не-предоставление женщинам прав и свобод, неравенство в обществе, наличие предрассудков в отношении женщин, похищение невесты и т.д., сохраняются в современной жизни. С исторического периода до наших дней отношения с женщинами исследуются как в религиозном, так и в светском аспектах, и объясняются взгляды, направленные на обеспечение равенства. Приведено и проанализировано несколько примеров похищений людей в соседних республиках. Были проанализированы законодательные нормы, касающиеся защиты прав женщин в Республике Узбекистан, изучены научные работы, касающиеся защиты их законных интересов, а также даны авторские предложения в законодательство.

Ключевые слова: похищение людей, похищение, преступное поведение, брак, права женщин, насилие, реабилитация, равенство, роль женщины.

Изменения, происходящие в мире и в нашем регионе, требуют от всех нас равной заботы и бдительности, а негативное воздействие таких глобальных процессов в нашей стране дают нам повод задуматься об этом. На фоне быстро меняющихся политических и социальных изменений очень важно, чтобы каждая нация имела возможность сохранить свой интеллектуальный потенциал, историческую идентичность и легитимность. Поэтому в целях обеспечения равенства и законности в гражданских отношениях создаются соответствующие условия для женщин во всех сферах общественной жизни, повышаются положение и престиж женщин в жизни семьи и общества, повышаются их позиции в обществе, в государственном управлении, а содействие этой деятельности, создание удобных возможностей для работы в гармонии с семейными делами стало одним из актуальных направлений государственной политики. Как отметил Президент Республики Узбекистан Ш.М. Мирзиёев: «Если счастлива женщина, счастливо общество» [1] Президент считает одним из наиболее приоритетных направлений наших реформ «дальнейшее усиление роли и положения женщин в управлении государством и обществом» [2].

Фактически, если мы обратим внимание на этапы развития человечества, защита прав женщин всегда была одной из важнейших проблем в истории, и ее справедливое решение требовало совершенствования правовой основы. Социально-политические права женщин на протяжении сотен лет не признавались, к ним не относились объективно под влиянием различных причин. Такое отношение формировалось в течение длительного исторического периода. На мусульманском Востоке до ниспослания Священного Корана рождение девочки считалось трагедией [3]. В частности, можно сказать, что в Священном Коране «тот, кому сообщают радостную новость о том, что он увидел девушку, злится, и лицо его чернеет. Он скрывает от людей «плохость» полученной ему радостной вести, унижая (девушку), отбирая ее или оставляя в земле. Знайте, что их постановления очень плохи» [4]. По исламу запрещается

ется убийство девочек с младенчества, ужесточаются наказания за убийства и подробно регулируется вопрос брака. Сура Ниса Священного Корана и исламская юриспруденция четко и совершенно определяют права семьи, женщины, ребенка, а также их семьи и отношений с обществом [5]. Абу Райхан Беруни рассказывает, что проводились древние праздники, посвященные женщинам, под названием «Рози Исфандармоз», и им делались пожертвования [6].

Обеспечение прав женщин на уровне современных требований имеет особое значение в Конституции Республики Узбекистан. В частности, в ст. 19 говорится: «Все граждане равны перед законом независимо от пола, расы, национальности, языка, религии, убеждений, социального происхождения, социального положения», в ст. 58 — «Женщины и мужчины имеют равноправие», ст. 76 — «Брак основывается на традиционных семейных ценностях народа Узбекистана, добровольном согласии и равноправии супругов» [6]. Но несмотря на это, в некоторых районах Навоийской, Джизакской, Кашкадарьинской, Ташкентской областей нашей Республики и в Республике Каракалпакстан сохранились обычаи похищения девушек и принудительной или добровольной выдачи их замуж. Этот обычай кыргызского, каракалпакского и казахского народов передавался из поколения в поколение на протяжении нескольких столетий. Похищение девушки было популярно в Казахстане и Кыргызстане и заключалось в том, что жених и его друзья забирали девушку и отвозили ее в дом жениха. Там родственники жениха, ожидавшие «возвращения жениха с добычей», пытаются уговорить невесту вступить в брак, и обычно девушки, которым стыдно возвращаться домой после похищения, соглашались выйти замуж [7]. Не исключено, что обычаи, содержащие подобные криминальные элементы, если они происходят с согласия женщины, становятся традицией, в противном случае они являются преступными, нанося непоправимый ущерб правам, интересам и достоинству женщин.

Похищение человека относится к преступлениям против свободы, чести и достоинства личности. В данную главу УК, помимо принуждения женщины к вступлению в брак или воспрепятствования вступлению в брак (ст. 136), торговли людьми (ст. 135), похищения людей (ст. 137), незаконного применения силы, включен ряд структурных элементов, предусматривающих уголовную ответственность за лишение свободы (ст. 138).

Также, если похищение или похищение женщины совершено с ее согласия, признаков преступления, предусмотренного ст. ст. 136 и 137 УК Республики Узбекистан, не будет. Например, в некоторых регионах Республики Каракалпакстан иногда происходят случаи «похищения девушки» с ее собственного согласия. Некоторые ученые предлагают декриминализировать подобные преступления и перевести их на уровень административного правонарушения с наказанием в виде крупного штрафа. Однако в случае, если целью «похищения девушки» является не замужество, а другие злонамеренные цели, например, получение компенсации, «расследование случаев похищения должно быть проведено в полном объеме» [8]. Поэтому, по мнению А.Е. Дугина, «похищение девушки» с целью выдачи ее замуж не может быть преступлением. Однако возникает вопрос, что делать, если девушка не хочет вступать в брак. В этом случае может возникнуть проблемная ситуация: «обычное» похищение может быть признано общественно опасным, а похищение «с целью заключения брака» может быть признано административным правонарушением. Само собой разумеется, что предложение о декриминализации нецелесообразно. Но попытка разделить преступное деяние и национальный обычай указывает на существование этой проблемы. Если женщина похищена для вступления в брак по обычаю и сама похищенная женщина дала свое согласие, ответственность по ст. 136 УК исключается [9].

В уголовном законодательстве зарубежных стран, например в ст. 18 УК Венгрии «Посягательство на личную свободу отдельных лиц», за похищение детей (пункты 317, 318 и 319 Кодекса), похищение девочек до 14 лет (даже с их согласия, ст. 320 Кодекса) и похищение

женщин против их воли с целью разврата или замужества предусмотрено наказание до пяти лет за похищение женщины, до 10-15 лет — за похищение детей и девочек в возрасте до четырнадцати лет, причем телесные повреждения при похищении отягчают наказание [10].

Статья 240 Уголовного кодекса Китайской Народной Республики предусматривает отдельную уголовно-правовую норму за похищение женщины или ребенка, при этом в качестве санкций — лишение свободы от одного года до десяти лет. При наличии особых обстоятельств, отягчающих ответственность, наказание может быть ужесточено (вплоть до смертной казни) [11].

Принудительный брак и похищение невест — одна из проблем, с которой сталкиваются и женщины Казахстана, обусловленная нежеланием платить калым. С 2019 по 2023 г. в Казахстане было зафиксировано 219 случаев похищения людей (такая норма отражена в уголовном законодательстве), но статьи о похищении невесты в УК Республики Казахстан нет, законопроект находится на рассмотрении. Похищение девушек для выдачи замуж до сих пор является распространенным явлением в южных регионах Казахстана [12].

В соседней Киргизии «похищение девушки» трактуется как национальная традиция. «Обычно, если человека похищают, его приговаривают к 7-10 годам лишения свободы. За кражу скота предлагается приговорить к 12 годам лишения свободы. Это неправда, ведь человеческая жизнь дороже. Даже если за брак, тому, кто украл девушку, дают 7 лет, а тому, кто украл имущество, 8 лет, это чрезмерная санкция. Ведь такое наказание предусмотрено за жестокое убийство человека», — заявил депутат парламента Кыргызстана Достон Бекешев [13]. Ежегодно в Кыргызстане похищают сотни девочек. Но не все ситуации заканчиваются хорошо. Например, в мае 2018 г. неизвестный мужчина попытался силой затолкать 19-летнюю Бурулай Турдалиеву в свою машину и отвезти её домой. По дороге его остановили полицейские и отвезли в отделение полиции. Мужчина зарезал девушку в квартире, а затем попытался покончить с собой. Преступник выжил и сидит в тюрьму на 20 лет. 5 апреля 2021 г. была похищена 26-летняя Айзада Канатбекова из Кыргызстана. Через два дня были найдены тела девушки и похитившего ее 36-летнего Замирбека Тенизбаева. По версии следствия, после того, как между ними возник спор, мужчина сначала убил девушку, а затем покончил жизнь самоубийством [14].

В Узбекистане также до сих пор существуют «похищения девушек» и тому подобные «устаревшие обычаи». В октябре 2020 г. в Конликольском районе Каракалпакстана 30-летний мужчина похитил 24-летнюю девушку, чтобы жениться на ней. В Следственном управлении МВД сообщили, что дело возбуждено по ст. 136 УК (принуждение женщины к вступлению в брак или восприпятствование вступлению в брак) [15]. 20 декабря 2020 г. двое мужчин 18-ти и 23-х лет, проживающих в Норинском районе Наманганской области, похитили 16-летнюю девушку, которая, спасаясь от них, выбросилась из машины и погибла [16]. Об этом также сообщила информационная программа «Bu kun» телеканала «ZO'R».

«В 2018 г. было похищено 9 девушек, в 2019 г. — 11, а по состоянию на ноябрь 2020 г. — 3 девушки с целью замужества», — сообщила председатель Сената Танзила Норбоева, отметив, что эти случаи в основном наблюдались в Каракалпакстане и Кашкадарьинской области [17]. Однако 12 марта 2021 г. в Ташкентской области 27-летний гражданин похитил 21-летнюю девушку и пытался заставить ее вступить в брак. В связи с этим возбуждено уголовное дело по ч. 1 ст. 136 УК [18].

Наличие вышеперечисленных уголовно-правовых проблем в новом Узбекистане требует не только внимания со стороны правоохранительных органов, но и внедрения новых правовых норм против национальных обычаев, ограничивающих свободу личности. Следуя в этом направлении, Узбекистан 6 мая 1995 г. одним из первых в Центральной Азии присоединился к Конвенции ООН о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин [19]. 17 августа 2019 г. принят Закон Республики Узбекистан №561 «О защите женщин и девочек от

притеснений и насилия» [20]. 18 февраля 2020 г. Президентом подписан Указ «О мерах по улучшению социально-духовной среды в обществе, дальнейшей поддержке института соседства, выводу системы работы с семьей и женщинами на новый уровень» [21], а 19 мая 2021 г. принято Решение № PQ-5116 «О дополнительных мерах по реабилитации женщин, пострадавших от насилия» [22], которое стало одной из важнейших инициатив в этом направлении.

В Стратегии развития нового Узбекистана определены такие актуальные задачи, как развитие национальной гендерной статистики, защита женщин от насилия, прекращение торговли людьми, защита законных интересов женщин, обеспечение широкого освещения гендерных вопросов на телевидении [23]. В настоящее время в нашей стране созданы Республиканский центр реабилитации и адаптации женщин, 14 областных центров, 14 образцовых межрайонных центров, действуют 1146 коротких номеров «Колл-центров», куда могут обратиться жертвы насилия. За последние десять лет достигнут прогресс в вопросах гендерного равенства, увеличивается участие девочек в образовании, сократилось количество ранних браков девочек и принудительных браков, женщины работают в том числе в парламенте и на руководящих должностях, радикально обновляются законы, чтобы повысить гендерное равенство.

В заключение отметим, за последние годы разработан и обновлен ряд международных и национальных нормативных документов, направленных на защиту прав женщин, продолжается неустанная борьба с похищением девушек и насилием в отношении женщин. В рамках совершенствования судебной системы в нашей стране целесообразно создание «семейных судов», рассматривающих дела, связанные с супружескими отношениями и домашним насилием в отношении женщин.

Отрадно, что политические, экономические, социальные и культурные достижения женщин Узбекистана поощряются и находят одобрение у широкой общественности, а их участие в жизни общества и государственных делах значительно возросло. Тем не менее, еще есть случаи, когда граждане Республики Узбекистан становятся жертвами торговли людьми, что дискредитирует нашу страну. Большая часть жертв торговли людьми (70 %) — это женщины, и к тем, кто делает женщин жертвами торговли людьми, должны применяться более суровые уголовные наказания. Поэтому предлагаем включить в ст. 135 Уголовного кодекса Республики Узбекистан «Торговля людьми», пункт «с целью сексуальной эксплуатации и принуждения к проституции», предусмотрев за данное деяние наказание в виде лишения свободы на срок от десяти до пятнадцати лет.

На наш взгляд, полный отказ от традиций, порождающих рассмотренные преступления, станет важным шагом в обеспечении равенства граждан и развитии демократии в Новом Узбекистане.

Список использованной литературы:

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston Taraqqiyot strategiyasi. — Toshkent: O'zbekiston, 2023. — B. 244.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning Oliy Majlis va O'zbekiston xalqiga murojaatnomasi // Xalq so'zi. — Toshkent. — 2020. 30-dekabr.
3. Safarov O., Maxmudov M. Oila ma'naviyati. — Toshkent: Ma'naviyat, 1998. — B. 49.
4. Qur'oni Karim. "Nahl" surasi, 58-59 oyatlar. O'zbekcha izohli tarjima. — Toshkent: Cho'lpon, 1992.
5. Qur'oni Karim. O'zbekcha izohli tarjima. — Toshkent: Cho'lpon, 1992.
6. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. — Toshkent: O'zbekiston nashryoti. — 2023. — B. 9, 23, 28.
7. <https://kun.uz/news/2023/10/23/odatmi-yo-jinoyat>.
8. Дугин А.Е. Некоторые особенности похищений женщин с целью вступления в брак // Российский судья. — М., 2003. — № 5. — С. 21.

9. Rustambayev M.X. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksiga sharh. Maxsus qism. — Toshkent: Adolat, 2016. — B. 154.
10. Уголовный кодекс Венгрии. — СПб., 2001.
11. Уголовный кодекс Китайской Народной Республики. — СПб., 2001.
12. <https://kun.uz/news/2023/08/04/Qozog'istonda-kelin-o'g'irlaganlik-uchun-javobgarlik>.
13. <https://kun.uz/news/2023/10/23/odatmi-yo-jinoyat>.
14. <https://kun.uz/news/2023/10/23/odatmi-yo-jinoyat>.
15. <https://daryo.uz/2020/10/30/qoraqalpogistonlik-erkak-24-yoshli-qizga-uylanish-uchun-uni-olib-qochdi-holat-yuzasidan-jinoyat-ishi-qozgatilgan>.
16. <https://daryo.uz/2020/12/23/namanganda-ikki-yigit-tomonidan-olib-qochilgan>.
17. <https://daryo.uz/2020/11/14/ozbekistonda-2018-yilda-9-ta-2019-yilda-11-ta-qiz-ogirlash-holati-yuz-bergan>.
18. <https://kun.uz/news/2021/04/13/toshkent-viloyatida-21-yoshli-qizni-olib-qochib-ketgan>.
19. <https://qoraqalpoq.adliya.uz/uz/news/detail.php?20ID=59491>
20. Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 03.09.2019-y., 03/19/561/3680-son.
21. Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 19.02.2020-y., 06/20/5938/0187-son.
22. Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 20.05.2021-y., 07/21/5116/0471-son
23. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston Taraqqiyot strategiyasi. — Toshkent: O'zbekiston, 2023. — B. 245.

Ортиков А.Н.,

*ақпараттық-ресурстық орталықтың бастығы, тәуелсіз зерттеуші, капитан
(Өзбекстан Республикасының қоғамдық қауіпсіздік университеті,
e-mail: ayaksnavoi@gmail.com)*

Адам ұрлау: ұлттық әдет-ғұрып па, әлде қылмыс па?

Аннотация. Мақалада әйелдерге құқықтар мен бостандықтар бермеу, қоғамдағы теңсіздік, әйелдерге қатысты алауашылықтың болуы және қыздарды ұрлау сияқты қылмыстық әдет-ғұрыптар мен элементтердің біздің қазіргі өмірімізде қалай сақталатыны туралы бірнеше мысалдар келтірілген. Тарихи кезеңнен бүгінгі күнге дейін әйелдермен қарым-қатынас діни және зайырлы аспектілерде зерттеліп, теңдікті қамтамасыз етуге бағытталған көзқарастар түсіндіріледі. Көршілес республикаларда адам ұрлаудың бірнеше мысалдары келтірілген және талданған. Өзбекстан Республикасында әйелдердің құқықтарын қорғауға қатысты заңнамалық нормалар талданды, ғылыми жұмыстар зерделенді, олардың заңды мүдделерін қорғау қатысты, сондай-ақ заңнамаға авторлық ұсыныстар берілді.

Негізгі сөздер: ұрлау, ұрлау, қылмыстық мінез-құлық, неке, әйелдер құқығы, зорлық-зомбылық, оңалту, теңдік, әйелдің рөлі.

A.N. Ortikov,

*Head of the Information Resource Center, Independent Researcher, Captain
(University of Public Security of the Republic of Uzbekistan,
e-mail: ayaksnavoi@gmail.com)*

Kidnapping: a national custom or a crime?

Annotation. This article provides several examples of how criminal customs and elements such as the denial of rights and freedoms to women, inequality in society, prejudice against women and the abduction of girls persist in our modern life. From the historical period to the present day, relations with women have been explored in both religious and secular aspects, and views aimed at ensuring equality have been explained. Several examples of kidnappings in neighboring republics are given and analyzed. Legislative norms related to the protection of women's rights in the Republic of Uzbekistan were analyzed, scientific works related to the protection of their legitimate interests were studied, and author's proposals for legislation were given.

Keywords: kidnapping, kidnapping, criminal behavior, marriage, women's rights, violence, rehabilitation, equality, the role of women.

УДК 343.933

Шарипов С.С.,

*старший научный сотрудник центра по исследованию проблем
криминалистического обеспечения деятельности ОВД НИИ, подполковник полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,
г. Караганда, Республика Казахстан, e-mail: se.sharipov@kra.gov.kz);*

Шидемов А.Г.,

*начальник отделения Научно-исследовательского центра,
доктор философии (PhD), майор полиции
(Алматинская академия МВД РК им. М. Есбулатова,
г. Алматы, Республика Казахстан, e-mail: Sh_azem@mail.ru)*

Сравнительно-правовой анализ оружейного законодательства стран дальнего зарубежья по категориям метательного оружия

Аннотация. Целью статьи является сравнительно-правовой анализ оружейного законодательства стран дальнего зарубежья. Основной фокус исследования направлен на категорию метательного оружия и рогатки как его разновидности, выявление как преимуществ нормативно-правовой базы, так и её недостатков для последующего совершенствования отечественного законодательного регулирования оборота гражданского оружия. Ввиду ограниченного формата статьи авторами рассмотрены лишь некоторые страны дальнего зарубежья, такие как: Германия, Франция, Австралия, США, но даже этого количества вполне достаточно для установления основных правовых отличий регулирования оборота гражданского оружия практически во всех странах Евросоюза и AUKUS.

Ключевые слова: оружие, метательное оружие, закон об оружии, рогатки, критерии и признаки оружейности, классификация, страны дальнего зарубежья.

Метательное оружие является одним из древнейших видов вооружения, дошедших до наших дней. Если обратиться к истории его возникновения и развития, можно увидеть, что целью его изобретения было не только защита себя и своих соплеменников, но и выживание: это оружие использовали для добывания пропитания и даже для выполнения некоторых хозяйственно-бытовых операций. Гораздо позже метательное оружие начало использоваться с целью захвата чужих территорий.

Развитие института государственности и, как следствие, появление первых регулирующих общественный порядок правил и законов предопределили и создание норм контроля оружия, которое достаточно давно и прочно вошло в обиход гражданского населения. Однако с появлением законов сформировалась и ячейка общества, наущающая их, в достижении своих противоправных целей регулярно прибегает к методам насильственного характера, сопровождаемым применением оружия.

В условиях современной криминальной ситуации в Республике Казахстан наблюдается рост противоправного применения именно метательного оружия. Опасность такого оружия очень велика, поскольку им сравнительно легко можно причинить вред здоровью различной тяжести или смерть, использовать при совершении самых разных преступлений, в том числе таких, как грабежи, разбой, бандитизм и др. Одним из таких видов метательного оружия, несправедливо обделенного вниманием со стороны закона, является рогатка.

Интерес к данному виду оружия возник не случайно, ведь оно имеет ряд «криминальных» преимуществ перед другими видами оружия, которые можно использовать в качестве средств совершения правонарушений. К таковым следует относить: возможность скрытого

ношения; бесшумность применения на расстоянии; эффективность и простота изготовления; отсутствие юридической ответственности, сложность идентификации, беспрепятственная доступность и распространенность. Несмотря на то, что количество совершаемых с применением рогаток происшествий на сегодня относительно невелико, бесконтрольность их оборота на территории Республики Казахстан, законодательная незакрепленность и отсутствие каких-либо ограничений использования [1] создают существенные риски более масштабного противоправного их применения.

Необходимо помнить, что одной из основных задач органов внутренних дел является предупреждение преступлений. Возможность спрогнозировать, опередить и воспрепятствовать совершению правонарушений гораздо благотворнее скажется на внутрисоциальном благополучии и защищенности граждан, нежели профессиональное расследование уже совершенного преступления в условиях противоправных последствий и атмосфере общечеловеческого горя граждан, ставших жертвами преступных деяний. Следовательно, выявленный пробел в законодательстве, касающийся рогаток, необходимо устранить, но сначала необходимо изучить опыт зарубежных стран в части законодательного регулирования метательного оружия в целом и рогаток как его разновидности, в частности для последующего создания отечественной, более совершенной нормативно-правовой модели регулирования.

Германия. Частые случаи нанесения при помощи охотничьих рогаток серьезных повреждений полицейским, проводящим мероприятия по ликвидации массовых беспорядков, привели к тому, что в ФРГ ещё 1978 г. на одном из заседаний парламента в законодательство был включен пункт о том, что оружием, требующим специального разрешения, решено впредь считать и рогатки [2, 154]. Насегодня рогатки как метательное оружие по-прежнему фигурируют в законе «Об оружии» современной Германии.

Федеральный закон об оружии от 11 октября 2002 г. (BGBl. I p. 3970, 4592) [3], также известный как Waffengesetz (WaffG), призван регулировать оборот оружия в Германии. Он включает в себя нормы лицензирования оружия и перечень лиц, которым разрешено приобретать, использовать, носить или торговать этим оружием. Под действие этого закона подпадает режущее, колющее и колюще-режущее холодное оружие, метательное оружие, а также огнестрельное оружие и боеприпасы к нему. Преимущественно внимание в законе уделяется огнестрельному оружию, более того, определения холодного или метательного оружия в законе отсутствует как таковое. Однако, отдельные его виды перечисляются как запрещенные к обороту.

Так, например, в приложении 2 к закону (§ 2 абзацы 2–4) в перечне оружия, запрещенного к обороту без соответствующей лицензии, фигурируют рогатки: «1.3.7 Точные рогатки в соответствии с Приложением 1, Раздел 1, Подраздел 2, № 1.3, а также подлокотники и аналогичные приспособления для вышеупомянутых предметов». Указанное приложение 1., раздел 1., подраздел 2 перечисляет возможные модификации к данному оружию. Таким образом, как видно из вышеизложенного, наименование рогатки как оружия в законодательстве Германии присутствует, но вместе с тем совершенно отсутствуют какие-либо пояснения о конструктивных особенностях, признаках и классификации.

Франция. Общая классификация оружия Франции закреплена на законодательном уровне в Декрете (выдержка) № 95-589 от 6 мая 1995 г., касающемся применения Декрета от 18 апреля 1939 г., устанавливающего режим использования военной техники, оружия и боеприпасов [4]. Классификация оружия во Франции кардинально отличается от той, что имеет силу в Республике Казахстан. Глава II указанного документа посвящена классификации военного имущества, оружия и боеприпасов, согласно статье 2 в стране существует восемь основных категорий оружия, каждая из них включает в себя определенные виды. В ходе анализа установлено, что чем выше цифровое обозначение вида оружия, тем проще его приобрести.

Рогатки, в частности, соревновательные (мы предполагаем, что имеются в виду спортивные рогатки) на законодательном уровне признаются оружием и отнесены к категории «6 Холодное оружие» (статья 2). Приобретение и хранение их разрешается лицам, достигшим возраста восемнадцати лет, при наличии справки подтверждающей, что состояние здоровья соответствует норме. При этом законодатель допускает приобретение и хранение соревновательных рогаток несовершеннолетними, в случаях когда имеется разрешение на классификацию и наличие лицензии спортивной федерации для занятия стрельбой. (Раздел III, статья 23) За несоблюдения указанных условий предусмотрена уголовная ответственность и наказание в виде штрафа (Раздел VI, статья 106).

Австралия. Закон Австралии «Об оружии» 1990 г. (по состоянию на 1 февраля 2024 г.) [5] регулирует порядок покупки, владения, использования, ношения и продажи некоторых видов оружия и аксессуаров к нему. По закону оружие в зависимости от степени его опасности подразделяется на категории. Всего таких категорий 6, в том числе огнестрельное оружие, пневматическое, газовое.

Что касается метательного оружия, в частности, рогаток, то в законе дается их определение и некоторые нормы применения. Определение рогаток гласит: «Рогатка — устройство, предназначенное для использования с браслетом или являющееся его составной частью, которое крепится или опирается на предплечье человека или другую часть его тела для поддержания запястья при натяжении эластичного материала, используемого для приведения в движение снаряда». Закон запрещает использовать метательное оружие, в том числе рогатки на частной территории без разрешения хозяина, в публичных местах, в состоянии алкогольного либо наркотического опьянения. На этом перечень норм, регулирующих оборот рогаток, заканчивается. Однако стоит отметить, что оружием рогатки признаются безоговорочно.

США. В Соединенных Штатах Америки право на владение оружием регламентирует вторая поправка Конституции, которая гласит: «Поскольку хорошо организованное ополчение необходимо для безопасности свободного государства, право народа хранить и носить оружие не должно нарушаться» [6]. Однако контроль над оборотом оружия не ограничивается только конституцией, существует ещё некоторое количество сопроводительной нормативно-правовой документации, которая в каждом отдельном штате своя и может отличаться в некоторых положениях. В качестве примера рассмотрим закон штата Калифорния. Данный штат занимает лидирующее место как по численности населения, так и экономической составляющей, ввиду чего информативнее проиллюстрирует ситуацию с оборотом рогаток на правовом уровне, тем более, что данный вид оружия так или иначе запрещен во всех штатах Америки.

Основной нормативно-правовой акт, устанавливающий право и ответственность за приобретение, хранение и использование оружия, — Уголовный кодекс [7]. Уголовный кодекс Калифорнии не только устанавливает степень ответственности за незаконный оборот рогаток, но и определяет их непосредственно как оружие. Раздел 16590 гласит: «В настоящей части общезапрещенным оружием является любое из перечисленного: (а) Пневматический нож, запрещенный Разделом 20310; (б) Боеприпасы, содержащие дротик или состоящие из него, что запрещено Разделом 30210; (с) Баллистический нож, запрещенный разделом 21110;..... м) Освинцованная трость, оружие широко известное как «клюшка», «блэкджек», дубинка, рогатка, запрещенная разделом 22210 настоящего закона».

Из вышеизложенного следует, что рогатка как разновидность метательного оружия признается законодательством ряда ведущих стран. Однако как таковая классификация данного оружия отсутствует. Признаки оружейности рогатки в законах не отражены. Подобная правовая ситуация продиктована иной системой, чем в Республике Казахстан. В нашей стране существует четкое разграничение холодного, метательного, пневматического и огнестрельного оружия. Основные определения и классификация закреплены в законе об оружии, а признаки

и критерии — в приказе Министерства внутренних дел [8]. Необходимость подобного деления продиктована тем, что конструктивно тот же лук может как являться оружием, так и не являться таковым, и условия отнесения его к оружию чётко регламентированы законами и приказами. В законодательстве Соединенных Штатов Америки данные детали отсутствуют: «Лук — это лук, а лук — это смертоносное оружие (DeadlyWeapon)». В отношении рогаток ситуация аналогична.

Следовательно, возникает вопрос, какие именно виды рогаток необходимо относить к спортивным, а какие — к охотничьим. По нашему мнению, это может вызвать существенные сложности в правоприменительной практике в отношении правового регулирования оборота рогаток как оружия.

В результате проведенного сравнительного анализа мы определили, что оружейное законодательство стран дальнего зарубежья по своей структуре и содержательности имеет ряд недостатков, в то же время в них отражена рогатка как разновидность метательного оружия. Закон Республики Казахстан «О государственном контроле за оборотом отдельных видов оружия» имеет более понятную и чёткую структуру, терминологию и исчерпывающую классификацию. В свою очередь закон, подкреплен приказом Министра внутренних дел Республики Казахстан «Об утверждении криминалистических требований и методов испытания гражданского и служебного оружия и патронов к нему, а также конструктивно сходных с оружием изделий», в котором отражены основные признаки и критерии оружейности каждого вида и типа представленного в законе оружия. Но при этом рогатка как разновидность метательного оружия в законе и приказе не фигурирует, в то время как её оружейность признана, как показывают результаты анализа, во всем мире.

Данная проблема не решается простым включением рогатки в категорию метательного оружия. Этому должно предшествовать криминалистическое исследование с выявлением основных признаков, критериев, разработкой классификации и проведением экспериментальных стрельб [9].

В заключение хотелось бы отметить, что недопущение правонарушений и предупреждение преступлений является одной из основных задач полиции в современном мире, поэтому любые пробелы и недостатки законодательства должны восприниматься со всей серьёзностью, и устраняться в кратчайшие сроки, что в конечном итоге будет способствовать главной цели органов внутренних дел — борьбе с преступностью.

Список использованной литературы:

1. Закон Республики Казахстан «О государственном контроле за оборотом отдельных видов оружия» от 30 декабря 1998 г. (с изм. и доп. по сост. на 01.05.2023 г. // https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z980000339_
2. Соловьёв К.А. Криминалистическое исследование метательного оружия [Электронный ресурс] Дис. канд. юрид. наук: 12.00.09. — М РГБ, 2003 (Из фондов Российской Государственной библиотеки), <https://www.dissercat.com/content/kriminalisticheskoe-issledovanie-metatelnogo-oruzhiya>
3. Waffengesetz vom 11. Oktober 2002 (BGBl. I S. 3970, 4592), 2003 I 1957), das zuletzt durch Artikel 228 der Verordnung vom 19. Juni 2020 (BGBl. I S. 1328) // https://www.gesetze-im-internet.de/waffg_2002/WaffG.pdf
4. Декрет (выдержка) № 95-589 от 6 мая 1995 г., касающийся применения Декрета от 18 апреля 1939 г., устанавливающего режим использования военной техники, оружия и боеприпасов. // Электронный ресурс // https://iwoe.at/wp-content/uploads/2020/01/Waffengesetz_Frankreich.pdf
5. Queensland Weapons Act 1990 Current as at 1 February 2024, Australia // <https://www.legislation.qld.gov.au/view/pdf/inforce/current/act-1990-071>
6. Конституция США // Электронный ресурс <https://constitution.congress.gov/constitution/>

7. Уголовный кодекс Калифорнии // Электронный ресурс
https://california.public.law/codes/ca_penal_code_section_16780

8. Приказ Министра внутренних дел Республики Казахстан от 16 марта 2015 г. № 219 «Об утверждении криминалистических требований и методов испытания гражданского и служебного оружия и патронов к нему, а также конструктивно сходных с оружием изделий» (с изм. и доп. по сост. на 01.01.2023 года) // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1500010747>

9. Сайдамарова В.В., Бебикова Е.И. Теоретическая и правовая основа понятия метательного оружия // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2021. — № 3 — С. 72–75.

Шарипов С.С.,

*ҒЗИ ИО қызметін криминалистикалық қамтамасыз етудің проблемаларын зерттеу орталығының аға ғылыми қызметкері, полиция подполковнигі
(Қазақстан Республикасы ИМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., e-mail: se.sharipov@kpa.gov.kz)*

Шидемов А.Г.,

*Ғылыми-зерттеу орталығының бөлімше бастығы,
философия докторы (PhD), полиция майоры
(Қазақстан Республикасы ИМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ., e-mail: Sh_azem@mail.ru);*

Алыс шет елдердің қару-жарақ заңнамасын лақтыратын қару санаттары бойынша салыстырмалы құқықтық талдау

Аннотация. Мақаланың мақсаты-алыс шет елдердің қару-жарақ заңнамасын салыстырмалы-құқықтық талдау. Зерттеудің негізгі бағыты лақтырылатын қару-жарақ санатына және оның түрлеріне бағытталған, азаматтық қарудың айналымын отандық заңнамалық реттеуді одан әрі жетілдіру үшін нормативтік-құқықтық базаның артықшылықтарын да, оның кемшіліктерін де анықтау. Мақаланың шектеулі форматына байланысты авторлар алыс шетелдердің кейбір елдерін ғана қарастырады, мысалы: Германия, Франция, Австралия, АҚШ, бірақ бұл сома Еуропалық Одақ пен AUKUS елдерінің барлығында азаматтық қару айналымын реттеудің негізгі құқықтық айырмашылықтарын анықтауға жеткілікті.

Негізгі сөздер: қару-жарақ, лақтыратын қару, қару-жарақ туралы заң, рогаткалар, қару-жарактың критерийлері мен белгілері, жіктелуі, алыс шет елдер.

S.S. Sharipov,

*Senior researcher of the center for research of problems criminalistic support of activity of internal affairs bodies of the research institute, Police Lieutenant Colonel
(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: se.sharipov@kpa.gov.kz);*

A.G. Shidemov,

*Head of the Department of the Scientific Research Center,
Doctor of Philosophy (PhD), Police Major
(Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after M. Esbulatov, e-mail: Sh_azem@mail.ru)*

Comparative legal analysis of weapons legislation in non-CIS countries by category of throwing weapons

Annotation. The purpose of the article is a comparative legal analysis of the weapons legislation of foreign countries. The main focus of the study is aimed at the category of throwing weapons and sling-shots as its varieties, identifying both the advantages of the regulatory framework and its disadvantages for the subsequent improvement of domestic legislative regulation of the turnover of civilian weapons. Due to the limited format of the article, the authors considered only some non-CIS countries, such as Germany, France, Australia, the USA, but even this amount is quite enough to establish the main legal

differences in regulating the circulation of civilian weapons in almost all EU and AUKUS countries. *Keywords:* weapons, throwing weapons, weapons law, slingshots, criteria and signs of weaponization, classification, non-CIS countries.

УДК 343.81

Шнарбаев Б.К.,

*профессор кафедры права, доктор юридических наук, доцент
(Костанайский филиал Челябинского государственного университета,
г. Костанай, Республика Казахстан, e-mail: shnarbaev@mail.ru)*

Изучение зарубежного опыта обеспечения осужденных трудом

Аннотация. Обеспечение трудом осужденных остается актуальной проблемой уголовно-исполнительной системы Казахстана и стран СНГ, что вытекает из общих проблем экономики. Решение вопроса видится в государственно-частном партнерстве, введении новых специальностей для уголовно-исполнительной системы. Надо изучать и шире применять опыт зарубежных стран по созданию рабочих мест и обучения осужденных. Требуют корректировки нормативные правовые акты, регулирующие эти правоотношения. Определяющим фактором при создании объема труда должна быть роль государственных органов через размещение на предприятиях государственного заказа, путем законодательных изменений в этой части. Аналогией этого направления является определение перечня товаров и услуг, которые должны быть обозначены как обязательно производимые осужденными.

Ключевые слова: трудовая занятость, государственно-частное партнерство, возмещение ущерба.

Поставив задачу изучения зарубежного опыта обеспечения осужденных трудом, следует продумать и возможные пути реализации выявленных положительных аспектов в отечественной уголовно-исполнительной системе. Изложение проблемных аспектов занятости трудом осужденных произведем в формате уяснения вопросов, которые носят довольно сложный характер и в плоскости решаемых на местах.

1. Организация труда осужденных — это процесс объективного характера, в котором есть трудности и сложности, вытекающие из общего характера вопросов экономики, кризисных явлений, носящих затяжной характер.

В определенный период в Российской Федерации на основании программных документов был осуществлен и реализован концепт, предусматривающий создание условий для овладения профессиональными навыками через создание предприятий индивидуального характера, привлечение и реализацию программ социального характера. Объяснение такой позиции вполне разумно в условиях неквалифицированного труда и жесткой конкуренции в условиях рыночной экономики.

Сложившаяся ситуация была подвергнута обсуждению и, соответственно, вызвала неоднозначную реакцию со стороны как представителей практики, так и ученых, которые правильно оценили сложности с обеспечением трудом осужденных, обратив внимание на отсутствие промышленных предприятий в местах лишения свободы и давление конкуренции и рынка, особенно в системе УИС [1, 236].

Ситуация поменялась, и в следующих программных документах развития УИС РФ до 2030 г. обращается внимание на создание региональных учреждений, отражающих специфику, на базе имущества учреждений, для организации труда осужденных к принудительным работам, с участием бизнеса, для строительства промышленных предприятий. Отражается процесс очистки территории Арктической зоны РФ.

Рассматриваемые вопросы с занятостью трудом осужденных возникли не одномоментно, они на протяжении ряда лет имели место в уголовно-исполнительной системе, что, конечно, не могло отразиться на состоянии дел.

Исследуя занятость трудом осужденных и опыт, который формируется в РФ в рамках большого опыта по очистке Арктической зоны, попытаемся провести аналогию с ситуацией, которая складывается в Казахстане.

Арктика, без комментариев, требует очистки, и принудительный труд носит эффект исправления, но у нас в Казахстане есть не менее сложные регионы климатического характера, к которым относится высохшее дно Аральского моря. Пыльные бури ежегодно поднимают и разносят сотни миллионов тонн песка, соли, достигают территории европейских стран и Антарктики, в результате этого происходит засоление и загрязнение почвы, что пагубно влияет на жизнь человечества.

Глава государства К.К. Токаев на международной конференции «Пути достижения целей Парижского соглашения и углеродного нейтралитета Казахстана» обратил внимание на важность высадки деревьев как фактора подавления воздействия углекислого газа. В стране до 2025 г. будет засеяно 2 миллиарда деревьев, в том числе на высохшем дне Аральского моря 1,5 миллиона гектаров будет засеяно саксаулом.

Территория осушенного дна Аральского моря — 4,5 млн. га, из них 2,2 млн. га относятся к нашей стране. В 2021 г. высеяно саксаула на 100 тыс. га, в 2022–2025 гг. будет высеваться 250 тыс. га ежегодно. На заготовке семян работает 718 сезонных рабочих и 51 человек — на механизированном процессе.

Обращаем внимание на привлечение сезонных рабочих. Программа рассчитана на четыре года, но она потребует своего продолжения, потому что такая большая территория требует своего ухода и контроля.

Надо использовать эту ситуацию, можно сформировать на определенный период времени штат рабочих из числа осужденных, которые будут заниматься не только высадкой, но и уходом за растениями. Это длительный и постоянный процесс, требующий проработки. Возникнут вопросы по строительству жилья, обеспечению питанием. Возможно возведение модулей, не требующих больших затрат.

2. Практика подтверждает, что РГП «Енбек» требуют открытия новых видов производства через укрепление производственных сил и средств и пересмотра подходов привлечения осужденных к труду.

3. Ряд позиций по увеличению занятости осужденных был обозначен в «100 конкретных шагах», в проекте «Занятость — 2017», которые предусматривали коррективы законодательства с целью возвращения активов учреждениям, обучения персонала. По международной практике, производство в колониях возлагается на его руководство: в ряде стран дальнего и ближнего зарубежья организацией труда занимается начальник колонии. Реализация должна привести к занятости около 75 % осужденных, каждый из них обходится бюджету в 750 тысяч тенге в год. 29 миллиардов — это долги по искам 5000 осужденных. Погашено из них 1 % [2].

В среднем в учреждениях находится более 30 000 осужденных, большая часть из которых трудоспособна, около 50 % — со средней зарплатой в 9 тысяч тенге. Более 230 работодателей — объектов МСБ также дают возможность работать 4 тысячам осужденных.

Несмотря на трудности, в учреждениях РФ оборот производимой продукции составляет 700 млн. долларов. В нашей стране бизнес не проявляет интереса в этой отрасли, ссылаясь на отсутствие льгот, чего не скажешь о Беларуси, там они освобождены от земельного налога, КПН, НДС и 93 % отбывающих наказание заняты трудом.

Для нашей УИС нужна загрузка предприятий в рамках ежегодных заказов около 53 млрд. тенге, на постоянной основе. Это позволит максимально обеспечить трудоспособных осуж-

денных оплачиваемой работой. Сегодня этот объем составляет в 4 раза меньше. В это же время госзаказ в Узбекистане обеспечивает 80 % занятости трудом [3].

4. Правительство страны должно обратить пристальное внимание на эту сферу, решение проблемы видится в размещении государственного заказа путем перевода определенного перечня товаров и услуг в разряд первостепенных и производимых в учреждениях. Ранее обращалось внимание на эти аспекты [4, 77].

5. В этих вопросах надо использовать элементы компенсаторной политики, что практикуется в странах Европы, а именно прагматизм, переход от карательно-воспитательного к компенсационному вектору [5, 209].

Проблема труда осужденных — в отсутствии квалификации, а также конечной цели изготавливаемого продукта, на который ориентирована база производства. Соответственно, продукт, отличающийся высокими технологиями, не получить, но надо искать пути использования именно этого труда. Для этого следует продумать пути использования труда в формате предприятий, которые дислоцируются вне учреждений.

Рынок труда требует до 2025 г. около миллиона рабочих рук, большая часть из которых — мигранты-гастарбайтеры, в секторе образования, сельского хозяйства, в обрабатывающей промышленности [6].

На фоне сотен тысяч и миллионов рабочих рук требуется трудоустроить около 15-20 тысяч осужденных, и растущего количества осужденных, находящихся на пробации, которые составляют 4,5 % от ищущих работу в Казахстане.

6. Гражданское общество не проявляет озабоченности о том, что происходит в этой сфере. Причина в слабой информированности работы пенитенциарных учреждений [7, 66].

7. Слабо используются возможности государственно-частного партнерства, объяснение которому в специфике системы. Один из вариантов строительство учреждений на основе договора концессии, что исключает строительство частных тюрем, но дает возможность концессионеру создать производство на основе договора (30 лет) [8].

Министерство внутренних дел Казахстана обращало внимание на успешные примеры ГЧП, это и аренда, передача в доверительное управление, что конечно не отражает всей сути и возможностей этого направления. В 2015 г. на миллиард тенге погашены иски, в 2014 г. эта сумма составила 352 миллиона.

8. Основные принципы обращения с заключенными (8) обращают внимание на труд заключенных, позволяющий им реинтегрироваться и оказывать помощь семьям [9, 76].

Для этого сами осужденные должны проявлять интерес, особенно свои возможности и желание учиться и овладевать профессиями. В настоящее время функционируют 50 общеобразовательных школ, в которых ежегодно обучаются более 2 тыс. осужденных, а на базе 44 профессиональных колледжей порядка 2,8 тыс. человек проходят обучение [10, 244].

9. Чтобы организовать труд, сотрудники должны быть специалистами в этой области. Система нуждается в экономистах, инженерах. Опыт организации труда в СССР востребован, в ведомственных учебных заведениях готовили сотрудников именно по организации труда.

10. Уголовно-исполнительная система, на наш взгляд, нуждается в частичной демилитаризации. Примеров этому более чем достаточно: например, освоение Арктики и историческое лицо, с которым связывают эти успехи это Отто Юльевич Шмидт. Он и люди под его началом создали основу хозяйственного освоения Арктики. Работали там, в основном, заключенные, управлял этим процессом О.Ю. Шмидт, задачи которого выходили за рамки исследователя и, по сути, он стал организатором всей этой большой стройки. Не политизируя вопрос исследования, считаем, что организация производства в учреждении должна находиться в руках бизнесмена, имеющего опыт, способного привлечь инвестиции, обладающего навыками коммерции, т. е. умеющего зарабатывать деньги. Для этого имеются все возможно-

сти (помещения, люди и т. п.). Тогда реально заработает идея государственно-частного партнерства в УИС.

Почему педагог А.С. Макаренко в неприспособленных помещениях, без опыта и соответствующего образования, организовал производство с колонистами, большая часть которых была несовершеннолетними преступниками? В 1933 г. в мастерских Детской трудовой коммуны НКВД УССР им. Ф. Э. Дзержинского, котороц руководил А. С. Макаренко, собрали фотоаппараты по образцу немецких «Leica I» (впоследствии они получили название «ФЭД»). В 1934 г. было собрано 1800 аппаратов, а в 1935 г. уже 15 тысяч.

Есть ли необходимость приводить другие примеры эффективного управления производством, персонал которого составляли осужденные? Наверное нет. Что целесообразно сделать, чтобы изменить ситуацию? Следует больше доверять и давать возможность руководству самому думать, как улучшить ситуацию в каждом конкретном учреждении.

Перспективные направления разрешения ситуации позволяют сделать определенные выводы и рекомендации:

- 1) объективный характер сложностей с занятостью трудом осужденных был усугублен не совсем продуманной политикой в этой сфере;
- 2) КУИС МВД РК необходимо проводить постоянный мониторинг ситуации на рынке труда обращаясь к нестандартным ситуациям по обеспечению трудом осужденных;
- 3) целесообразно прорабатывать возможности реализации государственно-частного партнерства, направленного на компенсаторную политику в УИС.

Список использованной литературы:

1. Карганова Б.Г., Аветисян Г.Г. Средства достижения целей лишения свободы // Медиативный потенциал уголовного права: Мат-лы VII международ. науч.-практ. конф., посв. памяти М.И. Ковалева (Екатеринбург, 20-21 февраля 2010 г.) / Отв. ред. И.Я. Козаченко. — Екатеринбург: Уральская государственная юридическая академия, 2011. — С. 236.
2. Таран О. Обеспечивая эффективность правовой системы: Беседа с заместителем Генерального прокурора РК Ж. Асановым // Казахстанская правда. 2015. 29 мая.
3. Асанов Ж.К. Нужна консолидация усилий // Деловой Казахстан. 2015 г. 12 июня
4. Общественный мониторинг пенитенциарных учреждений Республики Казахстан: Мат-лы круглого стола, Алматы, 29-30 сентября 2003 года. — Алматы, 2004. — С. 77.
5. Рогова Н.Н. Цель наказания – кара или предупреждение преступлений? // Медиативный потенциал уголовного права: Мат-лы VII Международ. науч.-практ. конф., посв. памяти М.И. Ковалева (Екатеринбург, 20-21 февраля 2010 г.) / Отв. ред. И.Я. Козаченко. — Екатеринбург: Уральская государственная юридическая академия, 2011. — С. 209.
6. Тихонова Е. Работы хватает // Время. 2021. 27 мая.
7. Поддержка судебной и правовой реформы в Республике Казахстан: Третий промежуточный отчет 15 февраля 2011 года – 15 августа 2011 года. Приложение «I» — отчет по общей оценке исполнения уголовных решений // Лучшая правовая Европейская практика современного исполнения уголовных решений и Службы Пробации <https://textarchive.ru/c-2670847-pall.html>.
8. Программа по развитию государственно-частного партнерства в Республике Казахстан на 2011–2015 годы. Утверждена постановлением Правительства Республики Казахстан от 29 июня 2011 г. № 731 // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1100000731>
9. Исследование законодательства РК по вопросам соответствия международным стандартам прав лиц: осужденных к пожизненному лишению свободы; осужденных, которым смертная казнь заменена пожизненным лишением свободы; осужденных к смертной казни, в отношении которых действует мораторий на ее исполнение: Сб. мат-лов. — Алматы: ОО «ОСТ-21 век», 2005. — С. 76.
10. Скаков А.Б., Сагинбеков К.С. Вопросы совершенствования уголовно-исполнительного законодательства // Правовая культура и правовое воспитание: Сб. науч. тр. / Гл. ред. Т.К. Акимжанов. — Алматы: «Интерлигал» КСКЗ, 2014. — С. 244.

Шнарбаев Б.К.,

*құқық кафедрасының профессоры, заң ғылымдарының докторы, доцент
(Челябі мемлекеттік университеті Қостанай филиалы,
Қостанай қ., Қазақстан Республикасы, e-mail: shnarbaev@mail.ru)*

Сотталғандарды еңбекпен қамтамасыз етудің шетелдік тәжірибесін зерделеу

Анотация. Сотталғандарды жұмыспен қамтамасыз ету Қазақстанның және ТМД елдерінің қылмыстық атқару жүйесінде жалпы экономикалық мәселелерден туындайтын өзекті мәселе болып қала береді. Мәселенің шешімін мемлекеттік-жекеменшік әріптестік пен қылмыстық-атқару жүйесіне жаңа мамандықтардың енгізілуінен көруге болады. Жұмыс орындарын құру және сотталғандарды оқыту бойынша жақсарған елдердің тәжірибесін зерделеп, кеңінен қолдану қажет. Осы құқықтық қатынастарды реттейтін нормативтік құқықтық актілер түзетулерді талап етеді. Еңбек көлемін құрудың анықтаушы факторы мемлекеттік органдардың рөлі, кәсіпорындарда мемлекеттік тапсырыстарды орналастыру, осы бөліктегі заңнамалық өзгерістер арқылы болуы керек. Бұл бағыттың ұқсастығы сотталғандар міндетті түрде өндіретін тауарлар мен қызметтердің тізімін анықтау болып табылады.

Негізгі сөздер: жұмыспен қамту, мемлекеттік-жекеменшік әріптестік, келтірілген зиянды өтеу.

B.K. Shnarbayev,

*Professor of the Department of Law, Doctor of Law, Associate Professor
(Kostanay branch of Chelyabinsk State University,
Kostanay city, the Republic of Kazakhstan, e-mail: shnarbaev@mail.ru)*

Study of foreign experience in providing convicts with labor

Annotation. Providing work for convicts remains an urgent problem in the penal system of Kazakhstan and the CIS countries, which arises from general economic problems. The solution to the issue is seen in public-private partnerships and the introduction of new specialties for the penal system. It is necessary to study and more widely apply the experience of improving countries in creating jobs and training prisoners. The regulatory legal acts regulating these legal relations require adjustments. The determining factor in creating the volume of labor should be the role of government bodies, through the placement of state orders at enterprises, through legislative changes in this part. An analogy to this direction is the definition of a list of goods and services that must be designated as necessarily produced by convicts.

Keywords: employment, public-private partnership, compensation for damage.

УДК 343.1

Шукенов Н.С.,

*начальник центра по исследованию проблем следственной деятельности ОВД НИИ,
подполковник полиции
(e-mail: karaganda1286@mail.ru);*

Байтеленова С.Г.,

*старший научный сотрудник центра по исследованию проблем следственной
деятельности ОВД НИИ, майор полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,
г. Караганда, Республика Казахстан, e-mail: samal_bsg@mail.ru)*

Проблемы и оптимизация расследования уголовных проступков с учетом международного опыта

Аннотация. В статье рассматриваются особенности расследования уголовных проступков в ряде зарубежных стран, в частности, представлен опыт таких стран, как США, Дания, Великобритания, Франция, Германия, Бельгия. Анализ зарубежного законодательства свидетельствует о том, что в уголовном законодательстве данных стран категория «уголовный проступок» нашла самостоятельное отражение, обособлена в соответствующую классификационную группу, наблюдается стремление к упрощению и оптимизации процедуры предварительного расследования. Обосновывается вывод о наличии потребности в более простых формах расследования уголовного проступка. Предлагается форма «полицейское расследование» по малозначительным и очевидным пре-

ступлениям на основании зарубежного опыта. Данное исследование имеет актуальное значение, поскольку сформулированные авторами предложения будут способствовать упрощению расследования уголовных проступков.

Ключевые слова: уголовный проступок, международный опыт, уголовный процесс, протокольная форма, упрощенная форма расследования, полицейский отчет.

Вопрос о правильности введения в уголовное законодательство нашей страны института уголовных проступков был и остается одним из наиболее спорных [1, 118]. Несмотря на существование положительных моментов, в деятельности органов уголовного преследования возникает ряд проблем, связанных с расследованием уголовных проступков в протокольной форме. Уголовные проступки — это бывшие административные деликты, которые априори уголовными деяниями не являются, но требуют проведения полного спектра следственных действий и даже оперативно-розыскных мероприятий, из-за чего нарушаются сроки расследования, дела возвращаются прокурором для проведения дополнительного расследования, впоследствии прекращаются в связи с истечением сроков давности.

Перечисленные проблемы требуют скорейшего решения и обеспечения надлежащего расследования дел об уголовных проступках. Проведенный анализ зарубежного законодательства свидетельствует о существовании различных законодательных подходов относительно расследования уголовных проступков, поскольку так или иначе правовые системы различных стран оказывали определенное влияние друг на друга. Помимо этого, институт уголовных проступков в отечественное законодательство заимствован из правовых систем зарубежных стран.

Нами изучен международный опыт (Дания, Великобритания, Франция, Германия, Бельгия) по вопросам направления дел протокольной формы в суд. К примеру, в Дании расследование уголовных дел осуществляет полиция. В данной стране при проведении расследования полиция обладает большей степенью самостоятельности. Материалы полицейского расследования направляются судье городского суда, компетентному рассматривать дела о малозначительных преступлениях — так называемые «полицейские дела». К этой категории относятся все правонарушения, для которых предусмотрена санкция «штраф», и их общественная опасность незначительна. Прокурор уведомляется лишь о наиболее серьезных преступлениях, расследуемых полицией [2].

В уголовном процессе Великобритании, также предусмотрены два различных порядка преследования лиц, совершивших преступления. Первый — суммарное производство по делам о менее опасных преступлениях. Основным органом расследования является полиция, тем не менее, на Государственную обвинительную службу также возлагаются задачи расследования всех преступлений. Расследование по всем делам заканчивается представлением полицией материалов в службу государственных обвинителей в соответствии с Инструкцией, изданной в 1994 г. Директором публичных преследований [3].

Независимо от этого для Великобритании характерно установление большой степени свободы властных действий органов полиции. Это выражается в свободе при принятии решения вопроса о возбуждении, отказе и прекращении уголовного преследования, свободе в выборе средств доказывания, свободной оценке доказательств.

Переходя к рассмотрению французского уголовного процесса, следует отметить, что он является классической формой смешанного, или континентального уголовного процесса, для которого характерно наличие самостоятельной стадии предварительного расследования и четкое отграничение его от стадии судебного разбирательства уголовного дела по существу. Характерной чертой полицейского расследования (дознания) является то, что по его окончании считается заключительный доклад. Моментом его окончания является передача дела в прокуратуру для решения вопроса о возбуждении публичного уголовного иска. Роль прокуратуры в производстве дознания в самом общем виде выражена в ст. ст. 12 и 13 УПК Фран-

ции, где указано, что судебная полиция действует под руководством прокурора республики и под наблюдением Генерального прокурора [4].

По форме уголовных деяний в уголовно-процессуальном законодательстве Германии различают проступок и преступление. На стадии предварительного расследования расследованием принципиально занимается прокуратура. При этом не имеет значения, идет ли речь о проступке или преступлении. Однако на практике проводить само предварительное расследование поручается органам полиции. Полиция предоставляет прокуратуре результаты предварительного расследования, и она решает, будет ли предъявлено обвинение или производство будет прекращено [5].

В Бельгии органами, осуществляющими расследование, являются полиция, прокуратура и суд. Правонарушения делятся на 3 категории: а) преступления; б) уголовные деликты; в) проступки (деяния, наказываемые арестом до 7 дней либо незначительным штрафом). Служащие полиции обязаны составлять письменные отчеты об обнаруженных ими правонарушениях и сообщать о них прокурору (ст. 23 УПК Бельгии). При этом полиция не может самостоятельно, по своей инициативе, осуществлять расследование, и поэтому ее служащие должны после уведомления прокурора о случившемся ждать от него соответствующих указаний. Руководителем расследования является прокурор. Он решает, какие действия следует предпринять после получения письменного отчета полиции об обнаружении преступления, и может на любом этапе прекратить дело. Практически же расследование проводится полицией по указаниям прокурора [2].

Проведенный анализ международного законодательства стран дальнего зарубежья свидетельствует о том, что практика неоднозначна, в одних странах дела протокольной формы в суд направляются, минуя прокурора, в других для изучения прокурору.

Мы предлагаем по опыту Дании упростить порядок расследования проступков, где уголовные дела протокольной формы, предусматривающей утверждение начальником органа дознания протокола, направляются в суд, минуя прокурора, с одновременным его уведомлением. Полагаем, что процедура расследования в таком формате значительно сократилась бы. Следует отметить, что данный комплекс полномочий позволит прокурору эффективно осуществлять надзор за законностью действий участников уголовного судопроизводства, что в итоге обеспечив баланс конституционно охраняемых интересов личности на защиту от уголовных правонарушений и на упрощение процесса от совершенного деяния до наступления наказания.

Кроме того, анализ международной практики показал, что в США отсутствует понятие следственных действий. Само же документирование мероприятий, осуществляемых в ходе расследования, выполняется традиционным для полиции способом – посредством записей (notes) и отчетов (reports). Согласно п. 14 разд. 725.15 Кодекса Департамента полиции Милуоки офицеры, получившие сообщение о происшествии, должны полно и точно отмечать в записных книжках все, что ими обнаружено по прибытии на место. Эти записи в дальнейшем используются лицом, проводящим расследование, для составления итогового отчета.

Большую роль в полицейском расследовании США играют специально разработанные бланки (forms). Наряду с письменными документами широко применяется видеозапись – при осмотре места происшествия (пп. 9 п. А разд. 725.25), опознании (пп. 1 п. С разд. 725.15), допросах (разд. 750.15). В Управлении полиции Цинциннати (штат Огайо) предусмотрено ведение записей – на бланках 311ON (разд. 11.000) и составление отчетов как по результатам отдельных мероприятий, например, опроса на полиграфе (пп. 3 п. D разд. 12.630), так и их комплекса (отчет 311A о результатах первоначального расследования) [6].

Обращает на себя внимание тот факт, что в приведенном перечне отсутствует привычный отечественному правоприменителю протокол или хотя бы его подобие. Сводные отчеты (compiling reports) по работе на месте происшествия фигурируют, но их цель – обобщение

проделанной работы, а не словесная фиксация обстановки. Эту фиксацию призваны обеспечить технические средства – фотографирование и видеозапись [7]. Такой подход обусловлен тем, что американской правовой системе не известен институт понятых и не практикуется протоколирование, основным доказательством в суде являются свидетельские показания. Именно в качестве потенциальных свидетелей могут рассматриваться все находящиеся на месте происшествия, и, в первую очередь, полиция, так как через показания свидетелей-полицейских, как правило, вводятся в процесс результаты проведенных ими мероприятий.

Кроме того, в Великобритании, Германии досудебное расследование осуществляется по упрощенной процедуре, весьма оперативно и без соблюдения каких-либо строгих формальных правил. Решающее доказательственное значение имеют протоколы и рапорты (отчеты) полиции, а также показания самих полицейских в качестве свидетелей обвинения. Особенность рассмотрения таких дел заключается в том, что, как правило, полицейские выезжают на место происшествия. На месте происшествия они опрашивают свидетелей, задерживают подозреваемых, изымают предметы, которые могут нести на себе важную информацию, организуют освидетельствование на алкоголь или наркотические средства (по необходимости). Результаты первичных действий фиксируются в полицейском отчете [8].

Изучение опыта Великобритании, Германии и США в части процедуры документирования мероприятий, проводимых в ходе расследования, позволило выявить механизмы, которые положительно скажутся на деятельности органов, их осуществляющих, и в Республике Казахстан.

Таким образом, вышеизложенный анализ позволяет прийти к выводу, что отчет о полицейском расследовании предусматривает упрощенную форму по расследованию и направлению в суд дел по проступкам. Предлагаемая нами форма «Полицейское расследование» [9, 277] будет включать в себя сокращение срока расследования до минимума. В случаях, когда подозреваемое лицо установлено, признаёт вину, согласно с размером причинённого ущерба, изъяты вещественные доказательства, отчет о полицейском расследовании направляется незамедлительно в суд, минуя прокурора. При необходимости установления, задержания подозреваемого лица и проведения судебных экспертиз, отчет о полицейском расследовании направляется незамедлительно после задержания лица и приобщения заключения экспертизы. За прокурором остаётся право участия в суде, по аналогии с делами частного обвинения.

Полагаем, что высказанные предложения позволят увеличить эффективность расследования и процессуальную экономию в рассмотрении уголовных дел по проступкам.

Список использованной литературы:

1. Рахметов С.М. Проблемы отграничения уголовных проступков от административных правонарушений и преступлений // Вестник Института законодательства РК. — 2016. — № 4 (45). — С. 118–124.
2. Стойко Н.Г., Шагинян А.С. Уголовный процесс Англии и Уэльса, Бельгии и Дании: сравнительно-правовой аспект. — Красноярск, 1997 // Электронный ресурс [Режим доступа]: URL <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://law.sfu-kras.ru/data/method/e-library-kup/Mono/%D1%83%D0%B3%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%86%20%D0%94%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D0%B8%20%D0%A3%D1%8D%D0%BB%D1%8C%D1%81%D0%B0%20%D0%B8%20%D0%90%D0%BD%D0%B3%D0%BB%D0%B8%D0%B8.pdf>
3. Аналитическая справка по изучению международной практики направления в суд акта обвинения без уголовного дела и адвокатами – акта защиты // Научный центр изучения проблем административного и уголовного правосудия Научно-исследовательского института судебно-правовых и инновационных проектов // Электронный ресурс [Режим доступа]: URL https://sud.gov.kz/sites/default/files/pagefiles/2._ugolov.analiticheskaya_spravka_po_opytu_sostyazatelnosti_v_ugol._proc_0.docx

4. Статус следователя в некоторых зарубежных странах // Электронный ресурс [Режим доступа]: URL http://kalinovsky-k.narod.ru/b/muhitdinov_2015/2-3.htm
5. Рох К. Особенности производства по делам об уголовных проступках // Электронный ресурс [Режим доступа]: URL https://sud.gov.kz/sites/default/files/doklad_kristian_roh_1.docx
6. Attorney General's Guidelines on General Crimes, Racketeering Enterprise and Domestic Security / Terrorism Investigations (21.03.1989) // сайт Министерства юстиции США // Электронный ресурс [Режим доступа]: URL <http://www.justice.gov/ag/attorney-generals-guidelines-general-crimes-racketeering-enterprise-and-domestic>
7. Swanson C. Op. cit.; Разделы XIX, XX главы 4 // Электронный ресурс [Режим доступа]: URL http://higherred.mheducation.com/sites/0072564938/student_view0/chapter4/chapter_outline.html
8. Шклярчук М. Траектория уголовного дела в Германии: оправдательный уклон? СПб: ИПП ЕУ. — СПб., 2017. — 46 с. // Электронный ресурс [Режим доступа]: URL https://enforce.spb.ru/images/IRL_Criminal_case_trajectory.pdf
9. Едресов С., Жаксылыкова Н. Международный опыт досудебного расследования стран дальнего зарубежья // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2023. — № 4 (82). — С. 277–281.

Шукенов Н.С.,

*ФЗИ ИО тергеу қызметінің проблемаларын зерттеу орталығының бастығы,
полиция подполковнигі
(e-mail: karaganda1286@mail.ru);*

Байтеленова С.Ф.,

*ФЗИ ИО тергеу қызметінің проблемаларын зерттеу орталығының аға ғылыми қызметкері,
полиция майоры
(Қазақстан Республикасы ИМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., e-mail: samal_bsg@mail.ru)*

**Халықаралық тәжірибені ескере отырып,
қылмыстық теріс қылықтарды тергеуді оңтайландыру және мәселелері**

Аннотация. Мақалада бірқатар шет елдердегі қылмыстық теріс қылықтарды тергеу ерекшеліктері қарастырылған, атап айтқанда АҚШ, Дания, Ұлыбритания, Франция, Германия, Бельгия сияқты елдердің тәжірибесі ұсынылған. Шетелдік заңнаманы талдау осы елдердің бұрыштық заңнамасында «қылмыстық теріс қылық» санаты дербес көрініс тапқанын, тиісті жіктеу тобына бөлінгенін, алдын ала тергеу рәсімін оңайлатуға және оңтайландыруға ұмтылысы бар екенін көрсетеді. Қылмыстық теріс қылықты тергеудің неғұрлым қарапайым нысандарына қажеттіліктің болуы туралы қорытынды негізделеді. Шетелдік тәжірибе негізінде елеусіз және айқын қылмыстар бойынша «полиция тергеуі» нысаны ұсынылады. Бұл зерттеудің өзекті мәні бар, өйткені авторлар тұжырымдаған ұсыныстар қылмыстық теріс қылықтарды тергеуді жеңілдетуге көмектеседі.

Негізгі сөздер: қылмыстық теріс қылық, шетелдік тәжірибе, қылмыстық процесс, хаттамалық нысан, тергеудің жеңілдетілген нысаны, полиция есебі.

N.S. Shukenov,

*Head of the Center for the Study of Investigative Activities of the Department of Internal Affairs
of Research Institute, Police Lieutenant Colonel
(e-mail: karaganda1286@mail.ru);*

S.G. Baytelenova,

*Senior Researcher at the Center for the Study of Investigative Activities of the Department
of Internal Affairs, Research Institute, Police Major
(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: samal_bsg@mail.ru)*

**Problems and optimization of criminal misconduct investigation taking
into account international experience**

Annotation. The article examines the specifics of the investigation of criminal offenses in a number of foreign countries, in particular, the experience of such countries as the USA, Denmark, Great Britain, France, Germany, Belgium is presented. An analysis of foreign legislation indicates that in the corner legislation of these countries, the category of «criminal misconduct» has found its own reflection, is isolated into an appropriate classification group, and there is a tendency to simplify and optimize the preliminary investigation procedure. The conclusion is substantiated that there is a need for simpler forms of investigation of criminal misconduct. A form of «police investigation» is proposed for minor and obvious crimes based on foreign experience. This study is relevant because the proposals formulated by the authors will contribute to simplifying the investigation of criminal misconduct.

Keywords: criminal misconduct, foreign experience, criminal procedure, protocol form, simplified investigation form, police report.

ЖАС ҒАЛЫМДАРДЫҢ ЗЕРТТЕУЛЕРІ ИССЛЕДОВАНИЯ МОЛОДЫХ УЧЕНЫХ RESEARCH OF YOUNG SCIENTISTS

УДК 34.09

Аханов Б.Б.,

*докторант факультета послевузовского образования,
магистр юридических наук, подполковник полиции
(e-mail: forsmojor@mail.ru);*

Жакупов Б.А.,

*доцент кафедры уголовного процесса,
кандидат юридических наук, ассоциированный профессор, полковник полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,
г. Караганда, Республика Казахстан, e-mail: n_zan_kz@mail.ru)*

Развитие кадрового потенциала ведомственных учебных заведений МВД Республики Казахстан: проблемные вопросы и пути решения

Аннотация. Данная статья посвящена проблеме обеспечения кадрового потенциала ведомственных вузов МВД. Авторы приходят к выводу о том, что в последнее время намечается тенденция значительного снижения научного потенциала в вузах. Усугубляет проблему то обстоятельство, что подавляющее большинство остепененных сотрудников ведомственных учебных заведений имеет необходимую выслугу лет для права выхода на пенсию или находится в предпенсионном возрасте. Возможное решение проблемы видится в обеспечении дополнительных денежных выплат в виде надбавок за квалификацию (категорию), регламентируемую приказом Министра внутренних дел, а также во внедрении системы преимуществ для лиц, имеющих ученую степень или степень доктора философии (PhD) при поступлении на правоохранительную службу.

Ключевые слова: органы внутренних дел, ведомственные вузы, кадровый потенциал, ученая степень, правоохранительная служба, МВД, высококвалифицированные специалисты, остепененные сотрудники, квалификация, категория, служба.

В связи с процессами реформирования органов внутренних дел Республики Казахстан, нацеленными на создание современной, эффективной и ответственной системы подготовки полицейских кадров, способной обеспечить выполнение задач, поставленных перед правоохранительным органом, актуальным и подлежащим научному исследованию является вопрос подбора и сохранения высококвалифицированных специалистов в ведомственных вузах МВД. Кроме того, значительный интерес к совершенствованию профессиональной подготовки и кадровому обеспечению работников правоохранительных органов объясняется и наличием обширного неиспользованного опыта в данной сфере [1, 244]. Зарубежная практика — наглядный тому пример.

Так, интересно заметить, что во время отбора в полицейские ведомства Англии и Уэльса используется схема прямого найма (Direct Entry), которая предусматривает возможность привлечения на службу существующих проверенных и выдающихся лидеров из других отраслей, чтобы оказать непосредственное влияние на культуру, эффективность и результативность полицейской деятельности. Методы прямого найма позволяют войти полицейскому в организацию на более высоком уровне [2].

Подобная практика, полагаем, может оказаться наиболее подходящей именно в разрешении проблемы подбора высококвалифицированных кадров в ведомственных учебных заведениях МВД Республики Казахстан. Ведь не секрет, что в последнее время существует тенденция снижения научного потенциала в вузах. Например, по состоянию на 2024 г. в среднем на кафедрах Карагандинской академии МВД Республики Казахстан им. Баримбека Бейсенова

доля сотрудников, имеющих ученую степень или степень доктора философии (PhD) составляет 13-20 % от общего числа преподавательского состава, а на некоторых кафедрах доходит даже до 10 %. Для сравнения: в 2020 г. этот показатель на кафедрах в среднем составлял 29-30 %, в 2010 году – 40-50 %.

Конечно, для военных специальных учебных заведений Республики Казахстан квалификационными требованиями, предъявляемыми к образовательной деятельности, устанавливаются несколько иные требования, чем для гражданских вузов, например, преподаватели, имеющие специальное звание не ниже подполковника, формально приравниваются к остепененным сотрудникам. Однако фактически лицо в специальном звании «подполковник» или «полковник», не имеющее ученой степени или степени доктора философии (PhD), в большинстве случаев не имеет и такого научного потенциала, как остепененный преподаватель. В частности, при осуществлении научного руководства докторантами и магистрантами остепененный преподаватель с опытом в области методики научного исследования окажется намного эффективнее неостепененного преподавателя. Эффективнее ученый окажется и в вопросе разработки планов занятий, лекционных комплексов, особенно для программ послевузовского образования, где каждую отдельную тему учебной дисциплины необходимо рассмотреть с проблемной стороны.

Кроме того, усугубляет проблему то обстоятельство, что подавляющее большинство остепененных сотрудников вузов имеет необходимую выслугу лет для права выхода на пенсию или находится в предпенсионном возрасте. Денежное довольствие таких сотрудников в вузах составляет в среднем 400 000 тенге. Соответственно, дополнительные ограничения, связанные с прохождением службы в правоохранительных органах (наряды, усиленный вариант несения службы в праздничные дни, стрессовые ситуации, зачеты по боевой и физической подготовке, которые влияют на классность и денежное довольствие, др.) и невысокая по сравнению с сотрудниками практических подразделений заработная плата заставляют остепененных работников задумываться о скорейшем увольнении на пенсию. Трудоустраиваться же после выхода на пенсию они предпочитают в гражданских вузах, а не в «альма-матер» по причине более высокой заработной платы, свободного рабочего графика, позволяющего им по совместительству преподавать еще на полставки в другом вузе или колледже. Например, остепененный доцент или профессор кафедры академии МВД после увольнения в запас будет получать пенсию примерно 170 000 – 180 000 тенге в месяц. При трудоустройстве в гражданский вуз на полную ставку его заработная плата составит примерно 370 000 – 380 000 тенге. Это в два раза больше, чем может предложить ему вуз в рамках работы в «альма-матер» в статусе вольнонаемного преподавателя. Итого (в среднем – 550 000 тенге) доход ученого будет намного превышать его денежное довольствие при прохождении им службы в Академии. Кроме того, более свободный график работы в гражданском вузе позволяет не только проводить выходные и праздничные дни с семьей, но и подрабатывать на полставки еще в каком-нибудь вузе или колледже, а это дополнительная добавка к доходу — примерно от 90 000 до 190 000 тенге в зависимости от учебного заведения.

В свою очередь, из общего числа молодых выпускников докторантуры (PhD) только треть продолжает работать в ведомственных вузах. Из них успешно защищают диссертации и получают степень лишь 20-30 %, в том числе и по причине отсутствия качественных научных школ. Соответственно это не позволяет восполнить имеющийся дефицит остепененных кадров.

Таким образом, обозначенная проблема диктует необходимость принятия правоохранительным органом соответствующих мер. В противном случае в обозримом будущем ведомственное образование МВД без высококвалифицированных остепененных кадров ждет полный упадок. Возможное решение проблемы нам видится, во-первых, в обеспечении более привлекательных условий труда для профессорско-преподавательского состава, которые мог-

ли бы проявляться в дополнительных денежных выплатах в виде надбавок за квалификацию (категорию), регламентируемую приказом Министра внутренних дел. Например, целесообразно было бы ввести для остепененных сотрудников ведомственных вузов МВД такие категории, как «преподаватель-эксперт» и «преподаватель высшей категории» (в какой-то мере, по аналогии с педагогическими работниками Министерства просвещения Республики Казахстан).

Для квалификации «преподаватель-эксперт» предусмотреть следующие профессиональные требования:

- наличие ученой степени или степени доктора философии (PhD);
- педагогический стаж не менее 3 лет;
- преподавание по программам послевузовского образования;
- наличие за последние 3 года не менее 5 статей, включенных в перечень изданий, рекомендуемых Министерством науки и высшего образования Республики Казахстан;
- наличие за последние 3 года учебника или учебного пособия;
- осуществление научного руководства магистрантом;
- наличие обучающихся, которые под его руководством участвовали в олимпиадах или конкурсах и конференциях.

Для квалификации «преподаватель высшей категории» предусмотреть следующие профессиональные требования:

- наличие ученой степени или степени доктора философии (PhD), или ученого звания «ассоциированный профессор» (доцент) (для лиц в специальном звании не ниже полковника, не имеющих ученую степень);
- педагогический стаж не менее 5 лет;
- преподавание по программам послевузовского образования;
- наличие за последние 5 лет не менее 7 статей, включенных в перечень изданий, рекомендуемых Министерством науки и высшего образования Республики Казахстан;
- наличие за последние 5 лет учебника или не менее 2 учебных пособий, или 1 учебного пособия и 1 монографии;
- осуществление научного руководства магистрантом и докторантом (PhD).

В целях стимулирования высококвалифицированных педагогических кадров, не имеющих ученую степень или степень доктора философии (PhD), возможно было бы предусмотреть категорию «преподаватель-мастер» и предъявить к преподавателям следующие требования:

- наличие степени «магистр»;
- педагогический стаж не менее 8 лет;
- преподавание по программам послевузовского образования;
- наличие за последние 5 лет не менее 7 статей, включенных в перечень изданий, рекомендуемых Министерством науки и высшего образования Республики Казахстан;
- наличие за последние 5 лет учебника или не менее 2 учебных пособий, или 1 учебного пособия и 1 монографии;
- осуществление научного руководства магистрантом;
- наличие обучающихся, которые под его руководством заняли призовые места на олимпиадах, конкурсах или конференциях.

В таком случае целесообразно было бы установить следующую денежную доплату за квалификации (категории):

- для преподавателя-эксперта – 12 МРП (месячных расчетных показателей);
- для преподавателя высшей категории – 17 МРП;
- для преподавателя-мастера – 12 МРП.

Во-вторых, в целях эффективного поиска и подбора высококвалифицированных кадров целесообразно было бы внедрить систему преимуществ для лиц, имеющих ученую степень или степень доктора философии (PhD), при поступлении на правоохранительную службу. Например, возможно было бы предусмотреть для таких лиц внеконкурсный отбор на правоохранительную службу, а также присвоение первоочередного звания на несколько ступеней выше.

Поиск высококвалифицированных остепененных кадров для работы в ведомственных учебных заведениях МВД, имеющих научно-педагогический стаж, в конечном счете, приведет в гражданские вузы, где заработная плата такого рода сотрудников также находится на высоком уровне. Кроме того, большинство из них связаны с вузом контрактом, в рамках которого они обязуются после защиты проработать в этом вузе около 3-5 лет. Поэтому, как правило, возраст потенциальных кадров, отработавших в своем вузе контракт, в большинстве случаев варьируется от 35 до 40 лет. Начинать службу в органах внутренних дел в том возрасте в специальном звании «лейтенант» на должности доцента или профессора кафедры для таких людей, полагаем, будет непривлекательным. Поэтому целесообразно предусмотреть возможность присвоения им сразу специального звания «майор».

На основании вышеизложенного предлагаем следующее:

1. Рассмотреть возможность принятия соответствующих Правил о присвоении квалификаций научно-педагогическим кадрам в военных, специальных учебных заведениях Министерства внутренних дел Республики Казахстан, утвержденных Министром.

2. Дополнить пункт 3 ст. 7 Закона Республики Казахстан «О правоохранительной службе» подпунктом 4-1 в следующей редакции:

«Пункт 3. На службу в правоохранительные органы вне конкурсного отбора могут быть приняты:

...4-1) «лица, имеющие ученую степень либо степень доктора философии (PhD), на должности научно-педагогического персонала в военные, специальные учебные заведения».

3. Дополнить пункт 1 ст. 10 «Требования на замещение должностей рядового и начальствующего состава правоохранительных органов Закона Республики Казахстан «О правоохранительной службе» абзацем 3 следующего содержания:

«На правоохранительную службу в соответствии с настоящим Законом по решению руководителя правоохранительного органа на основе представления начальника учебного заведения на должности старшего начальствующего состава в военные, специальные учебные заведения может быть принято лицо старше тридцати пяти лет, имеющее ученую степень либо степень доктора философии (PhD)».

4. Дополнить статью 23 «Порядок присвоения первых и очередных специальных званий или классных чинов» Закона Республики Казахстан «О правоохранительной службе» пунктом 3-1 в следующей редакции:

«Специальное звание майор, младший советник юстиции может присваиваться руководителем правоохранительного органа лицу, впервые поступающему на правоохранительную службу на должности старшего начальствующего состава в военные, специальные учебные заведения, имеющему ученую степень либо степень доктора философии (PhD)».

Таким образом, предложенные меры по работе с высококвалифицированными кадрами в ведомственных вузах МВД позволят во многом разрешить имеющуюся проблему, а также положительно повлияют на культуру творческой деятельности профессорско-преподавательского состава, внося в нее оригинальность различных научных школ.

Список использованной литературы:

1. Балтабаева Ж.Б. Стажировка как один из этапов прохождения первоначальной профессиональной подготовки: проблемные вопросы и пути решения. // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2024. — № 1 (83). — С. 244–247.
2. Williams E., Norman J., Boag-Munroe F. 2021. Direct entry: Fairness, resilience and the impact on regular cops // <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1756061620304778>.

Аханов Б.Б.,

*Жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру факультетінің докторанты,
заң ғылымдарының магистрі, полиция подполковнигі
(e-mail: forsmojor@mail.ru);*

Жакупов Б.А.,

*қылмыстық процесс кафедрасының доценті,
заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, полиция полковнигі
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., e-mail: n_zan_kz@mail.ru)*

Қазақстан Республикасы ІІМ ведомстволық оқу орындарының кадрлық әлеуетін дамыту: проблемалық мәселелер және шешу жолдары

Аннотация. Мақала ІІМ ведомстволық жоғары оқу орындарының кадрлық әлеуетін қамтамасыз ету мәселесіне арналған. Авторлар соңғы уақытта ӨАОО-да ғылыми әлеуеттің айтарлықтай төмендеу тенденциясы бар деген қорытындыға келеді. Ведомстволық оқу орындарының дәрежелі қызметкерлерінің басым көпшілігінің зейнеткерлікке шығу құқығы үшін қажетті еңбек сіңірген жылдары бар немесе зейнеткерлікке дейінгі жаста болуы мәселені қиындатады. Мәселенің ықтимал шешімі ішкі істер министрінің бұйрығымен реттелетін біліктілігі (санаты) үшін үстемеақы түрінде қосымша ақшалай төлемдерді қамтамасыз етуде, сондай-ақ құқық қорғау қызметіне кіру кезінде философия докторы (PhD) ғылыми дәрежесі немесе дәрежесі бар адамдар үшін артықшылықтар жүйесін енгізуде көрінеді.

Негізгі сөздер: Ішкі істер органдары, ведомстволық жоғары оқу орындары, кадрлық әлеует, ғылыми дәреже, құқық қорғау қызметі, ІІМ, жоғары білікті мамандар, дәрежелі қызметкерлер, біліктілік, санат, қызмет.

B.B. Akhanov,

*Doctoral student of the Faculty of Postgraduate Education,
Master of Law, Police Lieutenant Colonel
(e-mail: forsmojor@mail.ru);*

B.A. Zhakupov,

*Associate Professor of the Department of Criminal Procedure,
Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Police Colonel
(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: n_zan_kz@mail.ru)*

Development of personnel potential of departmental educational institutions of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan: problematic issues and solutions

Annotation. This article is devoted to the problem of ensuring the personnel potential of departmental universities of the Ministry of Internal Affairs. The authors conclude that recently there has been a tendency for a significant decrease in the scientific potential in higher education institutions. The problem is aggravated by the fact that the vast majority of settled employees of departmental educational institutions have the necessary length of service for the right to retire or are at the pre-retirement age. A possible solution to the problem is seen in providing additional cash payments in the form of allowances for qualifications (category) regulated by the order of the Minister of Internal Affairs, as well as in introducing a sys-

tem of benefits for persons with an academic degree or a PhD degree when entering the law enforcement service.

Keywords: Internal affairs agencies, departmental universities, human resources, academic degree, law enforcement service, Ministry of Internal Affairs, highly qualified specialists, settled employees, qualification, category, service.

УДК 342.951:351.82

Әбілқасым А.Қ.,
докторант, капитан полиции
(Алматинская академия МВД РК им. М. Есбулатова,
г. Алматы, Республика Казахстан);

Сералиева А.М.,
кандидат юридических наук, ассоциированный профессор
(Казахский национальный педагогический университет имени Абая,
г. Алматы, Республика Казахстан, e-mail: aliya-mazhitovna@mail.ru)

Компетенции субъектов противодействия домашнему насилию в Республике Казахстан

Аннотация. В статье проводится комплексный анализ роли и полномочий различных органов в системе борьбы с домашним насилием. Авторы исследуют правовые и организационные аспекты деятельности правоохранительных органов, медицинских и образовательных учреждений, а также роль гражданского общества в профилактике и реагировании на случаи насилия в семье. Особое внимание уделяется анализу существующих нормативных пробелов и предложению конкретных путей их устранения для повышения эффективности межведомственного взаимодействия и укрепления правовой защиты жертв. Результаты исследования могут быть использованы для совершенствования национальной политики и практики противодействия домашнему насилию в Казахстане.

Ключевые слова: домашнее насилие, Республика Казахстан, правоохранительные органы, противодействие, профилактика, гражданское общество, межведомственное взаимодействие, правовые пробелы.

Проблема домашнего насилия занимает важное место в социальной и правовой жизни современного общества. В Республике Казахстан, как и во многих странах мира, данное явление вызывает серьезную обеспокоенность у общественности и правоохранительных органов. Эффективное противодействие домашнему насилию требует четкого понимания компетенций и функций субъектов, участвующих в данном процессе.

В связи с этим актуальность настоящего исследования определяется необходимостью глубокого анализа законодательных и нормативных актов, регулирующих деятельность органов, ответственных за предотвращение и пресечение домашнего насилия в Казахстане. Целью данной работы является изучение и систематизация аспектов компетенций различных субъектов противодействия домашнему насилию, определение пробелов в существующем законодательстве и разработка предложений по их устранению.

Необходимость точного определения участников, наделенных полномочиями в сфере борьбы с административными нарушениями, является ключевым аспектом теории и практики предотвращения таких нарушений. В контексте анализа полномочий учреждений, участвующих в борьбе с домашним насилием в Казахстане, это подразумевает идентификацию соответствующих лиц и органов, выявление их задач, прав и особенностей деятельности в соответствии с положениями § 5 ст. 1 главы 2 «Субъекты профилактики бытового насилия» Закона Республики Казахстан от 4 декабря 2009 г. № 214-IV «О профилактике бытового насилия» [1].

В данной статье предполагается провести анализ особенностей борьбы с домашним насилием в рамках реализации профилактических мер, предусмотренных Законом Республики Казахстан «О профилактике бытового насилия» [1]. Основное внимание будет уделено деятельности государственных структур, органов местного самоуправления, различных организаций и граждан Казахстана, направленной на предотвращение и прекращение насилия в семейно-бытовой сфере, а также выявлению и устранению причин и условий, способствующих совершению таких насильственных действий.

Следует подчеркнуть, что в рамках данной работы термины «противодействие домашнему насилию» и «профилактика домашнего насилия» будут использоваться как части единой концептуальной системы. Такой подход обусловлен спецификой терминологии казахстанского законодательства и особенностями национальной юридической традиции. В контексте указанного закона основное внимание будет уделено анализу деятельности субъектов, задействованных в профилактике домашнего насилия, их ролям и функциям в рамках данной правовой структуры.

Для достижения консистентности в статье будет использоваться определение «домашнее насилие». Под домашним насилием следует понимать целенаправленные противоправные акты (будь то активные действия или пассивное бездействие) со стороны одного индивида в контексте семейно-бытовых отношений, направленные против другого лица или лиц, вызывающие или несущие в себе угрозу физического или психического вреда. Это определение охватывает различные формы насилия, включая нецензурную брань, оскорбительное приставание, унижение личности, умышленное повреждение предметов домашнего использования, а также другие действия, демонстрирующие неуважение к членам семьи и нарушающие их покой, при условии, что такие действия не классифицируются как уголовные преступления [2, 3].

Основываясь на главе 2 Закона «О профилактике бытового насилия», можно выделить четыре основные категории субъектов, задействованных в деятельности по предотвращению и борьбе с домашним насилием:

- 1) специально уполномоченные государственные органы, ответственные за предотвращение и профилактику домашнего насилия;
- 2) другие государственные органы и учреждения, которым поручены обязанности по проведению соответствующих мероприятий для предотвращения и борьбы с домашним насилием;
- 3) общие и специализированные службы поддержки, оказывающие помощь пострадавшим от домашнего насилия;
- 4) граждане Республики Казахстан, участвующие в деятельности по предупреждению и противодействию домашнему насилию [1].

Специально уполномоченными органами в области предотвращения и профилактики домашнего насилия, относящимися к первой группе субъектов согласно ст. ст. 6 и 7, являются Правительство Республики Казахстан, а также местные представительные и исполнительные органы [1]. Основные функции этих органов заключаются в разработке, формулировке и реализации ключевых направлений национальной политики в области борьбы с домашним насилием. Кроме того, они отвечают за координацию действий между различными участниками процесса, обеспечивая эффективное взаимодействие между всеми заинтересованными сторонами в рамках противодействия домашнему насилию.

К субъектам второй группы, занимающимся вопросами предотвращения и профилактики домашнего насилия, относятся различные органы и учреждения, на которые законодательно возложены соответствующие функции. В их число входят:

- комиссии по делам женщин и семейно-демографической политике, упомянутые в ст. 8, которые занимаются вопросами гендерного равенства и поддержки семьи;

- комиссии по делам несовершеннолетних и защите их прав, указанные в ст. 9, отвечающие за защиту прав и интересов детей;
- органы внутренних дел, описанные в ст. 10, играющие ключевую роль в предотвращении насилия и обеспечении общественного порядка;
- уполномоченные органы в области образования, представленные в ст. 11, отвечающие за воспитательную работу и просвещение в сфере предотвращения домашнего насилия;
- уполномоченные органы в области здравоохранения и организации здравоохранения, упомянутые в ст. ст. 12 и 13 соответственно, которые проводят мероприятия по профилактике домашнего насилия и оказывают помощь пострадавшим [1].

В данном контексте выделяется важность коррекции терминологической неточности в Законе «О профилактике бытового насилия». Особое внимание обращается на ст. 8, в наименовании которой отсутствует слово «компетенция», хотя смысловое содержание этого положения аналогично другим статьям гл. 2, где в заголовках и текстах прямо упоминается компетенция соответствующих органов. Учитывая это, предлагается рекомендация по изменению названия ст. 8, чтобы оно более точно отражало содержание: «Компетенция комиссий по делам женщин и семейно-демографической политике» [1]. Такое изменение способствует устранению несоответствия и повышению ясности законодательного текста.

В контексте обсуждения функционала субъектов второй группы важно отметить критический взгляд на действующий механизм противодействия домашнему насилию в Казахстане, выраженный депутатом И. Унжаковой, одной из разработчиков нового законопроекта о профилактике домашнего насилия. Депутат указывает на то, что закон, принятый в 2009 г., не оказал ожидаемого эффекта и не привел к значительным изменениям в борьбе с домашним насилием. Одной из проблем является тот факт, что существующие правовые нормы фокусируются, главным образом, на реагировании на уже произошедшие инциденты и их последствия, а не на профилактику и предупреждение [3].

Кроме того, И. Унжакова поднимает вопрос о недостаточной активности и ответственности других центральных органов власти в процессе профилактики домашнего насилия, отмечая, что большая часть обязанностей и нагрузки ложится на органы внутренних дел. Она подчеркивает, что роль остальных субъектов, включая те, что входят во вторую группу, ограничивается лишь формальным участием в межведомственном взаимодействии, что снижает общую эффективность системы противодействия домашнему насилию. Это заявление подчеркивает необходимость реформирования подходов и усиления роли различных государственных и общественных организаций в профилактике и борьбе с домашним насилием [3].

В контексте анализа роли органов внутренних дел в борьбе с домашним насилием в Казахстане данные показывают значительное вовлечение: за 2020 г. в полицию Казахстана поступило более 2500 сообщений о домашнем насилии [4]. Для сравнения: в период с января по сентябрь 2019 г. в суды было направлено 19331 дело [5], связанное с административными нарушениями, предусмотренными ст. 73 Кодекса Республики Казахстан «Об административных правонарушениях» [6]. Однако, согласно статистике ООН, ссылающейся на данные службы поддержки общественного движения #НемолчиKZ, в марте 2020 г., во время начала карантина и самоизоляции, количество обращений в данную службу по вопросам домашнего насилия увеличилось с 10,1 тысячи до 1,5 тысяч сообщений [7], что значительно превышает количество заявлений, поступивших в органы правопорядка за сопоставимый период. По данным МВД, органы внутренних дел ежегодно регистрируют более 100 тыс. заявлений по фактам домашнего насилия. За первые десять месяцев 2022 г. от рук семейных агрессоров погибли 93 женщины, было возбуждено 794 уголовных дела о причинении тяжкого и средней тяжести вреда здоровью. С начала 2023 г. органами внутренних дел зарегистрировано 18 убийств на бытовой почве [8].

Это различие в количестве обращений может свидетельствовать о недостаточной информированности граждан о возможностях обращения в правоохранительные органы, стигматизации жертв, а также о том, что многие случаи насилия остаются вне поля зрения государственных учреждений. Таким образом, несмотря на значительную роль органов внутренних дел, существует необходимость укрепления межведомственного взаимодействия и усиления роли других субъектов в системе профилактики домашнего насилия, включая образовательные и медицинские учреждения, а также общественные организации.

Вопрос о роли органов внутренних дел Казахстана в профилактике домашнего насилия вызывает дискуссии, особенно когда речь идет о проведении профилактических бесед с участниками домашних конфликтов в служебных помещениях, включая кризисные центры, как указано в ч. 3 ст. 19 Закона «О профилактике бытового насилия» [1]. Правозащитная организация Human Rights Watch указывает на противоречие такой практики международным стандартам, поскольку она может нарушать права и интересы жертв, ставя под угрозу их безопасность, конфиденциальность и благополучие [9]. Согласно международным нормам, важно обеспечить, чтобы меры предотвращения насилия не ухудшали положение потерпевших и не подвергали их дополнительному риску [10].

Соглашаясь с И. Унжаковой, следует признать, что основная работа по противодействию домашнему насилию ложится на органы внутренних дел. Однако законодательство не предоставляет четкого списка подразделений, отвечающих за эти действия, хотя обычно к ним относят местную полицейскую службу, службы по делам несовершеннолетних и участковых инспекторов. Важно уточнить их полномочия в борьбе с домашним насилием [11, 112].

Полиция Казахстана борется с домашним насилием, предотвращая его, останавливая и привлекая к ответственности правонарушителей с помощью административных мер и принуждения, согласно приказу МВД от 29 декабря 2015 г. № 1095 [12]. Участковые инспекторы ведут профилактическую работу с потенциальными и фактическими правонарушителями, ставя их на учет [13, 73]. Местная полицейская служба выявляет случаи домашнего насилия и исследует их причины, хотя эти функции не полностью закреплены в законодательстве, что указывает на необходимость улучшения нормативной базы.

В полиции Казахстана ключевую роль в борьбе с домашним насилием играет служба участковых инспекторов, основные задачи которых, в соответствии со ст. 10 Закона «О профилактике бытового насилия», включают превентивные меры и профилактику правонарушений в этой сфере [1]. Они занимаются прекращением домашнего насилия, проводят профилактическую работу, составляют административные протоколы и выдают срочные запрительные предписания.

К третьей группе субъектов противодействия домашнему насилию относятся учреждения образования и здравоохранения, а также вспомогательные организации, определенные ст.ст. 11-13 и 15 [1]. В эту группу включаются только те организации, чьи функции непосредственно связаны с поддержкой жертв. Вопросы, требующие решения, включают отсутствие обязанности у субъектов здравоохранения и образования информировать правоохранительные органы о случаях домашнего насилия, что ставит перед ними дилемму между защитой личной жизни и долгом сообщать о преступлениях [14, 169].

Четвертая группа субъектов противодействия домашнему насилию включает граждан Казахстана. Однако п. 5 ст. 1 не раскрывает конкретных компетенций и функций граждан в этой сфере [1].

Исследование выявило, что существующая система противодействия домашнему насилию в Республике Казахстан нуждается в дополнительной детализации и уточнении ролей различных субъектов. Отмечена значительная роль органов внутренних дел, в частности, участковых инспекторов полиции, в предотвращении и пресечении домашнего насилия. Тем не менее, существует пробел в четком определении компетенций и функций других субъек-

тов, включая органы образования и здравоохранения, а также роли гражданского общества и отдельных граждан.

Мы считаем, что необходимо усовершенствовать законодательную базу, четко определить и расширить полномочия всех субъектов, участвующих в противодействии домашнему насилию. Рекомендуются внедрение комплексных образовательных программ для повышения осведомленности среди граждан и профессионалов, а также разработка межведомственных стандартов для эффективного взаимодействия и координации действий между различными органами и службами. Важно также обеспечить поддержку и защиту жертв, улучшив доступ к кризисным центрам и службам поддержки.

В заключение необходимо подчеркнуть, что для эффективного противодействия домашнему насилию в Казахстане требуется целостный и мультидисциплинарный подход. Важным шагом станет пересмотр и улучшение нормативно-правовой базы, а также активное вовлечение всех уровней общества в процесс противодействия насилию в семье. Реализация предложенных мер позволит укрепить правовую и социальную защиту жертв, а также повысить эффективность профилактических и реагирующих мероприятий.

Список использованной литературы:

1. Закон Республики Казахстан от 4 декабря 2009 г. № 214-IV «О профилактике бытового насилия» (с изм. и доп. по сост. на 01.07.2023 г.) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30525680 (дата обращения: 04.03.2024).
2. Акимжанов Е.С. Административно-правовая защита от домашнего насилия в Республике Казахстан: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — М., 2023. — 23 с.
3. Вааль Т. Законодательство в сфере бытового насилия ужесточают в Казахстане. Семейным дебоширам будут запрещать приближаться к семье // <https://vlast.kz/novosti/41785-zakonodatelstvo-v-sferebytovogo-nasilia-uzestocaut-v-kazahstane.html> (дата обращения: 04.03.2024).
4. Информация МВД Республики Казахстан за 2020 г. «О проблемах бытового насилия» // https://www.hrw.org/sites/default/files/supporting_resources/kaz_interior_ministry_replytohrw.pdf (дата обращения: 04.03.2024).
5. Информация Верховного Суда Республики Казахстан за первые 9 месяцев 2019 г. «О проблемах бытового насилия» // https://www.hrw.org/sites/default/files/supporting_resources/kaz_supremecourt_responsetorequest_11oct2019.pdf (дата обращения: 04.03.2024).
6. Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях от 5 июля 2014 г. № 235-V (с изм. и доп. по сост. на 11.02.2024 г.) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31577399 (дата обращения: 04.03.2024).
7. Новости ООН. Бытовое насилие в Казахстане: «Все это свалилось на нас буквально за месяц». URL: <https://news.un.org/ru/interview/2020/05/1377672> (дата обращения: 04.03.2024).
8. Казахстан: Проекты законов требуют переработки в интересах большей защиты женщин. Закрыть пробелы в гарантиях защиты, криминализовать домашнее насилие // <https://www.hrw.org/ru/news/2023/03/10/kazakhstan-revise-draft-laws-better-protect-women> (дата обращения: 04.03.2024).
9. Human Rights Watch: Казахстан: недостаточная помощь для переживших домашнее насилие. Обеспечить пострадавшим защиту, доступ к правосудию и услугам // <https://www.hrw.org/ru/news/2019/10/17/334789> (дата обращения: 04.03.2024).
10. Combating violence against women: minimum standards for support services. Strasbourg: Directorate General of Human Rights and Legal Affairs Council of Europe, 2008.
11. Асанов Ж.К. Теоретико-прикладные проблемы предупреждения и пресечения бытового насилия (криминологические и уголовно-правовые проблемы): Дис. ... канд. юрид. наук. — Алматы, 2010. — 163 с.
12. Приказ Министра внутренних дел Республики Казахстан от 6 октября 2022 г. № 792 «О внесении изменений в приказ Министра внутренних дел Республики Казахстан» от 29 декабря 2015 г.

№ 1095 «Об утверждении Правил организации деятельности участковых инспекторов полиции ответственных за организацию работы участкового пункта полиции, участковых инспекторов полиции и их помощников» // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=37546560 (дата обращения: 04.03.2024).

13. Ибраймов Б.К. Сервисная полиция — социально ориентированный подход к полицейской деятельности // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2023. — № 1 (79). — С. 70–75.

14. Сыздыков А.Ж., Сагымбеков Б.Ж. Сравнительно-правовой анализ административно-правовых мер профилактики бытового насилия (опыт Казахстана и России) // Вестник Института законодательства и правовой информации Республики Казахстан. — 2020. — № 3 (61). — С. 163–173.

Әбілқасым А.Қ.,

докторант, полиция капитаны

(Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы,

Қазақстан Республикасы, Алматы қ.);

Сералиева Ә.М.,

заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор

(Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,

Қазақстан Республикасы, Алматы қ., e-mail: aliya-mazhitovna@mail.ru)

Қазақстан Республикасындағы тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қарсы іс-қимыл субъектілерінің құзыреттері

Аннотация. Мақалада тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қарсы жүйеде әртүрлі органдардың рөлі мен өкілеттіктеріне кешенді талдау жасалады. Авторлар құқық қорғау органдары, Медициналық және білім беру мекемелері қызметінің құқықтық және ұйымдастырушылық аспектілерін, сондай-ақ азаматтық қоғамның отбасындағы зорлық-зомбылықтың алдын алу мен әрекет етудегі рөлін зерттейді. Қолданыстағы нормативтік олқылықтарды талдауға және ведомствоаралық өзара іс-қимылдың тиімділігін арттыру және құрбандарды құқықтық қорғауды нығайту үшін оларды жоюдың нақты жолдарын ұсынуға ерекше назар аударылады. Зерттеу нәтижелері Қазақстандағы тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қарсы іс-қимылдың ұлттық саясаты мен тәжірибесін жетілдіру үшін пайдаланылуы мүмкін.

Негізгі сөздер: тұрмыстық зорлық-зомбылық, Қазақстан Республикасы, құқық қорғау органдары, қарсы іс-қимыл, профилактика, азаматтық қоғам, ведомствоаралық өзара іс-қимыл, құқықтық олқылықтар.

A.K. Abilkassym,

Doctoral student, Captain of Police

(Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan

named after M. Esbulatov);

A.M. Seraliyeva,

Candidate of Legal Sciences, Associate Professor

(Abai Kazakh National Pedagogical University, e-mail: aliya-mazhitovna@mail.ru)

Competencies of the subjects of countering domestic violence in the Republic of Kazakhstan

Annotation. The article provides a comprehensive analysis of the role and powers of various bodies in the system of combating domestic violence. The authors explore the legal and organizational aspects of the activities of law enforcement agencies, medical and educational institutions, as well as the role of civil society in the prevention and response to cases of domestic violence. Special attention is paid to the analysis of existing regulatory gaps and the proposal of specific ways to eliminate them in order to increase the effectiveness of interagency cooperation and strengthen the legal protection of victims. The results of the study can be used to improve the national policy and practice of countering domestic violence in Kazakhstan.

Keywords: Domestic violence, Republic of Kazakhstan, law enforcement agencies, counteraction, prevention, civil society, interagency cooperation, legal gaps.

УДК 343.63

Елеусизова Г.К.,
докторант, магистр юридических наук, майор полиции
(e-mail: tomiguma777@mail.ru);

Акимжанов Е.С.,
заместитель начальника кафедры уголовного процесса и криминалистики,
доктор философии (PhD), подполковник полиции
(Костанайская академия МВД РК им. Ш. Кабылбаева,
г. Костанай, Республика Казахстан, e-mail: er.eta@bk.ru);

Жаксыбаева Д.Т.,
лектор кафедры права, магистр юридических наук
(Кокшетауский университет им. Ш. Уалиханова,
г. Кокшетау, Республика Казахстан, e-mail: dinara.zhaxybaeva@mail.ru)

Особенности планирования и выдвижения версий при расследовании буллинга

Аннотация. В статье рассматриваются особенности планирования и выдвижения версий при расследовании буллинга. Важность планирования обусловлена участием несовершеннолетних и необходимостью координации усилий не только следователей, но и работников других служб ОВД, а также привлечением сторонних специалистов. Выдвинуть версии о личности преступника в случаях буллинга помогает использование специальных знаний для решения возникших перед следствием вопросов. Авторы исследуют субъективные и объективные факторы, составляющие основные проблемы планирования, делают вывод о необходимости автоматизации планирования расследования преступлений и создании базы данных с подобными решениями по аналогичным уголовным делам в целях обмена опытом между подразделениями ОВД, что особенно актуально для расследования буллинга, учитывая относительную новизну данного явления в законодательном поле.

Ключевые слова: буллинг; кибербуллинг; травля; расследование буллинга; суицид; клевета; жертва; агрессор; наблюдатель.

О совершении преступления, в котором усматривается факт травли (буллинга), в органы внутренних дел (далее — ОВД) или по горячей линии доверия могут сообщить из организации образования, здравоохранения, социальной защиты, а также законные представители несовершеннолетнего [1]. Если в поступившем заявлении, сообщении и других материалах имеются достаточные основания, принимается решение о регистрации в КУИ административного нарушения, предусмотренного ст. 73-3 КоАП РК [2], либо о регистрации в ЕРДР доведения до самоубийства или оскорбления, предусмотренных ст. ст. 105 и 131 УК РК [3].

После принятия решения о регистрации в ЕРДР эффективность дальнейшего расследования правонарушения зависит от качественного и целенаправленного планирования его начальных этапов. Это позволяет организовать процесс расследования наиболее эффективно, обеспечивая объективность, полноту и всесторонность проверки различных версий для установления фактических обстоятельств преступления, а также для розыска и наказания виновных лиц.

Обычно на ранних этапах расследования имеется нехватка достоверной информации, времени при значительных изменениях обстановки и потенциальном упорстве заинтересованных лиц и/или преступников. Поэтому следует собрать как можно больше материальных доказательств и установить свидетелей преступления при первоначальном осмотре места происшествия. В таких условиях возрастает значение прогнозирования, организации работы следователя и других подразделений, определения основных задач, что делает составление плана расследования необходимым. План расследования представляет собой систему шагов для достижения истины в уголовном деле, включает список мероприятий, их сроки и ответственных исполнителей [4]. Каждый пункт плана должен содержать ясные указания о том,

что нужно сделать, где, когда и как это нужно сделать, кто должен выполнить задачу и кто несет ответственность за ее исполнение. Важным аспектом планирования является то, что оно придает работе следователя направленность и целенаправленность.

Первоначальный этап расследования включает сбор всех доступных данных о случае буллинга, включая разговоры с жертвой, свидетелями, а также анализ социальных медиа и других источников информации. Важно собрать как можно больше фактов и доказательств, чтобы составить полное представление о ситуации.

После сбора информации разрабатывается план расследования, что включает: определение целей расследования, определение ролей и обязанностей участников, а также установление временных рамок и сроков выполнения задач. План должен быть гибким и адаптивным, чтобы учитывать возможные изменения и новые данные о преступлении.

При проведении расследования случаев буллинга особенно важным является планирование действий, поскольку в процессе, как правило, участвуют несовершеннолетние, что требует согласованных усилий не только следователей, но и сотрудников других подразделений правоохранительных органов, а также привлечения специалистов, например, психологов и педагогов. Осмысленное и целенаправленное объединение усилий всех участников отражается в структуре плана расследования: каждая задача имеет назначенного ответственного лица, которое отвечает за выполнение соответствующего этапа плана [5]. Так, например, ребенок (при этом важно учитывать его пол – мальчик или девочка, так как по своему психологическому развитию они ведут себя по-разному) после перевода в новую школу столкнулся с трудностями из-за двух одноклассников, которые систематически издевались над ним. Они придумывали унижительные прозвища, могли небрежно обращаться с его вещами на парте, бросали бумажки, когда учитель не смотрел. Остальные ученики не проявляли инициативы в защите новичка, возможно, опасаясь стать объектом подобных насмешек. Ситуация продолжала ухудшаться, поскольку эти два мальчика начали скрывать его вещи, забирать шапку при выходе из школы и сопровождать свои действия оскорбительными шутками.

В данном случае для противодействия буллингу необходимо провести параллельную работу с жертвой издевательств (мальчиком), агрессорами (теми мальчиками, которые нападают) и классом в целом (наблюдателями). Жертва буллинга нуждается в психологической поддержке, направленной на разрешение полученной травмы: негативных эмоций и их последствий. Для урегулирования конфликтов между агрессорами и жертвой может быть использована методика медиации, позволяющая сторонам увидеть ситуацию с точки зрения друг друга и прийти к согласованному решению. Это также поможет разрешить конфликты, связанные с похищением вещей ученика без его разрешения и направленными на него оскорблениями. При взаимодействии с классом крайне важно установить правила поведения, обеспечивающие эмоциональную безопасность всех детей, а также механизмы их реализации.

Важной частью проведения расследования случаев буллинга является формулирование и проверка различных версий о способах совершения преступления, его возможных мотивах и характере личности нарушителя, что также включает в себя аспекты планирования происшествия. Все эти аспекты тесно переплетены друг с другом. При расследовании случаев буллинга выдвижение предположений о личности основывается на специализированных знаниях, таких как судебная экспертиза и привлечение специалистов для разрешения возникающих вопросов в рамках расследования. Выдвижение версий позволяет рассмотреть различные возможные сценарии и оценить их правдоподобность.

Однако самым трудным и тяжелым в доказывании являются факты суицида, так как опросить и допросить лицо, совершившее суицид, не представляется возможным, а причина совершения суицида остается неизвестной. Поэтому преступления данной категории прекращаются за отсутствием состава преступления, предусмотренного п. 2 ч. 1 ст. 35 УК РК, так как отсутствует механизм, а также методика расследования данной категории преступле-

ний. Следовательно, виновные лица остаются безнаказанными, после чего, как правило, чувствуя вседозволенность, продолжают совершать преступления данной категории, а именно доведение до самоубийства. Кроме того, травле (буллингу) могут подвергаться не только дети, но и взрослые лица. Но в настоящее время в Республике Казахстан отсутствует практика направления в суд уголовных дел по составу уголовного правонарушения, предусмотренного ст. 105 УК РК «Доведение до самоубийства».

Таким образом, важность планирования заключается в разработке стратегии расследования преступления, где следователь, опираясь на оперативный опыт и научно обоснованные методы и тактики, с помощью творческого и аналитического подхода раскрывает предполагаемый ход событий для выявления объективной правды в конкретном уголовном деле. Исходя из сказанного, можно заключить, что оптимизация процесса расследования преступления достижима при соблюдении принципов планирования, а также осознания следователем важности данного этапа для установления обстоятельств уголовного преступления и привлечения виновного к ответственности.

Расследование случаев буллинга требует тщательного планирования и выдвижения версий для эффективного и справедливого рассмотрения дела. Вот некоторые особенности, которые следует учитывать при таком расследовании.

1. Сбор доказательств: важно собрать все доступные доказательства, такие как свидетельские показания, записи видеонаблюдения, сообщения в социальных сетях и другие материалы. Они помогут установить факты и выяснить, кто был замешан в инциденте.

2. Конфиденциальность: расследование буллинга требует особой осторожности с соблюдением конфиденциальности информации. Важно обеспечить безопасность жертвы и всех участников расследования, чтобы избежать возможных угроз или последствий.

3. Участие специалистов: при расследовании буллинга необходимо привлекать таких специалистов, как психологи, социальные работники или юристы. Они могут помочь в анализе ситуации, оценке психологических последствий и предоставлении соответствующей поддержки жертве и обвиняемым.

4. Разработка версий на основе собранных данных и мнений: версии должны содержать описание потенциальных причин, факторов и моделей буллинга с учетом культурных, социальных и образовательных аспектов.

5. Объективность и справедливость: расследование должно проводиться с соблюдением принципов объективности и справедливости. Все участники должны быть равноправно услышаны, а решения должны основываться на доказательствах и законе.

6. Система поддержки: важно обеспечить поддержку жертвы буллинга, включая психологическую помощь, консультации и возможность обратиться за помощью. Это поможет жертве справиться с эмоциональными травмами и восстановиться после инцидента.

7. Профилактика: помимо расследования конкретного случая буллинга, важно также работать над профилактикой и предотвращением подобных ситуаций. Образовательные программы, тренинги и информационные кампании могут помочь повысить осведомленность и создать безопасную и дружелюбную среду в школах и обществе.

Таким образом, расследование буллинга требует независимости и объективности, а также учета прав и интересов всех участников. При этом необходимо соблюдать конфиденциальность и защиту данных, чтобы не нанести дополнительного вреда жертвам или свидетелям.

Продуктивность расследования складывается из совокупности как субъективных, так и объективных факторов, которые и составляют основные проблемы планирования. Так, зачастую планирование расследования следователь вынужден осуществлять в условиях отсутствия исчерпывающей, достоверной информации, полученной в процессе проверки сообщения о преступлении. В случае буллинга ситуация осложняется тем, что нередко он соверша-

ется группой лиц (к примеру, несколько учеников класса осуществляют систематическую травлю одного своего одноклассника) либо в интернет-пространстве [6].

На эффективности планирования расследования такой разновидности буллинга, как кибербуллинг, сказывается ограниченность в имеющихся возможностях, средствах и методах достижения поставленной цели. Поэтому следователю необходимо постоянно следить за достижениями современной науки и привлекать специалистов с экспертными знаниями, техническими ресурсами и методиками для оптимального проведения расследования данного вида буллинга.

Снижают эффективность планирования декларативные позиции, не содержащие определенных механизмов их исполнения, целей, конкретных следственных действий и оперативно-розыскных мероприятий, а также необходимых для их проведения сил и средств. Отсутствие ожидаемых результатов деятельности и форм контроля затрудняют процесс его исполнения.

Следователи часто используют метод консервативного планирования, известный как «планирование от достигнутого», суть которого заключается в том, чтобы в следующем периоде достичь если не лучших или больших, то, по крайней мере, не худших и не меньших результатов, чем были ранее [7]. Такой подход, как правило, связан с воспроизведением предыдущих успешных методов работы, тактики использования имеющихся ресурсов и направлен на предотвращение повторения прошлых ошибок и снижения результативности, а не на раскрытие новых возможностей для достижения более качественных результатов.

Применение разнообразных приложений и компьютерных технологий, при правильном подходе, способно значительно улучшить процесс планирования расследования преступлений. С развитием информационно-телекоммуникационных технологий, следователи получают возможность разгрузить свою оперативную память, используя компьютерные ресурсы для отображения в программе информации о проводимых расследовательских мерах, предполагаемых действиях, сроках и затронутых подразделениях.

Помимо этого, создание базы данных, содержащей аналогичные решения по уголовным делам, облегчило бы обмен опытом между подразделениями ОВД. Особенно это актуально для расследования буллинга, поскольку данный феномен относительно недавно появился в фокусе законодателя и еще отдельно не криминализован. Конечно, учитывая уникальные особенности каждого преступления, невозможно применять стандартный подход к расследованию.

Современные научные достижения и развития информационно-компьютерных технологий позволяют не хранить необходимые для процесса планирования знания и правовые определения в «памяти следователей», а использовать специальное программное обеспечение для организации этого процесса. Такой подход позволит сделать информацию, необходимую для планирования, более полноценной и доступной одновременно для многих следователей, что, в свою очередь, способствует оптимизации их деятельности.

Наиболее перспективным направлением использования компьютерных технологий для обеспечения планирования расследования преступлений являются специально созданные для этих целей автоматизированные информационные системы (далее — АИС) — совокупность содержащейся в базах данных информации и обеспечивающих ее обработку информационных технологий и технических средств. Так, действующая в РК АИС ЕРДР содержит модуль «Электронное уголовное дело» (далее — модуль е-УД) — функционал, предназначенный для организации подготовки, ведения, отправления, получения и хранения электронного уголовного дела [8].

Необходимость автоматизации планирования расследования обусловлена тем, что это ключевой момент в деятельности следователя, поскольку без предварительной подготовки сложно правильно организовать деятельность и определить основные задачи предварительного следствия. Однако создание универсального компьютеризированного шаблона плана

раскрытия преступления, в который вносятся определенные параметры, может нарушить принцип индивидуального подхода к расследованию и снизить эффективность решения конкретных следственных задач, которые могут отличаться от заложенных в систему параметров.

Тем не менее, в ближайшем будущем развитие технологий искусственного интеллекта может стать основой для частных компьютерных систем, используемых в уголовных расследованиях. Например, методы искусственного интеллекта, основанные на достижениях нейронных сетей, включающих психофизические данные буллеров и их жертв, позволяют выявлять модели поведения, классифицировать и отличать издевательства от других правонарушений.

Таким образом, планирование и выдвижение версий представляются взаимозависимыми шагами расследования. Именно решение данных вопросов составляет особую важность и сложность на ранних этапах работы по уголовному делу для следователя. Благодаря широкому внедрению компьютерных технологий и созданию универсальных программных средств любой следователь теперь может осуществлять электронное планирование и организацию деятельности, не опираясь на специализированные ведомственные программы, что существенно повышает эффективность следственной работы.

Список использованной литературы:

1. Приказ Министра просвещения Республики Казахстан от 21 декабря 2022 г. № 506 «Об утверждении Правил профилактики травли (буллинга) ребенка» (с изм. От 14.07.2023 г.): <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2200031180> (дата обращения 17.02.2024)
2. Кодекс Республики Казахстан от 5 июля 2014 г. № 235-V ЗРК (с изм. и доп. от 11.02.2024): <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000235> (дата обращения 17.02.2024)
3. Уголовный Кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 г. № 226-V ЗРК (с изм. и доп. от 23.12.2023): <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226> (дата обращения 17.02.2024).
4. Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г. и др. Криминалистика: Учебн. — М.: Инфра-М., 2017. — 928 с.
5. Акимжанов Е.С. К проблематике определения факторов, влияющих на уровень распространенности и степень административно-правовой защищенности от домашнего насилия (насилия в семье) (на примере Республики Казахстан и Российской Федерации) // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2022. — № 3 (77). — С. 124–129.
6. Бекова А.О. Особенности возбуждения уголовного дела, планирование расследования преступлений, совершенных несовершеннолетними // Государственная служба и кадры. — 2022. — № 3. — С. 139–141.
7. Красношлыкова В.А. Планирование расследования преступлений // Вестник научных конференций. — 2023. — № 5-3 (93). — С. 91–93.
8. Приказ Генерального прокурора Республики Казахстан от 3 января 2018 г. № 2 «Об утверждении Инструкции о ведении уголовного судопроизводства в электронном формате» (с изм. и доп. от 30.09.2022): <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1800016268> (дата обращения 17.02.2024 года).

Елеусизова Г.К.,

докторант, заң ғылымдарының магистрі, полиция майоры
(e-mail: tomiguma777@mail.ru);

Акимжанов Е.С.,

қылмыстық процес және криминалистика кафедрасы бастығының орынбасары, заң ғылымдарының кандидаты, (PhD) философия докторы, полиция подполковнигі (Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы, Қазақстан Республикасы, Қостанай қ., e-mail: er.ema@bk.ru);

Жаксыбаева Д.Т.,

құқық кафедрасының оқытушысы, заң ғылымдарының магистрі (Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті, Қазақстан Республикасы, Көкшетау қ., e-mail: dinara.zhaxybaeva@mail.ru)

Қорқытуды тергеу кезінде нұсқаларды жоспарлау және ұсыну ерекшеліктері

Аннотация. Мақалада қорқытуды тергеу кезінде нұсқаларды жоспарлау және ұсыну ерекшеліктері қарастырылады. Жоспарлаудың маңыздылығы кәметке толмағандардың қатысуымен және тергеушілердің ғана емес, сонымен қатар ПО-ның басқа қызметтерінің қызметкерлерінің күш-жігерін үйлестіру қажеттілігімен, сондай-ақ бөгде мамандарды тартумен байланысты. Қорқыту жағдайында жеке тұлға туралы нұсқаларды ұсыну тергеу алдында туындаған мәселелерді шешу үшін арнайы білімді қолдануға көмектеседі. Авторлар жоспарлаудың негізгі проблемаларын құрайтын субъективті және объективті факторларды зерттейді, қылмыстарды тергеуді жоспарлауды Автоматтандыру және ПО бөлімшелері арасында тәжірибе алмасу мақсатында ұқсас қылмыстық істер бойынша ұқсас шешімдермен мәліметтер базасын құру қажеттілігі туралы қорытынды жасайды, бұл әсіресе заңнамалық саладағы осы құбылыстың салыстырмалы жаңалығын ескере отырып, қорқытуды тергеуге қатысты.

Негізгі сөздер: қорқыту; кибербуллинг; қорқыту; қорқытуды тергеу; суицид; жала жабу; жәбірленуші; агрессор; бақылаушы.

G.K. Yeleusizova,

Doctoral student, Master of Law, Police Major
(e-mail: tomiguma777@mail.ru);

E.S. Akimzhanov,

Deputy Head of the Department of Criminal Procedure and Criminology, Candidate of Legal Sciences, Doctor of Philosophy (PhD), Police Lieutenant Colonel (Kostanay Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabyrbayev, e-mail: er.ema@bk.ru);

D.T. Zhaksybaeva,

Lecturer of the Department of Law, Master of Law (Kokshetau University named after Sh. Ualikhanov, e-mail: dinara.zhaxybaeva@mail.ru)

Features of planning and putting forward versions in the investigation of bullying

Annotation. The article discusses the specifics of planning and putting forward versions in the investigation of bullying. The importance of planning is due to the participation of minors and the need to coordinate the efforts of not only investigators, but also employees of other internal affairs services, as well as the involvement of third-party specialists. The use of special knowledge to solve the issues that have arisen before the investigation helps to put forward versions about the personality in cases of bullying. The authors investigate the subjective and objective factors that make up the main problems of planning, conclude that it is necessary to automate the planning of crime investigation and create a database with similar solutions for similar corner cases in order to exchange experience between police departments, which is especially important for the investigation of bullying, given the relative novelty of this phenomenon in the legislative field.

Keywords: bullying; cyberbullying; bullying; bullying investigation; suicide; slander; victim; aggressor; observer.

УДК 342

Жакиева А.Б.,

*докторант факультета послевузовского образования,
магистр национальной безопасности и военного дела, капитан полиции
(e-mail: nurik-happy@mail.ru);*

Олейник В.В.,

*старший преподаватель кафедры административно-правовых дисциплин,
подполковник полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,
г. Караганда, Республика Казахстан, e-mail: valynik84@mail.ru)*

Некоторые вопросы социального обеспечения сотрудников ОВД РК

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы, связанные с правовым статусом и социальным обеспечением сотрудников органов внутренних дел в Казахстане, также акцентировано внимание на вкладе Н.А. Щелокова, занимавшего пост министра внутренних дел СССР в 1966–1982 гг., в улучшение социального положения сотрудников органов внутренних дел. Опираясь на законодательство Казахстана, авторы определяют понятие правового статуса сотрудников органов внутренних дел и их правовые гарантии. В заключение говорится о необходимости обеспечения баланса условий жизни сотрудников органов внутренних дел в Казахстане, предлагаются пути улучшения их социального обеспечения. Подчеркивается важность справедливого и мотивирующего социального обеспечения для эффективной работы полиции.

Ключевые слова: Правоохранительные органы, правовой статус сотрудника ОВД, сотрудники органов внутренних дел, законодательство, социальное обеспечение, социальная защита, правовая защита.

Служба в органах внутренних дел в Республике Казахстан является особой разновидностью государственной службы, это предусмотрено ст. 1 Закона РК «О правоохранительной службе» от 6 января 2011 г. Также в этом законе определено, что сотрудник правоохранительного органа — это гражданин Республики Казахстан из числа работников правоохранительных органов, которому присвоены специальное звание или классный чин либо установлен квалификационный класс [1].

Статус сотрудников и их правовые гарантии также регулируются законом «О правоохранительной службе». Согласно этому закону, к правоохранительным органам относятся органы прокуратуры, внутренних дел, государственной противопожарной службы, антикоррупционная служба и служба экономических расследований, осуществляющие свою деятельность в соответствии с законодательными актами Республики Казахстан [1].

Содержание понятия «правовой статус» рассматривается в работах А.К. Мухтаровой, которая дает такое определение: «Правовой статус физического лица — это юридически закрепленное положение субъекта в обществе. Оно определяет реальное положение субъекта в обществе» [2].

Сотрудники правоохранительных органов сталкиваются с правовыми ограничениями своих гражданских прав. В частности, им запрещается заниматься коммерческой деятельностью, за исключением преподавания, научной работы или творческих занятий. Однако не все сотрудники обладают способностями или возможностями для таких видов деятельности, особенно учитывая загруженный и ненормированный график их работы. Это ограничение в гражданских правах может создавать трудности для сотрудников, которые хотят заниматься дополнительной деятельностью или получать дополнительный доход, не связанный с их основной профессией [3].

На сегодня выплаты по содержанию жилища и оплату коммунальных услуг сотрудникам правоохранительных органов расписаны в Законе Республики Казахстан «О республиканском бюджете на 2023–2025 гг»: с 1 января 2023 года установлен месячный размер денежной ком-

пенсации на содержание жилища и оплату коммунальных услуг в сумме 3 739 тенге военнослужащим (кроме военнослужащих срочной службы) и сотрудникам специальных государственных и правоохранительных органов, государственной фельдъегерской службы [4]. Очевидно, что указанная в Законе о республиканском бюджете сумма денежной компенсации на содержание жилища и оплату коммунальных услуг уже давно не соответствует современным реалиям. В связи с этим хочется отметить, что в советское время денежные компенсации на оплату расходов по жилищно-коммунальным услугам выплачивались в размере 50 %.

Также нужно отметить вклад в решение рассматриваемых проблем Н.А. Щелокова, занимавшего пост министра внутренних дел СССР с 1966 по 1982 гг. Он сыграл значительную роль в улучшении социального обеспечения сотрудников органов внутренних дел. Под его руководством были приняты следующие меры:

1) укрепление материально-технической базы: значительно увеличены бюджетные средства для МВД, что позволило увеличить заработные платы и ввести надбавки за стаж работы; улучшены жилищные условия сотрудников и членов их семей. Были построены новые здания для ОВД, РОВД, учебных заведений и других подразделений МВД. Также для сотрудников введен бесплатный проезд на всех видах общественного транспорта и пригородных электричках;

2) в целях повышения профессионального уровня сотрудников была расширена сеть учебных заведений МВД, созданы новые факультеты и кафедры, улучшены учебные программы, внедрены новые методы работы, такие как патрульно-постовая служба, участковая система работы, оперативно-розыскная деятельность. Были также повышены требования к образованию, профессиональной подготовке и морально-психологическим качествам сотрудников милиции;

3) для укрепления законности и правопорядка, была активизирована борьба с преступностью, особенно с особо опасными видами, такими как бандитизм, хулиганство, наркомания. Также большое внимание уделялось профилактике правонарушений, в том числе работе с неблагополучными семьями, молодежью, группами риска. Н.А. Щелоков делал акцент на соблюдении прав граждан, недопущении нарушений законности со стороны сотрудников милиции;

4) совершенствовалась работа с населением: повышена информационная открытость работы милиции, стали регулярно проводиться встречи с населением, освещаться в СМИ достижения в работе органов внутренних дел, при ОВД были созданы общественные советы, в которые вошли представители общественности, что позволило улучшить контроль за работой милиции со стороны населения. Была развита система вневедомственной охраны, что способствовало повышению уровня безопасности граждан и объектов.

Благодаря усилиям Н.А. Щелокова социальное положение сотрудников органов внутренних дел значительно улучшилось, что помогло повысить престиж профессии и привлечь в нее высококвалифицированные кадры. Его вклад в улучшение социального положения сотрудников органов внутренних дел имел долгосрочный и значительный эффект [5]. Считаем целесообразным изучить этот опыт.

В Казахстане, как и во многих других странах, актуальна проблема обеспечения баланса условий жизни различных слоев общества. Сотрудники органов внутренних дел (ОВД) играют важную роль в обеспечении безопасности и правопорядка, но при этом их социальное обеспечение не всегда соответствует их уровню дохода и возможности вести достойную жизнь. Министерство внутренних дел Республики Казахстан постоянно ставит вопросы о необходимости улучшения социальной обеспеченности сотрудников ОВД. Социальная сфера ОВД нуждается в целенаправленном финансировании, так как это — ключ к решению многих проблем: улучшению условий службы; повышению уровня жизни сотрудников; снижению текучести кадров.

Стимулами для эффективной работы являются: повышение мотивации сотрудников; укрепление дисциплины; рост профессионализма.

Для достижения этих целей необходимо:

- обеспечить справедливое распределение средств;
- создать мотивирующую систему социального обеспечения;
- осуществлять контроль использования средств.

Важно отметить, что эффективное финансирование социальной сферы ОВД является инвестицией в будущее этой системы.

В соответствии с Законом Республики Казахстан «Об органах внутренних дел Республики Казахстан», полиция наряду с другими правоохранительными органами, предназначена защищать жизнь, здоровье, права и свободы человека и гражданина, интересы общества и государства от противоправных посягательств, охранять общественный порядок и обеспечивать общественную безопасность, защищать права а также обеспечивать равенство всех перед законом [6].

Социально-правовой статус сотрудника МВД регулируется Законом «Об органах внутренних дел Республики Казахстан», Законом «О правоохранительной службе» и др. Термин «социальное обеспечение» впервые появился в литературе в 20-30-х годах прошлого века, но его содержание понимали по-разному.

Л.В. Чернышов считает, что объединение понятий социальной и правовой защиты позволяет комплексно взглянуть на решение проблем социально-правовой защиты сотрудников органов внутренних дел. Термин «социальная защита» закреплён в действующем законодательстве, регулирующем социальную защиту сотрудников МВД и членов их семей. Необходимо определить соотношение терминов «социальная защита» и «социальное обеспечение». Так, В.М. Шамарова считает, что социальная защита сотрудников ОВД — это обеспечение их всеми видами довольствия, предоставление им и их семьям со стороны государства социальных гарантий и льгот, денежных и других видов компенсаций за условия службы и других ее элементов, которые определены законодательно [7].

Социальная поддержка сотрудников МВД и их семей — это комплекс мер, включающих как материальные выплаты (например, пенсии, пособия), так и нематериальные блага (например, льготы на медицинское обслуживание, образование, отдых). Эти меры направлены на то, чтобы сотрудники и члены их семей могли иметь достойный уровень жизни. Понятие «социальная защита» является более широким, чем «социальное обеспечение», и включает в себя последнее.

Проведенный нами анализ показывает, что некоторые социальные гарантии для сотрудников органов внутренних дел нужно вернуть, такие как:

- денежная компенсация в размере 50 % от стоимости жилищно-коммунальных услуг независимо от вида жилищного фонда, что является важной инициативой по улучшению социального положения и повышения престижа службы в правоохранительных органах (включая платы за холодную воду, горячую воду, электрическую энергию, тепловую энергию, газ, бытовой газ в баллонах, твердое топливо (в том числе за его доставку) — при наличии печного отопления, за отведение сточных вод, обращение с твердыми коммунальными отходами);
- комсенция услуг местной телефонной связи, оказанных с использованием квартирных телефонов;
- бесплатный проезд на всех видах общественного транспорта.

Необходимо учитывать, что мы сталкиваемся с определенными трудностями при реализации каждой из этих гарантий, поэтому их поэтапное внедрение помогло бы оптимизировать расходы. Целесообразно также перед внедрением провести опрос сотрудников для определения перечня наиболее востребованных гарантий.

Список использованной литературы:

1. О правоохранительной службе: Закон Республики Казахстан от 6 января 2011 г. № 380-IV // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1100000380>
2. O.A. Ladygina, D.A. Abeuov, D.K. Raibayev. The legal status of the individual: the concept and its significance for the state // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2022. — № 4 (78). — С. 65–70.
3. Нурушев А.Ж. Вопросы социального обеспечения сотрудников в условиях модернизации органов внутренних дел// «ҒЫЛЫМ = НАУКА» Костанайской академии МВД РК им. Ш. Кабылбаева. — 2019. — № 2 (61). — С. 11–15.
4. Закон Республики Казахстан «О республиканском бюджете на 2023–2025 годы» // <https://www.gov.kz/memleket/entities/minfin/documents/details/389637?lang=ru>
5. Щелоков Н.А. МВД СССР: история и современность. — М.: Юридическая литература, 1983.
6. Закон Республики Казахстан «Об органах внутренних дел Республики Казахстан» от 23 апреля 2014 г. № 199-V ЗРК // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1400000199>.
7. Шамаров В.М. Организация работы с личным составом ОВД. — М., 1997.

Жакиева А.Б.,

*Жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру факультетінің докторанты,
ұлттық қауіпсіздік және әскери іс магистрі, полиция капитаны
(e-mail: nurik-happy@mail.ru);*

Олейник В.В.,

*әкімшілік-құқықтық пәндер кафедрасының аға оқытушысы, полиция подполковнигі
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., e-mail: valynik84@mail.ru)*

**Қазақстан Республикасының ІІО қызметкерлерін
әлеуметтік қамсыздандырудың кейбір мәселелері**

Аннотация. Мақалада Қазақстандағы ішкі істер органдары қызметкерлерінің құқықтық мәртебесі мен әлеуметтік қамтамасыз етілуіне байланысты мәселелер қарастырылады, сондай-ақ 1966–1982 жылдары КСРО Ішкі істер министрі қызметін атқарған Н.А. Щелоковтың ішкі істер органдары қызметкерлерінің әлеуметтік жағдайын жақсартуға қосқан үлесі талданады. Қазақстанның заңнамасына сүйене отырып, авторлар ішкі істер органдары қызметкерлерінің құқықтық мәртебесі және олардың құқықтық кепілдіктері ұғымын айқындайды. Қорытындылай келе, Қазақстандағы ішкі істер органдары қызметкерлерінің өмір сүру жағдайларының тепе-теңдігін қамтамасыз ету қажеттілігі туралы айтылады және олардың әлеуметтік қамсыздандырылуын жақсарту жолдары ұсынылады. Полицияның тиімді жұмыс істеуі үшін әділ және ынталандыратын әлеуметтік қамсыздандырудың маңыздылығы атап өтілді.

Негізгі сөздер: Құқық қорғау органдары, ІІО қызметкерінің құқықтық мәртебесі, ішкі істер органдарының қызметкерлері, заңнама, әлеуметтік қамсыздандыру, әлеуметтік қорғау, құқықтық қорғау.

A.B. Zhakieva,

*Doctoral student at the Faculty of Postgraduate Education,
Master of National Security and Military Affairs, Police Captain
(e-mail: nurik-happy@mail.ru);*

V.V. Oleinik,

*Senior Lecturer at the Department of Administrative and Legal Disciplines, Police Lieutenant Colonel
(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: valynik84@mail.ru)*

Some issues of social security for employees of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan

Annotation. The article examines issues related to the legal status and social security of employees of internal affairs bodies in Kazakhstan, as well as analyzes the contribution of N.A. Shchelokov, who served as Minister of Internal Affairs of the USSR in 1966–1982, to improving the social situation of employees of internal affairs bodies. Based on the legislation of Kazakhstan, the authors define the concept of the legal status of employees of internal affairs agencies and their legal guarantees. In conclusion, it is said about the need to ensure a balance in the living conditions of employees of internal affairs agencies in Kazakhstan and suggests ways to improve their social security. The importance of fair and motivating social security for effective police work is emphasized.

Keywords: Law enforcement agencies, the legal status of an employee of the Department of Internal Affairs, employees of internal affairs bodies, legislation, social security, social protection, legal protection.

ӘОЖ 343.7

Жидебаева Д.Е.,

*Жоғарғы оқу орнынан кейінгі білім беру факультетінің докторанты,
ұлттық қауіпсіздік және әскери іс магистрі, полиция капитаны
(e-mail: testy2021@list.ru);*

Мұхамадиева Г.Ж.,

*қылмыстық құқық және криминология кафедрасының бастығы,
заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, полиция полковнигі
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды, e-mail: gmuhamadieva@mail.ru);*

Әйелдер қылмысы туралы ескертудің кейбір мәселелері

Аннотация. Мақалада әйелдер қылмысының себебі, сондай-ақ оның сандық және сапалық өзгерісіне әсер ететін фактор қарастырылады. Әйелдер қылмысының алдын алу ішкі істер органдарының, қылмыстық-атқару жүйесі органы мен мекемесінің және басқа да құқық қорғау органының құқық бұзушылықтың алдын алу жөніндегі күрделі, көп қырлы қызметінің маңызды бағытының бірі болып табылады. Әйелдердің жеке басының ерекшелігі, олардың әлеуметтік қатынас жүйесіндегі объективті жағдайы қылмыстық көріністің осы түрімен күресу шарасын дәйекті түрде күшейту қажеттілігін анықтайды және тиісті жалпы және жеке профилактикалық шараның ғылыми негізділігіне, олардың мақсаттылығына, дәйектілігі мен өзара келісімділігіне тікелей байланысты. Әйелдердің алдын алу жұмысы криминология, педагогика, психология және басқа ғылымның жетістігіне негізделген жағдайда ғана сәтті болуы мүмкін. Өткізілген зерттеу негізінде, сондай-ақ әйелдер қылмысының детерминантының ерекшелігін ескере отырып, қылмыстың осы түрінің алдын алу үшін жалпы әлеуметтік, сондай-ақ құқықтық, ұйымдастырушылық, психологиялық-педагогикалық және басқа сипаттағы арнайы шараны қолдану қажеттілігі туралы қорытынды жасалады.

Негізгі сөздер: әйелдер қылмысы, құқық бұзушылық, пайдакүнемдік қылмыс, әйелдер қылмыстылығы, алдын алу шарасы, қоғам, криминология, мүлік, жымқыру.

Қазақстандағы әйелдердің пайдакүнемдік қылмысы, көптеген басқа елдегідей, жалпы қылмыстың ажырамас бөлігі болып табылады.

Қазіргі уақытта әйелдер қылмысын зерттеу қажеттілігі молынан туындап отыр. Әсіресе, қылмыс жасауға не итермелейді, әйелдердің қылмыстық мінез-құлқының себебі қандай және олардың әрекетінің артында қандай себеп бар. Әйелдер қылмысы қоғамның адамгершілік деңсаулығын, оның руханилығын және негізгі адами құндылыққа деген көзқарасын көрсетеді.

В.А. Серебрякова, А.А. Габиани, Е.М. Антонин, М.Н. Голоднюк, Е.Е. Зырянова, Е.В. Середа және т. б. ғалымдардың жұмысы әйелдердің қылмысы мәселесін зерттеді. Олар әлеуметтік жағдайдың маңыздылығын және олардың әйелдердегі қылмыстық мінез-құлықтың қалыптасуына әсерін атап өтті. Алайда зерттеулердің көбі әлеуметтік-экономикалық қатынастың тұрақтылығы кезеңінде жүргізілді.

Қазақстанда ұзақ уақыт бойы әйелдер қылмысы қылмыстың жалпы құрылымына қосқан үлесінің аздығына байланысты маңызды мәселе ретінде қарастырылмады. Әйелдердің қылмысы айтарлықтай қоғамдық қауіп төндірмейді және қылмыстық жағдайға айтарлықтай әсер етпейді деп есептелді. Алайда қазір әйелдердің қылмысы қоғам дамуының жағымсыз тенденциясына байланысты елеулі проблемаға айналууда. Бұл әйелдерді қылмыстық жауапкершілікке тартудың жоғары деңгейімен расталады.

Бүгінде біз экономикалық және саяси дағдарыс кезеңінде тұрмыз, бұл өмір сүру жағдайына нашар әсер етеді. Әйелдер өз қажеттілігін қанағаттандыруға бағыттауды жоспарлап отырған қосымша табыс көзін табуға үлкен мән береді. Отбасы, мәдениет, спорт және басқа сияқты әлеуметтік маңызы бар институттың дамуының төмендеуіне әкеліп, алкоголизмнің, нашақорлықтың, жезөкшеліктің, қайыр сұраудың өсуіне әкеледі.

Сонымен қоса қазіргі уақытта көп әйел балаларын жақындарының қолдауынсыз, тұрақты табыссыз және жұмысқа орналасу мүмкіндігінсіз жалғыз тәрбиелеуде. Бұл жағдай көбінесе әйелді қолма-қол ақша мен қолдаудың жетіспеушілігін ескере отырып, қылмыстық әрекет жасауға итермелейді.

Әйелдердің пайдакүнемдік қылмысы жеке пайда немесе материалдық пайда алу үшін жасалған қылмыс санатына жатады. Бұл қоғамға және жеке әл-ауқатқа қауіп төндіруі мүмкін, өйткені осы санаттағы қылмыс экономикаға, қоғамға және адамдардың жеке өміріне теріс әсер етуі мүмкін.

Пайдакүнемдік қылмысқа ұрлық, алаяқтық, қарақшылық, жымқыру және т. б. жатады.

Жоғарыда аталған қылмыс қоғамға зиян келтіре отырып, қауіпті жағдай туғызады, экономиканы тұрақсыздандырады және қоғамдағы сенімді бұзады. Олар пайдакүнемдік қылмыстың құрбаны болған адамдардың өміріне теріс әсер етуі мүмкін, оларды мүліксіз, қаржылық тұрақтылықсыз немесе тіпті физикалық зиян келтіруіне әкеліп соғады [1].

Әйелдер қылмысының жалпы құрылымында бүгінде бірқатар жаңа тенденция байқалады, олар өте алаңдатарлық және қауіпті, соның ішінде алаяқтық қылмыспен байланысты тенденцияға ие болады. Соңғысы қылмыскерді қылмыстық пайда мен шығынның жалпы арақатынасына байланысты тартады, яғни ең төменгі тәуекелмен жоғары пайда табу [2].

Әйелдер қылмыс жасау барысында балалар мен қарттар сияқты осал санатын алдаудан ұялмайды. Алаяқтық жасай отырып, қылмыскер өзінің табиғаты бойынша берілген психофизиологиялық ерекшелікті, соның ішінде сенімге ену, өзін-өзі жоғалту, мейірімділікке, шеберлікке, мінез-құлық реакциясын бейімдеуге, жәбірленушінің мінез-құлқын психоанализдеуге, стандартты емес ойлауға және т. б. тәсілмен пиғылын жүзеге асырады [3].

Қазақстанның құқық қорғау органдары мен құқықтық жүйесі жалпы алғанда, пайдакүнемдік қылмыстың алдын алу және онымен күресу үшін жұмыс істеуде. Бұған жедел іздестіру жұмысын жүргізу, тергеу, сот процесі және заңдарды сақтау кіреді.

Тарихи тұрғыдан алғанда, қыз бала өзінің интеллектуалды, шығармашылық қабілетін жүзеге асыру үшін оның құқығы мен мүмкіндігін үнемі шектеп отырды. Адамгершілік

құндылықтың құлдырауымен, қоғам мәдениетінің өзгеруімен соңғы жылдары қылмыс саны бірнеше есе өсті [4].

Олардың ішінде әйелдер жасаған құқық бұзушылық айтарлықтай көбейді. Әйелдер қылмысын зерттеу зерттеушілердің бірнеше буынын қызықтырды және осы күнге дейін қызығушылық тудыруда. Әйелдердің қылмыстық мінез-құлқына деген қызығушылық олардың қоғамдық әлеуметтік құрылымындағы ерекше жағдайын, бірқатар физиологиялық ерекшелігін, қоғам өмірінде атқаратын әлеуметтік функцияның ерекше маңыздылығын және олардың мінез-құлқының қылмыстық формасының өте жағымсыз салдарын ескере отырып түсіндіріледі. Әйелдер қылмысының криминологиялық сипаттамасының ерекшелігі көбінесе әйелдің өмір салтының ерекшелігімен, олардың қызметінің ерекшелігімен, әлеуметтік ұстанымы және рөлімен анықталады [5].

Сонымен қатар бұл қылмыстың жалпы заңдылығын және оның өзгеруін көрсетеді. Ол жалпы қылмыстың ішкі жүйесі ретінде әрекет етеді және онымен органикалық түрде байланысты болып келеді. Әйелдер қылмысы, оны құрайтын элементтің (белгілі бір түрдің) өзара байланысы, олардың тұтастығы, белгілі бір қасиеті бар салыстырмалы түрде тәуелсіз жүйе. Біріншіден, әйелдердің әлеуметтік жағдайы ондаған жыл бойы өзгергенімен, әйелдердің қылмыс деңгейі (тіркелген қылмыстың абсолютті саны) қылмыс деңгейінен 5-7 есе төмен болды. Екіншіден, әйелдер қылмысының өзгеру сипаты ерекшелікке ие және әрқашан ерлер қылмысының өзгеру сипатымен сәйкес келе бермейді. Соңғы жылдары әйелдердің де ауыр қылмысының жоғары өсуі байқалады. Үшіншіден, әйелдер қылмысы еркектерден пайдакүнемдік пен зорлық-зомбылықтың, сондай-ақ басқа қылмыстың арақатынасымен ерекшеленеді [6].

Ч. Ломброзо өзінің зерттеуінде әйел қылмыскердің шамадан тыс еркектік қасиетінің бар екенін және олардың биологиялық бағдары жақын деп санаған. Ол әйел қылмыскерлер еркектерге көбірек ұқсайды деп мәлімдеді. Бұл ескі теория қылмыскердің белгілі бір жолмен көрінетінін, белгілі бір биологиялық ерекшелігі бар дегенін болжайды. Бұл теорияға сәйкес әйел қылмыскерлер генетикалық және биологиялық тұрғыдан қолайсыз және еркектерге қарағанда қатты дамыған. Бұл — әйелдердің еркектің биологиялық ерекшелігіне қызғаныш болуынан зардап шегетіндігінен деп болжануда.

Белгілі бір кезеңдегі әйелдерге тән микроортаның немесе жағдайдың әсерінен қалыптасқан мінез-құлық стереотипі әйелдер қылмысында байқалады. Әйелдердің қылмысы еркектердің қылмыстылығынан өзінің ауқымы, қылмыстың сипаты және олардың салдарымен, олардың орын алатын саласымен, әйелдердің атқаратын рөлімен, қылмыстық қол сұғушылықтың құрбанын таңдауымен, олардың отбасылық және тұрмыстық құқық бұзушылығына және оларға ілеспе жағдайға әсерімен ерекшеленеді. Бұл әйелдің қоғамдық қатынас жүйесіндегі тарихи белгіленген орнына, оның әлеуметтік рөлі мен функциясына, биологиялық және психологиялық ерекшелігіне байланысты [7].

Әйелдер қылмысының құрылымында пайдакүнемдік қылмысының тағы бір басым түрі — кәсіби қызметпен байланысты. Әйелдерге мемлекеттік және қоғамдық мүлікті жымқыру, иемдену, жымқыру, қызметтік өкілеттігін теріс пайдалану, алаяқтық, ұрлық арқылы жасалған жымқыру тән. Әйелдердің пайдакүнемдік қылмысы олардың материалдық жағдайының нашарлауымен, халықтың материалдық деңгейін саралау процесінің жалғасуымен байланысты.

Қылмыстың қолайсыз өзгерісінде қоғамда бұрын болған өмір салтының қалыптасқан стереотипін жою зор рөл атқарды. Сарапшылар жаңа құндылыққа балама таба алмады. Әйелдердің өмір салтын өзгерту жұмыс беделінің төмендеуімен, отбасының рөлін қайта бағалаумен байланысты. Түзеу колониясында жазасын өтеп жатқан әйелдерге жүргізілген сауалнама бойынша, егер жанжал туындаған сәтте әлеуметтік-психологиялық жұмыс жүргізілсе, онда көптеген қылмыстың алдын алуға болады деген қорытынды жасауға негіз

береді. Бұл тек отбасылық-тұрмыстық негізде ғана емес, еңбек ұжымында да туындайтын әйелдердің қылмыстылығын алдын алудың мәселесіне қатысты [8].

«Қайта тәрбиелеу» деген сөздің нормативтік құқықтық актіден алып тасталынғанымен, «тәрбиелік мағынадағы сұхбат, дұрыс жолға бағыттау» деген негізгі міндеттеме әлі күнге дейін бар және жалғасын табуда [9].

Әйелдермен жұмыс істеудің негізгі қағидаты мейірімділік пен адамгершілік болуы керек. Бұл қағидат заңнаманың барлық саласына – қылмыстық, қылмыстық іс жүргізу және қылмыстық-атқару, сондай-ақ заңға тәуелді нормативтік актіге енуі керек. Қылмысты азайту үшін тек жазаға сенуге болмайтынын түсіну маңызды.

Қылмыстың алдын алу үшін олардың себебімен күресу керек. Қоғамның басты міндеті әр адам мемлекеттің қамқорлығын сезініп, өмір сүру үшін қылмыс жасау қажеттілігін сезінбеуі үшін адамдарды қорғауды қамтамасыз ету болуы керек. Алайда бұл жағдайға көшу қазіргі қоғам үшін маңызды мәселе болып қала береді.

Коммерциялық емес ұйым мен әйелдер құқығын қорғайтын қозғалыс әйелдер қылмысының алдын алуда маңызды рөл атқарады. Сондай-ақ қылмыстың азаюына кәмілетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтың алдын алумен айналысатын полиция бөлімшелері айтарлықтай әсер етеді. Олар жұмыс істемейтін отбасылар және жасөспірімдермен жұмыс жасайды, оларға қылмыс жасаудан аулақ болуға көмектеседі.

Әйелдерді иманға келтіру, мешіт немесе шіркеу сияқты жерлер бүгінде адамгершілік, сүйіспеншілік, өзара көмек, мойынсұнушылық және қарапайымдылық құндылығын уағыздау арқылы әйелдер қылмысына қарсы күресте маңызды рөл атқарады. Әйелдер қылмысының алдын алу құқық қорғау органдары мен қылмыстық-атқару жүйесі мекемелері жұмысының басым бағытының бірі болып табылады. Қылмыстың бұл түрінің тиімді алдын алу әйелдердің жеке басын, олардың әлеуметтік жағдайын объективті талдауды және ғылыми негізделген алдын алу шарасын қолдануды талап етеді. Криминология, педагогика, психология және басқа да ғылыми пәндер бойынша білім негізінде әйелдер қылмысының алдын алу бойынша жұмыс құру маңызды.

Біздіңше, әйелдерде пайдакүнемдік қылмысы төмендеуі мүмкін, егер:

1. Әйелдерге қолдау көрсету: әйелдерге, әсіресе осал топтарға көмектесу және қолдау көрсету олардың қылмыс жасау қаупін азайтуы мүмкін.

2. Алдын алу және оңалту: қылмыстың алдын алуға және әйелдерді оңалтуға бағытталған әлеуметтік бағдарлама ұсыну пайдакүнемдік қылмыстың алдын алуға және әйелдерге жаңа өмір бастауға мүмкіндік береді.

3. Гендерлік теңдік туралы хабарламаны арттыру: гендерлік теңдік туралы хабардарлықты насихаттау және оң рөлдік модель әйелдерге деген көзқарасты өзгертуге және пайдакүнемдік қылмысты азайтуға көмектеседі.

4. Сот төрелігіне қол жетімділікті жақсарту: әйелдерге тең құқық пен пайдакүнемдік қылмыс үшін жауапкершілікке қол жеткізуге кепілдік беру.

5. Уақыт өте келе өзгертін факторды ескере отырып, қылмыскер әйелдің жеке басының дамыған типологиялық сипаттамасын түзету.

Маңыздысы, бұл тәсілдің барлығы әйелдерге ғана емес, жалпы пайдакүнемдік қылмысты азайту үшін әлеуметтік орта мен жүйеге де әсер етуі керек.

Жоғарыда аталған міндетті іске асыру барлық әйел қылмысын жоймайды, бірақ статистикалық көрсеткішті төмендетуге және қоғамдағы жағдайды тұрақтандыруға, қылмыскер әйелдер арасындағы қылмыс пен қайталанудың алдын алуға ғана емес, сондай-ақ қиын өмірлік жағдайға тап болғандар үшін жарқын және гүлденген болашаққа үміт береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Бурлаков В.Н. Криминология, стандарт третьего поколения: Учеб. пос. — СПб.: Питер, 2013. — 304 с.
2. Жуйкова Н.М. Криминологическая специфика женской преступности // Научный лидер. — 2023. — № 38. — 136 с.
3. Антонян Ю.М. Преступность среди женщин. — М., 1992. — 252 с.
4. Корзун И.В. Теоретические и прикладные проблемы социально-правового контроля и предупреждения преступности среди женщин. — Алматы, 2001. — С. 35–36.
5. Заварюхин В.Ю., Матейчук А.А. Исследование женской преступности // Вестник Саранского кооперативного института (филиал) автономной некоммерческой организации высшего профессионального образования Центросоюза РФ «Российский университет кооперации». — Саранск, 2014. — С. 24.
6. Шиян В.И. Предупреждение корыстных преступлений, совершаемых женщинами: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — М., 2005. — 18 с.
7. Корбут, Е.И. Женская преступность // Актуальные проблемы права: Мат-лы VII междунаrod. науч. конф. — СПб., 2018. — 44 с.
8. Кайыржанов Е.И. Криминология (Общая часть): Учеб. пос. — Алматы, 1995. — 202 с.
9. Тоқыбаев З.С., Қайнар Е.Е. Адам құқықтарын қорғау ұйымдарының сотталғандардың құқықтарын қорғау бағытында қылмыстық-атқару жүйесі қызметкерлерімен өзара байланысының өзекті мәселелері // Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының «Хабаршы — Вестник» журналы. — 2021. — № 4 (74). — 93–99-б.

Жидебаева Д.Е.,

*докторант факультета послевузовского образования,
магистр национальной безопасности и военного дела, капитан полиции
(e-mail: testy2021@list.ru);*

Мұхамадиева Г.Ж.,

*начальник кафедры уголовного права и криминологии,
кандидат юридических наук, ассоциированный профессор, полковник полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,
г. Караганда, Республика Казахстан, e-mail: gmuhamadieva@mail.ru)*

Некоторые проблемы предупреждения о женской преступности

Аннотация. Статья исследует причины женского криминального поведения и факторы, влияющие на его частоту и тяжесть. Предотвращение преступлений женщин является важной задачей правоохранительных органов и исправительных учреждений для предотвращения правонарушений. Личностные особенности женщин и их социальное положение требуют постоянных усилий по борьбе с преступным поведением, которые опираются на доказательно обоснованные профилактические меры. Успех в предотвращении преступлений женщин зависит от интеграции знаний из различных областей, таких как криминология, психология и педагогика. Специализированные вмешательства, объединяющие социальные, правовые, организационные, психологические и образовательные подходы, являются необходимыми для эффективного предотвращения этого типа преступной деятельности.

Ключевые слова: женская преступность, делинквентность, корыстная преступность, женская преступность, превентивные меры, общество, криминология, собственность, растрата.

D.Ye. Zhidebaeva,

*Doctoral student at the Faculty of Postgraduate Education,
Master of National Security and Military Affairs, police captain
(e-mail: testy2021@list.ru);*

G.Z. Mukhamadieva,

*Head of the Department of Criminal Law and Criminology,
Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Police Colonel
(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: gmuhamadieva@mail.ru)*

Some problems of women's crime prevention

Annotation. The article discusses the causes of women's crime, as well as factors affecting its quantitative and qualitative changes. The Prevention of women's crime is one of the most important areas of the complex, multifaceted activities of the Internal Affairs bodies, bodies and institutions of the Penal correction system and other law enforcement agencies to prevent offenses. The characteristics of the personality of women, their objective position in the system of social relations determine the need for consistent strengthening of measures to combat this type of criminal manifestations and directly depend on the scientific validity of the relevant general and individual preventive measures, their expediency, consistency and mutual coherence.

Women's preventive work can be successful only if it is based on the achievements of criminology, pedagogy, psychology and other sciences. On the basis of the conducted study, as well as taking into account the specifics of the determinant of women's crime, conclusions are drawn about the need to apply special measures of a general social, as well as legal, organizational, psychological and pedagogical and other nature to prevent this type of crime.

Keywords: Women's crime, delinquency, mercenary crime, women's criminality, preventive measures, society, criminology, property, embezzlement.

УДК 347.6 (574)

Жунусова Т.Б.,

докторант

*(Қарағандын университеті им. академика Е.А. Букетова,
г. Қарағанда, Республика Қазақстан, e-mail: is-is-iu-k@mail.ru)*

К вопросу об основных категориях института брака в Республике Казахстан

Аннотация. В статье проводится исследование основных структурных элементов брачных отношений на основе действующего брачно-семейного законодательства Республики Казахстан. Осуществлен конструктивно-критический анализ состояния действующего брачно-семейного законодательства Республики Казахстан в целях выявления оптимальных моделей регламентации, соответствующих современному состоянию института брака и объективно существующим социальным трансформациям в обществе. Автором подвергнуты ревизии все основные субинституты брака на предмет их сопоставимости друг с другом, логичности императивных требований законодателя и их соответствия объективным социальным процессам. Приведены уточнения терминов и понятий, оформляющих институт брака (в частности, сформулировано авторское понятие супружества). Изучен и использован потенциал норм иных отраслей права для комплексного решения задач брачно-семейного законодательства РК.

Ключевые слова: брак, семья, супружество, заключение брака, супруги, правовой статус.

Брак (брачные отношения) является правовым институтом, сохраняющим свой универсальный характер для большинства людей в современном обществе. Институт брака относится к наиболее статичным институтам казахстанского права, в оценке социально-правового содержания которого на современном этапе можно выделить следующие ключевые характеристики: четкая преемственность включенных в институт норм, начиная с законодательства

советского периода и вплоть до действующего брачно-семейного законодательства; сохраняющаяся императивность нормативных предписаний в отношении исключительного признания правовых последствий только в отношении зарегистрированного брака; использование легальной дефиниции понятия «брак» в тексте кодифицированного закона.

В соответствии с п. 26) ст. 1 Кодекса о браке (супружестве) и семье (далее — КоБС РК) «брак (супружество) — равноправный союз между мужчиной и женщиной, заключенный при свободном и полном согласии сторон в установленном законом Республики Казахстан порядке с целью создания семьи, порождающий имущественные и личные неимущественные права и обязанности между супругами» [1]. Сходно определение содержалось и в предыдущем Законе «О браке и семье» от 17 декабря 1998 г. (п. 1) ст. 1) [2]. Единственное отличие заключается в том, что в действующей редакции помимо термина «брак» используется также и термин «супружество», причем, исходя из режима его использования, предполагается синонимичность этих понятий.

В данном случае возникает вопрос относительно мотивации законодателя при введении в нормативный оборот рассматриваемого понятия. Обращает на себя внимание то обстоятельство, что во время обсуждения законопроекта КоБС РК специально акцентировалось внимание на данной новации, однако объяснения имели не совсем конкретный характер. Так, в частности, отмечалось, что «в проект кодекса введено понятие «супружество» наравне с понятием «брак», ...понятие «супружество» по содержанию тождественно понятию «брак», предусмотренному брачно-семейным законодательством. Введение нового понятия связано с тем, что у понятия «брак» имеется несколько значений, в том числе не касающихся семейно-брачных отношений» [3].

Аналогичное объяснение было приведено и в Пояснительной записке к проекту закона от 24 декабря 2007 г. [4]. Первые научные публикации, посвященные вопросу оценки нового кодифицированного брачно-семейного законодательства в целом обошли вниманием вопрос об использовании нового термина «супружество», уделив внимания значительному количеству других изменений, которые претерпело законодательство на тот момент (были подвергнуты переработке 170 из 213 статей) [5]. Таким образом, до настоящего времени замысел законодателя относительно введения термина «супружество» остается не в полной мере понятен. Как указывает казахстанский исследователь М.Ж. Муканова, отношения супружества — это особый правовой статус лиц, состоящих в браке (именно состояние, отличающееся от простого юридического факта) [6, 39].

Поскольку брак является юридической фиксацией объективно сложившегося партнерства мужчины и женщины (в некоторых юрисдикциях допускаются и однополые союзы), то его природа не может быть отделена от формальных аспектов, связанных с его регистрацией. Так, Л.В. Цитович выделяет четыре формы брака, исходя из особенностей его оформления в рамках той или иной юрисдикции: 1) гражданская форма заключения брака (Германия, Франция, большинство стран постсоветского пространства и т. д.), которая связана с обязательным соблюдением государственной формы регистрации; 2) религиозная форма (Израиль, Ирак, Иран и многие другие страны мусульманской системы права); 3) альтернативная форма брака (характерна для Великобритании, Испании, Литвы), которая и заключается в равнозначном признании как гражданского, так и религиозного брака; 4) смешанная форма (наиболее характерна для стран Латинской Америки) и предполагающая обязательное сочетание гражданской и религиозной форм заключения брака [7, 23–24].

Вместе с тем, форма регистрации брака не является прямым индикатором его правовой природы, по причине чего практика ряда стран ближнего зарубежья относительно включения легальной дефиниции брака непосредственно в текст брачно-семейного законодательства является обоснованной.

В рамках действующего правового поля Казахстана в тесной взаимосвязи между собой находятся понятие «брак» и понятие «семья», хотя эта связь и не является абсолютной. Так, согласно п. 29 ст. 1 КоБС РК, «семья — круг лиц, связанных имущественными и личными неимущественными правами и обязанностями, вытекающими из брака (супружества), родства, свойства, усыновления (удочерения) или иной формы принятия детей на воспитание и призванными способствовать укреплению и развитию семейных отношений» [1]. То есть брак является одной из форм появления семьи, причем в понятие «семья» могут входить и исключительно только сами супруги.

Формально-определенное закрепление понятия брака и семьи не может исключать ее альтернативные трактовки в рамках иных отраслей науки. Так, в частности, уже в конце XX в. зарубежные социологи полагали, что семья есть группа, «состоящая из людей, которые связаны друг с другом либо кровным родством, либо основными, интимными, сексуальными отношениями» [8, 160].

Причины размежевания понятий «брак» и «супружество» мы также обнаруживаем в иных сферах научного знания (психология, социология и др.). С.И. Голод определял супружество как «личностное взаимодействие мужа и жены, регулируемое моральными принципами и поддерживаемое имманентными ему ценностями» [9, 77]. Данное определение, с точки зрения правовой оценки, не в полной мере коррелирует с понятием брака и позволяет усмотреть признаки супружества в том числе и в фактических брачных отношениях. Однако брачно-семейное законодательство РК не признает наличие каких-либо правовых последствий фактического сожительства, которые уравнивали бы их с брачным союзом.

Предположим, что законодатель посредством использования термина «супружество» стремился подчеркнуть не только формальную сторону брака (соблюдение установленных требований к основаниям, условиям и форме его заключения), но и его содержательную составляющую. Очевидно, что, к примеру, фиктивный брак не образует супружества и даже после длительного периода формального существования по своей правовой природе является недействительным.

Кроме того, усиление понятия «брак» через смежный термин «супружество» может иметь значение и для признания несколько большей близости между супругами, нежели это традиционно имеет место исключительно через понятие брака. Как подчеркивается в материалах, посвященных разъяснению брачно-семейного законодательства, «муж и жена (супруги) друг другу родственниками не являются. Не становятся они ими, с точки зрения закона, и после регистрации брака. Супруги приходятся друг другу только членами семьи» [10]. В данном случае термин «супружество» несколько в большей степени сближает лиц, находящихся в браке, нежели простое наименование их в качестве супругов.

Мы сформулировали вопрос о соотношении терминов «брак» и «супружество» в казахстанском брачно-семейном законодательстве в ходе опроса 88 судей, ставшими респондентами при проведении исследования (г. Астана, Акмолинская область; г. Караганда, Карагандинская область). Наибольшая доля ответов пришлась на варианты: данные термины являются синонимами, но законодатель посредством термина «супружество» произвел акцент на отношениях, которые возникают в связи с регистрацией брака (32 чел.; 36,36 %); термины близкие, но разные по смыслу, так как супружество порождается браком, но брак может быть без реального супружества (36 чел.; 40,9 %). При этом 17 респондентов (19,32 %) считают, что данные термины являются полными синонимами, можно было вообще отказаться от использования термина «супружество» (17 чел.; 19,32 %), а 3 респондента (3,4 %) затруднились с ответом на данный вопрос. При этом были приведены частные суждения, которые можно свести к следующему: супружество означает отношения, которые складываются после заключения брака, но определенные отношения могут быть и после расторжения брака (например, по поводу алиментных обязательств – 2 чел.; 2,27 %); термин «супружество» под-

черкивает требование законодателя к тому, что брак не должен быть фиктивным (3 чел.; 3,4 %). Таким образом, явно преобладают позиции, в которых содержание понятий «брак» и «супружество» не признается тождественным.

В немногих правовых исследованиях авторы предпринимают попытку обособления понятия «супружество» как особой связи между мужчиной и женщиной, формирующейся на основе брака. Так, в частности, И.П. Бахтиаров в своем диссертационном исследовании оценивает супружество в качестве особой семейно-правовой связи. Как полагает автор, «заклучение брака порождает множество семейных правоотношений и не только между супругами, однако после прекращения брака многие из них продолжают свое существование с участием тех же физических лиц. Таким образом, складываются особые семейные правоотношения, имеющие первоначальным основанием супружество как семейно-правовую связь. Кроме того, имеются объективные предпосылки для признания бывших супругов субъектами семейных правоотношений...» [11, 17].

Признание бывших супругов в качестве особых субъектов семейных правоотношений, наделенных специфической правосубъектностью, обосновывают и другие исследователи [12, 19]. В частности, к примеру, в отношении расторжения брака указывается, что оно «происходит в тех случаях, когда произошел фактически распад семьи, супружеские отношения прекратились и дальнейшее продолжение отношений супружества, основанных на браке, не представляется возможным» [13, 19–20]. При этом последовательно проводится мысль, что и после фактического распада брака, когда уже отсутствуют порожденные им отношения супружества, между бывшими супругами могут сохраняться те или иные виды отношений.

Исследователи также обосновывают необходимость законодательного учета своего рода «качественной» составляющей супружества (в частности, его продолжительности), в зависимость от которой следует ставить вопрос о сроке, в течение которого супруг имеет право на содержание [14, 6]. На точном определении критериев продолжительности брака (соответственно, и порождаемых им отношений супружества) настаивают и другие авторы, которые полагают, что «длительным следует считать брак, продолжавшийся более среднестатистической продолжительности брака, устанавливаемой органами государственной статистики» [15, 10]. В других работах категорично утверждается, что следует признать неверным «тезис о том, что прекращение брака есть прекращение правоотношений, возникающих между супругами в результате государственной регистрации брака. Прекращение брака следует рассматривать как юридический состав (совокупность юридических фактов), изменяющий правоотношения между супругами» [16, 7].

Таким образом, подводя итог проведенного теоретического анализа соотношения понятий «брак» и «супружество», считаем справедливым утверждать, что их синонимичность, установленная в КоБС РК 2011 г., является ошибочным решением. Данная неточность не является критичной, поскольку в нормативных конструкциях КоБС РК отсутствуют какие-либо предписания, в рамках которых разграничение понятия «брак» и «супружество» имело бы принципиальное значение для решения какого-либо вопроса. Вместе с тем, поскольку законодатель решил ввести в оборот термин «супружество» (что, в целом, нам представляется обоснованным), то следует оформить его дефиницию верно.

В целях установления более точного соотношения данных понятий предлагаем в ст. 1 КоБС РК включить следующую дефиницию: *«супружество — имущественные и личные неимущественные отношения мужчины и женщины, заключивших брак, сохраняющиеся в течение всего периода брака, а также в случаях, специально предусмотренных настоящим Кодексом, продолжающиеся и после его прекращения (бывшее супружество)».*

Список использованной литературы:

1. Кодекс Республики Казахстан «О браке (супружестве) и семье» от 26 декабря 2011 г. № 518-IV (по сост. на 01.01.2024). — URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1100000518/info> (дата обращения: 08.04.2024)
2. О браке и семье: Закон Республики Казахстан от 17 декабря 1998 г. № 321-І (утратил силу). — URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z980000321_ (дата обращения 07.04.2024).
3. Мажилис в первом чтении одобрил проект Кодекса РК о браке и семье. — URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30415245 (дата обращения: 04.03.2024)
4. Пояснительная записка Мажилиса Парламента Республики Казахстан от 24 декабря 2007 г. № 31/6802 к проекту Кодекса Республики Казахстан «О браке (супружестве) и семье». — URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30119917&pos=2;-26#pos=2;-26 (дата обращения: 18.03.2024)
5. Карандашева А.А. Правовая характеристика нового закона РК — Кодекса «О браке (супружестве) и семье» // Вестник Казахстанско-Американского Свободного университета. — 2012. — URL: <https://articlekz.com/article/32094> (дата обращения: 14.03.2024)
6. Муканова М.Ж. Брачный договор как способ регулирования отношений супругов: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. — Алматы, 2003. — 199 с.
7. Цитович Л.В. Брак и иные виды семейных союзов в зарубежных странах // Юридический вестник. — 2019. — № 2. — С. 23–25.
8. Томпсон Д.Л., Пристли Д. Социология: Вводный курс. Пер. с англ. — М.: Изд-во АСТ; Львов: Инициатива, 1998. — 491 с.
9. Голод С.И. Моногамная семья: кризис или эволюция? // Социально-политический журнал. — 1995. — № 9. — С. 74–87.
10. Кокшенев Е. Понятие брака по законодательству Республики Казахстан. — URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31974033&pos=4;-56#pos=4;-56 (дата обращения: 19.03.2024)
11. Бахтияров И.П. Физические лица как субъекты семейных правоотношений: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — М., 2010. — 25 с.
12. Гараева Г.Х. Теоретические и практические проблемы семейной правосубъектности: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — Казань, 2022. — 25 с.
13. Измайлов В.В. Защита прав супругов, расторгающих брак: правовая природа, формы и средства: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — М., 2019. — 23 с.
14. Смолина Л.А. Правовое регулирование отношений супругов и бывших супругов: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — Казань, 2006. — 24 с.
15. Фуников А.А. Правовая регламентация отношений супругов и бывших супругов: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — Саратов, 2003. — 24 с.
16. Тимшина О.Л. Особенности регулирования правовых отношений между бывшими супругами: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — М., 2010. — 29 с.

Жунусова Т.Б.,

докторант

*(Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., e-mail: is-is-iu-k@mail.ru)*

**Қазақстан Республикасындағы неке институтының
негізгі ұғымдары туралы мәселе туралы**

Аннотация. Мақалада Қазақстан Республикасының қолданыстағы неке-отбасы заңнамасы негізінде неке қатынастарының негізгі құрылымдық элементтерін зерттеу жүргізіледі. Неке институтының қазіргі жағдайына және қоғамдағы объективті қолданыстағы әлеуметтік өзгерістерге сәйкес келетін регламенттеудің оңтайлы үлгілерін анықтау мақсатында Қазақстан Республикасының қолданыстағы неке-отбасы заңнамасының жай-күйіне сындарлы-сыни талдау жүзеге асырылды. Автор некенің барлық негізгі субинституттарын бір-бірімен салыстыруға, заң шығарушының императивті талаптарының қисындылығына және олардың объективті әлеуметтік процестерге сәйкестігіне тексеруден өткізді. Неке институтын ресімдейтін терминдер мен ұғымдардың нақтыла-

нуы келтірілген (атап айтқанда, некенің авторлық тұжырымдамасы тұжырымдалған). ҚР Неке-отбасы заңнамасының міндеттерін кешенді шешу үшін құқықтың өзге салалары нормаларының әлеуеті зерттелді және пайдаланылды.

Негізгі сөздер: неке, отбасы, неке, неке, ерлі-зайыптылар, құқықтық жағдай.

T.B. Zhunussova,

Doctoral student

(Karaganda University named after academician E.A. Buketov, e-mail: is-is-iu-k@mail.ru)

On the issue of the main categories of the institution of marriage in the Republic of Kazakhstan

Annotation. The article examines the main structural elements of marital relations based on the current marriage and family legislation of the Republic of Kazakhstan. A constructive and critical analysis of the state of the current marriage and family legislation of the Republic of Kazakhstan has been carried out in order to identify optimal regulatory models that correspond to the current state of the institution of marriage and objectively existing social transformations in society. The author has reviewed all the main sub-institutions of marriage for their comparability with each other, the logic of the imperative requirements of the legislator and their compliance with objective social processes. Clarifications of the terms and concepts that formalize the institution of marriage are given (in particular, the author's concept of matrimony is formulated). The potential of the norms of other branches of law has been studied and used to comprehensively solve the problems of the marriage and family legislation of the Republic of Kazakhstan.

Keywords: marriage, family, matrimony, marriage, spouses, legal status.

УДК 343.2/.7

Казанаева Л.И.,

магистрант

(e-mail: liliya_kazanaeva@mail.ru);

Рысмагамбетова Г.М.,

*профессор кафедры правовых и финансовых дисциплин,
кандидат юридических наук, ассоциированный профессор
(Академия «Bolashaq», г. Караганда, Республика Казахстан,
e-mail: gulnaramusievna@bk.ru)*

Группа лиц, группа лиц по предварительному сговору: совершенствование понятий и проблемы квалификации

Аннотация. В статье особое внимание уделяется проблеме индивидуализации уголовной ответственности и дифференциации наказания за правонарушения, совершенные в соучастии (группой лиц, группой лиц по предварительному сговору, организованной группой, преступной организацией, преступным сообществом) и необходимости внедрения более четкой системы назначения наказания отдельно для каждой из приведенных видов преступных групп. Полагаем, что в качестве альтернативы судебскому усмотрению целесообразным будет внедрение балльной системы назначения наказания за уголовные правонарушения, совершенные в соучастии, используя математические коэффициенты с учетом вклада каждого участника в единое противоправное деяние и характера общественной опасности. Другими словами, необходима формализация назначения наказания для соучастников уголовного правонарушения.

Ключевые слова: групповая преступность, виды преступных групп, соучастие в уголовном правонарушении, уголовная ответственность, дифференциация и индивидуализация наказания, проблемные аспекты назначения наказания, формализация назначения наказания, балльная система назначения уголовного наказания.

Ввиду того, что в современном обществе участились случаи групповых уголовных правонарушений, возникает острая необходимость подробного рассмотрения проблем института соучастия в целом. С развитием информационных компьютерных технологий и средств связи

появились и новые виды уголовных правонарушений, такие как киберпреступность, телефонное мошенничество, наркоблогерство в Telegram, а также Telegram-чаты, осуществляющие деятельность по сбыту наркотиков, которые, безусловно, осуществляются группой лиц или даже целой преступной сетью. В связи с этим они пагубно влияют на полноценное функционирование и развитие всех сфер общества и деятельность государства в целом. Таким образом, возникает необходимость рассмотреть одну из главных проблем института соучастия – актуальные вопросы современного уголовного права, криминологии, правоприменительной практики, связанные с уголовными правонарушениями, совершенными группой лиц, группой лиц по предварительному сговору.

Несмотря на то, что «более четверти века в научно-практической среде СНГ активно дискутируют по вопросам совершенствования борьбы с организованной преступностью, ученые-исследователи все же едины в том, что организованная преступность, с одной стороны, – явление международного характера, с другой – на формирование ее структурной модели существенное влияние оказывают особенности развития конкретной страны» [1, 9]. Следовательно, организованная преступность представляет собой сложный, многогранный механизм. Для решения ряда проблем, связанных с институтом соучастия в уголовном правонарушении, необходим расширенный поиск инновационных подходов не только в отечественной науке и правоприменительной практике, но и совместно со всеми странами СНГ.

Как подчеркнул главный редактор международного журнала «Наука и жизнь Казахстана» доктор юридических наук, профессор, Заслуженный деятель Республики Казахстан Е.О. Алауханов, «организованная преступность — это высшее проявление криминальной упорядоченности. Это явление, в силу своей сложности, многозначно трактуется в научной, учебной литературе и нормативно-правовых актах» [1, 10]. Таким образом, проблема организованной преступности требует разностороннего рассмотрения и внесения соответствующих изменений и дополнений в научную, учебную литературу и нормативно-правовые акты.

Доктор юридических наук, заслуженный деятель Российской Федерации, действительный член МАН ВШ и РАЕН Российской Федерации Л.Л. Кругликов справедливо указывал на то, что из легального понятия соучастия следует умышленный характер действий соучастников в ходе совершения преступления [2, 20]. То есть, уголовные правонарушения, совершаемые в соучастии, характеризуются умышленностью противоправных деяний соучастников. К тому же, как можно заметить, институт соучастия до сих пор включает в себе немало сложнейших вопросов, требующих своевременного решения.

Нельзя оставить без внимания тот факт, что «в литературе нет единой классификации форм соучастия. Но все же ссылаясь на различные научные труды, принимая во внимание «структуру связей между соучастниками», различают три формы соучастия: а) простое соучастие (совиновничество или соисполнительство); б) сложное соучастие (соучастие в узком смысле слова); в) преступное сообщество (соучастие особого рода)» [3, 23–24]. Таким образом, необходимо рассмотреть характерные особенности каждой из форм соучастия.

Известно, что «по характеру субъективной связи членов группы следует выделить виды преступных групп: 1) группа лиц без предварительного сговора; 2) группа по предварительному сговору; 3) организованная группа; 4) преступное сообщество (преступная организация)» [4, 77].

Итак, «законодатель определяет группу лиц как двух и более соисполнителей без предварительного сговора, участвовавших в совершении преступления. Отсутствие предварительного сговора не означает отсутствие вообще какой бы то ни было договоренности о совместности совершения преступления» [5, 36]. Другими словами, сговор может состояться не только заранее, но и во время осуществления противоправного деяния. К тому же, «соглашение может произойти задолго до начала преступления и выражаться в тщательной разработке плана действий с детальным распределением ролей, может возникнуть непосредственно пе-

ред началом или во время посягательства и принять форму обмена жестами или молчаливого согласия» [3, 12]. Таким образом, период времени (срок давности) заключения соглашения о совершении уголовного правонарушения может быть различным в связи с подготовкой к совершению противоправного деяния (составление плана, консолидация, распределение ролей для достижения общего преступного результата).

Определенный интерес представляет позиция кандидата юридических наук доцента М.А. Горбатовой. «Автор указывает на тот факт, что соучастники в рамках группы лиц по предварительному сговору могут технически распределять между собой преступные функции, дабы добиться поставленных перед ними перстных целей, но это не должно приводить к осуществлению действий (бездействия), выходящих за рамки соисполнительства» [6, 52]. Таким образом, ссылаясь на приведенное суждение, организатор, исполнитель, подстрекатель и пособник, действуя по предварительному сговору в группе, совершают лишь заранее согласованные преступные деяния, одновременно являются соисполнителями.

По мнению советского и российского ученого-правоведа, специалиста в сфере уголовного права и криминологии, доктора юридических наук, профессора М.И. Ковалева, соучастие с предварительным соглашением нужно разделить еще на два вида: простое соучастие с предварительным соглашением и соучастие с предварительным соглашением, носящее характер преступной организации. Что касается форм, то ученый предлагает ограничиться двумя формами соучастия: совиновничеством и соучастием в узком смысле слова, т.е. соучастием с распределением ролей [7, 71]. Таким образом, М.И. Ковалев предлагал классифицировать соучастие, выделив две его формы: совиновничество и соучастие с распределением ролей.

«Мотивы выбора в качестве участников преступления лиц, которые не подлежат уголовной ответственности, могут быть различными, в том числе и осознание того, что в случае раскрытия совершенного преступления оно будет квалифицировано как единоличное, и значит менее тяжкое, чем совершенное в группе лиц (с надлежащими соучастниками), которое могло бы составить квалифицированное преступление. Однако и это осознание виновного не имеет юридического значения» [8, 4]. Таким образом, находит свое отражение ряд актуальных проблем при квалификации уголовных правонарушений, совершенных в соучастии. При этом одним из главных является вопрос об индивидуализации и четкой дифференциации уголовной ответственности, поскольку «при совершении преступления несколькими лицами необходимо выяснить, имелся между ними предварительный сговор на совершение преступления, были ли распределены роли, какие действия при совершении преступления выполнены каждым из них, а также иные обстоятельства, на основании которых можно сделать вывод о совершении деяния группой лиц, группой лиц по предварительному сговору или преступной группой, определить форму соучастия каждого из привлеченных к ответственности лиц, индивидуально квалифицировать их действия и назначить справедливое наказание» [9, 25]. Следовательно, квалифицирующие признаки правонарушения, относящиеся к личности правонарушителя, также как и проблема индивидуализации ответственности и дифференциации наказания для каждой из форм соучастия представляют собой сложный процесс.

«В целом группа лиц по предварительному сговору характеризуется более высоким (по сравнению с группой лиц без предварительного сговора) уровнем координации совместной деятельности, а групповой (общий) субъект имеет выраженные признаки интеграции» [10, 44]. Следовательно, группа лиц по предварительному сговору обладает строго систематизированным уровнем консолидации, в связи с которым и возрастает степень ее общественной опасности.

Как сообщает Комитет Национальной безопасности Республики Казахстан, «в начале февраля 2024 года в арендованном частном доме в Караганде ликвидировали нарколабораторию по изготовлению синтетических наркотиков. По подозрению в незаконном изготовлении

наркотиков задержаны двое лиц. В ходе обысков изъято более 1.5 кг психотропных веществ, что эквивалентно 7,5 тыс. разовых доз, а также компоненты и оборудование для их приготовления. По имеющимся данным, лаборатория была создана недавно, а операция, проведенная Департаментом КНБ по Карагандинской области при координации прокуратуры, сорвала попытку подозреваемых лиц развернуть масштабное производство и реализацию наркотиков» [11]. Безусловно, указанное уголовное правонарушение совершено группой лиц по предварительному сговору в связи с тем, что в одиночку, заранее не согласовав деятельность, создать целую нарколабораторию, наладить производство и сбыт наркотиков практически невозможно. Известно, что при дифференциации и индивидуализации наказания, одним из отягчающих обстоятельств является совершение уголовного правонарушения группой лиц или группой лиц по предварительному сговору. В связи с этим одно из лиц может скрыть факт соучастия, принять решение признать вину и взять всю ответственность за совершение уголовного правонарушения на себя, оставив на свободе других фигурантов совместного уголовного правонарушения. Таким образом, правонарушения, совершенные в соучастии (группой лиц), чаще всего остаются не до конца раскрытыми.

«Группа лиц без предварительного сговора в уголовно-правовой теории получила название «соисполнительство». Для этой формы характерно, что каждый из соучастников полностью или частично выполняет объективную сторону конкретного состава преступления» [7, 80]. Другими словами, каждый из соучастников уголовного правонарушения, действующих без предварительного соглашения, вносит «свой вклад» в совершение общего противоправного деяния.

Таким образом, «в отечественной криминологии прочно утвердилось понятие «групповая преступность». Однако даже значительное число групп преступников, занимающихся хищениями, рэкетом, наркобизнесом и т. д., еще не говорит о наличии в государстве организованной преступности как постоянно действующей системы, хотя они безусловно имеют тенденцию к развитию более высоких форм организованности» [1, 19]. Следовательно, организованная преступность характеризуется слаженностью, систематизацией и структурированностью, наличием четко отработанного плана действий, может существовать на протяжении достаточно длительного времени и впоследствии перерасти из организованной преступной группы в преступную организацию, в преступное сообщество.

Н.Ф. Кузнецова и Г.М. Миньковский выделяют следующие основные признаки организованной преступности: 1) устойчивость; 2) системность; 3) масштабность; 4) цель; 5) способ (деятельность участников организованных групп характеризуется профессионализмом действий); 6) безопасность; 7) коррупция» [1, 19–21]. Таким образом, организованная преступность представляет собой сложный механизм, характеризующийся высоким уровнем консолидации и наличием стратегического плана действий.

Подводя итоги, следует обратить внимание на тот факт, что при дифференциации и индивидуализации ответственности необходимо четко разграничить меру наказания за каждый из видов уголовных правонарушений, совершенных в соучастии, с учетом вклада каждого из участников в общее противоправное деяние. В качестве альтернативы судебскому усмотрению необходимо разработать специальные коэффициенты [12, 402–403], используя элементы математического анализа – балльную систему – при назначении наказания за совершение уголовных правонарушений в соучастии. Другими словами, необходима формализация назначения наказания [13, 55].

Изучив материалы научных трудов по теме нашего исследования, мы пришли к следующим выводам:

– одной из главных характеристик соучастия в уголовном правонарушении является умышленность действий участников в ходе совершения противоправного деяния с целью достижения единого преступного результата;

– в настоящее время юридической науке, в первую очередь, не хватает общепринятого определения понятия «соучастие», которое должно быть разработано, утверждено и первоначально отражено в законодательном процессе и правоприменительной практике. В результате анализа специальной литературы предлагаем внедрить в Уголовный кодекс Республики Казахстан следующее определение: соучастие в уголовном правонарушении — это особая форма преступной деятельности, участниками которой являются два или более физических вменяемых лица, достигших на момент совершения правонарушения возраста, с которого наступает уголовная ответственность, консолидирующихся для достижения единой преступной цели, имеющей высокую степень общественной опасности, действующих по предварительному соглашению либо без предварительного сговора;

– соучастие в уголовном правонарушении – очень сложный, содержащий множество имплицитных факторов процесс, требующий разностороннего рассмотрения с точки зрения психологии, психолингвистики, уголовного права и криминологии;

– с целью рационального решения проблем по индивидуализации и дифференциации уголовной ответственности за правонарушения, совершенные в соучастии (группой лиц, группой лиц по предварительному сговору, организованной группой, преступным сообществом), требуется внедрение более четкой системы назначения наказания отдельно для каждого из приведенных видов преступных групп, которую следует отразить в Уголовном кодексе Республики Казахстан.

– криминологический аспект соучастия в уголовном правонарушении требует более тщательного рассмотрения и полноценного исследования в связи с тем, что уголовное правонарушение является составным, количественный показатель противоправного деяния – два участника и более, к тому же, уровень общественной опасности и ущерб, нанесенный уголовным правонарушением, совершенным в соучастии, выше, чем при уголовном правонарушении, совершенном одним лицом. Считаем, что для более качественного исследования проблем соучастия и повышения уровня раскрываемости уголовных правонарушений, совершенных группой лиц, необходимо дополнить статистические данные более полной информацией о правонарушителях, совершивших противоправное деяние в составе группы лиц, такой как: пол, возраст, уровень образования, сфера деятельности преступника, психологический портрет субъекта противоправного деяния, фабула и событие преступления. Известно, что для тщательного рассмотрения и полного исследования криминологического аспекта соучастия, недостаточно наличия только количественных статистических данных о совершении уголовного правонарушения группой лиц: необходима разработка целого ряда мер, способствующих созданию единой базы данных о всех особых качествах личности и психологическом портрете (профайле) правонарушителя в каждом из конкретных случаев, с указанием вида соучастия (группой лиц, группой лиц по предварительному сговору), причины совершения уголовного правонарушения;

– считаем необходимым предусмотреть в правовой статистике четкое разграничение правонарушений, совершенных группой лиц, группой лиц по предварительному сговору (в соучастии), а также отобразить в отчетах сведения о правонарушениях с признаками множественности лиц.

В заключение хотелось бы подчеркнуть, что учение о соучастии в уголовном правонарушении является одним из сложнейших вопросов современного уголовного права. В связи с этим, безусловно, данная тема найдет свое отражение во многих научных трудах, показав многогранность и уникальность такого социального и криминального явления, как соучастие, и определив дальнейшее направление совершенствования уголовного законодательства.

Список использованной литературы:

1. Алауханов Е.О. Правовой генезис организованной преступности в Республике Казахстан: Учеб. пос. — СПб.: Юридический центр, 2018. — 216 с.
2. Сергеева А.А. Соучастие в преступлении: квалификация и ответственность соучастников: Учеб. пос. / А.А. Сергеева, К.В. Питулько, В.В. Коряковцев. — М.: РУСАЙНС, 2022. — 140 с.
3. Зелинский А.Ф. Соучастие в преступлении: Лекция. — Волгоград. — 1971. — 44 с.
4. Савельев Д.В. Соучастие в преступлении. Преступная группа: Учеб. пос. для вузов. 2-ое изд. перераб. и доп. — М.: Юрайт, 2023. — 133 с.
5. Клименко Ю.А., Молчанов Д.М. Множественность лиц в преступлении: Учеб. пос. для бакалавров / Отв. редактор А.И. Рарог. — М.: Проспект, 2021. — 144с.
6. Ключев А.А., Шакитко А.Р. Некоторые аспекты понятия и признаков группы лиц по предварительному сговору в российском уголовном праве. Развитие личности и общества: экономические, политико-правовые и культурные аспекты: Сб. науч. тр. по материалам междунаро. науч.-прак. конф. Агентство перспективных научных исследований. — Белгород, 2021. — 106 с.
7. Прокументов Л.М. Групповое преступление: вопросы теории и практики. — Томск: Изд-во Томского университета, 2010. — 164 с.
8. Пантюхина И.В., Грибов А.С. К вопросу регулирования группового преступления вне соучастия в преступлении // Актуальные вопросы борьбы с преступлениями: Научно-практический журнал. — Рязань. — 2015. — № 1. — 76 с.
9. Тессман С.А., Пенчуков Е.В., Сулейманова Г.Ж., Абугалиев К.Н и др. Уголовные правонарушения против личности в свете нового уголовного законодательства Республики Казахстан: Учеб. пос. — Караганда: Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова, 2016. — 215 с.
10. Арутюнов А.А. Соучастие в преступлении по уголовному праву Российской Федерации: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. — М., 2006. — 52 с.
11. Нарколабораторию ликвидировали в частном доме в Караганде // <https://www.instagram.com/p/C238PHGoTly/?igsh=OTBycmkwN2ZqNzJn>
12. Малинин В.Б. Балльная система назначения наказания – альтернатива судебскому усмотрению. Электронный ресурс [Режим доступа]: URL:https://studref.com/578508/pravo/malinin_ballnaya_sistema_naznacheniya_nakazaniya_alternativa_sudeyskomu_usmotreniyu. Дата обращения: 03.01.2024 г.
13. Непомнящая Т.В. Формализация назначения наказания // Вестник Сибирского института бизнеса и информационных технологий. — 2015. — № 2 (14). — С. 55–60.

Казанаева Л.И.,

магистрант

(e-mail: liliya_kazanaeva@mail.ru);

Рысмагамбетова Г.М.,

*құқық және қаржы пәндері кафедрасының профессоры,
заң ғылымдарының кандидаты, ассоциацияланған профессор
(«Bolashaq» академиясы, Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы,
e-mail: gulnaramusievna@bk.ru)*

**Адамдар тобы, алдын ала сөз байласқан адамдар тобы:
ұғымдарды жетілдіру және саралау мәселесі**

Аннотация. Мақалада қылмыстық жауапкершілікті даралау және қатысы бар құқық бұзушылықтар үшін жазаны саралау (адамдар тобы, алдын ала сөз байласу бойынша адамдар тобы, ұйымдасқан топ, қылмыстық ұйым, қылмыстық қоғамдастық) және жоғарыда аталған қылмыстық топтардың әрқайсысы үшін жеке-жеке жаза тағайындаудың неғұрлым нақты жүйесін енгізу қажеттілігі мәселесіне ерекше назар аударылады. Судьялардың қалауына балама ретінде әрбір қатысушының құқыққа қарсы бірыңғай іс-әрекетке қосқан үлесін және қоғамдық қауіптілік сипатын ескере отырып, математикалық коэффициенттерді пайдалана отырып, бірлесіп жасалған қылмыстық құқық бұзушылықтар үшін жаза тағайындаудың балдық жүйесін енгізу орынды болады деп санаймыз. Басқаша айтқанда, қылмыстық құқық бұзушылыққа қатысушыларға жаза тағайындауды ресімдеу қажет.

Негізгі сөздер: топтық қылмыстылық, қылмыстық топтардың түрлері, қылмыстық құқық бұзушылыққа сыбайлас қатысу, қылмыстық жауаптылық, жазаны дифференциациялау және жеке-лендіру, жаза тағайындаудың проблемалық аспектілері, жаза тағайындауды формалдау, қылмыстық жаза тағайындаудың баллдық жүйесі.

L.I. Kazanaeva,
Master's student
(e-mail: liliya_kazanaeva@mail.ru);

G.M. Rysmagambetova,
Professor of Department of Legal and Financial disciplines,
Candidate of Legal Sciences, Associated Professor
(«Bolashak» Academy, the city of Karaganda, Republic of Kazakhstan,
e-mail: gulnaramusievna@bk.ru)

Group of persons, group of persons by previous conspiracy: improvement of concepts and qualification issues

Annotation. The article pays special attention to the problem of individualization of criminal responsibility and differentiation of punishment for offenses committed in complicity (by a group of persons, a group of persons by prior agreement, an organized group, a criminal organization, a criminal community) and the need to introduce a clearer system of sentencing separately for each of the above types of criminal groups. We believe that, as an alternative to judicial discretion, it would be advisable to introduce a point system for sentencing criminal offenses committed in complicity, using mathematical coefficients taking into account the contribution of each participant to a single illegal act and the nature of public danger. In other words, it is necessary to formalize the imposition of punishment for accomplices in a criminal offense.

Keywords: group crime, types of criminal groups, complicity in criminal offense, criminal responsibility, differentiation and individualization of punishment, problematic aspects of sentencing, formalization of sentencing, point-based system for sentencing for criminal offenses.

УДК 342.7

Койшыбеков А.Р.,
докторант факультета послевузовского образования, капитан полиции
(Алматинская академия МВД РК им. М. Есбулатова,
г. Алматы, Республика Казахстан, e-mail: Altynbek.Roman@mail.ru)

Траектории развития деятельности полиции по обеспечению общественных благ как основы государственного устройства современности

Аннотация. В статье рассматривается важность адаптации полицейской деятельности к требованиям и ожиданиям общества в контексте правового государства. Анализируя современные подходы и практики в различных странах, авторы подчеркивают необходимость перехода к модели общественно ориентированной работы полиции. Исследование освещает примеры успешного взаимодействия полиции с гражданским обществом и предлагает стратегии для повышения эффективности правоохранительной деятельности через укрепление доверия и сотрудничества с населением. Автор призывает к интеграции общественного участия в процессах предотвращения преступлений и решения социальных проблем, подчеркивая важную роль такого подхода в укреплении основ правового государства.

Ключевые слова: полиция, общество, правовое государство, преступность, социальные проблемы, доверие, международный опыт, технологии, правосознание.

В современном мире, где сложные социальные, экономические и политические процессы непрерывно влияют на структуру и функционирование общества, роль правоохранительных органов, в частности, полиции, приобретает особую значимость. В статье предпринимается

попытка всестороннего анализа и осмысления места и функций полиции в рамках правового государства, акцентируется внимание на ее взаимодействии с гражданским обществом и обслуживании общественных нужд.

Тема взаимоотношений полиции и общества уже много лет стоит в центре внимания государственных служащих, общественных деятелей и академического сообщества. С учетом увеличения числа участников, задействованных в выполнении правоохранительных функций государства, а также активизации роли гражданских институтов в этой сфере, вопросы взаимодействия между полицией и обществом становятся еще более значимыми и актуальными.

Интерес к изучению вопросов, связанных с взаимодействием полиции и общества в рамках правоохранительной деятельности правового государства, продиктован рядом причин. Прежде всего, актуализируется задача практической организации такого взаимодействия в условиях становления правового государства, количество которых на мировой политической арене непрерывно растет. Это обуславливает практическую необходимость исследования. Далее, возникает потребность в выявлении ключевых направлений и форм сотрудничества между полицией и гражданскими институтами в процессе осуществления правоохранительных функций, что относится к социально-политическому аспекту. Наконец, требуется разработка новых доктринальных подходов для анализа эффективности такого взаимодействия в современных условиях, что является теоретико-методологическим аспектом исследования.

Историографический обзор вопросов взаимодействия полиции и гражданских институтов в контексте правоохранительной деятельности в правовом государстве выявил значительный интерес ученых к данной тематике [1, 54]. Несмотря на это, практика такого взаимодействия в современных государствах остается недостаточно исследованной и оцененной отечественными авторами [2, 262]. Это подчеркивает потребность в более глубоком анализе и оценке данной проблематики в рамках современных исследований.

Одним из ключевых аспектов, требующих детального анализа и теоретического осмысления, является вопрос общественно ориентированной работы полиции, или «community policing». Этот подход сегодня служит фундаментом для стратегии взаимодействия между полицейскими органами и институтами гражданского общества в большинстве современных правовых государств.

Для адекватного понимания и анализа общественно ориентированной работы полиции в мировом контексте необходимо выполнение следующих исследовательских задач. В первую очередь требуется выявить и описать различные формы взаимодействия полицейских органов и общества в современных правовых государствах, а также особенности этих взаимоотношений. Важно также определить круг лиц, участвующих в осуществлении правоохранительной функции, включая не только сами полицейские структуры, но и представителей гражданского общества. Необходимо установить и проанализировать нормативно-правовые основы, регулирующие деятельность полиции, ориентированную на взаимодействие с обществом. Кроме того, следует выявить характерные особенности и признаки общественно ориентированной деятельности полиции, прослеживаемые в разных странах, для понимания её эффективности и адаптации к условиям конкретных правовых государств.

В современном мире, где большинство государств заявляет о своем статусе как правовых, они выступают гарантами защиты прав и свобод индивидов. Трансформация понятия «государство» и его эволюция в новое качественное состояние во многом определяют современную мировую структуру. Опыт полицейской деятельности, накопленный странами в области эффективного взаимодействия власти и общества, а также усиление глобализационных процессов способствовали формированию новых моделей осуществления правоохранительной функции в правовых государствах. Несмотря на различия в подходах к определению сущности современного государства и оценке его способности противостоять глобальным вызовам, существует общее понимание важности национальной правоохранительной систе-

мы, которая продолжает выполнять широкий спектр задач правоохранительного характера, недостижимый для международных организаций, действующих на супранациональном уровне [3, 38–39].

Трансформация государственно-правовой структуры общества подразумевает необходимость реформ в системе правоохранительных органов, в том числе и в полицейской системе [3, 26–27]. Эффективность работы полиции в современном государстве в значительной мере зависит от качества взаимодействия между полицейскими органами и институтами гражданского общества. Данное взаимодействие оказывает прямое влияние на уровень доверия населения к полиции, что, в свою очередь, является важным показателем эффективности всей правоохранительной системы.

В исследовании взаимодействия полиции с гражданским обществом в контексте правоохранительной деятельности будет рассмотрено правовое государство как демократия, основанная на разделении властей, верховенстве права и ответственности государства и личности, с народом в качестве источника власти. Гражданское общество, активно сотрудничающее с полицией, является ключом к эффективной правоохранительной функции.

Основой правового государства является активное гражданское общество, чьи члены участвуют в правоохранительной деятельности через институты гражданского общества и индивидуально, вне этих структур. Граждане, объединяющиеся в некоммерческие организации для достижения общих целей, не противоречащих государственным интересам и финансируемые из негосударственных источников, формируют эти институты, действуя независимо от государственного контроля.

В современных правовых государствах институты гражданского общества активно сотрудничают с правоохранительными органами в областях защиты прав и свобод, поддержания порядка, предотвращения нарушений и осуществления контроля за деятельностью полиции. Данное сотрудничество часто носит характер партнерства. Партнерское взаимодействие между полицией и гражданскими институтами стало ключевой концепцией в реформировании полицейских систем в развитых странах, включая Великобританию, США, Японию, Германию, Китай, а также в государствах Африки и Латинской Америки. Эта модель подчеркивает важность совместной работы полиции и общества, что требует изучения общих тенденций их взаимодействия и уникальных черт национальных полицейских систем.

Деятельность полиции в Великобритании направлена на благо общества, примером чего служит работа Института специального уполномоченного по полицейским вопросам в Англии и Уэльсе, выбираемого гражданами для отражения потребностей населения в полицейской работе. Задача этих уполномоченных — снижение преступности и повышение эффективности полиции, обеспечение связи между полицией и общинами через сотрудничество с местными и национальными организациями для координированной борьбы с преступностью [4].

С 2014 г. специальные уполномоченные по полицейским вопросам финансируют свои инициативы по борьбе с преступностью через единый правительственный грант, при этом реализация программ зависит от уполномоченного. Например, в Эйвоне и Сомерсете план (Avon and Somerset Police and Crime Plan 2021–2025) на 2021–2025 гг. направлен на защиту уязвимых слоев общества и финансируется из части муниципального налога, ставя в приоритет ключевые правоохранительные задачи [5]. Указанный план подчеркивает важность сотрудничества между полицией и обществом для обеспечения безопасности, укрепления доверия к полиции и способствует позитивным изменениям в жизни граждан.

В США одна из ключевых задач полиции — поддержание общественного порядка, и противодействие преступности — важный аспект этой работы. Модель общественно ориентированной деятельности полиции, сформировавшаяся в 1980-е гг., сегодня является стандартом для большинства американских полицейских управлений. Эта концепция, подробно

изложенная в статье Дж. К. Уилсона и Дж.Л. Келлинга «Разбитые окна» [6, 32], отражает значимость позитивного имиджа полиции не только для предотвращения преступлений, но и для обеспечения комфортной жизни общества [7, 81].

Бюро содействия правосудию США [8] в 1994 г. провело исследование, изучающее общественно ориентированную деятельность полиции [9], и пришло к выводу, что успешная стратегия охраны порядка основывается на тесном сотрудничестве между полицией и обществом. Эта модель включает в себя развитие общественных партнерств и акцент на решении конкретных проблем, требующих совместных усилий полиции и граждан. Эффективность правоохранительной работы в США зависит от доверия общества к полиции, что подчеркивает важность построения позитивных отношений и вовлечения общественности в борьбу с преступностью.

В различных странах мира, учитывая их исторические и социокультурные особенности, полицейские реформы привели к новому подходу в правоохранительной деятельности, ориентированной на сотрудничество с обществом:

- в Японии развита полиция, тесно сотрудничающая с населением через советы по взаимодействию, укрепляется связь с обществом [10];
- в Бразилии, в фавелах Сальвадора и Рио-де-Жанейро, функционируют общественные пункты безопасности и полицейские подразделения, демонстрирующие общественно ориентированный подход [11];
- в Германии практикуется гражданская полицейская работа, подчеркивающая важность взаимодействия с общественностью в контексте правового государства [12, 221];
- в Китае полиция стремится к активному взаимодействию с населением для более эффективной работы, опираясь на поддержку граждан [13, 47];
- полицейские ООН в рамках миротворческих миссий активно применяют подход общественно ориентированной деятельности, целью которой является превращение общества в активного партнера по предупреждению и расследованию преступлений, а также по решению актуальных проблем населения. Основная задача такой деятельности – восстановить доверие к полиции в странах, переживающих постконфликтный период, где полиция сталкивается с проблемами, связанными с низким уровнем доверия со стороны населения. Общественно ориентированный подход способствует повышению доверия к полицейским и восстановлению их легитимности [14].

Начало формы

Концепция общественно ориентированной работы полиции, возникшая в развитых странах на рубеже XX и XXI вв., сегодня является фундаментом многих национальных правоохранительных систем. Эта модель, предполагающая тесное взаимодействие полиции с обществом и фокус на решение конкретных социальных проблем, отражает стремление государств адаптироваться к современным вызовам и угрозам. Суть концепции заключается в совместной работе полиции и общества для предотвращения преступлений и выявления их причин, а также в устранении последствий правонарушений [15].

Эффективность такого подхода зависит от развитого правосознания, как у сотрудников полиции, так и у граждан, а также от владения информационными технологиями и средствами связи. Взаимодействие полиции и общества в эпоху цифровизации предполагает активное использование интернет-ресурсов для обсуждения проектов и распространения информации о деятельности, при этом информационные технологии способствуют укреплению связей полиции с обществом и повышению их взаимного доверия. Общественно ориентированная работа полиции становится стандартом в правовых государствах, число которых на мировой арене постоянно растет.

Концепция общественно ориентированной деятельности полиции, выступающая в качестве фундаментального принципа современного правоохранительного механизма, демон-

стрирует свою актуальность и эффективность в контексте развития правовых государств. Практическая реализация общественно ориентированной деятельности полиции требует дальнейшего развития информационных технологий и методов коммуникации между полицией и обществом, а также усиления правосознания как среди самих правоохранителей, так и в обществе в целом.

В результате проведенного исследования нами сформулированы предложения по улучшению деятельности полицейской службы с общественностью.

1. Необходимо активизировать использование современных информационных технологий для обеспечения оперативного обмена информацией между полицией и гражданами, что позволит повысить эффективность предотвращения и расследования преступлений, а также обеспечит гражданам возможность активного участия в обеспечении общественного порядка.

2. Рекомендуются провести более глубокие исследования в области социальной психологии и права для разработки новых подходов к обучению и повышению квалификации полицейских, направленных на укрепление взаимодействия с общественностью и на развитие навыков построения эффективного диалога с гражданами.

3. Важно продолжить изучение международного опыта общественно ориентированной деятельности полиции для адаптации и внедрения лучших практик в национальные правоохранительные системы, учитывая специфику и потребности локальных общин.

В заключение необходимо отметить значимость и перспективность общественно ориентированной работы полиции в контексте современных правовых государств. Осознание роли полиции не только как исполнителя правоохранительных функций, но и как активного участника социальных процессов, способного на партнерство с обществом, открывает новые возможности для повышения эффективности обеспечения общественного порядка и безопасности. Развитие данной модели требует комплексного подхода, включающего обновление правовой базы, интеграцию современных технологий и методов работы, а также активизацию социальной ответственности как полиции, так и граждан.

Список использованной литературы:

1. Нижник Н.С. Полиция и гражданское общество: поиск вектора взаимодействия // Полицейская деятельность. — 2018. — № 5. — С. 52–66.
2. Lavrinovich K. The Specifics of the Implementation of the Law Enforcement Function of the Modern State Based on the Rule of Law (On the Example of the Russian Federation) // International Scientific Conference «Archibald Reiss Days»: Thematic Conference Proceedings of International Significance. — Beograd: Kriminalističko-policijska Akademija, 2017. — № 2. — P. 261–267.
3. Нижник Н.С. Правоохранительная система государства: содержание и организационное оформление // Право и государство: проблемы, методологии, теории и истории: Мат-лы междунар. науч. конф. 16 мая 2019 г., Краснодарский университет МВД России / Под ред. Л.В. Карнаушенко. — Краснодар: Краснодарский университет МВД России, 2018. — С. 26–47.
4. Role of the PCC [Электронный ресурс] // Официальный сайт The Association of Police and Crime Commissioners. — URL: <https://www.apccs.police.uk/role-of-the-pcc> (дата обращения: 12.02.2024).
5. Avon & Somerset Police & Crime Plan [Электронный ресурс] // Официальный сайт Специального уполномоченного по полицейским вопросам Эйвона и Сомерсета. — URL: <https://www.avonandsomerset-pcc.gov.uk/wp-content/uploads/2022/03/AS-Police-Crime-Plan-2021-2025-HR-Spreads.pdf> (дата обращения: 12.02.2024).
6. Wilson J.Q., Kelling G.L. Broken Windows: The Police and Neighborhood Safety // The Atlantic Monthly. — 1982. — № 249 (3). — P. 29–38.
7. Walker S. Broken Windows and Fractured History: The Use and Misuse of History in Recent Police Patrol Analysis // Justice Quarterly. — 1984. — № 1. — P. 75–90.

8. Сферой деятельности Управления программ правосудия Министерства юстиции США является научно-исследовательская и опытно-конструкторская деятельность в области профилактики и предотвращения преступности, содействие федеральным и местным правоохранительным органам и учреждениям уголовной юстиции посредством предоставления исследовательских грантов, помощь жертвам преступлений // Управление программ правосудия // Официальный сайт Министерства юстиции США. — URL: <https://www.justice.gov/doj/office-justice-programs> (дата обращения: 12.02.2024).

9. Understanding Community Policing: A Framework for Action // Официальный сайт National Criminal Justice Reference Service. — URL: <https://www.ojp.gov/pdffiles/comm.pdf> (дата обращения: 12.02.2024).

10. Police of Japan // URL: https://www.npa.go.jp/english/Police_of_Japan/2020/poj2020_full.pdf (дата обращения: 12.02.2024).

11. Unidade de Polícia Pacificadora, UPP // Observatório Legislativo da Intervenção Federal na Segurança Pública do Rio de Janeiro. — URL: <https://olerj.camara.leg.br/retratos-da-intervencao/unidade-de-policiapacificadora-upp> (дата обращения: 12.02.2024).

12. Feltes T. Community Policing in Germany // OSCE Yearbook, 2013. — Baden-Baden, 2014. — P. 219–230.

13. Li Y., Beckley A. Policing with the People in China: Implementing the Mass Line in Criminal Investigation. A Synthesis of the Literature // Police Practice and Research: An International Journal. — 2017. — № 19. — P. 46–60.

14. Guidelines on Police Operations // Официальный сайт United Nations Police. — URL: <https://police.un.org/en/guidelines-police-operations> (дата обращения: 12.02.2024).

15. Шиктыбаев Т.Т., Ибраев А.З., Каспаева Р.С. Идеино-ценностные основы понятия правоохранительной деятельности и некоторые методологические аспекты ее осмысления // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2023. — № 1 (79). — С. 99–103.

Қойшыбеков А.Р.,

*Жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру факультетінің докторанты,
полиция капитаны*

*(Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ., e-mail: Altynbek.Roman@mail.ru)*

Қазіргі заманның мемлекеттік құрылымының негізі ретінде қоғамдық игіліктерді қамтамасыз ету жөніндегі полиция қызметін дамыту траекториялары

Аннотация. Мақалада полиция қызметін құқықтық мемлекет жағдайында қоғамның талаптары мен үміттеріне бейімдеудің маңыздылығы қарастырылады. Әр түрлі елдердегі заманауи тәсілдер мен тәжірибелерді талдай отырып, авторлар полицияның қоғамдық бағдарланған жұмыс моделіне көшу қажеттілігін атап көрсетеді. Зерттеу полицияның азаматтық қоғаммен сәтті қарым-қатынасының мысалдарын көрсетеді және халықпен сенім мен ынтымақтастықты нығайту арқылы Құқық қорғау қызметінің тиімділігін арттыру стратегияларын ұсынады. Автор қылмыстың алдын алу және әлеуметтік мәселелерді шешу процестеріне қоғамның қатысуын біріктіруге шақырады, бұл тәсілдің құқықтық мемлекеттің негіздерін нығайтудағы маңызды рөлін атап көрсетеді.

Негізгі сөздер: полиция, қоғам, құқықтық мемлекет, қылмыс, әлеуметтік мәселелер, сенім, халықаралық тәжірибе, технология, құқықтық сана.

A.R. Koyshybekov,

*Doctoral student of the Faculty of Postgraduate Education, Captain of Police
(Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after M. Esbulatov, e-mail: Altynbek.Roman@mail.ru)*

Trajectories of the development of police activities to ensure public goods as the basis of the modern state structure

Annotation. The article examines the importance of adapting policing to the requirements and expectations of society in the context of the rule of law. Analyzing modern approaches and practices in various

countries, the authors emphasize the need to switch to a model of socially oriented police work. The study highlights examples of successful police interaction with civil society and suggests strategies to improve the effectiveness of law enforcement activities through building trust and cooperation with the public. The author calls for the integration of public participation in the processes of crime prevention and solving social problems, emphasizing the important role of such an approach in strengthening the foundations of the rule of law.

Keywords: police, society, rule of law, crime, social problems, trust, international experience, technology, legal consciousness.

УДК 343.14

Сеильбекова Н.Е.,
докторант, магистр юридических наук
(Костанайская академия МВД РК им. Ш. Кабылбаева,
Республика Казахстан, г. Костанай, e-mail: nurgulchik_92@mail.ru)

Подводные дроны и аппараты и их применение на стадии предварительного расследования

Аннотация. В настоящее время современные технологии быстро интегрируются в правоохранительную сферу, тем самым предоставляя правоохранительным органам возможность применять в борьбе с преступностью новые инструменты для обеспечения общественной безопасности. Применение подводных дронов предоставляет возможность увеличить оперативность производства следственных действий, поскольку посредством их применения можно получить важную информацию в реальном времени; улучшить процесс наблюдения посредством слежения, обнаружения предметов в труднодоступных местах (подводные углубления, аварийные зоны); минимизировать риски для жизни и здоровья сотрудников; вести сбор большого объема данных в хорошем качестве; производить детальную фото- и видеофиксацию обстановки, объектов и исследуемой территории. Автор отмечает, что недавно подводный дрон появился у столичных спасателей. Его преимущества — это возможность быстро опуститься на глубину, обследовать, например, коллекторы или затопленные дома и не подвергать опасности водолазов.

Ключевые слова: подводный дрон, аппарат, доказательства, преимущества, технические средства, правила безопасности, маневры в воде, предварительное расследование.

В июне 2023 г. на Капчагайском водохранилище в Алматинской области была организована научная экспедиция, посвященная испытанию подводного дрона. Ее задачей стала проверка подводного дрона в условиях водохранилища при имитации аварийных ситуаций и происшествий, а также при моделировании условий преступных происшествий. В ходе данного исследования учёными было установлено, что подводный дрон эффективно помогает обнаружить и отследить объекты, которые связаны с незаконной деятельностью (сокрытие улик и доказательств, браконьерство). Результаты исследования подтвердили потенциал этих аппаратов на водных объектах, доказав, что их применение может стать важным инструментом деятельности правоохранительных органов и спасательных служб, поскольку они помогают эффективно и быстро реагировать на происшествия под водой для пресечения незаконной преступной деятельности [1].

Рассмотрим современные модели подводных дронов:

Модель Chasing M2 предназначена для использования в пресной и солёной воде с целью исследования подводных объектов и осуществления поиска затонувших предметов. Максимальная глубина погружения данной модели составляет 100 метров. Имеет 8 двигателей и 6 степеней свободы со стабилизацией положения на заданной глубине. Обладает высокой степенью маневренности, что позволяет беспрепятственно проникать в ограниченные пространства. Оснащен цифровой стабилизированной камерой и с углом обзора 152 градуса, имеет функцию замедленной съёмки с высоким разрешением. В комплектацию входят свето-

диодные лампы с мощностью 4000 люмен и спектром, который оптимален для подводной съёмки (рис. 1).

Рисунок 1. Подводный дрон Chasing M2

Модель Chasing M2 с манипулятором аналогична предыдущей, но при этом оснащена манипулятором, предназначенный для поднятия предметов со дна, а также для их транспортировки (рис. 2).

Рисунок 2. Подводный дрон Chasing M2 с манипулятором

Профессиональный беспилотный аппарат CCROV предназначен для осуществления съёмки, обследования судов, проведения инспекций и исследований на глубине до 100 метров. Аппарат оснащён 6 двигателями: 4 горизонтальными и 2 вертикальными развивает скорость до 3,6 км/час. Видео со встроенной камеры в реальном времени передаётся на передатчик оператора в разрешении 3840*2160. Управление дроном осуществляется посредством джойстиков и кнопок на передатчике, изображения и параметры дрона транслируются на экране планшета либо телефона, который подключен к передатчику (рис. 3).

Рисунок 3. Беспилотный аппарат CCROV

Подводный дрон Qusea Fifish V6 Pack применяется в комплекте с VR-очками, которые позволяют увидеть происходящее максимально реалистично. Максимальная глубина погружения — до 100 метров, а время непрерывной работы достигает 4-х часов, чему способствует батарея на 9000 мА*ч. Дрон оснащён 6 мощными электромоторами, которые развивают скорость до 3 узлов, а также позволяют выполнять маневрирование под водой. Управление происходит посредством беспроводного пульта через связь Wi-fi (рис. 4).

Рисунок 4. Подводный дрон Qusea Fifish V6 Pack

Нужно отметить, что применение дронов имеет и определённые недостатки:

- приватность и недопустимость вторжения в частную собственность граждан;
- отсутствие регламентации — чётких правил и норм в отношении сбора и использования полученных данных;
- техническая неисправность либо искажение получаемых данных [2, 146].

Применение подводных телеуправляемых аппаратов выступает эффективным и безопасным способом мониторинга подводной среды, при этом их погружение осуществляется без погружения водолазов и подвижных станций. Аппараты позволяют рассматривать подводные объекты в режиме реального времени, производить запись и полную фиксацию для дальнейшего анализа материала. Тем самым исключается человеческий фактор. Аппараты могут быть применены как во внутренних водах, на морском побережье, так и в открытых акваториях для осуществления поисков объектов на дне и в толще воды, осмотровых работ, спасательных операций и разминирования. При производстве спасательных работ некоторые подводные аппараты обладают функционалом для извлечения объектов из-под подводных завалов, что в значительной степени сокращает срок проведения работ и увеличивает скорость операции.

Телеуправляемые подводные аппараты классифицируются на малогабаритные, лёгкого и тяжёлого класса [3, 5]. В контексте данного исследования рассмотрим малогабаритные подводные аппараты, поскольку они выполняют вышеизложенный спектр задач, а также могут быть легко транспортируемы в автомобилях и эксплуатироваться одним человеком.

Так, подводный аппарат «Обзор Про» (рис. 5) от компании Тетис ПРО российского производства оснащён манипулятором типа «схват», который разрабатывался для извлечения тел утопленников [3, 13].

Рисунок 5. Подводный аппарат «Образ Про»

Для сравнения также представим аппарат «Обзор Про 950» (рис. 6), особенностью которого является наличие дополнительной прижимной колесной рамы, способствующей передвижению аппарата по дну. Данный аппарат оснащён 6 двигателями: 4 горизонтальными и 2 вертикальными [3, 4].

*Рисунок 6. Подводный аппарат «Обзор Про 950» (а)
и его прижимная колёсная рама (б)*

Подводные аппараты применяются военно-морскими силами при осуществлении поиска и подъёма затонувшего оружия, боеприпасов, различных установок вооружения, также помогают осуществить поиск и уничтожение мин, оказывают помощь при аварийных условиях. Подводные аппараты способствуют повышению эффективности труда водолазов-глубоководников и значительно сокращают время. Безусловным преимуществом данных аппаратов выступает и то, что их базовую модель можно подстраивать под специальные требования и условия. Также их небольшой размер и высокая маневренность помогают проникать и исследовать недоступные водолазам области: водозаборных вышек, резервуаров, внутренних помещений затонувших объектов, гидротехнических сооружений и пр. [4].

В связи с присоединением Казахстана к Европейской Конвенции о киберпреступности для повышения борьбы с киберпреступностью обуславливаются необходимость дополнения УПК РК статьей 111-1 «Цифровые доказательства». В ней следует изложить, что под цифровыми доказательствами понимается информация, которую можно хранить и передавать в цифровом формате, добытая законодательным путём, устанавливающая факты и обстоятельства по расследуемому уголовному делу, подлежащая доказыванию. Данные доказательства могут быть получены посредством копирования либо сохранения информации по установленным законодательным требованиям и признаются доказательствами в уголовном судопроизводстве. Цифровые доказательства могут представлять собой вещественные доказательства либо документы [5, 169].

На основании вышеизложенного отметим, что роль технических средств при проведении следственных действий сводится к получению иллюстрированного материала, который не обладает самостоятельным доказательственным значением.

В последние годы усиливается угроза терроризма со стороны водных акваторий, что, безусловно, заставляет задуматься о применении безводолазных средств при обследовании водных портов, АЭС и важных водных объектов. Примером могут служить США и некоторые страны Европы, где созданы и эффективно работают специальные мобильные группы в составе береговой охраны, применяющие специальные подводные дроны и аппараты.

Таким образом, учитывая имеющийся опыт применения подводных дронов и аппаратов в различных сферах, а также их способность эффективно и за относительно небольшой промежуток времени решать поставленные задачи, необходимо расширить спектр применения данных технико-криминалистических средств в правоохранительной деятельности.

Планируя применение подводных дронов и аппаратов, стоит разрешить их проблемы, связанные с киберуязвимостью и энергоэффективностью, посредством роста автономности и адаптивности их функциональной деятельности, интегрировав искусственный интеллект.

Список использованной литературы:

1. Экспедиция с использованием подводного дрона [Электронный ресурс] Режим доступа: <https://academy-gp.kz> (дата обращения: 18.02.2024).
2. Пашян А.А. Использование дронов и робототехники в правопорядке: перспективы и ограничения // Инновационная наука. — 2023. — № 12-1. — С. 145–148.
3. Кумпан С.А. Перспективы развития морских дронов. — СПб., 2017. — 69 с.
4. Бирюков С.Н. ТПА [Электронный ресурс] Режим доступа: <https://tetis-pro.ru> (дата обращения: 19.02.2024).
5. Шукенов Н.С., Сейтжанов О.Т., Айтмаганбетов Д.Д. К вопросу о ревизии Уголовно-процессуального кодекса Республики Казахстан // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2023. — № 2 (80). — С. 166–170.

Сеильбекова Н.Е.,

докторант, заң ғылымдарының магистрі

*(Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы,
Қазақстан Республикасы, Қостанай қ., e-mail: nurgulchik_92@mail.ru)*

Су астындағы дрондар мен аппараттар және оларды алдын ала тергеу сатысында қолдану

Аннотация. Қазіргі уақытта заманауи технологиялар құқық қорғау саласына тез интеграцияланады, осылайша құқық қорғау органдарына қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету үшін қылмысқа қарсы күресте жаңа құралдарды қолдануға мүмкіндік береді. Су астындағы дрондарды қолдану өндірістік іс-қимылдардың жеделдігін арттыруға мүмкіндік береді, өйткені оларды қолдану арқылы нақты уақыт режимінде маңызды ақпарат алуға болады; қол жетпейтін жерлерде (су астындағы ойпаттар, апаттық аймақтар) заттарды бақылау, анықтау арқылы бақылау процесін жақсарту; қызметкерлердің өмірі мен денсаулығы үшін тәуекелдерді барынша азайту; сапалы деректердің үлкен көлемін жинауды жүргізу; жағдайды, объектілерді және зерттелетін аумақты егжей-тегжейлі фото және бейнетіркеуді жүргізу.

Автор мақалада жақында су астындағы дрон елордалық құтқарушыларда пайда болғанын атап өтті. Оның артықшылығы-тереңдікке тез түсу, мысалы, коллекторларды немесе су басқан үйлерді зерттеу және сүңгуірлерге қауіп төндірмеу мүмкіндігі.

Негізгі сөздер: су астындағы дрон, аппарат, дәлелдер, артықшылықтар, техникалық құралдар, қауіпсіздік ережелері, судағы маневрлер, алдын ала тергеу.

N.E. Seilbekova,

Doctoral student, Master of Law

*(Kostanay Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named named after Sh. Kabyldaev, e-mail: nurgulchik_92@mail.ru)*

Underwater drones and apparatuses and their use at the stage of preliminary investigation

Annotation. Currently, modern technologies are being rapidly integrated into the law enforcement sphere, thereby providing law enforcement agencies with the opportunity to use new tools to ensure public safety in the fight against crime. The use of underwater drones provides an opportunity to increase the efficiency of production operations, since through their use it is possible to obtain important information in real time; improve the surveillance process, through tracking, detecting objects in hard-to-reach places (underwater depressions, emergency zones); minimize risks to the life and health of employees; collect a large amount of data in good quality; make detailed photo and video recordings of the situation, objects and the territory under study.

The author of the article notes that recently an underwater drone appeared at the capital's rescuers. Its advantages are the ability to quickly descend to a depth, examine, for example, sewers or flooded houses and not endanger divers.

Keywords: underwater drone, apparatus, evidence, advantages, technical means, safety rules, maneuvers in the water, preliminary investigation.

УДК 343.132

Темиргалиев Н.Ж.,

*докторант факультета послевузовского образования,
магистр юридических наук, полковник полиции
(e-mail: n_zan_kz@mail.ru);*

Жакупов Б.А.,

*доцент кафедры уголовного процесса,
кандидат юридических наук, полковник полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,
г. Караганда, Республика Казахстан, e-mail: n_zan_kz@mail.ru)*

Особенности участия статиста в уголовном процессе Республики Казахстан

Аннотация. Статья посвящена рассмотрению вопросов процессуального статуса статиста как участника опознания. Авторы изучают проблемы следственной практики, с которыми сталкиваются органы уголовного преследования при привлечении лиц для производства опознания. Выдвигается авторская позиция о необходимости закрепления процессуального статуса рассматриваемой категории лиц в целях должного обеспечения их прав и законных интересов, а также в целях исполнения ими возложенных процессуальных обязанностей. Приводятся данные проведенного анкетирования, подтверждающие высказанную позицию, и анализируется опыт Российской Федерации. Отмечается, что на сегодня лица, приглашаемые для участия в опознании, ввиду отсутствия закрепленного за ними процессуального статуса не имеют права на компенсацию затрат и применение мер безопасности.

Ключевые слова: опознание, статист, следственные действия, органы уголовного преследования, процессуальный статус, уголовный процесс, права и законные интересы лиц, участники уголовного процесса.

В уголовно-процессуальном законодательстве Республики Казахстан закреплено проведение такого следственного действия, как опознание (глава 29 УПК РК) [1], в ходе которого опознающему лицу могут быть представлены разнообразные объекты из материального мира, живые люди или трупы.

Идентификация живого человека осуществляется на основании его внешних признаков и заключается в определении тождественности или отличий данного человека через систематическое описание его внешности с использованием специфической терминологии [2, 90]. Процедура опознания живого человека должна проводиться в строгом соответствии с установленными нормами. Действующее законодательство точно регламентирует правила данного следственного действия, целью которых является обеспечение объективности и надежности результатов, получаемых в ходе опознания (ст. 229 УПК РК).

Согласно ч. 3 ст. 230 УПК Республики Казахстан, труп для процедуры опознания обычно предъявляется в единственном числе. В свою очередь, при опознании живого человека его необходимо представить вместе с другими лицами, которые в практической и юридической сферах именуются статистами [3, 246]; [4, 82]. Согласно толковому словарю русского языка, термин «статист» означает актера, выполняющего мелкие роли без реплик [5, 762]. В контексте уголовного процесса это определение применимо с небольшим изменением: в данном случае статист — не актер, а участник следственного действия.

Тем не менее, в списке лиц, участвующих в уголовном процессе, статисты не упомянуты, хотя их наличие необходимо для проведения опознания. В этой связи считаем, что статистов следует официально включить в число участников уголовного процесса и, соответственно, они должны занимать определенное процессуальное положение, которое позволит им активно участвовать в процессе, выполнять определенные действия и предъявлять требования к другим участникам процесса.

В юридической литературе неоднократно подчеркивалось, что в уголовном процессе не должно быть участников без прав. Данное обстоятельство обусловлено тем, что правосудие не может быть реализовано ни теоретически, ни практически без того, чтобы участники процесса не осуществляли свои субъективные процессуальные права и не выполняли свои процессуальные обязанности [6, 443]. Отметим, что вопросы должного обеспечения прав и законных интересов граждан неоднократно освещались в казахстанской науке [7]; [8].

Статист, участвующий в процедуре опознания в рамках уголовного дела, должен, как и любой другой участник процесса, самостоятельно реализовывать свои субъективные права и выполнять процессуальные обязанности. Субъективное право предоставляет определенную степень свободы, проявляющуюся в допустимых действиях субъекта и ожидаемом поведении других лиц, в то время как процессуальная обязанность заключается в выполнении действий, предписанных законом.

Согласно действующему уголовно-процессуальному закону Республики Казахстан (ч. 2 ст. 230 УПК РК) для лиц, участвующих в процедуре опознания, включая опознаваемого, требуется исключительно добровольное согласие на участие. За исключением данного положения, никакие другие права или обязанности этим лицам не предоставляются. В этой связи возникает несколько важных вопросов: как именно должно быть оформлено согласие лица на участие в процедуре опознания, и предполагает ли это предоставление дополнительных прав и обязанностей для данного лица? Кроме того, важно установить, какие правовые последствия наступают, если лицо, изначально давшее согласие, отказывается участвовать в процедуре или не исполняет возложенные на него обязательства.

На наш взгляд, существуют два способа, которыми лицо может выразить своё согласие на участие в роли статиста при опознании:

- 1) лицо лично пишет заявление о добровольности участия в опознании;
- 2) согласие статиста фиксируется в протоколе следственного действия.

Второй способ является более предпочтительным, так как общие правила оформления протоколов следственных действий позволяют включать в них заявления участвующих лиц. Однако к его минусам относится возможное формальное отношение к этому процессу со стороны лица, составляющего протокол.

В практической деятельности органов предварительного следствия и дознания при привлечении статистов для участия в следственных действиях часто возникают трудности. Это связано с тем, что законодательство подчеркивает добровольность участия и не предусматривает ответственности за отказ выступать в роли статиста при опознании. В соответствии с юридической наукой советского периода, следователям рекомендуется объяснять приглашенным статистам, что помощь органам уголовного преследования в процессе опознания рассматривается как моральный долг каждого гражданина [9, 82]. Тем не менее, понятие морального долга не входит в категории уголовно-процессуального права, поэтому невыполнение или отказ от участия в деле в роли статиста по какой бы то ни было причине не должен влечь за собой каких-либо правовых последствий для лица, отказавшегося от участия.

Мы считаем, что для систематизации процесса привлечения граждан в роли статистов при опознании и для обеспечения правовой защиты при выполнении связанных с этим обязательств необходимо ввести административную ответственность за отказ участвовать в опознании. Внедрение такой ответственности устраним проблемы, с которыми сталкиваются органы уголовного преследования при поиске подходящих статистов, так как возможность административного наказания должна стимулировать граждан к участию в следственных действиях.

Если предложенное положение будет принято, то вопрос о добровольности участия отойдет на второй план. Главным фактором для выбора лица на роль статиста станет наличие внешних признаков, совпадающих с характеристиками опознаваемого. Поскольку согласно существующему уголовно-процессуальному законодательству ответственность за отказ участвовать в опознании в качестве статиста отсутствует, и такой отказ не фиксируется в документах уголовного дела, нередко возникают ситуации, когда следователи приглашают в качестве статистов лиц, которые, в нарушение УПК РК, значительно отличаются по внешним признакам от лица, подлежащего опознанию.

Следственная практика показывает, что часто следователи выбирают в качестве статистов людей, которые могут заметно отличаться от подозреваемого или обвиняемого, придерживаясь только формальных требований, подтверждающих, что опознание было проведено. Тем не менее, результаты, полученные в ходе такого опознания, не могут считаться допустимыми доказательствами в уголовном процессе. Возможность органам уголовного преследования привлекать к опознанию любое лицо, подходящее для роли статиста, без учета его личного согласия обеспечит участие в процедуре тех, кто соответствует законодательным критериям.

Согласно УПК РК, от лица, который предъявляется для опознания, необходимо получить добровольное согласие. Если лицо уже дало согласие на участие в процедуре опознания в качестве статиста, то, по нашему мнению, оно не имеет права отказаться от участия в дальнейшем. Такой отказ следует рассматривать как неисполнение процессуальных обязанностей, что должно вести к наложению денежного взыскания в соответствии со ст. 160 УПК РК.

Подтверждением нашей точки зрения служат данные опроса: 78 % следователей и дознавателей утверждают, что статисты, давшие согласие на участие, должны выполнять свои обязательства; аналогичную позицию занимают 67 % судей, 81 % сотрудников прокуратуры и 18 % адвокатов. Кроме того, за введение ответственности для статистов, отказывающихся участвовать в опознании после дачи согласия, высказались 67 % следователей и дознавателей, 30 % судей, 40 % прокуроров и 20 % адвокатов.

В соответствии с п. 13 ст. 229 УПК РК, протокол опознания должен быть составлен с соблюдением требований ст. 199 УПК РК. Исходя из этих положений, следует, что статист, так же, как и другие участники опознания, имеет следующие права: ознакомления с протоколом, внесения замечаний, дополнений и исправлений; подписания протокола или отказа от его подписания. Поскольку ч. 3 ст. 199 УПК РК требует указывать в протоколе полные анкетные

данные всех участников следственного действия, статист, в случае необходимости, должен получить право на обеспечение мер безопасности, предусмотренных ст. 97 УПК РК.

Мы хотели бы подчеркнуть, что лицо, привлеченное в качестве статиста, тратит свое время и испытывает определенные неудобства, связанные с участием в следственном действии. С учетом этого, справедливой была бы материальная компенсация таких затрат, что, в свою очередь, могло бы стать дополнительным мотивационным фактором для участия в опознании. Отметим, что подобные компенсации уже предусмотрены в УПК РК, но они распространяются только на работающих и имеющих стабильный доход свидетелей, потерпевших, их законных представителей и понятых (п. 3 ст. 177 УПК РК). В свою очередь, в законодательство Российской Федерации по предложениям отечественных процессуалистов [10, 8]; [11, 4] уже внесены изменения и в процессуальные издержки включены выплаты лицам, вызываемым на опознание (за исключением обвиняемых), для покрытия их затрат, связанных с прибытием на место проведения процессуальных действий (п. 11 ч. 2 ст. 131 УПК РФ).

С учетом изложенного, закрепление процессуального статуса статиста представляется необходимым. В свою очередь, наделение статиста вышеуказанными правами возложит на него и ряд обязанностей. В частности, статист будет обязан принять участие в опознании, если отвечает требованиям, указанным в ч. 1 ст. 229 УПК РК, будет обязан не разглашать без разрешения следователя сведения, ставшие ему известными в связи с участием в деле (ст. 201 УПК РК) и явиться по вызову органа, ведущего уголовный процесс. Кроме того, закрепление процессуального статуса позволит на законном основании привлекать статиста к ответственности за отказ от участия в опознании. Вместе с тем, на наш взгляд, следует отказаться от положения, указывающего на обязательное добровольное согласие статиста для участия в следственном действии.

Для примера можно привести норму, закрепленную в ч. 5 ст. 34 УПК РК, в которой указано, что требования органа уголовного преследования, предъявленные в соответствии с законом, обязательны для исполнения всеми государственными органами, организациями, должностными лицами и гражданами. В рассматриваемом случае участие в опознании должно являться требованием, а не просьбой.

На основании изложенного предлагаем включить в главу 10 статью УПК РК ст. 82-1 «Статист», разъясняющую понятие статиста и регламентирующую его права и обязанности. В частности, права и обязанности статиста будут аналогичны правам и обязанностям понятого, закрепленным в ст. 82 УПК РК, за исключением наличия дополнительной обязанности – участия в производстве опознания.

В свою очередь, понятие статиста предлагаем изложить следующим образом: статистом является лицо, привлеченное органом уголовного преследования для участия в производстве опознания в случаях и порядке, предусмотренных настоящим Кодексом.

В целях реализации требования органов уголовного преследования об обязательном участии в опознании выбранного лица требует корректировки и ч. 2 ст. 230 УПК РК. Предлагаем исключить из рассматриваемой части следующее: «их добровольном согласии».

В заключение отметим, что закрепление в УПК РК процессуального статуса статиста должно повысить его роль и обеспечить более широкое участие граждан в данном следственном действии. Также закрепление процессуального статуса данного лица позволит должным образом обеспечить его права и законные интересы и исполнить возложенные на статиста обязательства.

Список использованной литературы:

1. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 г. № 231-V ЗРК// <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000231>
2. Гинзбург А.Я., Беркин А.Р. Криминалистическая тактика: Учебн. — Алматы, 1998. — 474 с.
3. Толеубекова Б.Х. Уголовно-процессуальное право Республики Казахстан. Часть общая: Учебн. — Алматы, 1998. — 432 с.
4. Шейфер С.А. Следственные действия. Система и процессуальная форма. — М.: Юрид. лит., 1981. — 128 с.
5. Ожегов С.И. Словарь русского языка: 70000 слов. — М., 1989.
6. Бойков А.Д., Карпец И.И. Курс советского уголовного процесса. Общая часть. — М., 1989. — 640 с.
7. Мусипова Д.М., Болатов Е.Ж. Сотқа дейінгі тергеп-тексеру сатысындағы тергеуші мен прокурордың қарым-қатынасы // Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының «Хабаршы — Вестник» журналы. — 2022. — № 4 (78). — 70–74 б.
8. Садвакасова А.Т., Исакова Б.Е., Сералина А.Ж. Особенности доставления как меры процессуального принуждения в Республике Казахстан // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2023. — № 4 (82). — С. 205–209.
9. Гинзбург А.Я. Тактика предъявления для опознания. — М., 1971. — 64 с.
10. Кругликов Л. Судебные издержки в уголовном деле // Советская юстиция. — 1975. — № 4. — С. 8–11.
11. Шубин В.В. Судебная практика по взысканию судебных издержек по делам // Советская юстиция. — 1973. — № 22. — С. 44–49.

Темиргалиев Н.Ж.,

*Жоғары оқу орнынан кейін білім беру факультетінің докторанты,
заң ғылымдарының магистрі, полиция полковнигі
(e-mail: n_zan_kz@mail.ru);*

Жакупов Б.А.,

*қылмыстық процесс кафедрасының доценті,
заң ғылымдарының кандидаты, полиция полковнигі
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., e-mail: n_zan_kz@mail.ru)*

**Статисттің Қазақстан Республикасының
Қылмыстық процесіне қатысу ерекшеліктері**

Аннотация. Мақала сәйкестендіруге қатысушы ретінде статистиканың іс жүргізу мәртебесі мәселелерін қарастыруға арналған. Авторлар анықтау жүргізу үшін адамдарды тарту кезінде қылмыстық қудалау органдарының алдында тұрған тергеу тәжірибесінің мәселелерін зерттейді. Адамдардың құқықтары мен заңды мүдделерін тиісінше қамтамасыз ету мақсатында, сондай-ақ олардың жүктелген іс жүргізу міндеттерін орындауы мақсатында қаралатын санаттың іс жүргізу мәртебесін бекіту қажеттілігі туралы авторлық ұстаным ұсынылады. Айтылған ұстанымды растайтын сауалнама деректері келтіріліп, Ресей Федерациясының тәжірибесі талданады. Бүгінгі күні сәйкестендіруге қатысу үшін шақырылған адамдардың оларға бекітілген іс жүргізу мәртебесінің болмауына байланысты шығындарды өтеуге және қауіпсіздік шараларын қолдануға құқығы жоқ екендігі атап өтілді.

Негізгі сөздер: тану, Статистика, тергеу әрекеттері, қылмыстық қудалау органдары, іс жүргізу мәртебесі, қылмыстық процесс, адамдардың құқықтары мен заңды мүдделері, қылмыстық процестің жеке тұлғалары.

N.J. Temirgaliev,

*Doctoral student of the Faculty of Postgraduate Education, Master of Law, Police Colonel
(e-mail: n_zan_kz@mail.ru);*

B.A. Zhakupov,

*Associate Professor of the Department of Criminal Procedure,
Candidate of Legal Sciences, Police Colonel*

*(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: n_zan_kz@mail.ru)*

Features of the statistician's participation in the criminal process of the Republic of Kazakhstan

Annotation. The article is devoted to the consideration of the issues of the procedural status of the statistician as a participant in the identification. The authors study the problems of investigative practice faced by the criminal prosecution authorities when involving persons for identification. The author's position is put forward on the need to consolidate the procedural status of the category of persons in question in order to properly ensure their rights and legitimate interests, as well as in order to fulfill their assigned procedural duties. The data of the conducted survey confirming the stated position are presented, and the experience of the Russian Federation is analyzed. It is noted that today, persons invited to participate in the identification, due to the lack of a procedural status assigned to them, are not entitled to compensation for costs and the use of security measures.

Keywords: identification, statistician, investigative actions, criminal prosecution authorities, procedural status, criminal process, rights and legitimate interests of persons, private parties to the criminal process.

УДК 343.98.06

Тельгарина М.Г.,

магистрант, капитан полиции

*(Костанайская академия МВД РК им. Ш. Кабылбаева,
г. Костанай, Республика Казахстан, e-mail: dresov-serik@mail.ru);*

Сарсенбаева Б.Б.,

профессор кафедры уголовного процесса и криминалистики

кандидат юридических наук, майор полиции

*(Алматинская академия МВД РК им. М. Есбулатова,
г. Алматы, Республика Казахстан, e-mail: hamudok@mail.ru)*

Исторические аспекты использования регистрационной информации в контексте уголовного правосудия

Аннотация. Данная статья исследует исторические аспекты использования регистрационной информации в контексте уголовного правосудия, начиная с древних цивилизаций и прослеживая развитие через Средневековье и эпоху Просвещения. Авторы обращают внимание на роль регистрационных данных в учете населения, решении конфликтов и фиксации статуса индивида в различные исторические периоды. В рамках темы исследования изучен этап Средневековья, где регистрационные данные служили для фиксации статуса человека в системах крепостного права, до эпохи Просвещения, когда систематизация учета населения и собственности стала ключевой составляющей государственной политики. Рассматривается влияние индустриальной и цифровой революций на использование регистрационных данных.

Ключевые слова: регистрационная информация, уголовное правосудие, учет, цифровая трансформация, глобализация, законодательство.

В условиях современного информационного общества, где технологии играют ключевую роль в жизни людей и государства, использование регистрационной информации при раскрытии и расследовании уголовных правонарушений становится все более важным аспектом

правопорядка. По мнению исследователей, с развитием цифровых технологий регистрационные данные приобретают новое измерение, предоставляя правоохранительным органам мощный инструмент для борьбы с преступностью [1].

Однако исторически этот вопрос имеет глубокие корни, и его эволюция напрямую связана с изменениями в общественном укладе и технологическом прогрессе. Мы рассмотрим исторические перипетии использования регистрационной информации, выявим ключевые моменты, которые сформировали современную практику ее применения в уголовном правосудии.

Одним из ключевых вопросов, стоящих перед обществом, является баланс между необходимостью борьбы с преступностью и защитой гражданских свобод. Сбор, хранение и использование регистрационной информации поднимает вопросы конфиденциальности, приватности и возможности злоупотребления со стороны правоохранительных органов. Как показывает история, эта дилемма сопровождает общество на протяжении длительного времени, и сегодня, в эпоху цифровых технологий, она приобретает новую остроту.

Изучая вопрос эволюции использования регистрационной информации в расследованиях, необходимо отметить, что, уже начиная с Древнего Египта регистрационные практики были наивысшим образом организованы. Фараоны велели вести точные списки населения, учитывая не только число граждан, но и их социальный статус, имущество и выполняемые обязанности. Эти данные использовались для эффективного управления государством, а также для взимания налогов. Примером может служить «Перепись народа», проведенная во времена правления фараона Рамзеса II. Она включала в себя детальные сведения о семьях, их составе, владениях и даже домашних животных. Эти регистры помогали в управлении ресурсами, содержании армии и сборе налогов.

В Римской империи система регистрации была неотъемлемой частью организации общества. Существовала категоризация граждан, их имущества, а также регистрация браков и рождений. Эти данные использовались для ведения военной службы, установления налогов и управления гражданскими правами. Примером может служить «Census» (перепись), проводившийся периодически в Риме. Он включал в себя информацию о каждом гражданине, в том числе его социальный статус, семейное положение и имущество. Эти данные использовались для определения обязанностей перед государством и обеспечения стабильности.

В Древнем Китае также существовали развитые системы учета. Династии вели записи о своих подданных, включая данные о земельных владениях и обязанностях. Эти регистры были важным инструментом поддержания социальной структуры и контроля за ресурсами. Примером может служить «Хукоу» — система семейной регистрации, введенная еще в древности. Она включала в себя информацию о каждой семье, их составе, истории занятости и образовании. Эти данные использовались для распределения ресурсов и контроля над населением.

В Древней Индии существовала система учета обменов. Города, такие как Хараппа, вели детальные записи о торговле и сделках. Регистры были созданы для отслеживания товаров, передвижения караванов и сбора налогов. Примером может служить находка города Мохенджо-Даро, где были обнаружены клеймённые таблички с записями о товарах, их количестве и цене. Эти регистры свидетельствуют о развитой системе учета товаров и услуг [2].

Таким образом, в древности различные цивилизации разработали разнообразные системы учета и регистрации для облегчения управления, установления прав и обязанностей граждан, а также для разрешения конфликтов. Они являлись важным инструментом социальной организации и предшественниками современных систем учета и регистрации.

В Средневековье в Европе сформировалась система крепостного права, основанная на феодальной структуре общества. Эта система закрепляла социальные и экономические от-

ношения между феодалами и их подданными, крепостными. Крепостное право фиксировало права и обязанности каждого человека в соответствии с его статусом.

В эпоху Просвещения (XVII–XVIII вв.) на фоне интеллектуального и культурного прогресса государства начали осознавать важность систематизации и учета информации для более эффективного управления. Это было время, когда возникла потребность в более тщательном и объективном отражении состояния общества. Эпоха Просвещения стала временем, когда государства стали осознавать необходимость систематизации регистрационной информации для улучшения управления, обеспечения социальной справедливости и безопасности. Введение реестров населения и собственности, а также более строгий контроль за перемещениями граждан явились важными шагами в развитии государственной политики.

Индустриальная революция, охватившая многие страны в XIX веке, привнесла кардинальные изменения в экономику, социальную структуру и образ жизни. С развитием новых технологий, таких как паровые машины, текстильные фабрики и железнодорожные сети, государства столкнулись с необходимостью более эффективного учета и контроля за населением.

Одним из знаковых изменений в учете и регистрации стало введение железнодорожных билетов. Системы билетов позволяли не только управлять пассажирским потоком, но и фиксировать информацию о путешествиях граждан. Это облегчило контроль за передвижениями и явилось первым шагом к созданию системы учета перемещений населения.

Впоследствии многие страны ввели паспортные системы. Паспорт стал не только документом, удостоверяющим личность, но и средством регистрации путешествий. Владельцы паспортов обязаны были регистрироваться при въезде и выезде из страны. Это обеспечило государствам более точную информацию о передвижениях граждан и иностранцев.

С развитием телеграфов, телефонов и телеграфной связи государства стали более оперативно обмениваться информацией о перемещениях граждан. Технологические нововведения также использовались для хранения и обработки данных, что улучшило эффективность систем регистрации. Одной из ключевых целей внедрения этих систем была улучшение безопасности. Государства стремились предотвратить незаконные перемещения, контролировать миграцию и обеспечивать общественный порядок. Регистрационная информация стала неотъемлемым инструментом в руках властей для решения задач государственной безопасности [3].

В XX в. получили значительное развитие компьютерные технологии, от первых гигантских электромеханических компьютеров до появления мощных персональных компьютеров. Этот период предвосхитил цифровую революцию, которая произошла в XXI веке. Цифровая революция изменила ландшафт информационных технологий. Регистрационная информация стала легкодоступной, сегодня являются электронные базы данных, облачные хранилища и высокоскоростные вычисления позволили государствам и организациям более эффективно управлять информацией.

Согласно законодательству Республики Казахстан, задачами уголовного процесса являются пресечение, беспристрастное, быстрое и полное раскрытие, расследование уголовных правонарушений, изобличение и привлечение к уголовной ответственности лиц, их совершивших, справедливое судебное разбирательство и правильное применение уголовного закона, защита лиц, общества и государства от уголовных правонарушений [4].

Итак, цифровая революция предоставила правоохранительным органам мощные инструменты в том числе для анализа регистрационной информации, что в целом соответствует решению задач уголовного процесса в контексте уголовного правосудия. Автоматизированные системы обработки данных, алгоритмы машинного обучения и аналитика данных позволяют выявлять тенденции, связи и аномалии в больших объемах информации. Это значи-

тельно улучшает способность правоохранительных органов расследовать преступления, предотвращать терроризм и обеспечивать общественную безопасность.

Криминалистическая регистрация представляет собой систематическое и уникальное документирование криминалистически значимых данных об объектах, явлениях и событиях с целью обеспечения эффективного исследования и раскрытия преступлений. Эта форма регистрации включает в себя сбор и анализ данных, касающихся улик, следов, экспертных заключений и других информационных элементов, специфических для криминалистики.

Важной составляющей криминалистической регистрации является создание точной и достоверной базы данных, в которой сохраняется информация о преступлениях, их характеристиках и связанных с ними криминалистических данных. Это обеспечивает возможность последующего использования этих данных в расследованиях, анализе тенденций преступности и разработке превентивных мер. Кроме того, криминалистическая регистрация служит основой для координации действий различных служб и органов, вовлеченных в уголовный процесс. Обмен криминалистическими данными и доступ к нему становятся ключевыми элементами в обеспечении оперативности и эффективности реагирования на преступные события.

Таким образом, криминалистическая регистрация играет важную роль в уголовном правосудии, предоставляя систематизированную и проверенную информацию для успешного расследования и пресечения преступлений.

Современные тенденции в цифровизации деятельности правоохранительных органов предполагают активное внедрение информационно-телекоммуникационных технологий в повседневную практику всех подразделений. Эти технологии становятся ключевым фактором автоматизации процессов, связанных с получением установочной, удостоверительной и другой криминалистически значимой информации.

Цифровизация в правоохранительной сфере предполагает использование современных программных и аппаратных решений, направленных на оптимизацию работы, сбора и анализа данных. Одним из основных направлений внедрения цифровых технологий является улучшение процессов расследования и сбора доказательств. Информационные системы позволяют эффективнее управлять криминалистической информацией, обеспечивая ее доступность и актуальность.

Автоматизация процессов также приводит к повышению оперативности и координации работы различных подразделений. Современные информационные технологии обеспечивают возможность оперативного обмена данными между службами, что способствует более быстрому реагированию на преступные события и повышению общей эффективности правоохранительной деятельности. Это облегчает государственным органам управление информацией, а также предоставляет гражданам удобные способы взаимодействия с государством [5].

Таким образом, интеграция цифровых технологий в деятельность правоохранительных органов — не только современное требование, но и стратегическое направление повышения эффективности борьбы с преступностью и обеспечения безопасности общества. Однако с увеличением доступности и обработки данных возникают новые вызовы, связанные с конфиденциальностью и безопасностью. Хакерские атаки, утечки данных и злоупотребление личной информацией становятся все более распространенными. Государства и организации вынуждены бороться за обеспечение надежной защиты данных, чтобы предотвратить угрозы для личной жизни и безопасности граждан.

История использования регистрационной информации в уголовном правосудии представляет собой увлекательный путь, на протяжении которого происходили значительные технологические и социокультурные изменения. От древних цивилизаций, где регистрационные данные использовались для учета населения и урегулирования конфликтов, до современных технологических инноваций эта тема является свидетельством постоянной эволюции в обла-

сти правосудия. Несомненно, эволюция будет продолжаться под влиянием новых технологий, общественных потребностей и этических стандартов. Блокчейн-технологии и искусственный интеллект предоставляют новые возможности, но также требуют ответственного подхода к обеспечению безопасности данных и уважению прав граждан.

В заключение необходимо отметить, что история и будущее использования регистрационной информации в уголовном правосудии подчеркивают необходимость постоянного диалога и согласованности между государством, обществом и технологическим прогрессом. Только так можно обеспечить сбалансированное и справедливое применение регистрационных данных в интересах общества и защиты прав каждого индивида.

Список использованной литературы:

1. Карданов Р.Р., Курин А.А., Рыжков И.В. Аналитическая обработка учетно-регистрационных данных как направление повышения эффективности системы криминалистической регистрации // Вестник Сибирского юридического института МВД России. — 2020. — № 3 (40). — С. 40–45. // <https://cyberleninka.ru/article/n/analiticheskaya-obrabotka-uchetno-registratsionnyh-dannyh-kak-napravlenie-povysheniya-effektivnosti-sistemy-kriminalisticheskoy>
2. Корельцева М.А. Становление криминалистической регистрации // Молодой ученый. — 2018. — № 22 (208). — С. 234–236. // URL: <https://moluch.ru/archive/208/50840/>
3. Кабдрашитов К.К. Научные и правовые основы криминалистической регистрации / Ұлттық құқықтық сананы жаңғырту жағдайындағы Қазақстанның құқықтық жүйесі: Мат-лы междунарад. науч.-практ. конф. — Караганда, 2018. — С. 504–509.
4. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 г. № 231-V (с изм. и доп. по сост. на 01.01.2024 г.) // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000231>.
5. Шульгин Е.П., Тафинцев П.А., Ахметжанов Т.М., Перспективы использования искусственного интеллекта при расследовании киберпреступлений // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2023 — № 2 (80). — С. 179–180.

Тельгарина М.Г.,

магистрант, полиция капитаны

*(Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы,
Қостанай қ., Қазақстан Республикасы, e-mail: dresov-serik@mail.ru);*

Сарсенбаева Б.Б.,

қылмыстық процесс және криминалистика кафедра профессоры,

заң ғылымдарының кандидаты, полиция майоры

*(Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы,
Алматы қ., Қазақстан Республикасы, e-mail: hamudok@mail.ru)*

Қылмыстық сот төрелігі контекстінде тіркеу ақпаратын пайдаланудың тарихи аспектілері

Аннотация. Мақалада ежелгі өркениеттерден бастап, қылмыстық сот төрелігі контекстінде тіркеу ақпаратын пайдаланудың тарихи аспектілері зерттеледі және орта ғасырлар мен ағартушылық дәуіріндегі дамулар қадағаланады. Автор халықты тіркеудегі, жанжалдарды шешудегі және әртүрлі тарихи кезеңдердегі жеке тұлғаның мәртебесін жазудағы тіркеу деректерінің рөліне назар аударады. Зерттеу тақырыбы орта ғасырлар кезеңін сипаттайды, онда тіркеу деректері крепостнойлық құқық жүйесіндегі адамның мәртебесін бекітуге қызмет етті, халық пен мүлік есебін жүйелеу мемлекеттік саясаттың негізгі құрамдас бөлігі болған ағарту дәуіріне дейін. Мақаланың негізгі бөлігінде өнеркәсіптік және цифрлық революциялардың тіркеу деректерін пайдалануға әсері қарастырылған.

Негізгі сөздер: тіркеу туралы ақпарат, қылмыстық сот төрелігі, бухгалтерлік есеп, цифрлық трансформация, жаһандану, заңнама.

M.G. Telgarina,

Postgraduate student, Police Captain

*(Kostanay Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after Sh. Kabyrbayev, e-mail: dresov-serik@mail.ru);*

B.B. Sarsenbayeva,

Professor of the Department of Criminal Procedure and Criminalistics,

Candidate of Legal Sciences, Police Major

*(Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after M. Esbulatov, e-mail: hamudok@mail.ru)*

Historical aspects of using registration information in the context of criminal justice

Annotation. This article explores the historical aspects of using registration information in the context of criminal justice, tracing its evolution from ancient civilizations through the medieval period to the Enlightenment. The author emphasizes the role of registration data in population tracking, conflict resolution, and the documentation of individual status across various historical periods. Within the research theme, the article describes the medieval era, where registration data served to record an individual's status in systems of serfdom, leading up to the Enlightenment, where the systematization of population and property records became a crucial component of state policy. The main part of the article covers the impact of the industrial and digital revolutions on the use of registration data.

Keywords: Registration information, criminal justice, accounting, digital transformation, globalization, legislation.

УДК 343.982

Уразалин Б.Т.,

докторант, полковник юстиции

*(Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре РК,
г. Косшы, Республика Казахстан, e-mail: baur.urazalin77@gmail.com)*

Классификация технико-криминалистических методов и средств содержания осужденных в учреждениях минимальной безопасности

Аннотация. В реализации постоянного надзора как основного средства обеспечения режима в учреждениях минимальной безопасности большое значение имеют технико-криминалистические методы и средства. В статье рассмотрена их классификация с учетом целевого назначения и субъектов применения. Также отмечается, что в учреждениях минимальной безопасности (колониях-поселениях) применяются специфические технико-криминалистические методы и средства, направленные на обеспечение контроля за осужденными и предотвращение побегов, при этом сохраняется относительно свободный режим содержания. При этом, учитывая, что основной проблемой таких учреждений является попытка осужденных избежать отбывания наказания, предложены меры по усовершенствованию технико-криминалистических методов и средств содержания осужденных в учреждениях минимальной безопасности.

Ключевые слова: технико-криминалистические методы и средства, специальные средства, пенитенциарная преступность, осужденные, учреждения минимальной безопасности, колонии-поселения, охрана, надзор.

В учреждениях минимальной безопасности (колониях-поселениях) режим обеспечивается непрерывным наблюдением за осужденными во всех сферах их жизнедеятельности. Большое значение для обеспечения безопасности приобретают технико-криминалистические методы и средства.

Существует два подхода к пониманию технико-криминалистических средств. Широкий подход включает всё, что помогает выявить, расследовать и предотвратить преступления [1, 33]. Узкий подход предусматривает исследование технико-криминалистических средств и

методов как отдельных компонентов. Средства — это приборы, устройства, вещества и материалы, а методы — приемы, способы и операции. Основная цель их использования заключается в сборе и анализе улик преступления. Таким образом, использование технико-криминалистических методов и средств является необходимым при обнаружении признаков преступления на любом этапе его совершения: подготовительном, активном или завершенном.

Хотя большинство сотрудников исправительных учреждений, включая учреждения минимальной безопасности, не занимаются расследованием преступлений, многие из них принимают участие в проведении режимных мероприятий, таких как осмотр посылок, передач, бандеролей, обыск, проверка транспортных средств и документов, удостоверяющих личность, на контрольно-пропускных пунктах и при обходе территории. Цель проведения этих мероприятий заключается в обеспечении соблюдения законности и порядка в учреждении, защите осужденных, персонала и граждан путем выявления запрещенных предметов. Применяемые методы помогают не только обнаружить запрещенные предметы, но также могут выявить следы преступлений, такие как наркотики, оружие, мобильные телефоны, использованные при совершении преступлений.

В силу особенностей работы уголовно-исполнительной системы сотрудники исправительных учреждений часто становятся первыми, кто получает информацию о планируемых, совершаемых и совершенных преступлениях. Следовательно, их действия имеют решающее значение для сохранения улик и доказательств на месте преступления во время проведения следственных мероприятий должностными лицами.

По данным статистики за период с 2017 по 2022 годы, основную часть преступлений, совершенных в учреждениях минимальной безопасности, составили случаи уклонения от отбывания наказания. При этом чаще всего осужденные не возвращаются в установленное время с рабочего объекта (55 %) [2]. В связи с этим необходимо дальнейшее совершенствование систематизации технико-криминалистических методов и средств, что в свою очередь требует их классификации. Однако до этого следует отграничить их от иных видов методов и средств, руководствуясь следующими критериями:

- целевым назначением;
- субъектом применения (на использование какой категорией лиц рассчитаны средства и методы).

Применение технико-криминалистических методов и средств направлено на обеспечение эффективного соблюдения уголовно-процессуального законодательства, предупреждение преступлений и выработку рекомендаций по их предотвращению. Они включают разнообразные технические инструменты и методики для регистрации важной информации о лицах под наблюдением уголовно-исполнительной инспекции. В зависимости от целей и категорий лиц, использующих эти средства в учреждениях минимальной безопасности, их можно разделить на три группы.

1. Общие средства и методы, заимствованные из других областей науки и техники, которые используются без изменений. Например, фотоаппараты, видео- и аудиозаписывающее оборудование, компьютеры, микроскопы, металлоискатели, химико-аналитические методы и другие технические средства.

2. Средства и методы, заимствованные из других областей науки и техники и адаптированные: криминалистика модифицирует их для решения конкретных задач. Например, фотоаппаратура для съемки улик в спектре невидимого света, физико-химические методы для обнаружения отпечатков пальцев и др.

3. Специальные средства и методы, которые разработаны специально для решения задач криминалистики. Примеры: программно-технические комплексы для автоматизированного учета осужденных, системы электронного слежения за ними и т. д. [3, 159].

Данная система классификации технико-криминалистических методов и средств акцентирует внимание, в основном, на организационных аспектах. Она помогает выявить источники нового оборудования для криминалистических исследований, а также указывает на направления для расширения ассортимента. При этом следует отметить большое теоретическое и практическое значение классификации этих методов и средств, исходя из их целевого назначения. Она помогает сотрудникам уголовно-исполнительной системы получить ясное представление о доступных методах и оборудовании для криминалистических исследований и их возможностях [4, 59].

В учреждениях минимальной безопасности (колониях-поселениях) применяются специфические технико-криминалистические методы и средства, направленные на обеспечение контроля за осужденными и предотвращение побегов и при этом сохранение относительно свободного режима содержания. Их классификацию можно провести по следующим критериям.

1. По назначению:

а) средства контроля местонахождения:

- электронные браслеты: фиксируют местоположение осужденного и передают данные в контролирующий орган;
- системы видеонаблюдения: обеспечивают визуальный контроль за территорией учреждения и прилегающей зоной;
- системы контроля доступа: ограничивают доступ осужденных к определенным зонам и помещениям;

б) средства обнаружения и предотвращения побегов:

- охранная сигнализация: срабатывает при попытке несанкционированного пересечения периметра или проникновения в запрещенные зоны;
- средства обнаружения металла: используются для выявления запрещенных предметов при досмотре осужденных и их вещей;

в) средства идентификации личности:

- биометрические системы: идентифицируют осужденных по отпечаткам пальцев, радужной оболочке глаза или другим биометрическим данным;
- электронные пропуска: содержат информацию об осужденном и используются для контроля доступа.

2. По принципу действия:

- электронные: основаны на использовании электромагнитных волн, радиосигналов, электронных компонентов.

- оптические: используют свет, лазерное излучение и оптические сенсоры;

- механические: основаны на механическом воздействии (например, замки, решетки).

3. По степени автоматизации:

- автоматические: работают без участия человека, данные обрабатываются и анализируются автоматически;

- полуавтоматические: требуют участия человека для анализа данных или принятия решений;

- неавтоматические: требуют непосредственного участия человека в процессе контроля.

4. По уровню воздействия на осужденных:

- не ограничивающие свободу передвижения: например, электронные браслеты, системы видеонаблюдения;

- ограничивающие свободу передвижения: например, системы контроля доступа, охранная сигнализация.

Выбор конкретных технико-криминалистических методов и средств для колонии-поселения зависит от ряда факторов, таких как:

- количество осужденных и их характеристики;
- размер и особенности территории учреждения;
- уровень безопасности, необходимый для данной категории осужденных;
- финансовые возможности учреждения.

Здесь важно отметить, что никакая современная криминалистическая техника не будет эффективна без соответствующей подготовки сотрудников уголовно-исполнительной системы. Это возможно путем получения высшего образования в ведомственных вузах уголовно-исполнительной системы РК, прохождения курсов повышения квалификации, профессионального обучения, служебно-боевой подготовки и самостоятельного образования.

Рассматриваемое разнообразие используемых в учреждениях минимальной безопасности технико-криминалистических средств способствует повышению производительности труда сотрудников уголовно-исполнительной системы и обеспечению более эффективного контроля над осужденными, а также позволяет минимизировать временные затраты на исполнение своих служебных обязанностей [5, 59].

Такое средство контроля местонахождения, как система видеонаблюдения, позволяет зафиксировать все детали происходящего на территории учреждения минимальной безопасности. В процессе выполнения сотрудником уголовно-исполнительной системы своих обязанностей возможно упущение каких-то, на первый взгляд, мелких, незначительных деталей, которые впоследствии могут быть проанализированы благодаря видео- или фотофиксации и оказаться важными в случае выявленных правонарушений и преступлений [6, 60].

Учитывая непосредственную связь между ростом эффективности содержания осужденных в учреждениях минимальной безопасности и использованием различных технико-криминалистических методов и средств, представляется необходимым расширение их состава в рамках различных квалификационных групп. В частности, целесообразным видится совершенствование системы электронного мониторинга. Так, ряд исследователей в качестве одной из мер профилактики уклонения осужденных, находящихся в учреждениях минимальной безопасности (колониях-поселениях), от отбывания наказания называют их чипирование [7, 78]. Х.Д. Аликперов предлагает разработать систему мониторинга преступности на расстоянии, которая будет основана на использовании микрочипа глобального позиционирования (GPS), встроенного в человеческое тело [8, 28]. Эта система обеспечивает высокую точность определения местоположения с погрешностью не более 1 метра [9, 489]. Она упростит ведение профилактического учета, осуществление контроля и расследование побегов из исправительных учреждений и уклонений от отбывания наказаний. Кроме того, система мониторинга преступности на расстоянии исключит возможность использования фальшивых документов.

Следует отметить, что применение технических средств должно соответствовать законодательству и не нарушать права осужденных, поэтому сформулированные предложения, прежде всего, требуют законодательной проработки с учетом прав и свобод осужденных. Такая трудоемкая работа необходима, поскольку будет способствовать обеспечению общественной безопасности.

Список использованной литературы:

1. Криминалистика: Учебн. / Под ред. Н.П. Яблокова, И.В. Александрова. — 5-е изд., перераб. и доп. — М.: Инфра-М., 2024. — 752 с.
2. Правовая статистика // <https://qamqor.gov.kz/crimestat/statistics>.
3. Репин М.Е. Место технико-криминалистических методов и средств в деятельности по выявлению, раскрытию и расследованию преступлений // Криминалистические средства обеспечения экономической безопасности России: Сб. статей науч.-практ. семинара «Актуальные проблемы противо-

действия преступлениям экономической и коррупционной направленности». — Н. Новгород, 2021. — С. 157–161.

4. Дроздова И.В. Понятие и классификация современных технико-криминалистических средств в деятельности уголовно-исполнительных инспекций // Вестник ФКУ НИИИТ ФСИН РОССИИ: научно-практическое издание. — Тверь, 2019. — С. 56–62.

5. Филиппов М.Н. Техничко-криминалистические средства и методы в раскрытии и расследовании пенитенциарных преступлений // Пенитенциарная система и общество: опыт взаимодействия: Сб. мат-лов VIII международ. науч.-практ. конф. Т. 2. — Пермь, 2021. — С. 58–59.

6. Гаврилин Ю.В., Сибилькова А.В. Система технико-криминалистических средств в условиях развития криминалистического обеспечения расследования преступлений // Техничко-криминалистическое обеспечение раскрытия и расследования преступлений: Сб. статей. Всероссийской науч.-практ. конф. в рамках деловой программы Международной выставки средств обеспечения безопасности государства. — М., 2022. — С. 58–62.

7. Муканов М.Р., Бегалиев Е.Н., Сералиева А.М. Чипирование осужденных, находящихся в учреждениях минимальной безопасности (колониях-поселениях), как профилактика уклонения от отбывания наказания // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2023. — № 3 (81). — С. 77–81.

8. Алиперов Х.Д. Глобальный дистанционный контроль над преступностью: допустимость, возможности, издержки // Криминология: вчера, сегодня, завтра. — 2016. — № 3 (42). — С. 26–33.

9. Шестак В.Д., Халикова Л.Р. Чипирование как метод идентификации личности в криминалистике // Технологии XXI века в юриспруденции: Сб. мат-лов Второй международ. науч.-практ. конф. / Под ред. Д.В. Бахтеева. — Екатеринбург, 2020. — С. 487–493.

Оразалин Б.Т.,

докторант, әділет полковнигі

(Қазақстан Республикасы Бас Прокуратурасының жанындағы

Құқық қорғау органдары академиясы, Қосшы қ., e-mail: bauyrzhan.urazalin@mail.ru)

Ең төменгі қауіпсіздік мекемелерінде сотталғандарды ұстаудың техникалық-криминалистикалық әдістері мен құралдарының жіктелуі

Аннотация. Минималды қауіпсіздік мекемелерінде режимді қамтамасыз етудің негізгі құралы ретінде тұрақты қадағалауды жүзеге асыруда техникалық-криминалистикалық әдістер мен құралдар үлкен маңызға ие. Мақалада олардың мақсатты мақсаты мен қолдану субъектілерін ескере отырып жіктелуі қарастырылады. Сондай-ақ, ең төменгі қауіпсіздік мекемелерінде (колонияларда-қоныстарда) сотталғандарды бақылауды қамтамасыз етуге және қашуды болдырмауға бағытталған, бұл ретте ұстаудың салыстырмалы түрде еркін режимін сақтай отырып, ерекше техникалық-криминалистикалық әдістер мен құралдар қолданылатыны атап өтілді. Бұл ретте, мұндай мекемелердің негізгі проблемасы сотталғандардың жазасын өтеуден құтылу әрекеті болып табылатынын ескере отырып, ең төменгі қауіпсіздік мекемелерінде сотталғандарды ұстаудың техникалық-криминалистикалық әдістері мен құралдарын жетілдіру жөніндегі шаралар ұсынылды.

Негізгі сөздер: техникалық-криминалистикалық әдістер мен құралдар, арнайы құралдар, пенитенциарлық қылмыс, сотталғандар, ең төменгі қауіпсіздік мекемелері, колониялар-қоныстар, күзет, қадағалау.

B.T. Urazalin,

Doctoral student, Colonel of Justice

(Law Enforcement Academy under the Prosecutor General's Office of the of Republic of Kazakhstan, the city of Kosshy, Republic of Kazakhstan, e-mail: baur.urazalin77@gmail.com)

Classification of technical and forensic methods and means of detention of convicts in minimum security institutions

Annotation. In the realization of constant supervision as the main means of ensuring the regime in minimum security institutions, technical and forensic methods and means are of great importance. The ar-

ticle considers their classification taking into account the intended purpose and subjects of application. It is also noted that in minimum security institutions (settlement colonies) specific technical and forensic methods and means are applied, aimed at ensuring control over convicts and preventing escapes, while maintaining a relatively free regime of detention. At the same time, taking into account that the main problem of such institutions is the attempt of convicts to avoid serving their sentences, the following measures are proposed to improve technical and forensic methods and means of detention of convicts in minimum security institutions.

Keywords: technical and forensic methods and means, special means, penitentiary crime, inmates, minimum security institutions, penal colonies, security, supervision.

УДК 343.132

Хамит Е.Е.,

докторант факультета послевузовского образования,

магистр юридических наук, капитан полиции

(e-mail: neofartflirt@mail.ru);

Кусаинов Ж.Ш.,

начальник отдела организации научно-исследовательской

и редакционно-издательской работы, магистр юридических наук, полковник полиции

(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,

г. Караганда, Республика Казахстан, e-mail: dahar0001@mail.ru)

Обыск интернет-пространства как эффективное следственное действие при расследовании интернет-хищений

Аннотация. В статье рассматриваются особенности производства обыска при расследовании интернет-хищений и предлагается новый вид следственного действия — обыск интернет-пространства. Актуальность обоснована результатами проведенного анализа данных правовой статистики, а также изучением научных работ, затрагивающих вопросы производства обыска при совершении кибер-преступлений. Авторы считают, что ни осмотр, ни выемка как виды следственных действий не совпадают с целями предлагаемого нового следственного действия. Обращается внимание на особенности производства обыска интернет-пространства, его результаты и эффективность при производстве досудебного расследования, а также на соблюдение правил порядка производства данного следственного действия для исключения рисков непризнания его в качестве доказательства по уголовному делу. В заключение предлагается внести изменения в уголовно-процессуальное законодательство Республики Казахстан в целях его совершенствования.

Ключевые слова: кибер-преступность, интернет-хищения, обыск, следственные действия, доказательства, досудебное расследование, интернет-пространство, уголовное дело, электронное судопроизводство.

С развитием информационных технологий уголовные правонарушения приобрели достаточно новый признак – интернет-сетевой. Мы выделяем его в связи с тем, что преступники в последнее время все чаще совершают свои деяния «на просторах Интернета». Как показывают данные правовой статистики, наблюдается рост преступности с использованием возможностей информационных технологий, в частности, сети Интернет. Так, только за последние три года количество совершенных уголовных правонарушений в сфере информатизации и связи, ответственность за которые предусмотрена главой 7 Уголовного кодекса Республики Казахстан, составило 237. При этом актуальность избранной тематики подтверждается тем, что в число интернет-хищений за последние три года составляет 63 751 [1].

Также анализ научных работ по избранной тематике показывает, что учеными-процессуалистами и криминалистами рассматривались лишь вопросы производства традиционного обыска при совершении кибер-преступлений [2, 149]; [3, 104], вопросы характеристики кибер-преступлений [4] и вопросы производства дистанционных следственных действий [5]; [6].

В соответствии с положениями Уголовно-процессуального кодекса Республики Казахстан (далее — УПК РК) одной из задач уголовного процесса является быстрое и полное расследование уголовных правонарушений. Обратим также внимание на ч. 2 ст. 8, где указывается, что установленный законом порядок производства по уголовным делам должен способствовать укреплению законности и правопорядка [7]. Анализ норм УПК РК показывает, что, вопреки внедрению электронного производства по уголовным делам ещё в 2018 г. [8, 109], положения, регламентирующие производство следственных действий, практически не изменились, хотя, на наш взгляд, весьма актуальным является производство обыска интернет-пространства, особенно по уголовным делам, расследуемым по фактам совершения преступлений с использованием сети Интернет.

Учитывая тематику научной статьи, мы уделим внимание особенностям производства рассматриваемого вида обыска при расследовании интернет-хищений. Как правило, целью производства обыска как следственного действия является обнаружение и изъятие предметов или документов, имеющих значение для дела. По уголовным делам, связанным с интернет-хищениями (и любым другим видом преступлений, совершаемых с применением информационных технологий), данное следственное действие производится в целях обнаружения и изъятия электронной информации, хранящейся на цифровых устройствах (компьютеров, смартфонов и т. п.). Оно представляется весьма специфичным, так как для правильного изъятия криминалистически-значимой цифровой информации и исключения рисков её потери в обязательном порядке привлекается специалист. Кроме того, как отмечается в юридической литературе, данное следственное действие требует четкой организованности [9, 146] и в порядке, установленном УПК РК, обязательно санкционируется следственным судьей (ч. 1 ст. 254 УПК РК).

На наш взгляд, в целях упрощения и ускорения процесса расследования по делам, связанным с интернет-хищениями, целесообразно предусмотреть такой вид обыска, как обыск интернет-пространства. Предлагаемое следственное действие имеет ряд преимуществ перед традиционным обыском:

- эффективность обыска интернет-пространства характеризуется тем, что при исследовании информации, хранящейся в социальных сетях, различного рода мессенджерах и иных приложениях по типу интернет-банкингов следователь самостоятельно может собрать информацию, которая может быть значима для расследуемого события;
- для его производства не требуется специальных познаний в области информационной безопасности, поскольку в большинстве случаев интернет-пространство находится в открытом доступе;
- поскольку большинство преступных интернет-сайтов характеризуется небольшой продолжительностью своего существования, фиксация информации в режиме реального времени и правильное её отражение в протоколе следственного действия могут являться дополнительным доказательством в суде;
- осуществляемая в ходе производства обыска интернет-пространства видеофиксация должна исключить привлечение понятых. К тому же, привлечение таких лиц при проведении рассматриваемого следственного действия является противоречивым ввиду наличия положения о неразглашении выявленных при обыске обстоятельств частной жизни лица (ч. 11 ст. 254 УПК РК);
- поскольку интернет-пространство является открытой платформой, на наш взгляд, санкционирование предлагаемого следственного действия не требуется.

В рассматриваемых случаях применение именно обыска, а не выемки, является более правильным с точки зрения уголовно-процессуального закона, поскольку цель выемки как следственного действия — изъятие определенных предметов и документов, если точно известно их местоположение.

Важно отметить, что при производстве обыска интернет-пространства лицо, осуществляющее расследование, занимается поиском информации и иных сведений, но результат данного следственного действия не всегда может являться положительным, поскольку орган расследования не знает, в каком именно месте или на каком именно сайте может располагаться та или иная информация, значимая для расследуемого события.

В свою очередь, применение осмотра как вида следственного действия в рамках расследования интернет-хищений, на наш взгляд, также не обладает необходимыми признаками, какими обладает предлагаемое следственное действие, поскольку осмотр производится исключительно с целью обнаружения и выявления следов уголовного правонарушения и иных материальных объектов, выяснения обстановки происшествия и установления обстоятельств, имеющих значение для дела (ст. 219 УПК РК). Осмотр характеризуется больше описанием статичных предметов в помещении или на участке местности (на месте совершения преступления). Предлагаемое нами следственное действие имеет признаки активного действия: следователь изучает интернет-пространство, постоянно переходя на различного рода сайты, осуществляя поисковые запросы, копируя информацию, сохраняя интернет-страницы и их адресные ссылки, изучая переписку из мессенджеров, осуществляет вход в интернет-банкинги потерпевших (при наличии их согласия) и т. п. Поэтому, по нашему мнению, производство осмотра не будет соответствовать тем целям, на которые направлен предлагаемый обыск интернет-пространства.

При этом рассматриваемый нами вид следственного действия отличается от традиционного обыска, производимого по преступлениям, связанным с интернет-хищениями, поскольку основной целью традиционного обыска при расследовании фактов интернет-хищений (и любых преступлений, совершение которых связано с использованием информационных технологий) является изъятие информации непосредственно с электронного устройства (из внутренней памяти и т. п.), для которого привлечение специалиста — обязательное условие, чтобы сохранить изъятую информацию и исключить риски её потери. Также такой обыск характеризуется использованием специальных программ [10, 107].

Вместе с тем, важным при производстве предлагаемого нового вида следственного действия является соблюдение определенных условий, чтобы в суде его результаты признавались в качестве доказательств. Такими условиями, с нашей точки зрения следует считать:

- ведение протокола должно параллельно сопровождаться видеофиксацией следственного действия (для этого возможно привлечение оперативного сотрудника или криминалиста);

- изъятие информации способом копирования в отдельный текстовый документ или осуществления скрина интернет-страниц или переписки должно осуществляться в отдельную папку на персональном компьютере органа, ведущего расследование, которая в последующем должна быть перенесена на флеш-носитель, приобщенный к протоколу в качестве вещественного доказательства;

- видеозапись следственного действия также должна быть приобщена к протоколу в качестве вещественного доказательства;

- при посещении интернет-страниц потерпевших или интернет-страниц их онлайн-банкингов обязательным условием является наличие их добровольного согласия.

Результатом онлайн-обыска может стать обнаружение:

- фишинговых сайтов с их адресами и ссылками;

- информации о преступнике (из социальных сетей) — в том случае, если его аккаунт является открытым;

- и фиксация переписки с преступником и потерпевшим из социальных сетей или мессенджеров;

- информации о денежных переводах и операциях, производимых через онлайн-платформы, чеки о которых могут храниться в электронной почте потерпевшего (при нали-

чий согласия потерпевшего на предоставление органу расследования доступа к своему аккаунту);

– сообществ или групп, участниками которых могут являться другие потерпевшие или сами преступники.

Отметим, что, несмотря на предусмотренный порядок направления запросов в финансовые организации (о наличии переводов и различных финансовых операций), производство обыска интернет-пространства для ускорения сбора доказательственной информации является, на наш взгляд, весьма рациональным, поскольку ответ от финансовых организаций может поступить в срок от трех до десяти дней.

Вместе с тем, как было указано выше, все следственные действия должны производиться с условием соблюдения принципа законности, исключительно по установленным УПК РК положениям. В этой связи анализ положений УПК РК показал отсутствие правовых норм, регламентирующих производство рассмотренного нами поискового следственного действия – обыск интернет-пространства. На сегодня УПК РК регламентирует лишь порядок производства дистанционного допроса (ст. 213 УПК РК). При этом отметим опыт Российской Федерации, которая практикует не только дистанционный допрос, но и дистанционный обыск. Данная практика стала возможной благодаря значительному развитию сферы информационных технологий и телекоммуникаций, что, в свою очередь, обеспечивает возможность удаленного анализа компьютерных систем и извлечения информации, хранящейся в них. Практикуемые следственные действия в РФ предполагают использование специализированного программного обеспечения и технологий для осуществления поисковых мероприятий в информационном пространстве, что отражает глобальный тренд цифровизации правоохранных процедур [11].

Современные исследования показывают, что цифровая трансформация в сфере уголовного судопроизводства определяется как процесс интеграции информационных технологий на платформе единого цифрового пространства [12, 38]. Данный процесс направлен на оптимизацию процедур и повышение эффективности судопроизводства, а также на обеспечение защиты прав и свобод участников уголовного процесса.

На наш взгляд, внедрение возможностей цифровых технологий в процесс расследования предполагает не только их использование при принятии процессуальных решений, но и применение технологических возможностей при осуществлении следственных действий, при сборе доказательственной информации, что отражает стремление к модернизации уголовно-процессуальной деятельности в ответ на вызовы цифровой преступности.

На основании изложенного в целях совершенствования уголовно-процессуального законодательства и ускорения процесса доказывания и сбора доказательственной информации по уголовным правонарушениям, расследуемым по фактам интернет-хищений, считаем целесообразным внести изменения в УПК РК следующего характера:

1. В ст. 252 УПК РК включить ч. 4 следующего содержания: «Обыск может производиться для поиска информации в интернет-пространстве».

2. В ст. 254 УПК РК в ч. 1 включить абзац третий следующего содержания: «Санкционирования постановления о производстве обыска интернет-пространства не требуется».

3. В ст. 254 УПК РК включить ч. 4-1 следующего содержания: «Производство обыска интернет-пространства производится с обязательной видеофиксацией следственного действия, без участия понятых».

4. В ст. 254 УПК РК включить ч. 4-2 следующего содержания: «Производство обыска интернет-пространства производится с согласия потерпевшего в случаях посещения интернет-страниц онлайн-банкингов и иных страниц, содержащих его личную информацию или переписку, которые находятся в закрытом доступе».

Предлагаемые изменения, на наш взгляд, несомненно положительно отразятся не только на правоприменительной практике, но и окажут весьма благоприятное влияние на практику применения права при расследовании преступлений, связанных с интернет-хищениями, а также других уголовных правонарушений, осуществляемых с применением информационных технологий. Учитывая, что предлагаемые изменения будут способствовать оптимизации процесса расследования и эффективности сбора доказательств, ожидается, что их внедрение обеспечит более надежное и объективное досудебное производство.

Список использованной литературы:

1. Отчет № 1-М «О зарегистрированных уголовных правонарушениях» по Республике Казахстан с 2021 по 2023 гг. Портал органов правовой статистики и специальных учетов Республики Казахстан. [Электронный ресурс] — Режим доступа: URL <https://qamqor.gov.kz/crimestat/statistics> (дата обращения: 07.02.2024).
2. Сумин В.И., Мещеряков В.А., Бородин А.В., Сумин А.В. Особенности производства обыска при расследовании преступлений в сфере компьютерной информации // Охрана, безопасность и связь: IV Всероссийская научно-практическая конференция — Воронеж, 2004. — С. 104–105.
3. Мещеряков В.А. Преступления в сфере компьютерной информации. Основы теории и практики расследования: Монография. — Воронеж: Воронежский государственный университет, 2002. — 408 с.
4. Шульгин Е.П., Корякин И.П. Вопросы уголовно-правового анализа криминалистической характеристики преступлений в сфере высоких технологий // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2022. — № 2 (76). — С. 139–143.
5. Мартынов А.Н., Кравец Е.Г., Шувалов Н.В. Организационно-тактический модуль дистанционных следственных действий // Труды Академии управления МВД России. — 2017. — № 4 (44). — С. 125–130.
6. Овчинникова О.В. Дистанционные следственные действия: современное состояние и перспективы // Юридическая наука и правоохранительная практика. — 2019. — № 1 (47). — С. 108–113.
7. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 г. № 231-V (с изм. и доп. по сост. на 01.01.2024 г.). [Электронный ресурс] — Режим доступа: URL https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575852
8. Шульгин Е. П. Электронный формат досудебного расследования в деятельности правоохранительных органов Республики Казахстан: проблемные аспекты правовой регламентации // Труды Академии управления МВД России. — 2019. — № 4 (52). — С. 108–116.
9. Казанцев С.Я, Самитов Э.О. Тактические особенности проведения обыска при расследовании хищений, совершенных с использованием современных интернет-технологий // Вестник Московского университета МВД России. — 2016. — № 8. — С. 145–147.
10. Иванов А.Н. О новом виде обыска // Актуальные проблемы криминалистики на современном этапе. Ч. 2.: Мат-лы междунаро. науч. конф. — Уфа, 2003. — С. 105–109.
11. Иванов А.Н. Удалённое исследование компьютерной информации: уголовно процессуальные и криминалистические проблемы // Известия Саратов. ун-та Нов. сер. Сер. Экономика. Управление. Право. — 2009. — № 2. [Электронный ресурс] — Режим доступа: URL <https://cyberleninka.ru/article/n/udalynnoe-issledovanie-kompyuternoy-informatsii-ugolovno-protsessualnye-i-kriminalisticheskie-problemy>
12. Тлеубаев Д.К., Иманбаев С.М., Карымсаков Р.Ш. Цифровизация уголовного процесса в Республике Казахстан: становление и практика применения // Colloquium-journal. — 2021. — № 11 (98). — С. 31–37.

Хамит Е.Е.,

Жоғары оқу орнынан кейін білім беру факультетінің докторанты,

заң ғылымдарының магистрі, полиция капитаны

(e-mail: neofartflirt@mail.ru);

Құсайынов Ж.Ш.,

ғылыми-зерттеу және редакциялық-баспа жұмысын ұйымдастыру бөлімінің бастығы,

заң ғылымдарының магистрі, полиция полковнигі

(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,

Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., e-mail: dahar0001@mail.ru)

**Тиімді тергеу әрекеті ретінде
интернет кеңістігін іздеу интернеттегі ұрлықты тергеу кезінде**

Аннотация. Мақалада интернет-ұрлықты тергеу кезінде тінту жүргізудің ерекшеліктері қарастырылады және тергеу әрекетінің жаңа түрі — интернет кеңістігін тінту ұсынылады. Өзектілігі құқықтық статистика деректерін талдау нәтижелерімен, сондай-ақ кибер қылмыстар жасау кезінде тінту жүргізу мәселелерін қозғайтын ғылыми жұмыстарды зерттеумен негізделген. Авторлар тергеу әрекеттерінің түрлері ретінде тексеру де, алу да ұсынылған жаңа тергеу әрекетінің мақсаттарына сәйкес келмейді деп негіздейді. Интернет-кеңістікті тінту жүргізудің ерекшеліктеріне, оның нәтижесіне және сотқа дейінгі тергеп-тексеру жүргізу кезіндегі тиімділігіне, сондай-ақ оны қылмыстық іс бойынша дәлелдеме ретінде танымау тәуекелдерін болдырмау үшін осы тергеу іс-әрекетін жүргізу тәртібінің ережелерін сақтауға назар аударылады. Қорытындылай келе, оны жетілдіру мақсатында Қазақстан Республикасының қылмыстық іс жүргізу заңнамасына өзгерістер енгізу ұсынылады.

Негізгі сөздер: кибер-қылмыс, интернет-ұрлық, тінту, тергеу әрекеттері, дәлелдемелер, сотқа дейінгі тергеу, интернет-кеңістік, қылмыстық іс, электрондық сот ісін жүргізу.

E.E. Khamit,

Doctoral student of the Faculty of Postgraduate Education, Master of Laws, Capitan of Police

(e-mail: neofartflirt@mail.ru);

Zh.Sh. Kusainov,

Head of the Department For the Organization of Research and Editorial and Publishing Work,

Master of Law, Police Colonel

(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan

named after B. Beysenov, e-mail: dahar0001@mail.ru)

**Internet search as an effective investigative action
in the investigation of Internet theft**

Annotation. The article examines the features of the search in the investigation of Internet theft and proposes a new type of investigative action — a search of the Internet space. The relevance is justified by the results of the analysis of legal statistics data, as well as by the study of scientific papers dealing with the issues of search in the commission of cyber crimes. The authors substantiate that neither inspection nor seizure as types of investigative actions coincide with the objectives of the proposed new investigative action. Attention is drawn to the peculiarities of the search of the Internet space, its results and effectiveness in the pre-trial investigation, as well as to compliance with the rules of the procedure for the production of this investigative action to eliminate the risks of not recognizing it as evidence in a criminal case. In conclusion, it is proposed to amend the criminal procedure legislation of the Republic of Kazakhstan in order to improve it.

Keywords: cybercrime, Internet theft, search, investigative actions, evidence, pre-trial investigation, Internet space, criminal case, electronic proceedings.

ҚҰҚЫҚ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚ ҚОЛДАНУ ПРОБЛЕМАЛАРЫ
ПРОБЛЕМЫ ПРАВА И ПРАВОПРИМЕНЕНИЯ
THE PROBLEMS OF LAW AND LAW ENFORCEMENT

Адилов С.А.

Критерии классификации полномочий следственного судьи 4

Абенов Р.Т., Райбаев Д.К.

Экономические детерминанты краж, совершаемых на железнодорожном транспорте в Республике Казахстан 8

Аубакирова Г.А.

Эмансипация және эмансипацияланған азаматтардың құқық субъектілігінің проблемалары..... 15

Баймуханов Е.М., Майлыбаева Н.Б.

Обеспечение защиты несовершеннолетних от насилия в Республике Казахстан 22

Биекенов Н.А., Салкебаев Т.С.

Қазақстан Республикасында integrity check механизімін енгізудің кейбір мәселелері27

Бижан Н.Р., Сабиров А.И., Каныбеков А.Ш.

Жылжымайтын мүлік құқығын иеленуге қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтың объективтік белгілері 35

Губайдуллин Ж.Ж., Амангельдиев Д.А.

Применение служебно-розыскных собак в оперативно-розыскной деятельности: проблемы и перспективы 40

Егизбаев Н.У., Нарбинова М.М., Барсукова Р.А.

Уголовно-правовые и криминалистические аспекты вымогательства: проблемы и пути решения..... 45

Ермекова З.Д., Кусаинов Ж.Ш.

Цифровая валюта как предмет взяточничества 50

Жемпиисов Н.Ш.

Органы внутренних дел как один из основных субъектов обеспечения общественной безопасности Республики Казахстан..... 54

Жолжаксынов Ж.Б., Сейтжанов О.Т.

Правовой анализ уголовного законодательства в сфере недропользования: исторический аспект 60

Жолжаксынов Ж.Б.

Проблемы квалификации деяний в сфере охраны и использования недр в Республике Казахстан 66

Ибрагимова Ф.Г., Каражанова Ж.К., Айтказин Е.М.

Эксаумақтық соттылық: құқықтық тетіктерін жетілдіру мәселелері 71

Иманбаев С.М., Комалов А.А., Скаков А.Б.

Перспективы развития пенитенциарной системы Республики Казахстан..... 78

Искакова Б.Е., Уакасов Д.А.

Есірткі құралының заңсыз айналымына байланысты қылмыстық құқық бұзушылық бойынша интернет ресурсы арқылы тінту жүргізу тактикасы 84

Калиев А.А.

Инновации в технологиях анализа данных и их применение для выявления признаков легализации преступных доходов 89

Каныбеков А.Ш., Бижан Н.Р., Сабиров А.И.

Жылжымайтын мүлік құқығын иеленуге қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтары үшін жаза мәселелері..... 95

Кондратьев И.В., Сулейменов Т.Н.

Теоретические аспекты моделирования: новые направления исследования 101

Конырбаева Д.Т., Искакова Б.Е.

Проверка информации о совершенном уголовном правонарушении: правовые основы регламентации в уголовно-процессуальном законодательстве Республики Казахстан..... 106

Қалқаманұлы Д.

Жасанды интеллектті енгізу арқылы ішкі істер органдары жүйесінде цифрлық жобаларды іске асыру 112

Мирошникова О.В., Тулеуова А.С.

Особенности расследования уголовных правонарушений в сфере незаконного оборота наркотических средств, совершаемых с использованием сети Интернет в Республике Казахстан 117

Муканов М.Р., Бийназаров Д.Н.

Использование специализированных помещений, оборудованных зеркалом Гезелла, для производства следственных действий с участием несовершеннолетних..... 124

Омирова М.С.

Лақтыратын қару ұғымына криминалистикалық сипаттама 129

Полухова А.С.

Правовое обеспечение личной безопасности сотрудников ОВД Республики Казахстан при пожарах..... 134

Примкулова А.А., Скаков А.Б.

Бас бостандығын шектеу сотталғандарға қатысты мәжбүрлі еңбекті қолдану туралы мәселесі..... 140

Саттарова А.Ф.

К постановке проблемы выработки новых подходов превенции преступлений против половой неприкосновенности несовершеннолетних..... 144

А. Sakharbay

The importance of mobile traffic lights in ensuring road safety 150

Сейтенов К.К.

Правозащитная деятельность: политико-правовые тренды современного Казахстана 154

Сейтхожин Б.У., Сарсембаев Б.Ш., Феткулов А.Х.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы ұлттық заңнамаға сыбайлас жемқорлыққа қарсы конвенцияны имплементациялауды жүзеге асырудың кейбір мәселесі..... 160

Скаков А.Б., Аужанов Р.Б., Танатаров С.М.

Правовой статус службы пробации Республики Казахстан: тенденции и перспективы развития..... 167

Сыздықбеков Е.С., Абеуов Д.А., Бейсебаева С.Б.

Формирование и перспективы дальнейшего развития нормативно-правовой базы Республики Казахстан в сфере противодействия религиозному экстремизму..... 175

A.V. Syrбу, M.B. Sadykov

Artificial intelligence in criminal investigation: opportunities and risks..... 181

Zh.Zh. Talipova, A.S. Beksultanov

Analysis of illegal migration in Kazakhstan 188

Тасқын Е., Кобландин К.Ж., * Бимолданов Е.М.

Қазақстандағы полицияның сервистік моделіне көшудің рөлі 193

Тессман С.А., Еспергенова Е. В.

Некоторые вопросы совершенствования законодательства в вопросах ответственности за незаконное обналичивание денег (дропперство)..... 201

Тоқыбаев З.С., Кайнар Е.Е., Уаисова Г.Ж.

Әділетті Қазақстанды құру жағдайында азаматтардың сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес мәдениетін қалыптастырудың ерекшеліктері 208

Төлеген М.Ә., Орсаяева Р.А.

Жастар арасындағы қылмыстылық: түсінігі, себептері, алдын-алу мәселелері 214

Хан В.В.

Постановление о прекращении уголовного преследования: система сдержек и противовесов..... 219

Хусаинов О.Б., Байгелова Н.Е.

Защита персональных данных и дистанционный контроль за преступностью: точки соприкосновения 224

**КӘСІБИ ДАЙЫНДЫҚТЫ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ҚЫЗМЕТІН
ӘЛЕУМЕТТІК-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДІ ЖЕТІЛДІРУ**

**СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ
И СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ
ПРАВООХРАНИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ**

**IMPROVEMENT OF PROFESSIONAL TRAINING AND SOCIAL
AND PSYCHOLOGICAL SUPPORT OF LAW ENFORCEMENT
RESEARCH OF YOUNG SCIENTISTS**

Кульбаев С.Б., Шамғанова А.Е.

Әкімшілік полиция қызметінің азаматтармен қарым-қатынас барысындағы
психологиясы..... 230

Олжабаев Б.Х., Баданина М.А.

Антикоррупционное воспитание и образование 235

Сагандыкова Д.А., Токсанова М.Б., Сидашева Ж.К.

Переговорный процесс в деятельности сотрудников ОВД 240

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҰНТЫМАҚТАСТЫҚ ЖӘНЕ ШЕТЕЛДІК ТӘЖІРИБЕ

МЕЖДУНАРОДНОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО И ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ

INTERNATIONAL COOPERATION AND FOREIGN EXPERIENCE

Gediminas Buciunas

Methodology on trace evidence collection during investigation of cybercrimes 248

Кобландин К.Ж., Тасқын Е.Т.,* Бимолданов Е.М.

Қазақстан үшін бала құқықтарын қорғау саласында шетелдік тәжірибені қолдану
перспективалары 256

Ортиков А.Н.

Похищение человека: национальный обычай или преступление? 263

Шарипов С.С., Шидемов А.Г.

Сравнительно-правовой анализ оружейного законодательства стран дальнего
зарубежья по категориям метательного оружия 268

Шнарбаев Б.К.

Изучение зарубежного опыта обеспечения осужденных трудом 273

Шукенов Н.С., Байтеленова С.Г.

Проблемы и оптимизация расследования уголовных проступков с учетом
международного опыта..... 277

ЖАС ҒАЛЫМДАРДЫҢ ЗЕРТТЕУЛЕРІ
ИССЛЕДОВАНИЯ МОЛОДЫХ УЧЕНЫХ
RESEARCH OF YOUNG SCIENTISTS

Аханов Б.Б., Жакупов Б.А.

Развитие кадрового потенциала ведомственных учебных заведений МВД Республики Казахстан: проблемные вопросы и пути решения 283

Әбілқасым А.Қ., Сералиева А.М.

Компетенции субъектов противодействия домашнему насилию в Республике Казахстан 288

Елеусизова Г.К., Акимжанов Е.С., Жаксыбаева Д.Т.

Особенности планирования и выдвижения версий при расследовании буллинга .. 294

Жакиева А.Б., Олейник В.В.

Некоторые вопросы социального обеспечения сотрудников ОВД РК 300

Жидебаева Д.Е., Мұхамадиева Г.Ж.

Әйелдер қылмысы туралы ескертудің кейбір мәселелері 304

Жунусова Т.Б.

К вопросу об основных категориях института брака в Республике Казахстан 309

Казанбаева Л.И., Рысмагамбетова Г.М.

Группа лиц, группа лиц по предварительному сговору: совершенствование понятий и проблемы квалификации 314

Койшыбеков А.Р.

Траектории развития деятельности полиции по обеспечению общественных благ как основы государственного устройства современности 320

Сеильбекова Н.Е.

Подводные дроны и аппараты и их применение на стадии предварительного расследования 326

Темиргалиев Н.Ж., Жакупов Б.А.

Особенности участия статиста в уголовном процессе Республики Казахстан 331

Тельгарина М.Г., Сарсенбаева Б.Б.

Исторические аспекты использования регистрационной информации в контексте уголовного правосудия 336

Уразалин Б.Т.

Классификация технико-криминалистических методов и средств содержания осужденных в учреждениях минимальной безопасности 341

Хамит Е.Е., Кусаинов Ж.Ш.

Обыск интернет-пространства как эффективное следственное действие при расследовании интернет-хищений 346

Қолжазбаны ресімдеу бойынша авторларға арналған нұсқаулық

Басылымға бұрын басқа басылымдарда жарияланбаған құқықтану, құқық қорғау қызметі, қызметкерлерді кәсіби даярлаудың өзекті проблемасы бойынша қазақ, орыс және шет тілдеріндегі мақалалар қабылданады.

Жұмыстың мазмұны ғылыми жаңалық, теориялық және практикалық маңыздылық, логикалық баяндалу талаптарына сай болуы керек. Мақала кіріспе бөлімінен, проблема қоюдан, негізгі бөлімнен, қорытындыдан тұруы тиіс.

Журнал тоқсанына 1 рет жарияланады. Мақалалар келесі мерзімге дейін ұсынылуы тиіс: № 1 журналдың 1 ақпаннан 20 ақпанға дейін, № 2 — 1 сәуірден 20 сәуірге дейін, № 3 — 1 шілдеден 20 тамызға дейін, № 4 — 1 қазаннан 20 қазанға дейін қабылданады.

Басылымға арналған материалдар келесі талаптарды міндетті сақтай отырып, қағаз және электрондық тасымалдағыштарда ұсынылады:

- 1) ЭОЖ (эмбебап ондық жіктеу коды);
- 2) автордың тегі, аты, әкесінің аты, лауазымы, ғылыми дәрежесі, атағы, жұмыс орны, қала, ел атауы — қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде;
- 3) автордың электрондық поштасы, пошталық мекенжайы және байланыс телефоны;
- 4) мақала атауы — ортасында бас әріптермен — мемлекеттік, орыс және ағылшын тілдерінде;
- 5) зерттеу тақырыбы мен мәнін көрсететін аннотация (80–100 сөз) — мемлекеттік, орыс және ағылшын тілдерінде;
- 6) негізгі сөздер (мақаланың мазмұнын сипаттайтын және ақпараттық іздестіру мүмкіндігін қамтамасыз ететін атау септігінде 8-10 сөз немесе сөз тіркесі) — мемлекеттік, орыс және ағылшын тілдерінде;
- 7) мәтін Word редакторы, қаріп — Times New Roman, мөлшері — 14;
- 8) беттер саны — 6–8 бет (А4 форматында) аннотацияны санамағанда;
- 9) арақашықтық — біржарым (1,5);
- 10) абзацтық шегініс — 1,25;
- 11) жиектері: сол жақ жиегі — 3 см, оң жақ жиегі — 1 см, жоғарғы және төменгі жиектері — әрқайсысы 2 см;
- 12) мәтін бойынша сілтемелер тік жақшаларда дәйексөз беттерін көрсете отырып жазылады [1, 15]. Пайдаланылған әдебиеттер тізімі-құжаттың соңында, мәтінде пайдалану тәртібі бойынша («Библиографиялық жазба, библиографиялық сипаттама. Жалпы талаптар және құру ережелері» 7.1 – 2003 МС сәйкес ресімделеді).

Пайдаланылған әдебиеттер тізімін ресімдеу кезінде Академия қызметкерлерінің ғылыми жұмыстары немесе «Хабаршы — Вестник» журналына сілтемелерді міндетті түрде пайдалану қажет.

Жұмысқа мақала талқыланған бөлініс отырысының хаттамасынан үзінді ұсынылады.

Мақаланың мазмұны, мақалада келтірілген нақты мәліметтердің, дәйеккөздердің, дереккөздердің шынайылығы үшін автор дербес жауапты.

Мақала редакциялық алқа немесе мақала тақырыбына жақын салада зерттеу жүргізетін мамандар плагиатқа тексеріп, оң рецензия бергеннен кейін басылымға жіберіледі.

Әдеп нормалары мен ережелерді сақтау басылым процесінің барлық қатысушылары: авторлар, рецензенттер, редакциялық алқаның мүшелері және редакция қызметкерлері үшін міндетті.

Редакциялық алқа жариялауға ұсынылған материалдарды іріктеу құқығын өзіне қалдырады. Редакция талаптарға сәйкес келмейтін материалдарды қарастырмайды және жарияламайды.

Журналдың электрондық нұсқасын <https://kpa.edu.kz/> сайтынан көруге болады

Редакцияның мекенжайы: 100009, Қарағанды қ., Ермеков көшесі, 124,

Қазақстан Республикасы ПМ

Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,

ғылыми-зерттеу және редакциялық-баспа жұмысын ұйымдастыру бөлімі

E-mail: oniirir@kpa.edu.kz,

факс: 8(7212) 30-33-92

Руководство для авторов по оформлению рукописи

К изданию принимаются научные статьи на казахском, русском и иностранных языках по актуальным проблемам юриспруденции, правоохранительной деятельности, профессиональной подготовки сотрудников, не публиковавшиеся ранее в других изданиях.

Содержание работы должно удовлетворять требованиям научной новизны, теоретической и практической значимости, логичности изложения. Статья структурно должна включать вводную часть, постановку проблемы, основную часть, выводы.

Журнал издается 1 раз в квартал. Для включения в № 1 журнала рукописи принимаются 1 января до 20 января, № 2 — с 1 апреля до 20 апреля, № 3 — с июля до 20 августа, № 4 — с 1 октября до 20 октября.

Материалы для опубликования предоставляются на бумажном и электронном носителях с **обязательным соблюдением следующих требований:**

- 1) УДК (код универсальной десятичной классификации);
- 2) фамилия, имя, отчество автора, должность, ученая степень, звание, место работы, название города, страны — **на государственном, русском и английском языках;**
- 3) адрес электронной почты, почтовый адрес и контактный телефон автора;
- 4) название статьи — по центру прописными буквами — **на государственном, русском и английском языках;**
- 5) аннотация (80-100 слов), отражающая тему и предмет исследования, — **на государственном, русском и английском языках;**
- 6) ключевые слова (8-10 слов или словосочетаний в именительном падеже, характеризующие содержание статьи и обеспечивающие возможность информационного поиска) — **на государственном, русском и английском языках;**
- 7) текст в редакторе Word, шрифт TimesNewRoman, кегль 14;
- 8) количество страниц — 6–8 (формат А4), не считая аннотации;
- 9) интервал — полуторный (1,5);
- 10) абзацный отступ — 1,25;
- 11) поля: слева — 3 см, справа — 1 см, верхнее и нижнее — по 2 см;
- 12) сноски — по тексту в квадратных скобках с указанием цитируемых страниц [1, 15]. Список использованной литературы — в конце документа, по порядку использования в тексте (оформляется в соответствии с ГОСТ 7.1 — 2003 «Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления»).

При оформлении перечня использованной литературы надлежит обязательно использовать ссылки на журнал «Хабаршы — Вестник» или научные работы сотрудников академии.

К работе прилагается выписка из протокола заседания подразделения, на котором обсуждалась статья.

Статья допускается к публикации только после проверки на плагиат и положительной рецензии редакционной коллегии или специалистов, которые ведут исследования в областях, близких к тематике статьи.

Персональную ответственность за содержание статьи, точность приведенных в ней фактических данных, цитат, источников несет автор.

Соблюдение этических норм и правил обязательно для всех участников процесса публикации: авторов, рецензентов, членов редколлегии, сотрудников редакции.

Редколлегия оставляет за собой право отбора предлагаемых для опубликования материалов. Материалы, не соответствующие требованиям, редакцией не рассматриваются и не публикуются.

Электронная версия журнала доступна на сайте академии <https://kpa.edu.kz/>

Контактная информация

*Адрес редакции: 100021, Республика Казахстан,
г. Караганда, ул. Ермакова, 124,
Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,
отдел организации научно-исследовательской и редакционно-издательской работы*

*E-mail: oniirir@kpa.edu.kz,
факс: 8(7212) 30-33-92*

Authors' guide to the design of a manuscript

Scientific articles in Kazakh, Russian and foreign languages on topical issues of jurisprudence, law enforcement, and professional training of employees that have not been published in other publications are accepted for publication.

The content of the work must meet the requirements of scientific novelty, theoretical and practical significance, and logical presentation. Structurally, the article should include an introductory part, a statement of the problem, the main part, and conclusions.

The magazine is published once a quarter. For inclusion in No. 1 of the journal, manuscripts are accepted from January 1 to January 20, No. 2 — from April 1 to April 20, No. 3 — from July to August 20, No. 4 — from October 1 to October 20.

Materials for publication are provided in paper and electronic media **with the following requirements:**

- 1) UDC (Universal Decimal Classification code);
- 2) The author's surname, first name, patronymic, position, academic degree, title, workplace, city and country — in the state, Russian and English languages;
- 3) The author's email address, mailing address, and contact phone number;
- 4) The title of the article-in the center in capital letters — **in the state, Russian and English languages;**
- 5) Annotation (80–100 words), reflecting the topic and subject of the study — in the state, Russian and English languages;
- 6) Keywords (8-10 words or phrases in the nominative case, describing the content of the article and providing the possibility of information search) — **in the state, Russian and English languages;**
- 7) Text in the Word editor, Times New Roman font, size 14;
- 8) Number of pages — 6–8 (A4 format), not counting annotations;
- 9) Interval — one and a half (1,5);
- 10) Paragraph indent — 1,25;
- 11) Margins: left — 3 cm, right — 1 cm, top and bottom-2 cm each;
- 12) Footnotes — in the text in square brackets indicating the cited pages [1, 15]. The list of references — at the end of the document, according to the order of use in the text (issued in accordance with the state standard 7.1-2003 «Bibliographic record. Bibliographic description. General requirements and rules of compilation»).

When making a list of references, it is necessary to use references to the journal «Khabarshi — Vestnik» or scientific works of the academy staff.

The work is accompanied by an extract from the minutes of the meeting of the department at which the article was discussed.

The article is allowed to be published only after checking for plagiarism and a positive review by the editorial board or specialists who conduct research in areas close to the subject of the article.

The author is personally responsible for the content of the article, the accuracy of the actual data, quotations, and sources given in it.

Compliance with ethical standards and rules is mandatory for all participants in the publication process: authors, reviewers, members of the editorial board, editorial staff.

The Editorial Board reserves the right to select the materials proposed for publication. Materials that do not meet the requirements are not considered and published by the editorial board.

The electronic version of the journal is available on the Academy's website <https://kpa.edu.kz/>

Contact information

*Editorial office address: 100021, Republic of Kazakhstan,
Karagandy city, Ermekova st, 124,
Karaganda academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beisenov,
department of organization of research and editorial and publishing work*

*E-mail: oniirir@kpa.edu.kz,
fax: 8(7212) 30-33-92*